НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРИНЧИШИН ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК [336.14:352]:330.59

ДИСЕРТАЦІЯ
БЮДЖЕТНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка
08.00.08 – гроші, фінанси і кредит
Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.М.Гринчишин
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий консультант Сторонянська Ірина Зеновіївна, доктор економічних наук, професор

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Гринчишин І. Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад в умовах соціально-економічної диференціації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», Львів, 2021.

В дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад та розроблено рекомендації щодо їх вдосконалення в умовах соціально-економічної диференціації.

Розкрито еволюцію теорій суспільного добробуту, систематизовано найбільш актуальні наукові теорії, які становлять концептуальний базис регіональної політики, узагальнено наукові підходи до забезпечення добробуту територіальних громад. В дисертації детерміновано ознаки, функції та підходи до ідентифікації сутності територіальної громади, що дозволило акцентувати на особливостях забезпечення її добробуту, зокрема, взаємній відповідальності самої територіальної громади та органів місцевого самоврядування. Здійснено теоретичну інтерпретацію сутності спроможної територіальної громади через наявність умов, здатність територіальної громади надавати публічні послуги та можливість задіяти невикористаний та прихований потенціал задля добробуту територіальної громади.

В дисертації на основі міждисциплінарного підходу (управлінський, антропологічний, психологічний, географічний, соціальний, економічний, просторовий контекст) запропоновано під добробутом територіальної громади розуміти високий рівень якості життя та можливостей розвитку її жителів незалежно від місця проживання. Обґрунтовано потребу трансформації підходів до державної регіональної політики огляду на поглиблення

соціально-економічної диференціації територіальних громад, зокрема, відсутність конвергентного розвитку, зростання просторової ексклюзивності та дезінтегрованності територіальних громад в економічному просторі.

Розглянуто бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад з позиції реалізації державної бюджетної політики та бюджетної політики органів місцевого самоврядування, доведено доцільність виокремлення змістовної, стратегічно-програмної, функціональної та інституційної складових бюджетних механізмів, запропоновано авторську інтерпретацію їх сутності.

Авторський підхід до оцінювання ефективності бюджетних механізмів з позиції забезпечення добробуту територіальних громад дозволив здійснити комплексний аналіз та виявити поглиблення розривів бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад в розрізі як окремих функцій, типів поселень, регіонів.

За результатами оцінювання ефективності видатків соціально-економічного розвитку громад в частині визначення пріоритетності видатків соціально-економічного розвитку, чутливості видатків соціально-економічного розвитку за власними надходженнями; чутливості видатків соціально-економічного розвитку за трансфертами, запропоновано стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку ОТГ: нарощування власних доходів, шляхом ефективного використання власного фінансово-економічного потенціалу; забезпечення паритету у співвідношенні економічних та соціальних видатків з метою формування довгострокових позитивних ефектів соціального-економічного розвитку ОТГ; диверсифікація функціональних видатків для всеохоплюючого забезпечення публічних послуг на рівні ОТГ.

Розроблено науково-методичний підхід до оцінювання добробуту територіальних громад з урахуванням фінансових праметрів, який апробовано прикладі 89 об’єднаних територіальних громадах на основі типологізації територіальних громад за критеріями наявності сформованих ресурсів та

рівнем залежності від зовнішнього фінансування. Проведення оцінювання дозволило сформулювати підсумкові результати в ретроспективних, міжтериторіальних та структурно-функціональних вимірах. Зокрема, структурно-функціональний зріз оцінювання показав, що найнижча ефективність бюджетного механізму забезпечення добробуту територіальних громад спостерігається у сферах: позашкільна освіта, культура та спорт, соціальний захист. За типом поселень міські ОТГ зайняли вищі рейтингові позиції на противагу сільським ОТГ. За рівнем дотаційності найбільша відповідність середньоукраїнському значенню спостерігалась у групі ОТГ з мінімальною дотаційністю.

Практична імплементація методичного підходу до оцінювання центро-периферійних взаємодії в регіоні дозволила ідентифікувати центр та точки зростання, окреслити ареали периферійності, з'ясувати інтенсивність впливу міських територіальних громад та поширення ними позитивних ефектів на соціально-економічний розвиток регіону.

На основі проведених досліджень розроблено концепцію вдосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, що передбачає взаємообумовленість функціонування ефективності бюджетних ресурсів та системно-функціональної ідентифікації досягнутого рівня добробуту територіальних громад, міжбюджетного балансування фінансових ресурсів на державному та місцевому рівнях, посилення горизонтальної інтеграції бюджетних ресурсів. В основу концепції покладено такі пріоритетні напрями забезпечення добробуту територіальних громад: організаційно-економічні та фінансові засади забезпечення добробуту територіальних громад, вдосконалення бюджетних механізмів та його інструментарію; стимулювання жителів територіальної громади до власного забезпечення добробуту, інтенсифікація місцевого економічного розвитку шляхом активізації економічного потенціалу.

В дисертації розроблено модель інтеграції фінансових ресурсів окреслено організаційно-економічні засади міжсекторальної інтеграції бюджетних ресурсів на засадах мультиканального фінансування медичних та соціальних послуг, що дозволяє зменшити дублювання функцій органів місцевого самоврядування, оптимізувати бюджетні витрати, комплексно забезпечити надання публічних послуг, створити підґрунтя для зміцненні здоров'я та добробуту територіальних громад. Окреслено детермінанти забезпечення добробуту територіальних громад на основі ідентифікації зон та пріоритетів розвитку, що дозволить органам місцевого самоврядування та органам влади різних рівнів публічного управління при розробці політики місцевого та регіонального розвитку, бюджетної політики на державному та місцевому рівнях приймати зважені рішення, спрямовані на усунення нерівностей між територіальними громадами, сприяти їх просторово-територіальній згуртованості.

Обґрунтовано важливість та розроблено організаційні засади впровадження бюджетних програм з урахуванням показників затрат, продукту, ефективності, якості, яка дозволяє встановити відповідність використання бюджетних ресурсів досягнутому рівню добробуту у порівнянні з іншими територіальними громадами; створює можливість коригування бюджетної політики з урахуванням досягнутого рівня добробуту територіальних громад; використовувати органами влади різних рівнів та органів місцевого самоврядування, територіальною громадою в якості індикативного інструменту з метою підвищення ефективності функціонування бюджетних механізмів; здійснювати порівняння досягнутого рівня добробуту територіальної громади в розрізі основних функцій; проводити комплексне оцінювання досягнутих результатів.

Удосконалено систему показників, які охоплюють сферу житлового, та комунального господарств, благоустрою та безпеки для системного відображення усіх аспектів функціонування територіальної громади, результуючими з яких є: загальна площа парків та скверів у розрахунку на

одну особу; кількість облаштованих дитячих майданчиків у розрахунку на одну дитину, частка домогосподарств; забезпечених централізованим водопостачанням, кількість правопорушень.

Ключові слова: територіальна громада, добробут, добробут територіальної громади, місцева бюджетна політика, бюджетні механізми, соціально-економічна диференціація, місцевий розвиток, державний бюджет, децентралізація.

SUMMARY

Hrynchyshyn I. Budgetary mechanisms of securing the territorial communities' wellbeing in conditions of socio-economic differentiation. – A manuscript.

The thesis to obtain the scientific degree of a doctor in economics by the specialty 08.00.05 – productive forces development and regional economy. 08.00.08 – money, finance, and credit. – State Institution "The Institute of the Regional Research Named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine", Lviv, 2021.

The thesis substantiates the theoretical-methodological foundations of examining the budgetary mechanisms of securing the territorial communities' wellbeing and develops recommendations regarding their improvement in conditions of growing socio-economic differentiations.

The evolution of social wellbeing theories is outlined. The most relevant scientific theories that constitute the conceptual base of regional policy are systematized. The scientific approaches to securing the territorial communities' wellbeing are generalized. The features, functions, and approaches to identification of the nature of a territorial community are determined, in particular the mutual responsibility of the territorial community itself and local governments.

The thesis suggests interpreting the wellbeing of a territorial community based on the interdisciplinary approach as high quality of life and opportunities of development for its residents regardless of the place of residence. The need to transform the approaches to public regional policy is substantiated from the viewpoint of growing socio-economic differentiations of territorial communities, in

particular the lack of convergent development, growing spatial exclusiveness, and disintegrated economic space.

The budgetary mechanisms of securing the territorial communities' wellbeing are examined from the viewpoint of the public budgetary policy implementation. The reasonability of allocating the conceptual, strategic-program, functional, and institutional components of budgetary mechanisms is emphasized. The author's interpretation of their nature is suggested. The author's approach to evaluating the efficiency of budgetary mechanisms from the viewpoint of securing the territorial communities' wellbeing has contributed to conducting the complex analysis and detecting the growing gaps in the budgetary provision of the territorial communities' wellbeing across functions, types of settlements, and regions.

The strategic benchmarks of the consolidated territorial communities' (CTCs') economic development are offered based on the evaluation of the efficiency of expenditures of the communities' socio-economic development in terms of determining the priority of socio-economic development expenditures, the sensibility of the socio-economic development expenditures by revenues, and the sensibility of the socio-economic development expenditures by transfers.

The thesis suggests the scientific-methodological approach to evaluating the territorial communities' wellbeing with consideration of financial parameters that is tested on the example of consolidated territorial communities based on territorial communities' classification by the criteria of availability of formed resources and level of dependence on external funding. The conducted evaluation has contributed to outlining the final results in retrospective, interterritorial, and structural-functional dimensions. The structural-functional section of evaluation shows that the lowest efficiency of the budgetary mechanism of securing the territorial communities' wellbeing is observed in out-of-school learning, culture, sport, and social protection. Across the type of settlements, municipal CTCs are ranked higher than the rural CTCs. By the subsidiarity level, the group of CTCs with minimum subsidiarity was the closest to the average rate in Ukraine.

The practical implementation of the methodological approach to evaluating the center-periphery relations in a region has contributed to identifying the center and the points of growth, outlining the periphery areas, and specifying the intensity of municipal territorial communities' impact and generation of positive effects on socio-economic development of the region.

Based on the conducted research, the concept of improving the budgetary mechanisms of securing the territorial communities' wellbeing is suggested. It is grounded on the following priority directions of securing the territorial communities' wellbeing: organizational-economic and financial foundations of securing the territorial communities' wellbeing and improving the budgetary mechanisms and their tools, stimulation of the territorial community's residents to secure their wellbeing by themselves, and intensification of local economic development by boosting the economic capacity.

The thesis develops the model of financial resources integration and outlines the organizational-economic foundations of intersectoral integration of budgetary resources based on multi-channel funding of medical and social services. It allows decreasing the local governments' functions overlapping, optimizing the budgetary expenditures, securing the complex provision of public services, creating the ground for promoting the territorial communities' health and wellbeing. The determinants of securing the territorial communities' wellbeing are specified based on the identification of development zones and priorities. It will allow the local governments and authorities at various public governance levels to make weighted decisions directed at the elimination of inequalities between territorial communities and promote their cohesion.

The organizational foundations of implementing the budgetary programs are developed and their importance is emphasized as a mean to detect the correspondence of the use of budgetary resources to the achieved wellbeing level compared to other territorial communities, create opportunities to adjust the budgetary policy considering the achieved wellbeing level of territorial communities, be used by authorities of various levels, local governments, and

territorial communities as an indicative tool to improve the efficiency of the budgetary mechanisms' functioning, compare the achieved level of a territorial community's wellbeing across main functions, and conduct a complex evaluation of achieved results.

Keywords: territorial community, wellbeing, territorial community's wellbeing, budgetary mechanisms, socio-economic differentiation, local development, public budget, decentralization.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Гринчишин І. М. Добробут територіальної громади: фінансове забезпечення в умовах нової парадигми регіонального розвитку / за наук. ред. І. З. Сторонянської; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 380 с.

2. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендогенного потенціалу / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 301 с. *Особистий внесок здобувача – Територіальна громада та її спроможність: теоретичний дискурс (п.1.1); Структурування ендогенного потенціалу та його роль у забезпеченні спроможності територіальних громад (п.1.3.); Науково-методичні засади оцінювання ефективності використання ендогенного потенціалу територіальних громад (п.1.4.); Особливості використання бюджетного потенціалу територіальних громад в Україні (п.2.3.); Стратегічні орієнтири ефективного використання ендогенного потенціалу територіальних громад в світлі забезпечення їх спроможності (п.3.4.).*

3. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). *Особистий внесок здобувача – Місцеві бюджети міст та районів: динаміка змін (п. 4.1.); Наповнення бюджетів об'єднаних територіальних громад надходженнями від оподаткування юридичних осіб (7.1.); Ризики реформування системи охорони здоров'я (10.2.); Архітектоніка децентралізованої системи соціального захисту: порівняльний аналіз (10.3.).*

4. Економічна ефективність *vs* соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: колективна монографія / НАН

України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с. *Особистий внесок здобувача – Удосконалення соціального захисту населення територіальних громад, С.250–255.*

5. Стале ендогенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 501 с. *Особистий внесок здобувача – Стратегування розвитку регіонів на засадах цілеорієнтованого підходу, С. 407–415.*

6. Hrynchyshyn I., Bil M., Popadynets N., Leshchuh I., Patytska K. Theoretic interpretation of the components of territorial communities‟ endogenous capacity. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities* / Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 2. P. 19–30. *Особистий внесок здобувача – Бюджетний потенціал у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, С 20–25.*

7. Гринчишин І. М., Бас-Юрчишин М. А., Біль М. М. Трансформація системи соціального захисту: національні пріоритети та регіональні особливості / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2018. 172 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). *Особистий внесок здобувача – Розділ 1. Система соціального захисту в світлі трансформаційних процесів, С. 7–52.*

8. Socio-economic potential on the Polish-Ukrainian border. Jaroslaw, Poland, 2017. P. 226–235. *Особистий внесок здобувача – The transformation of the social security system in the conditions of administrative and territorial reform: Polish experience and opportunities for Ukraine.*

9. System transformations of the national economy: challenges and expectations: Collective monograph / ed. by O. Vlasiuk, O. Ilyash, V. Voloshyn; University of Economy Publishing. Bydgoszcz, 2016. 357 p. *Особистий внесок здобувача – Reforming the structural funds: challenges for the EU regional policy, P. 168–172.*

10. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за наук. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської Львів, 2014. 438 с. *Особистий внесок здобувача – Особливості фінансування розвитку соціальної сфери регіону, концептуальні напрями забезпечення ефективності формування використання фінансових ресурсів соціального страхування в регіоні, С. 299*–334.

11. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. М. А. Козоріз. НАН України; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2012. 307 с. *Особистий внесок здобувача – Інвестиційний потенціал у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, С. 258*–273.

Статті у наукових фахових виданнях України

12. Гринчишин І. М. Еволюція теорій добробуту у постулатах економічних шкіл та концепцій. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. *Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 45–53. *(Index Copernicus)*.

13. Storonyanska I., Patytska Kh., Hrynchyshyn I., Chemerys V. Spatial disproportions in development of territorial community under conditions of administrative and financial decentralization. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. №. 4, Vol. 6. P. 43–62. (*Web of Science*). *Особистий внесок здобувача – запропоновано рівні ідентифікації центро-периферійних взаємодій в регіоні та акцентовано на їхньому формуванні та розвитку на рівні територіальних громад.*

14. Гринчишин І. М. Ідентифікація ризиків у сфері охорони здоров’я та їхній вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ. *Економічний аналіз*. 2020. № 3. С. 7–15. *(Index Copernicus)*.

15. Гринчишин І. М., Бас-Юрчишин М.А. Закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад та територій Львівської області. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 78–89. *(Index Copernicus)*.

Особистий внесок здобувача – здійснено аналітичне дослідження соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій.

16. Гринчишин І. М. Соціально-економічна диференціація територіальних громад в умовах формування нової політики регіонального розвитку. *Економіка та суспільство.* 2020. Вип. 4(144). С. 36–42. *(Index Copernicus).*

17. Гринчишин І. М. Концепція добробуту територіальних громад: теоретично-еволюційний дискурс. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 2. С. 130–139.

18. Гринчишин І. М. Фінансова спроможність територіальних громад в контексті оцінювання результатів адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 5(139). С. 26–32. *(Index Copernicus).*

19. Storonyanska I., Hrynchyshyn I., Dub A., Horga I. Fiscal decentralization in Europe in the context of social protection development. *Economic Annals-XXI*. 2019. 175(1-2). P. 24–28. *(Scopus) Особистий внесок здобувача – розроблено триетапний підхід до компаративного аналізу бюджетного забезпечення системи соціального захисту.*

20. Гринчишин І. М. Механізми забезпечення оптимального розподілу фінансових ресурсів територіальних громад Карпатського регіону в умовах фінансової децентралізації. *Інтелект XXI*. 2019. №6. С.58–63. *(Index Copernicus).*

21. Гринчишин І. М., Дуб А. Р. Податкові надходження бюджетів об'єднаних територіальних громад як джерело фінансування їх розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. №6. С. 227–233. *(Index Copernicus, Research Bible, Advanced Science Index, Open Academic Journals Index). Особистий внесок здобувача – детерміновано залежність бюджетів територіальних громад від надходжень податку на доходи фізичних осіб платників бюджетної сфери та приватних підприємств.*

22. Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад:

теоретичний дискурс. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 6 (134). С. 51–56. *(Index Copernicus).*

23. Гринчишин І.М. Напрями підвищення ефективності використання бюджетних коштів на соціальний захист в Україні: регіональний та місцевий виміри. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С.94–102. *(Index Copernicus).*

24. Гринчишин І.М. Інституційні засади трансформації системи соціального захисту. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 6 (126). С.103–107. *(Index Copernicus).*

25. Гринчишин І. М. Ризики та перспективи забезпечення ефективного надання соціальних послуг в умовах поглиблення фінансової децентралізації (на прикладі Львівської області). *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2017/46.pdf. *(Index Copernicus).*

26. Гринчишин І. М. Стратегічні орієнтири розвитку Карпатського регіону в умовах реалізації нової регіональної політики. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С.14–21. *(Index Copernicus).*

27. Сторонянська І., Гринчишин І., Прокопюк А. Трансформації механізмів фінансування соціального захисту в умовах адміністративно-територіальної реформи України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/54.pdf. *Особистий внесок здобувача – обґрунтовано особливості трансформації бюджетних механізмів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. (Index Copernicus).*

28. Гринчишин І. М. Забезпечення фінансової стабільності системи соціального захисту України в умовах євроінтеграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5 (115). С. 35–39. *(Index Copernicus).*

29. Гринчишин І. М., Сторонянська І. З. Особливості формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області). *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 73–80. *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано надходження та*

використання фінансових ресурсів пенсійного страхування та їх вплив на забезпечення добробуту жителів територіальних громад. (Index Copernicus).

30. Гринчишин І. М., Проць Н. В. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні фінансової бази органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. С.195–199. *(Index Copernicus).Особистий внесок здобувача – структуровано доходи органів місцевого самоврядування.*

31. Гринчишин І. М. Оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та особливості їх регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2014. Вип. 5 (109). С.373–380. *(Index Copernicus).*

32. Гринчишин І. М., Білик О. І. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 11.С. 158–177. *(Scopus). Особистий внесок здобувача – розроблено механізми трансформації фінансових ресурсів суб'єктів економіки в інвестиції регіону.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

33. Storonyanska I., Hrynchyshyn I., Dub A., Patytska Kh. Property taxes in the structure of local governments' income: EU vs Ukraine. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2020. T. 90. N 1. P. 29–38. (Poland). *Особистий внесок здобувача – здійснено порівняльних аналіз транспортного податку в структурі доходів місцевих бюджетів України та країн ЄС.* (*Index Copernicus, BazEkon, PBN, POL-Index).*

34. Hrynchyshyn I. M. Local finance in the provision of the community wellbeing: comparative analysis of Poland and Ukraine. *Zeszyty Naukowe WSB w Poznaniu*. 2019. T. 86. N. 3. P. 23–32. (Poland) (*Index Copernicus, BazEkon, PBN, POL-Index).*

35. Hrynchyshyn I., Panukhnyk O., Bil M., Popadynets N., Patytska Kh., Leshchuh I. Scientific-methodical foundations of estimation of territorial communities' endogenous capacity in Ukraine in conditions of decentralization.

URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917669. (France). *Особистий внесок здобувача – запропоновано методичний підхід до оцінювання бюджетного потенціалу та здійснено його апробацію на прикладі об'єднаних територіальних громад України.*

36. Hrynchyshyn I.M. Decentralized system of social protection in the EU: a comparative perspective for Ukraine. *Zeszyty Naukowe WSEI. seria: EKONOMIA*. 15 1/2018. P. 205–215. URL: http://www.wydawnictwo.wsei.eu/index.php/znec/article/view/667. (Poland). *(Index Copernicus).*

37. Hrynchyshyn I.M. Identified threats and prospects of improving the system of social protection of the population of united territorial communities (on the example of the Carpathian region). *Perspectives-journal on economic issues*. 2018. Vol. 5. P.71–81. (Slovakia).

38. Hrynchyshyn I.M. Assessment of the efficiency of social protection financing under local reform of Ukraine. *Organizational and economic mechanisms of development of the financial system*. 2016, N. 27. P. 27–35. (Latvia).

39. Hrynczyszyn I., Bas-Jurczyszyn M. Elementy okresu przejsciowego rozwoju regionalnych rynkow ubezpieczenia zdrowotnego w Ukrainie w kontekscie reformowania ochrony zdrowia. *Nauka i studia*. 2015. № 17 (148). C. 48–55. (Poland). *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано механізми фінансування медичних послуг.*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

40. Гринчишин І.М. Наукові підходи до трактування сутності поняття «територіальна громада». *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: збірник матеріалів VIII Міжнар. заоч. наук.-практ. конф. (27 листопада 2020 року). Запоріжжя, 2020. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/node/5539.

41. Гринчишин І.М., Бас-Юрчишин М.А. Центро-периферійні взаємодії на внутрішньорегіональному рівні: методичні підходи до оцінювання. *Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в*

оподаткуванні, бізнесі, економіці: збірник матеріалів XVI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (30 листопада-4 грудня 2020 року). Ірпінь, 2020. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/32. *Особистий внесок здобувача – запропоновано методичний підхід до оцінювання центро-периферійних взаємодій в регіоні.*

42. Гринчишин І. М., Біль М. М., Попадинець Н. М. Фінансова спроможність територіальних громад як необхідна умова їх функціонування. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених. (21 листопада 2019 р.). Львів, С. 56–58. *Особистий внесок здобувача – оцінено фінансову спроможність територіальних громад.*

43. Гринчишин І.М. Повноваження органів місцевого самоврядування України та ризики першого етапу децентралізації влади. *Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (29 травня 2019 року). Полтава, 2019. С. 32–35 .

44. Гринчишин І. М. Пріоритетні завдання розвитку соціального захисту в контексті децентралізації та секторальних реформ в Україні. *Модернізація публічних фінансів: стан та виклики сьогодення:* збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 52–54.

45. Гринчишин І.М. Бюджетний потенціал у забезпеченні спроможних територіальних громад. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук. інтернет-конф. URL: http://confscience.webnode.com.ua.

46. Гринчишин І. М., Дуб А. Р. Розподіл трансфертів в умовах реформи міжбюджетних відносин. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених (22 листопада 2018 р.) Львів, 2018. С. 47–49. *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано види трансфертів та особливості їхнього розподілу.*

47. Гринчишин І. М. Соціальний захист та бідність в європейських країнах: фінансовий контекст. *Фінансові механізми сталого розвитку України*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 жовтня 2018 р.). Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. С. 52–54.

48. Гринчишин І. М. Децентралізована система соціального захисту: перші результати та виявлені ризики. *Економіко-правові засади формування та розвитку регіональної інфраструктури в умовах децентралізації економіки України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 2018 р.) URL: http://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1741.

49. Hrynchyshyn I.M. The costs of social protection and reduce the risk of poverty: the experience of European countries. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти*: збірник матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених. Львів, 2017. С. 25–26.

50. Гринчишин І. М. Обласні програми регіонального розвитку: соціальний контекст. *Сучасні технології менеджменту*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. Луцьк, 2017. С. 263–264.

51. Гринчишин І. М. Бюджетне забезпечення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*: збірник матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2017. С. 22–23.

52. Гринчишин І. М. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту в умовах адміністративно-територіальної реформи України. *Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Полтава, 2017. С. 100–102.

53. Гринчишин І. М. Необхідність зміни національних пріоритетів розвитку соціального захисту в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики*

постіндустріальної економіки: збірник тез за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 132–133.

54. Hrynchyshyn I. Financial provision of social sphere development of the Carpathian region under the fiscal decentralization. *Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє*: збірник тез за матеріалами Наук.-практ. інтернет-конф. Київ: КНЕУ, 2017. С. 147–148.

55. Гринчишин І.М. Пріоритети бюджетної політики у сфері соціального захисту. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти*: збірник тез за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Львів, 2016. С. 24−26.

56. Гринчишин І. М. Особливості фінансування соціальних допомог в Україні. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник тез за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 85–88.

57. Гринчишин І. М. Сучасний стан фінансового забезпечення системи соціального захисту в Україні. *Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції*: збірник тез за матеріалами II Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 58–61.

58. Гринчишин І. М. Особливості фінансування соціальних послуг в Україні. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник тез за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 18–19.

59. Гринчишин І. М. Проблеми фінансування соціальних пільг в Україні. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених і студентів. Луцьк, 2015. С. 38–41.

60. Hrynchyshyn I. Financial protection and social inclusion of displaced people with disabilities. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності*: збірник тез за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. Кременчук, 2015. С. 47–48.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

61. Гринчишин І.М. Ризики реформування системи охорони здоров'я / *Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону*: науково-аналітична доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ІРД НАНУ. 2020. С. 51–58. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

62. Патицька Х. О., Бас-Юрчишин М. А., Гринчишин І. М., Лещух І. В., Максименко А. О. Центро-периферійні взаємодії у регіоні в умовах децентралізації: ідентифікація та методичні підходи до оцінювання: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 85 с. *Особистий внесок здобувача – розроблено механізми трансформації фінансових ресурсів суб'єктів економіки в інвестиції регіону.*

63. Ризики та перспективи формування податкових надходжень ОТГ. *Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації*: науково-аналітична доповідь / наук.ред. д.е.н., проф. І.З. Сторонянська. Львів: ІРД НАНУ, 2019. С. 24–31; С. 51–61. *Особистий внесок здобувача – місцеві бюджети міст та районів: динаміка змін.*

64. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Потенціал територіальних громад: оцінювання та напрями підвищення ефективності використання: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 97 с. *Особистий внесок здобувача – ендогенний потенціал територіальних громад як основа забезпечення їх спроможності, методика оцінювання ефективності використання ендогенного потенціалу територіальних громад в Україні (п. 1.); аналіз ендогенного потенціалу територіальних громад та оцінювання ефективності його використання (п. 2.3.); напрями підвищення ефективності використання ендогенного*

потенціалу територіальних громад в світлі забезпечення їх спроможності (п. 3.*).*

65. Гринчишин І. М. Напрями удосконалення надання соціальних послуг в територіальних громадах. *Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за заг. ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. С. 99–112.

66. Гринчишин І. М. Архітектоніка децентралізованої системи соціального захисту: порівняльний аналіз. *Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні*: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. І.З. Сторонянська. Львів, 2018. С. 78–88.

67. Фінанси України: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Карліна, О. А. Івашко. Київ, Кондор. 2018. 332 с. *Особистий внесок здобувача – цільові централізовані фонди соціального страхування»*, С. 141–167.

68. Гринчишин І. М. Ефективність децентралізації надання послуг соціального захисту і соціального забезпечення. *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації* / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2017. С. 103–111. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

69. Гринчишин І. М. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів (соціальний захист та соціальне забезпечення). *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні* / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2016. С. 70– 76. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

70. Місцеві бюджети Львівської області в умовах реформи місцевого самоврядування / наук. ред. І. З. Сторонянська. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2015. 223 с. *Особистий внесок здобувача – проаналізовано видатки галузі соціального захисту та соціального забезпечення, С. 49–55.*

71. Громадський моніторинг бюджетів міст обласного значення Львівської області: інформаційно-аналітичне видання / за заг. ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської Львів, 2014. 122 с. *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано міста обласного значення як фінансово-економічні центри області,* С. 6–13.

ЗМІСТ

ВСТУП 26

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ 42

1.1. Теорії добробуту в світлі еволюції наукової думки 42

1.2. Територіальна громад: сутність, ознаки та функції 53

1.3. Концепція добробуту територіальних громад: міждисциплінарний дискурс 70

1.4. Соціально-економічна диференціація територіальних громад у контексті формування нової парадигми регіонального розвитку 83

Висновки до розділу 1 103

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 107

2.1. Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад: структурна детермінація та роль у забезпеченні добробуту територіальної громади 107

2.2. Публічні фінанси та бюджетні механізми: трансформація в умовах адміністративно-фінансової децентралізації 124

2.3. Методологія дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах соціально-економічної диференціації 138

2.4. Науково-методичні засади оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад у контексті соціально-економічної диференціації 148

Висновки до розділу 2 163

РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 169

3.1. Адміністративно-фінансова децентралізація як визначальна умова трансформації фінансових засад функціонування територіальних громад 169

3.2. Тенденції формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів територіальних громад 183

3.3. Структурно-функціональний аналіз функціонування бюджетних механізмів територіальних громад 194

3.4. Ідентифікація ризиків та їх вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ 208

3.4.1.Сфера охорони здоров'я 208

3.4.2.Сфера соціального захисту 220

3.4.3.Сфера освіти 237

Висновки до розділу 3 244

РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ЧИННИКІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 248

4.1. Оцінювання добробуту територіальних громад з урахуванням фінансових параметрів 248

4.2. Особливості й закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад та оцінювання диференціації територій: виявлення конвергентно-дивергентних тенденцій 276

4.3. Розвиток територіальних громад під впливом центро-периферійних ефектів: детермінація ареалів депресивності 298

Висновки до розділу 4 313

РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД 316

5.1. Концепція забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації 316

5.2. Вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів у цілях забезпечення добробуту територіальних громад 328

5.3. Детермінанти бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах реалізації нової політики регіонального розвитку 347

5.4. Трансформація бюджетних видатків на основі імплементації зарубіжного досвіду фінансового забезпечення добробуту територіальних громад 357

Висновки до розділу 5 378

ВИСНОВКИ 382

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 388

ДОДАТКИ 427

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах демократизації суспільних відносин забезпечення добробуту територіальних громад є критеріальною ознакою успішності адміністративно-фінансової децентралізації та політики регіонального розвитку. У цьому контексті зміни в підходах до функціонування бюджетних механізмів мають неодмінно спрямовуватись на забезпечення високої якості та рівня життя населення територіальних громад незалежно від місця проживання, сприяти територіальній згуртованості, ефективному формуванню та використанню їхнього ендогенного потенціалу.

Водночас сучасні тенденції формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні вказують на наявність проблем, пов’язаних з неоднаковими підходами до фінансування функцій територіальних громад, відволіканням ресурсів на забезпечення делегованих повноважень та їхньою нестачею для належного фінансування публічних послуг високої якості, що не дає змоги забезпечити добробут незалежно від місця проживання. Вказані проблеми, зумовлені низькою дієвістю бюджетних механізмів, поглиблюються з огляду на значну нерівномірність людського та фінансово-економічного потенціалу територіальних громад. Як наслідок, позитивні результати здійснюваних реформ супроводжуються поглибленням як міжрегіональних, так і внутрішньорегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку, що в перспективі може спричинити розширення ареалів депресивності й звуження економічного простору регіонів за рахунок усунення слабких територіальних громад зі системи соціально-економічних взаємодій.

Окреслена проблематика потребує застосування міждисциплінарного підходу до дослідження розвитку територіальних громад на основі вдосконалення бюджетних механізмів та зниження рівня соціально-економічної диференціації. Передусім слід звернути увагу на праці учених, які вивчали територіальні громади в умовах соціально-економічної

диференціації, серед них: В. Борщевський, М. Бутко, З. Варналій, І. Вахович, В. Геєць, Я. Жаліло, І. Заблодська, П. Жук, О. Карий, М. Кизим, О. Іванова, Ю. Іванов, С. Іщук, М. Кизим, В. Кравців, І. Крейдич, О. Лайко, В. Малиновський, А. Мельник, М. Мельник, А. Мокій, Г. Монастирський, В. Пісоцький, М. Пітюлич, В. Сіденко, Л. Шаблиста, Л. Шинкарук, С. Шульц, В. Чужиков та інші. Особливості функціонування бюджетних механізмів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації висвітлені в працях: І. Алєксєєва, А. Буряченка, В. Василика, Г. Возняк, В. Дем'янишина, О. Єтуха, Т. Єфименко, М. Карліна, Б. Карпінського, О. Кириленко, І. Лютого, Б. Малиняка, В. Мельника, Л. Лисяк, І. Луніної, В. Письменного, Б. Пшика, О. Опаріна, Н. Спасів, І. Сторонянської, В. Тропіної, О. Тулай, І. Чугунова та ін. Проблемам забезпечення якості життя населення, людського розвитку та добробуту територіальних громад приділена значна увага вітчизняних і зарубіжних учених: П. Арака, О. Гладуна, О. Грішнової, С. Лі, Л. Лісогор, Е. Лібанової, О. Макарової, О. Новікової, У. Садової, Дж. Стігліца, Л. Семів, Р.Філіпс та ін.

Водночас активізація створення територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації та потреба в забезпеченні добробуту їхніх жителів супроводжується розбалансованістю функцій та їхнього фінансового забезпечення між рівнями управління. У цьому контексті невирішеною залишається проблема вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів в цілях забезпечення добробуту територіальних громад та нівелювання ризиків, що супроводжують сучасні реформи. Необхідність урахування економічних, соціальних і просторових чинників в умовах формування нової парадигми регіонального розвитку вказує на доцільність здійснення теоретико-методологічних досліджень бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації з позиції регіоналістики та фінансів.

Вагомість означених проблем зумовила вибір теми дисертаційної роботи, її мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведене дослідження пов'язане з виконанням науково-дослідних тем ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»: «Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку» (номер державної реєстрації 0112U000460) − автор розробила науково-методичний підхід до оцінювання конвергенції/дивергенції соціально-економічного розвитку територіальних громад; «Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад Карпатського регіону в умовах реформування місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0115U000018) – обґрунтовано особливості фінансового забезпечення та надання соціальних послуг жителям територіальних громад; «Ризики бюджетної децентралізації у формуванні фінансово-економічного потенціалу територіальних громад Карпатського регіону» (номер державної реєстрації 0117U003493) − детерміновано ризики у сфері соціального захисту та охорони здоров'я в умовах адміністративно-фінансової децентралізації; НДР «Організаційно-економічні засади розвитку соціальної сфери територіальних громад» (номер державної реєстрації 0117U006068) – автор окреслила механізм розподілу повноважень в розрізі різних рівнів публічного управління та проаналізувала особливості організації соціальних послуг у територіальних громадах.

Автор є виконавцем наукових досліджень програмно-цільової та конкурсної тематики НАН України, зокрема, НДР «Наукові засади формування моделі сталого ендогенного зростання регіонів України в умовах адміністративно-фінансової децентралізації» (номер державної реєстрації 0117U000691) – досліджено взаємозумовленість стратегічних засад розвитку регіону та соціально-економічного розвитку територіальних громад; НДР «Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: оцінка ефективності, напрями удосконалення» (номер державної реєстрації 0118U006583) – досліджено бюджетні механізми з позиції пріоритетності видатків, їхньої взаємозалежності з власними та залученими бюджетними ресурсами.

Автор здійснювала наукове керівництво НДР «Трансформація системи соціального захисту: національні пріоритети та регіональні особливості» (номер державної реєстрації 0117U003808) – в межах теми з'ясовано регіональні особливості організації та фінансового забезпечення соціальних допомог, послуг та пільг; НДР «Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендогенного потенціалу» (номер державної реєстрації 0118U006607) – оцінено бюджетний потенціал із позиції використання бюджетних ресурсів територіальних громад та розроблено рекомендації щодо вдосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження добробуту територіальних громад, розроблення науково-методичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення бюджетних механізмів їхнього забезпечення в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації.

Для досягнення означеної мети у роботі поставлені та виконані такі завдання:

– виокремити етапи еволюції теорій добробуту та обґрунтувати теоретичний базис дослідження добробуту територіальних громад;

– узагальнити наукові підходи до дослідження та ідентифікувати системні характеристики територіальних громад;

– окреслити міждисциплінарний характер дослідження проблеми удосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад;

– визначити дихотомічні ознаки соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад та особливості їхнього урахування в умовах реалізації нової парадигми регіонального розвитку;

– обґрунтувати сутність, види та інструментарій бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад із детермінацією суміжних категорій;

– з’ясувати тенденції формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів, спрямованих на забезпечення добробуту територіальних громад;

– розробити науково-методичні засади оцінювання та здійснити комплексне дослідження бюджетних механізмів у контексті забезпечення добробуту територіальних громад;

– детермінувати особливості й закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад з урахуванням економічних, соціальних та фінансових чинників з позиції оцінювання диференціації територій та виявлення конвергентно-дивергентних тенденцій;

– на основі методичного підходу до оцінювання центро-периферійних взаємодій в регіоні ідентифікувати просторові ареали депресивності та територіальні громади, які функціонують у таких ареалах;

– запропонувати концепцію забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації з урахуванням громадоцентричного та диференційованого підходів;

– обґрунтувати напрями вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів у цілях забезпечення добробуту територіальних громад і зменшення ризиків поглиблення соціально-економічної диференціації;

– визначити стратегічні детермінанти бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад на основі підвищення ефективності функціонування бюджетних механізмів;

– здійснити компаративний аналіз зарубіжного досвіду фінансового забезпечення добробуту територіальних громад і визначити напрями його імплементації в Україні.

Об’єктом дослідження є процеси функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації та реалізації політики регіонального розвитку.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад у контексті зменшення соціально-економічної диференціації їхнього розвитку.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено фундаментальні положення і принципи теорій добробуту, публічних фінансів та бюджетного федералізму, теорії регіонального розвитку, місцевого економічного розвитку. У роботі для розробки теоретико-методологічних і прикладних засад модернізації бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад використано системний підхід, що дає змогу врахувати динамічну структурно-функціональну залежність між його складовими на засадах паритетної участі в цілях добробуту територіальних громад, а також сукупність методів пізнання суспільних процесів і явищ, які забезпечують його реалізацію, зокрема: логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу – для визначення сутності, змісту, підходів до детермінації основних досліджуваних понять (територіальна громада, добробут, бюджетні механізми), розробки методики оцінки ефективності діючих механізмів бюджетного забезпечення територіальних громад та інтерпретації результатів оцінювання; структурного, факторного, економіко-статистичного аналізу, метод декомпозиції, покрокової просторової автокореляції – для виявлення тенденцій формування та реалізації бюджетної політики, особливостей бюджетного забезпечення в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, а також узагальнення результатів оцінювання дієвості бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад; просторової автокореляції – для виявлення закономірностей соціально-економічного розвитку територіальних громад та оцінювання центро-периферійних взаємодій; економіко-математичного моделювання – для оцінювання еластичності (чутливості) функціональних видатків територіальних громад щодо власних доходів і трансфертів, а також для виявлення конвергентно-дивергентних тенденцій соціально-економічного

розвитку територіальних громад; стратегічного і структурно-функціонального аналізу – для розроблення концептуальних засад підвищення ефективності функціонування бюджетних механізмів територіальних громад; графічні та картографічні методи – для наочного зображення результатів оцінки рівня добробуту територіальних громад у взаємозв'язку з фінансовими параметрами.

Інформаційною базою дослідження є: законодавчі та нормативні акти органів влади України; наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених; статистичні матеріали; інформація, отримана відповідно до публічних запитів; аналітичні розрахунки автора, виконані у процесі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в Україні в контексті зниження соціально-економічної диференціації. До найвагоміших наукових результатів, які розкривають особистий внесок автора у розробку проблеми, що досліджується, та характеризують новизну роботи, належать такі:

вперше:

– запропоновано теоретико-методологічні засади забезпечення добробуту територіальних громад у контексті зниження соціально-економічної диференціації, що базуються на імперативах людського розвитку та високої якості й рівня життя, спільної відповідальності жителів та органів місцевого самоврядування за забезпечення добробуту. В їх основі лежить громадоцентричний підхід до забезпечення соціально-економічного розвитку на локальному рівні та диференційований підхід до регулювання розвитку територіальних громад у рамках реалізації державної регіональної політики (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка);

– розроблено методологічний підхід до дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації, що ґрунтується на

наукових положеннях: теорій фінансів (державні та місцеві фінанси, фіскальний федералізм), теорій регіонального розвитку (концепції місцевого розвитку (place-based development), ендогенно орієнтованого та інклюзивного розвитку), теорій добробуту громад та їхніх жителів (людського розвитку, якості життя та суб'єктивного добробуту, теорії соціального капіталу). Комплексне застосування засадничих положень вказаних теорій та імплементація міждисциплінарного підходу дали змогу з'ясувати роль бюджетних механізмів у забезпеченні добробуту територіальної громади в частині виконання функцій та забезпечення якості публічних послуг, активізації місцевого розвитку шляхом досягнення соціальних та економічних пріоритетів; ефективності інституційної та фінансової підтримки регіонального розвитку (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– розроблено наукові положення щодо ефективізації бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад на основі методологічного обґрунтування компліментарності інструментарію: бюджетного регулювання розвитку територіальних громад, бюджетного самозабезпечення та спільного фінансування проєктів міжмуніципального співробітництва. Критерієм ефективності зазначеного інструментарію є зменшення розриву між рівнем фінансово-економічного потенціалу та їхньої спроможності, що допоможе нівелювати бар'єри соціального-економічного розвитку територіальних громад із низьким потенціалом (08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– запропоновано концептуальні напрями забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, що охоплюють: формування організаційно-економічних та фінансових умов забезпечення добробуту територіальних громад, вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів, стимулювання жителів територіальної громади до забезпечення власного добробуту та інтенсифікації місцевого економічного розвитку через активізацію фінансово-економічного потенціалу

(08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– розроблено модель трансформації бюджетних видатків компенсаційного типу (соціальних допомог) у бюджетні ресурси територіальних громад стимуляційного типу, елементами якої є перерозподіл повноважень між органами влади та місцевого самоврядування, переорієнтація бюджетних ресурсів у програми та проєкти інвестиційної спрямованості, а також верифікація отримувачів соціальних допомог. Зазначене дасть змогу підвищити ефективність використання власних доходів та нарощення обсягу видатків інвестиційного спрямування (08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

удосконалено:

– термінологічний апарат дослідження через уточнення сутності понять: «територіальна громада», визначення якого на відміну від уже існуючих, базується на ідентифікації її ознак та функцій, акцентує увагу на спільній відповідальності жителів територіальної громади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні добробуту; «спроможна територіальна громада», у визначенні якого наголошено на можливості задіяти ендогенний потенціал задля забезпечення добробуту територіальної громади (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка);

– наукові положення щодо структурної детермінації бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад, який, на відміну від усталених, містить сутнісну, стратегічно-програмну, функціональну та інституційну складові. Зазначене дало змогу запропонувати комплекс заходів, спрямованих на забезпечення добробуту територіальних громад у частині необхідності взаємоузгодження стратегічних і бюджетних цілей, застосування інструменту спільного фінансування, розроблення бюджетних програм на основі індикаторів добробуту громади, що сприятиме послабленню суперечності між економічною ефективністю та соціальною справедливістю (08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– науково-методичний підхід до оцінювання добробуту територіальних громад, що передбачає типологізацію територіальних громад за критеріями власних бюджетних ресурсів та рівнем залежності від зовнішнього бюджетного фінансування, обґрунтування показників у розрізі основних функцій територіальної громади. Це дало змогу оцінити рівень добробуту територіальних громад з урахуванням фінансових параметрів та виявити нерівності у їхній спроможності до забезпечення добробуту (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– методологічний підхід до вивчення конфігурації центро-периферійних взаємодій в регіоні з позиції багаторівневої ієрархії з виділенням відповідних зрізів: економічного, соціального, просторового. Це дає змогу визначити рівень взаємодій між територіальними громадами («точок зростання» та периферії), ступінь генерування позитивних імпульсів та їхньої абсорбції, та на цій основі розробити необхідний бюджетний інструментарій реалізації політики регіонального розвитку. Зазначене сприятиме активізації ендогенного потенціалу та просторовій інклюзивності територіальних громад (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

набуло подальшого розвитку:

– наукові підходи до типологізації територіальних громад за видовими ознаками (типом поселення, чисельністю й складом населення, площею, фінансовими параметрами функціонування) та дихотомічними ознаками (центро-периферійні взаємодії, конвергентно-дивергентні процеси, інтегрованість і дезінтегрованість економічного простору), що дало змогу обґрунтувати механізми регулювання соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад і напрями інтенсифікації місцевого економічного розвитку (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка);

– індикативний методичний інструментарій оцінювання ефективності використання бюджетних ресурсів на основі аналізу чутливості змін видатків до їхніх надходжень. Запропоновані підходи дають змогу визначити ефективність бюджетного інструментарію через встановлення достатності бюджетних ресурсів, взаємозумовленості власних доходів місцевих бюджетів і трансфертів, визначити пріоритетні напрями видатків бюджетів територіальних громад (08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– фінансово-економічні положення щодо дієвості бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад Україні на основі триетапного підходу до компаративного аналізу зарубіжного досвіду децентралізації. Зокрема, перший етап полягає у визначенні інституційних, адміністративних і територіальних параметрів децентралізації, другий – характеризує фінансову архітектоніку та організацію публічних послуг, третій – полягає у фокусуванні на локальному рівні, зокрема, надходженні, розподілі та використанні бюджетних ресурсів в умовах децентралізації. Це дало змогу виявити ефективні бюджетні механізми та дієві програми забезпечення добробуту територіальних громад із можливістю імплементації в Україні (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит);

– систематизація секторальних ризиків організації та фінансування публічних послуг у розрізі організаційно-інституційних, функціональних і фінансових ризиків, що дало змогу виявити їхній довгостроковий вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ і запропонувати сукупність заходів, спрямованих на їхнє нівелювання. Зокрема, запропоновано організаційно-економічний механізм міжсекторальної інтеграції бюджетних ресурсів на основі мультиканального фінансування медичних та соціальних послуг, що дає змогу зменшити дублювання функцій, оптимізувати бюджетні витрати, комплексно задовольняти публічні послуги, створити підґрунтя для зміцнення здоров’я жителів та добробуту

територіальних громад (08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит).

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці науково-прикладних положень щодо формування ефективних бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад, які функціонують в умовах адміністративно-фінансової децентралізації.

Отримані результати реалізовані в практиці управління на державному та регіональному рівнях. Найважливішими серед них є пропозиції, використані:

– державними органами влади України, зокрема: Комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення (лист № 102/2735 від 13.05.2016 р.) при прийнятті Закону України «Про соціальні послуги» в новій редакції; Комітетом Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування (лист №04-14/14-2542 від 2.10.2017 р.) щодо механізму розподілу повноважень між різними рівнями публічного управління; Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (лист №8/13.4/1241-18 від 28.11.2018 р.) щодо розроблення стратегічних орієнтирів розвитку регіонів та територіальних громад; Національною службою здоров'я України (лист №255/2-10-19 від 16.01.2019 р.) щодо функціональних ризиків первинної медичної допомоги; Міністерством охорони здоров'я України (лист №25.5.2-154/20/3569 від 11.02.2019 р.) щодо ідентифікації ризиків реформи охорони здоров'я; Комітетом з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (лист №04-23/14-1031 від 25.02.2020 р.) в частині обґрунтування організаційно-економічних засад забезпечення добробуту територіальних громад на основі підвищення ефективності бюджетних механізмів; Міністерством розвитку громад та територій України (лист №7/13.4/2329-20 від 10.02.2020 р., лист №8/34.4/5851-

20 від 12.08.2020 р.) щодо механізмів зниження соціально-економічної диференціації територіальних громад в умовах сучасних реформ;

– регіональними органами влади, місцевого самоврядування та іншими організаціями, зокрема, Львівською обласною державною адміністрацією (лист №5/34-7656/0/2-15-10 від 9.11.2015 р.) щодо громадського моніторингу виконання місцевих бюджетів; територіальним управлінням Рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях (лист № 29-19/289 від 28.12.2015 р.) щодо оцінки формування і використання фінансових ресурсів Львівської області; Івано-Франківською обласною державною адміністрацією (лист №6137/1/1-17/01140 від 10.10.2017 р.) при розробці стратегій та планів соціально-економічного розвитку регіонів і залучення територіальних громад до процесу регіонального розвитку; Департаментом економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації (лист №811/01-19/2-19 від 18.12.2019 р.) в частині підвищення фінансової спроможності територіальних громад, (лист №811/01-19/1-19 від 18.12.2019 р.) щодо напрямів нарощення ендогенного інвестиційного потенціалу територіальних громад як чинника зміцнення їхньої спроможності; Департаментом економічного розвитку і торгівлі Кіровоградської обласної державної адміністрації (лист №21-01-11/197/0.2101 від 13.02.2020 р.) при формуванні програм розвитку області; Постійною комісією Дрогобицької міської ради з питань планування бюджету, фінансів, цінової політики та інвестицій (лист № 322 від 22.10.2020 р.) щодо ідентифікації резервів бюджетних ресурсів та підвищення рівня соціально-економічного розвитку територіальної громади; Новострілищанською селищною радою (лист № 635 від 29.12.2018 р.) щодо оптимізації бюджетних ресурсів та розвитку публічних послуг; Громадською організацією «Львівська обласна організація активної реабілітації неповносправних осіб «Стимул» (лист № 3 від 22.12. 2018 р.) щодо механізму інтеграції медичних і соціальних послуг.

Окрім цього, отримані в дисертації розробки отримали позитивні висновки при викладанні дисциплін «Фінанси соціальної сфери» та «Управління фінансами домогосподарств» для здобувачів третього освітньо-наукового рівня в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» (лист № 8/402 від 04.12.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені у дисертації, отримано автором особисто, а з наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих напрацювань.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційної роботи оприлюднено на 25 конференціях, серед яких: XV, XVI Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 2010 р., 2011 р.), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми сучасності» (Львів, 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент, маркетинг, підприємництво: проблеми і перспективи розвитку» (Сімферополь, 2014 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Економіка України в умовах сучасних геополітичних трансформацій» (Львів, 2015 р.), VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством» (Луцьк, 2015 р.), III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності» (Кременчук, 2015 р.), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція молодих вчених і студентів «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (Луцьк, 2015 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки» (Київ, 2016 р), II Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції» (Київ,

2016 р.), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти» (Львів, 2016 р.), Науково-практична інтернет-конференція «Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє» (Київ, 2017 р.), III Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (Дніпро, 2017 р.), IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (Львів, 2017 р.), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці» (Полтава, 2017 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук» (Луцьк, 2017 р.), Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасні технології менеджменту» (Луцьк, 2017 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти» (Львів, 2017 р.), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Економіко-правові засади формування та розвитку регіональної інфраструктури в умовах децентралізації економіки України» (Харків, 2018 р.), I Міжнародна науково-практична конференція «Фінансові механізми сталого розвитку України» (Харків, 2018 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України» (Львів, 2018 р.), Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (м.Переяслав-Хмельницький, 2018 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація публічних фінансів: стан та виклики сьогодення» (Київ, 2018 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи» (Полтава, 2019 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених «Сучасний стан та

пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України» (Львів, 2019 р.), VIII Міжнародна заочна науково-практична конференція (Запоріжжя, 2020 р.), XVI Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція (Ірпінь, 2020 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 71 наукову працю: 11 монографій (2 одноосібні); 28 статей у наукових фахових виданнях, в т. ч. 21 стаття у наукових фахових виданнях України, 7 статей у періодичних виданнях інших держав (з них 23 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз (2 – в базі Scopus, 1 – Web of Science); 21 публікація апробаційного характеру, 11 публікацій, що додатково відображають наукові результати дослідження. Загальний обсяг публікацій 125 друк.арк., з яких 65 друк.арк. належать особисто автору.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел і 14 додатків. Повний обсяг дисертації становить 488 сторінок, з яких 365 сторінок основного тексту. Робота містить 35 аналітичних таблиць та 87 рисунків. Список використаних джерел охоплює 347 найменувань.

РОЗДІЛ 1
НАУКОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

1.1. Теорії добробуту в світлі еволюції наукової думки

Економічна доктрина, якої дотримується та чи інша країна, визначає засадничі принципи перетворень у короткостроковій перспективі та чинить вплив на можливості довгострокового розвитку. Беззаперечним є той факт, що світові та вітчизняні наукові надбання заклали потужну науково-методологічну основу дослідження, що дасть змогу висувати гіпотези щодо параметризації, дизайну та особливостей забезпечення добробуту особи, громади, суспільства, в тому числі й реалізації в умовах децентралізації.

Добробут – основоположна концепція, яка сформувалась у витоках економічних шкіл і теорій, оскільки будь-які зміни, навіть ті, що спрямовані на усунення кризових явищ чи в широкому сенсі – довгострокового процвітання країн, пов’язані із прагненням поліпшити життя населення. Тому, навряд чи існують сумніви, що в найбільш загальному сенсі будь-які трансформації слід розглядати у нерозривному зв’язку із розумінням добробуту окремими науковими школами, а також глибоким розумінням ідей та концепцій, які лежать в їхній основі. З огляду на це важливо акцентувати увагу на основних теоріях і методах, якими послуговувались науковці у своїх прагненнях осягнути добробут.

Визначення доброго суспільства впродовж минулого століття більшість видатних дослідників пов’язували з пошуком економічної могутності країн (а отже, економічного зростання) як невід’ємної складової їхнього багатства. Зміна ключових позицій базувалась на досягненні консенсусу у взаємовідносинах основних інститутів ринку та держави, людини як виробника та споживача суспільних благ, капіталізації ресурсів та нарощення потенціалу, що вбачалось ключовою цінністю у досягненні

значних економічних результатів. У цьому сенсі А. Колот зауважує, що «економічна теорія досліджувала і по суті продовжує досліджувати функціонування економічних систем здебільшого у контексті взаємодії двох ключових інститутів – ринку та держави»[124].

У контексті обґрунтування неокласичної парадигми розвитку переосмислює таку позицію В. Лагутін, вказує на тріаду інтересів та зазначає: «… Якщо неоліберальна методологія розглядає безпосередні прямі зв'язки в трикутнику «людина-ринок-держава», то неоконсерватизм розуміє ці зв'язки крізь призму окремих соціальних груп» [138]. І хоча дослідник звертає увагу на такі форми організації соціальних груп як сім'я/домогосподарство, на нашу думку, така позиція науковця є підґрунтям для розгляду й громадоцентричного підходу, котрий дасть змогу ідентифікувати їх як певну соціальну групу (спільноту), а також інститут, роль якого чітко окреслилась наприкінці минулого століття.

Звідси методологічні основи дослідження взаємовідносин «держава-ринок-громада» в контексті забезпечення добробуту набувають нового змісту. Важливим при цьому є досягнення консенсусу між ключовими інститутами. З цієї точки зору Р. Раджнарам зазначає: «Суспільство страждає, коли одна із його опор слабшає або надмірно зміцнюється стосовно інших. Занадто слабкі ринки – і суспільство стає непродуктивним. Ослаблюється громада – і суспільство рухається в бік кланового капіталізму. Занадто слабка держава – і в суспільстві домінують страх та апатія. І, навпаки, занадто багато ринку – і суспільство стає несправедливим. Занадто багато громади – і суспільство втрачає динамізм. Занадто багато держави – і суспільство стає авторитарним. Баланс – ось що критично важливо» [205] (*тут і далі переклад наш – І. Г.*). У сенсі такого означення слід констатувати, що продовж минулого століття економічні теорії та школи формувались під впливом домінування або ринку, або ж держави.

Історично у докапіталістичний період поняття добробуту ототожнювалось з групою етичних теорій консеквенціалізму, ідейно-ціннісні

підвалини яких полягали в отриманні хороших результатів, серед яких варто виокремити евдемонізм, гедонізм. Вища форма суспільного буття та доброго суспільства вбачалась у щасті. Пізніші ідеї знаходять відображення в утилітаризмі та розумному егоїзмі, про що йтиметься далі.

В умовах зародження капіталізму певну спробу осягнути характер економічних відносин відзначаємо у меркантилістів. Їхнє намагання показати складну систему економіки крізь призму грошових відносин та абсолютизації торгівлі як джерела багатства в сучасних реаліях визначається дещо обмежено. Поряд із цим меркантилісти також намагались пояснити своє розуміння добробуту, що на їхню думку полягало у нагромадженні грошей.

Початок окреслення класичної політичної економіки та економічної науки безпосередньо пов'язаний із вченням А. Сміта. Його фундаментальною науковою працею є «Дослідження про природу та причини добробуту націй» (в альтернативному перекладі звучить як «Добробут націй»). Видатний економіст та послідовники його вчення вважали, що добробут нації залежить від добробуту кожного члена суспільства, втіленого у праці та капіталі.

Важливо, що, відстоюючи ідею вільного ринку «laissez-faire» А. Сміт не відкидав важливості й ролі держави у забезпеченні деяких державницьких функцій, наприклад, оборони країни. Політична економія в його розумінні є сукупністю наукових знань, які потрібні державному діячу чи законодавцю задля: «по-перше, забезпечити народу щедрий дохід і засоби для існування, а точніше забезпечити йому можливість придбавати їх, по-друге, надати державі чи суспільству дохід, достатній для суспільних потреб» [215]. Важливою є позиція щодо ролі податків: учений виступав за податок на нерухомість, проте критично ставився до прогресивного податку на доходи фізичних осіб, вважаючи його однією з форм «грабунку» людей.

Дослідник сформулював концепцію економічної людини як основи суспільства, стверджуючи, що «особистий інтерес кожної людини змушує її шукати вигідного і уникати невигідного заняття» [215]. Щоправда, в пізніших наукових дослідженнях підхід раціональної економічної людини було

переосмислено багатьма дослідниками, передусім у контексті виникнення нових дослідницьких напрямів.

Аргументуємо основні положення вчення *А.Сміта* у світлі дослідження питань добробуту:

1. Добробут є засадничою концепцією класичної школи економіки, формування добробуту є узагальнюючою категорією на рівні країни в цілому (досліджується добробут націй) крізь призму максимізації його у всіх членів суспільства, при цьому чітко окреслюється принцип «згори-вниз» та розуміння добробуту (багатства) нації;

2. Індивідуальний добробут кожної людини, яка, маючи індивідуальні інтереси (власні вигоди), здатна найефективніше застосовувати власний капітал та працю. Пізніше, під впливом міждисциплінарних досліджень, ідею спростовано: людина не завжди поводиться раціонально, а використання усереднених вимірювань індивідуального добробуту не завжди дає об’єктивну оцінку.

Разом з тим, формуючи фундамент майбутніх наукових досліджень, класична політекономія та її представники заклали підвалини для методологічного осмислення та розвитку багатьох економічних теорій.

Очевидну альтернативу класичному розумінню економічних процесів запропонував *Дж. М. Кейнс*, який у своїй фундаментальній праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» відстоює позицію «Держави загального добробуту» через забезпечення зайнятості та зменшення нерівності в суспільстві, стимулювання попиту населення. У підтвердження цьому він зазначає, що «найбільш значущими вадами економічного суспільства, в якому ми живемо, є його неспроможність забезпечити повну зайнятість, а також його довільний і несправедливий розподіл багатства і доходів» [118].Така позиція відомого дослідника знайшла відображення у функціонуванні моделі економіки, що характеризувалась домінуванням держави та потребою в державному регулюванні багатьох соціально-економічних процесів.

Натомість утилітаристська теорія (від лат. utilitas – користь, вигода) *Дж. Бентама* базується на філософії моралі та етики, що ототожнює добробут зі щастям людей. Важливим у науковому плані є окреслення «принципу корисності». На його основі дослідник тлумачить позицію індивіда, що має прагнути щастя. У цьому контексті він пише: «…Природа віддала людство у владу двом суверенним повелителям: стражданню і насолоді. Вони одні вказують нам, що ми повинні робити, і визначають, що ми зробимо завтра», а роль держави при цьому полягає у забезпеченні «найбільшого щастя найбільшої кількості людей» [9].

Гедоністичні погляди на дослідження добробуту превалювали у прихильників маржиналістського аналізу. Представники австрійської школи маржиналізму (*К. Мєнгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк, Ж. Робертсон, А. Пігу)* переосмислили постулати класичної політекономії в частині детермінації підходів до граничної корисності благ і послуг. Використовуючи методи економічного аналізу, маржиналісти всебічно досліджували граничні величини. Основні ідейні постулати вплинули на інтерпретацію добробуту:

1) у ранніх дослідженнях маржиналістів добробут визначається вимірюванням граничних корисностей індивідів та оптимального розподілу ресурсів;

2) у наступних дослідженнях превалювали ідеї, що вдало поєднували напрацювання класичної політекономії та раннього маржиналізму й окреслились у нову школу неокласичної економіки.

Розгорнуте дослідження добробуту було здійснено *А. Пігу*. У своїй праці «Економічна теорія добробуту», обґрунтовуючи потребу у збільшенні економічного добробуту (в його означенні – національного дивіденду), він акцентує також увагу на взаємоузгодженні інтересів окремих індивідів, підприємств та суспільства [185]. Вказуючи на потребу в ефективному розподілі у контексті обґрунтування економічного добробуту, науковець розрізняв як добробут окремих осіб та соціальних груп, так і суспільства загалом.

Концепція утилітарного розуміння добробуту отримала своє продовження у теорії добробуту *В. Парето*, який вважав, що ефективність досягається та приносить користь економічним агентам за умови, що будь-які зміни не завдають шкоди іншим[128]. Слід зауважити, що на широкій дослідницькій основі таке твердження науковці піддали сумніву, насамперед з огляду на розбіжність приватної та суспільної вигоди, одним із наслідків якої є нерівність.

Значну реакцію науквої спільноти у середині ХХ століття викликали книга *К. Ерроу* «Суспільний вибір та індивідуальні цінності» та обґрунтована дослідником теорема про неможливість «колективного вибору» («Парадокс Ерроу»). Заперечуючи функцію суспільного добробуту як агрегування добробуту окремих членів суспільства з огляду на відсутність транзитивності, він стверджував, що у виборі альтернатив слід керуватися якісним вимірюванням [264].

Важливим методологічним підґрунтям вивчення процесів добробуту є трансформація процесів капіталізму, що окреслилась у неоліберальний напрям. Німецька школа неолібералізму (ордолібералізм) та її представник Л. Ерхард у своєму фундаментальному дослідженні «Добробут для всіх» надають великого значення бажанню домогтися підйому загального добробуту. Єдиний шлях, що веде до цієї мети, − послідовна відбудова господарства, заснованого на вільній конкуренції. І ця економічна політика веде також до подальшого розширення традиційних громадянських свобод людини [265]. Закладаючи основи соціально орієнтованого ринкового господарства, дослідник прагнув поєднати соціальні та ринкові засади функціонування державних процесів. Основні постулати його теорії полягають у знаходженні компромісу між лібералізмом і соціалізмом. Важливим аспектом теорії Л. Ерхарда є виокремлення двох типів держави добробуту: консервативно-корпоративної (на базі німецької моделі) та соціал-демократичної (на базі скандинавських країн). Результатом його теорії стало впровадження соціального страхування в Німеччині.

Нобелівський лауреат 1976 р. М. Фрідман у своєму дослідженні «Капіталізм і свобода», бувши одним з основоположників ліберальної течії, відстоював ідеї зменшення ролі держави, в тому числі й через «роздержавлення» держави добробуту, при цьому широко пропагуючи свободу індивіда та сім'ї. Засадничими принципами його вчення є виокремлення двох типів цінностей: цінностей відносин між людьми (як право вибору індивідом свободи) та цінностей скористатися цією свободою (як індивідуальна відповідальність) [253]. Таким чином, дослідник вказує на важливість відносин, які будуються на ціннісних засадах.

У своїй праці Р. Раджан покликаючись на публікації *М. Фрідмана*, стверджує, що він був супротивниками системи соціального забезпечення, і в підтвердження наводить цитату з їхньої праці: «Раніше діти допомагали батькам, мотивовані любов'ю та почуттям обов'язку. Зараз вони роблять внесок у підтримку чиїхось батьків з примусу та зі страху. Раніше грошові перекази слугували зміцненню сімейних зв'язків, зараз вони їх руйнують» [205]. У такий спосіб дослідник розвиває думку про балансування ролі ключових інститутів: держави та ринку, аргументуючи необхідність урахування «третього стовпа» – громад.

Зазначимо, що поява ідеї комунітаризму виникла як реакція на ліберальний напрям економічної науки, зокрема «Теорію справедливості» *Дж. Роулза*. Спираючись насамперед на розуміння Арістотеля та Гегеля, критики оскаржували припущення Дж. Роулза, що основне завдання уряду − забезпечити свободи та економічні ресурси, якими люди повинні вести вільно обране життя [276]. І хоча в сучасному розумінні ідея комунітаризму трансформувалась, поява громади як необхідного інституту на теренах функціонування країн є свідченням демократизації суспільства.

Досліджуючи ліберальний світогляд, П. Шрьодер зазначає, що делегування політичних рішень на рівень місцевої громади сприятиме самоорганізації людей, протидіятиме концентрації економічної і політичної влади, та на підтвердження цитує *Фрідріха фон Гаєка:* «Загальне відчуття

нелюдськості суспільства є не так результатом знеособленого характеру економічного процесу, в якому сучасна людина часто змушена працювати на досягнення цілей, про які вона нічого не знає, як того факту, що політична централізація майже повністю позбавила її можливості впливати на формування оточення, в якому вона перебуває» [260]. Таким чином, дослідники відстоюють потребу у самовизначенні та самоорганізації людей через залучення їх до прийняття важливих місцевих рішень.

Методологічний індивідуалізм Дж. Коулмана та його «Теорія раціонального вибору» вдало підходять для опису спільноти, адже вона розглядається в контексті трьох типів зав'язків:

1) макро-мікро зв'язок, де соціальний феномен співвідноситься з індивідуальним рівнем;

2) мікро-мікро зв'язок, де «стимул» народжує «реакцію»;

3) зворотний зв'язок мікрорівня з макрорівнем, де агрегуються індивідуальні дії [258].

Парадигма економічного зростання превалювала упродовж минулого століття, у цей час інтенсифікуються дослідження в зазначеному напрямі, зміщуються акценти із національного до регіонального рівня. Варто виокремити основні теорії, що спрямовані на нарощування економічного зростання:

1. Теорії розміщення (географічний детермінізм, теорія штандортів, теорія центральних місць, просторова організація господарства, промислові райони, теорія ринків збуту, концепція продуктивно-виробничого циклу);

2. Неокласичні теорії (теорія економічного прогресу, концепція граничної продуктивності, теорія виробничих функцій, теорія технологічних змін, теорія ціноутворення, теорія рівноваги, модель оптимуму, теорія циклу, неокласична модель, теорія олігополії);

3. Теорії кумулятивного зростання (теорія кумулятивної причинності, теорія полюсів зростання, модель «вулкана», теорія «центр-

периферія», теорія агломерацій, теорія розвитку периферійних територій, модель «дифузії інновацій», теорія ігор);

4. Інституційні теорії (теорія соціально-психологічного інституціоналізму, бездіяльного (дозвільного) класу, теорія соціально-правового інституціоналізму, теорія кон'юнктурної концепції, неінституційні теорії, нова інституційна економічна теорія, теорія індустріального суспільства, теорія трансакційних витрат, теорія технократичного детермінізму);

5. Нові теорії регіонального розвитку (нова економічна географія, теорія нового регіоналізму, інноваційна теорія економічного розвитку, теорія стабілізації економіки, теорія ендогенного зростання, концепція національної і регіональної інноваційних систем, теорія ринкового потенціалу, теорія сталого розвитку) [221].

Переосмислення концептуальних засад регіонального розвитку потребує актуалізації підходів до використання нових теорій місцевого розвитку, основних чинників та закономірностей, що виникають у процесі генерування позитивних аспектів впливу. Відтак, методологічний базис нової політики регіонального та місцевого розвитку визначають такі сучасні теорії[226]:

- *нова економічна географія* (пояснює природу просторової структури господарства);
- *теорія ендогенного зростання* (обґрунтовує можливості, чинники та виклики економічного зростання, базовані на знаннях та інноваціях);
- *теорія соціального капіталу* (вказує на важливість і роль соціального капіталу територіальної громади у забезпеченні добробуту, ґрунтується на почутті спільності як форми соціального капіталу, визначає інституційне середовище, в якому відбувається розвиток, сприяє спроможності генерувати консенсус та довіру, вирішувати конфлікти та мобілізувати ресурси;

- *концепція смарт-стратегування регіонального розвитку* (пропонує смарт-стратегії як важливий інструмент розвитку економіки, базований на знаннях та інноваціях);

- *поведінкової економіки* (детермінує чинники та наслідки формування поведінкових концептів у межах громад, регіонів, країн, які дають змогу використати поведінку жителів для активізації місцевого розвитку).

Звернімо увагу на те, що в сучасних умовах переосмислення підходів до регіонального розвитку відбувається через актуалізацію підходу, що ґрунтується на теорії ендогенного потенціалу та місцевого економічного розвитку (place-based theory) [274]. Аргументами на користь цього є унікальність кожної територіальної громади та можливість задіяти невикористовуваний потенціал. Зазначене потребує комплексу заходів в частині державного регулювання місцевого розвитку, спрямованого на: інтенсифікацію економічного зростання; розроблення стратегій, що ґрунтуються на локальних можливостях та інноваційних ідеях; застосування диференційованих засад до місцевого економічного розвитку територіальних громад.

Слід також звернути увагу, що, не зважаючи на значний економічний прогрес у другій половині XX століття, починаючи з кінця минулого століття відбулась зміна від акцентування на суто економічних підходах до інтегрованого поєднання якісних параметрів людського розвитку та оцінки рівня життя. Як зазначає О. Глущенко, «пошук вимірювачів людського розвитку, що виходять «за межі ВВП» (Beyond GDP), наразі оформлюється з альтернативної течії наукової думки в усталений науковий напрямок» [33]. У його витоках стояли А. Сен та Махбуб-уль-Хак. Із 90-х рр. XX століття спостерігається значний інтерес до соціальних показників, що окреслились різні доктринальні форми: соціальний прогрес, людський розвиток, якість життя, добробут у новому означенні.

Базуючись на імперативах високої якості життя та людського розвитку, методологічним підґрунтям дослідження виступають наукові засади

забезпечення добробуту територіальних громад від економічних шкіл та концепцій регіоналістики, соціальної та фінансової науки.

Підсумовуючи, зазначимо, що теоретичні витоки концепції добробуту більшою мірою стосуються дискурсу щодо ролі та розміру держави (і як противага – роль ринку), однак слід вказати на важливу відмінність сучасного розуміння добробуту. Більшою мірою це зумовлено переосмисленням та ширшою концепцією добробуту.

Отже, розглянувши еволюцію поглядів на сутність та зміст теорій добробуту, можна дійти висновку, що перший період розвитку економічних теорій добробуту ознаменувався поляризованими тенденціями превалювання ринку чи держави, суспільний добробут економісти-теоретики розглядали в макроекономічному аспекті, добробут оцінювали з позиції всієї сукупності індивідів загалом. Надалі поступово аналіз перейшов на локальний рівень, і на перший план почав виходити індивід, соціальні групи та їхні інтереси. До економічного змісту суспільного добробуту додалися соціальні, екологічні та інші характеристики.

Загалом ключове розуміння добробуту окреслено в таких теоріях: теорії суспільного добробуту; теоріях, спрямованих на інтенсифікацію економічного зростання (теорії розміщення, неокласичні теорії, теорії кумулятивного зростання, інституційні теорії) із актуалізацією підходу, що ґрунтується на теорії ендогенного потенціалу та місцевого економічного розвитку (place-based theory); теоріях, які визначають соціальне становище людей з позиції їхнього високого рівня життя та можливостей розвитку (теорія якості життя, теорія людського розвитку, теорія суб’єктивного добробуту, теорія соціального капіталу) [37].

Отже, формування концепції добробуту є доволі широким та охоплює коло питань від подолання нерівності та бідності в суспільстві до забезпечення благополуччя усіх його прошарків. Проте, в який спосіб формуватиметься система добробуту, визначається багатьма параметрами від пануючого типу суспільного устрою, наявної соціально-економічної ситуації в країні, розвитку

інститутів та особливостей формування й використання фінансових ресурсів. Спільним вираженням усіх зазначених концепцій є людина, погляд на яку трансформувався від суто матеріалістичного розуміння її добробуту до ширших точок зору – особистості, яка сповідує цінності та перебуває в колективній взаємодії.

1.2. Територіальна громад: сутність, ознаки та функції

У світлі сучасних реформ недостатня вивченість територіальних громад як інтегрованих та системно-організуючих утворень, органічної єдності їхніх жителів потребує розгляду еволюційних засад, структури, функцій, ресурсів, механізму управління й самоврядування на основі системного підходу. У методологічному аспекті важливими є теоретична ідентифікація та з'ясування їхніх системних характеристик.

Як стверджує В. Канке: «Не існує елементарнішої теоретичної форми, ніж поняття. Усе, що є в теорії, «виткане» з понять» [116]. З'ясування теоретичного конструкту поняття «добробут територіальної громади» складає логічний ряд дослідження «громада → територіальна громада → добробут територіальної громади». Першість належить поняттю «громада», яке доволі часто вживають у синонімічному єднанні з поняттями «товариство» чи «спільнота».

Достеменно не відомі точні факти про дату чи автора цього терміну, так в окремих дослідженнях покликаються на видатну працю Т. Гоббса «Левіафан» та його детермінацію спільноти як «…певного числа людей зі спільним інтересом чи спільною справою» [259], соціолога Морріса В., який стверджував, що «товариство − це небо, а відсутність спілкування − пекло; спілкування − це життя, а відсутність спілкування − смерть; а вчинки, які ви робите на землі, це заради товариства ви їх робите», [275] або ж Ф. Тьоніса,

який описав громаду та суспільство, використовуючи терміни Gemeinschaft (громада) та Gesellschaft (суспільство) [243].

Для поглибленого розуміння сутності територіальної громади важливим є визначення її ознак (властивостей). Зарубіжні дослідники переосмислюють властивості (ознаки) територіальної громади переважно в доволі лаконічній формі, виокремлюючи серед них територіальну організацію, систему зв'язків, спільну ідентичність, межі громади. Так, М. К. Сміт (Mark K. Smith) у своєму дослідженні наводить три властивості спільноти, які, на його думку, є визначальними:

- місце як географічна інтерпретація спільного;
- інтерес (пов'язаність факторами, не завжди зумовленими місцем знаходження), типи спільнот (релігійна віра, професія чи етнічне походження, онлайн-спільноти);
- належність як відсутність/наявність відчуття спільності[333].

Науковець вважає, що громаду слід розглядати у відношенні до встановлення її меж (дасть змогу визначити відмінність однієї спільноти від іншої), вказуючи на відмінність суто географічного виміру, як мережу взаємовідносин та як локальну соціальну систему. Дослідник Ч. Монтгомері стверджує, що «будь-хто, хто цурається спільноти, не може вважатися цілісною особистістю» [160]. У такому формулюванні простежується взаємозумовлений вплив індивідуума та спільноти, а також окреслюється ознака належності до спільноти. Щодо цього цікавою є концепція С. Сарасона, який вперше запровадив почуття психологічної спільності: членство, можливість впливу, задоволення потреб, спільний емоційний зв'язок[329].

У контексті дослідження певних соціальних груп В. ВандерВеле, вказує на потребу вивчення окремих типів спільнот, наприклад, мікрорайони, міста, сім'ї, робочі місця, школи та релігійні громади. Незважаючи на їхні відмінності, ці контексти спільнот також мають багато спільного, включаючи центральність відносин, потребу в хорошому керівництві, важливість практик

і структур, які дають змогу спільноті добре функціонувати, а також сильне почуття місії [343].

Множина ознак територіальної громади, детермінована вітчизняними науковцями, вказує на широку дослідницьку сферу територіальних громад, більшою мірою визначається обраним дослідницьким напрямком. Дослідниця А. Пікулькіна виокремлює серед ознак територіальних громад спільність території; власність громади та місцевий бюджет; наявність органів управління [187]. Схожий підхід відстоюють й інші науковці. Зокрема, в монографічному дослідженні колектив авторів Ю. Куц, В. Сінченко, В. Мамонова та С. Газарян наводять ознаки територіальної громади, серед яких визначають: територіальність, інтегративність, інтелектуальність, фіскальність та майно [233]; Т. Бондарук вказує на такі ознаки територіальної громади як спільність соціальних та економічних інтересів, спільність колективної (комунальної) власності, місцевого бюджету, землі тощо [13].

Найбільш вагомі ознаки територіальних громад наводить Н. Спасів: відносини розподілу, перерозподілу, обміну вартості створеного регіонального продукту; наявність фінансових відносин щодо формування і використання показників місцевих бюджетів; участь у певних економічних відносинах, які випливають із відносин власності на спільне комунальне майно; спільність економічних інтересів у провадженні господарської діяльності й отриманні прибутку чи понесенні збитку внаслідок її здійснення на основі солідарної відповідальності; управління корпоративними правами; участь у формуванні регіональних грошових фондів [220]. Вважаємо, що таке конструктивне переосмислення ознак територіальної громади відповідає прагматичному підходу до функціонування територіальної громади, що у поєднанні з іншими дасть змогу комплексно означити сутність та особливості функціонування територіальної громади, передусім з економічної точки зору.

Серед видових ознак територіальних громад, дослідники також виокремлюють: тип поселення, чисельність і склад населення, розмір громади,

фінансові параметри функціонування (бездотаційні та дотаційні громади тощо).

Варто звернути увагу на різноманітність підходів до трактування категорії «територіальна громада» серед дослідників. У підтвердження наведемо кілька прикладів трактування її сутності (табл.1.1). Соціальні та економічні аспекти доволі часто важко відділити, оскільки жителі громади виступають як виробники та споживачі благ.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до трактування сутності територіальних громад

№ з/п	Автор	Науковий підхід
1	2	3
Аксіологічний		
1.	Куц Ю., Сінченко В., Мамонов В., Газарян С. [233]	Об'єднання людей, що виникає та існує на такому етапі розвитку зв'язків між ними, коли вони усвідомлюють цінність своєї природно визрілої та апріорно сутнісної спільноти як гарантії індивідуального виживання і задоволення назрілих людських потреб.
Управлінський		
3.	Бондарук Т. [13]	Спільність людей, яка не має ієрархічної підпорядкованості; здійснює місцеве самоврядування як самостійно, так і через створені представницькі органи, має право на власність і може об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів на виконання спільних проєктів.
Ресурсний		
4.	Тимечко І. [237]	Зосереджує свою увагу на наявності спільних ресурсів у жителів громади, а також вказує на потребу в активній участі жителів у вирішенні питань її функціонування.
Нормативно-правовий		
5.	Герасіна Л., Погрібна В.,. Поліщук І. [82]	Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.
Соціокультурний		
6.	Мусієздов О. [163]	Група або спільнота мусить у своїй основі мати певну структурну відмінність від інших груп чи спільнот; на основі цієї структурної відмінності виникають певні спільні риси у межах самої групи або спільноти, а «вершиною» її існування є усвідомлення

№ з/п	Автор	Науковий підхід
1	2	3
		власних відмінностей та інтересів і певна колективна дія задля реалізації цих інтересів.
Інституціональний		
7.	Мокій А., Павліха Н., Науменко Н., Дацко О. [158]	Територіальну громаду можна зобразити як певну стійку живу систему, яку можна описати неперервною функцією трьох обов'язкових складових: жителів, ресурсів їхньої життєдіяльності та розвитку, інститутів, які забезпечують взаємодію членів територіальної громади між собою, а також щодо публічних ресурсів, які належать і використовуються цією громадою.
Системний		
8.	Беновська Л. [8]	Територіальну громаду слід розглядати з трьох позицій: як соціальну спільноту, як базову ланку адміністративно-територіального устрою, як суб'єкт місцевого самоврядування. Запропоновано системний підхід до визначення територіальної громади як комплексного поєднання трьох попередніх.
Комунікативний		
9.	Пісоцький В.А. [189]	Соціальна спільнота об'єднана спільним комунікативним простором, де відбуваються інформаційні обміни різних типів, що поряд з економічними обмінами є основою життєдіяльності цієї громади.

Джерело: складено за посиланнями, наведеними в табл.1.1

Науковець В. Новіков під поняттям територіальної громади розуміє суб'єкта розвитку як муніципального утворення, що вирішує питання власного розвитку у внутрішньому та зовнішньому просторі з детермінацією власних цілей з урахуванням соціальної, економічної і територіальної специфіки на основі визачального принципу поєднання та підпорядкованості загальнодержавних цілей і цілей територіальної громади (макросистеми та макрорівня) [170]. Дослідник наголошує, що «територіальні громади, об'єднані в одну адміністративну одиницю базового рівня, являють собою складну систему і примушені переслідувати одночасно декілька цілей, узгодження і реалізацію яких можна здійснювати за допомогою різних інструментів регіональної політики» [170].

Для адміністративних цілей місцеву громаду можна виміряти за географічними межами. Проте, відчуття належності до територіальної громади залежить від багатьох інших чинників. Громада, що представляє інтерес – це інший вид спільноти, який існує там, де жителі мають щось спільне. Вони можуть поділяти віру, належати до спортивної асоціації чи професійної мережі. Школи, особливо державні, відповідають обом критеріям – це громади в межах місцевого мікрорайону, які також мають спільне призначення та інтерес – освіту дітей та молоді. Існує подальше визначення спільності, яке є переважно психологічним. Тут виникає почуття емоційного зв'язку, спільних цінностей та взаємозалежності між членами спільноти [287]. Зауважимо, що в сучасних умовах територіальні громади, які почали функціонувати в результаті адміністративно-фінансової децентралізації, можна вважати спільнотами за інтересами, зважаючи на добровільність їхнього створення.

Принципово важливим є осмислення територіальних громад у ціннісно-етичному вимірі. Досліджуючи феноменологію громад, вітчизняна дослідниця Т. Семигіна виокремлює феміністичну, соціальної антропології, функціональну, конфліктологічну та комунітарну парадигми [213]. Загалом погоджуємося з окресленням таких теоретико-методологічних моделей, що проводять паралелі між ознаками територіальності, інтересів громади та соціальних мереж. Разом з тим, зазначимо, що наукову значимість становлять також дослідження моделей індивідуалізму, комунітаризму, космополітизму в першу чергу в частині інтересу, взаємодій та ціннісних засад, що лежать в їх основі, оскільки існуючі відмінності інколи зводяться до різновекторних ідеологій.

Ціннісно-етичний вимір індивідуалізму в його узагальненій інтерпретації як правило стосується моральної позиції чи соціального світогляду, який підкреслює цінність особистості. Індивідуалісти сприяють здійсненню своїх цілей та бажань, цінують незалежність та виступають за те, щоб інтереси індивіда переважали державні чи соціальної групи, вони також

проти зовнішнього втручання у інтереси індивіда зі сторін інституцій таких як держава та суспільство.

Космополітична парадигма, виникнення якої пов’язано із своєрідною реакцією на співіснування та взаємодію численних ідентичностей і почуття приналежності до світового громадянства у своєму протиставленні національним традиціям, культурі, патріотизму.

У другій половині ХХ ст. роки зароджується комунітаристська парадигма (із англ. «communitarian», «community» – громада), яка базується на потребі у прищепленні її членам «гарних рис», створенні у територіальних громадах умов для того, аби громадяни проявляли свої найкращі якості. Засновником сучасного комунітаризму можна вважати американського соціолога А. Етціоні [290]. Ідеї комунітаризму мали вплив на формування нових уявлень про громаду та соціальні практики, засновані на ціннісних орієнтаціях [213].

Науковиці Семигіна Т., Лиховид Д. зауважують, що прихильники комунітаризму на практиці зіткнулися із проблемою щодо розуміння громади та її меж, що безпосередньо пов’язано з інклюзивністю та низьким рівнем інтегрованості окремих категорій жителів (людей з інвалідністю, людей, які опинились в складних життєвих обставинах тощо) в систему локальних соціальних відносин. Піднімаючи це питання, вони також вказують на проблему ексклюзивності осіб, які не дотримуються цінностей громади або ж не поділяють їх повністю [213]. Із цієї точки зору нового змісту набуває поняття інклюзії в громаді.

Схожу проблему на прикладі шкільних спільнот та ризиків виключення окремих осіб виділяють і зарубіжні дослідники, вважаючи, що індивідуальні відмінності сприймаються як сильні доти, доки вони вбудовані в рамки включення та співпраці. В протилежному випадку втрата приналежності до громади може спричинити соціальне відчуження [328]. Дослідники наголошують на потребі урахування не просто зав’язків в межах спільноти, а їх якості, що будуються на засадах взаємності та довіри. Вважаємо, що вказана

проблема може проявлятися у територіальній громаді загалом при виключенні окремих осіб, які не поділяють думки колективу або діяльності органів місцевого самоврядування.

За таких умов, в науковому плані є не просто протиставлення вказаних парадигм лібералізму та комунітаризму, а пошук синергетичної форми їх співіснування. Нам імпонує точка зору Грищук О. та Слісарчук Х., які відстоюють ідею ліберального комунітаризму на основі конвергенції лібералізму та комунітаризму, ґрунтуючись на утвердженні гетерогенної свободи, емоційного інтелекту, запровадженні морального права, інтегруванні ліберальних прав і комунітарних обов'язків, встановлює компромісу між загальним та індивідуальним благом [142].Така позиція науковиць, окреслює нове осмислення синтезу спільної людської відповідальності, яка за своєю сутністю перевершує індивідуальність як таку, при цьому пропагує їх рівність та свободу.

Громада (у сенсі всієї спільноти жителів) в цьому контексті розглядається як усталена територіальна спільнота, здатна на формування певної позиції щодо ключових питань місцевого розвитку, а також готова на спільні дії щодо вирішення проблем [82]. В контексті цього можемо стверджувати, що життєдіяльність територіальної громади визначається не тільки досягнення консенсусу між мешканцями та органами управління у вирішенні ключових питань шляхом участі в прийнятті управлінських рішень, а глибоким усвідомлення спільної їх відповідальності за добробут. Схожу позицію відстоює Лібанова Е.М., зазначаючи, що жителі сільських територіальних громад менш схильні брати на себе відповідальність за власний добробут (готовність до цього проявляють 17 % жителів великих міст, 12 % – малих міст і лише 9% селян) і контролювати місцеву владу [21]. Зазначене чітко окреслює спільну відповідальність жителів та органів місцевого самоврядування у забезпеченні їх добробуту.

Додаткового обґрунтування потребує законодавче визначення територіальної громади. Нормативно-правове підґрунтя сутності терміну

«територіальна громада» закріплено в Конституції України, Законі України «Про місцеве самоврядування», Законопроекті «Про засади адміністративно-територіального устрою України», аналіз яких дозволяє стверджувати, що територіальна громада:

- наділена правами вирішувати питання місцевого значення (Конституція України) [125];
- є складовою системи місцевого самоврядування, первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень (ЗУ «Про місцеве самоврядування») [199];
- становить територіальну основу для реалізації місцевого самоврядування її жителів (Законопроект «Про засади адміністративно-територіального- устрою України») [108].

В контексті континууму «глобальне-локальне» досліджує територіальну громаду Бобровника Д., який стверджує, що саме на рівні територіальних громад як первинного осередку глобального суспільства людина проходить соціалізацію [12]. Очевидно, що й міські й сільські спільноти − це два різні, навіть гостро відмінні типи групової самоідентифікації. Локальні соціокультурні простори, якими є міста й села, виступають у ролі структуроутворюючих начал для двох відмінних типів самоорганізації [97].

В найбільш широкому сенсі усі дисциплін вивчають людину та їх спільноти під особливим кутом дослідження та тісно пов'язані з економікою. Територіальна громада розглядається науковцями з різних позицій (рис.1.1): як носія соціального ресурсу[217], як здатність до місцевого врядування та орган публічної політики [232] як суб'єкта культурної демократії[255], як об'єкта державної політики [6], як сукупність інститутів[158], як спільноту жителів, як сукупність жителів (законодавство) [199].

Важливість системного дослідження функціонування територіальних громад дозволить уникнути фрагментарності, визначити основні взаємозв'язки в досліджуваній системі. В підтвердження цьому, основоположник системного підходу Людвіг фон Берталанфі у своїй праці

«Загальна теорія систем» зазначив, що «якщо б перед кимось стояло завдання проаналізувати сучасні поняття та популярні ключові слова, то значна частина цього списку займало б поняття «системи» [10].

Теоретичну концептуалізацію вчення про системи, системний підхід та системний аналіз знайшли своє відображення дослідженнях Людвіга фон Берталанфі[10], (теорія систем), Дж.Скотта (соціологічна теорія організації) [214], Парсонса Т. [180] (теорія соціальних систем). Відповідно до системного підходу територіальна громада функціонує на основі принципів та законів організації: самозбереження, розвитку, синергії, композиції, пропорційності, єдності та впорядкованості.

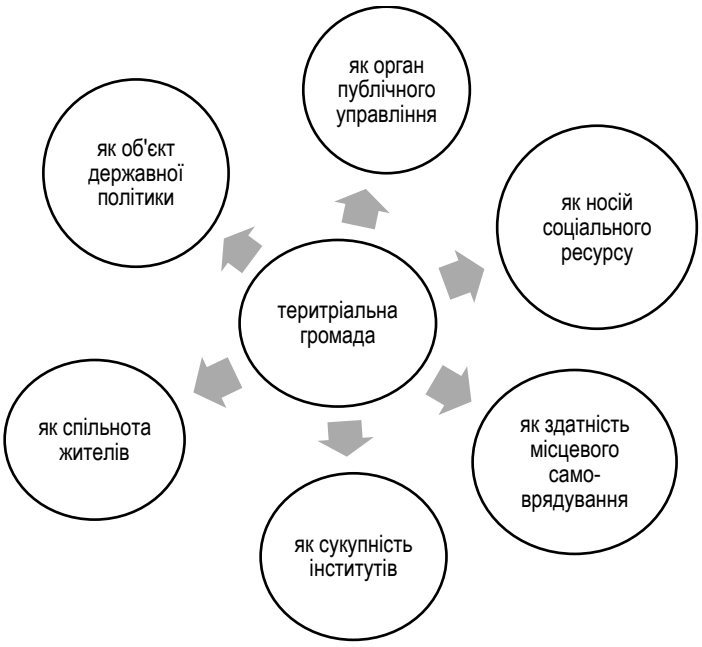

Рис. 1.1. Сутнісні характеристики територіальних громад

Джерело: систематизовано автором

Найбільш поширеним підходом до дослідження систем в цілому є системний підхід, який базуючись, на принципах цілісності, ієрархічності, структуризації, множинності та системності, дозволяє оперувати такими основними базовими поняттями, як система, суб’єктно-об’єктні відносини, процес, функція, стан системи, закономірності розвитку системи, системний

ефект тощо. Як пише Дронова О. «принцип системності, зміст якого полягає у спрямованості методів на всебічний аналіз основних системних категорій – структури, ієрархії, функцій, еволюції тощо» [97].

Отже, науково-методологічні положення теоретичної ідентифікації основних складників функціонування територіальної громади як системи передбачає врахування структурного, функціонального, інтеракційного, ресурсного, інтеграційного, комунікаційного та інших підходів. Вказані складники становлять внутрішньосистемну ідентифікацію територіальної громади, разом з тим вважаємо за необхідне здійснити зовнішньосистемну визначеність, яку науковці доволі часто називають надсистемою (властивості відкритої системи), що дозволяє взаємодіяти з зовнішнім оточенням або ж означають в якості контекстних умов, в межах якої діє система.

Системно-функціональний вимір територіальної громади полягає у з'ясуванні функцій територіальної громади, що визначаються їх структурною організацією, займаними позиціями і виконуваними ролями. Формування цілісного розуміння сутності функцій територіальних громад потребує додаткової аргументацій територіальної громади у соціально-економічній системі регіону. Як зауважує Шумляєва І. «більшість функцій територіальної громади здійснюється за допомогою органів місцевого самоврядування» [263]. Попри те, що науковець у своєму дослідженні наводить функції органів місцевого самоврядування, вважаємо, що в цій ключовій тезі варто звернути увагу на більш широкому діапазоні функцій територіальної громади. Таку ж позицію відстоює колектив науковців Національного інститут стратегічних досліджень, стверджуючи, що функції ОМС− це «основні напрями та види муніципальної діяльності, які виражають волю та інтереси місцевих жителів та забезпечують здійснення ними відносин з державою, її органами» [232].

Значний здобуток в окресленні функцій територіальних громад та їх функціональної ролі в соціально-економічній системі регіону здійснили дослідники міст як одного із видів територіальних громад. Так, Мельник М.І. характеризуючи метрополійні функції виокремлює організаційно-

управлінську, економічну, інноваційно-креативну, транспортно-комунікаційну, культурну, інформаційно-репрезентативну та соціальну[155]. Важливо, в контексті просторово-територіального виміру функцій територіальних громад зазначити, що наукову цінність становить дослідження як функцій метрополій, так і функцій територіальних громад, що модифікуються під їх впливом.

Одним із способів дослідити функції територіальних громад є їх окреслення як складової місцевого самоврядування, в такій інтерпретації вони визначаються наділеними повноваженнями. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні зазначено, що місцеве самоврядування включає власне територіальну громаду та органи місцевого самоврядування [199]:

- по перше, окреслення територіальної громади як складника місцевого самоврядування вказує на вагому роль територіально громади в процесі місцевого самоврядування;

- по друге, місцеве самоврядування є правом територіальної громади, яким вона користається або ж самостійно здійснює місцеве самоврядування через органи самоорганізації населення;

- по-третє, територіальна громада не протиставляється органам місцевого самоврядування, є ширшим за своєю суттю, структурою та виконуваними функціями.

Розглядаючи функції ОМС слід констатувати, що не всі ОМС здійснюють їх в повному обсязі та з належною якістю. Очевидно за такої ситуації окреслюється проблема нерівності добробуту територіальних громад, опосередкованого діяльністю ОМС.

Таким чином, резюмуємо основні аспекти системно-функціонального підходу до дослідження територіальних громад (рис. 1.2):

- сукупність функцій територіальної громади є ширшим поняттям у порівнянні з функціями органів місцевого самоврядування, проте вони рівноспрямовані, покликані забезпечити добробут мешканців громади;

- функції органів місцевого самоврядування (муніципалітету) визначається повноваженнями, наділеними в контексті реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади; функції територіальної громади базуються на позиціонуванні в соціально-економічній системі (зовнішній вимір) та внутрішніми функціональними особливостями (внутрішній вимір).

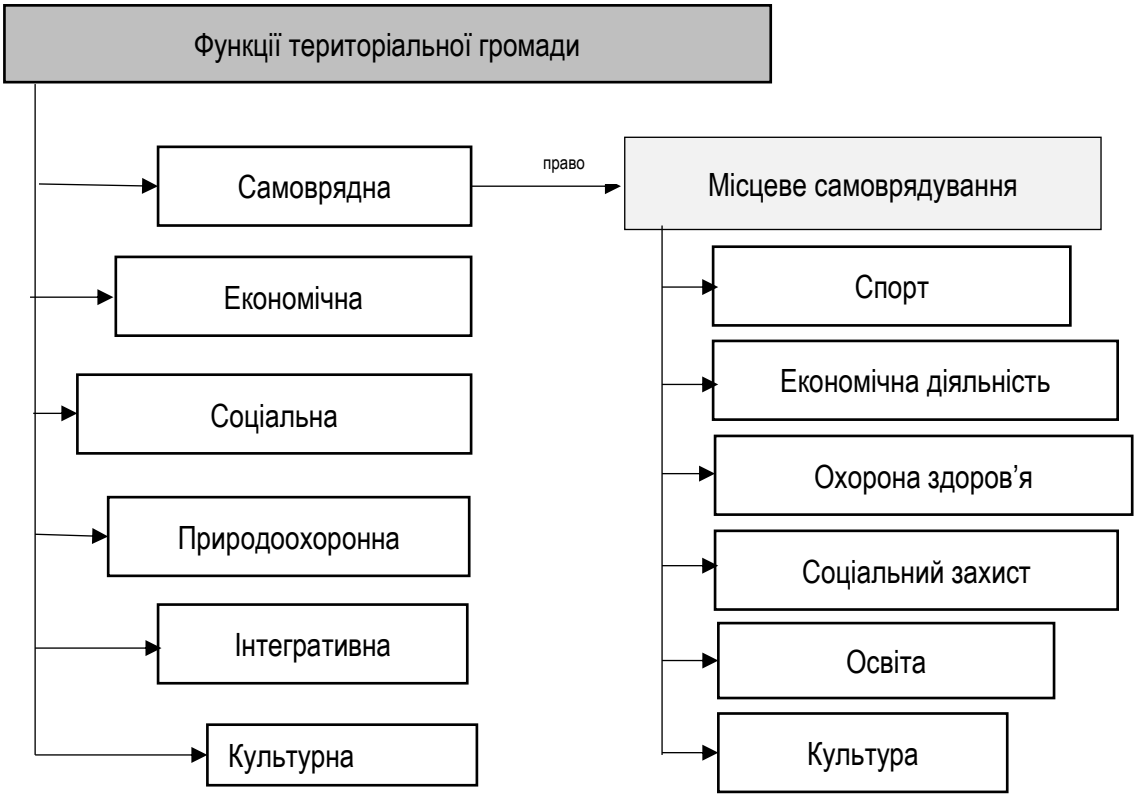

Рис. 1.2. Територіальна громада з позиції функціонального детермінізму

Джерело: розроблено автором

Зважаючи на окреслені функції територіальної громади в комплексі з функціями органів місцевого самоврядування (як право делеговане членами) вважаємо за необхідне наголосити на більш широкому концептуальному визначенню функцій територіальної громади, що окрім функцій органів місцевого самоврядування, яким громада надала право, а держава повноваження здійснювати частину функцій, спрямованих на забезпечення добробуту усієї громади. Така позиція окреслює важливу роль територіальної громади у власному забезпеченні добробуту, посиленні ефективності заходів

органів місцевого самоврядування при реалізації їх функцій та сприяє синергії, властивій при об'єднанні зусиль, взаємній відповідальності та врахуванні інтересів усієї територіальної громади.

Виокремлення ознак та їх систематизація дозволяє розвинути теоретико-методологічні засади дослідження територіальних громад в частині їх типологізації, що дозволить на основі абстрактних теоретичних моделей (типів), зафіксувати найважливіші структурні та функціональні особливості територіальних громад.

На основі теоретично-еволюційний екскурсу визначено підходи до сутності територіальної громади, її ознаки та функції (рис.1.3), що дозволило під територіальною громадою розуміти згуртовану, територіально означену спільноту жителів, яка поділяючи спільні цінності та володіючи спільними ресурсами, бере участь у реалізації функцій місцевого самоврядування, здійснює спільні дії щодо забезпечення власного добробуту [37]. Така позиція обґрунтована взаємною відповідальністю територіальної громади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні її добробуту.

Рис. 1.3. Теоретична модель визначення сутності територіальної громади

Джерело: систематизовано автором

Різноманітність підходів та відмінні акценти при формулювання сутності «спроможна територіальна громада» потребує авторської інтерпретації вказаного терміну, з'ясування суб'єктної визначеності, основних елементів функціональної спроможності та критеріальних ознак її досягнення (рис. 1.4) [51].

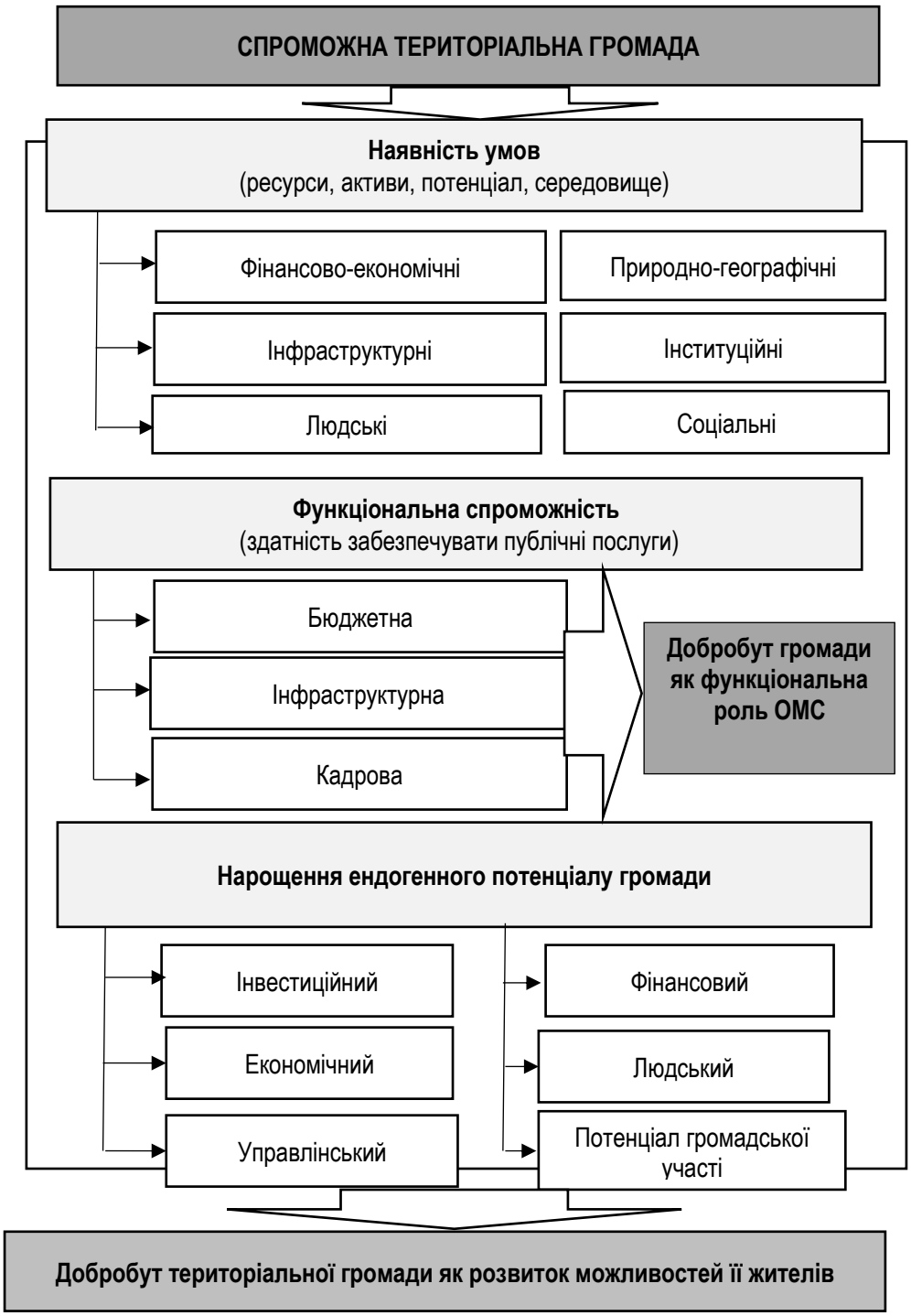

Рис.1.4. Інтерпретація складових терміну «спроможність територіальної громади»

Джерело: розроблено автором

Суб'єктна ідентифікація. Варто розрізняти спроможність територіальної громади та спроможність виключно органів місцевого саморядування [51]. Найбільш вдалим визначенням спроможності органів влади є наукове обґрунтування вказаного терміну Чиказьким агентством планування (у визначенні − спроможність муніципалітету). Так, на їх думку, муніципальна спроможність може бути визначена як здатність муніципалітету забезпечити надання послуг на постійній основі для досягнення місцевих і регіональних цілей (державні послуги, ідентичність громади, а також регіональний та місцевий економічний розвиток) [286].

Спроможність територіальної громади визначається єдністю спроможності органів місцевого самоврядування та участі мешканців громади в її життєдіяльності.

Елементи функціональної спроможності. На нашу думку, слід розрізняти бюджетну спроможність, інфраструктурну та кадрову спроможність територіальної громади, комплексне урахування яких становить їх функціональну спроможність. Загалом функціональна спроможність територіальних громад визначається сукупністю ресурсів, процесів та результатів, що у підсумку дозволять зробити висновок про ступінь досягнення спроможності, а також спроможність чи неспроможність територіальної громади [51].

Критеріальні ознаки досягнення спроможності. Як зазначають Іванишин В.В., Стельмащук А.М., Леськів І.Ю. словосполучення «спроможна територіальна громада» вказує носія спроможності, однак не відображає, що саме має бути здатною робити ця громада» [110]. При цьому, формулювання спроможної територіальної громади як здатність надавати суспільні послуги задекларовано в описаній вище Методиці, однак в процесі оцінювання не завжди враховуюсь рівень надання послуг. Як приклад, Міністерство розвитку громад та територій щорічно проводить оцінку фінансової спроможності територіальних громад, за результатами якої формує рейтинг територіальних громад. Їхня позиція полягає в тому, що цей рейтинг може бути використаний

«для здійснення аналізу щодо ефективності мобілізації власних ресурсів, раціональності використання бюджетних коштів та прийняття якісних управлінських рішень» [156]. В основі оцінки враховано окремі показники, зокрема, власні доходи на одного мешканця, рівень дотаційності та капітальних видатків на одного мешканця без субвенцій з держбюджету, питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах.

Виходячи з базового визначення спроможної територіальної громади, на нашу думку, критеріальними показниками (короткострокові цілі), в першу чергу, мали б слугувати секторальні показники надання публічних послуг. Іншим, не менш важливим, напрямом оцінювання спроможності є параметризація ознак розвитку громади, для прикладу, встановлення порогових значень обсягу капітальних видатків та інших показників [51].

Таким чином, важливо розрізняти спроможність, по–перше, як здатність задовольняти послуги, а по-друге, як можливості її соціально-економічного розвитку. В підтвердження цьому погоджуємось з думкою Чапман М. (Chapman M.) та Карин К. (Karryn K.), які зазначають, що спроможність громади визначається можливостями та створенням передумов для «розвитку громади в довгостроковій перспективі» [284]. Власне в цій тезі і криється основна дилема: пошук розумного балансу між спрямуванням ресурсів для належного функціонування на сучасному етапі, що визначається рівнем надання публічних послуг, та спрямування частини ресурсів в проекти та заходи, що сприятимуть її довгостроковому розвитку. Для кожної громади це своєрідний вибір, що подекуди визначається багатьма політичними, економічними, соціальними факторами [51] .

Підсумовуючи вищевикладені міркування, сформуємо визначення спроможності територіальних громад. На нашу думку, спроможність територіальної громади – це *наявність умов* (фінансових, інфраструктурних та кадрових), на основі яких у процесі функціонування визначається *здатність* територіальної громади надавати публічні послуги, а також *можливість*

задіяти ендогенний потенціал (інвестиційний, економічний, людський, управлінський, фінансовий, громадської участі) задля забезпечення добробуту громади територіальної громади.

1.3. Концепція добробуту територіальних громад: міждисциплінарний дискурс

Означення особливостей конституювання поняття добробуту територіальної громади дозволить детермінувати способи забезпечення добробуту територіальної громади, ступінь внеску основних суб'єктів у його забезпечення добробуту територіальної громади, ідентифікувати відмінності між територіальними громадами в частині досягнутого рівня, а також окреслити коло питань щодо використання оціночних показників для цілей політики соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Світові дослідження [149] аргументовано доводять, що пануюча економічна доктрина з огляду на неможливість вирішення численних проблем нерівномірного розподілу ресурсів у суспільстві, негативного впливу на навколишнє середовище, відсутності орієнтації на людей потребує нагальної трансформації в частині формування міждисциплінарної та цілісної парадигми всеосяжного забезпечення добробуту останніх. При цьому доволі розрізнені, часом навіть полярні підходи до трактування добробуту вимагають актуалізації, водночас додаткової аргументації потребує добробут територіальної громади, що відрізняється від індивідуального добробуту.

Етимологія поняття «добробут» підтверджується різноманітними поглядами на його змістовне означення та пов'язана з такими інтуїтивно привабливими поняттями, як «добро», «благополуччя», «процвітання», «щастя», «задоволення», «людський розвиток» та «якість життя». Аналіз

літературних джерел свідчить, що вказані терміни доволі часто вживають як синоніми, проте існують й інші підходи до поняття добробут чи навіть у широкому розумінні ототожнення з моделлю «держави добробуту». Якщо відсутність тотожності останнього було розглянуто раніше, то значна кількість термінів потребує детального уточнення з огляду на предмет нашого дослідження. Окрім того, вважаємо, існують певні відмінності між окресленням індивідуального добробуту та добробуту громади, суб'єктивним та об'єктивним добробутом, що потребує додаткового наукового опрацювання.

Існують й інші конотації, які дослідники вживають стосовно до громади: «сильна громада», «здорова громада», «інклюзивна громада», проте вони радше характеризують становище громади з певної дослідницької позиції, вказуючи на позивний аспект окремих досліджуваних явищ та процесів (як прототип «слабкої» громади, включення спільноти тощо).

Філософський зміст означення добробуту у сенсі доброго буття окреслив німецький психолог та філософ Е. Фром у своїй науковій праці «Мати чи бути?» (англ. «To Have or to Be?») через емпіричний психологічний і соціальний аналіз двох способів існування, які безпосередньо пов'язані із ціннісними орієнтаціями людей (щось мати чи бути кимось). Протиставляючи різнонапрямлені орієнтації, дослідник резюмує, що людина, орієнтуючись на цінність володіння («мати»), зрештою зникне, оскільки втратить все, чим володіє. На противагу, людина, що сповідує цінності буття, втративши все, й надалі лишиться тим, ким була [254]. Така інтерпретація в нашому розмінні свідчить про відмінність понять добробут (у сенсі доброго буття) та благополуччя (в сенсі отримання благ). При цьому ціннісні орієнтації, які формуються людьми, значною мірою залежать від способів їхньої взаємодії.

У цьому сенсі П. Джеймс описує позитивні аспекти буття в територіальній громаді через способи взаємодії, виокремлюючи:

1. *Адаптивність* як можливість адаптуватися до змін, у тому числі пристосування до змін, викликаних зовнішніми силами, які загрожують стійкості умов проживання та безпеки;

2. *Освіченість* як здатність генерувати знання, вивчати та використовувати їх для покращання добробуту;

3. *Життєздатність* як отримання життєвих навичок та формування середовища, що дає змогу забезпечити добробут;

4. *Примирення* як можливість примирити деструктивні або негативні відмінності через встановлення позитивних соціальних відмінностей;

5. *Реляційність* як здатність змістовно ставитися до інших та до природи (здатність любити, відчувати співчуття);

6. *Стійкість* як можливість адаптуватись та відновитись перед соціальними силами, які загрожують основним умовам суспільного життя;

7. *Сталість* як здатність функціонувати, поліпшуючи умови соціального та природного користування, не завдаючи шкоди майбутньому [308].

Такий філософський вимір добробуту приводить нас до етичних рамок його обґрунтування. Науковець Самнер Л., реагуючи проти ціннісного плюралізму, висуває добробут як єдину основну етичну цінність [339].Позиція філософів-дослідників є безперечно вагомою, адже окреслює ціннісні засади подальшого дослідження добробуту територіальних громад. При цьому зауважимо, що у багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідженнях концепція добробуту характеризується міждисциплінарними підходами та розглядається з антропологічної, психологічної, соціальної, управлінської, географічної та економічної точок зору, на різних рівнях виміру: державному, регіональному, локальному, індивідуальному.

Потреба у локалізованому підході до дослідження добробуту, зумовила дослідження добробуту на рівні громади. На думку Дж. Вісман та К. Брашер концепція добробуту громади полягає в інтегрованому поєднанні соціальних, економічних, екологічних, культурних і політичних умов, визначених

окремими людьми та громадами, що максимізують їхнє процвітання та сприяють реалізації їх потенціалу [346].

У дослідженні П. Краегер, С. Клотьє, С. Талмаг здійснено інтерпретацію добробуту з позицій особистості, суспільства та громади та з'ясовано взаємний вплив суспільства та громади на якість життя її членів [312]. Психологічний та географічний виміри добробуту громади у дослідженні Ф. Мургас та М. Клобучнік дали змогу дослідникам проаналізувати різні за розмірами груп муніципалітетів та малих міст зі всебічною оцінкою суб'єктивного виміру якості життя громади [318].

Для дослідження добробуту територіальної громади *антропологічний вимір* використали І. Едгар, Е. Рассел, які вивчали різні сфери добробуту та піклування у громаді на місцях (служби по пологах, діти з труднощами у навчанні, дитячі будинки, люди з ВІЛ, центри психічного здоров'я тощо) [307]. Важливість антропологічного підходу полягає у можливості компаративного аналізу як добробуту так і досвіду, здобутого їхнім поєднанням.

Наукову цінність представляють висновки Д. Бхаттачарії, наголошуючи, що метою розвитку громади є прагнення до солідарності на основі самодопомоги, відчуття потреб та участі. Він також стверджує, що «місце» як представлення спільноти стало як концептуально, так і практично неадекватним, ефективний розвиток громади вимагає мікро-макрокоординації [281]. Добробут громади, опосередкований соціальними відносинами як між її членами, так і між громадами загалом, будується на основі мережевого підходу.

Про потенційну втрату економічного зростання індексу оцінювання добробуту наголошують Д. Махадея і Т. Рават. Вони зазначають, що добробут є ширшою концепцією порівняно з економічним зростанням та безпосередньо доходами населення, стверджуючи, що такі чинники як родинна спільність, хороше робоче середовище та вищий рівень освіти, можуть сприяти вищому рівню добробуту [316]. У такому контексті важливо закцентувати увагу на

чинники, що визначають добробут, а саме: рівень освіти, відносини в сім'ї та на роботі.

Із позитивною оцінкою якості життя пов'язує своє розуміння сутності добробуту Р. Філіпс. [325] Науковиця розрізняє поняття об'єктивного та суб'єктивного добробуту, співвідносячи останнє з відчуттям щастя та задоволення. Послуговуючись напрацюваннями вчених-психологів в оцінках щодо ступенів задоволеності та щастя, зазначимо, що значна частина послідовників утилітарного підходу вказують на важливість його врахування. З огляду на це розглянемо позицію дослідників психологічного контексту. Так, Р. Венховен, ведучи мову про афективний та когнітивний підходи до вимірювання рівня щастя та задоволення життям (*підкреслення наше*), на широкій дослідницькій основі доводить відмінності між звичайним задоволенням і задоволенням життям [344]. Це свідчить про важливість урахування вказаного параметра, що може слугувати для отримання зворотної реакції безпосередніх отримувачів колективних благ.

Водночас, використання концепції щастя має певні обмеження:

- відмінності в результатах оцінювання щастя належать пояснювати з урахуванням загального впливу обраного типу державного управління (соціал-демократична, континентальна чи ліберальна модель) [287];
- щастя може бути лише однією складовою добробуту громади, адже, окрім нього, є й інші складові, такі як якість життя;
- прагнення зробити якомога більше щасливих жителів громади може негативно впливати на зміщення акцентів з важливіших практичних аспектів життєдіяльності громади, тому його варто враховувати контекстний чинник;
- показник щастя може використовуватися не для вжиття заходів задля покращання добробуту громади, а для виявлення сприйняття політичних рішень, що загалом впливають на рівень добробуту мешканців країни, проте є малоінформативним показником для добробуту громади в частині якісного виміру [315].

Індивідуальний вимір добробуту окремого жителя становить синтез особистісного, об’єктивного та суб’єктивного добробуту (рис.1.5)

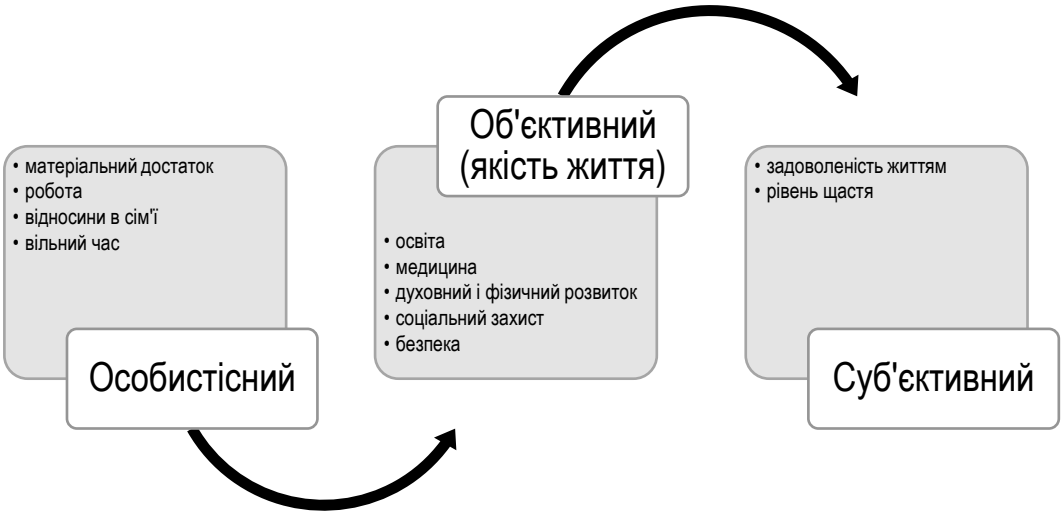

Рис. 1.5. Індивідуальний вимір добробуту окремого жителя територіальної громади

Джерело: побудовано автором

В академічних дослідженнях економісти переважно покладаються не тільки на абстрактні філософські аспекти добробуту, а й на роздуми про те, яким значенням насправді надають переваги на практиці, зокрема, територіальні громади [279]. Загалом, саме міждисциплінарний підхід окреслює поєднання психологічних та об’єктивних параметрів добробуту.

Враховуючи наведені міркування, мали змогу виокремити ключові характеристики, що детермінують добробут територіальної громади (рис. 1.6):

- переважна більшість дослідників під добробутом громади розуміють фізичні (економічні, соціальні, природні, екологічні) та психологічні умови життєдіяльності у межах певної географічної одиниці;

- добробут розглядається як на рівні окремої людини (індивідуальний добробут), на рівні громади загалом (колективний добробут), так і ширшому діапазоні залежно від національного, регіонального, локального та індивідуального вимірів;

- імперативом добробуту територіальної громади є високі якість та рівень життя її членів;

- добробут територіальної громади враховує такі важливі характеристики як інклюзивність, цінності та соціальний капітал, громадську участь, спільну відповідальність жителів та органів місцевого самоврядування за забезпечення добробуту, згуртованість.

Рис.1.6. Взаємоузгодження різних складових добробуту

Джерело: побудовано на основі [310], [314]

Ключова роль при цьому відводиться територіальній громаді, що є основою ідентифікації особою себе як мешканця громади, а також місцем надання суспільних послуг. Слід вказати, що визначення добробуту на кожному ієрархічному рівні не відбувається відособлено від інших рівнів, проте послаблюється у висхідному русі. При цьому первинно організованим є локальний рівень, де відбувається більшість ітерацій. Зауважимо, що

концепція добробуту територіальної громади є динамічною, оскільки досягнення певного рівня добробуту або потреба в актуалізації певної функції неодмінно змінить розуміння і самого добробуту. У вузькому сенсі під добробутом громади можна розуміти поєднання соціальних, економічних, екологічних, культурних, освітніх та безпекових умов, визначених громадами, що є важливими для їхнього процвітання та реалізації потенціалу.

Сучасні наукові пошуки розуміння терміна «добробут» більшою мірою пов'язують із необхідністю представлення альтернативних показників вимірювання багатства нації до валового внутрішнього продукту (ВВП). Численні дослідження підтверджують недосконаліст останнього як у частині неповного врахування усіх економічних операцій, так і неадекватного відображення рівня добробуту населення. У 2011 році країни-члени ООН прийняли резолюцію, зазначивши, що ВВП не був розроблений та не відображає адекватно щастя та добробут людей у країні. Натомість вони запропонували країнам «продовжувати розробляти додаткові заходи, які краще засвоюють важливість досягнення щастя та добробуту в розвитку з метою керівництва їх публічною політикою» [345].

Серед найбільш популярних та використовуваних індексів, що дають змогу виміряти добробут із різних позицій, є індекс людського розвитку, всесвітній індекс щастя, індекс кращого життя та індекс благополуччя. Цінність таких порівнянь полягає у можливості визначення рангу серед інших країн. Водночас вони демонструють доволі узагальнену картину, а також погіршення або ж покращання ситуації в динаміці, не вдаючись у глибинні причини, що зумовлюють вказані тенденції. Ці рейтинги здебільшого нехтують означенням територіальної громади загалом, місцем проживання особи або ж її належністю до певної соціальної групи.

На важливість субнаціональних рівнів визначення добробуту вказують спільна ініціатива Institute for Management Research and Radboud University, а також ОЕСР. У звіті ОЕСР «Як життя» наводяться найважливіші аспекти формування добробуту людей, які об'єднують кілька ключових напрямів:

доходи, робочі місця, житло, здоров'я, життєвий баланс, освіта, соціальні зв'язки, громадянське залучення та управління, навколишнє середовище, особиста безпека та суб'єктивне благополуччя [323]. Отож, відбувається оцінювання індивідуального добробуту людей в агрегованому інтегральному показнику, що наводиться у регіональному вимірі.

Такий аналіз дає змогу визначити нерівності усередині країни, а також здійснювати міждержавні та національні порівняння регіонів за параметрами добробуту населення. Певною прогалиною у зазначених індексів є (як і з міждержавними порівняннями) наявність субрегіональних нерівностей, пов'язаних із відсутністю ідентифікації місця проживання особи, а також її взаємовідносин з органами місцевого самоврядування в частині надання суспільних послуг. Регіональний вимір людського розвитку в частині визначення агрегованих показників, що варіюють за складовими представлено у багатьох країнах. Підтвердженням цього є відображення окресленого кола питань в дослідженнях науковців Угорщини [313], Італії [283] та ін.

Державна служба статистики України [92], використовуючи методику оцінювання регіонального людського розвитку, розроблену Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України [114], публікує результати вказаного індексу, що охоплює 6 блоків показників: відтворення населення, соціальне становище, комфортне життя, добробут (у розумінні матеріального достатку), гідна праця та освіта.

Так, П. Арак [272] представив результати локального людського розвитку, (LHDI) на основі синтетичного індексу, що охоплює 3 субіндекси: здоров'я (орієнтовна тривалість життя при народженні, сукупний коефіцієнт смертності, спричинений раком та захворюваннями серця), освіта (відсоток дітей, охоплених дошкільною освітою, середні результати іспитів для нижчої середньої школи (лише для математики та природничих наук) та добробут (середній рівень доходу на душу населення).

Для встановлення взаємозв'язку місцевих фінансів та людського розвитку використаємо підхід П. Арак [272] Проведені розрахунки не

підтвердили прямої залежності (рис.1.7) між рівнем місцевих витрат (LPDHI) та індексом регіонального людського розвитку в Україні (LPI).

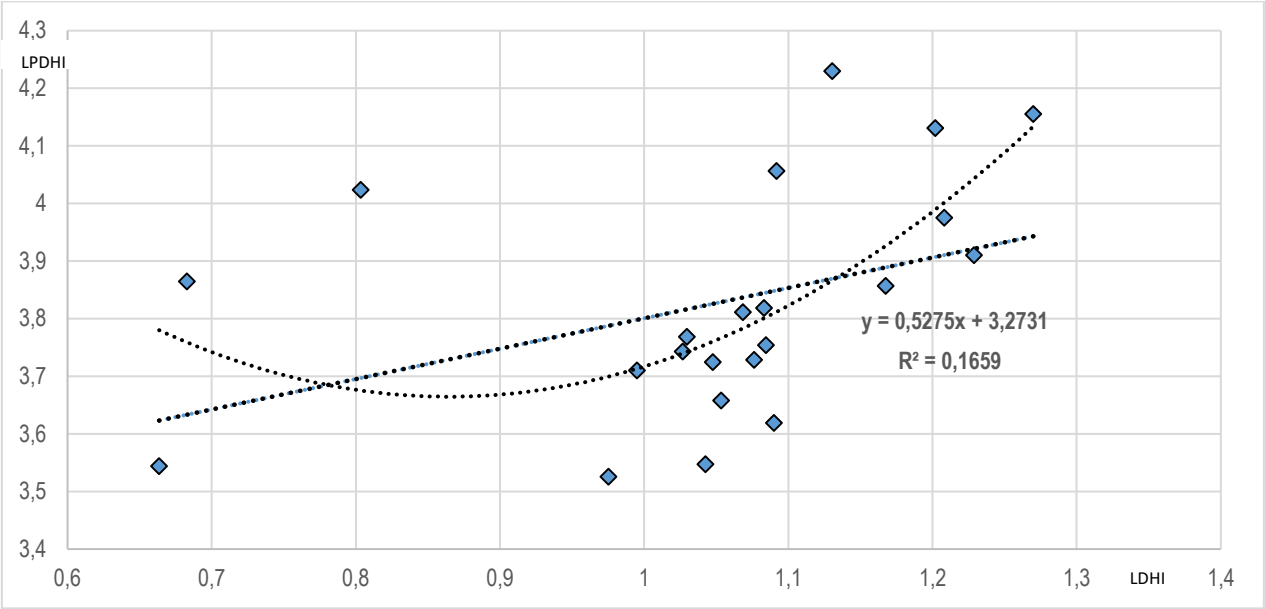

Рис. 1.7. Залежність регіонального людського розвитку в Україні від місцевих витрат, 2017 рік

Джерело: розраховано автором

Виходячи з позиції ефективності місцевих витрат, він пропонує синтетичний показник, який об'єднує місцеві витрати, кількість лікарів на душу населення, співвідношення вчителів та учнів, а також витрати на освіту. Зауважимо, що на сьогодні нам не відомі факти дослідження ролі місцевих фінансів у забезпеченні добробуту громад в Україні, що більшою мірою пов'язано з їхнім нетривалим функціонуванням (з 2015 р.), браком релевантної інформації та відсутністю методологічних засад обрахунку локальних вимірів добробуту. З огляду на це визначимо наявність чи відсутність кореляційних взаємодій на прикладі регіонів.Означені факти підтверджують актуальність локального виміру доброту у співвідношенні фінансових, соціальних аспектів на рівні територіальної громади.

Теоретичне дослідження побудови та вимірювання людського розвитку характеризується підходом «згори-вниз», що унеможливлює враховування

локалізованих відмінностей між жителями країни. І, навпаки, в умовах децентралізації посилилася роль місцевого рівня в частині фінансування місцевих благ і послуг, а це свідчить про потребу в інтенсифікації взаємодії органів місцевого самоврядування та жителів громади.

Індекс добробуту громади формуються на основі колективної визначності досягнутого рівня добробуту через агрегування індивідуальних оцінок та колективно досягнутих результатів. Слід вказати, що вимірювання добробуту, спрямованого на якісні та результативні показники якості життя, потребує урахування й варіативної складової, якою можуть слугувати показники суб'єктивного добробуту. Отож, з огляду на динамічність конструкції та поняття добробуту громади, що трансформується в процесі її життєдіяльності, варіативна складова може слугувати додатковим вираженням виявлених проблем, контекстуалізувати вплив навколишнього середовища або зосередження на важливому аспекті обраною громадою.

Міждержавні та міжрегіональні порівняння добробуту підтверджують наявність значної диференціації як самих індексів, так і їхніх складових, проте вони не дають змоги оцінити вплив чинників, що їх зумовили. Оцінювання людського розвитку на основі державного, регіонального, локального та індивідуального підходів дає змогу сформувати комплексну візію в частині підвищення ефективності публічної політики на кожному рівні управління. При цьому, добробут громади, що значною мірою пов'язаний з ефективним наданням місцевих послуг і в підсумку трансформується у високий рівень людського розвитку потребує чіткого означення та вимірювання.

З огляду на це, зауважимо, що побудову індексів локального добробуту та визначення різного роду взаємозалежностей слід починати з рівня громади, оскільки:

- територіальна громада є основним надавачем місцевих благ і послуг;

- на рівні територіальної громади відбувається первинний рівень взаємодії особи з органами публічної влади та ідентифікація особи як мешканця громади;
- покращання ефективності органів місцевого самоврядування сприятиме добробуту жителів громади.

У праці «Економіка не купує добробут» вчені на основі побудови регресійних моделей довели, що природне середовище, місцеве управління та соціальний капітал є найважливішими чинниками зміцнення добробуту у територіальних громадах (містах). Вони стверджують, що «задоволення жителів колективними благами, а не приватними товарами, формують загальну оцінку громади» [314]. Це є аргументованим підтвердженням необхідності дослідження колективних товарів та благ з огляду на добробут громад.

Одним із підходів до оцінювання добробуту у країнах-членах ЄС, що грунтується на врахувані наукової течії «За межами ВВП» є пошук індикаторів для аналізу якості життя. Розроблений Європейським комітететом статистичних систем відповідний набів показників базубюся на урахуванні таких основних напрямів: 1) матеріальні та побутові умови; 2) продуктивна зайнятість; 3) здоров'я; 4) освіта; 5) дозвілля (відпочинок) та соціальні взаємодії; 6) економічна та фізична безпека; 7) державне управління (влада) та основні права; 8) природа та навколишнє середовище; 9) загальне сприйняття життя [29].

У звіті щодо вимірювання якості життя вітчизняні експерти зазначають, що, виходячи з можливостей наявної інформаційної бази, національна методика людського розвитку передбачає повніше урахування багатоаспектності людського розвитку, охоплюючи соціальне та природне середовище, фінансування відповідних напрямів соціально-економічної політики, безпосереднє віддзеркалення демографічної ситуації та розвитку ринку праці, детальнішу характеристику рівня життя, умов проживання, стану й охорони здоров'я населення [320].

Фахівці ОЕСР виокремлюють три основні виміри, які формують відчуття добробуту:

1) покращання якості базової соціальної інфраструктури (освітніх закладів, доріг та публічного транспорту, закладів охорони здоров'я);
2) адаптація та орієнтація стратегій місцевого розвитку в напрямі покращання якості життя (для прикладу, проведення фестивалю не лише дозволяє залучити додаткові ресурси, а й сприяє розвитку підприємницького середовища, а також формуванню соціального капіталу, за умови участі жителів у його організації);
3) включення жителів територіальної громади до стратегічного планування та визначення пріоритетів задля всебічного урахування їхніх інтересів [320].

На думку Я. Котенко територіальна ідентичність включає емоційну (відчуття емоційної єдності з певною територією, або патріотизм), когнітивну (самовіднесення до певної спільноти та усвідомлення її правил), поведінкову (вмотивованість до дії в межах цієї спільноти) складові. Вагомість територіальної ідентичності підтверджується актуалізацією формування та нарощення соціального та людського капіталу територіальної громади. Як зауважує дослідник, спираючись на результати соціологічних досліджень, існує взаємообумовлений зв'язок між локальною ідентифікацією жителів територіальної громади та їхньої громадянської позиції [127].

Отож, узагальнимо кілька принципових позицій, що можуть слугувати в контексті представлення індексу добробуту громади [37]:

- багатовимірні показники якості життя та людського розвитку фіксують досягнутий рівень життя жителів;
- методика якості життя є адаптованою до розрахунку на національному та регіональному рівнях, специфіка функціонування територіальної громади до уваги не враховується;

- секторальні реформи та реформа адміністративно-фінансової децентралізації змінила розподіл повноважень, а отже, і функціональний вимір показників добробуту територіальних громад, що потребує суттєвого коригування. Зазначені факти підтверджують необхідність розроблення науково-методичних засад оцінювання добробуту територіальних громад з урахуванням міждисциплінарного фокуса.

1.4. Соціально-економічна диференціація територіальних громад у контексті формування нової парадигми регіонального розвитку

Зниження рівня диференціації соціально-економічного розвитку територіальних громад, різних за типом, складом населення, відмінним потенціалом, географічним розташуванням і ступенем участі в соціально-економічних процесах, вимагає переосмислення ключового підходу щодо їхнього розвитку. Констатуємо факт, що поглиблення соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад здійснює чималий вплив на можливості забезпечення добробуту територіальних громад, вказуючи на надмірні преференції одних громад та ексклюзивність інших.

Важливою умовою регулювання надмірної соціально-економічної диференціації є зміна підходів до політики регіонального розвитку, що впродовж тривалого періоду переважно базувалися на централізованих засадах та економічному концепті (відповідно субсидуванні відстаючих районів та секторів). Рефлексивний, а не проактивний характер усталених підходів до державної регіональної політики вказує на нагальну потребу у формуванні та реалізації нової політики регіонального (місцевого) розвитку. З цієї позиції важливим є дискурс щодо нових теорій регіонального та місцевого розвитку з актуалізацією підходу до місцевого розвитку, що побудований на

основі місця (place-based theory) та соціально-економічного розвитку територіальних громад на основі ендогенних активів.

Складність і множинність прояву явища диференціації соціально-економічного розвитку територіальних громад вказує на широке коло теоретичних положень і концептуальних конструкцій в частині з'ясування сутності, передумов, чинників і наслідків цього процесу. Зауважимо, що окремі дослідники розглядають соціально-економічну диференціацію в суто негативному сенсі, вдаючись до таких теоретичних понять як асиметричність, поляризація, дивергенція та нерівномірність. Водночас, погоджуючись з думкою О. Рядна та О. Беркут, «… диференціацію не можна розглядати як абсолютно негативне явище: економічний простір країни не може бути повністю однорідним, і певний рівень диференціації – це природно» [212].

При цьому соціально-економічну диференціацію слід розглядати як:

–невід'ємну властивість компонентів соціально-економічних систем, яка відтворює її стан у певний моиент часу та характеризує за кількісними ознаками [212];

–генетичну неоднорідність території, що тією чи іншою мірою зумовлена природними чинниками та доповнена або посилена процесами її наступного розвитку і функціонування [212];

–об'єктивне існування взаємозумовленого зв'язку економічного та соціального розвитку територіальних громад залежно від особливостей їхньої локалізації [150].

З огляду на означені процеси слід детальніше зупинитись на обґрунтуванні такого явища, як соціально-економічна диференціація. Досліджуючи явище внутрішньо регіональної диференціації І. Тибінка для його характеристики використовує такі поняття, як пропорційність, неоднорідність та асиметричність, вказуючи при цьому, що змістове наповнення таких понять, як асиметрія, диспропорція, дивергенція, розшарування, нерівність, неоднорідність, не слід вживати як синоніми, проте

вони дають змогу дати оцінку явищу внутрішньорегіональної диференціації [262].

Вказуючи на диференціацію соціально-економічного розвитку Горіна Г. оперує такими поняттями як асиметрія, дивергенція, диспропорція, диференціація, варіативність, нерівномірність [35]. В цілому погоджуючись з висловленою тезою, зауважимо, що кожен із вказаних термінів несе своє смислове значення. Додамо, що наукова полеміка щодо поняття «соціально-економічна диференціація» дозволяє виокремити міждержавну, міжрегіональну, внутрішньорегіональну соціально-економічну диференціацію.

Згідно з підходом С. Муріної існує можливість визначення слаборозвинених територій та напрямів підвищення їхнього соціально-економічного розвитку, соціально-економічна диференціація полягає у групуванні територій за рангами на основі рівня доходів та інших соціально-демографічних показників [162]. Виокремлення економічних і соціальних чинників, що визначають рейтингову позицію територій вказує на стан територіальної системи у певний момент часу, однак, цей підхід є доволі звуженим, оскільки не враховує просторові чинники та загальні тенденції збіжності або ж розбіжності територій в їхньому соціально-економічному розвитку.

Стверджуючи, що соціально-економічна диференціація свідчить про напрями розвитку території, Є. Колесніченко та В. Чєрнова наводять ступінь відхилення соціально-економічного розвитку регіону від обґрунтованих стандартів, фактично здійснюючи рейтингування територій[123]. Через виокремлення стадій нерівномірності соціально-економічного розвитку досліджують Л. Чаговець, В. Чаговець, А. Діденко, вказуючи, що соціально-економічна диференціація проявляється через диспропорції, наростання яких відбувається в міру збільшення відмінностей, що з’являються зі зміною стадій (диференціації – асиметрією, асиметрії – поляризацією[256].

Важливим напрямом соціально-економічної диференціації, на нашу думку, є просторова диференціація соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій, як різноманітність явищ і об'єктів, що локалізуються в певному географічному контексті та проявляються в їх чергуванні, суміжності та поєднанні в просторі. Просторова диференціація соціально-економічного розвитку територіальних громад охоплює такі аспекти, як нерівномірність, зональність, поляризація та об'єднує в собі як процес (територіальне диференціювання), так і стан, статичний вираз цього процесу[150].

Соціально-економічна диференціація тісно пов'язана із розвитком територіальних громад, під яким традиційно розуміють покращання кількісних та якісних змін, що потребує його розгляду у широкому сенсі, зокрема як результат соціальних, економічних і просторових станів, взаємовідносин й трансформацій, оскільки:

- переважна більшість проблем нерівномірного соціально-економічного розвитку територіальних громад має системний характер і вирішити окремими заходами неможливо;
- рефлексивний характер заходів регулювання надмірної соціально-економічної диференціації інструментами відшкодувального типу, а не стимулюючого вказує на сегрегацію проблеми, а не її вирішення;
- існує потреба в урахуванні особливостей локалізації та відносин в економічному просторі (генерування імпульсів розвитку, ступінь абсорбції), що зумовлені чинниками просторового характеру.

Виходячи з такої позиції явище диференціації соціально-економічного розвитку територіальних громад слід розглядати в площині економічних, соціальних та просторових чинників, які потребують комплексного урахування.

Диференціація як поділ певного об'єкта на окремі різнорідні елементи, частини (за визначенням, наведеним у словнику української мови) [1] вказує на можливість оперування теоретичними конструкціями, сукупність яких

становить теоретичний базис дослідження соціально-економічної диференціації та дає змогу всебічно охарактеризувати нерівномірність їхнього розвитку: конвергентно-дивергентний розвиток (як явище збіжності/розбіжності соціально-економічного розвитку територіальних громад), інтегрованість-дезінтегрованність в економічному просторі, центро-периферійні взаємодії (як явище просторової соціально-економічної диференціації).

Дихотомія вказаних явищ зазвичай становить окремі напрями досліджень з огляду на нерівномірність розвитку регіонів, територіальних громад і територій. Зауважимо, що селективний характер подолання проблем у зазначеному напрямі вказує не тільки на існування явища надмірної соціально-економічної диференціації територіальних громад, що підтверджується чинниками природного та набутого характеру; появою економік агломерації, а й закономірністю цього процесу, тому питання забезпечення добробуту територіальних громад лежить у площині цієї реальності.

Вважаємо, що окреслення наукових підходів до типологізації територіальних громад за дихотомічними ознаками (центро-периферійні взаємодії, конвергентно-дивергентні процеси, інтегрованість і дезінтегрованність економічного простору) у нерозривному зв’язку із видовими ознаками (типом поселення, чисельністю й складом населення, площею, фінансовими параметрами функціонування) допоможе обґрунтувати механізми регулювання соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад і напрями інтенсифікації місцевого економічного розвитку.

Дослідження центро-периферійних взаємодій перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Спектр дослідницьких напрацювань охоплює як розроблення методологічних і методичних засад оцінювання центро-периферійних взаємодій, так і дослідження нерівностей: М. Мельник[155], Г. Підгрушний[188], І. Сторонянськ[225], С. Шульц[261] та

інші.

Наявність центро-периферійних взаємодій є свідченням складної системи підпорядкованості, в основі якої, як правило, сильний центр, що генерує більшість впливів та локалізує основні рушійні сили розвитку[196]. З цієї точки зору з найбільшою очевидністю можна ідентифікувати територіальні громади – обласні центри, що характеризуються значною концентрацією економічних, соціальних, фінансових, комунікаційних та інших ресурсів.

Водночас у процесі розвитку центро-периферійних взаємодій можуть виникати й інші полюси розвитку, спроможні генерувати імпульси впливу на територію або ж поглинати ресурси. Свідченням такої ситуації є наявність територіальних громад, які виступають як противага основному центру. З огляду на це важливо ідентифікувати територіальні громади, які можуть виступати як ядра (точки) соціально-економічного розвитку, змінюючи характер просторових взаємодій.

Наголосимо, що периферія також не є однорідним полем, оскільки поділяється на внутрішню, або ближню, тісно пов’язану з ядром, і безпосередньо одержує від нього імпульси до розвитку, і зовнішню, або віддалену, на яку ядро практично не чинить мобілізуючого впливу. У міру розвитку цієї дуалістичної структури можуть виникати й інші полюси поступу, а ступінь домінування основного центру знижуватися [155].

Урахування просторової компоненти, з-поміж іншого, дасть змогу виявити ареали периферійності та ідентифікувати території, які знаходяться поза межами впливу поширення позитивних ефектів наявних центрів і точок зростання, детермінувати локальні зони, що позбавлені економічних ресурсів, характеризуються соціальним відторгненням, просторовою сегрегацією та формують «географію невдоволення». Створена таким чином «пастка бідності» вказує на наявність довгострокових економічних і соціальних проблем, які не вирішуються впродовж тривалого періоду [221].

З цієї точки зору на особливу увагу в ході дослідження центро-периферійних взаємодій заслуговують міські територіальні громади, які відповідно до чинного законодавства функціонували на нових засадах адміністративно-фінансової децентралізації з 2015 року. Загострення проблем охорони довкілля, громадського транспорту, вивезення та утилізації твердих побутових відходів, забезпечення водопостачання та водовідведення, належної організації спільного освітнього, медичного, спортивного та культурного простору актуалізують питання нових взаємовідносин міст обласного значення та прилеглих територій.

В умовах поглиблення поляризації розвинутих і периферійних територій важливим науковим завданням є оцінювання ефектів адміністративно-фінансової децентралізації на рівні окремих територіальних громад та їхнє поширення на соціально-економічний розвиток окремих територіальних громад, з'ясування ролі останніх в питаннях соціально-економічного розвитку регіону загалом.

Як зазначають М. Панасюк, А. Руденко «центр і периферія на будь-якому просторовому рівні пов'язані між собою потоками інформації, капіталу, товарів, робочої сили». Саме спрямування цих потоків визначає характер взаємодії між центральними і периферійними структурами, перетворюючи простір на подобу силового поля. Рушійною силою, що забезпечує постійний розвиток і відтворення системи відносин «центр-периферія», є постійна якісна трансформація ядра за рахунок генерування, впровадження і дифузії нововведень [186].

На основі гравітаційної моделі центро-периферійних взаємодій доцентрові та відцентрові тенденції, в ході яких модифікуються відносини центру та периферії, створюють можливості для соціально-економічного розвитку останніх або ж, навпаки, поглиблюють їхнє неблагополучне становище:

- доцентровий дрейф периферійних територій, що відображає просторово-економічне зближення останніх із центром за рахунок гравітації і збільшення обсягу операцій взаємодії територій;

- відцентровий дрейф периферійних територій – діаметрально протилежний процес, який характеризується просторово-економічним віддаленням периферії від центру, що базується на зниженні кількості контактів, або на зменшенні гравітації центру і переорієнтації територій периферії на інші ядра тяжіння [177].

Окремо наголосимо, що в контексті ідентифікації центро-периферійних взаємодій в регіоні, крім детермінації центру, «точок зростання» та периферії, важливим є окреслення територіальних громад і територій, які знаходяться поза межами їхнього впливу. Д. Партрідж (Partridge D.) і Д. Рікман (Rickman Д.) досліджують широкі географічні диспропорції бідності, фокусуючи свою увагу на просторових вимірах, та виявляють чіткі відмінності у бідності між штатами у США, мегаполісами та округами. Зазначене вказує на важливість дослідження особливостей забезпечення добробуту в територіальному вимірі. Дослідники стверджують, що політика, яка базується на місцях, необхідна для доповнення політики, що орієнтована на людей, передусім тому, що жителі, які знаходяться в неблагополучному становищі рідше переїжджають до місць з потужною економікою; робочі місця потрібно створювати досить близько до бідних домогосподарств, щоб вони могли скористатися цими можливостями [324].

Важливим напрямом дослідження соціально-економічної диференціації на різних рівнях публічного управління є конвергентно-дивергентні процеси. Під конвергенцією розуміємо процес зближення в часі рівнів розвитку регіонів (територіальних громад), протилежний процес називається дивергенцією. Розглядаються такі типи конвергенції: δ- конвергенція і β- конвергенція, а також глобальна та локальна конвергенція. Досліджуючи явища конвергенції та дивергенції, науковці доволі часто доходять висновку про відсутність конвергентного розвитку, обґрунтовуючи чинники, що зумовили ці процеси.

Однак ключове питання в цьому контексті залишається поза увагою – причини просторового виключення не самі по собі просторові та фізичні; вони економічні та інституційні.

У цьому контексті слушною є думка Я. Жаліла, який стверджує, що спроби мінімізації внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації заходами політики вирівнювання нерівномірного регіонального розвитку не мали суттєвого впливу на характер вказаних процесів [169]. З огляду на це, зауважимо, що найбільш прийнятним у питаннях мінімізації соціально-економічної диференціації є зміна фокуса політики розвитку в напрямку максимізації потенціалу розвитку територіальних громад та територій. Ключовий аспект, на якому слід наголосити, при цьому – це диференційований підхід до соціально-економічного розвитку територіальних громад, що базується на засадах фінансового стимулювання, а не перерозподілу бюджетних ресурсів.

Одним зі способів дослідження соціально-економічної диференціації є інтегрованість/дезінтегрованність економічного простору. Як зауважують М. Дюрантон (Duranton M.) та О. Пуга (Puga O.), в контексті дослідження складної просторової структури важливим аспектом є спроможність до інтегрованості в економічному просторі. Зазначене зумовлене просторовими характеристиками, які можуть мати різні наслідки з точки зору економічних результатів завдяки, наприклад, економікам агломерації [288].

Дослідниці І. Сторонянська та С. Шульц, обґрунтовуючи економічний простір, наводять переконливі факти, що економічна інтеграція означає «переплетення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів різних суб'єктів господарювання, розділених у просторі, перетворення їх на цілісний господарський механізм». Основними ознаками поняття «економічна інтеграція», на їхню думку, є: взаємне проникнення бізнес-процесів різних економічних систем; структурні трансформації економічних систем, що інтегруються; виникнення структур, які б регулювали інтеграційні процеси [225].

Науковці стверджують, що, як правило, економічний аналіз нерівності обмежується аналізом нерівності у прибутках між різними групами населення країни (вертикальна нерівність). Однак нерівність у прибутках є лише частиною економічної нерівності [262].

Останнім часом у дослідженнях конфліктів більше уваги приділяють горизонтальній нерівності. «Простої нерівності між багатими та бідними недостатньо для початку конфлікту. Руйнівною є горизонтальна нерівність: коли влада і ресурси нерівно розподіляються між групами, які також відрізняються расою, релігією або мовою. Конфлікти мають місце між групами, одна з яких відчуває себе дискримінованою, а інша насолоджується привілеями, які боїться втратити» – писав колишній Генеральний секретар ООН Кофі Анан. Під горизонтальною нерівністю розуміється системна соціально-економічна нерівність між групами, які відрізняються за ознаками ідентичності (територіальної, мовної, релігійної). Горизонтальна нерівність проявляється не лише як диференціація у прибутках, як різний рівень освіти, соціальний статус, здоров'я, повнота забезпечення безпеки і захисту прав людини [341].

Зважаючи на той факт, що економічна трансформація провокує просторову трансформацію, слушно вести мову про просторову ексклюзію соціально-економічного розвитку територіальних громад, під якою пропонуємо розуміти явище:

- дезінтегрованості територіальних громад в економічному просторі – відчуження економіки та розрив економічних зв'язків, що створюють бар'єри для виробництва та реалізації товарів, робіт і послуг, зайнятості та високої оплати праці;
- виключення жителів цих територіальних громад і територій зі справедливого розподілу національного багатства (нерівний доступ до послуг охорони здоров'я та освіти, базових санітарних норм і підтримки належної екологічної ситуації, доходів та зайнятості, забезпечення житлом);

- територіальної сегрегації, за якої окремі територіальні громади набувають маргінального статусу (так звана географія невдоволення).

Світова практика доводить, що одним із найвагоміших ризиків моделі децентралізованого розвитку є зростання диференціації адміністративно-територіальних одиниць за критеріями соціально-економічного розвитку та поглиблення дивергентних процесів, що створює небезпеку зростання просторової ексклюзії та дезінтегрованості територіальних громад в економічний простір, розширення ареалів депресивності за рахунок громад зі слабким фінансово-економічним потенціалом.

Територіальна фрагментарність, секторальна та міжгалузева неузгодженість, відсутність заходів впливу Державної політики регіонального розвитку на зниження рівня міжрегіональної та внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації призвели до потреби її переосмислення. Нова парадигма регіонального розвитку є синтезом забезпечення зростання продуктивності праці; високої якості життя та добробуту людей у різних економічних, соціальних, екологічних і просторових аспектах (табл. 1.2) потребує детального розгляду [66].

Таблиця 1.2

Трансформація підходів до місцевого та регіонального розвитку

Ключова позиція	**Традиційний підхід до регіонального розвитку**	**Нова парадигма регіонального розвитку**
1	2	3
Орієнтованість на проблему	Регіональні відмінності у доходах, інфраструктурі та зайнятості	Низька продуктивність (рівні та зростання); недостатньо використаний регіональний потенціал; відсутність регіональної конкурентоспроможності; міжрегіональна та міжособистісна нерівність
Цілі політики	Справедливість через збалансований регіональний розвиток	Забезпечення зростання продуктивності праці; високої якості життя та добробуту людей у різних економічних, соціальних та екологічних аспектах
Загальні рамки політики	Підтримка розвитку регіонів та громад з низьеим рівнем розвитку (наприклад, спад промисловості)	Використання недостатньо задіяного регіонального потенціалу через регіональне програмування, спираючись на існуючі сильні

Ключова позиція	Традиційний підхід до регіонального розвитку	Нова парадигма регіонального розвитку
		сторони; розвиток регіональних інноваційних систем
Підхід до планування	Переважно галузевий підхід	Інтегровані проєкти розвитку для економічного зростання
Просторова орієнтація	Зорієнтована на відстаючі регіони та адміністративні територіальні одиниці	Усі регіони зосереджуються на політиці, адаптованій до кожного регіону, територіальної громади (чи їхніх об'єднань)
Масштаби впливу	Адміністративні райони	Як адміністративна, так і функціональні сфери
Часовий вимір	Короткостроковий період	Довгостроковий період
Підхід	Один розмір підходить всім	Диференційований підхід
Дані / Показники	Орієнтація на валовий внутрішній продукт (ВВП), переважно економічні показники	Показники добробуту
Фокус	Екзогенні інвестиції та трансферти	Ендогенний розвиток на основі місцевих активів та знань
Інструменти	Субсидії та державна допомога (часто окремим фірмам)	Широкий спектр інструментів: цільові інвестиції в людський капітал; інфраструктурні інвестиції; підтримка розвитку бізнесу; підтримка досліджень та інновацій; координація між неурядовими суб'єктами
Управління	Переважно центральний уряд	Багаторівневе управління, різні зацікавлені сторони (державні, приватні, неурядові організації, жителі територіальної громади
Роль приватного сектору	Розглядається окремо від державного сектору	Державно-приватне партнерство
Роль соціального капіталу	Громадянське суспільство як невикористаний потенціал	Громадянське суспільство є одним із важливих стейкхолдерів при розробці політики

Джерело: побудовано та доповнено на основі [269], [322]

Орієнтованість на проблему. Основною проблемою традиційної політики регіонального розвитку детерміновано регіональні та внутрішньорегіональні відмінності у доходах, інфраструктурі та зайнятості. Тому, тип заходів для вирішення проблеми мав «відшкодувальний» характер. Натомість нова парадигма регіонального розвитку ключовою проблемою визначає низьку продуктивність (рівні та зростання); недостатньо використаний внутрішній потенціал; відсутність регіональної

конкурентоспроможності; міжрегіональну та міжособистісну нерівність та як результат зорієнтована більшою мірою на ендогенний потенціал, локальні знання, інтенсифікацію місцевого розвитку та забезпечення добробуту жителів громади незалежно від місця проживання.

Цілі політики місцевого та регіонального розвитку. Традиційний підхід до регіонального розвитку полягає у справедливості через збалансований регіональний розвиток, натомість нова парадигма визначає забезпечення зростання продуктивності праці, високої якості життя та добробуту людей у різних економічних, соціальних та екологічних аспектах.

Основними цілями місцевого та регіонального розвитку традиційного підходу є збалансований регіональний розвиток. Серед більшості вітчизняних науковців проблематика збалансованого регіонального розвитку ототожнюється зі сталим розвитком. Така позиція безперечно має місце, адже балансування екологічних, економічних та соціальних вимірів регіонального розвитку є вельми актуальними.

У полеміці зарубіжних учених збалансований регіональний розвиток (balanced regional development) більшою мірою пов’язується з необхідністю балансування підходів до розвитку окремих регіонів і територій (територіальний підхід). Окремі дослідження, спрямовані на потребу в збалансованому регіональному розвитку, стосуються:

- орієнтації на прискорення економічного зростання (збільшення продуктивності, відкриття нових підприємств та ін.);
- вирівнювання розвитку регіонів, більшою мірою через стимулювання розвитку менш розвинутих регіонів (чи громад), а не заходами відшкодувального характеру;
- зменшення рівня внутрішньорегіональної диференціації (в контексті поляризації, центро-периферійних взаємодій, інших типів соціально-економічних нерівностей).

Цілі політики. З огляду на поглиблення диференціації соціально-економічного розвитку в арсеналі політики регіонального розвитку

використовується набір інструментів, що визначають її рамки. Ключовим моментом окреслення рамок політики, на нашу думку, є трансформація цілей політики регіонального розвитку в частині переорієнтування від компенсації за недоліки місцевості, що відстають у регіонах, реагуючи на потрясіння (наприклад, спад промисловості), до активізації недостатньо використаного місцевого потенціалу територіальних громад, спираючись на існуючі сильні сторони та впровадження інновацій.

За *масштабами впливу, об'єктом політики, часовим виміром, основним підходом та показниками оцінювання результатів* слід констатувати суттєву трансформацію від переважно галузевого підходу, націлювання лише на адміністративні райони із використанням стандартизованих підходів та орієнтації на економічне зростання до впровадження інтегрованих проєктів розвитку для економічного зростання, націлювання як на адміністративні, так і функціональні сфери, використання диференційованого підходу до розвитку територіальних громад та орієнтації на показники добробуту.

Отож трансформація традиційного підходу до регіонального та місцевого розвитку акцентує на просторових масштабах впливу, що передбачає розроблення політики, адаптованої до особливостей соціально-економічного розвитку регіонів й територіальних громад (чи їхніх об'єднань), на відміну від орієнтації тільки на адміністративно-територіальні одиниці з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Звідси змінюється основний *фокус нової політики регіонального розвитку* в напрямі активізації ендогенного розвитку на основі місцевих активів та знань. Відповідно до цього, крім традиційних субсидій та державних допомог, передбачається використання відмінного *інструментарію* в частині широкого спектру інструментів: цільові інвестиції в людський капітал; інфраструктурні інвестиції; підтримка розвитку бізнесу; підтримка досліджень та інновацій; координація між неурядовими суб'єктами.

Важливим елементом цієї дискусії є джерело доходу, яке використовується субнаціональними урядами для фінансування місцевих

витрат. Є два основні джерела: власні ресурси й трансферти від інших рівнів управління. Власні ресурси (наприклад, місцеве оподаткування та збори за послуги) надають місцевим органам влади сильний стимул для розширення податкової бази, від чого вони стають конкурентоспроможнішими та ефективнішими у використанні ресурсів, що більшою мірою сприяє регіональному зростанню, але не обов'язково конвергенції. Трансферти покликані вирівняти фіскальний потенціал територіальних громад, забезпечуючи рівний доступ до стандартизованих суспільних послуг по всій країні, однак вони не стимулюють їх до інтенсифікації економічного розвитку.

Підходи до управління. Важливим аспектом нової політики регіонального та місцевого розвитку є зміна підходу до управління від переважно централізованого до багаторівневого із залученням різних зацікавлених сторін (державні, приватні, неурядові організації, жителі територіальної громади) до вказаного процесу. Логіка таких змін аргументована ідеєю про те, що більшість знань, необхідних для повного використання потенціалу зростання місця та розробки індивідуальних установ та інвестицій, є недоступними – будь то держава, великі корпорації або навіть місцеві зацікавлені сторони. Отож, підхід, орієнтований на місце, що базується на місцевих знаннях, потребує скоординованих дій зазначених суб'єктів економіки. Водночас вказаний підхід базується на місцевих цінностях і «почутті спільності», про що йшлося раніше. Наголосимо, що він дає змогу розширити можливості місцевих зацікавлених сторін формувати підходи до місцевого економічного розвитку відповідно до місцевих норм і цінностей.

Роль приватного та соціального секторів (громадянського суспільства) традиційно окреслюється через їхню беззаперечну важливість, однак підприємства як інституційні одиниці економіки переважно розглядаються окремо від державного сектору, а громадянське суспільство традиційно позиціонується як невикористаний потенціал. Нова політика регіонального розвитку допомагає інтегрувати їх взаємодію через використання державно-

приватного партнерства, а громадянське суспільство є одним із важливих стейкхолдерів у формуванні та реалізації цієї політики. Отже, регіональний (місцевий) розвиток може бути переосмислений та реструктуризований як інтегративний спосіб взаємодії між центрами, формально-неформальними групами, місцевими-національними інтересами, національно-міжнародними та державно-приватними взаємодіями.

Система багаторівневого управління в контексті підходу, що ґрунтується на можливостях місць, розглядається в координатах двох вимірів: вертикальному (локальні, регіональні та національні державні інститути і структури) і горизонтальному (публічний, приватний і некомерційний сектори).

Світова тенденція концентрації більшості повноважень на рівні місцевих та регіональних органів публічного управління передбачає комплекс заходів від планування до розробки та реалізації повноцінних стратегій розвитку, які охоплюють, з-поміж іншого, такі питання, як економічна політика, залучення прямих іноземних інвестицій, контроль за освітою та охороною здоров'я, розвиток інфраструктури та низку інших питань добробуту. Це означає, що відповідальність за економічне зростання та динамізм, а також за покращання добробуту місцевих жителів покладається на місцеве самоврядування та вказує на радикальну зміну парадигми щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Посилення повноважень субнаціональних урядів дає змогу територіальним громадам взяти на себе більший контроль над своїми траєкторіями розвитку через адаптацію видатків, політику й стратегічні підходи до місцевих контекстних умов, що суттєво відрізняється від політики «зверху вниз», яка домінувала донедавна. Цей процес фактично відкрив можливості для впровадження місцевих територіальних підходів до розвитку, надавши населеним пунктам і громадам значну свободу для мобілізації знань щодо місцевих особливостей та уподобань, забезпечення суспільних благ і послуг та прийняття відповідних стратегічних рішень.

Однак, хоча цей процес засвідчує неабияку можливість для розробки ефективніших стратегій розвитку та досягнення стійкого й інклюзивного економічного зростання, він не позбавлений ризиків. Виникають запитання щодо того, чи дійсно втручання на місцях з метою розвитку працюють, про кроки, необхідні для того, щоб забезпечити реалізацію потенціалу кожної території, а також про механізми досягнення цього потенціалу.

Незважаючи на неоднозначні докази, стратегії розвитку на місцях максимізують віддачу територіального розвитку на місцевому рівні, що може бути досягнуто як за допомогою:

1. Нарощування потенціалу для забезпечення місцевих організацій та громад через здатність брати на себе відповідальність, пов’язану з більшими повноваженнями, та розробляти територіально орієнтовані підходи для втручання на місцях;

2. Сприяння багаторівневому управлінню для посилення вертикальної та горизонтальної координації, гарантуючи достатній ступінь узгодженості між розподілом ресурсів та відповідальності, що покладається на місцевий рівень.

Попри позитив адміністративно-фінансової децентралізації, яка активізує потенціал місцевого соціально-економічного розвитку територіальних громад, слід звернути увагу на бар’єри, що можуть гальмувати вказані процеси. Незважаючи на те, що в усьому світі існують значні відмінності у можливостях та ресурсах, якими розпоряджаються органи місцевого та регіонального самоврядування, локальний контекст також вказує на існуючі бар’єри, серед яких варто виокремити: локальні обмеження потенціалу, такі як відсутність знань, навичок чи відповідних інституцій розробляти та впроваджувати політику, приймати рішення або забезпечувати прозорість і підзвітність, а також вертикальні збої координації, які негативно впливають на ефективність стратегій розвитку на основі місця.

У країнах ОЕСР найпродуктивніший регіон у середньому майже удвічі переважає найменш продуктивний. І хоча по всій ОЕСР декілька великих

регіонів демонструють негативний внесок у сукупний приріст, загальний внесок решти регіонів складає приблизно дві третини зростання. Використання потенціалу зростання всіх місць створює подвійний дивіденд у частині збільшення сукупної продуктивності, як і залучення окремих теритріальних громад до створення валового регіонального продукту. Водночас цей підхід будуться на регіональному різномаїтті, що є ключовим для того, щоб зробити наше суспільство стійкішим до майбутніх викликів [285]. У цьому сенсі такий підхід можна розглядати як потужну концепцію подолання поляризації, яка не обмежується економічною сферою, але пов’язує соціальну справедливість із простором і може внести уявлення про добробут, якість життя, а також про екологічні аспекти в дискусіях про територіальну згуртованість.

Новий поштовх до місцевого розвитку територіальних громад на ендогенних засадах зумовила реформа місцевого самоврядування й територіальної організації влади. Попри означені адептами бюджетного федералізму та розвинуті в наукових дослідженнях потенційні загрози[31], важливою умовою місцевого розвитку територіальних громад є адміністративно-фінансова децентралізація, ключова роль якої з її очевидними перевагами зводиться до такого:

- наявність невикористаного (прихованого) потенціалу для зростання у бідніших чи відстаючих регіонах, ніж у багатих. З цієї точки зору децентралізація спроможна активувати та сприяти кращому використанню місцевих ресурсів порівняно з територіальними громадами (переважно великих міст), які функціонують на межі ефективності,
- адміністративно-фіскальна децентралізація може стати рушійною силою процесу внутрішньорегіональної конвергенції;
- адміністративно-фіскальна децентралізація може допомогти територіальним юрисдикціям нейтралізувати сили агломерації: фіскальна автономія є важливим інструментом для периферійних юрисдикцій конкурувати з гравітаційною силою агломерацій.

Оскільки контекст настільки важливий, локалізований підхід, розроблений для однієї спільноти, може кардинально відрізнятися від підходу, розробленого для іншого середовища. Незважаючи на те, що підходи можуть мати подібність щодо, наприклад, широко визначених типів програм, напрямів та інструментарію, які вони використовують, слід звернути увагу на потребу в диференційованому підході до соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій, що полягає у (рис.1.7) [62]:

- орієнтації на визначені територіальними громадами та регіонами довгострокових стратегій соціально-економічного розвитку, сприяння їхній реалізації;
- всебічному урахуванні особливостей природно-ресурсних, демографічних, екологічних, інвестиційних та інших умов;
- активізації ендогенних чинників соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій.

Громадоцентричний підхід в теорії розвитку ґрунтується на таких базових компонентах: 1) community-based development; 2) community-driven development. Перший українською мовою зазвичай перекладають як розвиток, орієнтований на громаду, другий – розвиток за участі громади [184]. Обґрунтування підходу до місцевого розвитку на основі активів та ендогенного зростання передбачає: орієнтир на соціальні та економічні пріоритети; ефективне виконання функцій територіальної громади; якість публічних послуг; активізацію потенціалу громади.

Як зазначається у звіті ОЕСР, політика, що базується на місцях, може ефективно вирішити різноманітність економічних, соціальних, демографічних, інституційних та географічних умов у різних регіонах. Вони націлені на конкретні території та надають інструменти, яких часто не вистачає традиційній структурній політиці для вирішення конкретних для регіону факторів, що спричиняють економічну та соціальну стагнацію. Вони також забезпечують узгодження широкого спектру галузевих політик, починаючи від транспорту та освіти, закінчуючи інноваціями та охороною

здоров'я, та задовольняючи специфічні потреби різних регіонів країни - від віддалених сільських районів до найбільших міст [320].

Рис. 1.8. Концептуальні засади забезпечення добробуту територіальної громади

Джерело: побудовано автором

Отже, концепція забезпечення добробуту територіальних громад, ґрунтуючись на імперативах людського розвитку та високої якості життя,

спільної відповідальності жителів та органів місцевого самоврядування за забезпечення добробуту, потребує застосування громадоцентричного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку на локальному рівні та диференційованого підходу до регулювання розвитку територіальних громад.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. Розглянуто еволюцію теорій добробуту та встановлено, що ключове його розуміння окреслено в таких теоріях: теорії суспільного добробуту; теоріях, спрямованих на інтенсифікацію економічного зростання (теорії розміщення, неокласичні теорії, теорії кумулятивного зростання, інституційні теорії) із актуалізацією підходу, що ґрунтується на теорії ендогенного потенціалу та місцевого економічного розвитку (place-based theory); теоріях, які визначають соціальне становище людей з позиції їхнього високого рівня життя та можливостей розвитку (теорія якості життя, теорія людського розвитку, теорія суб'єктивного добробуту, теорія соціального капіталу).

2. Детерміновано ознаки, функції та підходи до ідентифікації сутності територіальної громади, що дало змогу інтерпретувати її як згуртовану, територіально означену спільноту жителів, яка, поділяючи спільні цінності та володіючи спільними ресурсами, бере участь у реалізації функцій місцевого самоврядування, здійснює спільні дії щодо забезпечення власного добробуту. Застосування системного підходу до трактування сутності цього поняття акцентує увагу на взаємній відповідальності самої територіальної громади та органів місцевого самоврядування у забезпеченні її добробуту.

3. З'ясовано, що спроможність територіальних громад визначають *наявність умов*, на основі яких у процесі функціонування визначається *здатність* територіальної громади надавати публічні послуги, а

також *можливість* задіяти невикористаний та прихований потенціал задля добробуту територіальної громади. Можливості зміцнення спроможності територіальних громад базуються на ідентифікації та задіянні їхнього потенціалу (інвестиційного, економічного, управлінського, фінансового, людського, потенціалу громадської участі) та визначаються підвищенням рівня ефективності, якості й доступності публічних послуг, а також розвитку територіальної громади у довгостроковій перспективі.

4. Систематизовано наукові підходи до трактування категорії «добробут» та окреслено її як міждисциплінарну, яка розглядається з різних позицій – управлінської, антропологічної, психологічної, географічної, соціальної, економічної, просторової, екоцентричної. Запропоновано під добробутом територіальної громади розуміти високий рівень життя та якість життя, можливостей розвитку її жителів незалежно від місця проживання.

5. Встановлено, що в умовах надмірної соціально-економічної диференціації територіальних громад, різних за типом, складом населення, потенціалом, географічним розташуванням і ступенем участі в соціально-економічних процесах, існує нагальна потреба в переосмисленні підходів до державної регіональної політики, що впродовж тривалого періоду базувалася на централізованих засадах і фінансовій підтримці адміністративно-територіальних утворень із низьким рівнем соціально-економічного розвитку, а також окремих секторів економіки, які перебували в кризовому стані.

Відсутність конвергентного розвитку, зростання просторової ексклюзивності та дезінтегрованості територіальних громад в економічному просторі є свідченням довгострокових проблем, що потребують урахування для формування та реалізації нової політики регіонального розвитку.

6. Доведено необхідність виокремлення, крім видових ознак, ключовими з яких є тип поселення, чисельність і склад населення, площа, фінансові параметри функціонування, також дихотомічних ознак територіальних громад – центро-периферійні взаємодії, конвергентно-дивергентні процеси, інтегрованість і дезінтегрованність економічного простору, – що допоможе детермінувати ареали територіальних громад, котрі характеризуються низьким рівнем використання фінансово-економічного потенціалу (або ж позбавлені економічних ресурсів), соціальним відторгненням, просторовою ексклюзією.

7. Обґрунтовано, що громадоцентричний підхід до забезпечення соціально-економічного розвитку на локальному рівні та диференційований підхід до регулювання розвитку територіальних громад сприятимуть зниженню рівня їхньої соціально-економічної диференціації. З огляду на це, для забезпечення добробуту територіальних громад, що базується на імперативах людського розвитку та високої якості життя, спільної відповідальності жителів та органів місцевого самоврядування, існує нагальна потреба у формуванні нової парадигми регіонального розвитку, що сприятиме зниженню рівня соціально-економічної диференціації територіальних громад та інтенсифікації місцевого економічного розвитку.

8. Запропновано концептуальні засади забезпечення добробуту територіальної громади, які передбачають одночасне задіяння інструментарію місцевої політики соціально-економічного розвитку на засадах:

- громадоцентричного підходу (орієнтир на соціальні та економічні пріоритети; ефективне виконання функцій територіальної громади; якість публічних послуг; активізація потенціалу громади через формування сприятливого підприємницького, освітнього, інвестиційного, соціокультурного середовища);

- диференційованого підходу до регулювання розвитку (багаторівневе управління; територіальна громада як суб'єкт політики регіонального розвитку; об'єкт політики – адміністративно-територіальні одиниці та функціональні типи територій; інтегровані проєкти; залучення усіх зацікавлених сторін за принципом «знизу-вгору»; критерії – показники добробуту).

Основні результати наукового дослідження, що отримані у цьому розділі опубліковані автором у наукових працях [37, 41, 48, 51, 52, 54, 55, 59, 62, 66, 69, 75, 77, 100, 235, 251, 299, 301].

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад: структурна детермінація та роль у забезпеченні добробуту територіальної громади

Трансформаційні процеси в бюджетній сфері, зумовлені процесом фінансової децентралізації, вказують на зміну організації бюджетних відносин у розрізі рівнів публічного управління, особливостей формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів. При цьому потреба в обґрунтуванні наукових засад специфіки функціонування бюджетних механізмів, спрямованих на забезпечення добробуту територіальних громад, потребує окреслення форм, методів, дієвого інструментарію в контексті визначення досягнутих результатів. Важливою при цьому є детермінація бюджетних механізмів як способу реалізації бюджетної політики та інших контекстних умов, в яких вони функціонують.

Особливий інтерес до дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад актуалізується з огляду на звіти міжнародних інституцій. Зокрема, у звіті з дослідження місцевих фінансів наголошується, що ці процеси наразі зіштовхуються з багатьма труднощами: погано розвиненими фіскальними системами, відсутністю фінансової автономії, недостатньою спроможністю й дефіцитом ресурсів у місцевих органів влади. Окрім того, дослідження, проведені в рамках Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ), показують, що низький рівень досягнень останніх значною мірою зумовлений недостатнім фінансуванням органів місцевого самоврядування й неможливістю залучити зовнішнє фінансування, незважаючи на виконання значної кількості повноважень [293].

Питання визначення бюджетних механізмів забезпечення добробуту громад охоплює два аспекти: гносеологічні особливості категорії «бюджетний механізм», підходи до тлумачення якої різняться, а також з'ясування множинності та визначення елементів бюджетних механізмів з позиції забезпечення добробуту територіальних громад. Українські вчені не дійшли згоди щодо теоретичного визначення самого поняття «бюджетний механізм» та його складових. З одного боку, це пов'язано з умовами, в яких відбувається його функціонування, а з іншого, – зі сферою бюджетних і фінансових відносин.

В найзагальнішому вигляді бюджетний механізм досліджується з позиції видів, структури та ідентифікації елементів й конкретного прояву реалізації бюджетної політики. Водночас комплексне окреслення методологічного ядра дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад потребує його розгляду відносно інших категорій: «фінансова політика», «бюджетна політика», «бюджетна система», «бюджетний потенціал» та «бюджет».

У підтвердження вказаної позиції наведемо узагальнені підходи вітчизняних науковців до їхнього трактування (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Узагальнення підходів до трактування
основних фінансових понять та категорій

№ з/п	Автор	Визначення
1	**Фінансова політика**	
1.1	Кірейцев Г., Александрова Н., Маслова С.[119]	фінансова політика пов'язується не тільки зі сферою держави, а й з окремим галузями економіки, з підприємницькими структурами, з рештою -населенням, в залежності від рівня задач, які вирішує фінансова політика.
1.2	Возняк Г. [32]	а) сфера діяльності законодавчої і виконавчої влади; б) сукупність заходів, цілей, методів; в) спосіб впливу фінансових відносин на економічний і соціальний розвиток.
1.3.	Танклевська Н.[232]	діяльність держави, спрямована на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і використання для здійснення державою її функцій.

	Дем'янишин В. [88]	діяльність держави з використання фінансових відносин для досягнення визначених нею цілей.
2.	**Бюджетна політика**	
2.1	Дем'янишин В.[85]	діяльність органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування з визначення стратегічної мети, напрямів, завдань і пріоритетів розвитку бюджетних відносин, засобів бюджетної тактики для їхнього досягнення, а також застосування цих засобів.
2.2	Лисяк Л., Сальникова Т.[140]	характеризує процеси перерозподілу ВВП для виконання державою її функцій і забезпечення загальносуспільних потреб шляхом надання суспільних благ, формується як вагомий елемент впливу на різні суспільні процеси, як складний інструмент регулювання соціального та економічного розвитку суспільства.
2.3	Василик О., Павлюк К.[24]	основною метою бюджетної політики є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту між галузями народного господарства, соціальними групами населення, територіями
3.	**Бюджетна система**	
3.1	Пасічник Ю. [181]	відображає сукупність усіх видів бюджетів, що створюються в даній країні відповідно до її бюджетного устрою. Бюджетний устрій визначає, яким чином здійснюється побудова бюджетної системи.
3.2	Луніна І. Кириленко О., Лучка А. [144]	сукупність бюджетів держави та її адміністративно-територіальних утворень (державний бюджет та місцеві бюджети відповідно), побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права
4	**Бюджетний механізм**	
4.1	Кохан І. [129]	складна й динамічна економічна категорія, яка, з одного боку, виступає як *сукупність форм, методів і заходів* організації бюджетних відносин у державі, а з іншого боку, *матеріальним утіленням фінансових відносин* та їх практичного застосування для досягнення відповідних цілей і завдань, визначених бюджетною політикою держави.
4.2	Прядко В., Сокровольська Н. [204]	це *комплекс злагоджених дій,* покликаних перетворювати відносини між суб'єктами бюджетного процесу (і не тільки) у фінансові ресурси.
5.	**Бюджет**	
5.1.	Загородній А.[107]	грошові відносини, що виникають між державою та підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, з приводу утворення фонду грошових засобів і його використання на розширене відтворення
5.2.	Єпіфанов А, Сало І., Д'яконова І. [104]	є формою планомірного накопичення і використання коштів для забезпечення функцій, здійснюваними органами державної влади, регіонального та місцевого самоврядування

Джерело: згруповано автором на основі джерел, вказаних у таблиці

Суміжною категорією бюджетному механізму є фінансовий механізм, тлумачення яких науковцями відбувається з трьох різних позицій:

1) ототожнення категорій «бюджетний механізм» та «фінансовий механізм»;

2) співвідношення їх як часткового і загального;

3) встановлення суттєвої відмінності між вказаними категоріями.

Дослідженню бюджетного потенціалу науковці приділяють значну увагу. Проте додаткового наукового обґрунтування потребують дослідження бюджетного потенціалу з огляду на забезпечення спроможності територіальних громад. Слід зауважити, що єдиного наукового підґрунтя у трактуванні категорії «бюджетний потенціал» немає. Так, одні вчені звертають увагу на формування бюджетних ресурсів, інші виокремлюють ключовою характеристикою можливості нарощення бюджетних ресурсів.

Слід зауважити, що окремі автори ототожнюють поняття «бюджетний потенціал» та «фінансовий потенціал». Проте, погоджуючись з думкою І. Сторонянської та М. Козоріз [249] зауважимо, що фінансовий потенціал містить бюджетний потенціал і, окрім нього, охоплює потенціал домогосподарств, потенціал підприємств та потенціал населення. Звідси, фінансовий потенціал територіальних громад є ширшим поняттям.

У вузькому формулюванні бюджетний потенціал громад становить собою сукупність наявних (власних і залучених) та потенційно можливих фінансових ресурсів бюджету. Проте, враховуючи, що бюджетний потенціал стосується і використання бюджетних ресурсів, варто сформулювати ширше визначення. Отже, на нашу думку, бюджетний потенціал територіальної громади – це сукупність наявних (власних та інтервенційних) бюджетних ресурсів, додатково вивільнених внаслідок ефективного використання та потенційно можливих фінансових ресурсів бюджету територіальної громади.

У додатку Б наведено наукові підходи до трактування поняття «бюджетний механізм» узагальнення яких спонукало виділити кілька основних позицій, що детермінують його сутність:

– наявність форм, методів, інструментів, важелів та їхня взаємодія;

– взаємодія елементів бюджетного механізму відбувається на підставі певного забезпечення: нормативно-правового, організаційного та інформаційного;

– призначення бюджетного механізму – формування, розподіл ефективне використання фінансових ресурсів [69].

Відомий дослідник І. Лютий зазначає, що бюджетний механізм задіюється в процесі реалізації бюджетної політики через комплекс методів адміністративно-правового та економічного характеру, що спрямовані на досягнення стратегічних і тактичних цілей, і який за своїм змістом забезпечує врешті-решт здійснення бюджетної стратегії [148].

Домінує у функціонуванні такого механізму фінансова складова, представлена у вигляді системи фінансових ресурсів, яка відображає кількісну визначеність цього механізму. Проте функціонування бюджетного механізму значною мірою залежить від того, яким чином акумульовані бюджетні ресурси будуть використані для досягнення поставлених цілей. Бюджетне регулювання характеризує розподіл і рух фінансових ресурсів та відображає якісний рівень бюджетного механізму.

Співвідношення описаних категорій показано на рис. 2.1.

Як справедливо зазначає В. Дем’янишин, «структура бюджетного механізму є досить складною. До неї входять різні елементи, що відповідають різноманітності бюджетних відносин». Учений стверджує, що значна кількість видів, форм, методів, важелів та інструментів зумовлена множинністю бюджетних взаємозв’язків [85]. Цілком слушною є заувага дослідника щодо відповідності елементів бюджетного механізму певному типу бюджетних відносин.

Структурна детермінація складових бюджетного механізму дала змогу Куценко Т. виокремити в складі бюджетного механізму окремі механізми формування бюджетних ресурсів, розподілу бюджетних ресурсів та використання бюджетних ресурсів [137]. Така інтерпретація бюджетних

механізмів відображає найбільш узагальнений підхід та вказує на потребу у виокремленні відмінних інструментів й важелів у розрізі методів, якими послуговується бюджетний механізм.

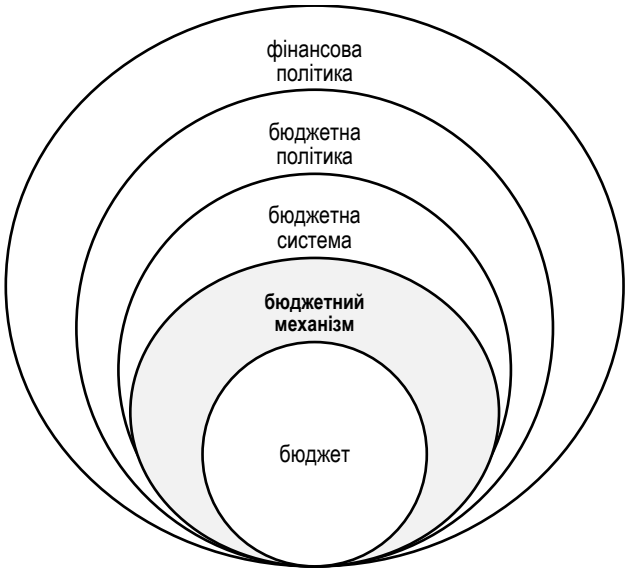

Рис 2.1. Співвідношення категорії «бюджетні механізми» зі суміжними категоріями

Джерело: побудовано автором

Розглядаючи трансформацію сучасного бюджетного механізму в контексті впровадження програмно-цільового бюджетування, Л. Лисяк і Т. Сальникова вважають за доцільне представити його у вигляді таких взаємопов'язаних видів механізмів:

1) мобілізації бюджетних ресурсів;
2) стратегічного бюджетного планування;
3) середньострокового бюджетного прогнозування;
4) середньострокового бюджетного планування;
5) розподілу та перерозподілу бюджетних ресурсів,
6) використання бюджету;
7) управління ліквідністю державних фінансів та державним боргом;
8) моніторингу, обліку та контролю використання бюджетних ресурсів;

9) оцінки й аналізу результативності виконання бюджету [140]. Така структуризація бюджетного механізму, яка реалізується сукупністю інших механізмів, відповідає системному підходу, однак трактується відносно до державного та зведеного бюджету. Функціонування ж бюджетних механізмів на місцевому рівні має свою специфіку, що в такому формулюванні не повністю відображено.

Відомі вітчизняні фінансисти С. Юрій та В. Федосов до структури бюджетного механізму відносять різноманітні організаційні форми, форми бюджетного забезпечення, методи й інструменти бюджетного регулювання, бюджетні стимули та санкції та об'єднують їх у такі підсистеми: забезпечувальні, які використовують у процесі бюджетного прогнозування та планування; оперативні, які використовують при виконанні бюджетів; ретроспективні, які використовують на останній стадії бюджетного процесу [246].

Окрім видів і підсистем, вітчизняні та зарубіжні науковці виокремлюють структурні елементи бюджетного механізму. Наприклад, Ю. Пасічник у бюджетному механізмі виокремлює бюджетне планування і регулювання, фінансові показники, нормативи, ліміти, резерви, систему управління бюджетними коштами. Зважаючи на те, що планування є однією із функцій управління, виникає сумнів щодо доцільності виокремлення його як відмінної від управління бюджетними коштами складової бюджетного механізму [181].

Характеризуючи бюджетний механізм, О. Василик і К. Павлюк виокремлюють: бюджетне планування та прогнозування, бюджетні норми та нормативи, бюджетний контроль, міжбюджетні відносини, бюджетне регулювання [24]. Дослідники М. Крупка, М. Кульчицький, В. Коваленко визначають такі елементи бюджетного механізму, як бюджетне планування та прогнозування, бюджетні норми та нормативи, бюджетні ліміти і резерви, бюджетні стимули, бюджетні санкції [132]. Запропонований перелік не повністю відображає структуру механізму реалізації бюджетної політики,

тому його доцільно було б доповнити бюджетним контролем, забезпеченням, регулюванням тощо.

Найбільш обґрунтованим і достатньо систематизованим вважаємо підхід авторів С. Юрія, В. Дем'янишина, О. Кириленко, які до складу бюджетного механізму запропоновано віднести методи, форми, важелі, інструменти, стимули та санкції. До методів бюджетного механізму вони відносять: бюджетне планування, бюджетне прогнозування, бюджетне програмування, оперативне управління коштами, бюджетний контроль, бюджетне забезпечення, бюджетне регулювання, бюджетне нормування, бюджетну звітність [18]. Як бачимо, науковці найбільш виважено сформулювали змістовну складову бюджетного механізму.

Наукову цінність у виокремленні форм бюджетного механізму представляє підхід В. Дем'янишина виокремлюючи податкову та неподаткову форми, міжбюджетні й офіційні трансферти у мобілізації доходів, а також бюджетне фінансування, бюджетне кредитування та бюджетне резервування у використанні бюджетних коштів [85]. Такий підхід ідентифікації форм (в окремих дослідників – це інструменти бюджетного механізму), на нашу думку підтверджує наявність відмінностей, пов'язаних із рухом бюджетних ресурсів. З цієї точки зору, В. Дем'яншин, З. Лободіна зауважують (з чим ми погоджуємося), що міжбюджетні відносини пов'язані, з одного боку, із наданням міжбюджетних трансфертів, а з іншого – з їхнім отриманням [86].

Науковці І. Алєксєєв, Г. Лопушняк та М. Ливдар відносять до методів бюджетного механізму бюджетне планування, прогнозування та програмування, бюджетне регулювання, фінансування та кредитування, оперативне управління бюджетними коштами, бюджетне нормування, оподаткування, бюджетний контроль і бюджетну звітність, фактично ототожнюючи окремі з них із формами бюджетного механізму [2]. Оскільки бюджетне нормування діє у складі бюджетного планування як один із його

методів, на нашу думку, недоцільно вирізняти його як окремий елемент бюджетного механізму.

Сутнісна характеристика бюджетного механізму визначається сукупністю методів, інструментів та важелів, з чим більшість учених погоджуються, попри це, додаткової аргументації потребує їхнє окреслення. Так, В. Дем'янишин зауважує, що «….основною специфічною рисою бюджетного механізму є використання всіх його складових для забезпечення своєчасного та достатнього наповнення централізованого фонду грошових коштів і використання бюджетних коштів для якісного виконання державою своїх функцій» [85].

Вузьке формулювання бюджетного механізму забезпечення добробуту територіальної громади формується на основі теоретичної інтерпретації бюджетних механізмів та полягає у сукупності бюджетних відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та ефективним використанням фінансових ресурсів задля забезпечення добробуту громади.

Зважаючи на те, що більшість науковців не виокремлюють структурні складові бюджетного механізму та з метою врахування загальнотеоретичних підходів до тлумачення категорії «бюджетні механізми», відображення фінансових відносини задля забезпечення добробуту громад запропоновано під визначенням «бюджетні механізми забезпечення добробуту громади» розуміти сукупність методів, інструментів та важелів, що використовуються для формування фінансових ресурсів та їхнього ефективного використання територіальними громадами з метою забезпечення добробуту їх жителів. Разом з тим, рух фінансових ресурсів вказує, що його слід розглядати із двох різних позицій: як складову державної бюджетної політики і як складову бюджетної політики ОМС.

Останніми роками більшість науковців у своїх дослідженнях ототожнюють бюджетний механізм зі способом реалізації бюджетної політики держави (у цьому разі, зі зведеним державним бюджетним механізмом), проте трансформація фінансових відносин в умовах фінансової децентралізації,

зокрема, наявність прямих бюджетних відносин з ДБУ, вказує на необхідність виокремлення двох видів бюджетних механізмів залежно від ієрархічного рівня реалізації бюджетної політики – державного та місцевого. У рамках нашого дослідження особливої ваги набуває детермінація особливостей державний бюджетних механізмів та місцевих бюджетних механізмів.

Частково, таку методологічну неточність спробував пояснити В. Дем'янишин, зокрема, він пише: «…у незалежній Україні функції державного бюджету перейшли до колишнього республіканського, а тодішній державний бюджет перетворився на зведений. Логічно, категоріальне значення могло б залишитися за зведеним бюджетом….у сучасній економічній літературі є спроби виправити допущену методологічну помилку у фінансовій та бюджетній теоріях» [88]. Загалом погоджуємося з цією думкою, але зауважимо, що інноваційний підхід науковця стосовно відсутності потреби у виокремленні в складі окремих економічних категорій місцевих бюджетів є доволі суперечливим.

Вважаємо, що дослідити відмінність від бюджетними механізмами державного та місцевого рівнів найповніше можна через означення сутності публічних (суспільних) фінансів та місцевих фінансів. З цієї точки зору А. Нечай вказує, що «публічні фінанси як суспільні відносини, які пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу і виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання фондів коштів держави, місцевого самоврядування та фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, незалежно від форми власності таких фондів включають місцеві фінанси, які за своїми ознаками є складовою публічних фінансів» [168].

Як важлива складова публічних фінансів, місцеві фінанси виникають з приводу об'єктів, що перебувають у спільній власності жителів громади (комунальна власність), пов'язані із задоволенням одного із видів публічного

інтересу, територіального інтересу, який визнано органами місцевого самоврядування; виникають з метою задоволення потреб держави, регіонів, територіальних громад; регулюються встановленням владних приписів органів місцевого самоврядування. Відповідно до такої інтерпретації місцеві фінанси є складовою публічних фінансів та реалізують публічний місцевий інтерес [168].

Бюджетний механізм – інструмент реалізації бюджетної політики, про що зазначають І. Алєксєєв, Г. Лопушняк, М. Ливдар, вказуючи, що «через бюджетний механізм реалізується бюджетна політика держави, направлена на забезпечення фінансовими ресурсами потреб економічного і соціального розвитку країни та її регіонів» [2]. При цьому, дослідники об'єктивно вказують на публічні рівні реалізації бюджетного механізму (держави загалом та її регіонів). За таких умов вважаємо за необхідне доповнити їх територіальними громадами.

Базові засади реалізації державної бюджетної політики реалізуються на основі положень Основних напрямів бюджетної політики на відповідний термін, які визначають засади формування бюджетів, окреслюють завдання бюджетної політики в напрямі прискорення економічного зростання та досягнення цілей сталого розвитку, визначають пріоритети використання бюджетних коштів, проведення виваженої та послідовної податкової та бюджетної політики, в тому числі у середньостроковій перспективі.

Відповідно до Основних напрямів бюджетної політики на 2019-2021 рр. державна бюджетна політика щодо місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин зорієнтовується на вдосконалення такого бюджетного інструменторію: бюджетне планування, бюджетне забезпечення та зміцнення бюджетної спроможності, ефективізації використання бюджетних ресурсів, а також і реалізовуватиметься через:

- середньострокове бюджетне планування на місцевому рівні задля забезпечення очікуваності і наступності бюджетної політики;

- програмно-цільовий метод бюджетування, що сприятиме транспарентності управління бюджетними коштами та нерозривність зв'язку в бюджетній звітності щодо виконання місцевих бюджетів;
- розширену базу оподаткування за доходами, що забезпечує надходження до місцевих бюджетів, та сприяє їхній позитивній динаміці;
- трансформований механізм вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів задля зменшення диспропорційності між місцевими бюджетами;
- прямі взаємовідносини місцевих бюджетів ОМС з ДБУ для спрощення процесу управління бюджетними коштами, що стало можливим з огляду на об'єднання територіальних громад;
- децентралізацію бюджетних повноважень відповідно до принципу субсидіарності, а також упорядкування напрямів відповідальності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, реалізації функцій та організацію публічних послуг в контексті здійсненя адміністративно-територіальної, бюджетної та інституційної реформ;
- удосконалення системи результативних показників з метою підвищення якості надання послуг у відповідних сферах [200].

Отже, бюджетний механізм на місцевому рівні є способом формування та реалізації бюджетної політики на цьому рівні, офіційно визначених органом місцевого самоврядування цілей та напрямів розвитку бюджетних відносин і методів їхньої реалізації, які визначаються на основі стратегії (програми економічного та соціального розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці). Матеріальним втілення реалізації бюджетної політики є місцевий бюджет, який з іншими бюджетами складає бюджетну систему України. Ефективність бюджетного механізму місцевого бюджету оцінюється досягнутим рівнем добробуту через формування, розподіл та використання бюджетних ресурсів (рис.2.2).

З огляду на викладене, зауважимо, що наукова інтерпретація бюджетних механізмів загалом і бюджетної політики переважно зводиться до формалізації

певних методів, інструментів та важелів, природно звужуючи їхню сутність. Вважаємо за необхідне виокремити змістовну, стратегічно-програмну, функціональну та інституційну складові бюджетних механізмів у поєднанні з об'єктом дослідження забезпечення, в нашому випадку – забезпечення добробуту територіальних громад, що дасть змогу детермінувати особливості фінансових відносин, суб'єктно-об'єктний вимір.

Змістовна складова бюджетних механізмів зводиться до усталеної наукової інтерпретації, а саме як сукупність методів, інструментів та важелів з приводу формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів.

Стратегічно-програмна складова передбачає узгодження стратегічних та бюджетних цілей та вказує на кілька ключових аспектів:

- існує ризик недосягнення цілей або ж окремих завдань з огляду на завідомо неправильно встановлені цілі в стратегічних документах;
- відсутність дієвих планувальних бюджетних документів на місцевому рівні;
- відсутність взаємозв'язку стратегічних і бюджетних цілей.

Зазначимо, що відсутність стратегічних засад управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні унеможливлює планомірну, ефективну та цілеорієнтовану й довгострокову бюджетну політику, що спрямована на досягнення основних цілей, визначених стратегічними документами розвитку територіальної громади та орієнтованих на забезпечення її добробуту.

Інституційна складова бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад передбачає виокремлення основних суб'єктів, що беруть участь у забезпеченні добробуту територіальної громади, а також обґрунтування формальних та неформальних правил і норм, що супроводжують вказаний процес.

З цієї позиції важливим є окреслення інструментарію участі різних зацікавлених осіб у процесі формування та реалізації бюджетної політики, а саме: бюджетне лобіювання, бюджетна адвокація, громадська участь, громадський моніторинг тощо.

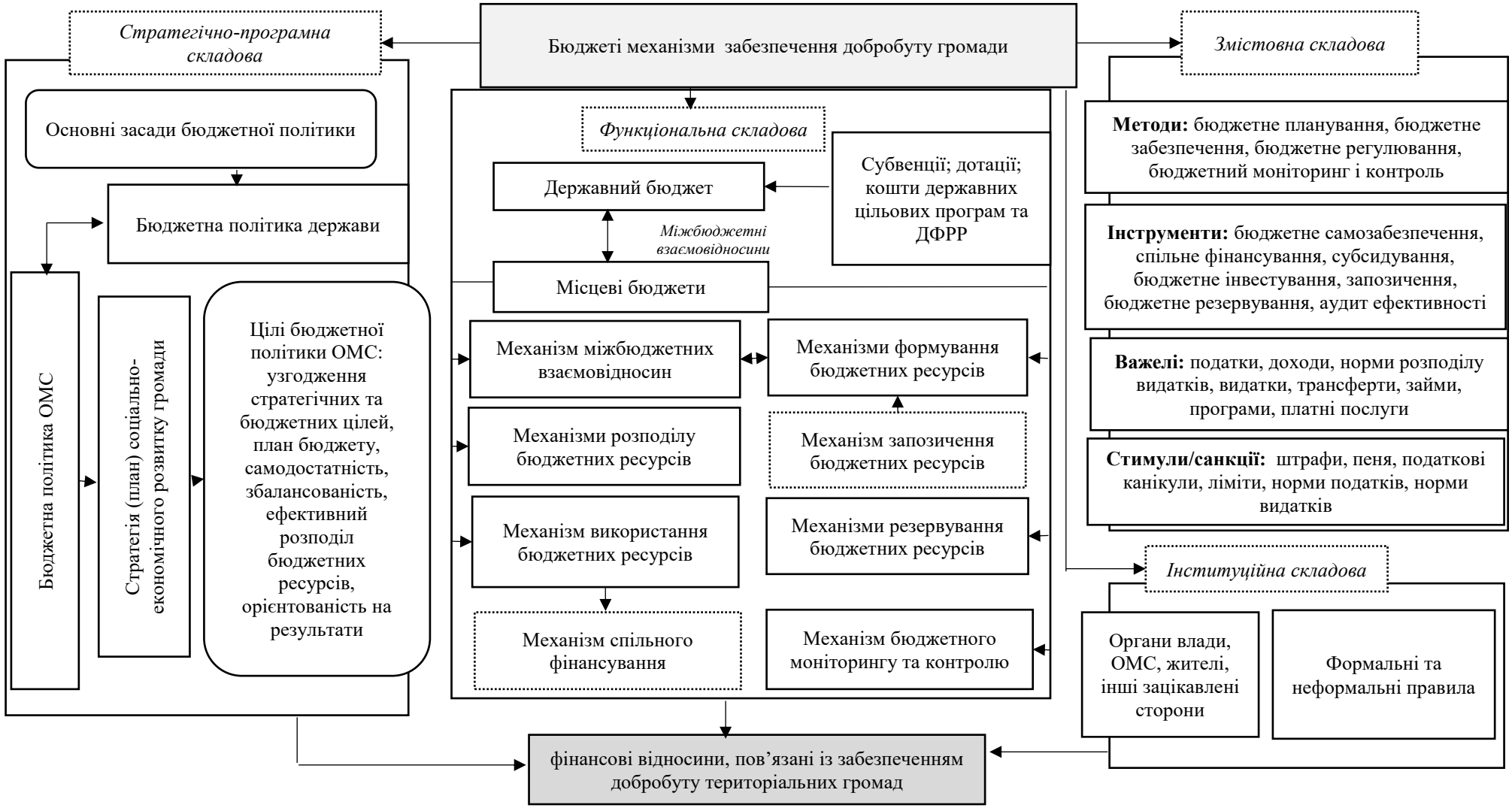

Рис 2.2. Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад як спосіб реалізації бюджетної політики *Джерело: побудовано автором*

Як стверджує А. Нечай ефективність бюджетних механізмів залежить від рівня злагодженості функціонування усіх його складових: приводячи їх у дію, держава (теритріальні громади) можуть скеровувати соціально-економічний розвиток у певному напрямі та відповідно до потреб її громадян. Водночас ефективність бюджетних механізмів пов'язана з можливостями впливу через конкретні види доходів і видатків бюджету на економічні інтереси суб'єктів господарювання, який сприяє перетворенню видів доходів і видатків бюджету на стимули розвитку економіки, підвищення її ефективності, дає змогу прискорювати або сповільнювати соціально-економічні процеси, досягати бажаних результатів. Вони чуттєво реагують на особливості стану економіки та соціальної сфери й виступає активним інструментом реалізації бюджетної стратегії, тому зміни, які відбуваються в пріоритетних сферах бюджетної стратегії, потребують радикальних змін і в бюджетних механізмах [168].

Функціональна складова стосується формування, розподілу та використання та резервування бюджетних ресурсів. Важливим елементом функціональної складової бюджетних механізмів є виокремлення механізму спільного фінансування та механізму бюджетного запозичення. Спосіб взаємодії місцевих бюджетів з Державним бюджетом України відображає *механізм міжбюджетних відносин*. Важливо при цьому зазначити, що міжбюджетні відносини пов'язані: з рухом бюджетних ресурсів у формі субвенцій на делеговані повноваження, дотації вирівнювання як способу балансування бюджетної спроможності територіальних громад, а також бюджетного стимулювання (чи бюджетної підтримки) у формі додаткового фінансування проєктів та програм, спрямованих на розвиток територіальних громад.

Механізм формування бюджетних ресурсів передбачає акумулювання у складі місцевого бюджету доходів, визначених бюджетним законодавством. Традиційний поділ бюджетних доходів на податкові надходження,

неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом і трансферти. Важливим аспектом формування бюджетних ресурсів є спроможність це робити за рахунок власних джерел.

Відповідно до задекларованих цілей соціально-економічного розвитку та добробут громади у коротко- й довгостроковій перспективі забезпечується на основі дієвого *механізму розподілу бюджетних ресурсів.* Очевидно, що ще до початку реалізації бюджетної політики та місцевому рівні та використання бюджетних ресурсів важливо встановити оптимальний розподіл бюджетних ресурсів відповідно до наданих повноважень, виконання основних функцій та ключових орієнтирів розвитку громади. В цьому контексті важливо зазначити, що повноваження поділяються на власні (культура, спорт, соціальні послуги, адміністративна діяльність, дошкільна та позашкільна освіта, охорона довкілля, безпека та економічна діяльність), що забезпечуються сукупністю власних та переданих бюджетних ресурсів, а також делеговані (середня освіта, до 2019 р. – охорона здоров'я), що фінансуються цільовими трансфертами.

Механізм використання бюджетних ресурсів безпосередньо пов'язаний із виконанням бюджету, досягненням задекларованих параметрів бюджетної політики й стратегічних засад забезпечення добробуту територіальних громад. Декларативно використання бюджетних ресурсів визначається бюджетними програмами, які за своїм змістом є способом порівняння запланованих й виконаних показників бюджету. Відсутність уніфікованих параметрів бюджетних програм із усебічною оцінкою якісних характеристик та можливості порівняння з іншими територіальними громадами є свідченням прогалин у цьому процесі.

Механізм резервування бюджетних ресурсів передбачає формування та виділення коштів для здійснення непередбачених видатків у складі резервного фонду, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проєкту бюджету. Напрями використання цих коштів:

а) заходи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, природного, соціального характеру;

б) інші непередбачені заходи: обслуговування та погашення боргу місцевого самоврядування; додаткові заходи, що забезпечують виконання бюджетних програм (функцій), капітальний ремонт або реконструкція, які пов'язані з відновленням зруйнованих (пошкоджених) об'єктів з метою забезпечення національної безпеки та оборони [19].

Механізм запозичення бюджетних ресурсів. Законодавство визначає, що з метою створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань, спрямованих на задоволення інтересів населення і територіальних громад міст останні можуть здійснювати операції з отримання до міського бюджету кредитів (позик) на умовах повернення, платності й строковості [19].

Бюджетним кодексом України встановлено обмеження щодо здійснення запозичень, так міські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні запозичення, тоді як місцеві зовнішні запозичення можуть здійснювати лише міські ради міст із чисельністю населення понад п'ятсот тисяч жителів за офіційними даними органів державної статистики на час ухвалення рішення про здійснення таких місцевих запозичень[19]. Вимоги до місцевих запозичень:

1) чітко визначена мета і цільове використання бюджетних коштів (тобто бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями);

2) повернення (строковість запозичень означає умову їхнього обов'язкового повернення) [19].

Таким чином, констатуємо факт відсутності рівних можливостей для усіх територіальних громад, окрім міських, залучати додаткові фінансові ресурси задля підвищення добробуту їхніх жителів.

Механізм бюджетного інвестування. Публічні органи влади як інвестори, визначають напрями спрямування власних фінансових ресурсів, окрім того, вони впливають на характер і місце розташування приватних інвестицій та якість життя загалом. Отже, їхній інвестиційний вибір визначає

можливості економічного розвитку, оскільки публічні інвестиції можуть сприяти зростанню та забезпечити належну інфраструктуру для стимулювання приватних інвестицій.

Зважаючи на поглиблене розуміння сутності бюджетних механізмів, пропонуємо в широкому контексті бюджетними механізмами забезпечення добробуту територіальної громади вважати сукупність відносин різних рівнів публічного управління, пов'язаних із формуванням бюджетних ресурсів за допомогою власних (самозабезпечення) та інтервенційних інструментів: дотування, субсидування, кредитування, запозичення, спільне фінансування; розподіл їх відповідно до стратегічних пріоритетів функціонування територіальної громади та ефективне використання в частині досягнення якісних параметрів добробуту територіальної громади.

2.2. Публічні фінанси та бюджетні механізми: трансформація в умовах адміністративно-фінансової децентралізації

Сучасні реформи в Україні, пов'язані з трансформацією територіального устрою та місцевого врядування потребують наукового окреслення економічних теорій дослідження публічних фінансів та бюджетних механізмів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. Теоретико-методологічним підґрунтям фінансових аспектів дослідження будь-яких явищ і процесів слугують теорії публічних фінансів, місцевих фінансів та бюджетного федералізму (адміністративно-фінансової децентралізації).

Публічним фінансам, на частку яких припадає близько 30–40 % ВВП (залежно від рівня перерозподілу), належить вагома роль у питаннях належного розвитку економіки країни. Публічні фінанси, з одного боку, визначають відносини щодо акумуляції фінансових ресурсів через сплату податків та інших обов'язкових платежів, а з іншго – у фінансуванні багатьох сфер життєдіяльності людини (освіта, охорони здоров'я, безпека і

громадський порядок, пенсійне забезпечення та соціальний захист, підтримка та розвиток підприємництва, транспортна інфраструктура тощо).

У XIX ст. розвиток науки про місцеві фінанси відбувався під впливом ідей А. Вагнера, Р. Гнейста, Р. Крауфмана, К. Рау, Л. Штейна та ін. Зокрема, Р. Гнейст провів реформу місцевого самоврядування, а Рау К. приписують авторство першого підручника з фінансової науки. Обґрунтовуючи склад публічних фінансів через виокремлення державних і місцевих, значний внесок у розвиток місцевих фінансів зробив А. Вагнер [31]. У своїй науковій праці «Фінансове господарство органів місцевого самоврядування Англії, Франції та Пруссії» Р. Крауфман увів у науковий вжиток поняття комунальних фінансів, розмежовуючи його з місцевими фінансами[102].

Розвиток досліджень про місцеві фінанси упродовж останніх років ввідбувався через поглиблення знань щодо повноважень органів місцевого самоврядування та особливостей формування їхніх доходів, а також місцевих податків, ефективного розподілу та використання бюджетних ресурсів. Виступаючи матеріальною основою органів місцевого самоврядування, місцеві фінанси відображають обмежену частину фінансових відносин, пов’язаних із формуванням, розподілом і використанням бюджетних ресурсів на окремій території.

Важливою у розвитку місцевих фінансів є реформа адміністративно-фінансової децентралізації. Методологічну основу дослідження адміністративно-фінансової децентралізації складає теорія фіскальної децентралізації, різні аспекти якої знайшли відображення в обґрунтуванні:

- Р. Максгрейвом (1956) принципу субсидіарності в розподілі суспільних благ і послуг [4];
- моделі Тібу (1956), що передбачає конкуренцію між муніципалітетами за краще надання суспільних благ і послуг за певного рівня податків [342];

- концепції фіскального федералізму В. Оутса (1972), суть якої полягає у порівнянні витрат і переваг децентралізованого надання благ та послуг порівняно з централізованим [319].

Теоретичне обґрунтування терміна «децентралізація» не дає однозначної відповіді на питання про його сутність, проте більшість дослідників пов'язують його з передачею повноважень, відповідальності та фінансових ресурсів від центрального до місцевого рівня.

Із метою посилення влади громадян та їхніх представників у процесі прийняття рішень створюється представницька політична система на основі місцевих виборчих юрисдикцій та плюралістичності партій, що передбачає здійснення децентралізації через (рис. 2.3):

1) федералізм, за якого федеральні або субнаціональні органи відповідають за діапазон сфери внутрішньої політики (наприклад, США, Канада, Швейцарія);

2) регіоналізацію, коли влада передається сильним регіональним урядам (наприклад, Бельгія, Італія та Іспанія);

3) муніципалізацію надання послуг (Данія, Норвегія та Польща, Нідерланди, Німеччина та Фінляндія) [216].

У теорії фіскальної децентралізації в регіональному і місцевому фінансовому управлінні виділяють три основні моделі децентралізованого управління: *деволюція*, *делегація* і *деконцентрація*.

Деволюція – найбільш довершена модель децентралізації, яка передбачає повну відповідальність місцевих урядів за здійснення всього переліку публічних послуг одночасно з повноваженнями щодо збирання податків для фінансового забезпечення всіх видів послуг.

Делегування – це проміжна модель децентралізації, яка ґрунтується на тому, що місцевим урядам делегована відповідальність за надання деяких видів суспільних послуг під наглядом та/або за погодженням із центральним урядом, який може забезпечувати деякі форми фінансування цих видів послуг.

Деконцентрація передбачає обмежену передачу деякої адміністративної свободи дій місцевим органам від центральних міністерств і відомств[245].

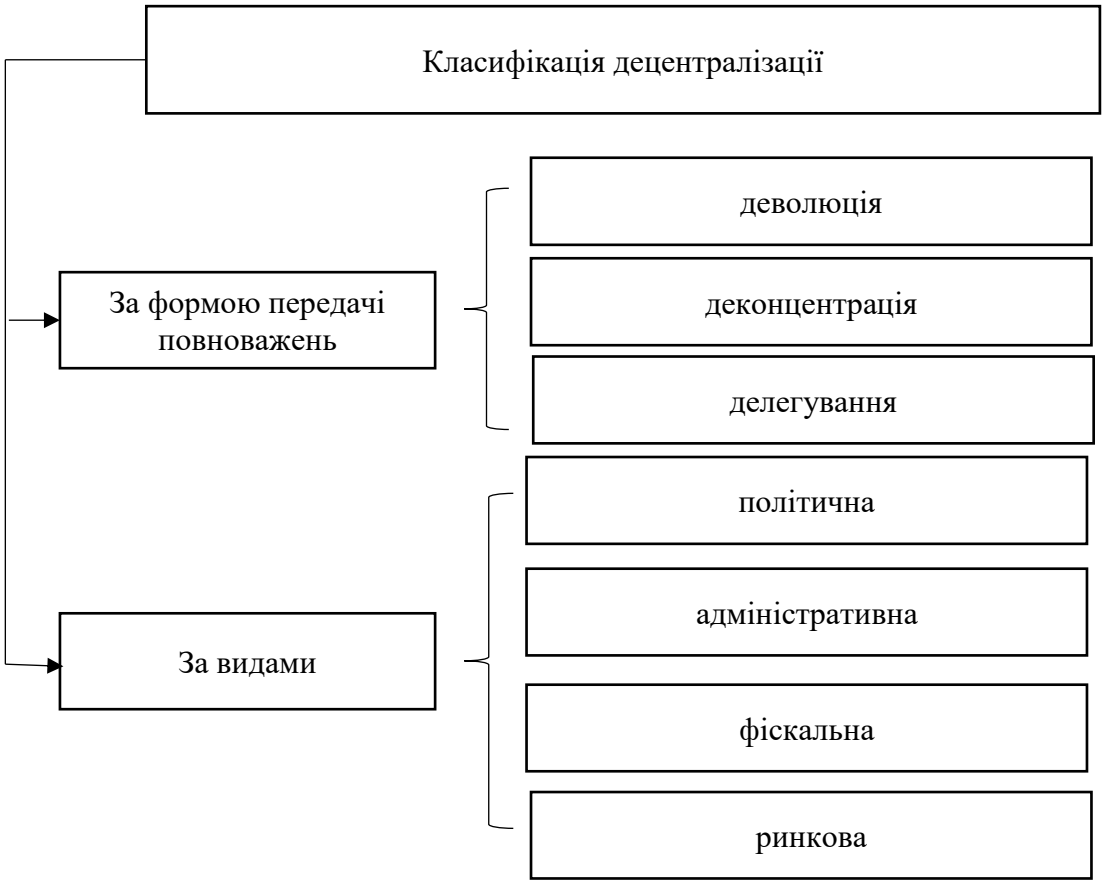

Рис. 2.3. Класифікація видів і форм децентралізації

Джерело: побудовано автором

У цьому сенсі варто виокремити дві ключові теорії, що отримали світове визнання, аргументовано вказують на користь децентралізації в процесі прийняття рішень і надання місцевому управлінню більшої значущості на основі ефективності, підзвітності і керованості, а також завдань і положень автономності – теорія суспільного вибору та теорія суспільних фінансів. Оскільки більшість науковців покликаються на праці цих відомих дослідників, зупинимось на внеску кожного з них. Основні засади теорії суспільного вибору Дж. Бюкенена полягають в такому [4]:

– принцип фіскальної справедливості при обґрунтуванні положень бюджетного федералізму;

– індивідуалістичний підхід до трансфертної політики;

– теорія клубних благ.

Теорія суспільних фінансів Р. Масгрейва, на основі якої побудовано положення фіскального федералізму, широко обґрунтовує методологію фіскальної економіки [4]:

– функції держави (алокативна, розподільча, стабілізаційна);

– локалістичний підхід до трансфертної політики;

– теорія бажаних благ.

Отож, обидва дослідники зробили очевидний внесок у теорію бюджетного федералізму, розглядаючи окремі аспекти бюджетної децентралізації зі своєї власної позиції, відстоюючи ідеї превалювання ринку чи держави, проте не відкидаючи ідею бюджетної децентралізації.

Зупинимось детальніше на основних її підвалинах. Фіскальну децентралізацію досліджують крізь призму доходів і видатків, а також міжбюджетних трансфертів. І хоча у світовій практиці немає усталеної моделі адміністративно-фінансової децентралізації, в Європейській хартії місцевого самоврядування визначено основні вимоги до її специфікації. Параметри моделі адміністративно-фінансової децентралізації (рис. 2.4.) в цілях забезпечення добробуту територіальних громад мають ураховувати [103]:

- принцип субсидіарності, згідно з яким публічні послуги мають надаватися на найближчому рівні до їхнього безпосереднього споживача, оскільки місцева влада на противагу центральним органам володіє інформацією щодо реальних потреб місцевого населення;
- рівень децентралізації видатків (власні повноваження) має бути порівняним із рівнем децентралізації доходів;
- органи влади на субнаціональному рівні мають отримати певну автономію щодо витрат і регулювання, а також деяку автономію щодо оподаткування;
- передача повноважень на місцевий рівень повинна супроводжуватись реальною фінансовою спроможністю органів влади.

Рис. 2.4. Класифікація видів адміністративно-фінансової децентралізації

Джерело: згруповано на основі [11]

Зауважимо, що принцип субсидіарності є повною протилежністю залишковому принципу, тому що використовується в окремих унітарних державах, де місцеві органи державної влади перебирають на себе функції, які центральний уряд не бажає виконувати або вважає неможливим для виконання.

Слід врахувати потенційні ризики, що можуть супроводжувати процес фіскальної децентралізації в контексті добробуту громади. Як зауважують Л. Джошуа (Joshua L.), Ю. Джигир (Dzhygyr Y.) децентралізація відповідальності до субнаціональних рівнів управління може, з одного боку, створити розрив між новими потребами щодо витрат та існуючими дохідними

можливостями на місцевому рівні [309]. Окремі аспекти, що стосуються особливостей міжбюджетних трансфертів для фінансування видатків, відображено в дослідженнях Д. Бергвалл (D. Bergvall), К. Шарбіт (C. Charbit), Краан Д.-Дж. (D.-J. Kraan, O. Merk.) Вони підтверджують важливість трансфертів у питаннях належного фінансового забезпечення добробуту громади [278].

Як зауважують В. Столяров та В.Островецький вибір моделі міжбюджетного регулювання є досить складною проблемою для кожної держави, тому дослідження питань класифікації і вибору типів моделей міжбюджетного регулювання знайшли широке відображення в працях багатьох науковців і практиків [225]. Аналізуючи форми державного управління у країнах Організації Економічного Співробітництва (ОЕСР), вони пропонують класифікувати їх за двома ознаками (схожості підходів до регулювання міжбюджетних відносин, співвідношення ролей центральної та субнаціональної влади).

Охарактеризуємо параметри бюджетної децентралізації в Україні. Реформі місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні в частині розподілу повноважень між різними рівнями публічного управління передувало прийняття змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Основними новаціями бюджетної децентралізації стали:

- прямі бюджетні відносини об’єднаних територіальних громад з ДБУ;
- закріплення за кожним рівнем публічного управління, в тому числі й ОТГ, визначених часток загальнодержавних податків і платежів;
- формування власних доходів ОТГ та ОМС інших рівнів за рахунок місцевих податків і зборів;
- зміна підходів до фінансового вирівнювання на засадах доходної спроможності ОМС;
- субвенційний механізм фінансування середньої освіти та охорони здоров’я;

- запровадження цільових трансфертів на розвиток інфраструктури та соціально-економічний розвиток тощо.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Закону України «Про місцеве самоврядування» визначено повноваження ОМС різних рівнів. Слід також вказати, що з 2015 р. кардинально змінилась система фінансового забезпечення власних і делегованих повноважень ОМС (рис. 2.5). Так, до реформи децентралізації влади делегованими повноваженнями вважались видатки, що враховувались при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (освіта, медицина, соціальні послуги, культура, спорт, видатки на управління тощо).

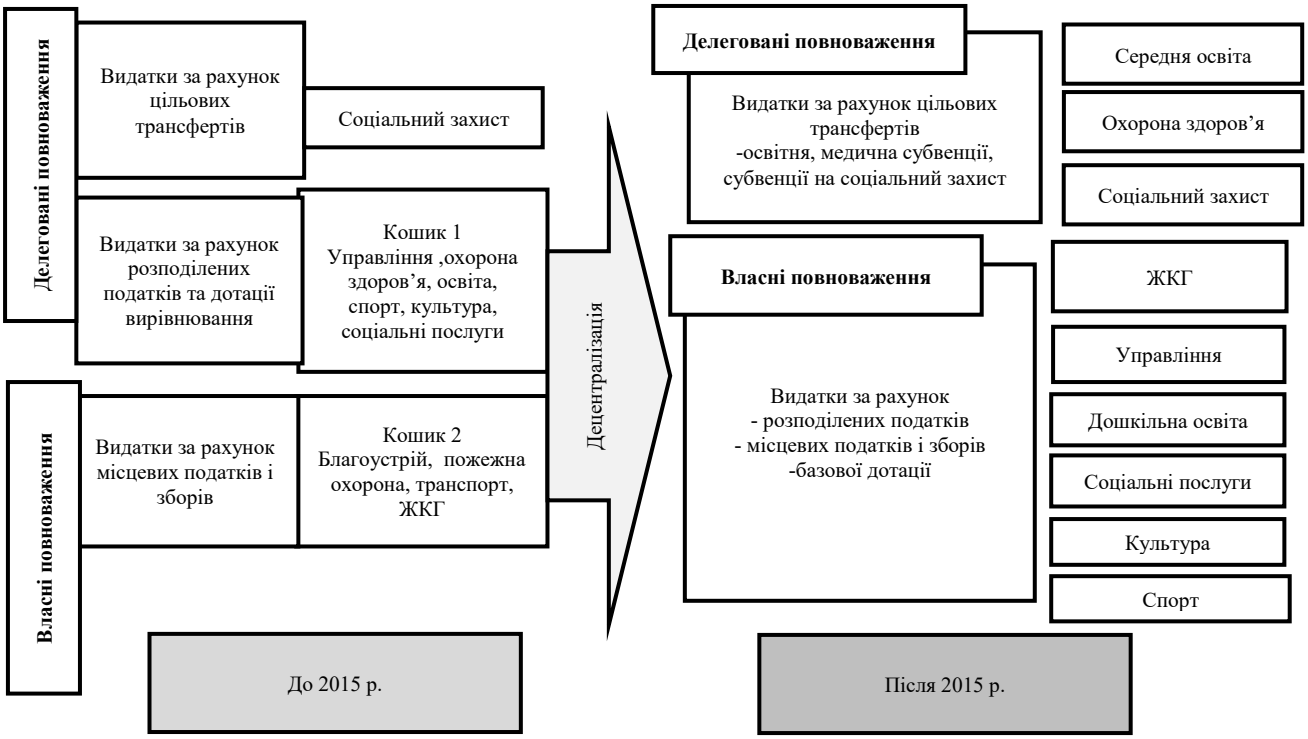

Рис. 2.5. Зміна власних і делегованих повноважень ОМС в умовах децентралізації влади

Джерело: побудовано автором

Встановлення галузевих трансфертів (освітньої та медичної субвенцій), а також зміна системи міжбюджетного вирівнювання в частині забезпечення

винятково дохідної спроможності територіальних громад (видатки при цьому не враховуються) дають змогу констатувати факт, що такі видатки як культура, спорт, надання соціальних послуг, дошкільна та позашкільна освіта з 2015 р. є власними повноваженнями територіальної громади та значною мірою залежать від наявного фінансового ресурсу територіальної громади.

Реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні зумовлює нагальну потребу у встановленні чіткого механізму розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, виконання повноважень у різних сферах на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації [48].

Для прикладу, децентралізація повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення покликана сприяти наданню соціальних допомог, послуг та пільг на засадах доступності, якості та ефективності. Враховуючи зазначене, актуалізується потреба в проведенні комплексного дослідження інституційно-організаційних засад соціального захисту в умовах децентралізації влади як одного з важливих напрямів забезпечення добробуту територіальної громади [65].

Концепцією реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні визначено основні повноваження органів місцевого самоврядування базового рівня у сфері соціального захисту, що передбачають[208]: 1) надання соціальної допомоги через територіальні центри – власні повноваження; 2) надання структурними підрозділами територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні послуг з соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг) – делеговані повноваження.

Реформування адміністративно-територіального устрою в Україні зумовлює необхідність визначення територіальної основи органів місцевого самоврядування та виконавчої влади у сфері соціального захисту. За

матеріалами Міністерства соціальної політики визначено основні функції та інфраструктуру соціального захисту в розрізі рівнів адміністративно-територіального устрою [78].

З метою забезпечення єдиного методологічного підходу до виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей на підставі норм законодавчих актів з питань соціального захисту населення розроблено Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення, які визначають основні завдання відповідальних підрозділів (посадових осіб) органів місцевого самоврядування базового рівня.

Рекомендації визначають основні завдання відповідальних підрозділів (посадових осіб) органів місцевого самоврядування базового рівня (Додаток В) [208]:

1) забезпечення реалізації державної політики у сфері зайнятості населення;

2) організація надання соціальних і реабілітаційних послуг, проведення соціальної роботи з особами, сім'ями, які опинились у складних життєвих обставинах;

3) розроблення та організацію виконання комплексних програм і заходів щодо поліпшення становища соціально вразливих верств населення, осіб, сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, та всебічне сприяння в отриманні ними соціальних виплат і послуг за місцем проживання, перебування;

4) забезпечення реалізації державної політики з питань підтримки сім'ї; забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків; соціальної інтеграції інвалідів; у сфері захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб;

5) забезпечення реалізації державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, розроблення та виконання відповідних регіональних і місцевих програм;

6) забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей.

Рекомендаційний характер виконання власних (самоврядних) повноважень у багатьох сферах показав відсутність чіткого механізму організації та надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах.

Різноманітність підходів до організації та надання соціальних послуг (допомога за принципом «єдиного соціального вікна», введення в штат фахівця із соціальної роботи, укладання угод про співробітництво, надання соціальних послуг територіальними центрами соціального обслуговування, створення власних установ відповідного профілю тощо) зумовило різний стан фінансування (в окремих об'єднаних територіальних громадах – незабезпеченість за рахунок власних фінансових ресурсів) та відповідно надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах [75].

За даними Міністерства соціальної політики України проблемні питання децентралізації соціального захисту полягають у: припиненні надання соціальних послуг (обслуговування вдома) в окремих новоутворених громадах; невирішенні питань щодо способів співробітництва з надання соціальних послуг; порушенні законодавства з надання соціальних послуг, зокрема введення соціальних робітників до штату виконавчих комітетів об'єднаних територіальних громад[215].

Означені факти вказують на необхідність:

1) вдосконалення інституційно-організаційного забезпечення соціального захисту на національному, регіональному та місцевому рівнях в частині врегулювання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади в сфері соціального захисту різних адміністративно-територіальних рівнів;

2) забезпечення законодавчого підґрунтя участі об’єднаних територіальних громад у виконанні державних програм соціального захисту населення [100].

Отож, охарактеризований механізм розподілу повноважень та фінансових ресурсів у системі соціального захисту в умовах реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади вказує на складність та широке коло власних повноважень ОТГ (диференціація за різними напрямами, охоплення та розуміння специфіки життєдіяльності значної кількості соціальних груп у громаді), що не дає змогу територіальним громадам комплексно охопити усі питання соціального захисту.

Потреба у підвищенні ефективності соціального захисту в умовах поглиблення фінансової децентралізації вимагає вдосконалення нормативно-правового забезпечення соціального захисту в частині:

- забезпечення законодавчого підґрунтя участі об’єднаних територіальних громад у виконанні державних програм, спрямованих на забезпечення добробуту територіальних громад через прийняття змін до Бюджетного кодексу України та профільних законів;
- врегулювання розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади у сфері соціального захисту та соціального забезпечення з метою належного рівня надання та адміністрування соціальних послуг;
- обґрунтування чіткого алгоритму виконання власних і делегованих повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення на рівні об’єднаних територіальних громад через розроблення Дорожньої карти децентралізації у сфері соціального захисту [226].

Важливим для соціального розвитку територіальних громад є здійснення контролю та проведення моніторингу надання соціальних. Цей напрямок реалізації секторальної децентралізації задекларовано в переліку етапів та завдань за всіма її сферами (Додаток Г). Як справедливо зауважують фахівці: «З метою відстеження результатів впровадження реформ слід розробити

систему індикаторів, які дозволять відстежити зміни у якості надання медичних, освітніх та інших послуг на рівні територіальних громад» [44].

Отже, встановлено, що немає усталеної моделі адміністративно-фінансової децентралізації, її параметри визначаються повноваженнями, розподіленими між різними рівнями публічного управління, та фінансовими ресурсами (достатність, ефективність). Окреслення усіх цих питань є надзвичайно важливим, оскільки визначає можливості досягнення бажаного результату функціонування органів місцевого самоврядування – забезпечення добробуту територіальних громад. Підкреслимо також важливість процесу децентралізації, що наближує суспільні послуги до громадян і дає змогу ідентифікувати базовий рівень їх надання саме на рівні територіальної громади.

Одним з основних завдань адміністративно-фінансової децентралізації є формування фінансово спроможних територіальних громад як у частині активізації їхнього економічного розвитку, так і в напрямі ефективної організації надання суспільних послуг населенню, адже спроможна територіальна громада вміє акумулювати необхідні ресурси для цього. Фінансова спроможність є однією з основних засад функціонування спроможних територіальних громад, при цьому в жодному нормативно-правовому акті чи програмному документі сутність цього терміна не визначена, серед науковців також немає єдності у його трактуванні. Так, окремі дослідники в дослідженні фінансової спроможності територіальних громад акцентують свою увагу лише на особливостях формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів, інші, обґрунтовуючи необхідність більшої фінансової самостійності останніх, вивчають рівень фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування [234].

Погоджуємося з висловленими твердженнями Т. Куценко та Я. Сіренко, які стверджують, що «фінансова спроможність адміністративно-територіального утворення (або муніципального утворення) – це його

здатність забезпечувати надходження достатнього обсягу фінансових ресурсів та формування ефективної структури їх джерел, а також їх якісний розподіл та ефективне використання для подолання дестабілізаторів та досягнення стабільності соціально-економічного розвитку утворення у короткостроковій та довгостроковій перспективі» [137]. Науковець Л. Сухарська під фінансовою спроможністю територіальних громад розуміє їхню здатність «залучати, акумулювати і ефективно використовувати фінансові ресурси з різних джерел задля вирішення актуальних питань місцевого значення» [229]. Акцентують увагу на достатності фінансових ресурсів задля забезпечення належного рівня послуг на місцевому рівні А. Буряченко та І. Філімошкіна[15]. Виокремлені наукові підходи підтверджують необхідність широкого трактування фінансової спроможності територіальних громад, що враховує як обсяг сформованих фінансових ресурсів та їхню достатність, так і оптимальний розподіл та їхнє ефективне використання [15].

Міністерство розвитку громад та територій (раніше – Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства) з 2015 р. щорічно проводить оцінку фінансової спроможності територіальних громад, за результатами якої формує рейтинг останніх. Його позиція полягає в тому, що цей рейтинг може бути використаний «для здійснення аналізу щодо ефективності мобілізації власних ресурсів, раціональності використання бюджетних коштів та прийняття якісних управлінських рішень» [176]. В основі оцінки враховано окремі показники, зокрема, власні доходи на одного жителя, рівень дотаційності та капітальних видатків на одного жителя без субвенцій з держбюджету, питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах.

Базовим критерієм визначення рівня дотаційності є відносний індекс податкоспроможності. Індекс податкоспроможності місцевого бюджету враховує суму зібраних податків (ПДФО та додатково для обласного бюджету – ПНП) в розрахунку на чисельність жителів, а в разі перевищення його середнього рівня по всіх місцевих бюджетах визначається дотаційність

бюджету й відповідно отримання додаткових фінансових ресурсів для фінансування публічних послуг або ж вилучення у вигляді реверсної дотації. Водночас порядок обчислення цього індексу не враховує кілька важливих аспектів:

- із розрахунку вказаного індексу вилучено м. Київ, що суттєво впливає на зростання обсягу реверсної дотації відповідного місцевого бюджету;
- суттєва диференціація підтверджує необхідність урахування медіанного значення індексу податкоспроможності на противагу середньому значенню;
- неоднорідність структури населення територіальної громади підтверджує потребу в урахуванні лише чисельності працездатного населення в розрахунку індексу[51].

Інші два критерії, що враховуються для оцінювання фінансової спроможності територіальних громад – частка видатків на управління та частка капітальних видатків у власних доходах територіальної громади – є функціональними, але доволі часто залежать від інших чинників, таких як розмір громади за чисельністю населення, площа, кількість рад, що об'єднали у своєму складі.

2.3. Методологія дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах соціально-економічної диференціації

Методологічна єдність і багатоманітність сучасної науки вказує на інтенсифікацію міждисциплінарних досліджень. Детермінація територіальних громад як одного із важливих інститутів неокласичної економіки у нерозривному зв'язку «держава-ринок-громади», означення їх як окремої системи вказує на потребу окреслення наукового підґрунтя функціонування

бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації.

Існує проблема неефективного функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-екномічної диференціації. Така позиція потребує:

- по-перше, розвиток методологічних положень та дослідження наукових засад забезпечення добробуту територіальних громаду у взаємозв'язку з публічними фінансами;
- по-друге, комплексної діагностики ефективності функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту громад;
- по-третє, оцінювання добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації;
- по-четверте, розроблення концепції організаційно-економічних та фінансових напрямів вдосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад.

Теоретична систематизація та концептуалізація об'єктивних знань про явище (процес), що досліджується здійснюється в процесі наукового пізнання. Обґрунтування наукової проблеми, під якою розуміють сукупність нових, діалектично пов'язаних теоретичних або практичних питань, які вступають у суперечність з існуючими знанням або прикладним аспектам їх відображення. Виокремлення двох рівнів дослідження: емпіричного та теоретико-методологічного дозволяє вирішити наукову проблему, системно охарактеризувати об'єкт дослідження відповідно до задекларованих: мети, цілей та сукупності методів, що формують концепцію наукового дослідження (рис. 2.6).

Метою наукового дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження добробуту територіальних громад, розроблення науково-методичних і практичних рекомендацій щодо вдосконалення бюджетних механізмів їхнього забезпечення в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації.

Рис. 2.6. Концепція наукового дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації

Джерело: побудовано автором

Відповідно до поставленої мети об’єктом дослідження визначено процеси функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації

та реалізації політики регіонального розвитку, а предметом – теоретико-методологічні засади та прикладні аспекти функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад у контексті зменшення соціально-економічної диференціації їхнього розвитку.

Для досягнення означеної мети у роботі поставлені такі завдання: дослідити еволюцію теорій добробуту та обґрунтувати теоретичний базис дослідження добробуту територіальних громад; узагальнити наукові підходи до дослідження та ідентифікувати системні характеристики територіальних громад; з'ясувати сутність, види та інструментарій бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад з детермінацією суміжних категорій; охарактеризувати параметри моделі адміністративно-фінансової децентралізації в контексті досягнення цілей добробуту територіальних громад; здійснити компаративний аналіз зарубіжного досвіду фінансового забезпечення добробуту територіальних громад в умовах децентралізації влади та визначити напрямки його імплементації в Україні; з'ясувати тенденції формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів, спрямованих на забезпечення добробуту територіальних громад; здійснити оцінку діючих бюджетних механізмів територіальних громад; детермінувати ризики в сфері охорони здоров'я, соціального захисту та їх вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ; розробити науково-методичні засади оцінювання та здійснити комплексне дослідження ефективності функціонування бюджетних механізмів територіальних громад в цілях забезпечення їх добробуту; запропонувати концептуальні засади забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації на основі координації фінансових ресурсів на державному та регіональному рівнях; обґрунтувати напрями вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів в цілях забезпечення добробуту територіальних громад та нівелювання ризиків; визначити стратегічні детермінанти забезпечення добробуту територіальних

громад на основі підвищення ефективності функціонування бюджетних механізмів.

Іманентна комплексність економічних, соціальних та фінансових аспектів забезпечення добробуту територіальних громад та суперечливий розвиток сучасних явищ та процесів, пов'язаних з поглибленням соціально-економічної диференціації вказує на потребу вирішення наукової проблеми, що неможливо здійснити в рамках окремої дисципліни. Вказане підтверджує необхідність застосування міждисциплінарного підходу, що дозволить запропонувати рекомендації точки зору орієнтації на спільну проблему окремих дисциплін, що інтегруються (поєднуються) для отримання більш узагальненого розуміння. У широкому значенні міждисциплінарність передбачає взаємну інтеграцію організаційних концепцій, методологічних процедур, епістемології, термінології, даних та організації досліджень.

Як справедливо зауважує Колот А. «принципово важливо, що міждисциплінарна практика наукових досліджень передбачає використання потенціалу наявних концепцій, теорій, доктрин, сформованих зусиллями науковців різних галузей знань. Синтез різних теоретичних конструкцій має сприяти пошуку істини, здобуттю нового теоретичного знання, подоланню суперечностей, які в координатах надмірної спеціалізації виявляються нерозв'язаними [124].

Системний підхід як важливий спосіб пізнання сутності економічних явищ і процесів ґрунтується на сукупності загальнонаукових принципів, що дозволяють розглядати об'єкт дослідження як систему. Серед принципів системного підходу варто виокремити:

- наявність залежностей кожного елемента системи від його місця та функцій у системі;

- властивості системи як цілісної множини елементів не тотожні сумі властивостей її складових;

- поведінка системи зумовлюється особливостями її окремих елементів та властивостями структури;

- система функціонує у певному середовищі, відповідно, модель системи враховує як відношення між елементами системи, так і механізму взаємодії й середовища;

- ієрархічність системи детермінує її особливості в зазначеному контексті [135]. Загальна теорія про системи як спосіб узагальнення різноманітних варіацій системного підходу розвинулась в науковий напрям– системологію, що детермінує та розвиває такі категорії діалектики, як зміст і форма, ціле і частина, зв'язок (філософія), відношення. Системний підхід в досліджені використано для обґрунтування функцій територіальної громади та структурування бюджетних механізмів забезпечення її добробуту.

Для виділення подібності та відмінності між досліджуваними об'єктами та їх типології слід використати загальні принципи *систематики* (в перекладі від дав. -гр. упорядкування), що дозволяє обґрунтувати типологію територіальних громад в розрізі видових та дихотомічних ознак. Зазначене сприятиме комплексній характеристиці територіальних громад з позиції природних та набутих характеристик, а також участі в соціально-економічних процесах регіону. Опис територіальних громад в розрізі системологічних ознак дозволяє окреслити поняття «просторової ексклюзії».

Безпосередньо із міждисциплінарним та системним підходом як способу виявлення закономірностей функціонування об'єкту дослідження та вирішення наукової проблеми пов'язаний *синергетичний підхід*, що дозволяє вивити властивості, не характерні для окремих частин системи.

В сучасних міждисциплінарних дослідженнях дедалі більшого значення надають психологічним та інституціональним чинникам при поясненні багатьох явищ та процесів, що вказує на актуальність використання поведінкової парадигми до вирішення наукової проблеми. *Біхевіористський підхід* як ключовий поведінкової парадигми дозволяє розширити межі наукових досліджень, концентруючись на таких важливих аспектах забезпечення добробуту

територіальної громади як окремого суб'єкта зі своїми цілями, а також інституту, керованого зовнішніми обставинами. Розуміння економічної поведінки у контексті імплементації економічних теорій в практичну площину життєдіяльності територіальної громади та забезпечення її добробуту потребує урахування особливостей психології колективної дії та виявлення причин їх ірраціональної економічної поведінки основних інституційних акторів.

Теоретичний рівень пізнання спрямований на теоретичне обґрунтування наукової проблеми із всебічним осмисленням наукової термінології. Вивчення причини, зав'язків, залежностей, що дозволяють детермінувати характеристики об'єкта, елементи його структури, всебічно охарактеризувати на основі принципів і методів пізнання сучасних наукових досягнень. Досягнення очікуваного результату (науково-дослідницької мети) залежить від вихідної теоретичної позиції, наукового підходу до постановки проблеми та визначення вектора наукового пошуку. З методологічної точки зору даний рівень належить до вищого рівня наукового пізнання, позаяк розкриває та обґрунтовує більш глибинні сторони об'єкта дослідження.

Перший етап дослідження – теоретико-методологічний, що потребує чіткого окреслення наукових методів та методологічних підходів, структурно логічна схеми теоретичного дослідження (рис.2.7).

Територіальна громада як об'єкт дослідження становить значний інтерес серед вітчизняних та зарубіжних дослідників і розглядається з різних позицій: як носій соціального ресурсу, як здатність місцевого врядування та орган публічної політики, як суб'єкт культурної демократії, як об'єкт державної політики, як сукупність інститутів, як спільнота мешканців. Попри це, дослідницький фокус часто спрямований на вирішення окремих аспектів життєдіяльності територіальної громади, призвів до упущення головної мети будь якої громади та держави загалом – це сприяння, підвищення, нарощування добробуту її мешканців.

Рис. 2.7. Структурно-логічна схема теоретичного рівня пізнання

Джерело: побудовано автором

Важливим в науковому плані стало обґрунтування сутності територіальної громади як згуртованої, територіально означеної спільноти мешканців, яка поділяє спільні цінності та володіє спільними інтересами у забезпеченні власного добробуту. З цієї точки зору важливим є розмежування понять індивідуального та колективного добробуту (добробуту територіальної громади) з позиції індивідуальних та колективних благ.

Метод наукового узагальнення та систематизації до категорії добробут дозволив визначити її як міждисциплінарну, яка розглядається з різних позицій (управлінської, антропологічної, психологічної, географічної, економічної, фінансової). Наслідком цих прогалин в методологічному та науково-практичному аспекті є відсутність усталеного розуміння добробуту

територіальної громади. В результаті відсутності стратегічної візії добробуту громади, що поглиблюється з огляду на означені вище проблеми.

Відсутність теоретико-методологічних досліджень добробуту територіальних громад з у взаємозв'язку з фінансами. Результатом структурно-функціональної моделі добробуту є виокремлення функцій ОМС та власне територіальної громади. Компаративний аналіз децентралізованої організації публічних послуг та виконання функцій ОМС структуровано на кілька етапів:

1) специфіка процесів децентралізації з огляду на різний інституційний дизайн та розподіл повноважень між інституційними рівнями влади; розмір, склад та структуру бюджетів локального рівня;

2) фінансові параметри компаративного аналізу децентралізованої системи соціального захисту з акцентом на фінансову архітектоніку та дієвість систем соціального захисту;

3) особливості формування, розподілу та використання фінансових ресурсів децентралізованої системи соціального захисту з фокусом на локальний рівень, що дозволило запропонувати напрями імплементації.

Як стверджує О. Кустовська «під методологічною основою наукового дослідження слід розуміти фундаментальні положення на яких воно базується. Методологічні основи науки завжди існують поза нею і не виводяться із самого дослідження» [135]. Базуючись на імперативах високої якості життя та людського розвитку, методологічним підґрунтям дослідження виступають наукові засади забезпечення добробуту територіальних громад економічних шкіл та концепцій регіоналістики, соціальної та фінансової науки (рис. 2.8).

Емпіричний рівень пізнання характеризується збиранням, систематизацією та узагальненням фактів в контексті означеної проблеми. Емпіричному рівню пізнання властиві: накопичення фактів, опис дослідних даних, первинне узагальнення, спостереження, дослідження конкретних явищ та процесів, їх систематизація та групування, опис результатів дослідження.

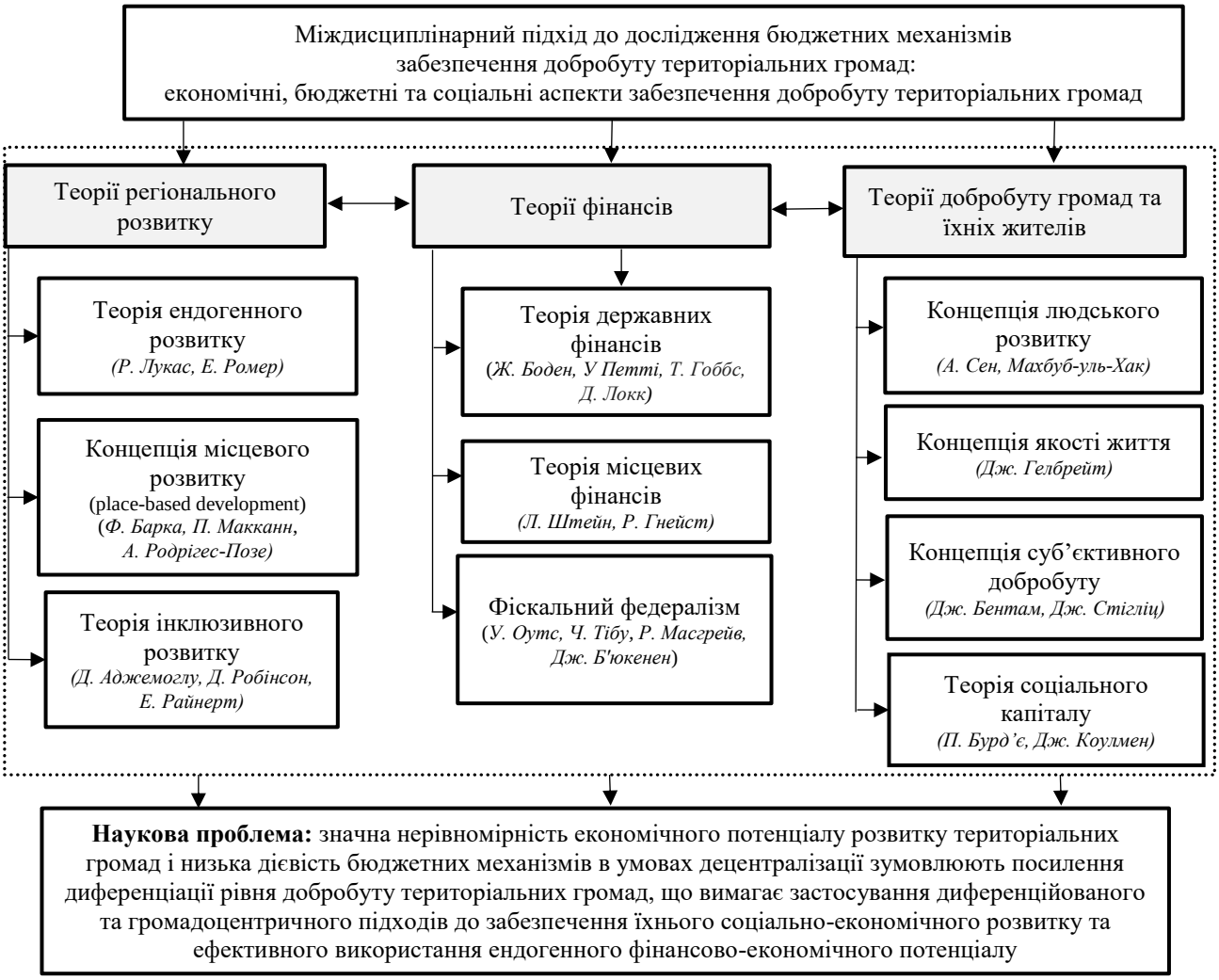

Рис.2.8. Методологічні основи наукового дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад

Джерело: побудовано автором

Результатом проведення емпіричних досліджень є виявлення нових фактів. Вони, своєю чергою, стимулюють розвиток теоретичних знань, тоді як теоретичні дослідження потребують експериментального підтвердження. Інакше кажучи, теоретичний і емпіричний рівні пізнання тісно взаємопов'язані між собою, взаємодоповнюють та взаємообумовлюють один одного, а отже тим самим підтверджують єдність наукової теорії та практики.

Емпіричний рівень цього дослідження включає сукупність таких напрямів:

- аналізу та оцінки особливостей функціонування бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах сучасних реформ, зокрема, особливостей першого етапу адміністративно-фінансової децентралізації в контексті позитивних впливів та прогалин функціонування бюджетних механізмів, виявлення тенденцій формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів територіальних громад, особливостей організації та фінансування публічних послуг, а також ризиків, що супроводжують зазначені процеси;
- оцінювання добробуту територіальних громад в умовах соціально-економічної диференціації в частині комплексного оцінювання добробуту територіальних громад з урахуванням фінансових параметрів, інтерпретації результатів дослідження з метою позиціонування територіальних громад в регіоні, з'ясування тенденцій їх внутрішньорегіональної диференціації;
- визначення особливостей й закономірностей соціально-економічного розвитку територіальних громад з урахуванням економічних, соціальних та фінансових чинників з позиції оцінювання диференціації територій та виявлення конвергентно-дивергентних тенденцій, центро-периферійних взаємодій в регіоні.

2.4. Науково-методичні засади оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад у контексті соціально-економічної диференціації

Потреба в комплексному методичному підході до оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад обґрунтована відсутністю ретроспективних, міжтериторіальних і структурно-функціональних оцінювань ефективності функціонування бюджетних

механізмів досягнутого рівня добробуту територіальних громад (ОТГ), які на вітчизняних теренах чітко окреслились у контексті поглиблення соціально-економічної диференціації. Звіти профільних міністерств та експертні матеріали показують переважно кількісні результати, при цьому більшою мірою орієнтовані на дохідні параметри функціонування ОТГ.

З огляду на це, розроблений науково-методичний підхід до оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад, що передбачає розроблення сукупності взаємопов'язаних етапів і методів оцінки структурно-функціонального виміру бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад, визначення мети й завдань оцінювання, конкретизацію об'єкта оцінювання, обґрунтування множини показників та розрахунок часткових індикаторів, є своєчасним. Проведення такого оцінювання допоможе сформулювати аргументовані висновки та розробити пропозиції щодо місцевої політики, спрямованої на забезпечення добробуту територіальних громад, окреслити коло проблем, які характерні для ОТГ всього регіону. Застосування інтегрального індексу до вимірювання бюджетного забезпечення добробуту дасть змогу сформувати можливості побудови оцінок структурно-функціональних параметрів добробуту. Принципове значення в цьому контексті вбачаємо в можливості обґрунтування найважливіших складових аспектів оцінювання, визначенні внеску кожного з них до формування загальної оцінки.

Враховуючи зазначене, для забезпечення об'єктивності результатів оцінки система оціночних показників має відповідати певним вимогам, які найбільш точно охарактеризувала Т. Булавинець:

1. Релевантності − система показників має виконувати своє призначення − забезпечувати комплексну оцінку результатів здійснення видатків, їхнього впливу на ступінь задоволення соціальних потреб територіальної громади;

2. Повноти − система показників має передбачати наявність характеристик для усебічного вивчення процесів, пов'язаних із

функціонуванням бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад. Показники мають характеризувати ступінь досягнення кожного стратегічного і тактичного завдання плану розвитку територіальних громад та бюджетної політики на рівні ОМС;

3. Об’єктивності –процес оцінювання має передбачати неупереджене відображення результатів оцінювання ефективності бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад;

4. Співставності (*порівнянності – І.Г.*) − показники системи оцінювання ефективності видатків мають передбачати можливість їхнього порівняння у ретроспективі. Співставність забезпечується за рахунок коректного підбору оціночних індикаторів відповідно до необхідності безперервного накопичення даних і забезпечення порівнянності даних як у динамці, так і з показниками оцінки суміжних завдань;

5. Економічності − система оціночних показників має будуватися так, щоб підбір звітних даних для вимірювання ефективності здійснювався з мінімальними витратами та з використанням уже наявних схем акумулювання інформації[14].

Відповідно до методології побудови інтегральний індекс добробуту теритріальних громад є безрозмірним показником (діапазон значень – від 0 до 1; більше значення означає вищу оцінку), який дає змогу на основі його розрахунку отримати такі результати: оцінити загальне становище бюджетного забезпечення добробуту територіальної громади; оцінити зміни загального становища добробуту територіальної громади; здійснити порівняння рівня бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад, що опинились на найнижчих та найвищих позиціях; з’ясувати функціонування бюджетних механізмів у розрізі функціональних складових, що дасть змогу оцінити відповідні аспекти досягнутого рівня ефективності добробуту територіальної громади та визначити пріоритетні сфери.

Методика розрахунку індексу бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад ґрунтується на інформаційній та статистичній базі,

наявній в громадах, і дозволяє використовувати інші структурно-функціональні складові, які означені як пріоритетні завдання уряду або важливі для територіальних громад. Зазначимо, що з метою міжтериторіальної порівнюваності, методика розрахунку індексу бюджетного забезпечення добробуту повинна бути незмінною для усіх територіальних громад. З урахуванням зазначеного запропонована методика оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад передбачає 6 взаємопов'язаних етапів:

Етап 1 стосується обґрунтування мети та завдань оцінювання. Метою є оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад, а основні завдання полягають у:

- визначенні рівня бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад;
- з'ясуванні можливості підвищення рівня ефективності в розрізі структурно-функціональних складових;
- ідентифікації проблемних функцій для можливості впливу на них органами влади різних рівнів публічного управління.

Етап 2. Формування моделі аналітичного дослідження передбачає виокремлення системи показників оцінювання в розрізі основних структурно-функціональних видатків, а саме управління, дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, соціальний захист (рис. 2.9).

Аналіз бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад передбачає комплексне кількісне та якісне оцінювання ОТГ, обґрунтування сильних і слабких сторін функціонування органів самоврядування, визначення місця та ролі місцевого бюджету у забезпеченні соціально-економічного розвитку території.

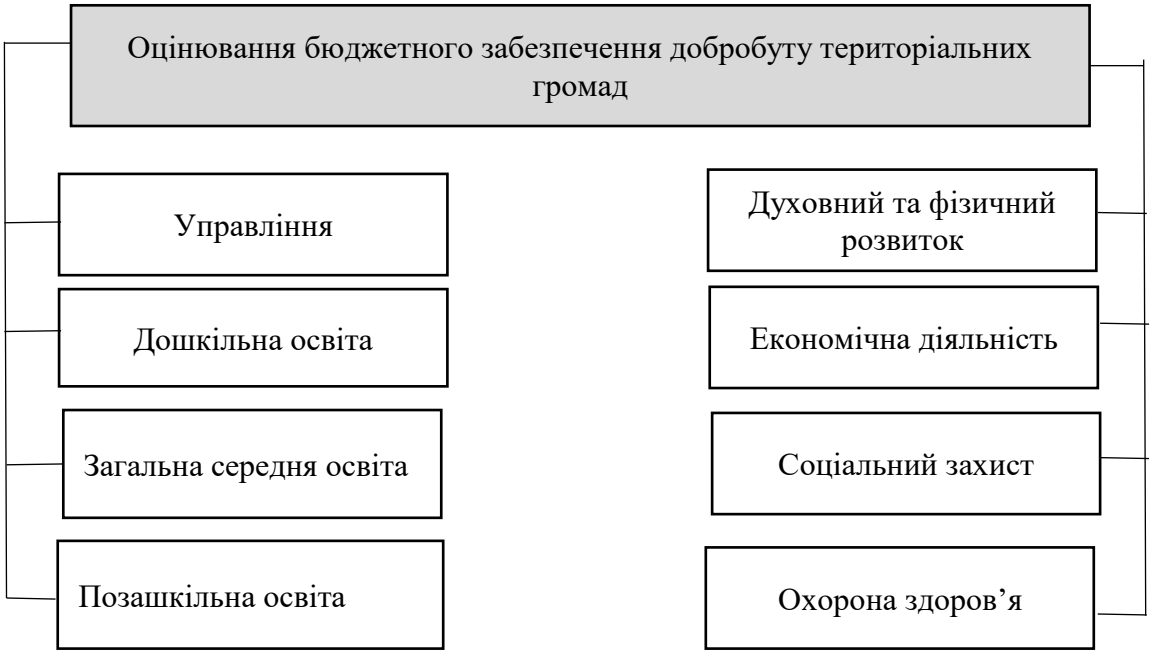

Рис. 2.9. Структурно-функціональна схема сфер оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад

Джерело: побудовано автором

Бюджетне забезпечення добробуту територіальних громад запропоновано аналізувати через оцінку визначених показників (табл. 2.2) за окремими групами функціональної класифікації видатків.

Таблиця 2.2

Показники аналізу оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад в Україні

№ з/п	Складові системи бюджетного забезпечення добробуту територіальної громади	Характер впливу показника
1	**УПРАВЛІННЯ**	
1.1	Частка видатків на управління в структурі видатків, %	Дестимулятор
1.2	Кількість працівників органів місцевого самоврядування на 1000 населення, осіб	Дестимулятор
1.3	Середньомісячна заробітна плата працівників, зайнятих в апараті ради ОТГ, грн.	Стимулятор
1.4	Кількість підготовлених і поданих проєктів, од.	Стимулятор
2	***ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА***	
2.1	Рівень витрат на шкільну освіту в розрахунку на одну дитину, грн	Стимулятор
2.2	Середня наповнюваність класів загальноосвітньої школи, осіб	Стимулятор

№ з/п	Складові системи бюджетного забезпечення добробуту територіальної громади	Характер впливу показника
2.3	Частка випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які отримали за результатами ЗНО з української мови 160 балів і вище, у загальній кількості учнів, що проходили тестування з української мови, %	Стимулятор
3	***ДОШКІЛЬНА ОСВІТА***	
3.1	Рівень витрат на дошкільну освіту в розрахунку на одну дитину, грн	Стимулятор
3.2	Кількість закладів дошкільної освіти в розрахунку на чисельність дітей дошкільного віку, од.	Стимулятор
3.3	Середня наповнюваність групи дошкільного навчального закладу, осіб	Стимулятор
3.4	Частка дітей дошкільного віку охоплена дошкільними навчальними закладами, у загальній кількості дітей дошкільного віку, %	Стимулятор
4	***ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА***	
4.1	Рівень витрат на позашкільну освіту в розрахунку на одну дитину, грн	Стимулятор
4.2	Кількість закладів позашкільної освіти в розрахунку на чисельність дітей, од.	Стимулятор
4.3	Частка дітей, охоплених позашкільною освітою, у загальній кількості дітей шкільного віку, %	Стимулятор
5	***ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я***	
5.1	Видатки на охорону здоров’я в розрахунку на душу населення, грн	Стимулятор
5.2	Кількість медичних закладів у розрахунку на чисельність населення, од.	Стимулятор
5.2	Кількість лікарів загальної практики - сімейних лікарів на 1000 осіб наявного населення на кінець року, осіб	Стимулятор
5.3	Середня тривалість життя, років	Стимулятор
6	***СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ***	
6.1	Чисельність осіб, охоплених соціальними програмами та послугами, що фінансуються за кошти місцевого бюджету на 1000 населення, осіб	Стимулятор
6.2	Рівень витрат на соціальний захист у розрахунку на одну особу, грн	Стимулятор
6.3	Рівень витрат на одну особу, що потребувала соціального захисту, грн	Стимулятор
7	***ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК***	
7.1	Рівень витрат на культуру на одну особу, грн	Стимулятор
7.2	Ефективність функціонування бібліотеки	Стимулятор
7.3	Поповнення бібліотечного фонду, шт.	Стимулятор
7.4	Частка читачів у структурі населення громади, %	Стимулятор
7.5	Ефективність функціонування будинків культури	Стимулятор
7.6	Кількість закладів культури в розрахунку на чисельність населення, од.	Стимулятор
8	***ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ***	
8.1	Видатки на економічну діяльність у розрахунку на душу населення, грн	Стимулятор
8.2	Частка капітальних видатків у структурі видатків, %	Стимулятор
8.3	Кількість підприємств, у розрахунку на 1 тис. наявного населення, од.	Стимулятор
8.4	Частка зайнятого населення в загальній кількості економічно активного населення, %	Стимулятор
8.5	Співвідношення середньої заробітної плати до мінімальної, %	Стимулятор

Джерело: побудовано автором

Застосування запропонованої методики допоможе проаналізувати такі аспекти:

- по-перше, ефективність і доцільність певної групи видатків в громаді та порівняти практики організації управлінського процесу в різних громадах;

- по-друге, акцентувати на особливостях здійснення видатків соціального характеру (видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру та спорт);

- по-третє, визначити спрямованість видатків місцевих бюджетів ОТГ та основні напрями їх проведення.

Логіка вибору показників побудована з урахуванням підходів економічної ефективності бюджетних видатків, що передбачає оцінювання показників (затрат, продуту та якості), а також сучасних методик оцінювання якості життя.

Загальну схему впливу оціночних показників на бюджетну ефективність та добробут територіальної громади на приклад охорони здоров'я зображено на рис. 2.9.

Етап 3. Конкретизація об'єкта оцінювання передбачає вибір групи територіальних громад, що будуть оцінені на предмет ефективності забезпечення добробуту територіальних громад. Загальні параметри групування представлено у табл. 2.3 та рис. 2.10.

За результатами 2018 р. в Україні на прямих бюджетних взаємовідносинах з ДБУ перебувало 665 ОТГ. За результатами групування (Додаток Є) обрано громади за показником сформованих власних доходів, зважених на чисельність населення. За обсягом переданих/отриманих фінансових ресурсів визначено групи громад (бездотаційні, з мінімальною дотаційністю, з прийнятною дотаційністю, громади в зоні ризику та з критичною дотаційністю), взято до уваги часовий фактор життєдіяльності громад (створені у 2015-2017 рр.).

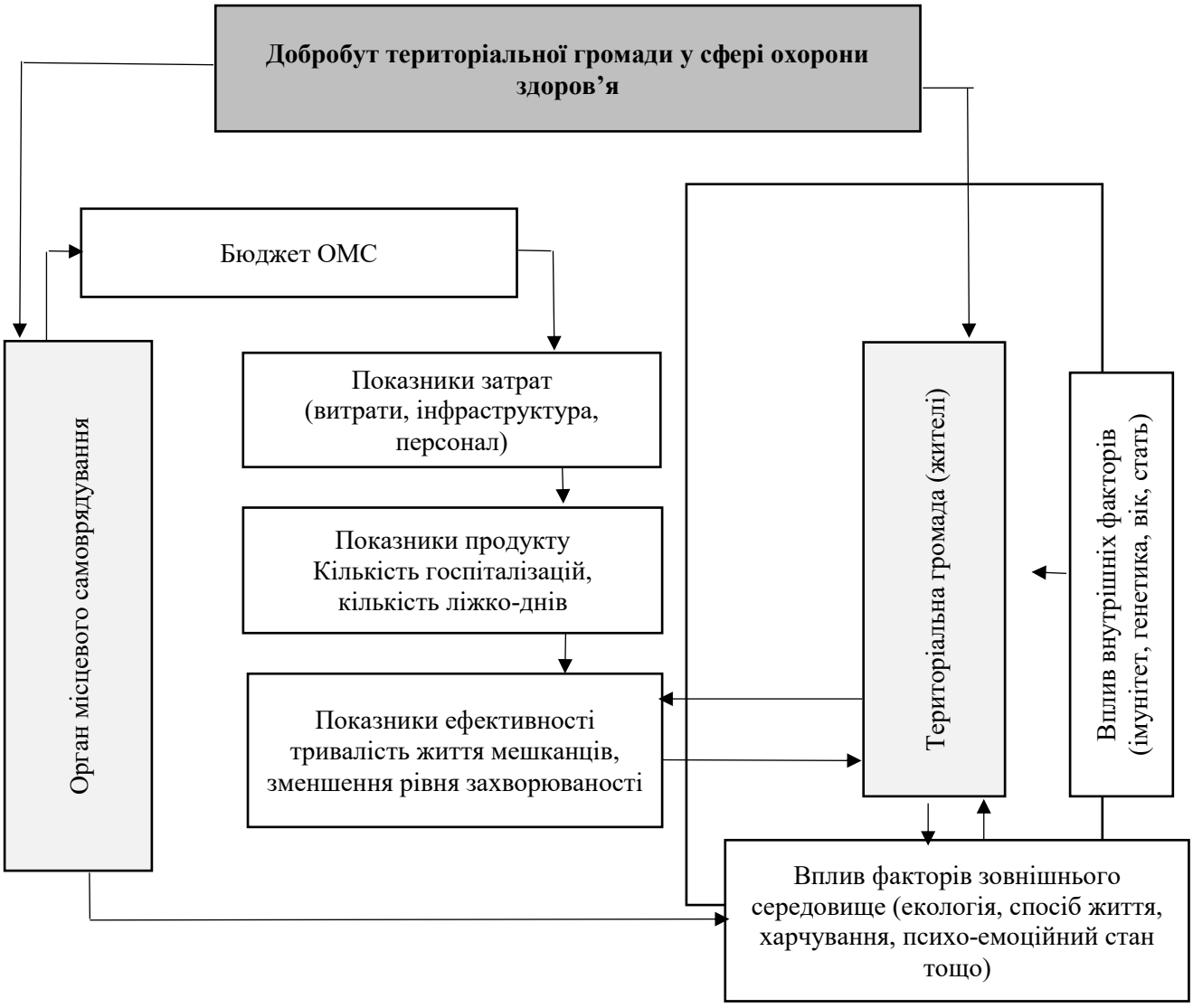

Рис. 2.10. Логічна схема вибору показників оцінювання ефективності бюджетних механізмів територіальних громад у сфері охорони здоров'я

Джерело: побудовано автором

При виділенні груп за показником власних доходів, зважених на чисельність населення обрано групи з нерівними інтервалами, з огляду на значну варіацію групувальної ознаки. Так, найвищий рівень власних доходів у 2018 р. спостерігався у Троїцькій ОТГ і становив 25501,6 грн. на 1 жителя, а найнижчий у Велимченській ОТГ із значенням 597,3 грн. на 1 мешканця. При цьому, розподіл групувальної ознаки вказує, що понад 10 тис.грн. власних доходів на одного мешканця у 2018 р. спостерігалось у 19 ОТГ.

Таблиця 2.3

Групування територіальних громад за підсумками 2018 р.

Групи за власними доходами на 1 жителя	**Групи за рівнем дотаційності**					**Всього**
	більше 40%	*[40%-30%]*	*[30%-15%]*	*[15%-0%]*	*менше 0%*	Разом
менше 1000	17					17
[1000-4000]	19	46	140	180	24	409
[4000-7000]				84	103	187
[7000-10000]				5	27	32
понад 10000				2	17	19
Всього	36	46	140	271	171	664

Джерело: авторська розрахунки

Для оцінювання обрано 316 громад (зі 664), власні доходи яких становлять від 1000 грн. до 7000 грн., в розрахунку на 1 жителя, та які об'єднались у 2015-2017 рр. Такий вибір територіальних громад зумовлений включенням до процесу оцінювання лише тих громад, що потенційно мали можливості вплинути на забезпечення добробуту своєї громади ефективно функціонуючими бюджетними механізмами. Другим критерієм спроможності територіальних громад є рівень їх дотаційності. З огляду на потенційну важливість незалежності територіальних громад від зовнішніх фінансових ресурсів, за вказаним критерієм нами визначено п'ять груп територіальних громад:

– бездотаційні територіальні громади (належать громади з нульовим та від'ємним значенням залежності від зовнішніх джерел фінансування);

– громади з мінімальною дотаційністю – 0-15%;

– територіальні громади з прийнятною дотаційністю – 15 -30 %;

– територіальні громади в зоні ризику, дотаційність яких складає від 30 до 40%;

– територіальні громади з критичним рівнем дотаційністю понад 40%.

Методику оцінювання апробовано на прикладі 89 територіальних громад, за регіональною приналежністю

Етап.4. Збір вихідної інформації:

- розроблення анкети та збір вихідних показників ОТГ;
- опрацювання відкритих даних, реєстрів та офіційної публічної інформації (Державна служба статистики України та її регіональних підрозділів, відкритої системи OpenBudget, публічних запитів до органів влади та ОМС різних рівнів);
- збір інформації з офіційних веб-сайтів територіальних громад.

Етап 5. Проведення розрахунків, здійснено на основі сформованої системи аналітичних показників; стандартизації (нормування) аналітичних показників та консолідації аналітичних показників у синтетичні.

Нижче наведено загальний методичний хід розрахунків:

1. Здійснено розподіл показників на стабілізатори і дестабілізатори. Для стандартизованих значень стимуляторів використано формулу:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x)}{\max(x) - \min(x)} \qquad (2.1)$$

Для дестимуляторів формула набуде наступного вигляду:

$$z_{ij} = \frac{\max(x) - x_{ij}}{\max(x) - \min(x)} \qquad (2.2)$$

z_{ij} – стандартизовані показники, x_{ij} – фактичний показник.

2. Часткові показники визначено за формулою:

$$I_i = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} z_i \qquad (2.3)$$

z_i – стандартизовані показники по кожній ОТГ, n – кількість показників.

3. Загальний інтегральний індекс розраховувався за такою формулою:

$$I = \sqrt[n]{\sum_{i=1}^{n} I_i} \qquad (2.4)$$

Обґрунтовано необхідність оцінювання ефективності видатків територіальних громад на власний соціально-економічний розвиток в частині визначення пріоритетності видатків соціально-економічного розвитку, чутливості видатків соціально-економічного розвитку за власними надходженнями, а також за трансфертами.

Делімітацію рівнів центро-периферійних взаємодій в регіоні та наявність конвергентно-дивергентних тенденцій запропоновано здійснювати за допомогою алгоритму дослідження внутрішньорегіональної диференціації, зокрема, методів просторової автокореляції, індикаторів σ-конвергенції, регресійних моделей для виявлення β-конвергенції.

Існуючі дослідження взаємодії центру та периферії здебільшого здійснені в контексті функціонування економіки агломерації, а також депресивності територіального розвитку, ринку праці, освітньої та транспортно-логістичної систем.

Важливим в контексті цього дослідження є огляд підходів до оцінювання центро-периферійних взаємодій та ефектів впливу на соціально-економічний розвиток регіону. Методичний підхід Pociūtė-Sereikienė G. до оцінювання центро-периферійних взаємодій в Литві [324], який охоплюють демографічні, соціальні, економічні, культурно-політичні, природні та локальні (відстань до столиці та обласних центрів вищого рангу, густота дорожньої мережі), дозволили автору визначити центр та периферію, а також здійснити первинне виявлення ареалів впливу центру і напівпериферії, оцінити конкурентні позиції центрів першого і другого порядків.

Результатом ідентифікації центро-периферійних взаємодій в регіонах Італії було виокремлено чотири типи периферійних територій, а саме: прилеглу зону (до 20 хв. від наявного центру), проміжні райони (від 20 до 40 хв.), віддалені (периферійні) зони (від 40 до 75 хв.) та ультравіддалені (ультра периферійні) зони (понад 75 хв.) [230]. Беручи до уваги наявність просторової взаємодії серед сусідніх муніципалітетів та аналізуючи детермінанти ефективності місцевого самоврядування, позитивний вплив просторової залежності в дослідженнях ефективності публічного управління Іспанії виявили Balaguer-Coll M.T., Brun-Martos M. I., Márquez-Ramos L., Prior D[273].

Benedek J., використовуючи просторові економетричні методи, зосередив увагу на просторовій диференціації економічного розвитку Румунії, основні результати його дослідження показують яскраво виражену просторову поляризацію в регіонах країни [277].

Колектив науковців під керівництвом Мельник М.І., досліджуючи вплив метрополій на решту території, на основі кореляційно-регресійного аналізу дійшли висновку, що характер центро-периферійних взаємодій на внутрішньорегіональному рівні є відцентрово-зональним та послаблюється в міру віддаленості від центру[155].

Авторський підхід до делімітації рівнів центро-периферійних взаємодій на внутрішньорегіональному рівні за участю міст обласного значення полягає у наступному:

1) визначенні тенденцій та закономірностей соціально-економічного розвитку територіальних громад на внутрішньо регіональному рівні, позиціонування міст обласного значення в регіоні в умовах адміністративно-фінансової децентралізації (економічні та соціальні чинники, інтегральне оцінювання);

2) ідентифікації центро-периферійних взаємодій в регіоні за участю міст обласного значення (просторова автокореляція основних соціально-економічних параметрів, індекс Морана);

3) виявленні ступеню та інтенсивності впливу міст обласного значення на решту території (локальні індекси просторової асоціації) [182].

Відповідно до запропонованого методичного підходу обрано індикатори для розрахунку індексів економічного та соціального розвитку (Додаток Ж) та здійснено їх стандартизацію (нормування) залежно від характеру впливу на інтегральний індекс[300].

Вимірювання ступеня, за яким набір просторових об'єктів та значення пов'язаних з ним даних можуть бути кластеризовані в просторі (додатна просторова автокореляція) та диспергувані (від'ємна просторова кластеризація) є процесом просторової автокореляції. Таким чином, від'ємна просторова автокореляція вказує на те, що поруч групуються (знаходяться одиниці), що володіють несхожим характеристиками, а позитивна просторова автокореляція є свідченням утворення кластерів в просторі зі схожими характеристиками [222].

Виявлення просторових взаємозв'язків території передбачає застосування наступного алгоритму:

1) формування матриці просторових ваг;

2) визначення глобального індекса Морана – I та перевірку на z-статистику;

3) побудова просторової діаграми розсіювання Морана (у разі статичної значущості глобального індексу Морана) та виявлення територіальних кластерів (HH, HL, LH, LL);

4) пошук локального індекса Морана для кожної території – LISA (I_{Li});

5) виявлення складових LISA та територіальних кластерів за силою взаємодії [147].

Важливим в процесі оцінювання просторової автокореляції є матриця просторових ваг, що характеризує взаємний просторовий вплив досліджуваних об'єктів. В рамках цього дослідження для формування матриці просторових ваг скористаємося зворотними географічними відстанями між

адміністративно-територіальними одиницями, обрахованими як довжина шляхів сполучення між їх центрами.

Негативна просторова автокореляція є свідченням процесів, які за своїм змістом протилежні просторовій кластеризації і вказують на несхожість сусідніх територій між собою. Статистика Морана (коефіцієнт глобальної просторової автокореляції) визначається за формулою:

$$I = \frac{n}{So} \cdot \frac{\sum_{i=1}^{n} \sum_{j=1}^{n} w_{ij}(Y_i - \bar{Y})(Y_j - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^{n} (Y_i - \bar{Y})^2} \qquad (2.5)$$

де $S_{o=} \sum_{i=1}^{n} \sum_{j=1}^{n} w_{ij}$, $\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^{n} Y_i$

де: n – кількість регіонів (адміністративно-територіальних одиниць);

w_{ij} – елемент матриці просторових ваг для адміністративно-територіальних одиниць *i* та *j*;

$\bar{Y}$– середнє значення показника;

Y – показник, що аналізується.

Перевірка значущості індексів Морана здійснюється за допомогою використання *z*-статистики за формулою:

$$Z = \frac{I - E(I)}{E(I^2) - E(I)^2} \qquad (2.6)$$

де: *I* – глобальний індекс Морана;

E(I) – математичне очікування індексу.

Побудова просторової діаграми розсіювання передбачає виявлення територіальних кластерів (HH, HL, LH, LL) на основі розкиду значень ознаки відносно просторового лага (рис. 2.12).

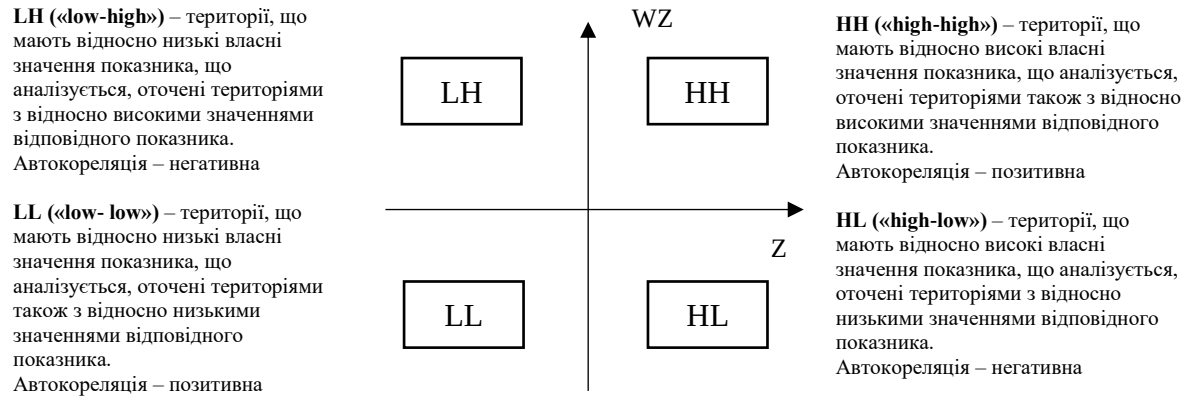

Рис. 2.12. Просторова діаграма розсіювання Морана та пояснення її квадрантів

Джерело: побудовано на основі [115]

Примітка: Z - централізоване значення аналізованого показника,

WZ - просторовий лаг

В якості локальної метрики, що дозволяє визначити гетерогенність окремих територій та ідентифікувати локалітети, що характеризуються підвищеним рівнем взаємодій з периферією, використано локальний показник просторової асоціації (local indicator of spatial association – LISA), який розраховуються за формулою:

$$I_{LISA} = N \frac{(Y_i - \bar{Y}) \sum_{j=1}^{n} \sum_{j=1}^{n} w_{ij}(Y_j - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^{n} (Y_i - \bar{Y})^2} \qquad (2.7)$$

Наявність конвергентно-дивергентних тенденцій за параметрами соціально-економічного розвитку та бюджетного забезпечення адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня за здійснено допомогою алгоритму дослідження внутрішньорегіональної диференціації:

Розрахунок індикаторів σ-конвергенції за здійснюється показниками варіації; розмах варіації, коефіцієнт варіації, коефіцієнт асиметричності; індекс Тейла, індекс Джині, індекс поляризації:

Розмах варіації характеризує відмінність між найбільшим та найменшим значеннями досліджуваної ознаки:

$$R = X_{max} - X_{min} \qquad (2.8)$$

де, X_{max} – максимальне значення досліджуваної знаки;

X_{min} – мінімальне значення досліджуваної ознаки.

Для характеристики соціально-економічної диференціації використовують таку міру диференціації, як співвідношення між максимальним та мінімальним значенням досліджуваної ознаки [153].

$$R = \frac{X_{max}}{X_{min}} \qquad (2.9)$$

Коефіцієнт варіації як відносна характеристика мінливості (розсіювання) досліджуваної ознаки (якщо коефіцієнт варіації не перевищує 33,3%, варіація вважається слабкою, а якщо більше 33,3% – сильною) визначається за такою формулою:

$$K_{var} = \frac{\sigma}{\bar{X}} \qquad (2.10)$$

де σ – середньоквадратичне відхилення,

$\bar{X}$ – середнє значення досліджуваної ознаки.

Коефіцієнт асиметричності як співвідношення середньоквадратичного відхилення до середньолінійного відхилення досліджуваної ознаки [207].

Індекс Тейла (індекс ентропії) характеризує міру нерівності, враховуючи індекс середньої зваженої регіональних індексів нерівності (Т-міра) та індекс міжрегіональної нерівності (L – міра).

$$I_{TL} = \sum_{i=1}^{n} \frac{Y_i}{Y} \ln \frac{Y_{i/X_i}}{Y/X} \qquad (2.11)$$

$$I_{TM} = \sum_{i=1}^{n} \frac{X_i}{X} \ln \frac{Y_{i/X_i}}{Y/X} \qquad (2.12)$$

де: n – кількість АТО;

$\bar{Y}$– середнє значення аналізованого показника;

Y – показник, що аналізується.

X_i – чисельність населення і-тої АТО;

X – загальна чисельність населення аналізованої сукупності.

Індекс Джині характеризує диференціацію аналізованого парметра у вигляді ступеня відхилення фактичного розподілу його значень від абсолютно рівного між жителями адміністративно-територіальної одиниці.

$$I_{GINI} = \frac{\Sigma_{i=1}^{n} \Sigma_{j=1}^{n} |Y_i - Y_j|}{2n^2 \bar{y}} \qquad (2.13)$$

де: n – кількість адміністративно-територіальних одиниць;

$\bar{Y}$– середнє значення аналізованого показника;

Y_i та Y_j – відповідне значення аналізованого показника і-тої та j-тої АТО.

Перевірка ефекту глобальної конвергенції на основі моделі Г. Барро і Х. Сала-і-Мартіна здійснюється на основі моделі:

$$\frac{1}{T} \ln \left(\frac{Y_{Ti}}{Y_{0i}} \right) = \alpha + \beta Y_{0i} + \varepsilon \qquad (2.14)$$

де: Y_{0i} та Y_{Ti} – значення аналізованого показника в початковий та кінцевий моменти часу відповідно;

α – вільний член;

β – коефіцієнт регресії;

ε – випадкова похибка.

Це рівняння показує залежність середнього темпу зростання аналізованого параметру і-ої АТО за період до його значення у початковий момент часу. Основним в перевірці взаємозв'язку відіграє параметр (якщо b<0, то високий рівень показника в початковий момент часу корелює з порівняно низькими темпами аналізованого параметру (спостерігаємо конвергенцію); і навпаки – якщо b> 0, то має місце дивергенція.

Таким чином, делімітацію рівнів центро-периферійних взаємодій на внутрішньорегіональному рівні запропоновано здійснювати за допомогою алгоритму дослідження внутрішньорегіональної диференціації, зокрема, індикативного оцінювання закономірностей економічного та соціального розвитку та методів просторової економетрики.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Теоретико-методологічні засади дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад дозволили визначити їх як сукупність відносин різних рівнів публічного управління, пов'язаних із формуванням фінансових ресурсів шляхом власних (бюджетного самозабезпечення) та інтервенційних інструментів (дотування, субсидування, кредитування, запозичення, спільного фінансування); розподілом їх у відповідності до стратегічних пріоритетів функціонування територіальної громади та ефективного використання в частині досягнення якісних параметрів добробуту територіальної громади. Детермінація бюджетного механізму як складової бюджетної політики засвідчила важливість його позиціонування: як реалізацію державної бюджетної політики

(державний публічний інтерес) та бюджетної політики органів місцевого самоврядування (територіальний інтерес).

2. Встановлено, що наукова інтерпретація бюджетних механізмів переважно зводиться до формалізації певних методів, інструментів та важелів, природньо звужуючи його сутність. Доведено доцільність виокремлення змістовної, стратегічно-програмної, функціональної та інституційної складових бюджетних механізмів у поєднанні з об'єктом дослідження – забезпечення добробуту територіальних громад, дозволило акцентувати на взаємозалежності стратегічних пріоритетів розвитку територіальної громади та їх фінансового забезпечення, особливостях фінансових відносин, пов'язаних з реалізацією функцій, інституційного забезпечення вказаного процесу.

3. Обгрунтовано, що теоретико-методологічне підґрунтя дослідження бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад становить тріада наукових концепцій та теорій, зокрема теорій фінансів (теорія державних фінансів, теорія місцевих фінансів, концепція фіскального федералізму), теорій регіонального розвитку (теорія ендогенного розвитку, концепція місцевого розвитку (placed-based development), теорія інклюзивного розвитку), теорій добробуту громад та їх жителів (концепція якості життя, концепція людського розвитку, концепція суб'єктивного добробуту та теорія соціального капіталу).

4. Обгрунтовано, що для України вкрай важливим є усвідомлення того факту, що реформування публічних послуг в умовах децентралізації влади, передбачає розподіл владних повноважень, додатково потребує відповідальності, а найважливіше – відповідного фінансового забезпечення на кожному інституційному рівні. Однією із таких можливостей є фінансове вирівнювання не за доходами, а за видатками на основі стандартизованого набору соціальних послуг, інший можливий варіант – урахування соціального складу територіальної громади.

5. Розроблено науково-методичний підхід до оцінювання добробуту територіальних громад з урахуванням фінансових параметрів, що передбачає обґрунтування сукупності взаємопов'язаних етапів і методів оцінки структурно-функціонального виміру ефективності бюджетних механізмів добробуту територіальних громад, визначення мети та завдань оцінювання, конкретизацію об'єкта оцінювання, обґрунтування множини показників та розрахунок часткових індикаторів.

6. Обґрунтовано необхідність оцінювання ефективності видатків територіальних громад на власний соціально-економічний розвиток в частині визначення пріоритетності видатків соціально-економічного розвитку, чутливості видатків соціально-економічного розвитку за власними надходженнями, а також за трансфертами.

7. З'ясовано, що конфігурація центро-периферійних взаємодій в регіоні може бути представлена як багаторівнева ієрархія з виділенням відповідних зрізів: економічного, соціального, просторового, що дозволяє визначити характер та тип взаємодій між територіальними громадами (центру, «точок зростання» та периферії), ступінь генерування позитивних імпульсів та їх абсорбції, та на цій основі розробити необхідний інструментарій формування та реалізації Державної регіональної політики.

8. Делімітацію рівнів центро-периферійних взаємодій на внутрішньорегіональному рівні запропоновано здійснювати за таким алгоритмом:

1) визначення тенденцій та закономірностей соціально-економічного розвитку на внутрішньо регіональному рівні, позиціонування міст обласного значення в регіоні в умовах адміністративно-фінансової децентралізації (економічні та соціальні чинники, інтегральне оцінювання);

2) ідентифікація центро-периферійних взаємодій в регіоні (покрокова просторова автокореляція основних соціально-економічних параметрів);

3) виявлення ступеня та інтенсивність впливу точок зростання на решту території (локальні індекси просторової асоціації).

9. Наявність конвергентно-дивергентних тенденцій запропоновано здійснювати за допомогою алгоритму дослідження внутрішньорегіональної диференціації, зокрема, індикаторів σ-конвергенції (розмах варіації, коефіцієнт варіації, коефіцієнт асиметричності, індекс Тейла, індекс Джині, індекс поляризації), регресійних моделей для виявлення β-конвергенції (модель Г. Барро і Х. Сала-і-Мартіна).

Основні результати наукового дослідження, що отримані у цьому розділі опубліковані автором у наукових працях [37, 42, 53, 60, 62, 69, 70, 74, 75, 78, 81, 182, 221, 235, 249, 251].

РОЗДІЛ 3
ДІАГНОСТИКА БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Адміністративно-фінансова децентралізація як визначальна умова трансформації фінансових засад функціонування територіальних громад

Адміністративно-фінансову децентралізацію в Україні традиційно вважають однією з найуспішніших реформ. Проте існують очевидні прогалини, що зумовлюють вплив на функціонування територіальних громад, окреслення яких потребує зміщення акцентів від позитивів реформи до проблемного фокусу.

Відповідно до Бюджетного кодексу України [19], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [201], Закону України «Про місцеве самоврядування» [199] встановлюються повноваження ОМС різних рівнів. Варто також указати, що з 2015 р. кардинально змінилась система фінансового забезпечення власних та делегованих повноважень ОМС. Так до реформи децентралізації влади делегованими повноваженнями вважали видатки, що враховували за визначення обсягу міжбюджетних трансфертів (освіта, медицина, соціальні послуги, культура, спорт, видатки на управління тощо). Установлення галузевих трансфертів (освітньої та медичної субвенцій), а також зміна системи міжбюджетного вирівнювання в частині забезпечення суто дохідної спроможності територіальних громад (видатки при цьому не враховуються) дозволяє констатувати факт, що такі видатки як культура, спорт, надання соціальних послуг, дошкільна та позашкільна освіта з 2015 р. є власними повноваженнями територіальної громади та значною мірою залежать від наявного фінансового ресурсу об’єднаної територіальної громади.

Варто звернути увагу на такі загрози першого етапу децентралізації:

1. Відсутність чіткого розподілу делегованих та власних повноважень у розрізі рівнів публічного управління, а також джерел їх фінансового забезпечення.

Системний аналіз положень Бюджетного кодексу України[19], Закону України «Про місцеве самоврядування» [199], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [201] засвідчує відсутність чіткого розмежування повноважень між різними рівнями публічного управління та фінансових джерел їх забезпечення. Так, наприклад, Концепцією визначені основні повноваження ОМС через потребу в їх забезпеченні, проте не зазначені можливі джерела їх фінансування, а в Бюджетному кодексі України встановлені видатки, які здійснюють із бюджетів різних рівнів адміністративно-територіального устрою, однак не розмежовані видатки, що здійснюють із районних бюджетів та бюджетів ОТГ.

Варто зазначити, що з 2015 р., з огляду на відсутність остаточного закріплення повноважень та підходів до їх фінансування, значну частину видатків на сьогоднішньому етапі можна зарахувати до самоврядних, про що свідчить відсутність цільових надходжень для забезпечення їх фінансування в повному обсязі. Наприклад, видатки на фінансування соціальних послуг до 2015 р. враховували за визначення міжбюджетних трансфертів, однак із 2015 р. ці видатки є самоврядними, про що свідчать прийняті Методичні рекомендації про виконання самоврядних повноважень у сфері соціального захисту територіальними громадами. Законодавче визначення цього питання мають прийняті нормативні акти (чи зміни до чинних законів), оскільки, крім повноважень та ресурсів, є ще й третій складник, що потребує врегулювання, – це відповідальність ОМС за виконання наданих їм повноважень.

2. *Механізм фінансового забезпечення повноважень ОМС на сучасному етапі не встановлює взаємозв'язку надходжень та видатків бюджетів ОМС*.

Крім того чітко простежується можливість маневрування як зменшенням частки розподілених податків для ОМС, так і навантаженням додатковими видатками.

Основна складність цього питання полягає в тому, що спочатку відбулась бюджетна децентралізація, а пізніше – розподіл повноважень. Ключовий принцип «гроші слідують за повноваженнями» не був забезпечений із початку реформи. Унаслідок цього невирішеним залишається питання, якими мають бути повноваження кожного рівня публічного управління. Важливим при цьому є дотримання логічного балансу повноважень та ресурсів.

Чинна реформа передбачає вирівнювання лише дохідної спроможності ОМС за визначеними податковими надходженнями, при цьому видатки ніяк не враховуються. Такий підхід є раціональнішим, оскільки ОМС не мають можливості маніпулювати завищеними видатками, проте варто врахувати, що країні притаманна значна диференціація за багатьма параметрами (соціальний склад громад, оплата праці, щільність населення тощо); цей аспект потрібно враховувати в контексті продовження реформи, оскільки в підсумку це зумовлює негативні соціальні настрої серед населення з огляду на нерівномірність надання публічних послуг.

3. Децентралізація доходів більшою мірою пов'язана з перерозподілом доходів між місцевими бюджетами різних рівнів публічного управління та не супроводжується посиленням їх фінансової значущості в структурі Зведеного бюджету України.

Традиційно фіскальну децентралізацію пов'язують із посиленням субнаціонального рівня шляхом передавання повноважень та закріплення відповідних фінансових ресурсів. Однак у структурі доходів із 2014 р. по 2018 р. (табл. 3.1) не відбулося значного зменшення ваги Державного бюджету України та, відповідно, посилення місцевих бюджетів, основні зміни стосувались перерозподілу надходжень субнаціонального рівня (із районного

рівня до бюджетів ОТГ); так зменшилась питома вага обласних бюджетів з 8,5% до 7,2%.

Таблиця 3.1

Структура доходів Зведеного бюджету України в 2014 р. та 2019 р.

Доходні параметри бюджету		**Зведений бюджет України**	**в тому числі:**					
			Державний	**бюджети АРК, обласні, міські**	**міст АРК, обласного значення**	**районні**	**міст ,селищ, сіл**	**ОТГ**
Всього доходів	2014	**100**	**77,8**	**8,5**	**8,8**	**2,2**	**2,8**	–
	2019	**100**	**76,7**	**7,2**	**9,5**	**2,3**	**1,9**	**2,4**
Податкові надходження	2014	100	76,2	8,5	9,8	2,4	0	-
	2019	100	74,7	7,6	10,4	2,5	2,0	2,6
Податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості	2014	100	45,6	21,7	21,2	7,5	2,6	–
	2019	100	55,3	15,7	18,3	6,7	–	4,1
в т.ч. податок та збір на доходи фізичних осіб	2014	100	16,8	33,1	32,4	11,6	4,0	-
	2019	100	39,9	18,7	26,0	9,5	-	5,9
в т.ч. податок на прибуток підприємств	2014	100	99,4	0,3	0,3	0,02	0	-
	2019	100	91,3	8,5	0,2	0,1	0,1	0,1
Місцеві податки	2014	100	–	19,2	56,3	12,9	11,5	–
	2019	100	–	18,9	43,6	–	24,7	12,8
Неподаткові надходження	2014	100	84,8	8,0	4,6	1,5	0,04	-
	2019	100	87,7	4,9	4,3	1,1	0,9	1,0
Доходи від операцій з капіталом	2014	100	44,1	15,6	28,9	0,6	0	–
	2019	100	5,9	6,1	61,7	0,7	18,4	7,3

Джерело: складено автором на основі [16], [17]

Зауважимо, що районні бюджети, модифікація яких передбачена в перспективі, посилили свою роль у доходах субнаціонального рівня з 2,2% до 2,3%.

4. *Наявність фінансових ресурсів у бюджетах ОТГ не завжди свідчить про їх реальну автономію (фінансову, податкову).*

Адже отримання надходжень від податків та платежів не завжди супроводжується їх самостійністю щодо введення податку, визначення ставки та бази податку.

Сучасна ситуація засвідчує, що більшість податків та платежів регулюються центральними органами влади (табл.3.2). Так серед усіх податків та платежів, що надходять до ОТГ, лише за податком на майно та єдиним податком можливо визначати їх ставку, при цьому центральним органом встановлені межі цієї ставки.

Таблиця 3.2

Особливості адміністрування податків та платежів, що надходять до ОМС різних рівнів

Параметр	ПДФО	ПНП (приватний сектор)	ПНП (комунальний сектор)	Екологічний податок	Акцизний податок з підакцизних товарів	Плата за надання адміністративних послуг	Адміністративний збір за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно	Державне мито	Єдиний податок	Плата за землю	Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	Туристичний збір	Транспортний податок
Уводить податок	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**
Визначає базу	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**
Визначає ставку	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц**	**Ц+Л**	**Ц+Л**	**Ц+ Л**	**Ц+ Л**	**Ц**
Отримує надходження	**Ц+Р+ Л**	**Ц+ Р**	**Ц+Р+ Л**	**Ц+ Р**	**Л**	**Л**	**Л**	**Л**	**Л**	**Л**	**Л**	**Л**	**Л**

Джерело: складено на основі законодавства

Примітка: Ц - орган влади центрального рівня, Р – орган влади регіонального рівня, Л- орган влади локального рівня (ОТГ).

За таких умов реформа фіскальної децентралізації, що побудована на превалюванні субвенцій та дотацій за формування доходів місцевих бюджетів, не сприяє зацікавленості ОМС у нарощенні власних фінансових ресурсів, а більшою мірою пов’язана з можливістю отримати ресурси з ДБУ. Це частково пояснює створення та функціонування завчасно неспроможних громад, коли основним рушієм об’єднання було отримання субвенцій на соціально-економічний розвиток, розвиток інфраструктури чи коштів ДФРР.

5. *В Україні доволі високий показник децентралізації видатків, що свідчить про фінансування багатьох функцій на рівні ОМС, однак значну їх частку забезпечують цільові трансферти з ДБУ.*

Традиційно надання багатьох послуг, наближених до їх безпосереднього отримувача, передбачає високий рівень децентралізації видатків. Загалом частка видатків місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету України в 2014 р. (до початку реформи децентралізації владних повноважень та бюджетної децентралізації) становила 42,7% (табл.3.3), що вказує на домінуючу роль державного рівня у фінансуванні багатьох функцій.

У 2018 р. рівень децентралізації видатків дещо зріс і склав 45,1%. Зауважимо, що найбільший рівень децентралізації видатків у розрізі функціональної класифікації видатків за результатами першого етапу децентралізації прослідковувався в таких сферах: житлово-комунальне господарство, освіта (окрім вищої освіти), охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток. Наголосимо на посиленні місцевого рівня у здійсненні видатків на економічну діяльність з 21,1% до 53,1 % у 2019 р.

Варто додати, що вказаний показник суттєво змінився з 2019 р. у зв'язку з початком проведення реформи охорони здоров'я, що передбачає централізацію коштів у Національній службі охорони здоров'я.

6. *Спрямування делегованих повноважень відволікають додаткові ресурси з відповідного місцевого бюджету* та зумовлюють зниження обсягів ресурсів.

Ці кошти повинні бути спрямовані на підтримку закладів культури та спорту, соціальних послуг, ЖКГ, управління тощо (власні повноваження). Такі умови ще більше поглиблюють основну суперечність розвитку громади: фінансування соціальних видатків чи видатків розвитку.

7. *У трикутнику «повноваження-ресурси-послуги» саме забезпечення публічних послуг є основною метою функціонування спроможних територіальних громад.*

Проте зміна підходів до міжбюджетного вирівнювання в 2015 р. (така зміна покликана сприяти нарощуванню доходів та не фінансувати невиправдані видатки) фактично дозволяє рівномірно фінансувати лише освіту та медицину (до 2018 р.) за рахунок цільових трансфертів. «Каменем спотикання» є, по-перше, нестача переданих бюджетних ресурсів до нижчих ОМС, а, по-друге, додаткове навантаження на бюджети базового рівня з огляду на потребу в фінансуванні видатків на утримання закладів освіти та медицини, оплати праці допоміжного персоналу. Отже, пріоритетно забезпечені тільки освіта, медицина та видатки на адміністративне управління, де присутній суб'єктивний інтерес посадових осіб виконавчих органів місцевого самоврядування.

Таблиця 3.3

Структура видатків Зведеного бюджету України в 2014 р. та 2019 р.

Видаткові параметри бюджету		**Зведений бюджет України,**	**в тому числі:**					
			Державний	**бюджети АРК, обласні, міські**	**міст АРК, обласного значення**	**районні**	**міст, селищ, сіл**	**ОТГ**
Всього видатків	***2014***	***100***	***57,3***	***12,2***	***14,6***	***13,0***	**2,9**	**–**
	2019	***100***	***59,4***	***11,6***	***13,9***	***9,1***	***2,3***	***3,7***
Загальнодержавні функції	2014	100	85,7	3,4	4,8	0,9	5,2	–
	2019	100	82,8	1,7	6,5	0,9	4,7	3,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	2014	100	99,5	0,1	0,1	0,1	0,21	–
	2019	100	99,1	0,1	0,3	0,1	0,2	0,2
Економічна діяльність	2014	100	78,9	7,0	9,6	0,5	4,0	–
	2019	100	46,9	24,4	18,6	1,4	4,6	4,0
Охорона навколишнього природного середовища	2014	100	74,6	6,9	10	0,7	7,9	–
	2019	100	64,9	14,0	9,4	1,0	7,5	3,0
Житлово-комунальне господарство	2014	100	0,6	41,4	48,9	1,6	7,5	–
	2019	100	0,3	12,8	60,6	1,8	15,1	9,4
Охорона здоров'я	2014	100	18,5	41,2	20,6	19,7	0,02	–
	2019	100	30,0	36,7	17,6	14,4	–	1,3
Духовний та фізичний розвиток	2014	100	35,2	26,9	15,0	13,0	10,0	–
	2019	100	31,6	22,2	19,6	11,7	6,7	8,2
Освіта	2014	100	28,6	16,9	23,4	24,9	6,2	–
	2019	100	21,6	17,8	25,8	20,4	2,5	11,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	2014	100	58,4	4,7	16,1	20,8	0,13	–
	2019	100	67,9	5,0	11,1	15,3	0,2	0,4

Джерело: складено на основі [16], [17]

8. *Наявність нерівномірного розподілу фінансового забезпечення територіальних громад за рахунок державної підтримки розвитку територіальних громад.*

У таблиці 3.4 відображено аналіз інструментів фінансування регіонального розвитку Львівщини (станом на 1.01.2018 р.), що дозволив зробити певні висновки:

- значне відволікання фінансових ресурсів Старосамбірським та Пустомитівським районами, про що свідчить зважений розподіл фінансових ресурсів на чисельність населення (970,29 грн та 927,37 грн для вказаних районів відповідно, для порівняння середній показник для Львівської області становив 305,58 грн), що підтверджує відсутність єдиних підходів до реалізації політики регіонального розвитку Львівської області та вказує на прогалини в частині ефективного використання фінансових ресурсів за усіма інструментами політики регіонального розвитку;

– невідповідність між запланованими показниками та фактично виконаними, що загалом в області складає 82,5% та є найнижчим у м. Новий Розділ, Радехівському та Старосамбірському районах; це свідчить про недоліки в плануванні фінансового забезпечення політики регіонального розвитку Львівщини та сигналізує про недовиконання задекларованих цілей в аналізованому періоді;

– низький рівень освоєння державних коштів підтверджує неефективність реалізації політики регіонального розвитку.

Варто вказати, що сучасні тенденції та особливості диференціації розвитку територіальних громад значною мірою зумовлені й процесами фінансової децентралізації. Як зазначено в доповіді «Територіальний розвиток та регіональна політика», «децентралізація створює можливості для ефективної системи управління на місцевому рівні та підвищення якості місцевих послуг, однак вона несе й певні загрози, пов’язані з підвищенням асиметричності розвитку територіальних громад» [234].

Таблиця 3.4

Аналіз інструментів фінансування розвитку Львівщини станом на 1.01.2018 р., млн грн

Адміністративно-територіальна одиниця	ДФРР		Субвенція на соціально-економічний розвиток		Інфораструктурна субвенція ОТГ		Конкурс мікропроєктів		Бюджет розвитку обласного бюджету		Програмний ресурс обласного бюджету		Кошти місцевих бюджетів, інші джерела		ВСЬОГО		
	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	план	факт	%
м.Львів	17,0	17,0	33,0	22,8			2,6	1,7	16,9	8,3	3,7	3,3	13,6	9,7	86,8	62,8	72,4
м.Борислав							0,2	0,2	1,9	0,8	3,3	3,0	0,8	0,8	6,2	4,8	77,4
м.Дрогобич	3,0	1,7	12,0	12,0			2,4	2,1	2,0	2,0	6,8	6,6	5,1	4,6	31,3	29,0	92,7
м.Моршин	1,9	1,9					0,1	0,1	0,6	0,6	1,9	1,9	0,3	0,3	4,8	4,8	100,0
м.Новий Розділ			2,7	2,6			0,3	0,3	4,5	0,9	1,3	1,3	0,5	0,4	9,3	5,5	59,1
м.Самбір							0,2	0,2	1,3	1,1	1,7	1,7	0,3	0,3	3,5	3,3	94,3
м.Стрий									1,3	1,3	2,3	2,2			3,6	3,5	97,2
м.Трускавець	1,9	1,9					1,4	1,3	0,2	0,2	2,7	2,7	3,0	2,8	9,2	8,9	96,7
м.Червоноград	3,0	2,3	4,0	3,9			0,4	0,4	0,4	0,0	5,0	3,9	2,4	2,0	15,2	12,5	82,2
Бродівський район	10,8	8,9	3,5	1,2	2,9	2,9	1,7	1,7	2,2	1,6	10,9	10,8	3,4	2,1	35,4	29,2	82,5
Буський район	1,8	1,8	2,1	2,1			0,8	0,8	1,9	0,9	6,0	3,9	1,7	1,3	14,3	10,8	75,5
Городоцький район	19,7	19,7	10,4	10,3			1,9	1,8	1,9	1,7	12,2	8,6	5,7	4,4	51,8	46,5	89,8
Дрогобицький район	5,6	5,6					1,3	1,3	5,3	2,3	6,6	4,5	2,9	3,9	21,7	17,6	81,1
Жидачівський район	7,1	6,9	12,0	10,1	4,1	4,1	1,8	1,8	0,5	0,5	11,0	4,7	4,4	3,2	40,9	31,3	76,5
Жовківський район	9,7	7,6					2,2	2,2	6,1	3,0	14,5	11,3	5,1	4,9	37,6	29,0	77,1
Золочівський район	2,0	2,0	3,2	3,0			1,3	1,3	0,8	0,0	6,3	4,1	1,9	1,8	15,5	12,2	78,4
Кам'янка-Бузький район	8,3	7,9	5,9	5,7			2,4	2,4	1,1	1,1	8,0	6,3	5,9	3,6	31,6	27,0	85,4
Миколаївський район	3,5	3,5	2,1	1,4	6,1	6,0	2,5	2,5	1,6	1,2	6,7	3,7	4,8	4,8	27,3	23,1	84,6
Мостиський район	14,8	14,6	3,1	3,0			3,0	2,9	1,6	1,2	6,0	4,7	6,3	5,8	34,8	32,2	92,5
Перемишлянський район	1,8	1,8	4,3	4,2			1,8	1,8	1,5	1,5	8,5	5,6	0,2	0,0	18,1	14,9	82,3
Пустомитівський район	45,7	45,1	28,2	28,2			3,9	3,8	2,2	0,7	10,8	8,3	28,8	23,5	119,6	109,6	91,6
Радехівський район			9,2	7,8			0,5	0,5	2,7	1,5	6,1	3,5	1,3	0,8	19,8	14,1	71,2
Самбірський район	14,8	14,5	5,9	5,6	25,8	25,1	3,5	3,5	2,1	2,0	22,9	9,3	9,1	6,2	84,1	66,2	78,7
Сколівський район	9,0	8,7	6,0	6,0			1,4	1,3	0,6	0,6	6,1	2,9	4,2	4,0	27,3	23,5	86,1
Сокальський район			13,6	9,2			6,3	6,2	5,0	4,7	7,2	5,0	10,9	10,1	43,0	35,2	81,9
Старосамбірський район	9,9	9,7	7,3	1,3	5,1	5,1	3,3	3,3	0,7	0,3	12,6	6,6	5,0	4,8	43,9	31,1	70,8
Стрийський район	6,7	6,4	5,0	4,9	3,2	3,1	1,7	1,5	0,4	0,4	7,7	4,0	3,5	3,1	28,2	23,4	83,0
Турківський район	10,8	10,8	4,7	3,8			2,5	2,5	4,6	2,8	8,2	5,8	2,9	2,8	33,7	28,5	84,6
Яворівський	13,6	13,6					4,4	4,2	2,2	0,4	9,8	6,6	10,4	9,1	40,4	33,9	83,9
Всього	**222,4**	**213,9**	**178,2**	**149,1**	**47,2**	**46,3**	**55,8**	**53,6**	**74,1**	**43,6**	**216,8**	**146,8**	**144,4**	**121,1**	**938,9**	**774,4**	**82,5**

Джерело: згруповано автором на основі https://drive.google.com/file/d/0B7GeBKta8orCc0oxcm42eUpSck0/view

Дослідження науковців доводять факт наявності диференціації розвитку територіальних громад та вказують на необхідність зменшення ризиків, пов'язаних із посиленням внутрішньо-регіональної диференціації. Отже, стимулювання розвитку територіальних громад чи територій без належного обґрунтування принципів, підходів та урахування якісних параметрів у підсумку лише поглибить диференціацію їхнього соціально-економічного розвитку.

Відсутність урахування соціально-економічних параметрів створення ОТГ зумовлює значні «перекоси» у функціонуванні вже об'єднаних територіальних громад та решти території. Проведений розрахунок на основі виключення видатків на соціальний захист підтвердив відсутність урахування фінансово-економічних параметрів при створенні територіальних громад. Загалом спостерігаються чотири типи фінансових відносин (табл. 3.5):

- «сильні райони −слабкі громади». Така ситуація характерна для Київської, Чернігівської та Хмельницької областей, де тривалий час спостерігався політичний вплив та небажання субрегіональних органів влади втрачати адміністративну та фінансову впливовість;
- «сильні громади −слабкі райони». Це характерно для тих регіонів, у яких мотивом до створення ОТГ було агрегувати матеріальні, природні та фінансові ресурси у межах економічно розвинутих територій, при цьому території з низьким рівнем економічної спроможності «відсікались». Прикладом є Закарпатська область;
- «сильні райони − сильні громади», які створені в регіонах із високим рівнем економічного розвитку; для цих громад у перспективі передбачені найменші ризики – Дніпропетровська, Полтавська та Харківська області;
- «слабкі райони − слабкі громади», які характеризуються найнижчими рейтинговими позиціями обох рівнів публічного управління.

Таблиця 3.5

Розподіл видатків , зважених на чисельність населення

у розрізі різних рівнів публічного управління, станом на 1.01.2019 р., грн

Область	Обсяг видатків, зважених на чисельність населення, грн.							
	обласний	рейтинг	МОЗ	рейтинг	району (без ОТГ)	рейтинг	ОТГ	рейтинг
Вінницька	6887	8	9586	8	8742	16	8068	9
Волинська	7458	1	8391	13	9318	15	7810	16
Дніпропетровська	6885	9	11282	2	10165	6	9881	1
Житомирська	7140	6	8298	16	9975	10	7831	15
Закарпатська	5880	19	10078	5	7671	22	8027	11
Запорізька	6534	15	9567	9	10002	9	7864	13
Івано-Франківська	6785	13	8416	12	8259	18	6504	21
Київська	7266	4	9136	11	12845	1	8374	5
Кіровоградська	6774	14	9908	6	9790	11	8304	6
Львівська	6401	16	9603	7	8295	17	7343	19
Миколаївська	5624	21	7593	22	10045	8	8445	4
Одеська	5180	22	9490	10	10661	7	8243	8
Полтавська	7482	2	10378	4	11482	3	9654	2
Рівненська	7474	3	8372	14	8202	19	7696	17
Сумська	7200	5	7738	19	9696	12	8267	7
Тернопільська	6850	11	7751	20	7840	20	6944	20
Харківська	5686	20	11865	1	10327	5	8832	3
Херсонська	5917	18	8024	18	9444	14	7868	12
Хмельницька	6812	12	8143	17	10684	4	7359	18
Черкаська	6870	10	7714	21	9469	13	8035	10
Чернівецька	6262	17	8359	15	7677	21	6401	22
Чернігівська	7068	7	11030	3	12332	2	7720	17

Джерело: авторські розрахунки

Такими є Тернопільська, Рівненська, Львівська та Івано-Франківська області, які в перспективі потребуватимуть залучення додаткових фінансових ресурсів у формі дотації вирівнювання та спрямування бюджетних ресурсів стимулючого характеру. Для цих регіонів створення бездотаційних ОТГ є економічно необґрунтованим.

9. *При оцінюванні фінансової спроможності територіальних громад істотно нівелюються інші важливі чинники, що визначають результуючі значення вказаних параметрів.*

Серед них: джерела надходжень ключових бюджетоутворюючих податків, чисельність платників податків та рівень їх заробітної плати, кількість підприємств, що забезпечують сплату цих податків. В підтвердження висловлених міркувань наведемо порівняння територіальних громад за надходженням податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) в розрізі платників бюджетної сфери та приватних підприємств Львівської та Полтавської областей у 2018 р. (Додаток Ж) та у 2019 р. (рис.3.1).

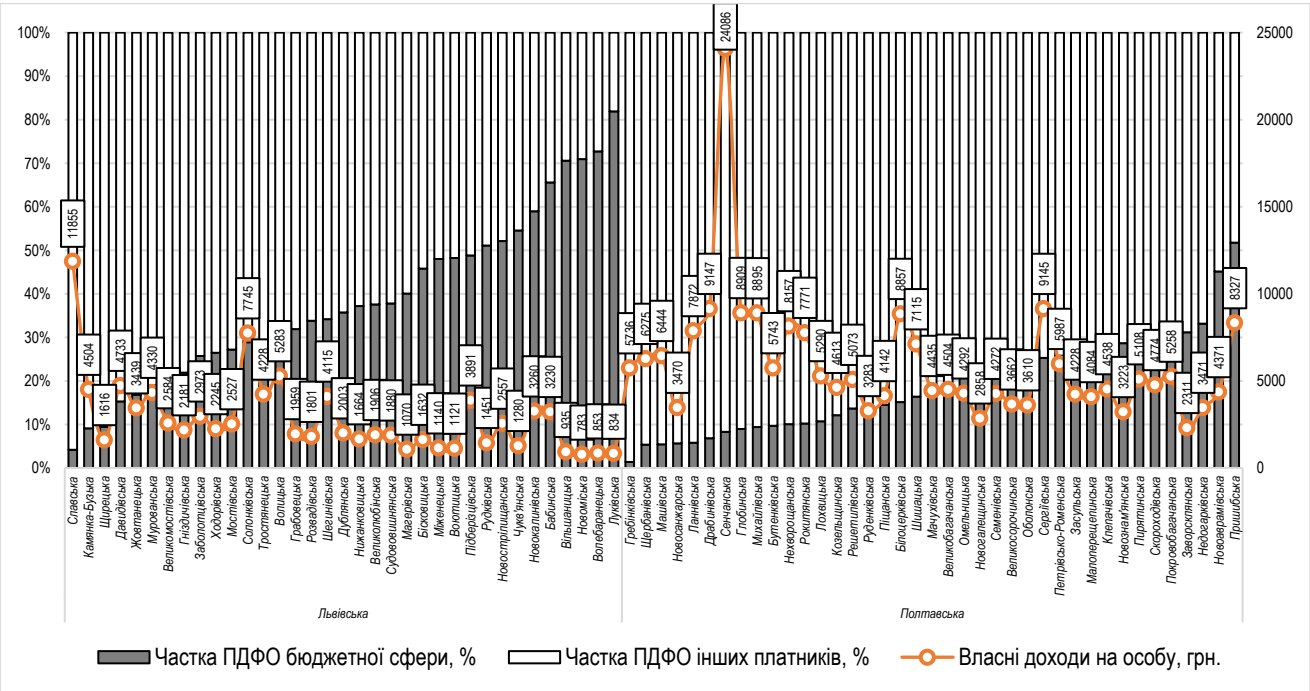

Рис. 3.1. Надходження ПДФО в розрізі платників бюджетної сфери та приватних підприємств Полтавської і Львівської областей, станом на 1.01.2019 р.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [173]

Таким чином, такий розподіл для територіальних громад з незначними обсягами власних доходів (Новоміська, Луківська, Волебаранецька, Вільшаницька Львівської області) та значної частки надходжень ПДФО бюджетної сфери (понад 70% без урахування надходжень сфери охорони здоров'я) є доволі ризиковим з огляду на потребу належного фінансового задекларованих повноважень.

На тлі зростання ПДФО в окремих громадах, слід звернути увагу на Великолюбінську ОТГ, яка спромоглася забезпечити зростання частки ПДФО, що надійшла від приватного сектору на 17,8 в.п.

10. *Нерівномірний розподіл інфраструктурної субвенції з огляду на кількість створених ОТГ* (їх площу та чисельність сільського населення) (рис.3.2).

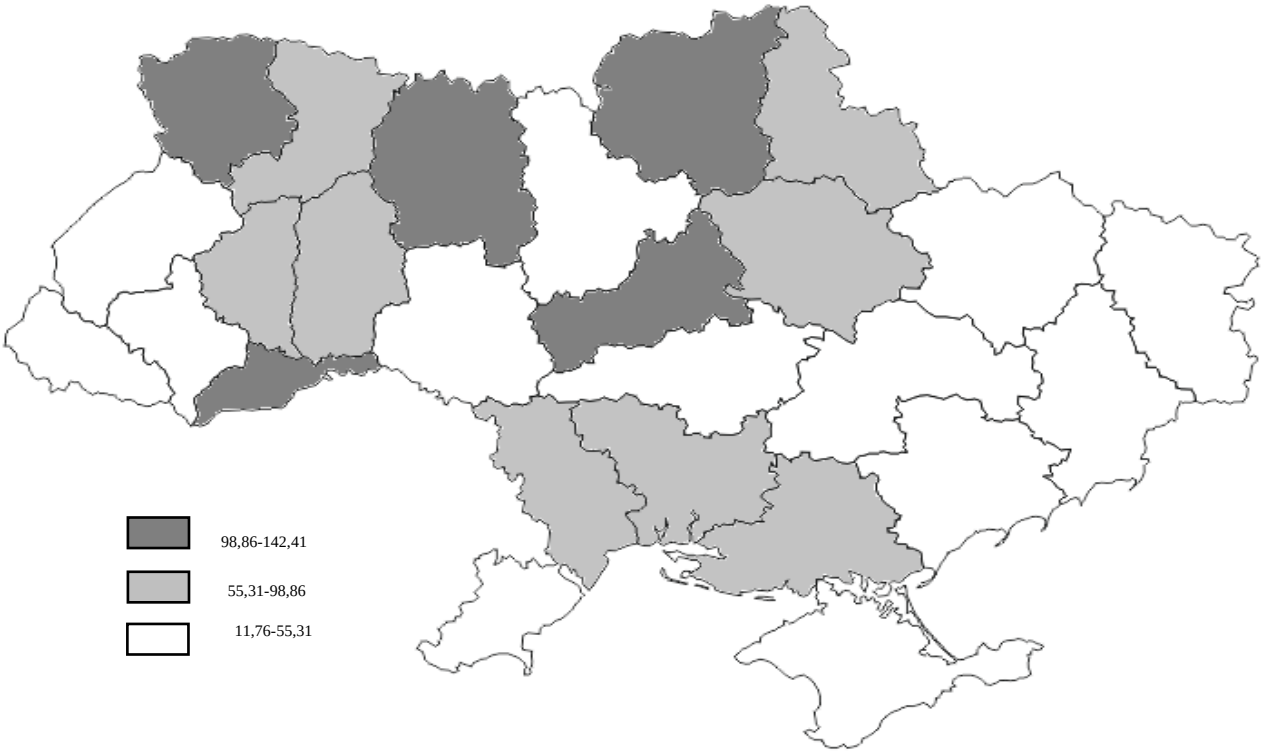

Рис. 3.2. Розподіл інфраструктурної субвенції в розрізі областей у 2019 р.

Джерело: побудовано автором

Зазначене вказує на відсутність урахування реальної потреби та рівних можливостей для розвитку інфраструктури. За підсумками 2019 р. області Карпатського регіону, за виключенням Чернівецької області опинились у найгіршому становищі. За таких умов, інфраструктурна субвенція із «стимулюючого» характеру до об'єднання ОТГ повинна стати реальним інструментом підвищення рівня життя населення. Така субвенція повинна надаватись залежно від реальної потреби, а не наявності сільського населення, чи площі ОТГ. Адже відомо, що сільські ОТГ, що знаходиться в ареалі впливу великого міста чи в економічно спроможному регіоні потребують її менше.

Таким чином, виокремлення ризиків першого етапу децентралізації в частині секторальних повноважень ОМС та їх фінансового забезпечення потребує врахування комплексу таких заходів:

- чіткого розмежування повноважень між різними рівнями публічного управління;
- забезпеченні законодавчого підґрунтя участі об'єднаних територіальних громад у виконанні державних програм населення шляхом прийняття змін до Бюджетного кодексу України та профільних законів;
- дотримання принципу «гроші ходять за повноваженнями» при подальшому проведенні реформи децентралізації та недопущення погіршення фінансового становища ОТГ;
- посилення бюджетної автономії ОТГ в частині надання права встановлення ставок окремих податків або закріплення більшої частки ПДФО за базовим рівнем МС;
- обґрунтуванні чіткого алгоритму виконання власних та делегованих повноважень;
- забезпеченні надання якісних та доступних послуг в частині стандартизації та спроможності надання послуг;
- оптимізація мережі закладів, що спеціалізуються на наданні публічних послуг;

- моніторингу результатів децентралізації не лише за дохідними параметрами, а й в частині надання публічних послуг на предмет їх повсюдності, доступності та якості.

3.2. Тенденції формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів територіальних громад

Характеристика територіальних громад із позиції формування, розподілу та використання потребує детального аналізу на предмет достатності фінансових ресурсів, оцінки ступеня фінансової автономії, специфіки отриманих трансфертів та особливостей розподілу бюджетних ресурсів.

Адміністративно-територіальна реформа є основою бюджетної децентралізації, оскільки передбачає якісно новий зміст діяльності органів влади різних рівнів публічного управління щодо надання та організації ефективних публічних послуг. Як свідчать дані табл. 3.6, існують значні відмінності між областями:

- покриття площею створених ОТГ у 2015–2019 рр. від 14,6 % у Закарпатській області до 75,5 % у Запорізькій області;
- найбільша частка громад, що об’єдналися, спостерігається в Запорізькій області (72,9%), а найменша – у Закарпатській області (20,2 %);
- кількість населення, що об’єднали ОТГ у своєму складі, частка яких варіювала від 35,7 % у Закарпатській та 55,8 % у Вінницькій областях до 93,8% у Дніпропетровській та 96,3 % у Донецькій області;
- серед областей за кількістю ОТГ, у яких чисельність населення становила менше 5 тис. осіб упродовж 2015–2019 рр., найвищі значення має Кіровоградська (59,3 %), Луганська (58,3 %) та Черкаська області (56,7 %).

Отже, можна констатувати, що реформа адміністративно-територіального устрою в областях відбувається з очевидною відмінністю, що зумовлює значний вплив на фактичну реалізацію фінансової децентралізації. Показовою є Закарпатська область, яка майже за всіма параметрами займає найнижчу позицію.

Таблиця 3.6

Деякі параметри ОТГ у 2015–2019 рр. за результатами адміністративно-територіальної децентралізації

Область	Всього ОТГ	Частка площі ОТГ у загальній площі області, %	Частка громад, що об'єднались в ОТГ в загальній кількості громад, %	К-сть ОТГ чисельністю менше 5 тис. осіб.	Частка ОТГ чисельністю менше 5 тис. осіб в загальній к-ті ОТГ %	К-сть населення області (тис. осіб)	Кількість населення ОТГ(тис. осіб)	Частка населення області, що об'єдналось в ОТГ%
Вінницька	48	22,0	26,0	18	37,5	1560,4	870,1	55,8
Волинська	54	60,2	59,5	19	35,2	1035,3	773,0	74,7
Дніпропетровська	74	75,0	71,8	33	44,6	3206,5	3008,0	93,8
Донецька	19	46,9	46,5	4	21,1	1700,7	1637,6	96,3
Житомирська	57	67,7	68,6	20	35,1	1220,2	1008,4	82,6
Закарпатська	19	14,6	20,2	1	5,3	1256,8	448,3	35,7
Запорізька	60	75,5	72,9	29	48,3	1705,8	1545,0	90,6
Івано-Франківська	39	36,0	33,7	6	15,4	1373,3	773,5	56,3
Київська	33	22,6	26,6	6	18,2	1767,9	1067,5	60,4
Кіровоградська	27	25,1	20,7	16	59,3	945,5	568,2	60,1
Луганська	24	49,2	51,3	14	58,3	583,3	475,9	81,6
Львівська	41	24,6	25,6	11	26,8	2522,0	1478,3	58,6
Миколаївська	43	53,8	49,5	19	44,2	1131,1	931,6	82,4
Одеська	37	35,9	33,9	8	21,6	2380,3	1666,6	70,0
Полтавська	57	38,1	41,6	27	47,4	1400,4	1035,5	73,9
Рівненська	47	41,3	43,3	13	27,7	1157,3	666,5	57,6
Сумська	38	46,1	45,8	13	34,2	1081,4	863,1	79,8
Тернопільська	53	49,9	50,2	25	47,2	1045,9	691,7	66,1
Харківська	24	27,0	27,5	1	4,2	2675,6	1971,6	73,7
Херсонська	37	42,2	43,3	20	54,1	1037,6	669,1	64,5
Хмельницька	51	62,2	61,8	15	29,4	1264,7	1021,3	80,8
Черкаська	60	43,8	42,1	34	56,7	1206,4	830,7	68,9
Чернівецька	37	50,0	49,4	8	21,6	904,4	628,4	69,5
Чернігівська	50	65,4	66,6	21	42,0	1005,7	855,8	85,1
Всього	**1029**	**45,5**	**43,8**	**381**	**37,0**	**35168,7**	**25485,5**	**72,5**

Джерело: складено на основі [159]

В Україні, за підсумками 2019 р., на прямих взаємовідносинах із Державним бюджетом України функціонувало 806 громад[166]. Розподіл ОТГ за власними доходами на 1 жителя (рис.3.3) свідчить, що найбільшу кількість фінансово спроможних ОТГ за вказаним параметром сформували Полтавська, Черкаська та Кіровоградська області, у яких частка ОТГ із власними доходами понад 4 тис. грн, зваженими на чисельність населення, становила близько 60% усіх ОТГ відповідної області. Така ж ситуація спостерігалась і у 2018 р. (Додаток Л).

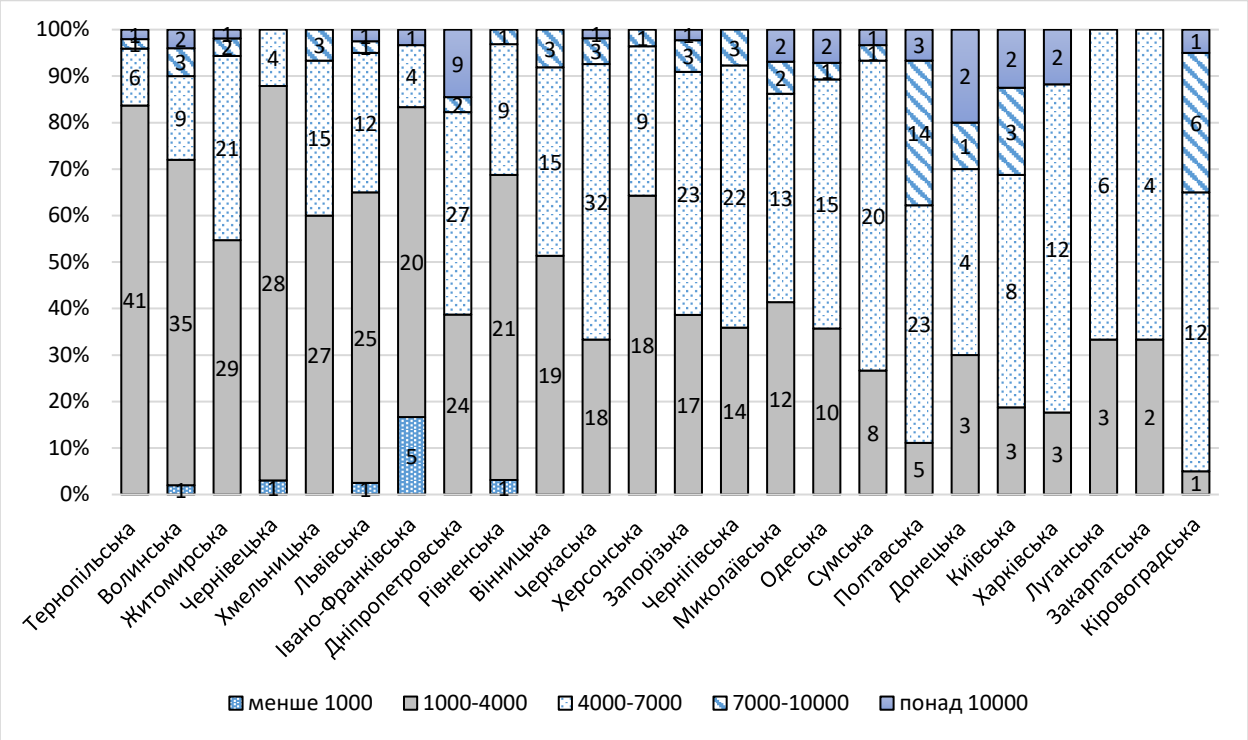

Рис. 3.3. Розподіл ОТГ за власними доходами на 1 жителя в 2019 р.

Джерело: складено на основі [173]

Звернемо увагу на Івано-Франківську область, де близько 30% усіх ОТГ складали менше 1 тис. грн Схожа ситуація і в інших областях Карпатського регіону, де превалювали ОТГ із власними доходами не вище 4 тис. грн на 1 жителя.

Зауважимо, що нормативний показник власних доходів, зважений на чисельність мешканців, КМУ використовується виключно для представлення рейтингу територіальних громад. Найвищий рівень власних доходів у 2019 р.

спостерігався у Троїцькій ОТГ (Дніпропетровська область) і становив 35 748,0 грн на 1 жителя, а найнижчий – у Велимченській ОТГ (Волинська область) із значенням 760,6 грн на 1 жителя, що вказує на значну варіацію вказаного параметру.

Важливим для подальшого аналізу є рівень дотаційності (рис.3.4), який визначають на основі індексу податкоспроможності відповідної ОТГ. За підсумками 2019 р., поза межами рекомендованого значення 30% знаходилися більшість ОТГ Івано-Франківської, Чернівецької областей та третина ОТГ – Волинської та Львівської та Рівненської областей.

Зважаючи на значення вказаного параметру, зазначимо, що базові засади створення спроможних територіальних громад значною мірою піддаються сумніву, оскільки значна кількість територіальних громад знаходилась поза межами рекомендованих значень.

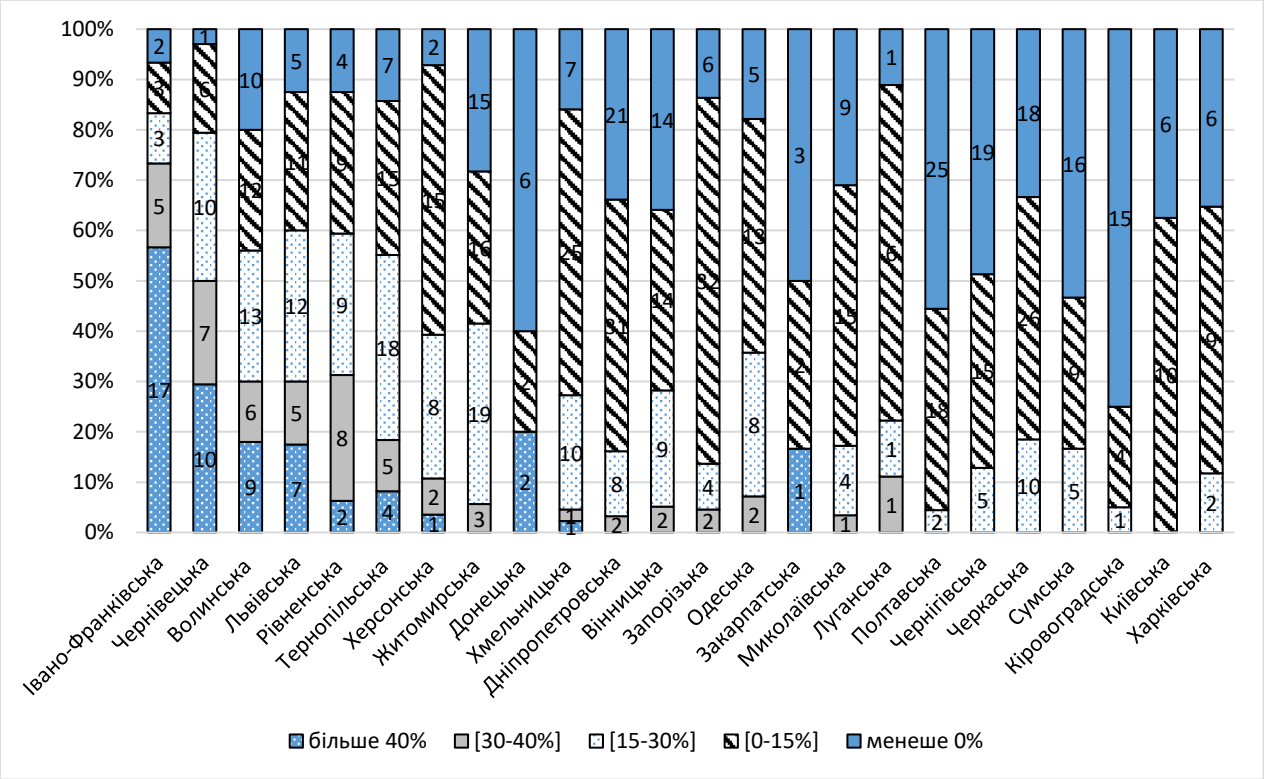

Рис. 3.4. Розподіл ОТГ за рівнем дотаційності в 2019 р.

Джерело: складено на основі [173]

Детальне дослідження потребує виокремлення часткових індикаторів доходів, що слугуватимуть для відображення повнішої ситуації та особливостей формування доходів у розрізі різних рівнів публічного управління. Для подальшого аналізу пропонуємо індикатори, зазначені в табл.3.7 та у Додатку М, де наведено розрахунки на прикладі областей Карпатського регіону.

Оцінювання особливостей формування доходів МБ (автономії МБ) проведемо в такій послідовності:

1) співвідношення місцевих податків, зборів і доходів відповідного МБ (скоригованих на суму трансфертів на делеговані повноваження) – Rev_1;

2) співвідношення податкових надходжень (власних і розподілених податків) і доходів МБ (скоригованих на суму трансфертів на делеговані повноваження) – Rev_2;

3) співвідношення власних доходів і доходів МБ (скоригованих на суму трансфертів на делеговані повноваження) – Rev_3;

4) співвідношення власних доходів і всіх доходів МБ – Rev_4.

Таблиця 3.7

Особливості формування доходів у розрізі різних рівнів публічного управління

Індикатори доходів	Rev_1					Rev_2					Rev_3					Rev_4				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Івано-Франківська область																				
Міста обласного значення	0,25	0,27	0,25	0,22	0,16	0,83	0,87	0,88	0,52	0,58	0,92	0,93	0,96	0,58	0,64	0,36	0,40	0,42	0,46	0,48
Районні бюджети	0,17	0,19	0,20	0,07	0,09	0,58	0,65	0,69	0,22	0,29	0,67	0,73	0,77	0,25	0,32	0,17	0,19	0,18	0,18	0,22
ОТГ	–	0,21	0,22	0,34	0,17	–	0,58	0,69	1,79	0,51	–	0,59	0,64	0,36	0,57	–	0,22	0,24	0,14	0,28
Закарпатська область																				
Міста обласного значення	0,18	0,19	0,09	0,11	0,15	0,85	0,87	0,51	0,57	0,67	0,99	0,99	1,00	0,65	0,76	0,48	0,52	0,54	0,54	0,62
Районні бюджети	0,14	0,17	0,08	0,07	0,10	0,58	0,66	0,38	0,26	0,30	0,68	0,75	0,78	0,29	0,34	0,17	0,21	0,22	0,19	0,23
ОТГ	–	0,16	0,09	0,44	0,18	–	0,66	0,41	1,99	0,69	–	0,77	0,83	0,67	0,79	–	0,38	0,41	0,39	0,49
Львівська область																				
Міста обласного значення	0,26	0,25	0,28	0,16	0,21	0,82	0,73	0,85	0,51	0,63	0,93	0,98	0,98	0,57	0,71	0,37	0,45	0,44	0,45	0,56

Індикатори доходів	Rev_1					Rev_2					Rev_3					Rev_4				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Районні бюджети	0,16	0,14	0,19	0,08	0,11	0,70	0,41	0,89	0,40	0,53	0,89	0,96	0,96	0,43	0,57	0,22	0,33	0,29	0,32	0,40
ОТГ	0,21	0,32	0,26	0,09	0,12	0,69	0,51	0,81	0,27	0,39	0,80	0,83	0,88	0,30	0,42	0,18	0,18	0,22	0,22	0,30
Чернівецька область																				
Міста обласного значення	0,19	0,24	0,23	0,14	0,18	0,86	0,86	0,86	0,54	0,67	0,99	1,00	1,00	0,63	0,78	0,47	0,50	0,50	0,50	0,58
Районні бюджети	0,17	0,20	0,22	0,05	0,06	0,49	0,58	0,63	0,15	0,16	0,63	0,69	0,73	0,18	0,19	0,15	0,16	0,15	0,12	0,13
ОТГ	–	0,21	0,20	0,19	0,19	–	0,66	0,66	0,58	0,57	–	0,73	0,73	0,65	0,63	–	0,33	0,34	0,29	0,32

Джерело: розраховано автором [180]

Зважаючи на проведене оцінювання, можемо зробити такі висновки:

- частка місцевих податків і зборів у доходах, скоригованих на суму трансфертів делегованих повноважень, у доходах ОТГ Львівської (22%) та Івано-Франківської (19%) області є вищою порівняно із Закарпатською областю, де вказана частка в 2018 р. становила 14%;

- співвідношення власних доходів, скоригованих на суму делегованих повноважень, за винятком ОТГ Закарпатської області, варіювало від 60% в Івано-Франківській області до 79 % у Закарпатській області.

Особливості надходження трансфертів до МБ пропонуємо представити за такою схемою:

1) співвідношення трансфертів (спрямованих на виконання власних повноважень та трансфертів інвестиційного характеру) і доходів відповідного МБ (D_1);

2) співвідношення трансфертів на виконання делегованих повноважень і доходів відповідного МБ (D_2);

3) співвідношення усіх трансфертів і доходів відповідного МБ (D_3).

Як свідчать дані таблиці 3.8, частка трансфертів у доходах бюджетів ОТГ є доволі значною, що є свідченням залежності від ДБУ, при цьому більшість трансфертів спрямовані на виконання делегованих повноважень.

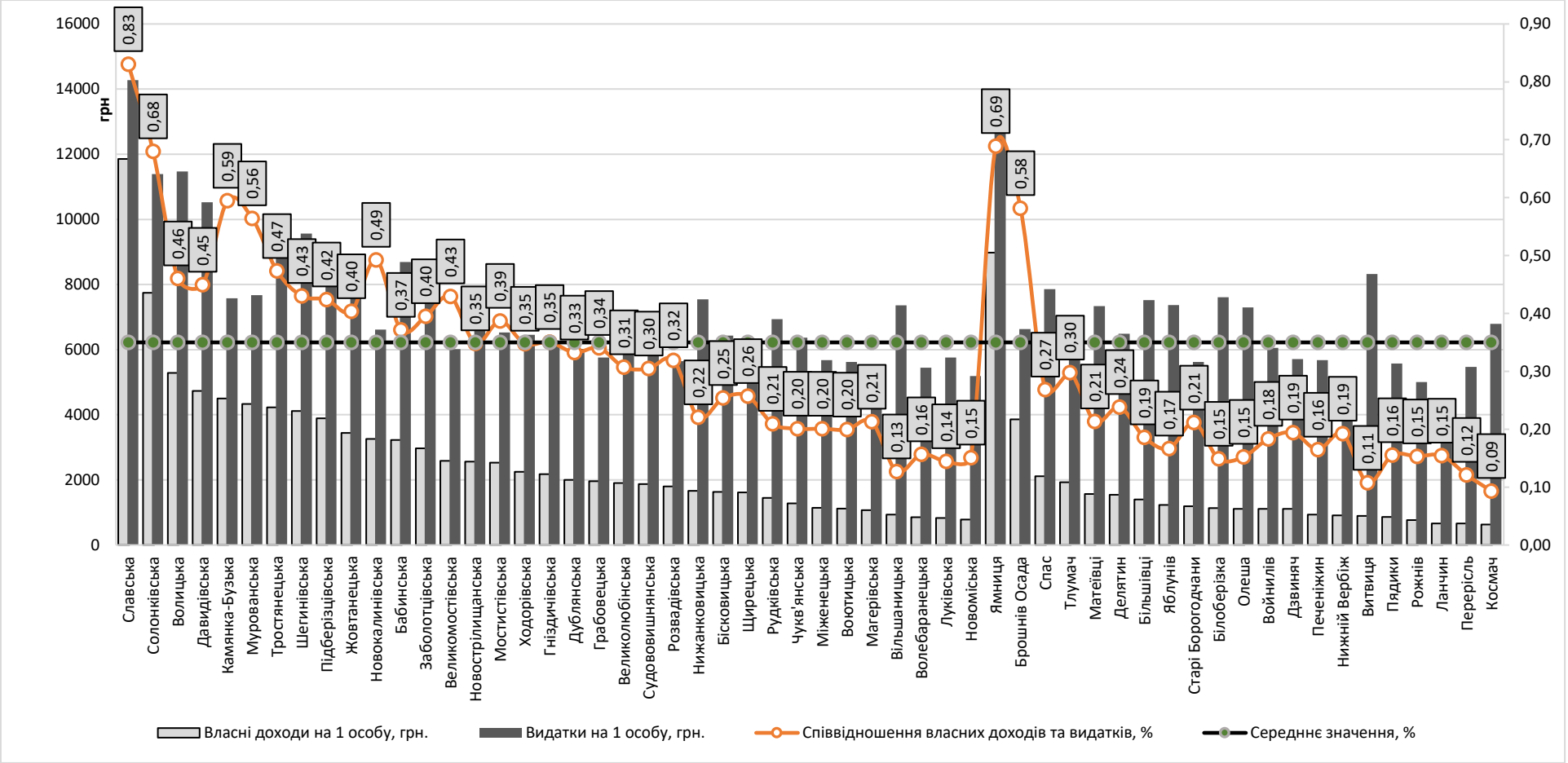

Рис. 3.5. Власні доходи та видатки, зважені на чисельність населення ОТГ Львівської та Івано-Франківської областей, 1.01.2019 р.

Джерело: складено на основі [173]

Таблиця 3.8

Особливості фінансового регулювання в розрізі різних рівнів публічного управління

Індикатори трансфертів	D_1					D_2					D_3				
	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Закарпатська область															
Міста обласного значення	0,31	0,74	0,08	0,29	0,20	0,52	0,48	0,46	0,17	0,19	0,52	0,49	0,46	0,46	0,38
Районні бюджети	0,09	0,07	0,06	0,43	0,38	0,74	0,70	0,68	0,35	0,36	0,83	0,77	0,74	0,79	0,73
ОТГ	0,08	0,07	0,05	0,41	0,39	0,75	0,70	0,70	0,36	0,34	0,83	0,77	0,75	0,77	0,73
Івано-Франківська область															
Міста обласного значення	0,08	0,07	0,04	0,42	0,36	0,64	0,60	0,58	0,54	0,52	0,64	0,60	0,58	0,54	0,52
Районні бюджети	0,33	0,25	0,22	0,79	0,69	0,87	0,86	0,85	0,85	0,79	0,87	0,86	0,85	0,85	0,79
ОТГ	0,36	0,28	0,29	0,78	0,75	0,90	0,87	0,87	0,87	0,85	0,90	0,87	0,87	0,87	0,85
Львівська область															
Міста обласного значення	0,07	0,02	0,02	0,43	0,29	0,62	0,54	0,56	0,32	0,29	0,63	0,55	0,56	0,55	0,44
Районні бюджети	0,11	0,04	0,05	0,57	0,43	0,77	0,67	0,70	0,45	0,42	0,78	0,67	0,71	0,68	0,60
ОТГ	0,20	0,17	0,12	0,70	0,58	0,82	0,81	0,77	0,54	0,50	0,82	0,82	0,78	0,78	0,70
Чернівецька область															
Міста обласного значення	0,01	0,00	0,00	0,37	0,22	0,53	0,50	0,50	0,30	0,30	0,53	0,50	0,50	0,50	0,42
Районні бюджети	0,33	0,24	0,26	0,87	0,83	0,84	0,81	0,89	0,69	0,66	0,85	0,82	0,90	0,90	0,87
ОТГ	0,45	0,38	0,30	0,85	0,91	0,89	0,88	0,86	0,74	0,80	0,90	0,89	0,87	0,89	0,93

Джерело: складено на основі [173]

Указані тенденції значною мірою визначили особливості функціонування ОТГ загалом у Карпатському регіоні.

Загальні параметри розподілу фінансових ресурсів ОМС за функціональними видатками в розрізі областей Карпатського регіону (рис.3.5) демонструють домінуючу роль видатків на здійснення загальнодержавних функцій, соціального захисту та соціального забезпечення, освіти. При цьому найбільша частка видатків економічного спрямування в сукупних видатках ОМС спостерігалась у Львівській області (11,1%), а найменша – у Закарпатській області (6,4 %)(рис. 3.6).

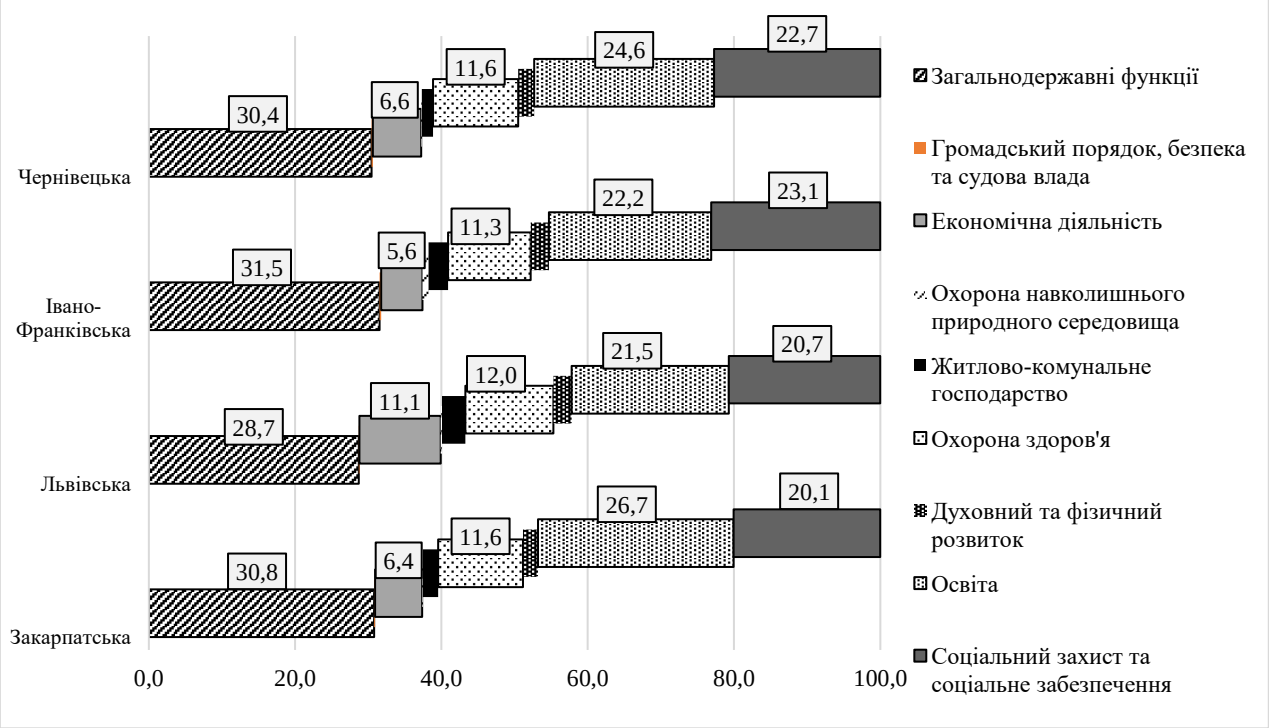

Рис. 3.6. Розподіл фінансових ресурсів ОМС Карпатського регіону в розрізі функціональних видатків, 1.01.2019 р.

Джерело: складено на основі [173]

Зауважимо, що з-поміж виявлених проблем функціонування ОТГ Карпатського регіону є значна варіація як обсягу сформованих власних доходів та здійснених видатків, зважених на чисельність мешканців, так і співвідношення між ними.

Для прикладу, Витвицька ОТГ за обсягом видатків займає другу позицію серед ОТГ Івано-Франківської області, при цьому лише на 11% покриває їх власними доходами. У Львівській області така ситуація характерна для Нижанковицької, Вільшаницької, Рудківської ОТГ із співвідношенням власних доходів та видатків 0,22%, 0,13% та 0,21 % відповідно.Варто вказати, що майже половина ОТГ (17 ОТГ), за підсумками 2018 р., не забезпечила середньо-обласного рівня співвідношення власних доходів та видатків, який становив 35%.

Львівська область. Розподіл видатків ОТГ на прикладі Львівської області у 2019 р. (табл. 3.9) свідчить, що серед усіх видатків найбільший

розмір становили видатки на освіту; це й зумовило загальний підсумок вищих позицій окремих ОТГ (Славська, Мурованська, Заболотцівська, Підберізцівська та ін.) у загальному розподілі ОТГ Львівської області. У порівнянні з 2018 р. ситуація кардинально не змінилась, вищий за середній обсяг видатків на управління по області спостерігався в 13 з 35 ОТГ, проте, якщо для ОТГ з високим рівнем власних доходів така позиція є виправданою, то для ОТГ із низьким рівнем доходів вказана ситуація є ризиковою з огляду на відволікання фінансових ресурсів від інших нагальних потреб фінансування (Додаток Н).

Таблиця 3.9

Фінансування видатків ОТГ Львівської області, 2019 р.

ОТГ	Загально-державні функції	Громадсь-кий порядо і безпека	Економічна діяльність	Охорона навкол-ишнього середовища	Житлово-комунальне господарство	Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захист	Всього видатки на 1 жителя
Славська	6172,8	0,0	3129,9	17,1	1323,5	891,4	808,1	5983,6	584,4	18910,7
Солонківська	3539,5	0,0	4166,8	158,2	1023,2	209,2	781,3	3829,1	72,4	13779,7
Мурованська	2456,3	0,0	2085,8	61,9	903,7	366,5	292,3	4270,1	29,5	10466,2
Давидівська	2126,0	0,0	7439,0	257,6	796,2	63,6	1090,5	3915,6	115,4	15803,7
Заболотцівська	2572,7	12,7	247,4	0,0	740,9	767,3	436,9	4691,3	41,4	9510,5
Підберізцівська	2328,7	0,0	1936,3	287,4	730,3	142,8	605,5	4121,1	107,4	10259,3
Волицька	2801,2	0,0	2578,8	92,0	560,0	129,9	388,1	6003,5	464,8	13018,2
Кам'янка-Бузька	1817,9	0,0	906,4	16,4	543,8	94,0	438,8	5128,8	218,2	9164,4
Шегинівська	2465,7	2,7	1006,5	3,0	486,2	148,5	523,5	4404,1	250,3	9290,4
Тростянецька	2673,3	17,8	817,8	22,2	335,4	601,9	450,0	4106,6	107,6	9132,6
Ходорівська	793,6	76,1	675,2	4,0	317,4	910,1	606,1	3576,1	128,5	7087,1
Новострілищанська	1938,2	11,5	182,5	0,0	286,3	113,2	770,5	3613,4	192,4	7108,0
Мостиська	1409,3	13,5	604,6	0,0	279,7	30,7	328,5	4119,4	166,4	6952,0
Великолюбінська	1364,1	48,8	854,2	136,1	277,4	293,8	269,3	3679,8	54,8	6978,4
Нижанковицька	4934,8	0,0	2657,3	0,0	270,9	14,7	382,6	3933,2	0,2	12193,6
Дублянська	1423,6	99,3	3554,0	6,0	254,7	264,2	418,9	3431,6	27,2	9479,6
Жовтанецька	1717,4	113,0	746,7	6,5	254,2	139,7	410,4	5074,8	73,1	8535,8
Бабинська	2758,1	217,9	666,2	0,0	226,8	570,4	408,3	4069,6	225,1	9142,4
Судововишнянська	908,2	32,9	1021,6	514,0	224,5	974,0	295,1	3677,6	41,3	7689,1
Гніздичівська	1832,9	11,1	385,6	0,0	205,4	34,1	324,2	3853,3	148,3	6794,9
Великомостівська	681,7	0,0	746,6	3,4	201,1	681,5	348,2	4401,0	115,6	7179,3
Новоміська	1248,7	131,6	799,5	0,0	189,5	80,7	257,7	3060,4	3,9	5772,0
Щирецька	1703,7	0,0	1106,4	0,0	186,3	15,8	427,2	3469,5	10,1	6919,2
Розвадівська	1629,0	0,0	772,8	129,0	169,6	114,6	241,9	3161,7	67,0	6285,6
Воютицька	1466,0	0,0	1037,6	0,0	146,3	105,8	235,7	3208,9	42,4	6242,8
Новокалинівська	2339,0	4,0	498,5	0,0	140,2	173,2	365,8	3322,3	139,7	6982,6
Рудківська	745,1	0,0	499,7	0,0	122,8	1057,9	318,5	4172,8	232,0	7148,7
Грабовецька	2429,2	70,4	734,5	0,0	119,2	21,0	564,8	2532,8	72,3	6544,1
Воле-Баранецька	1589,7	6,5	891,7	0,0	93,5	89,6	267,4	3291,5	39,0	6269,0
Бісковицька	1642,9	0,0	1079,3	1093,3	78,7	52,5	285,7	3855,0	48,4	8135,8

ОТГ	Загально-державні функції	Громадсь-кий порядо і безпека	Економічна діяльність	Охорона навкол-ишнього середовища	Житлово-комунальне господарство	Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захсит	Всього видатки на 1 жителя
Луківська	1392,2	13,9	436,7	0,0	71,1	55,7	462,9	3642,1	40,1	6114,7
Міженецька	1734,2	0,2	1195,7	0,0	70,8	115,1	270,7	2676,6	0,0	6063,4
Магерівська	968,7	0,0	389,2	0,0	57,5	569,1	93,1	3841,0	14,6	5933,3
Вільшаницька	1492,5	113,6	798,3	0,0	5,2	592,6	605,2	3657,1	40,8	7305,2
Чукв'янська	1781,6	0,0	965,9	0,0	1,6	335,6	367,4	4198,8	48,1	7698,9
Середнє значення	2025,1	28,5	1360,4	80,2	334,1	309,2	432,6	3942,1	113,2	8625,5

Джерело: складено на основі [173]

Івано-Франківська область. Розподіл видатків ОТГ на прикладі Івано-Франківської області у 2018 р. свідчить, що серед усіх видатків найбільший розмір становили видатки на освіту; видатки на економічну діяльність ОТГ, середні значення яких були вищими за середній обласний показник, були характерні для ОТГ із вищими характеристиками власних доходів; із загальної сукупності ОТГ Івано-Франківської області за вказаним напрямом функціональних видатків вирізняється Войнилівська ОТГ, обсяг видатків на економічну діяльність якої становив 0,8 грн на 1 жителя.

Варто також звернути увагу на відсутність фінансування функціональних видатків за такими напрямами як громадський порядок, безпека та судова влада у Спаській, Матеївецькій. Брошнів-Осадській, Тлумацькій, Войнилівській, Пядицькій, Перерізлянській ОТГ (7 з 21 ОТГ); охорона навколишнього природного середовища – у Спаській, Білоберізькій, Войнилівській, Перерізлянській, Нижньовербізькій ОТГ (5 з 21 ОТГ).

Проведений аналіз особливостей розподілу фінансових ресурсів ОТГ Карпатського регіону дозволяє виділити важливі напрями формування оптимального механізму розподілу фінансових ресурсів ОТГ.

Це, по перше, установлення мінімальних нормативів фінансування публічних послуг на базовому рівні місцевого самоврядування, що унеможливить їх фактичну відсутність.

По друге, необхідно оптимізувати видатки на управління відповідно до реальних потреб правлінської діяльності на рівні ОТГ (штатна чисельність працівників, заробітна плата управлінського персоналу, кількість структурних підрозділів).

По третє, важливо підвищувати роль та фінансову значущість функціональних видатків, які є найрезультативнішими.

3.3. Структурно-функціональний аналіз функціонування бюджетних механізмів територіальних громад

Одним із головних завдань децентралізації владних та фінансових повноважень є формування фінансово самодостатніх територіальних громад у напрямах активізації їх економічного розвитку та ефективної організації надання публічних послуг населенню. Перші результати адміністративно-територіальної децентралізації доволі суперечливі, адже створенні громади відрізняються як за чисельністю населення, площею, кількістю об'єднаних рад, так і за фінансовими ресурсами, акумульованими для виконання своїх завдань; різноманітний у своєму прояві і вплив бюджетно-фінансової децентралізації на роль міст обласного значення як центрів економічного розвитку. З огляду на фактичну втрату «вертикалі» управління, варто також звернути увагу на особливості функціонування ОТГ в питаннях налагодження взаємовідносин та розвитку області загалом [221].

Упродовж 2015–2018 рр. доходи місцевих бюджетів Центрального регіону (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська та Черкаська області) характеризувались значною диференціацією як у динаміці, так і в розрізі бюджетів різних рівнів публічного управління. Так, наприклад, у 2015 р. рівень загальнодержавних податків і зборів у розрахунку на мешканця варіював від 780 грн у Черкаській області до 1233 грн у Полтавській області

на рівні районів; така сама ситуація була характерною і для міст обласного значення, проте з меншим рівнем міжобласної варіації. У 2018 р. ситуація змінилась у напрямку зростання рівня загальнодержавних податків і зборів на рівні міст обласного значення та об'єднаних територіальних громад (рис. 3.7 та рис. 3.8) [221].

Цілком закономірною тенденцією упродовж 2015–2018 рр. у Центральному регіоні, як і в інших регіонах України, є нарощення фінансового потенціалу міст обласного значення. Так, наприклад, у Вінницькій області загальнодержавні податки і збори зросли в 2,8 рази, місцеві податки і збори – в 1,9 рази, щодо неподаткових надходжень суттєвого зростання не відбулося, при цьому позиція районів дещо послабшала з огляду на створення та функціонування ОТГ. Зазначимо, що ОТГ Центрального регіону займають лідируючі позиції в рейтингу фінансової спроможності, насамперед з огляду на вищий рівень концентрації бюджетоутворювальних підприємств у регіоні загалом.

Із-поміж важливих завдань бюджетної децентралізації є зменшення рівня фінансової залежності місцевих бюджетів від зовнішніх джерел фінансування, насамперед дотаційної залежності. Застосування протягом тривалого часу методу балансування, інструментом якого була дотація вирівнювання, привело до зростання частки дотаційних бюджетів [56].

Так у дореформений 2014 р. 16 із 21 (або 76,2%) міста обласного значення Центрального регіону України отримали дотацію вирівнювання. Унаслідок бюджетної децентралізації частка бюджетів-донорів у Центральному регіоні зросла у 2017–2018 рр., порівняно із 2014 р., із 23,8% до 45,%. Водночас у Карпатському регіоні спостерігаємо значно гірші показники забезпечення фінансовими ресурсами місцевих бюджетів: із 2,6% у 2014 р. до 9,2% у 2017 р. та 8,7% у 2018 р. [37].

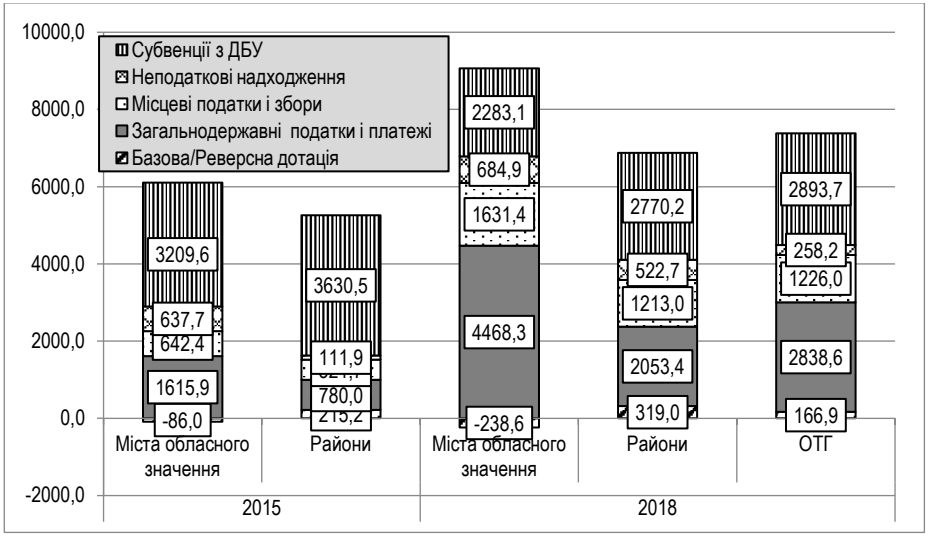

Вінницька

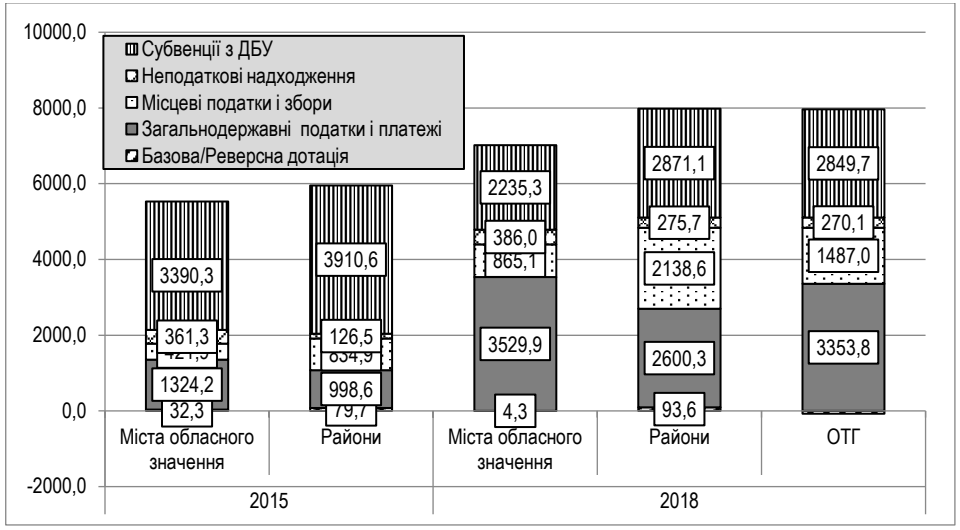

Кіровоградська

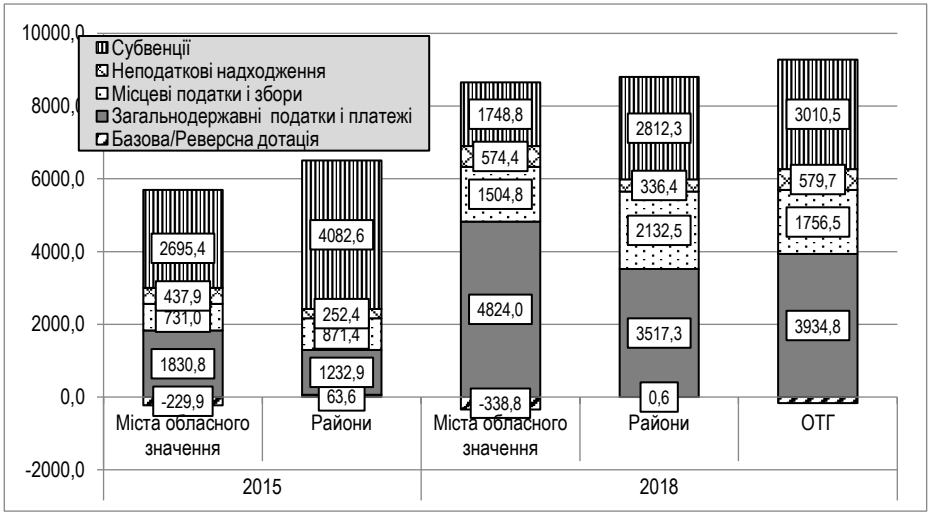

Полтавська

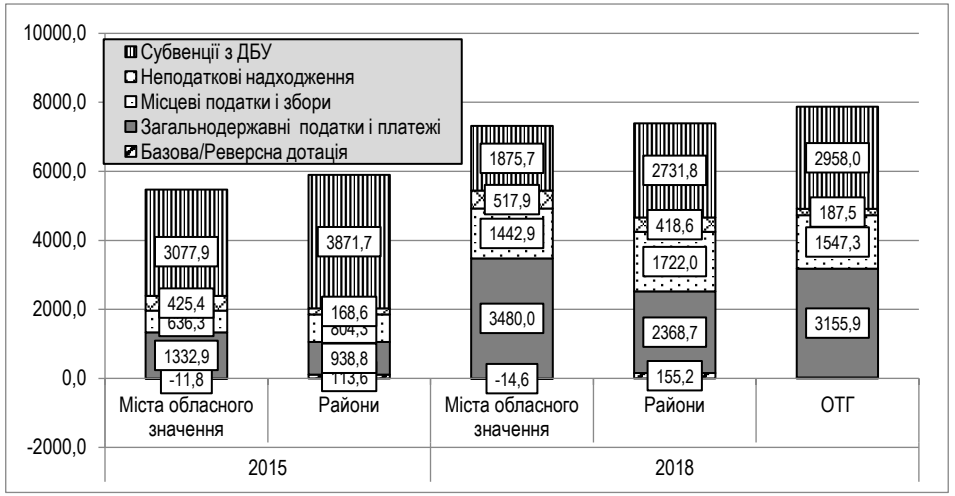

Черкаська

Рис. 3.7. Доходи місцевих бюджетів Центрального регіону, 2015-2018 рр.

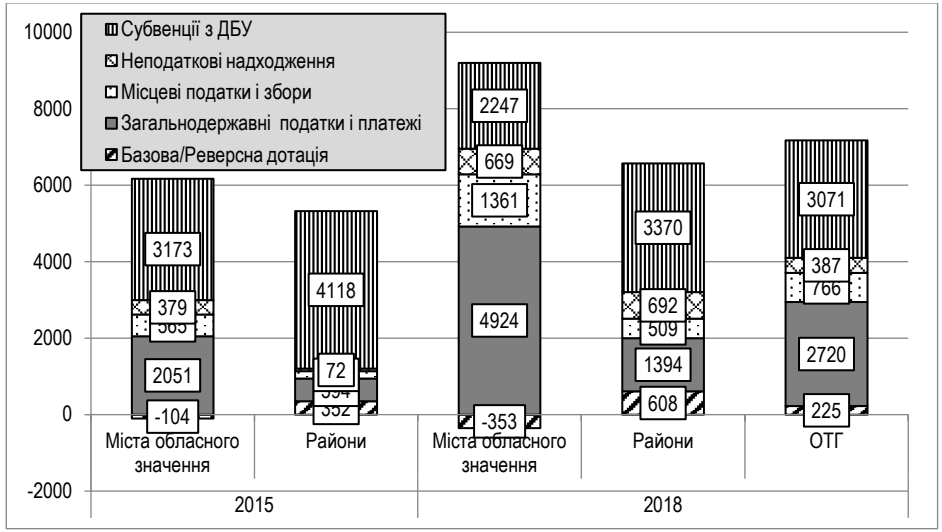

Закарпатська

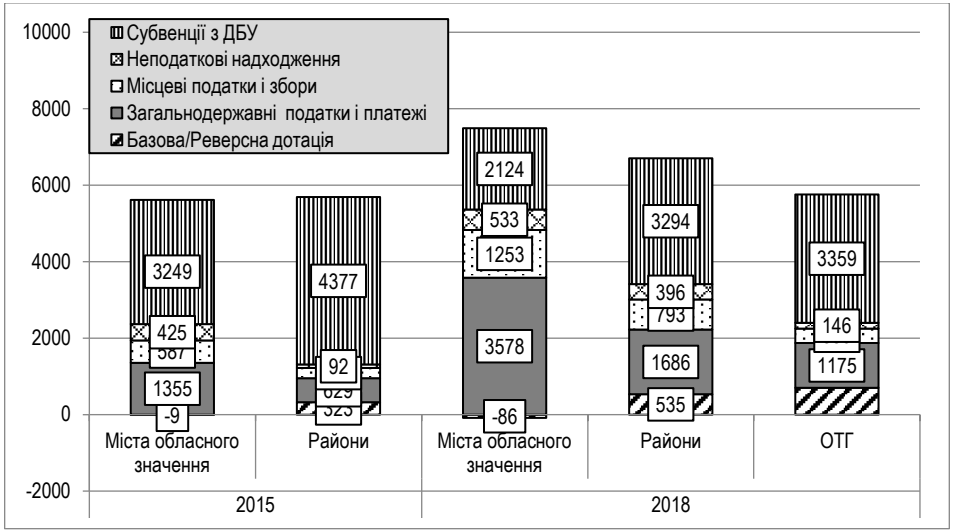

Івано-Франківська

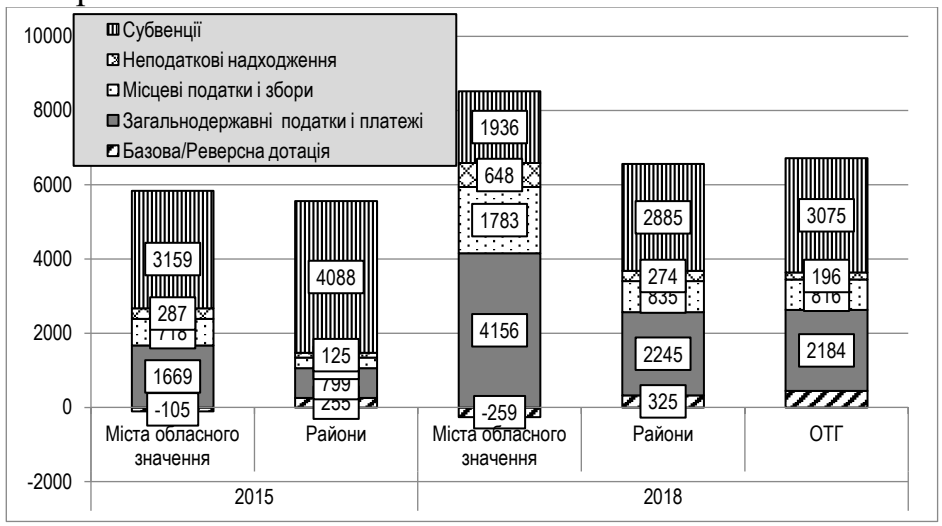

Львівська

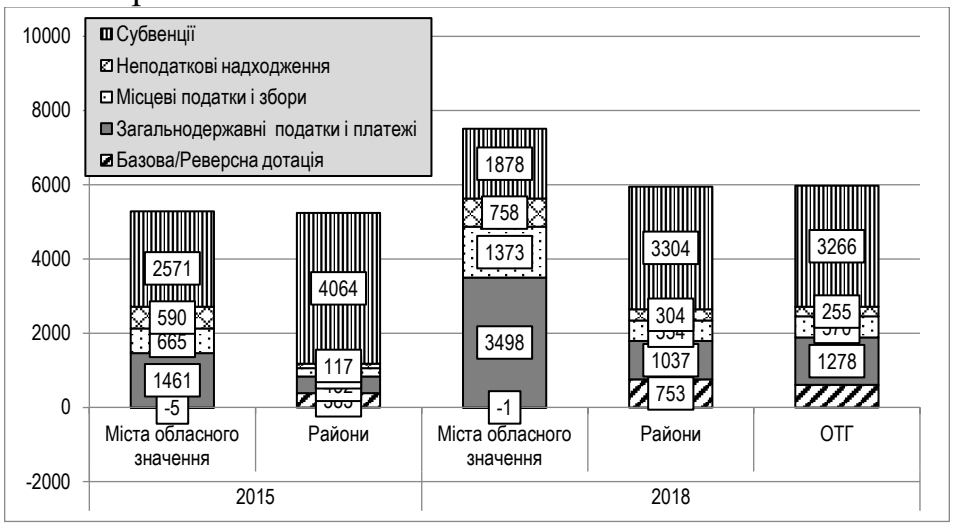

Чернівецька

Рис. 3.8. Доходи місцевих бюджетів Карпатського регіону, 2015-2018 рр.

На противагу в 2018 рр. доходи місцевих бюджетів Карпатського регіону (Івано-Франківська, Закарпатська, Львівська та Чернівецька області) були значно нижчими як у динаміці, так і в розрізі бюджетів різних рівнів публічного управління. Зауважимо, що доходи ОТГ Чернівецької та Івано-Франківської області не перевищували 6 тис. грн, розрахованих на чисельність населення; наприклад, у 2018 р. рівень доходів ОТГ Полтавської області становив понад 8 тис. грн у розрахунку на 1 мешканця. Упродовж 2015–2018 рр. найвищий рівень доходів ОТГ спостерігаємо в Закарпатській області. Для Карпатського регіону упродовж 2015–2018 рр., як і для Центрального регіону, характерним є суттєве нарощення фінансового потенціалу міст обласного значення.

Структурний зріз функціональних видатків міст обласного значення та районів Центрального і Карпатського регіонів у 2015 р. (рис. 3.9) засвідчує їхню подібність, проте в 2018 р. ситуація кардинально змінилась з огляду на такі фактори (рис.3.10):

– загальні тенденції посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, що дозволили підвищити рівень видатків, насамперед на рівні міст обласного значення, які з 2015 р. функціонували за новими фінансовими правилами;

– створення та функціонування ОТГ, що акумулювали частину фінансового ресурсу, послабивши так позицію районів, до яких вони раніше належали;

– невпорядкований механізм розподілу повноважень, дублювання функцій між районами та ОТГ; особливо катастрофічною була ситуація на територіях, де ОТГ покривали весь район;

– значне зростання обсягу фінансування субсидій (більшою мірою соціального характеру) на рівні районів і міст обласного значення[37].

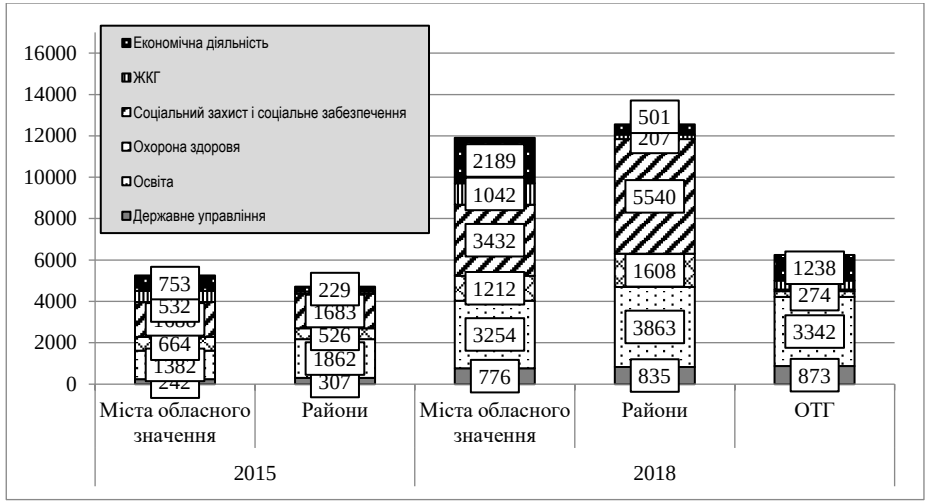

Вінницька

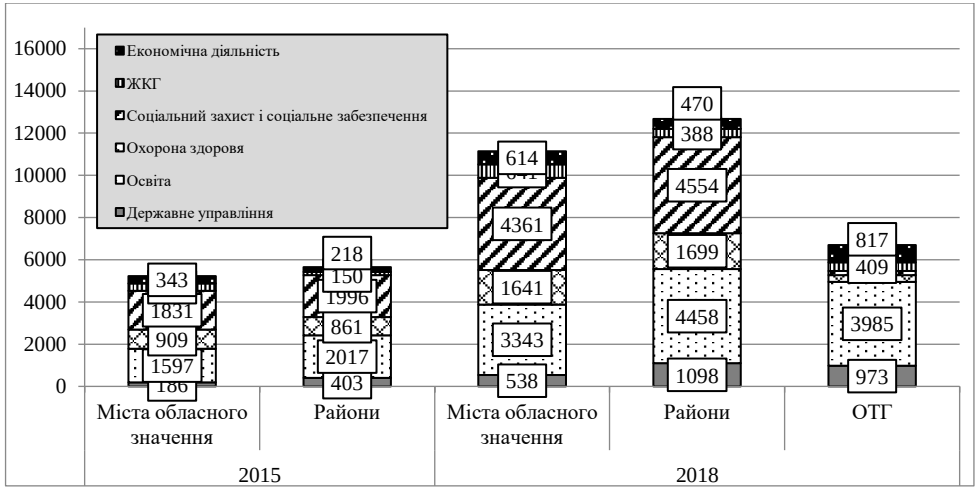

Кіровоградська

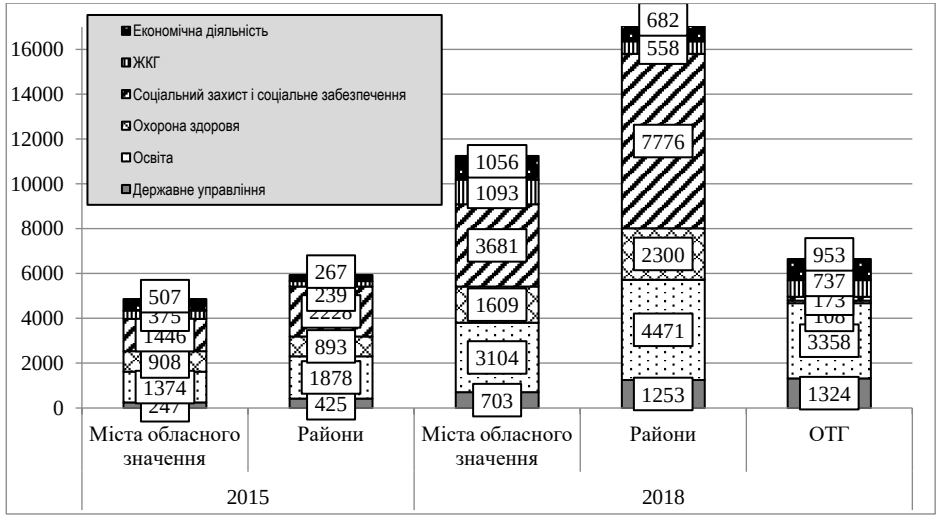

Полтавська

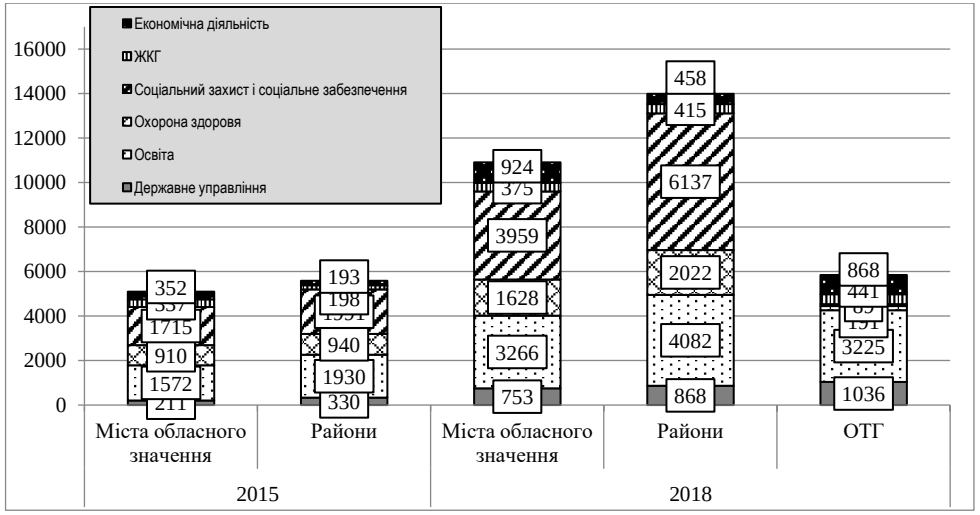

Черкаська

Рис. 3.9. Видатки місцевих бюджетів Центрального регіону, 2015-2018 рр.

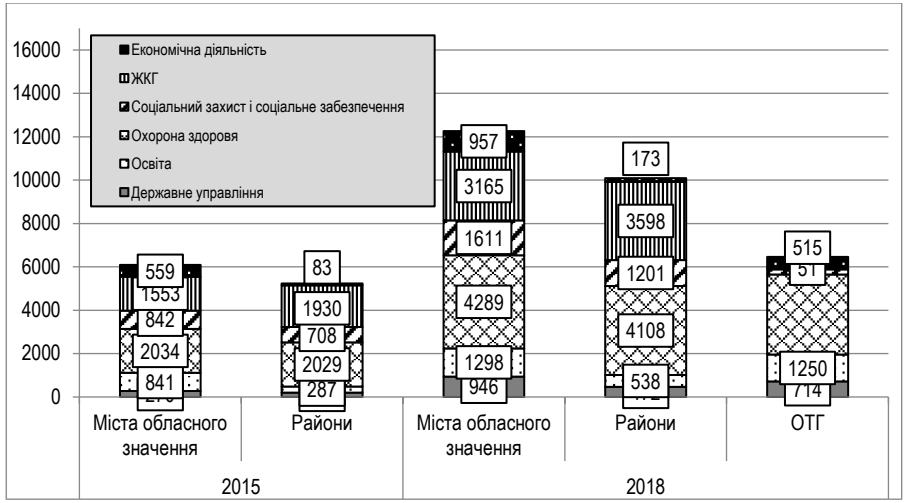

Закарпатська

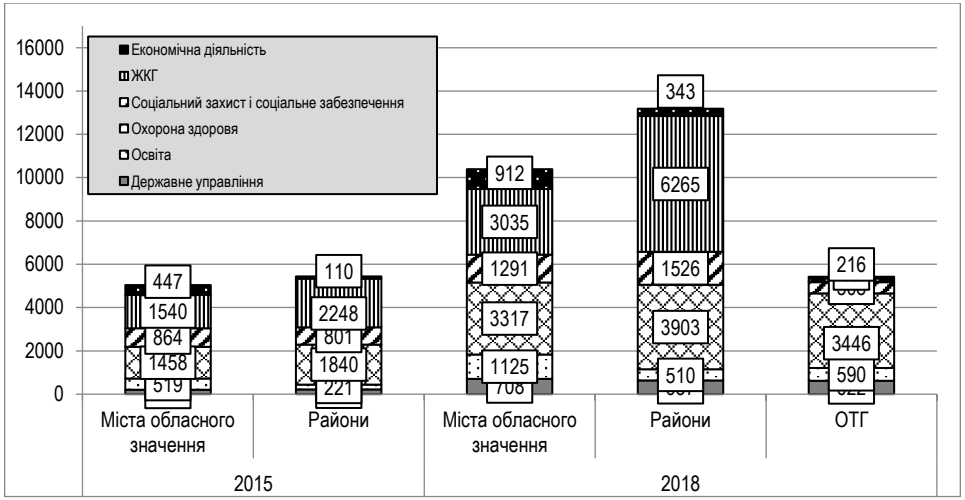

Івано-Франківська

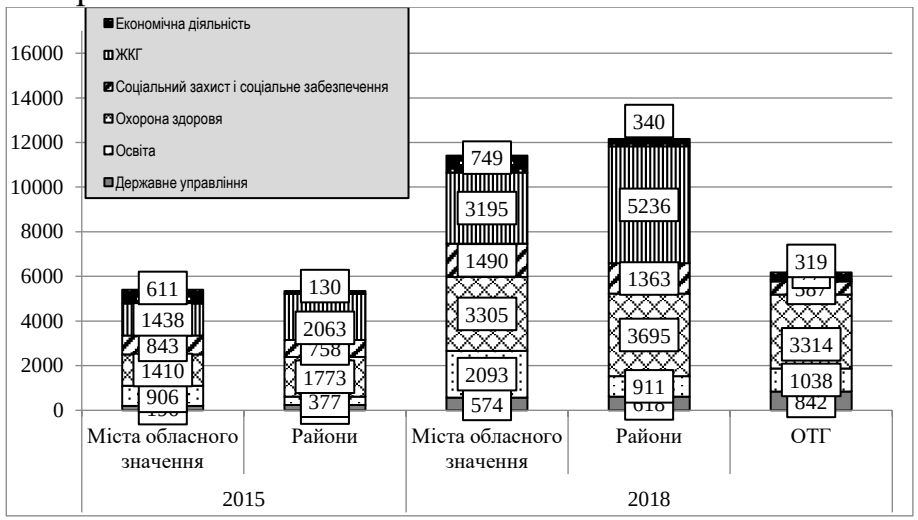

Львівська

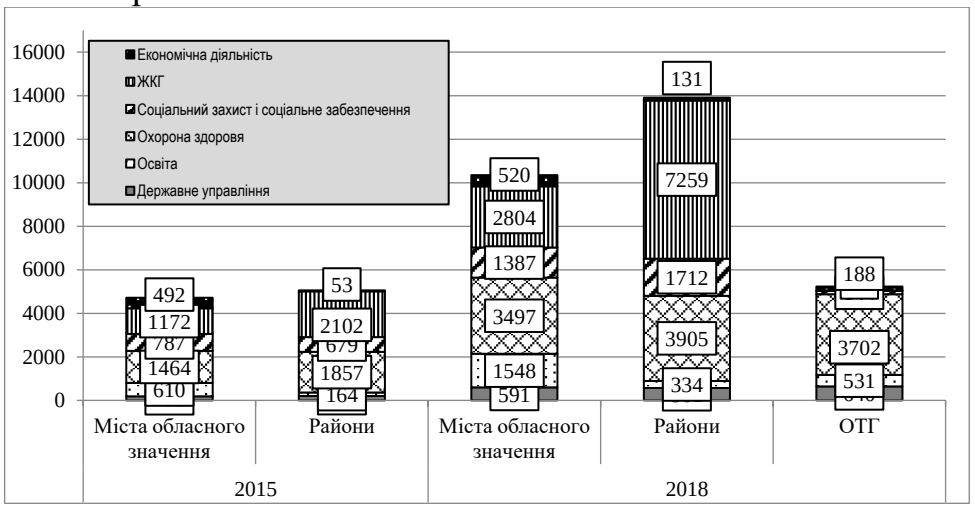

Чернівецька

Рис. 3.10. Видатки місцевих бюджетів Карпатського регіону, 2015-2018 рр.

Варто звернути увагу на інтенсифікацію процесів економічного розвитку на рівні міст обласного значення та ОТГ, про що свідчать вищі темпи приросту видатків на економічну діяльність порівняно з районами. Це дозволяє зробити висновок про успішність бюджетної децентралізації в частині локалізації цілей економічного розвитку [37].

Варто також зазначити, що неефективне використання фінансово-економічного потенціалу адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, насамперед об'єднаних територіальних громад, поглиблюватиме суперечності їх соціального та економічного розвитку.

Зазначене потребує детальнішого аналізу функціонування ОТГ в частині взаємозв'язку їх фінансового потенціалу та забезпечення суспільних послуг. Важливою для подальшого аналізу є детермінація напрямів фінансування видатків, а також з'ясування ролі власних доходів та трансфертів у забезпеченні основних напрямів функціональних видатків ОТГ [63].

Оцінювання ефективності видатків соціально-економічного розвитку ОТГ здійснимо у три етапи (табл. 3.10, 3.11).

1 етап: Пріоритетність видатків соціально-економічного розвитку ОТГ (співвідношення функціональних складників видатків і сукупних доходів ОТГ);

2 етап: Співвідношення видатків соціально-економічного розвитку і власних надходжень ОТГ;

3 етап: Співвідношення видатків соціально-економічного розвитку і трансфертів [67].

За результатами проведеного аналізу (ОТГ Полтавської та Кіровоградської областей) можна зробити такі висновки:

1) для ОТГ Полтавської (наприклад, Шишацька ОТГ) і Кіровоградської (Соколівська ОТГ) областей, які найбільш диверсифіковано забезпечили фінансування соціально-економічного розвитку (зростання 5–7 напрямів функціональних видатків), характерним є переважання соціальних видатків над економічними;

Таблиця 3.10

Порівняння взаємозв'язку доходів з функціональними видатками ОТГ Полтавської та Кіровоградської областей, 2017–2018 рр.

Напрям функціональних видатків	ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ																	КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ				
	Шишацька	Семенівська	Недогарківська	Велико-сорочинська	Сергіївська	Пришибська	Глобинська	Пирятинська	Засульська	Новоаврамівська	Білоцерківська	Клепачівська	Новознамянська	Піщанська	Покрово-Багачанська	Решетилівська*	Скороходівська	Омельницька	Бобринецька	Великоандрусівська	Маловисківська	Соколівська	Новоукраїнська
СПІВВІДНОШЕННЯ ВИДАТКІВ ДО СУКУПНИХ ДОХОДІВ																						
Державне управління	1,099	1,524	1,076	0,817	1,263	1,117	1,195	1,900	0,868	1,065	1,607	0,745	1,037	1,014	1,125	0,082	1,281	0,985	0,960	0,643	0,910	0,817	1,097
Економічна діяльність	0,360	0,480	0,266	0,325	0,176	0,962	1,653	1,054	1,240	2,984		3,161	1,394	3,218	7,258	0,487	0,928	0,609	0,299	0,525	0,777	0,767	1,902
ЖКГ	1,068	0,417	1,031	0,431	1,528	1,638	0,684	0,666	0,330	0,043	1,508	0,594	0,918	0,329	0,513	0,092	1,497	1,503	1,220	0,782	1,016	1,596	1,135
Соціальний захист	1,301	2,953	1,111	0,257	3,067	1,255	1,369	1,205	1,195	4,598	2,130	2,167	0,995	0,868	1,382	0,747	0,898	0,742	1,313	0,493	0,961	–	1,060
Освіта	1,167	1,206	1,227	1,950	0,891	0,900	0,946	0,936	0,948	0,891	0,845	0,734	0,843	0,860	0,775	1,065	0,875	0,953	0,912	1,269	0,899	1,897	0,938
дошкільна освіта	1,324	0,762	0,886	1,444	1,416	0,786	0,939	0,985	0,958	1,240	0,569	0,829	0,879	0,612	0,592	0,922	0,929	0,901	0,944	–	0,865	1,669	0,986
загальна середня освіта	1,110	1,251	1,277	1,846	0,790	1,015	0,877	0,836	0,936	0,826	0,866	0,716	0,821	0,899	0,818	1,032	0,856	0,998	0,926	1,407	0,874	1,858	0,901
позашкільна освіта	5,911	–	–	–	–	–	–	2,288	–	–	–	–	–	–	–	3,616	–	–	1,096	–	1,780	–	1,460
Фізичний і духовний розвиток	1,323	9,568	0,490	1,107	0,821	0,806	0,820	0,701	1,007	0,425	0,813	0,987	0,702	0,418	0,244	0,346	0,975	0,837	0,861	3,015	0,317	1,369	0,561
культура	1,330	7,814	0,490	1,107	0,822	0,856	0,786	0,347	0,926	0,433	0,827	0,984	0,678	0,415	0,231	0,403	1,029	0,834	0,729	2,955	0,283	1,445	0,469
спорт	0,534	–	–	–	0,644	0,272	1,651	–	1,871	–	0,034	1,251	1,184	0,616	–	0,212	0,195	1,217	0,929	–	–	1,056	–
СПІВВІДНОШЕННЯ ВИДАТКІВ ДО ВЛАСНИХ ДОХОДІВ																						
Державне управління	1,154	2,009	1,375	1,089	1,235	1,524	1,299	1,874	1,071	0,664	2,005	0,810	1,119	1,280	1,186	0,102	1,636	1,100	1,157	1,080	1,033	1,087	1,224
Економічна діяльність	0,377	0,633	0,340	0,433	0,172	1,312	1,797	1,039	1,529	1,860		3,437	1,504	4,062	7,650	0,604	1,185	0,680	0,361	0,650	0,831	1,042	2,119
ЖКГ	1,121	0,550	1,318	0,575	1,494	2,234	0,743	0,657	0,407	0,027	1,882	0,646	0,990	0,416	0,541	0,114	1,912	1,680	1,296	1,312	1,154	2,122	1,267
Соціальний захист	1,366	3,893	1,420	0,343	3,000	1,711	1,488	1,189	1,474	2,866	2,657	2,356	1,074	1,095	1,457	0,927	1,146	0,829	1,394	0,827	1,091	–	1,183
Освіта	1,225	1,590	1,568	2,599	0,871	1,227	0,830	0,923	1,169	0,556	1,055	0,798	0,910	1,086	0,817	1,321	1,117	1,065	0,969	2,130	1,020	2,522	1,047
дошкільна освіта	1,390	1,004	1,132	1,925	1,385	1,072	0,786	0,971	1,182	0,773	0,710	0,901	0,948	0,773	0,624	1,144	1,186	1,007	1,002	–	0,982	2,218	1,100

Напрям функціональних видатків	ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ																	КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ				
	Шишацька	Семенівська	Недогарківська	Велико-сорочинська	Сергіївська	Пришибська	Глобинська	Пирятинська	Засульська	Новоаврамівська	Білоцерківська	Клепачівська	Новознамянська	Піщанська	Покрово-Багачанська	Решетилівська*	Скороходівська	Омельницька	Бобринецька	Великоандрусівська	Маловисківська	Соколівська	Новоукраїнська
загальна середня освіта	1,165	1,649	1,632	2,461	0,773	1,385	0,530	0,825	1,154	0,515	1,080	0,779	0,886	1,135	0,862	1,280	1,092	1,115	0,983	2,362	0,992	2,470	1,006
позашкільна освіта	6,205	–	–	–	–	–	–	2,256	–	–	–	–	–	–	–	4,486			1,164	–	2,021	–	1,629
Фізичний і духовний розвиток	1,389	12,613	0,627	1,477	0,803	1,100	0,599	0,692	1,242	0,265	1,014	1,073	0,757	0,528	0,257	0,430	1,245	0,935	0,915	5,061	0,360	1,820	0,626
культура	1,396	10,301	0,627	1,477	0,804	1,168	0,831	0,342	1,143	0,270	1,032	1,070	0,732	0,524	0,243	0,499	1,313	0,932	0,774	4,959	0,322	1,921	0,523
спорт	0,560	–	–	–	0,630	0,371	1,758	–	2,308	–	0,042	1,360	1,278	0,778	–	0,262	0,249	1,360	0,987	–	–	1,404	–
СПІВВІДНОШЕННЯ ВИДАТКІВ ДО ТРАНСФЕРТІВ																							
Державне управління	0,991	0,604	0,936	0,601	1,529	0,843	1,049	0,000	1,098	23,530	1,846	0,903	0,827	0,780	1,122	0,034	1,071	0,892	0,732	0,439	0,738	0,302	0,921
Економічна діяльність	0,324	0,190	0,231	0,239	0,213	0,726	1,451	0,891	1,568	65,903	0,000	3,830	1,111	2,474	7,234	0,203	1,399	0,551	0,228	0,264	0,594	0,290	1,595
ЖКГ	0,963	0,165	0,897	0,317	1,850	1,235	0,600	0,563	0,417	0,940	1,733	0,720	0,731	0,253	0,512	0,038	2,256	1,362	0,820	0,534	0,825	0,590	0,954
Соціальний захист	1,173	1,170	0,966	0,189	3,715	0,946	1,202	1,019	1,511	101,554	2,447	2,625	0,793	0,667	1,378	0,311	1,352	0,672	0,882	0,337	0,780	0,000	0,891
Освіта	1,052	0,478	1,067	1,434	1,079	0,679	0,830	0,792	1,199	19,687	0,971	0,889	0,672	0,661	0,773	0,444	1,319	0,864	0,613	0,867	0,729	0,701	0,788
дошкільна освіта	1,193	0,302	0,771	1,062	1,715	0,593	0,824	0,833	1,212	27,381	0,654	1,004	0,700	0,471	0,590	0,384	1,400	0,816	0,634	–	0,702	0,617	0,828
загальна середня освіта	1,000	0,496	1,111	1,358	0,957	0,766	0,770	0,707	1,183	18,234	0,994	0,867	0,654	0,692	0,815	0,430	1,289	0,904	0,622	0,961	0,709	0,687	0,757
позашкільна освіта	5,327	–	–	–	–	–	–	1,935	–	–	–	–	–	–	–	1,507	–	–	0,737	–	1,444	–	1,226
Фізичний і духовний розвиток	1,193	3,792	0,426	0,815	0,994	0,608	0,720	0,593	1,273	9,389	0,934	1,196	0,559	0,322	0,243	0,144	1,469	0,758	0,579	2,059	0,257	0,506	0,471
культура	1,199	3,097	0,426	0,815	0,996	0,646	0,690	0,293	1,171	9,569	0,950	1,192	0,541	0,319	0,230	0,168	1,550	0,756	0,490	2,018	0,230	0,534	0,394
спорт	0,481	–	–	–	0,780	0,205	1,449		2,366		0,039	1,515	0,944	0,474	0,000	0,088	0,293	1,103	0,625	–	–	0,390	–

**дані без урахування власних надходжень у натуральній формі як результату реорганізації та передачі бюджетних установ у 2017 р.*

***фінансування не здійснювалось*

2) у функціонуванні третини ОТГ Полтавської області спостерігається чітка кореляція між забезпеченням підвищеного розміру фінансування загальної середньої освіти та відсутністю пріоритету в спрямуванні фінансових ресурсів на економічні видатки;

3) найбільша чутливість функціональних видатків до власних доходів ОТГ упродовж 2017–2018 рр. у Полтавській області відзначається за такими напрямами: державне управління (15 з 18 ОТГ), соціальних захист (15 з 18 ОТГ), шкільна (11 з 18 ОТГ) та дошкільна освіта (10 з 16 ОТГ).

Варто зауважити, що така ситуація вказує на потенційні ризики неефективного функціонування ОТГ з огляду на спрямування власних ресурсів на фінансування освітніх та адміністративних послуг, при цьому економічний розвиток ОТГ не забезпечується повною мірою;

4) у Кіровоградській області в усіх 5 ОТГ найбільшу чутливість відносно власних доходів забезпечили видатки на державне управління та ЖКГ, за іншими складниками функціональних видатків чітких тенденцій не спостерігається.ОТГ по-різному обирали напрями фінансування за рахунок власних доходів: наприклад, Соколівська ОТГ, забезпечивши значне зростання видатків практично за усіма напрямами, зовсім не фінансувала соціальний захист та дошкільну освіту; схожа ситуація в Новоукраїнській ОТГ, де спостерігаємо низький взаємозв’язок власних доходів з видатками на фізичний та духовний розвиток, решта функціональних видатків демонструє тісний взаємозв’язок;

5) спостерігається висока щільність видатків на позашкільну освіту та власних доходів, проте зазначені видатки впродовж аналізованого періоду здійснювались лише в 3 ОТГ (Шишацька, Пирятинська та Решетилівська) Полтавської області та 3 ОТГ (Бобринецька, Маловисківська та Новоукраїнська) Кіровоградської області, що є вкрай негативним явищем;

Таблиця 3.11

Взаємозв’язок доходів з функціональними видатками ОТГ Львівської області, 2018-2019 рр.

Напрям функціональних видатків	Бабинська	Бісковицька	Вільшаницька	Волє-Баранецька	Гніздичівська	Грабовецька	Дублянська	Заболотцівська	Луківська	Міженецька	Новокалинівська	Новоміська	Новострілищанська	Тростянецька	Чукв'янська	Ходорівська	Мостиська	Судововишнянська	Нижанковицька	Давидівська	Жовтанецька	Шегинівська
	Функціонували з 2016 р.															Функціонували з 2017 р.						
СПІВВІДНОШЕННЯ ВИДАТКІВ ДО СУКУПНИХ ДОХОДІВ																						
Державне управління	1,099	0,829	1,134	1,127	0,990	1,182	0,618	2,639	1,047	0,936	1,116	0,980	1,045	1,174	0,945	0,997	0,950	0,957	1,780	0,629	1,013	0,902
Економічна діяльність	0,728	0,688	0,514	1,219	0,861	0,796	2,370	0,318	0,547	1,718	0,745	1,407	0,298	0,998	1,699	1,186	0,895	1,193	1,651	1,442	0,798	0,584
ЖКГ	0,622	0,872	7,745	0,000	1,246	1,495	1,089	1,327	4,445	0,497	1,336	1,362	0,862	0,447	0,805	1,002	0,648	0,946	0,843	0,747	1,114	1,301
Охорона здоров'я	0,960	0,130	2,048	0,214	0,151	0,065	0,324	0,642	0,119	0,176	0,296	0,188	0,231	0,682	0,706	0,600	0,078	0,708	0,019	0,101	0,369	0,254
Духовний та фізичний розвиток	1,034	1,255	1,385	0,986	1,372	1,333	0,681	1,338	1,818	0,913	1,259	1,157	2,126	0,552	0,808	1,118	1,051	0,883	0,785	1,499	1,323	0,918
Освіта	1,058	0,913	1,156	0,957	0,959	0,916	0,694	0,913	1,006	0,926	1,041	1,024	1,007	0,945	0,971	0,990	1,013	0,998	0,653	0,787	0,923	1,070
дошкільна	0,000	1,536	0,000	0,000	1,033	1,003	0,717	0,956	0,000	0,818	2,980	1,101	0,000	1,063	0,000	1,031	0,950	0,941	0,625	0,819	1,035	1,418
шкільна	1,052	0,891	1,104	0,957	0,935	0,906	0,683	0,877	1,006	0,926	0,988	1,021	1,137	0,929	0,973	0,983	1,001	0,995	0,662	0,736	0,903	1,057
позашкільна	1,024	1,652	0,000	0,000	1,155	0,000	0,712	0,000	0,000	0,000	1,031	0,000	0,000	1,084	0,000	1,006	1,528	1,067	0,000	0,739	1,055	2,522
Соціальний захист	1,154	1,104	4,235	3,609	1,138	1,132	1,554	0,536	9,215	0,818	1,492	1,318	7,097	0,821	0,706	1,109	1,330	0,956	0,583	0,748	0,735	1,061
СПІВВІДНОШЕННЯ ВИДАТКІВ ДО ВЛАСНИХ ДОХОДІВ																						
Державне управління	1,186	0,910	0,810	1,014	0,790	1,050	0,738	1,907	0,852	1,041	0,960	0,721	1,022	1,174	0,893	0,864	0,919	0,875	0,978	0,638	0,873	0,765
Економічна діяльність	0,786	0,755	0,367	1,096	0,687	0,707	2,830	0,230	0,445	1,912	0,641	1,035	0,291	0,998	1,607	1,027	0,866	1,091	0,907	1,464	0,688	0,495
ЖКГ	0,671	0,957	5,533	0,000	0,994	1,328	1,300	0,959	3,617	0,552	1,150	1,002	0,844	0,447	0,761	0,869	0,627	0,865	0,463	0,758	0,960	1,104
Охорона здоров'я	1,036	0,143	1,463	0,192	0,120	0,058	0,386	0,464	0,097	0,196	0,255	0,139	0,226	0,682	0,667	0,520	0,076	0,647	0,011	0,102	0,318	0,216
Духовний та фізичний розвиток	1,117	1,378	0,989	0,887	1,094	1,184	0,813	0,967	1,479	1,015	1,083	0,851	2,081	0,552	0,763	0,969	1,016	0,807	0,431	1,522	1,140	0,778

Напрям функціональних видатків	Бабинська	Бісковицька	Вільшаницька	Воле-Баранецька	Гніздичівська	Грабовецька	Дубляньска	Заболотцівська	Луківська	Міженецька	Новокалинівська	Новомістька	Новострілищанська	Тростянецька	Чук'янська	Ходорівська	Мостиська	Судововишнянська	Нижанковицька	Давидівська	Жовтанецька	Шегинівська
	Функціонували з 2016 р.															Функціонували з 2017 р.						
Освіта	1,142	1,002	0,826	0,860	0,765	0,814	0,829	0,660	0,819	1,030	0,896	0,753	0,985	0,945	0,918	0,858	0,979	0,912	0,359	0,798	0,796	0,908
дошкільна	0,000	1,686	0,000	0,000	0,824	0,891	0,857	0,691	0,000	0,910	2,563	0,810	0,000	1,063	0,000	0,894	0,919	0,860	0,343	0,831	0,892	1,203
шкільна	1,136	0,978	0,789	0,860	0,746	0,805	0,816	0,634	0,819	1,030	0,850	0,751	1,113	0,929	0,920	0,852	0,969	0,909	0,364	0,747	0,778	0,896
позашкільна	1,105	1,813	0,000	0,000	0,921	0,000	0,850	0,000	0,000	0,000	0,887	0,000	0,000	1,084	0,000	0,872	1,478	0,975	0,000	0,750	0,909	2,139
Соціальний захист	1,246	1,212	3,025	3,246	0,908	1,353	1,856	0,387	7,500	0,910	1,284	0,969	6,945	0,821	0,667	0,961	1,287	0,873	0,320	0,759	0,633	0,900
СПІВВІДНОШЕННЯ ВИДАТКІВ ДО ТРАНСФЕРТІВ																						
Державне управління	1,044	0,801	1,210	1,154	1,183	1,272	0,570	3,485	1,095	0,909	1,347	1,060	1,059	1,174	0,960	1,098	0,975	1,001	2,422	0,618	1,169	1,071
Громадський порядок	0,803	0,000	0,000	22,532	2,222	4,586	0,000	0,000	0,000	0,830	0,000	0,548	1,789	1,270	0,607	2,614	1,071	0,000	3,778	0,000	1,399	1,298
Економічна діяльність	0,692	0,666	0,548	1,248	1,029	0,856	2,183	0,420	0,572	1,669	0,899	1,522	0,302	0,998	1,727	1,306	0,919	1,247	2,247	1,416	0,920	0,692
ЖКГ	0,590	0,843	8,263	0,000	1,489	1,608	1,003	1,753	4,648	0,482	1,614	1,474	0,874	0,447	0,818	1,104	0,666	0,989	1,147	0,733	1,286	1,544
Охорона здоров'я	0,912	0,126	2,185	0,219	0,180	0,070	0,298	0,848	0,125	0,171	0,358	0,204	0,234	0,682	0,717	0,661	0,081	0,740	0,026	0,099	0,426	0,302
Духовний та фізичний розвиток	0,983	1,214	1,478	1,010	1,639	1,434	0,627	1,767	1,901	0,886	1,520	1,252	2,155	0,552	0,821	1,231	1,079	0,923	1,068	1,472	1,526	1,089
Освіта	1,005	0,883	1,233	0,979	1,146	0,986	0,639	1,206	1,052	0,899	1,257	1,108	1,020	0,945	0,987	1,090	1,040	1,044	0,888	0,772	1,065	1,270
дошкільна	0,000	1,486	0,000	0,000	1,235	1,079	0,661	1,262	0,000	0,795	3,598	1,191	0,000	1,064	0,000	1,135	0,976	0,984	0,850	0,804	1,194	1,683
шкільна	1,000	0,862	1,178	0,979	1,117	0,975	0,629	1,158	1,052	0,899	1,193	1,105	1,152	0,930	0,989	1,082	1,028	1,040	0,901	0,723	1,042	1,254
позашкільна	0,972	1,598	0,000	0,000	1,380	0,000	0,656	0,000	0,000	0,000	1,245	0,000	0,000	1,085	0,000	1,107	1,568	1,115	0,000	0,726	1,217	2,993
Соціальний захист	1,096	1,068	4,518	3,694	1,360	1,218	1,431	0,708	9,636	0,795	1,802	1,426	7,192	0,821	0,717	1,221	1,366	0,999	0,793	0,735	0,848	1,259

**дані без урахування власних надходжень у натуральній формі як результату реорганізації та передачі бюджетних установ у 2017 р.*

***фінансування не здійснювалось*

6) за підсумками 2017–2018 рр., у 78 % ОТГ Полтавської області та в усіх 5 аналізованих ОТГ Кіровоградської області спостерігаємо вищі темпи нарощення трансфертів порівняно з власними доходами, що у довгостроковій перспективі може свідчити про наявність «ефекту липучки», детально описаного в зарубіжній літературі. Зауважимо, що в 2 ОТГ Полтавської області (Пришибська та Шишацька) зростання ролі трансфертів спостерігалось на тлі зниження власних доходів. Лише в Новоаврамівській ОТГ було переважання темпів зростання власних доходів над трансфертами у більш ніж 2 рази (зокрема за рахунок зниження приросту трансфертів), що пояснює високу чутливість останніх до майже всіх функціональних видатків[67].

За результатами проведеного аналізу ОТГ Львівської області можна зробити такі висновки:

1) як і для ОТГ Полтавської та Кіровоградської областей, так і для ОТГ Львівської області характерним є превалювання соціальних видатків над економічними;

2) найбільша чутливість функціональних видатків до власних доходів ОТГ упродовж 2018–2019 рр. простежується за такими напрямами: духовний та фізичний розвиток (11 з 22 ОТГ), соціальний захист (10 з 22 ОТГ);

4) у Львівській області у третини ОТГ тісний зв'язок з власними доходами забезпечили видатки на економічну діяльність;

5) за підсумками 2018–2019 рр., у ОТГ Львівської області спостерігалась висока чутливість видатків відносно трансфертів майже за усіма функціональними напрямками [100].

Результати оцінювання ефективності бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад дозволяють зробити такі висновки:

- з-поміж пріоритетних видатків, що зростали значно вищими темпами, є видатки на освіту та соціальний захист, при цьому видатки на позашкільну освіту в багатьох громадах були відсутніми;

- найвищу чутливість при зростанні власних доходів, як і на прикладі міст обласного значення, спостерігаємо відносно економічних видатків;
- виокремилась група територіальних громад, у яких чітко простежується «ефект липучки», видатки зростають при зростанні трансфертів із ДБУ, при цьому власні доходи зростають значно повільніше.

Отже, можемо констатувати, що для ефективного функціонування ОТГ варто забезпечити такі фактори:

- зростання власних доходів, насамперед шляхом ефективного використання власного фінансово-економічного потенціалу;
- паритет у співвідношенні економічних та соціальних видатків з метою формування довгострокових позитивних ефектів соціального-економічного розвитку ОТГ;
- диверсифікацію функціональних видатків для всеохоплюючого забезпечення публічних послуг на рівні ОТГ.

3.4. Ідентифікація ризиків та їх вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ

Функціонування територіальних громад перебуває під впливом як адміністративно-фінансової децентралізації, так і секторальних реформ (освіти, соціального захисту, охорони здоров'я). За таких умов необхідно встановити ризики, що супроводжують указані процеси.

3.4.1. Сфера охорони здоров'я

Із-поміж заходів забезпечення добробуту громад одне з найважливіших місць посідає охорона здоров'я, що в українських реаліях значною мірою зумовлено високим рівнем смертності (остання значно перевищує європейські показники), скороченням очікуваної тривалості життя та низькою задоволеністю мешканців громад якістю медичних послуг. Як зауважують

експерти Асоціації міст України, передумовами змін у зазначеній сфері були такі: законодавча невизначеність гарантованих державою обсягів, стандартів та нормативів безоплатної медичної допомоги; надмірна і нерівномірно розподілена медична інфраструктура; обмежений обсяг та неефективне витрачання бюджетних коштів; нерівномірна доступність, неналежна якість, низька ефективність медичної допомоги; значна частка «неформальних» платежів у складі фінансування медичної послуги; відсутній зворотний зв'язок між споживачами і постачальниками медичних послуг [228].

Зазначене вище зумовило необхідність реформ у сфері охорони здоров'я, спрямованих на вирішення вказаних проблем. Разом з тим вони не позбавлені ризиків (організаційно-інституційних, функціональних та фінансових), що супроводжують цей процес та потребують окреслення та визначення напрямів їх мінімізації.

Організаційно-інституційні ризики. Реформа охорони здоров'я передбачає надання медичної допомоги (первинної, вторинної та третинної). Законодавче та нормативно-правове підґрунтя реформи становлять Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [193] та наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу» [198]. Зауважимо, що реалізація реформи медичної сфери розпочалась із первинного рівня надання медичної допомоги, щодо вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги на кінець 2019 р. проведено експеримент у Полтавській області, щодо третинного рівня (високоспеціалізованої) медичної допомоги триває обговорення пакету гарантованих медичних послуг та умов його надання для пацієнта. За умов зволікання із продовженням медичної реформи сегрегуються окремі ризики, нівелювання яких прямо залежить від подальших трансформацій у цій сфері.

Одним із важливих напрямів організації надання медичних послуг є спроможна мережа медичних закладів, яку на рівні територіальних громад формують обласні державні адміністрації відповідно до затвердженого плану спроможних мереж надання ПМД; функціональне об'єднання закладів охорони здоров'я (вторинна та третинна медична допомога), розміщених на відповідній території, визначаються у складі госпітальних округів.

Дискусії навколо створення госпітальних округів тривали доволі довго з огляду на відсутність єдиного бачення всіх зацікавлених осіб щодо географічних меж та складу медичних закладів. Так у всіх областях Карпатського регіону, окрім Закарпатської області, сформовано від 1 до 5 госпітальних округів. Однак, відповідно до Постанови КМУ від 27 листопада 2019 р. № 1074 «Про деякі питання створення госпітальних округів» [202], визначено механізм їх створення, управління та функціонування; це підтверджує, що нівелювання багатьох ризиків у сфері охорони здоров'я лежить у площині політичних рішень.

Із-поміж новацій вказаного порядку є створення єдиного госпітального округу. Відповідає чинному порядку лише госпітальний округ Львівської області, що включає функціональне об'єднання таких закладів охорони здоров'я:

1. Львівська міська лікарня швидкої допомоги – ЛІЛ ІІ рівня;
2. Львівська обласна лікарня – ЛІЛ ІІ рівня;
3. Львівська міська лікарня №8 – ЛІЛ ІІ рівня;
4. Буська ЦРЛ – ЛІЛ І рівня;
5. Червоноградська міська лікарня – ЛІЛ ІІ рівня;
6. Дрогобицька міська лікарня №1 – ЛІЛ ІІ рівня;
7. Самбірська центральна районна лікарня – ЛІЛ І рівня;
8. Стрийська центральна районна лікарня – ЛІЛ І рівня;
9. Новояворівська районна лікарня – ЛІЛ І рівня[171].

Реформуванню системи надання первинної медичної допомоги передувало створення Національної служби здоров'я України (НСЗУ) як

єдиного адміністратора виплат за медичними деклараціями, перетворення КП у КНП Центр первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД), упровадження електронних систем ведення пацієнтів, декларування тощо. Унаслідок цих заходів стало можливим підписання декларацій із лікарями про надання первинної медичної допомоги.

Рейтингування областей за кількістю підписаних декларацій свідчить, що найбільша інтенсивність характерна для Дніпропетровської області, проте співвідношення чисельності декларантів і чисельності наявного населення в області (0,74) є нижчим за середнє значення в Україні – 0,76 (без урахування тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей) [61].

Порівняння областей Карпатського регіону за цим параметром указує, що найвищий ступінь охоплення наявного населення підписаними деклараціями має Львівська область – 0,80, у Івано-Франківській області цей показник становить 0,77, а найменше значення спостерігаємо в Чернівецькій та Закарпатській областях – 0,74, що є нижчим за середнє значення по Україні (рис. 3.11).

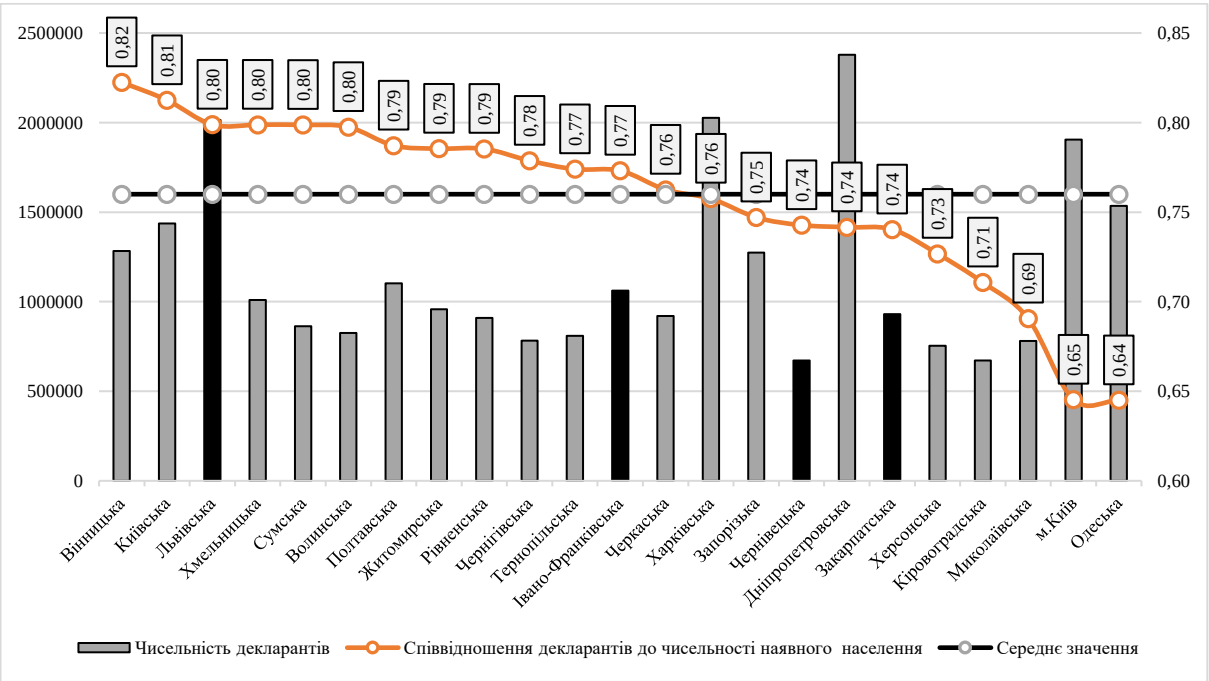

Рис.3.11. Характеристика областей за кількістю укладених декларацій щодо надання медичної допомоги в розрізі регіонів станом на 01.11.2019 р.

Джерело: авторські розрахунки на основі [166]

Як свідчать проведені розрахунки за віковим розподілом, найменш зацікавлені в укладанні декларацій особи працездатного віку. Проблеми з декларуванням спостерігаються в Закарпатській області. Фактично 15 % дітей не охоплені деклараціями надання медичних послуг. Така сама негативна ситуація і щодо осіб старше 65 років: у всіх областях Карпатського регіону не уклали декларації 13–15% пенсіонерів (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Характеристика декларування осіб щодо надання первинних медичних послуг у розрізі вікових груп за областями Карпатського регіону станом на 01.01.2019 р.

Параметри	Вікові категорії	Області Карпатського регіону			
		Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька
Розподіл постійного населення за віком, осіб	0-17	291379	276382	484905	183578
	18-64	814567	900353	1650210	589534
	65 і старше	148023	193791	368536	128197
Розподіл декларантів за віком, осіб	0-17	249015	255579	456074	165794
	18-64	557495	639524	1241083	396465
	65 і старше	126077	168164	320213	110378
Співвідношення декларантів і чисельності постійного населення за віком	0-17	0,85	0,92	0,94	0,90
	18-64	0,68	0,71	0,75	0,67
	65 і старше	0,85	0,87	0,87	0,86

Джерело: авторські розрахунки на основі [92], [166]

Так у Чернівецькій та Закарпатській областях станом на 01.11.2019 р. частка зареєстрованих декларантів зазначеної категорії постійного населення складала 0,67 та 0,68 відповідно. Для порівняння: у Львівській області цей показник становив 0,75. Найгірша ситуація з деклараціями щодо надання медичної допомоги, укладеними дітьми віком до 17 років.

Особливістю Карпатського регіону є переважання чисельності сільського населення над міським, що суттєво впливає на загальні параметри формування та розвитку медицини в регіоні загалом та сільських територіальних громадах зокрема.

Загальні параметри укладення декларацій за типом населеного пункту свідчать про переважаючу активність сільської первинної медицини в Закарпатській області та міської у Львівській області.

Водночас низький рівень та значна варіація щільності населення територіальних громад, насамперед сільських, засвідчують необхідність функціонування більшої кількості ФАПів, амбулаторій та інших медичних закладів, а також потребу в лікарях з огляду на більшу площу (радіус) обслуговування (рис.3.12).

Не враховані адміністративні та територіальні особливості функціонуючих ОТГ, а саме сільська місцевість із низькою щільністю населення і розмір капітаційної ставки; її підвищений розмір з коефіцієнтом 1,25 визначається тільки для гірських територій.

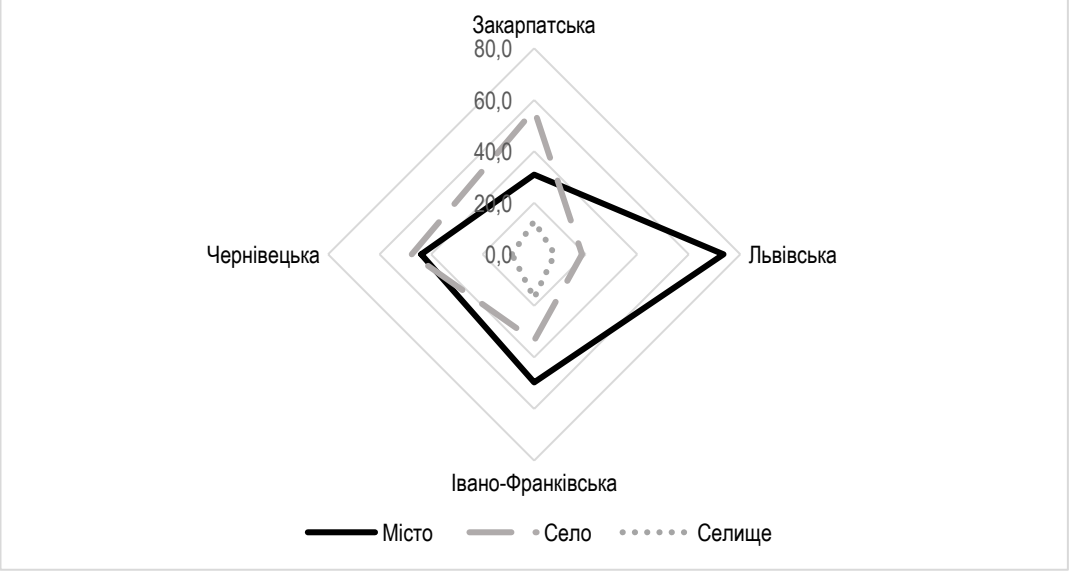

а) укладені декларації за типом населеного пункту

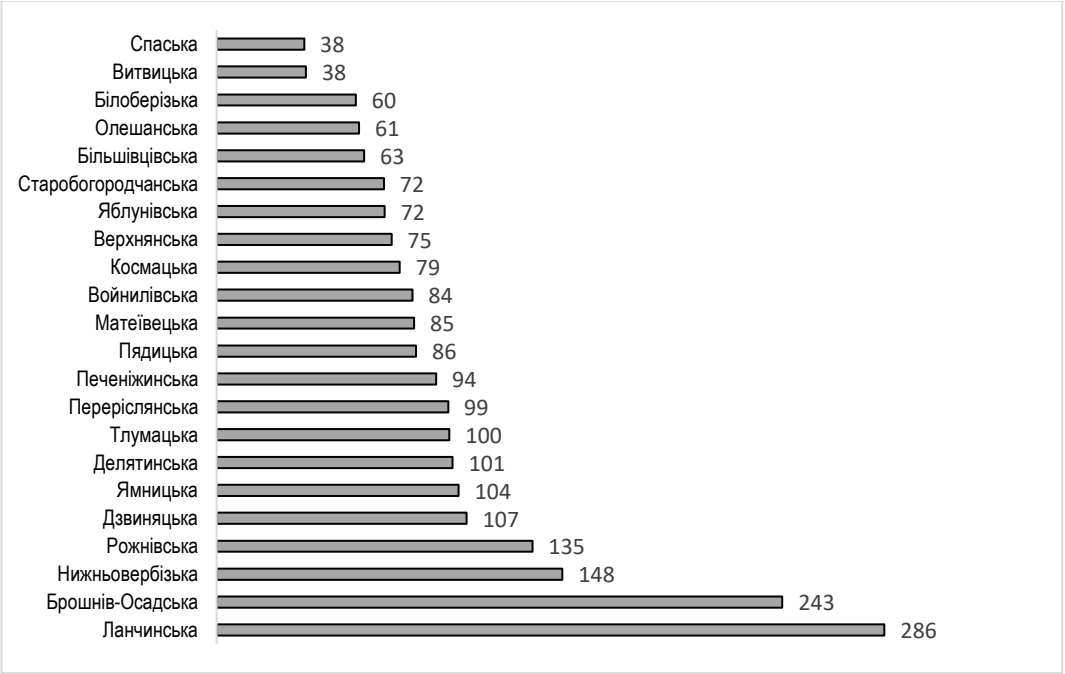

б) щільність населення територіальних громад Івано-Франківської області

Рис.3.12. Параметри укладених декларацій за типом населеного пункту в Карпатському регіоні та щільність населення Івано-Франківської області станом на 01.11.2019 р.

Джерело: авторські розрахунки на основі [92], [166]

Крім того укомплектованість лікарями закладів первинної медичної допомоги територіальних громад Карпатського регіону є доволі низькою, про що свідчить перевищення оптимального обсягу практики лікарів (ООП) практично більшості ЦПМСД, які надають первинну медичну допомогу мешканцям територіальних громад. В Івано-Франківській області лише в Білоберізькій, Витвицькій, Печеніжинській та Перерізлянській ОТГ (4 з 23 ОТГ) усі лікарі працювали в межах оптимального обсягу професійної практики, а, наприклад, у Дзвиняцькій ОТГ усі лікарі уклали декларації понад визначений ліміт (рис. 3.13). Станом на 01.11.2019 р. у Закарпатській області жоден ЦПМСД на рівні територіальних громад не працював у межах оптимального обсягу професійної практики.

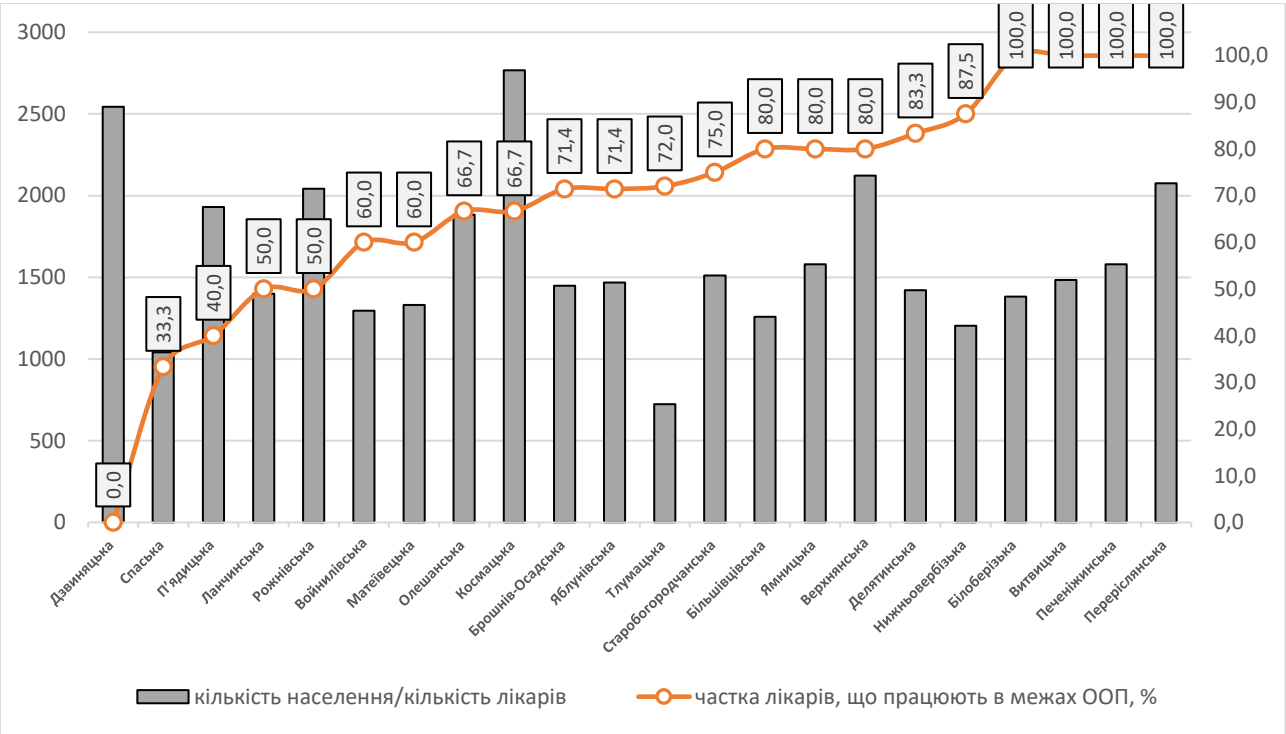

Рис.3.13. Оптимальний обсяг практики лікарів та співвідношення чисельності лікарів і чисельності населення в ОТГ Івано-Франківської області станом на 01.01.2019 р.

Джерело: авторські розрахунки на основі [166]

Функціональні ризики. У процесі реформування первинної медичної допомоги з'явились нові типи функціональних взаємовідносин між ЦНПМСД та НЗСУ, ОМС, отримувачами медичної допомоги, медичним персоналом, кожному з яких притаманні функціональні (як наявні, так і потенційні) ризики (табл. 3.13).

У питаннях спроможності мережі закладів первинної медичної допомоги важливим чинником є чисельність обслуговуваного населення, зокрема невелика чисельність декларантів зумовлює значне фінансове навантаження на бюджет як ЦПМСД, так і ОТГ. Як зазначають у Департаменті охорони здоров'я Чернівецької ОДА, «Сьогодні зрозуміло, що повністю забезпечити медицину малочисельні громади не зможуть. Наприклад, у Путильському районі Чернівецької області таких дві: Конятинська й Усть-

Путильська. Оскільки вони дуже віддалені від великих населених пунктів, то й вирішили створити свої медичні заклади» [70].

Таблиця 3.13

Типи функціональних взаємовідносин у сфері охорони здоров'я

№ з/п	Тип взаємовідносин	Функціональні ризики
1.	ОМС – ЦПМСД	- низький рівень фінансової спроможності окремих ОТГ не дозволяє на належному рівні утримувати медичні заклади; - оптимізація закладів здійснюватиметься без урахування потреби забезпечення медичними послугами, а виходячи з наявних фінансових ресурсів; - відсутність зацікавленості керівництва ОМС у розвитку додаткових програм, спрямованих на профілактику захворювань населення, стимулювання працівників, покращення матеріально-технічної бази закладів
2.	ЦПМСД-НСЗУ	-відсутність укладених договорів із НСЗУ унеможливить фінансування закладу та надання медичної допомоги населенню; - зміна визначених умов щодо надання первинної медичної допомоги (зміна нормативного навантаження лікарів пацієнтами, застосування вікових коефіцієнтів при врахуванні капітаційної ставки та ін.); - відсутність зростання капітаційної ставки відносно зростання соціальних нормативів;
3.	ЦПМСД (лікар) - декларанти	- наявність осіб, які не уклали декларації, зумовлює недоотримання фінансових ресурсів; - високе навантаження лікарів укладеними деклараціями може спричинити нерівномірний час очікування між пацієнтами; - оплата виключно гарантованих послуг, відсутність додаткових ініціатив, спрямованих на запобігання захворювання та популяризацію здорового способу життя;
4.	ЦПМСД (директор)-медичний персонал	- варіація оплати праці медичних працівників у розрізі різних ЦПМСД; - різний рівень умов праці медичних працівників;
5.	ЦПМСД-заклади вторинного та третинного рівнів медичної допомоги	- низький рівень оплати праці закладів вторинного рівня зумовлює «конфлікт інтересів» між медичним персоналом первинного та вторинного рівнів надання медичної допомоги.

Джерело: розроблено автором

Із-поміж ризиків, що виникають із огляду на договірні відносини у сфері оплати праці лікарів та іншого медичного персоналу, варто виділити нерівномірний розподіл середньої заробітної плати між типовими закладами первинної медичної допомоги. Зокрема в Івано-Франківській області, за

підсумками 2018 р., середня заробітна плата на первинці становила 18 тис. грн, а в Закарпатській області – 31,7 тис. грн. [70] Це зумовлено насамперед новим автономним статусом лікарняного закладу та регулюванням оплати праці медичних працівників відповідно до колективного договору. Варто додати, що лікарю надано право вибору форми узаконення трудових відносин (працівник лікарні з колективним договором чи фізична особа-підприємець) [61].

Фінансові ризики. Створення спроможних громад майже синхронно відбувається з реформуванням сфери охорони здоров'я загалом і первинної медичної допомоги зокрема. На сьогодні ОТГ самостійно підходять до організації первинних медичних послуг. За підсумками дослідження можемо констатувати, що є 3 типи організації первинних медичних послуг:

- первинна медична допомога надається Центром первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД) ОТГ для мешканців винятково ОТГ;
- первинна медична допомога надається районним ЦПМСД;
- первинна медична допомога надається ЦПМСД ОТГ для мешканців усього району (зокрема сіл та селищ, що не увійшли до ОТГ).

Тип обраних відносин територіальною громадою прямо визначає особливості спрямування фінансових ресурсів для фінансування первинних медичних послуг. До 01.07.2018 р. громади отримували субвенцію на фінансування первинної медичної допомоги, проте витрачали її по-різному. Наприклад, Тячівська ОТГ, отримавши медичну субвенцію в розмірі 8,3 млн. грн, передала на районний рівень 69,4% цієї суми, 28,1% коштів було спрямовано на фінансування первинної медичної допомоги населенню, що надається амбулаторно-поліклінічними закладами (відділеннями) та ФАПами (комунальні заклади Тячівської ОТГ), а 5,5% від субвенції – на заходи щодо лікування онкологічних хворих, відшкодування вартості лікарських засобів для лікування окремих захворювань, а також інші програми. Схожий бюджетний механізм фінансування охорони здоров'я використовували і Вільховецька, Баранинська та Полянська ОТГ.

Не налагоджували фінансування охорони здоров'я власними зусиллями Іршавська та Перечинська ОТГ, які в першому півріччі 2018 р. всю отриману субвенцію передали іншим місцевим бюджетам для фінансування первинної медичної допомоги. Зазначимо, що в другій половині 2018 р. діяв подвійний механізм фінансування ОТГ у сфері охорони здоров'я, що полягав у можливості акумулювання коштів як з ДБУ у вигляді субвенції, так і з НСЗУ у вигляді оплати медичних послуг відповідно до укладених договорів. За підсумками 2018 р., у Закарпатській області лише Вільховецька та Полянська ОТГ отримували фінансові ресурси з НСЗУ.

У 2019 р. ситуація змінилась із огляду на початок фінансування первинної медичної допомоги за рахунок коштів НСЗУ. Варто вказати, що не всі медичні заклади, які надають медичну допомогу мешканцям ОТГ, уклали договори про обслуговування з НСЗУ; станом на 01.04.2019 р. у Львівській області амбулаторії та ФАПи Чукв'янської, Мурованської та Бабинської ОТГ повністю фінансувались за рахунок коштів місцевого бюджету ОТГ.

Загальні параметри фінансування галузі вказують, що традиційно найбільшу суму видатків у охороні здоров'я акумулювали м. Київ, Харківська і Львівська області, які, попри високі обсяги надходжень, загалом мали нижчу суму в розрахунку на чисельність мешканців. У Чернігівській та Кіровоградській області навпаки нижчим обсягам надходжень відповідали вищі видатки в розрахунку на чисельність мешканців. Варто виокремити Волинську, Тернопільську та Чернівецьку області, які в 2018 р. за обома параметрами займали найнижчі позиції з-поміж областей України (рис. 3.14). Такий розподіл потребує детальної характеристики фінансового забезпечення як між рівнями адміністративно-територіального устрою, так і в розрізі адміністративно-територіальних одиниць.

Незначний вплив на диференціацію спричинив початок прямих фінансових взаємовідносин НСЗУ із закладами первинної медичної допомоги, які виникли в другій половині 2018 р. Загалом на фінансування первинної медичної допомоги в 2018 р. із НСЗУ було спрямовано 3,44 млрд. грн, при

цьому п’ятірка областей-лідерів із надання первинної медичної допомоги через НСЗУ (м. Київ, Харківська, Вінницька, Донецька та Полтавська області) акумулювали близько половини всіх коштів.

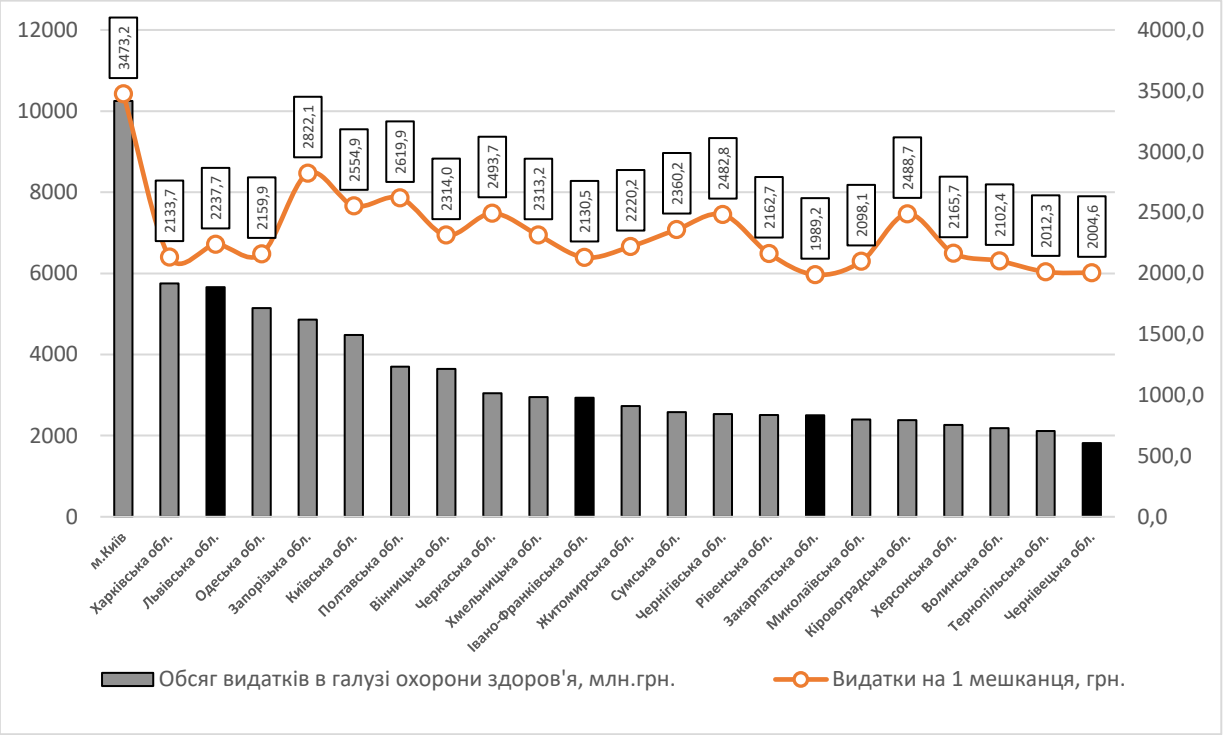

Рис 3.14. Обсяг фінансування охорони здоров’я в розрізі областей України станом на 1.01.2019 р. (за рахунок медичної субвенції з ДБУ)

Джерело: авторські розрахунки на основі [173]

Варто також звернути увагу на непрозорий механізм та нерівномірність розподілу на обласному рівні додаткової дотації на здійснення переданих із державного бюджету видатків з утримання закладів охорони здоров’я між місцевими бюджетами на первинній і вторинній ланках охорони здоров’я. Це приводить до порушення децентралізаційних засад включення в розрахунок додаткової дотації суто обласних бюджетів та подальшого перерозподілу фінансових ресурсів обласними державними адміністраціями на власний розсуд.

В умовах незавершеності медичної реформи ускладнилась проблема «конфлікту інтересів» працівників медичних установ первинного та

вторинного рівнів надання медичної допомоги, де останні опинились у значно гіршому фінансовому становищі. Така ситуація робить «заручниками ситуації» мешканців громад, які потребуватимуть вторинної допомоги. За таких умов зволікання з продовженням медичної реформи є неприпустимим.

3.4.2. Сфера соціального захисту

У сучасних умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні актуальним стає питання спроможності органів місцевого самоврядування виконувати свої повноваження. Необхідність забезпечення належного соціального захисту населення територіальних громад потребує визначення фінансових умов функціонування системи соціального захисту на рівні територіальних громад із огляду на зміну фінансових відносин між різними рівнями місцевого самоврядування.

Сьогодні, в умовах зниження рівня соціально-економічного розвитку та дефіциту фінансових ресурсів у країні, стає очевидною проблема обмежених можливостей збільшення бюджетного фінансування соціальних видатків. Зважаючи на це, пріоритетними завданнями уряду в сфері соціального захисту та соціального забезпечення є прийняття зважених рішень не тільки щодо пошуку додаткових фінансових ресурсів для фінансування зазначених видатків, а й щодо перегляду чинних механізмів їх розподілу на засадах ефективності. Надважливим при цьому є виявлення та уникнення причин, що зумовлюють і поглиблюють проблему бідності населення країни [37].

В Україні впродовж 2014-2019 рр. спостерігається зміна пріоритетів бюджетної політики у сфері збільшення фінансування соціального захисту, що супроводжується зростанням частки вказаних видатків у структурі Зведеного бюджету України. Однак належне фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення на сьогодні ускладнене проблемами, які

виникають у зв'язку з недосконалістю чинної системи соціального захисту в галузі формування та використання фінансових ресурсів, а також проблемами розподілу повноважень у сфері соціального захисту та їх фінансового забезпечення.

В Україні, за методологією європейської системи інтегрованої статистики соціального захисту, упродовж останніх років загальні видатки на соціальний захист у відсотках до ВВП в 2018 р. складали 15,7 %, державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2018 р. становили 8,7% ВВП[101]. Оцінка абсолютних значень видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2014–2019 рр. засвідчує позитивну динаміку їх зростання (із незначним зменшенням у 2019 р.), що зумовлено як збільшенням розмірів основних соціальних виплат, так і чисельністю їх отримувачів (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Видатки місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення в розрізі регіонів України у 2014–2019 рр.

Область	**Видатки місцевих бюджетів, тис. грн**		**Темп приросту, у % до попереднього року**		**Індекс споживчих цін, у % до попереднього року**
	2014	2019	2015/2014	2019/	2019
АРК	580,561	-	-	-	-
Вінницька обл.	2143,2	6327,7	132,4	62,6	100,7
Волинська обл.	1937,0	4433,9	125,3	71,7	100,8
Дніпропетровська обл.	3970,0	10356,5	135,6	68,9	101,2
Донецька обл.	3993,8	6524,8	84,2	70,1	101,3
Житомирська обл.	1974,5	5289,2	136,3	68,8	101,0
Закарпатська обл.	2048,3	3996,8	119,3	79,8	100,4
Запорізька обл.	2119,8	5805,8	130,1	68,0	101,4
Івано-Франківська обл.	2279,0	5888,8	126,5	67,5	101,1
Київська обл.	2263,0	6721	144,9	71,8	101,0
Кіровоградська обл.	1443,4	3802,3	137,5	68,7	101,2
Луганська обл.	1667,6	2650,9	68,7	68,8	100,9
Львівська обл.	3623,5	9659	129,7	65,9	100,8
Миколаївська обл.	1627,3	3637,9	121,8	79,3	101,2
Одеська обл.	3178,7	5981,8	117,1	93,4	101,0
Полтавська обл.	1877,1	6270,6	150,8	60,0	101,0
Рівненська обл.	2189,8	5146	122,9	75,2	100,9
Сумська обл.	1486,8	4760,3	154,8	59,6	101,2

Область	**Видатки місцевих бюджетів, тис. грн**		**Темп приросту, у % до попереднього року**		**Індекс споживчих цін, у % до попереднього року**
	2014	2019	2015/2014	2019/	2019
Тернопільська обл.	1596,1	4592,2	131,8	62,0	101,1
Харківська обл.	3131,0	8652,6	133,8	69,7	101,0
Херсонська обл.	1454,4	3449,5	122,5	73,8	101,1
Хмельницька обл.	1875,7	5483,6	134,6	66,8	100,9
Черкаська обл.	1774,5	5492,7	140,2	66,5	100,7
Чернівецька обл.	1427,9	3511,1	121,4	72,9	100,9
Чернігівська обл.	1387,5	4384,1	144	63,5	100,9
м. Київ	2648,4	7857,6	-		101,2
м. Севастополь	90,5132	-	--	-	-
Всього	**55789,3**		127,8	69,8	101,0

Джерело: складено за даними [91], [92]

Загалом у регіонах проблема зростання видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення поглибилася з огляду на значне зростання індексу споживчих цін (при цьому ІСЦ у більшості регіонів був вищим за середній в Україні), а, отже, зниження купівельної спроможності населення. Найменш захищені прошарки населення відчувають цю проблему найгостріше.

Посилення процесів регіональної диференціації як сукупних видатків місцевих бюджетів на соціальний захист (соціальне забезпечення), так і розмірів зазначених виплат у розрахунку на одного мешканця зумовлюють значні розбіжності в рівнях матеріального забезпечення осіб за територіальною ознакою.

У 2014 р. середній в Україні обсяг видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в розрахунку на одного мешканця складав 1328,8 грн. Найвищим цей показник був у Волинській області – 1876 грн, а найнижчим – у Луганській області – 776 грн (без урахування тимчасово окупованих АРК та м. Севастополь), при цьому найбільший обсяг фінансових ресурсів у сферу соціального захисту та соціального забезпечення було спрямовано в Донецькій, Дніпропетровській та Львівській областях. У 2019 р. ситуація кардинально змінилася, обсяг видатків на 1 особу зріс до 3350,8 грн та

варіював від 1234,6 грн у Луганській області до 4566,9 грн у Черкаській області (рис. 3.15).

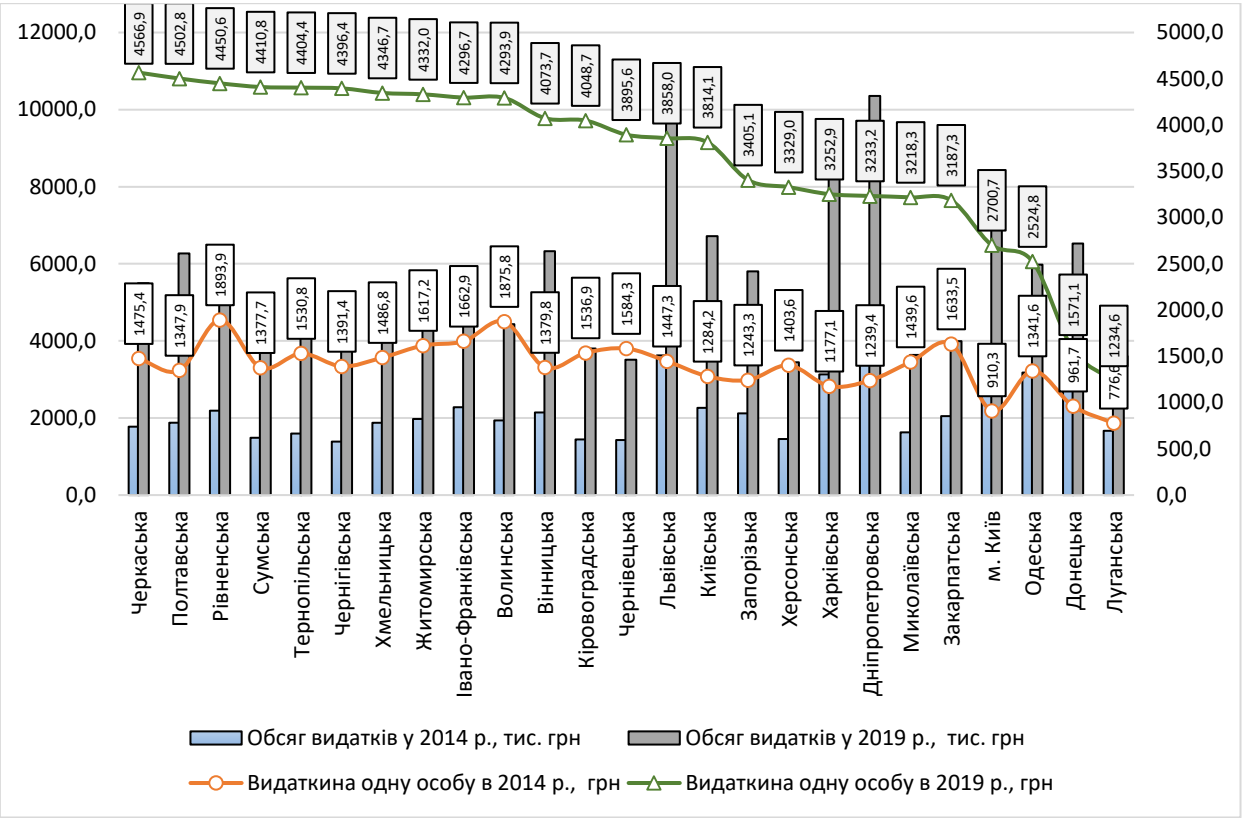

Рис. 3.15. Розподіл видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в розрахунку на одного жителя за регіонами України у 2014 р. та у 2019 р.

Джерело: побудовано на основі [92]

Концентрація підвищеного розміру виплат на соціальний захист та соціальне забезпечення у регіонах із низьким рівнем соціально-економічного розвитку вказує на проблему надмірної матеріальної залежності їхніх мешканців від бюджетного забезпечення за умови низької участі вказаних регіонів у формуванні валового національного доходу. Якщо порівняти видатки на соціальний захист за регіонами у відношенні до ВРП, то можемо виокремити групу областей, де обсяг видатків на одного мешканця, а також співвідношення видатків і ВРП є найвищими, із-поміж них – Рівненська, Волинська, Івано-Франківська, Закарпатська області. Складність перебігу

процесів трансформації фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення регіонів України зумовлена також особливостями їх соціально-економічного становища, а також соціоментальними, природно-географічними та транспортно-комунікаційними особливостями.

Соціальні допомоги в структурі видатків соціального захисту та соціального забезпечення складають найбільшу частку, що зумовлено охопленням значної чисельності отримувачів (малозабезпечені сім'ї та самотні громадяни, сім'ї з дітьми, інваліди тощо). Диференціація середніх розмірів соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям за регіонами України та зростання частки соціальних допомог у структурі доходів домогосподарств підтверджує той факт, що соціальна допомога починає бути основним джерелом доходу багатьох сімей і не сприяє їх реінтеграції до трудової діяльності [38, с.23].

У розрізі регіонів України в 2014–2019 рр. середні розміри соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям значно диференційовані (рис. 3.16), причому найвищий розмір соціальних допомог у 2014 р. отримували мешканці Рівненської (2536,94 грн), Одеської (2612,86 грн) та Закарпатської (2621,92 грн) областей, а найнижчий – Миколаївської (1470,61 грн), Сумської (1400,30 грн) областей та м. Київ (1416,13 грн).

У 2019 р. найвищий рівень соціальної допомоги малозабезпеченим мешканцям спостерігався у Закарпатській області (4655,6 грн), який помітно зріс порівняно з 2014 р. (2621,9 грн), а найнижчий, як і в 2014 р., – у Сумській області та м. Київ. За кількістю сімей, які отримали допомогу, із загалу виділяються Івано-Франківська та Львівська області, при цьому середній розмір зазначеного виду допомоги був також вищим, ніж загалом в Україні, що значною мірою пояснюється дією спеціальних законів, які передбачають підвищені розміри багатьох соціальних виплат. Низький розмір окремих соціальних допомог у розрізі основних видів указує на низький рівень їх соціальної значущості та декларативний характер [40, с.103].

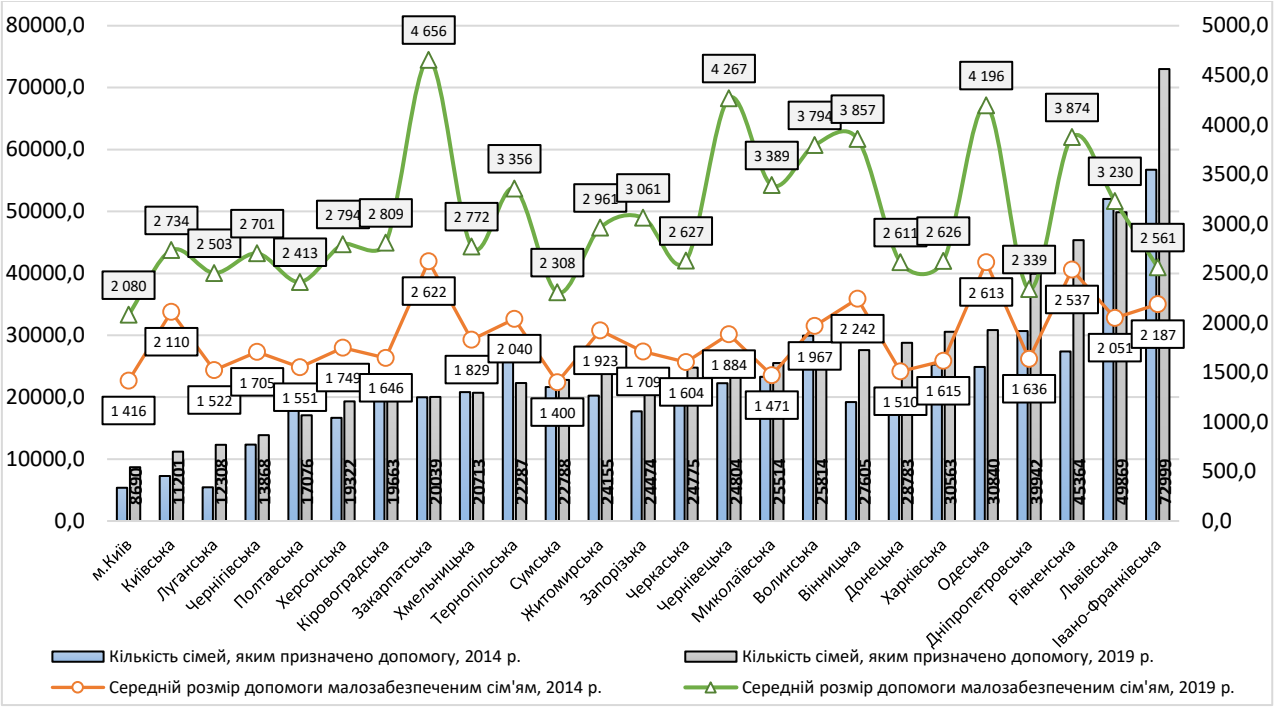

Рис. 3.16. Чисельність одержувачів та середній розмір допомоги малозабезпеченим сім'ям у розрізі регіонів України в 2014 р. та 2019 р.

Джерело: побудовано на основі [91], [92]

Значне зростання видатків на соціальний захист упродовж 2014–2019 рр. зумовлено збільшенням видатків на фінансування ***субсидій.*** Так видатки на фінансування субсидій зросли в 40 разів (без урахування видатків на фінансування пільг і субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу). У регіональному розрізі найвідчутніше зростання цих видатків спостерігаємо в Чернівецькій області (з 2014 р. по 2019 р. у 200 разів).

Варто зауважити, що в умовах значних обсягів видатків на фінансування субсидій постає потреба в їх монетизації, основною метою якої є можливість економії енергоресурсів. Проте такі дії повинні супроводжуватись додатковими заходами, спрямованими на підвищення можливостей економії, в іншому випадку монетизація виглядатиме винятково як зміна фінансових потоків від прямого надходження бюджетних ресурсів на рахунки організацій-надавачів послуг (чинна практика) до безпосередньо отримувачів субсидій.

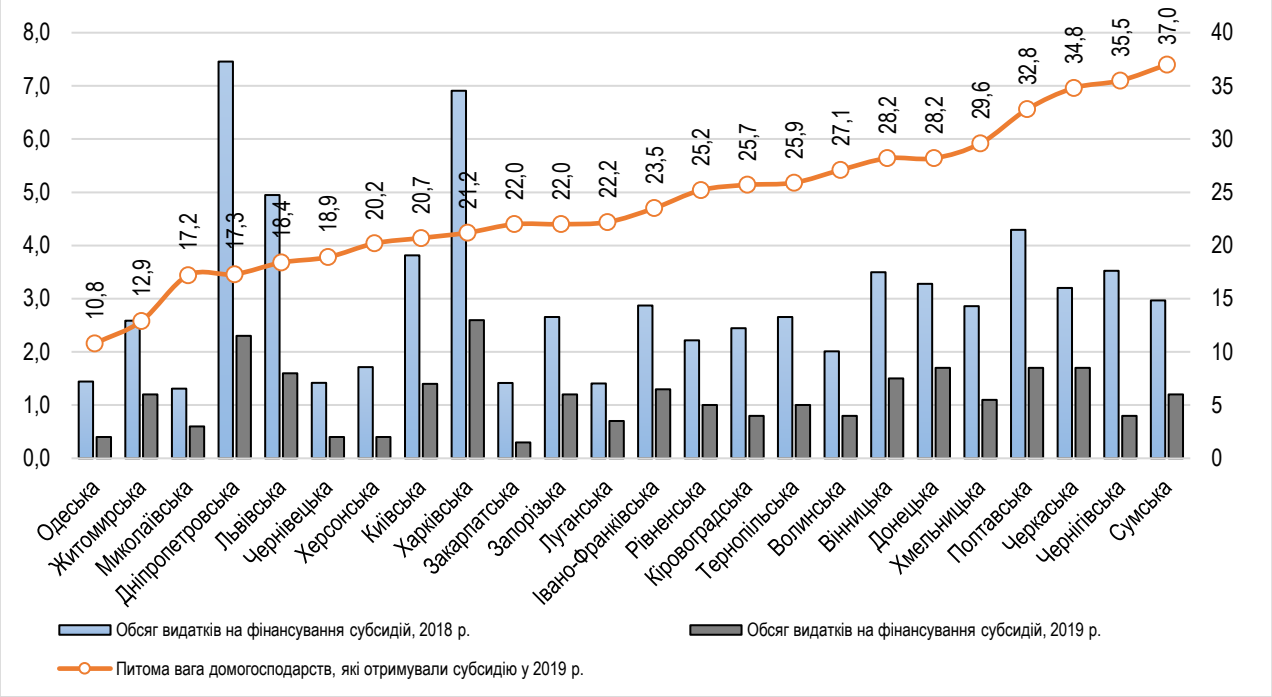

Рис. 3.17. Обсяг видатків на фінансування субсидій та питома вага домогосподарств, які отримували субсидії в 2018–2019 рр.

Джерело: побудовано на основі [91], [92]

Із-поміж видів та форм соціального захисту (соціального забезпечення), які фінансуються за рахунок бюджетних коштів, найбільш суперечливими є ***пільги***. Відсутність уніфікованих підходів до планування, недосконалий механізм призначення та фінансування пільг приводить до розпорошення та неефективного використання фінансових ресурсів, спрямованих у цю галузь [49, с. 38].

Варто зауважити, що можливість реального відображення ситуації щодо фінансування пільг ускладнена відсутністю достовірної інформації про чисельність пільговиків не тільки в розрізі регіонів, а й загалом в Україні. Автоматизована інформаційна система «Єдиний державний реєстр осіб, які мають право на пільги» (ЄДАРП), яка створена з метою обліку чисельності пільговиків, значно прив’язана до місця реєстрації пільговика, при цьому існує проблема персоніфікації особових рахунків одержувачів пільг, які змінили місце проживання, що поглиблюється відсутністю адекватної оцінки рівня їх матеріального забезпечення.

Існуючі механізми фінансування пільг у сфері соціального захисту та соціального забезпечення (надання пільг за професійною ознакою або за заслуги перед Батьківщиною, а не залежно від рівня малозабезпеченості) зумовлюють негативні тенденції зростання нерівності серед населення, відволікаючи при цьому ресурси, які мають бути спрямовані для матеріального забезпечення соціально незахищених категорій громадян. Зважаючи на виявлені проблеми, виникає необхідність упорядкування механізму надання та фінансування пільг, насамперед у напрямі створення повної та достовірно інформаційної бази щодо пільговиків, яка є одним зі способів уникнення зловживань у галузі отримання й, відповідно, поступової заміни такого виду соціального захисту та соціального забезпечення як адресна соціальна виплата[62].

У структурі видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення кошти на надання соціальних послуг посідають незначне місце. До того ж саме соціальні послуги дозволяють розв’язати весь спектр питань, пов’язаних із виявленням потреби в такій послузі до організації її надання та фінансування особі, яка її потребує. Відсутність належного оцінювання територіальними центрами потреб у соціальних послугах, а також фінансова спроможність органів місцевого самоврядування зумовлюють значні розбіжності в рівнях завантаження територіальних центрів особами, яких вони обслуговують, та в рівнях фінансування в розрахунку на одного споживача послуг.

Найвищий рівень видатків на фінансування послуг територіальними центрами в розрахунку на одного споживача послуг у 2014 р. був у м. Київ (2955,58 грн) та Донецькій обл. (2330,71 грн), а найнижчий – у Миколаївській (777,73 грн) та Івано-Франківській (816,42 грн) областях, причому діапазон варіації становив 2177,85 грн. У 2018 р. ситуація майже не змінилася, крім Івано-Франківської області, яка покращила свої позиції з-поміж інших регіонів[62].

Негативним моментом надання соціальних послуг є те, що, попри незначене зростання обсягів видатків на фінансування соціальних послуг територіальними центрами соціального обслуговування (16,6%), упродовж 2014–2019 рр. відбулося зниження кількості обслуговуваних осіб майже в усіх областях, лише у м. Київ відбулося зростання як обсягу видатків, так і чисельності обслуговуваних осіб.

У структурі видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення кошти на надання соціальних послуг посідають незначне місце. При цьому саме останні дозволяють розкрити весь спектр питань, пов'язаних із виявленням потреби в такій послузі, організації її надання та фінансування.

Відповідно до Концепції органи місцевого самоврядування базового рівня отримують повноваження залежно від їхнього кадрового, фінансового, інфраструктурного потенціалу та ресурсів на новій територіальній основі, що потребує комплексного проблемно-орієнтованого аналізу з визначенням основних ризиків, які супроводжують процес організації та фінансування соціальних послуг базовими одиницями адміністративно-територіального устрою; забезпечення послуг соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг) структурними підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні [53, с.60]. Із урахуванням зазначеного проведено аналітичне дослідження децентралізованої системи соціального захисту в 2016 р, результати якого вказують на ризиковий характер багатьох процесів та наявність кола невирішених проблем. Розглянемо їх.

Залучення ОТГ до процесу децентралізації соціального захисту відбулося без усунення системних проблем функціонування цієї сфери, про що зазначено в науковій доповіді «Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні», підготовленої науковцями ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» [234]. Із-поміж системних проблем, які потребують вирішення, основними, на нашу думку, є:

- установлення єдиних підходів до планування, призначення та фінансування пільг із метою уникнення неефективного використання фінансових ресурсів шляхом верифікації соціальних виплат і отримувачів пільг та, у перспективі, поступова заміна такого виду соціального захисту як пільга іншими (соціально вмотивованими) видами, що відповідатиме основній меті соціального захисту, тобто забезпеченні матеріальної підтримки соціально незахищених осіб;

- з метою зниження диференціації регіонів у галузі надання соціальних допомог малозабезпеченим особам пріоритетом є розроблення механізмів посилення їх адресності та проведення широкомасштабної політики реінтеграції вказаних осіб до трудової діяльності з урахування регіональної специфіки;

- створення комплексних (єдиних) центрів надання соціальних послуг із урахуванням контингенту отримувачів та їх прогнозованого обсягу з одночасною уніфікацією функцій інших установ, які спеціалізовані на наданні соціальних послуг іншим соціальним групам;

- нівелювання розбіжностей у рівнях завантаження та рівнях фінансування територіальних центрів надання соціальних послуг із урахуванням територіальних відмінностей контингенту отримувачів та забезпечення належного оцінювання територіальними центрами потреб у соціальних послугах (суб'єктивної з точки зору монополізованого надавача соціальних послуг) [100, с. 407-415].

1. Створення в ОТГ установ, які спеціалізовані на соціальному обслуговуванні та наданні соціальних послуг, відбувається без чіткої аргументації їх територіального розміщення.

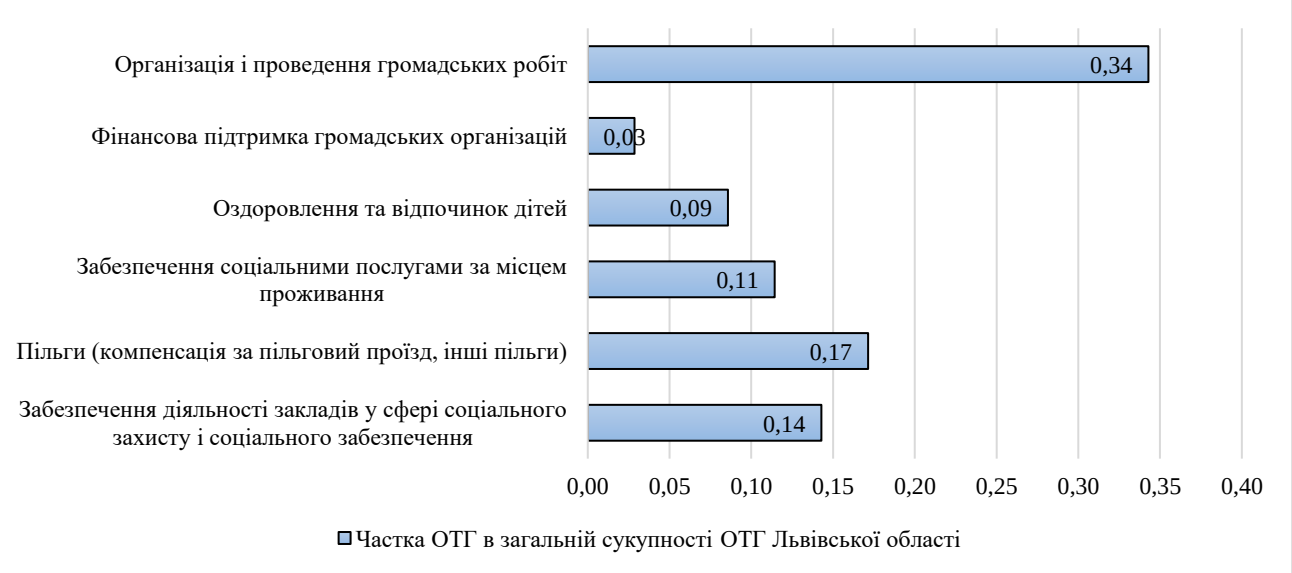

Рис.3.18. Загальні параметри соціального захисту на рівні об'єднаних територіальних громад Львівської області, станом на 1.01.2019 р.

Джерело: побудовано на основі [180]

В об'єднаних територіальних громадах Львівської області фінансове забезпечення соціальних видатків характеризувалось різноманітністю підходів до організації та надання соціальних послуг. Варто зазначити, що цей процес супроводжується суб'єктивним баченням територіальної громади створювати / не створювати установу відповідного профілю, при цьому залишається відкритим питання щодо врахування складу територіальної громади залежно від кількості населених пунктів, чисельності населення, його соціального складу та щільності проживання, локалізації потенційних отримувачів соціальних послуг тощо.

За підсумком 2016 р., лише в одній із 16 ОТГ (Новокалинівській ОТГ) утворено Центр соціальних служб для сім`ї, дітей та молоді з фінансуванням 166,82 тис. грн. У 2017 р. в Гніздичівській ОТГ утворено КЗ «Гніздичівський центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Гніздичівської селищної ради».

2. Значна диференціація видатків соціального захисту на базовому рівні вказує на ризик невиконання власних повноважень у сфері соціального захисту та, відповідно, різний рівень забезпечення соціальними послугами.

Так у 2016 р. у Львівській області видатки на соціальний захист за рахунок власних доходів (без трансфертів районному бюджету) диференціювались від відсутності фінансування у Міженецькій ОТГ до 5026 тис. грн у Славській ОТГ (рис. 3.19).

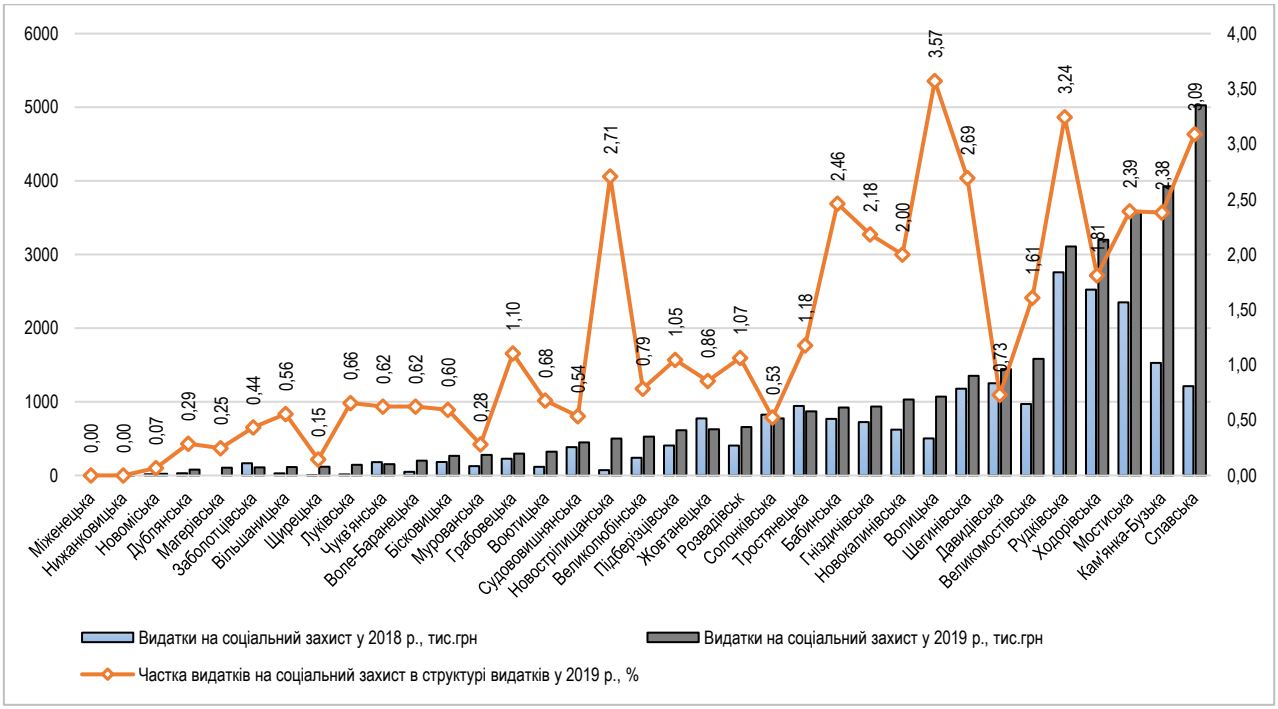

Рис.3.19. Фінансування видатків на соціальний захист об'єднаними територіальними громадами Львівської області (без урахування субвенцій районному бюджету), 2018–2019 рр.

Джерело: побудовано на основі [173]

Отже, фінансування власних повноважень у сфері соціального захисту на рівні ОТГ вказує на такі особливості:

- різна спроможність ОТГ Львівської області фінансувати соціальні послуги негативно впливає на належний рівень забезпечення осіб соціальними послугами;

- залишковий принцип фінансування соціальних послуг на рівні ОТГ (порівняно з іншими сферами);
- відсутність надання соціальних послуг в окремих ОТГ ставить під сумнів їх спроможність виконувати повноваження у сфері соціального захисту [100, с. 407-415].

- *Зміна винятково фінансових відносин між різними адміністративно-територіальними рівнями без відсутності змін у підходах до організації та надання соціальних послуг на засадах субсидіарності, якості та ефективності.*

Передавання міжбюджетних трансфертів між різними рівнями місцевих бюджетів регулюється ст. 101 Бюджетного кодексу України[ ], згідно якою ВР АР Крим та місцеві ради можуть передбачати у відповідних бюджетах такі види міжбюджетних трансфертів: субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування; субвенції на виконання інвестиційних проектів, зокрема на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування; дотації та інші субвенції [37].

Частина ОТГ спрямувала кошти з місцевого бюджету ОТГ районному бюджету для обслуговування та надання соціальних послуг мешканцям ОТГ через уже функціонуючі територіальні центри соціального обслуговування. Загалом обсяг іншої субвенції для районного бюджету вказує, що такого підходу дотримувалися у 2016 р. 6 ОТГ (із 15 ОТГ): Тростянецька, Новоміська, Гніздичівська, Бабинська, Міженецька, Новострілищанська та Дублянська ОТГ (рис. 3.19).

Якщо порівняти ці дані з даними рис. 3.20, то можна зробити висновок про обраний напрям організації та фінансування соціальних послуг об'єднаними територіальними громадами: Новоміська та Новострілищанська ОТГ практично не здійснювали заходів соціального захисту в самій громаді, а всі фінансові ресурси передавали на районний рівень; Бісковицька ОТГ навпаки фінансувала усі заходи соціального захисту на рівні ОТГ; найбільш

критичною є ситуація у Вільшаницькій (5,43 тис. грн), Воле-Баранецькій (2,0 тис. грн), Заболотцівській (1,5 тис. грн) та Луківській ОТГ (0,5 тис. грн), де обсяг фінансування був недостатнім. У 2019 р. ситуація дещо змінилася з огляду на інтенсифікацію процесів бюджетного забезпечення соціальних послуг на рівні ОТГ, окрім того змінився характер трансфертів районному бюджету.

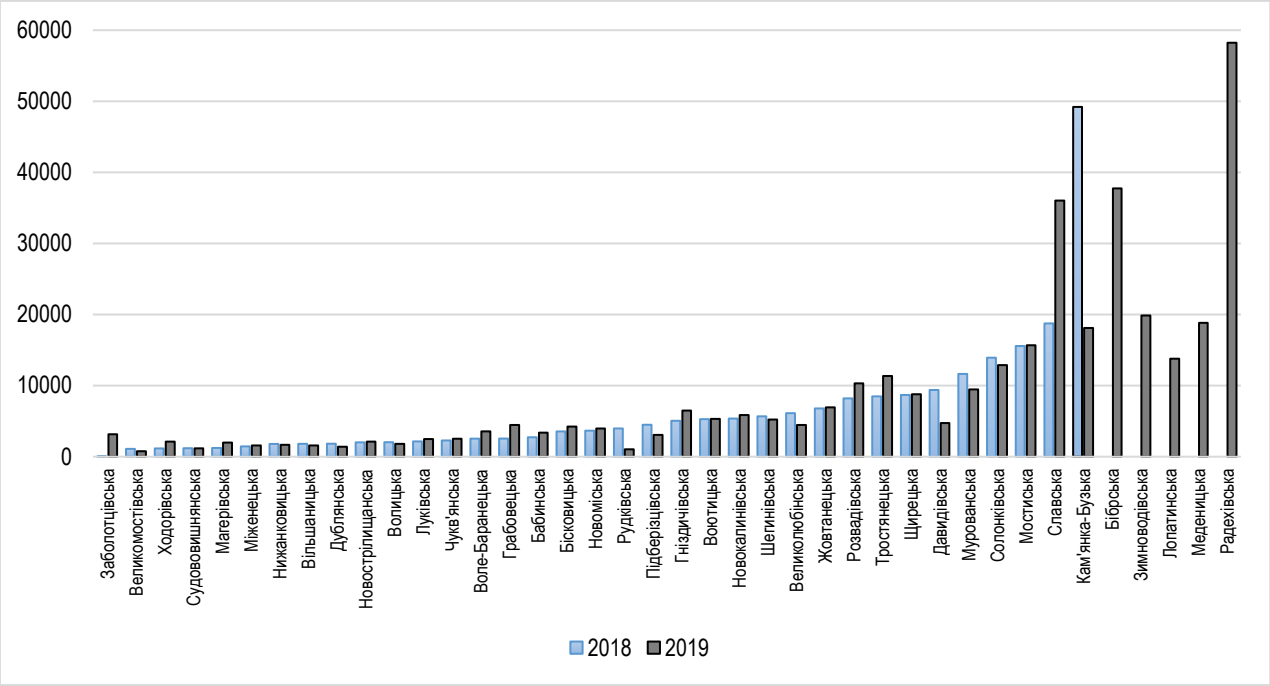

Рис. 3.20. Міжбюджетні трансферти іншим бюджетам Львівщини для фінансування видатків (інші субвенції) у 2018-2019 рр.

Джерело: побудовано на основі [173]

Для достовірності даних варто зауважити, що за передавання таких трансфертів можуть бути враховані й інші видатки соціального спрямування, наприклад, фінансування закладів культури, спорту та інших на рівні району.

- *Відсутність належної мотивації, налагодженого механізму співпраці між ОТГ та установами зайнятості не сприяє зниженню рівня безробіття серед мешканців ОТГ за рахунок організації та проведення громадських робіт*, що підтверджено відсутністю їх в окремих громадах та незначними обсягами фінансування.

Так, за підсумком 2016 р., забезпечення організації та проведення громадських робіт в ОТГ Львівської області здійснювалось в Бісковицькій, Вільшаницькій, Заболотцівській, Новокалинівській, Тростянецькій та Чукв'янській ОТГ (6 із 15 ОТГ) із загальним обсягом фінансування 198,06 тис. грн, при цьому обсяг видатків варіював від 3,63 тис. грн у Бісковицькій ОТГ до 140,74 тис. грн у Новокалинівській ОТГ. У 2019 р. третина ОТГ використовували інструмент громадських робіт у реалізації функції соціального захситу на рівні ОТГ [100, с.408].

Зауважимо, що в окремих випадках специфіка надання громадських робіт із залученням фахівців відповідного профілю ускладнена потребою у наявності ліцензованих установ, що забезпечують підвищення кваліфікації чи перекваліфікації безробітного. Така ситуація склалася з наданням соціальних послуг; фактично в області відчувається дефіцит установ, які могли б забезпечити ліцензоване навчання та залучити більше мешканців до виконання громадських робіт.

- *Фрагментарний характер оздоровлення дітей за рахунок фінансових ресурсів ОТГ*. Заходи щодо оздоровлення та відпочинку дітей, крім заходів, що здійснюються за рахунок коштів на оздоровлення громадян, здійснювались лише в Тростянецькій ОТГ на суму 245,29 тис. грн, що дозволило оздоровити 79 дітей; із них діти, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, – 16 осіб, зокрема діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, – 6 осіб, діти-інваліди – 3 особи, талановиті й обдаровані діти – 3 особи. Варто зазначити, що в інших ОТГ таких видатків не здійснювали [100, с. 407-415].
- *Недостатній рівень надання адміністративних послуг у сфері соціального захисту*. Для наближення такого виду послуг центральними органами виконавчої влади запропоновано кілька варіантів:

✓ віддалене робоче місце, укладання угоди про прийом (із зазначенням періодичності прийому та надання послуги); однак такі

повноваження можуть бути делеговані відповідно до рішення, погодженого з органом виконавчої влади у сфері соціального захисту;

✓ надання послуг на базі центрів надання адміністративних послуг та ін. [37].

Практика функціонування новостворених ЦНАПів засвідчує, що не в усіх передбачено можливість надання послуг у сфері соціального захисту (прийом документів для оформлення пенсій, субсидій тощо). Із урахуванням інтенсифікації роботи з відкриття ЦНАПів (на 2018 р. було передбачено відкриття близько 400) виникає нагальна потреба в координації заходів щодо надання послуг у сфері соціального захисту на рівні профільних міністерств, а також підвищення рівня зацікавленості органів місцевого самоврядування ОТГ у забезпеченні адміністративних послуг у галузі соціального захисту. Водночас варто зазначити, що проста компіляція органів виконавчої влади районного рівня на рівень ОТГ супроводжується зростанням адміністративно-управлінських видатків та потребує додаткового обґрунтування доцільності таких рішень.

- *Відсутність фінансової підтримки громадських ініціатив у галузі надання соціальних послуг на місцевому рівні.* Залучення громадських організацій до надання соціальних послуг у формі соціального замовлення на рівні ОТГ у Львівській області фактично не здійснюється. Така ситуація характерна для всієї України.

Потреба в зміні підходів, які базуються на фінансуванні мережі установ, до закупівлі та фінансування соціальних послуг через механізм соціального замовлення є одним із перспективних напрямів досягнення консенсусу між органами влади місцевого рівня, громадянським суспільством та отримувачами соціальних послуг. Причому, як правило, така співпраця приносить синергетичний ефект та найповніше відображає ключові аспекти децентралізованої системи соціального захисту на засадах субсидіарності, ефективності та якості.

- *Незавершеність процесу об'єднання територіальних громад не дозволяє в повному обсязі використати надані можливості щодо використання інструменту співробітництва територіальних громад, державно-приватного партнерства*. [100, с. 416].

Отже, варто констатувати, що створені ОТГ у Львівській області до завершення реформи та процесу об'єднання усіх ОТГ перебувають у обмеженому полі функціональних можливостей та мають самостійно обирати підходи до організації та прийнятний рівень видатків у сфері соціального захисту.

Проведене дослідження інституційно-організаційних засад та особливостей фінансування соціального захисту на рівні ОТГ указує на наявність ризиків (фактичних та потенційних), що виникли та супроводжують процес децентралізації у сфері соціального захисту України. Із-поміж них, на нашу думку, варто виокремити такі: системні проблеми функціонування системи соціального захисту; відсутність відповідальності об'єднаних територіальних громад та органів виконавчої влади щодо надання соціальних послуг; надання меншого пріоритету в фінансуванні видатків на соціальний захист порівняно з іншими сферами; диференціація рівня фінансування соціальних послуг на рівні об'єднаних територіальних громад; збереження практики фінансування закладів, а не соціальних послуг (принцип «гроші ходять за людиною» використовується не повною мірою); відсутність обґрунтованих підходів до створення та територіального розміщення установ, які спеціалізовані на наданні соціальних послуг; надання соціального захисту на рівні ОТГ не всім соціальним групам (діти, молодь, пенсіонери тощо); відсутність превентивних механізмів щодо попередження основних ризиків у сфері соціального захисту та поглиблення проблем бідності населення [100, с.407-415]. Із-поміж перспективних інструментів ефективного забезпечення соціального захисту об'єднаними територіальними громадами варто виокремити соціальне замовлення та співробітництво територіальних громад у сфері соціального захисту.

3.4.3. Сфера освіти

В питаннях забезпечення добробуту громади, в тому числі й за рахунок бюджетних ресурсів, чи не найважливіше місце займає освіта (дошкільна, загальна середня, позашкільна) з огляду на охоплення широкого кола питань, пов'язаних із первинною соціалізацією мешканців-дітей, здобуттям базових та професійних навиків, що безпосередньо впливають на рівень освіченості її мешканців, а відтак в перспективі можливостей їх матеріального достатку, а також опосередковано є основою економічної та фінансової спроможності територіальної громади.

Варто зауважити, що освітня сфера, в тому числі й обґрунтування ризиків, є доволі широко дослідженою. Вагомими напрацюваннями відзначаються наукові та науково-аналітичні матеріали фахівців ДУ «Інститут регіональних досліджень ім.М.І. Долішнього НАН України», експертів децентралізації та широкого кола науковців, що працюють в зазначеній царині.

В цілому, Беновська Л. звертає свою увагу на основні проблеми, які усвідомлюють у громадах та які потребуватимуть вирішення для забезпечення якісної освіти, серед них:

1. Забезпечення якісної освіти, у першу чергу, молоді задля її самореалізації на ринку праці.

2. Нагальна потреба оптимізації освітньої мережі, зумовленої малою кількістю учнів та високими витратами на утримання освітніх будівель.

3. Відсутність та неналежний стан спортивної інфраструктури.

4. Дефіцит освітніх кадрів [227].

Як зазначають науковці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішного НАН України» важливими напрямами для забезпечення ефективного розвитку системи освіти ОТГ є: формування органів управління закладами освіти, розвиток опорних шкіл, налагодження системи моніторингу щодо функціонування закладів освіти, автономізація закладів освіти, сприяння розвитку дошкільної та позашкільної освіти, а також освіти для дорослих. Вони наводять переконливі факти, що задля створення ефективної системи

освіти нагальною є потреба формування власних органів управління такими закладами, стверджуючи, що ОМС зіткнулися з низкою проблем, зокрема:

1. Створення функцій управління освітою на рівні ОТГ за аналогом районного рівня публічного управління без забезпечення автономії навчальних закладів.

2. Роль обласних управлінь освітою переважно зводиться до контролю при їхній низькій участі у консультуванні, підтримці та допомозі.

3. Відсутність стратегічних орієнтирів розвитку позашкільної освіти (як окреме завдання визначено лише в декількох ОТГ).

4. Відсутність розуміння необхідності розвитку освіти для дорослих [227].

Отже, незважаючи на існування багатьох проблем, зміни, що пов’язані з реформування освітньої галузі мають здебільшого позитивний вплив на розвиток галузі, що проявляється у зростанні повноважень та відповідальності місцевих органів влади у вирішенні освітніх проблем, підвищенні ефективності функціонування освітньої мережі, збільшення капітальних видатків освітніх закладів об’єднаних територіальних громад та розширення джерел їх фінансування.

Систематизуємо основні ризики в сфері освіти із акцентом на основних прогалинах, що виникли в ході проведення реформи адміністративно-фінансової децентралізації.

Варто зауважити, що сфера освіти з самого початку реформи децентралізації є однією із найбільш визначених як у частині організаційних засад, так і фінансових ресурсів, спрямованих у галузь. Попри це, системні проблеми сфери загалом (як і у випадку з іншими напрямами політики) спричинюють вагомий вплив на функціонування сфери освіти в теперішньому часі.

Реформа адміністративно децентралізації передбачає надання значної частини освітніх послуг на рівні територіальної громади, при цьому

управління місцевими повноваженнями в багатьох випадках залишається на рівні районних державних адміністрацій (рис.3.21).

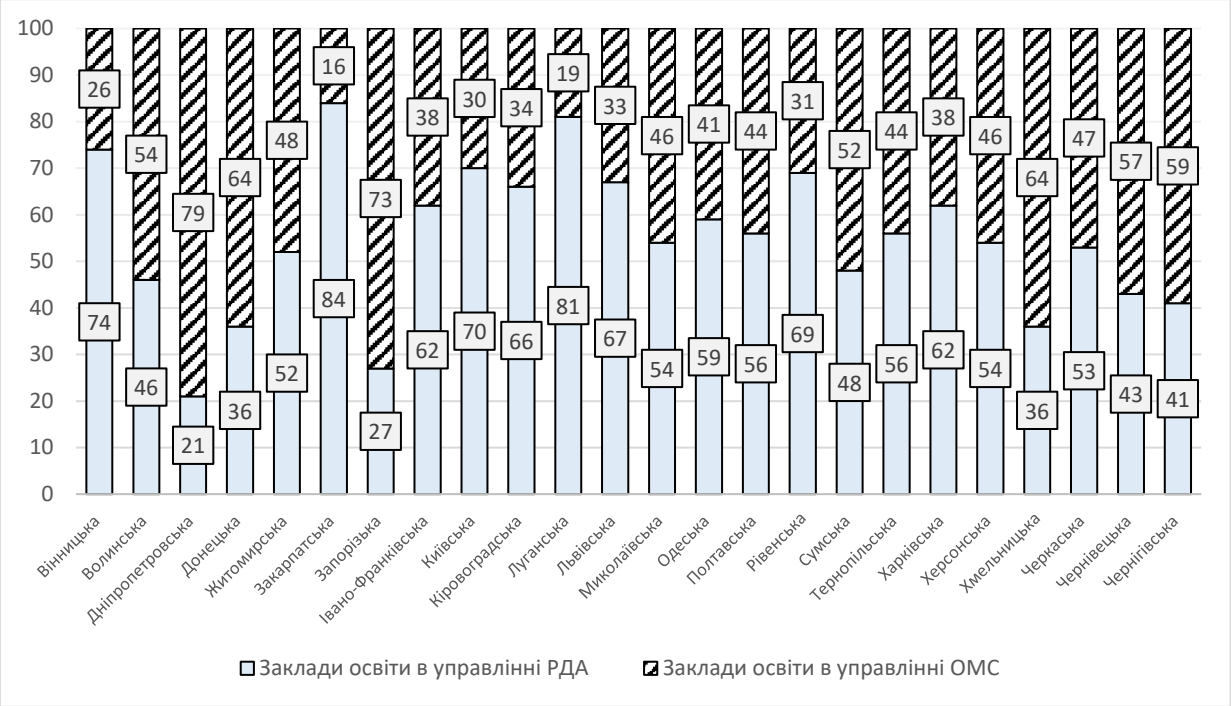

Рис. 3.21.Розподіл закладів освіти ОТГ залежно від рівня управління, 2018 р.

Джерело: побудовано на основі [173]

Зокрема, переважаюча частка повноважень щодо управління сферою освіти в ОТГ Карпатського регіону на рівні ОМС спостерігалась лише у Чернівецькій області, а у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях більшість повноважень залишились на рівні районних державних адміністрацій. Показовою в цьому плані є Закарпатська область, у якій лише 15% закладів освіти ОТГ перебувало в управлінні ОМС.

Серед вагомих прогалин є значна частка непедагогічного персоналу та персоналу пенсійного віку (рис.3.22.). Так, у Львівській області за підсумками 2018 р. у більше половини ОТГ питома вага працівників непедагогічного персоналу в загальній чисельності працівників складала понад 30%. На

противагу, у таких громадах, як Новострілищанська та Ходорівська ОТГ частка вказаного показника складала 0,17% та 0,21% відповідно.

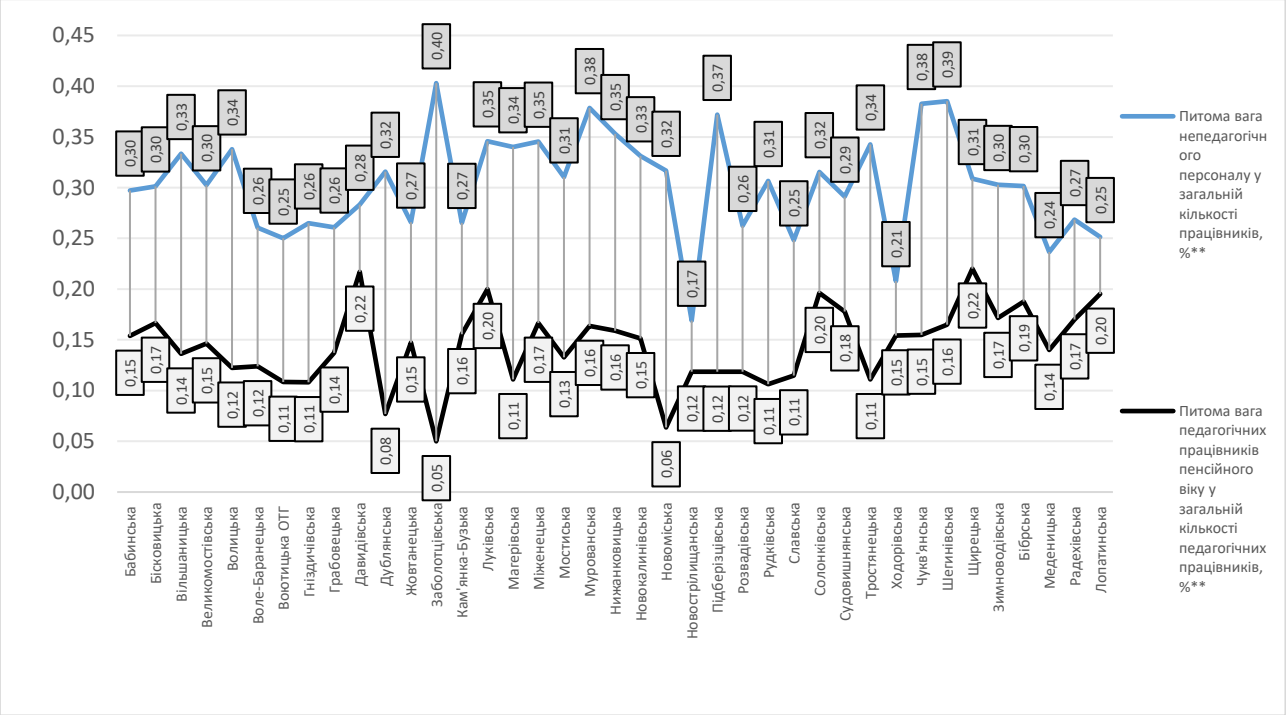

Рис. 3.22. Питома вага непедагогічного персоналу та працівників пенсійного віку в загальній чисельності працівників ОТГ Львівської області, 1.01.2019 р.

Джерело: побудовано на основі [173]

Характерною особливість функціонування шкіл Львівської області є їх малокомплектність, в цілому найбільшу чисельність учнів понад 1500 відзначаємо лише у 5 з 40 ОТГ, при цьому в Зимноводівській ОТГ – найвище значення співвідношення кількості учнів на одного вчителя.

Практично в кожній ОТГ за підсумками 2018 р. функціонували малокомплектні школи, за винятком трьох ОТГ: Заболотцівської, Кам'янка-Бузької та Меденицької ОТГ. Показовим прикладом відсутності оптимізації шкіл є приклад Ходорівської ОТГ, у якій лише у 6 з 22 функціонуючих шкіл фактична наповнюваність класів учнями становила більше 10. Зазначимо, що усі шкільні заклади середньої освіти Ходорівської ОТГ локально розташовані

у м. Ходорів, що підтверджує можливість оптимізації закладів освітньої сфери в цій ОТГ.

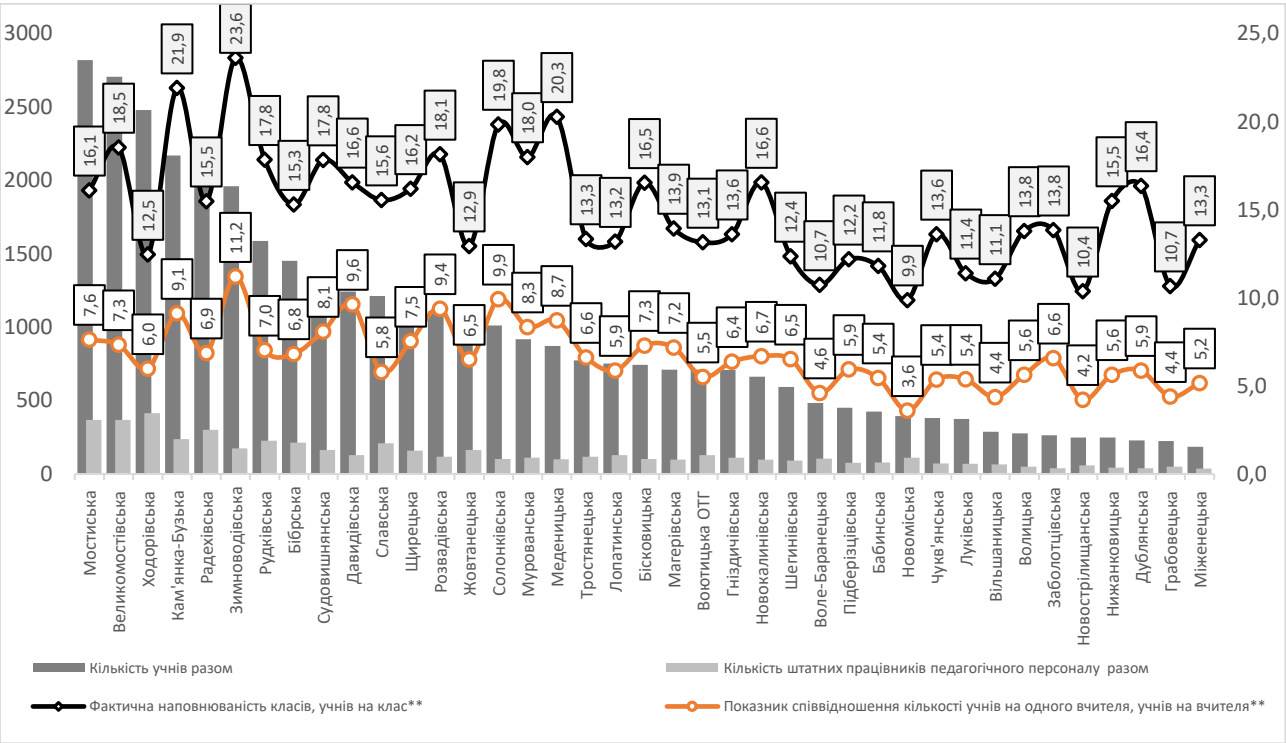

Рис. 3.23. Співвідношення кількості учнів та вчителів ОТГ Львівської області, 1.01.2019 р.

Джерело: побудовано на основі [173]

Відсутність оптимізації загальноосвітніх закладів зумовлює наявність неефективних видатків, пов'язаних із утриманням цих закладів. Так, у вже згаданій Ходорівській ОТГ середня площа приміщень однієї школи становила близько 1500 кв.м. Аналіз шкільної мережі повинно охоплювати комплекс показників: кількість учнів та дітей дошкільного віку, приріст населення в останні роки, відстань між школами, стан доріг між населеними пунктами, середні витрати на одного учня в кожній зі шкіл, тощо, фінансову та кадрову спроможність ОТГ демографічної ситуації, кадрове забезпечення, результати ЗНО, кількості учнів та забезпечення шкільними автобусами.

Видатки бюджетів ОТГ Львівської області на одного учня у 2019 році характеризуються великою диференціацією – 7 разів. Найвищими вони були у Новоміській територіальній громаді – 42,3 тис. грн., найнижчими у

Меденицькій територіальній громаді – 5,9 тис. грн. Поклавши відповідальність на базовий рівень за функціонування базової середньої освіти. Уряд здійснює її фінансування шляхом передачі освітньої субвенції.

Крім цього, територіальні громади спрямовують власний фінансовий ресурс на забезпечення функціонування освітньої мережі в межах громади. При цьому, обсяги дофінансування значною мірою визначаються рівнем фінансової спроможності створеної громади. У найгіршій ситуації опинились територіальні громади з низькою спроможністю, які не володіють достатнім фінансовим і зазвичай управлінським ресурсом для забезпечення ефективного розвитку освітньої мережі. Це обумовлює виникнення ризику зниження якості освітніх послуг у таких громадах.

Новостворені громади найбільш активно здійснюють оптимізацію власної освітньої мережі, зокрема через закриття малокомплектних шкіл. Донедавна вітчизняне законодавство передбачало ліквідацію чи реорганізацію навчальних закладів виключно за умови згоди територіальної громади.

Серед бюджетних ризиків вагомим є ризик низької бюджетної спроможності ОТГ, що поглиблюється з огляду на дефіцит фахівців у новостворених ОТГ, які здатні виконувати повноваження та ефективно управляти бюджетними ресурсами. Зважаючи, що видатки на освіту займають найбільшу частку у видатках бюджетів ОТГ, вказана проблема зумовлює вплив й на інші напрями видатків.

Попри очевидні позитиви функціонування опорних освітніх закладів, серед яких розвиток комунікаційних навиків у дітей, розвиток компетентностей, можливості здобуття вищого рівня знань шляхом навчання у освітньому закладі з належною матеріально-технічною базою, викладанням дисциплін вчителями відповідного фаху, переважна більшість досліджень при обґрунтуванні потреби оптимізації керуються рівнем знань ЗНО. Варто додати, що часовий лаг між спрямуванням ресурсів та отриманням відповідного рівня знань зважаючи на специфіку тривалості отримання освітньої послуги не дозволяє достеменно стверджувати про прямий зв'язок

між вказаними характеристиками. Натомість більш інформативними в цьому контексті можуть слугувати показники проміжного оцінювання рівня знань учнів.

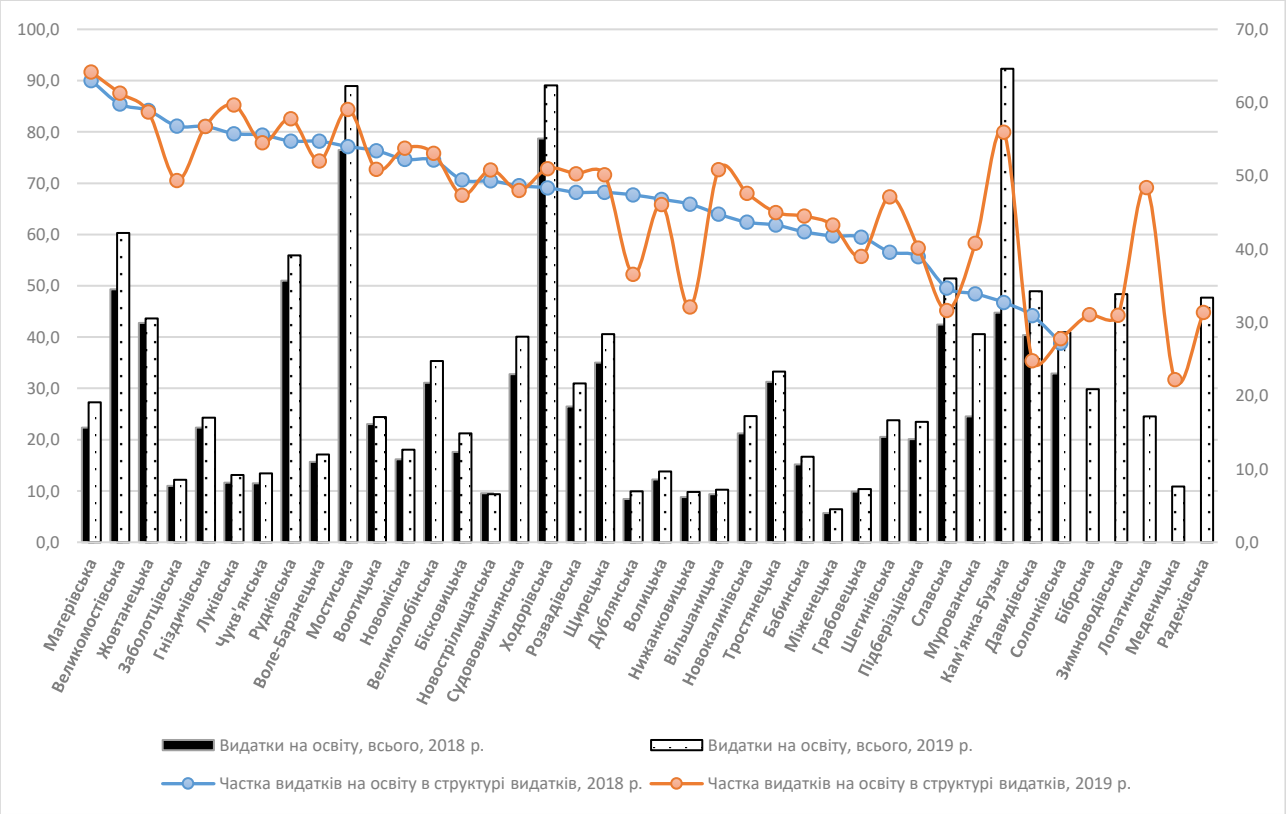

Рис. 3.24. Покриття видатків освітньою субвенцією, 1.01.2019 р.

Джерело: побудовано на основі [173]

Зважаючи на позитивні аспекти функціонування опорних закладів, описані вище, слід констатувати, що в ОТГ Карпатського регіону до формування опорних закладів освітньої сфери підійшли по-різному. Так, загальна характеристика функціонування опорних шкіл вказує про їх найбільшу поширеність у Львівській області, при цьому у Закарпатській області не створено жодного опорного освітнього закладу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Обґрунтовано прогалини першого етапу децентралізації, а саме: Однак отримані позитивні ефекти супроводжувалися низкою прогалин, зокрема, у функціонуванні бюджетних механізмів забезпечення розвитку територіальних громад, основними з яких є:

- чинний механізм фінансового забезпечення повноважень ОМС не встановлює взаємозв'язку надходжень і видатків бюджетів територіальних громад, окрім того, чітко простежується можливість маневрування як зменшенням частки розподілених податків для ОМС, так і навантаженням додатковими видатками;

- відсутність належних джерел фінансового забезпечення повноважень з огляду на недосконалий механізм розподілу делегованих і власних повноважень у розрізі рівнів публічного управління та дублювання функцій, наслідком чого стало неефективне використання бюджетних ресурсів та відсутність фінансування окремих публічних послуг;

- низький рівень податкової та фінансової автономії територіальних громад зумовлений тим, що отримання надходжень від податків та платежів не завжди супроводжується їхньою самостійністю щодо введення податку, визначення ставки та бази податку;

- механізм використання бюджетних ресурсів та високий показник децентралізації видатків вказує на усталену практику відволікання власних бюджетних ресурсів для забезпечення делегованих повноважень, що зумовлює зниження можливостей фінансування власних повноважень;

- недосконалий механізм міжбюджетного вирівнювання та визначення фінансової спроможності територіальних громад. Так, при оцінюванні фінансової спроможності територіальних громад істотно нівелюються інші важливі чинники, що визначають результуючі значення вказаних параметрів, серед них: джерела надходжень ключових бюджетоутворювальних податків, чисельність платників податків та рівень їхньої заробітної плати, кількість

підприємств, що забезпечують сплату цих податків. Порівняння територіальних громад за надходженням податку на доходи фізичних осіб у розрізі платників бюджетної сфери та приватних підприємств засвідчило основну вагу перших у бюджетах значної кількості ОМС;

- нерівномірність розподілу фінансового забезпечення територіальних громад за рахунок державної підтримки розвитку останніх. Зокрема, розподіл інфраструктурної субвенції вказує на відсутність урахування реальної потреби та рівних можливостей для розвитку інфраструктури територіальних громад, концентрування бюджетних ресурсів за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку в межах окремих територій.

2. Проаналізовано розподіл повноважень органів влади та органів місцевого самоврядування в розрізі адміністративно-територіальних рівнів публічного управління. Установлено, що розширення прав органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень супроводжується варіацією бюджетної спроможності щодо наповнення їх бюджетів та здійснення видаткових повноважень. Визначено, що побудова ефективної моделі місцевого самоврядування на базовому рівні адміністративно-територіального устрою потребує паритету повноважень та фінансових ресурсів, а також ефективного використання територіальними громадами їх внутрішнього потенціалу.

3. Здійснено оцінювання ефективності видатків соціально-економічного розвитку громад у галузі визначення пріоритетності видатків соціально-економічного розвитку, чутливості видатків соціально-економічного розвитку за власними надходженнями ОТГ Центрального та Карпатського регіонів; чутливості видатків соціально-економічного розвитку за трансфертами. За результатами оцінювання запропоновано стратегічні орієнтири соціально-економічного розвитку ОТГ: нарощування власних доходів, насамперед шляхом ефективного використання власного фінансово-економічного потенціалу; забезпечення паритету у співвідношенні

економічних та соціальних видатків із метою формування довгострокових позитивних ефектів соціального-економічного розвитку ОТГ; диверсифікація функціональних видатків для всеохоплюючого забезпечення публічних послуг на рівні ОТГ.

4. Систематизовано функціональні, фінансові, організаційно-інституційні ризики в сфері охорони здоров'я територіальних громад Карпатського регіону. Напрями мінімізації зазначених ризиків полягають у такому:

- *організаційно-інституційні*: законодавче визначення вторинного та третинного рівня надання медичної допомоги з детальним обґрунтуванням таких параметрів як пакет послуг, порядок взаємовідносин між надавачами послуг різних рівнів, між пацієнтом та лікарем, фінансових засад функціонування закладів, порядок управління та підпорядкування тощо; урахування адміністративно-територіальних особливостей надання первинної медичної допомоги при визначенні капітаційної ставки та скасування лімітування декларацій у сільській місцевості;

- *фінансові*: налагодження ефективного механізму фінансування первинної медичної допомоги в ОТГ, зокрема й за участі органів місцевого самоврядування; усунення неефективних видатків шляхом розбудови спроможної мережі надання первинних медичних послуг; застосування фінансових стимулів для працівників закладів охорони здоров'я ОТГ;

- *функціональні:* налагодження партнерських відносин між органами місцевого самоврядування та керівництвом закладу надання первинної допомоги; стимулювання та заохочення органами місцевого самоврядування до розвитку медицини в ОТГ шляхом прийняття різного типу програм (розвиток громадського здоров'я та профілактики захворювань); контроль за умовами оплати праці лікарів первинного рівня надання медичної допомоги з боку профспілки, органу місцевого самоврядування, громадськості.

5. Запропоновано напрями підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів територіальних громад Карпатського регіону в сфері

соціального захисту та соціального забезпечення шляхом подальшої зміни підходів, що базуються на фінансуванні мережі установ, до закупівлі та фінансування соціальних послуг через механізм соціального замовлення; створення конкурентних позицій неурядовим організаціям на ринку соціальних послуг та впровадження ефективних механізмів фінансової підтримки громадських ініціатив у галузі надання соціальних послуг на місцевому рівні; спрямування фінансових ресурсів для забезпечення превентивних механізмів щодо попередження основних ризиків в сфері соціального захисту та усунення проблем бідності населення.

Основні результати наукового дослідження, що отримані у цьому розділі опубліковані автором у наукових працях [37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 53, 54, 56, 57, 58, 61, 63, 65, 72, 100, 234, 304, 306, 336].

РОЗДІЛ 4
АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ЧИННИКІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

4.1. Оцінювання добробуту територіальних громад з урахуванням фінансових параметрів

Дослідження механізмів забезпечення добробуту територіальних громад перебуває в полі особливої уваги з огляду на потребу в комплексному оцінюванні ефективності надання публічних послуг на рівні ОТГ, що складає сутнісну характеристику спроможної громади, з'ясування причин і чинників впливу, що зумовили неефективне використання фінансових ресурсів, а також визначення ступеня досягнення основних результатів в напрямі забезпечення добробуту територіальної громади. Варто також вказати, що ефективна реалізація функцій органів місцевого самоврядування покликана сформувати середовище здорових, освічених і духовно розвинених жителів, по суті, створити можливості для довгострокового розвитку територіальних громад.

Подальший аналіз бюджетного забезпечення добробуту територіальної громади здійснимо в розрізі основних функціональних видатків (державне управління, дошкільна, загальна середня та позашкільна освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, духовний розвиток). Зазначимо, що з огляду на відсутність результуючих показників оцінювання за такими функціональними видатками, як житлово-комунальне господарство, громадський порядок і безпека, охорона навколишнього природного середовища в рамках цього дослідження, не здійснювалось. Водночас слід вказати на значну варіацію вказаних видатків між територіальними громадами. Загальні результати комплексного оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад наведено в Додатках О, П.

Як свідчать дані рис. 4.1, параметризація фінансової спроможності створених територіальних громад, що значною мірою залежить від зовнішніх фінансових ресурсів, зокрема дотацій з Державного бюджету України, впливає на рівень ефективності використання бюджетного потенціалу. Чітко простежується тенденція більшої ефективності використання бюджетного потенціалу за видатками у групі бездотаційних громад і громад з мінімальною дотаційністю. Слід також звернути увагу на ОТГ, які за підсумками своєї діяльності показали найвищі значення комплексного оцінювання ефективності використання бюджетного потенціалу за більшістю напрямів функціональних видатків. Серед таких громад варто виокремити Царичанську, Лиманську, Клесівську та Покровську ОТГ. Усі зазначені громади належать до громад міського й селищного типу, з чисельністю населення понад 10 тис., що частково підтверджує тезу про потребу в укрупненні громад в процесі продовження реформи адміністративно-територіальної децентралізації або ж формування більш фінансово спроможних територіальних громад.

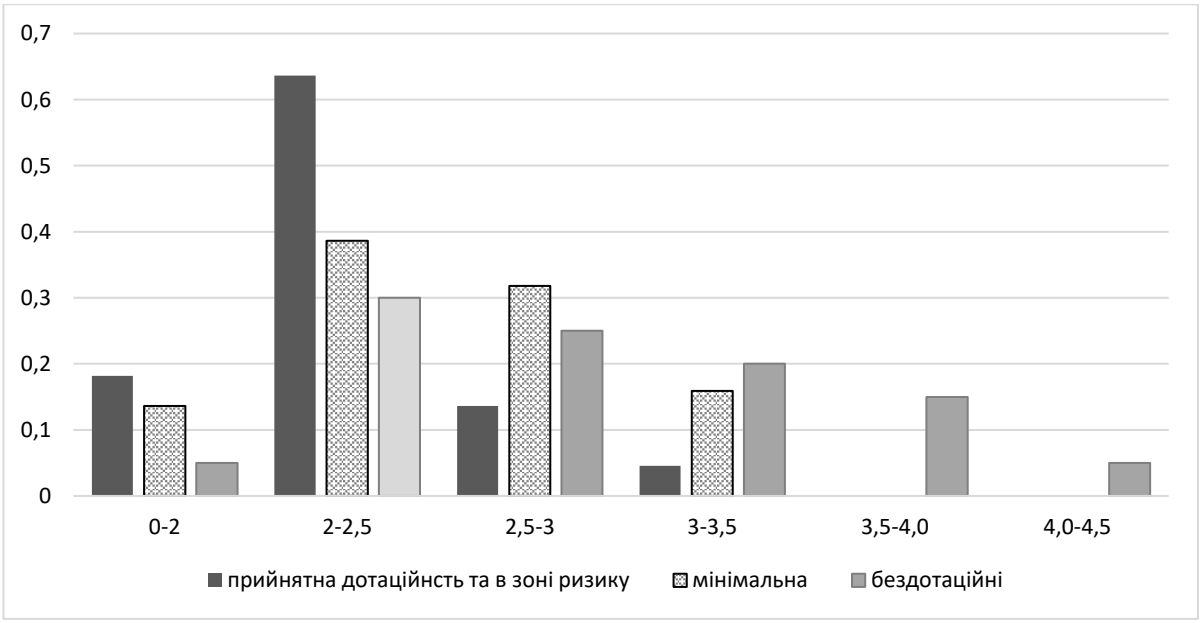

Рис. 4.1. Розподіл ОТГ за рівнем бюджетного забезпечення добробуту й ступенем дотаційності, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Водночас постає потреба в детальному аналізі функціональних видатків у розрізі окремих ОТГ, що дасть змогу комплексніше оцінити рівень досягнення добробуту у кожній функціональній сфері.

Видатки на державне управління. Видатки на державне управління є одними із найбільш проблемно-дискусійних, оскільки, з одного боку, безпосередньо пов'язані з наданням адміністративних послуг населенню громади, належною організацією соціальних, медичних, освітніх, культурних, спортивних та інших послуг, а з іншого – безпосередньо залежать від позиції органу місцевого самоврядування у визначенні їхніх суттєвих умов (кількість штатних одиниць, заробітна плата, преміювання тощо), що відповідно зумовлює варіацію між територіальними громадами.

Окрім того, зазначені видатки, як частка власних доходів, враховуються як один із параметрів визначення фінансової спроможності територіальних громад: розмір видатків на управління в структурі власних доходів не повинен перевищувати 20%. Загалом, за підсумками 2018 р., серед усіх аналізованих ОТГ лише п'ята частина дотримувалась рекомендованої норми фінансування управлінських видатків (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Відповідність видатків на управління рекомендованим значенням, 2018 р.

Група ОТГ за чисельністю населення	**Нормативне значення**	**Кількість ОТГ**	**Відповідає нормативу**		**Не відповідає нормативу**	
			к-ть	**%**	**к-ть**	**%**
До 5 тис. осіб	3025	22	4	18,2	18	81,8
від 5 (включно) – до 10 тис. осіб	4830	28	6	21,4	22	78,6
від 10 (включно) – до 15 тис. осіб	7625	13	0	0,0	12	92,3
від 15 (включно) – до 20 тис. осіб	9580	14	3	21,4	11	78,6
від 20 (включно) – до 30 тис. осіб	11875	8	2	25,0	6	75,0
від 30 (включно) – до 40 тис. осіб	13650	3	0	0,0	3	100,0
від 40 (включно) та більше	42560	1	1	100,0	0	0,0
Всього	**-**	**89**	**16**	**18,0**	**72**	**80,9**

Джерело: авторські розрахунки

Варто також зауважити, що в групах громад із чисельністю населення до 5 тис. осіб (22 ОТГ) та від 5 до 10 тис. осіб (28 ОТГ) у межах рекомендованих значень трималися лише 18,2 % та 21,4 % відповідно.

Детальніший аналіз усієї сукупності громад підтвердив позитивну, проте помірну кореляцію між розміром громади за чисельністю населення та ефективністю видатків на управління (рис. 4.2).

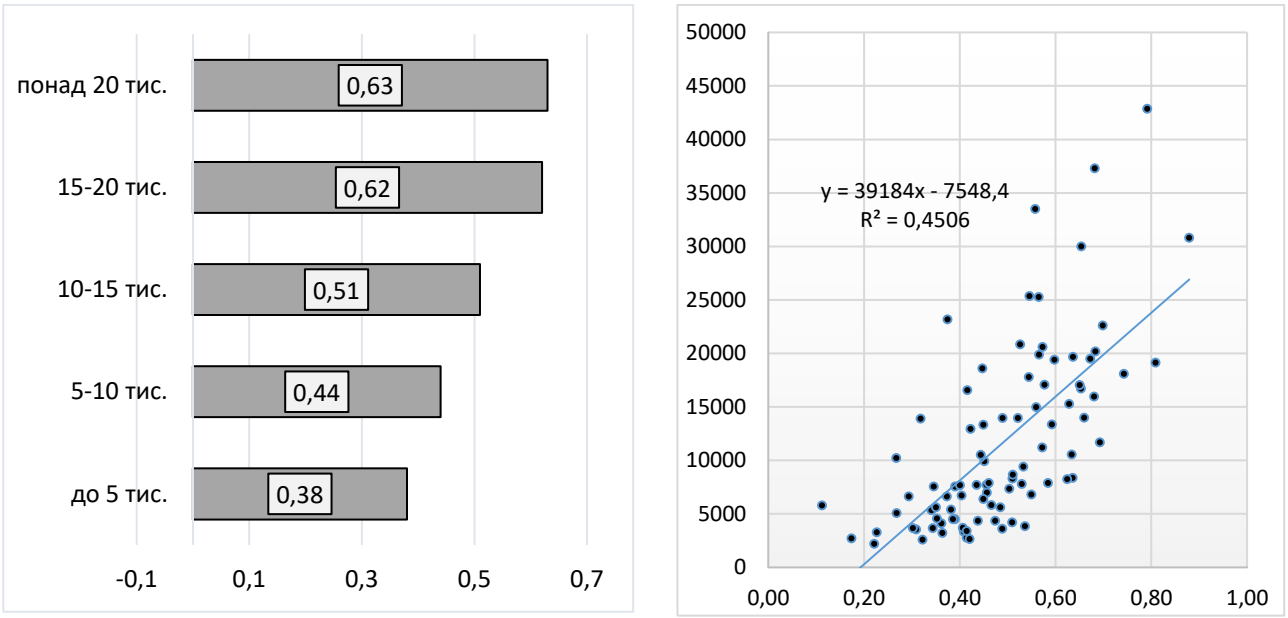

Рис. 4.2. Залежність рівня бюджетного забезпечення державного управління від розміру територіальної громади, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Із метою відображення впливу чинників на ефективність видатків державного управління необхідно визначити варіацію вхідних показників, таких як чисельність штатних одиниць, що припадає на одиницю населення, заробітна плата управлінського персоналу. Як вихідний результуючий показник запропоновано враховувати кількість підготовлених і поданих проєктів до Державного фонду регіонального розвитку. Загальні параметри бюджетного забезпечення управлінських видатків ОТГ із найвищими та найнижчими позиціями представлено в табл. 4.2.

У підсумку чітко простежується «ефект масштабу» для вказаного типу видатків і його втрата у разі створення малих за чисельністю населення громад. Порівняння бездотаційних і громад у зоні ризику вказує, що у першого типу спостерігається більша залежність від середньої заробітної плати штатної чисельності працівників, і це є цілком очевидним з огляду на наявність більшого обсягу власних фінансових ресурсів.

Варто звернути увагу на досвід тих громад, які мають значні розриви за кількістю працівників апарату управління ОТГ та їхньою середньою заробітною платою (Мирогощанська, Куцурабська, Клесівська ОТГ), що може зумовити потенційну відсутність зацікавленості в ефективній роботі та розвитку громади.

Інша позиція окремих територіальних громад – забезпечити вищою заробітною платою за меншої чисельності працівників – характерна для невеликої кількості громад.

Таблиця 4.2

Порівняння бюджетного забезпечення державного управління територіальних громад із найвищими і найнижчими позиціями, 2018 р.

ОТГ з найвищим значенням				**ОТГ з найнижчим значенням**			
Назва громади	Значення підіндексу	Чисельність населення	Тип громади	Назва громади	Значення підіндексу	Чисельність населення	Тип громади
Солонянська	0,91	13988	селищна	Роздорська	0,43	3205	селищна
Коростишівська	0,88	30792	міська	Черниховецька	0,43	2184	сільська
Зеленодольська	0,87	19485	міська	Миколаївська (селищна)	0,41	10213	селищна
Лиманська	0,85	42871	міська	Тузлівська	0,41	2572	сільська
Новоукраїнська	0,84	19137	сільська	Новоаврамівська	0,39	2691	сільська
Теребовлянська	0,84	29999	міська	Омельницька	0,39	5063	сільська
Ширяївська	0,83	11215	селищна	Недогарківська	0,36	3551	сільська
Покровська	0,82	17032	селищна	Лосинівська	0,35	6381	селищна
Калинівська	0,82	20175	міська	Вертіївська	0,33	5800	сільська
Дунаєвицька (міська)	0,81	37281	міська	Кіптівська	0,29	3278	сільська

Джерело: авторські розрахунки

Дошкільна освіта. Рівень соціалізації дітей дошкільного віку залежить від спроможності громади надавати послуги дошкільної освіти. Значна варіація підіндексу добробуту у сфері дошкільної освіти між територіальними громадами є свідченням різних підходів до організації вказаних послуг, а факт їхньої належності до самоврядних функцій вказує на потенційну залежність від фінансової спроможності територіальних громад.

У Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що «у закладах дошкільної освіти, розташованих у селах, селищах, кількість дітей у групах визначається засновником (засновниками) залежно від демографічної ситуації» [195]. Це пояснює значну варіацію як наповненості груп дошкільних закладів, так і обсягу витрат, що спрямовуються на фінансування послуг дошкільної освіти (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Загальні параметри бюджетного забезпечення дошкільної освіти, 2017–2018 р.

Індикатор	2017			2018		
	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення
Частка витрат на дошкільну освіту у загальних видатках, %	0	23	10	0	24,2	8,6
Рівень витрат на дошкільну освіту в розрахунку на 1 дитину	0	45136,3	19922,9	0	54113,8	23470,8
Середня наповнюваність групи дошкільного навчального закладу, %	8	32	21	9	32	20,7
Частка дітей дошкільного віку охоплена дошкільними навчальними закладами, у загальній кількості дітей дошкільного віку, %	25,7	100	72,5	28,3	100	73,6

Джерело: авторські розрахунки

При цьому рівень охоплення дітей послугами дошкільної освіти у 2018 р. варіював від 28,3% до 100%. Як зазначають експерти, спроможну освітню мережу визначає нормативне значення охоплення дітей дошкільною освітою не нижче, ніж 80% (рис. 4.3.). В аналізованих громадах близько 70% не забезпечують нормативного рівня охоплення дітей дошкільною освітою, при цьому мінімальне значення вказаного параметра у 2018 р. спостерігались у Литовезькій (28,3%), Новознам'янській (30,8%) та Княгининівській (32%) ОТГ, а найвище – у Тузлівській, Мирогощанській, Радивилівській, Черниховецькій, Набутівській, Новоаврамівській, Стеблівській ОТГ – зі 100% охоплення дітей дошкільною освітою. Вочевидь виявлені проблеми вказують на необхідність комплексу заходів як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні.

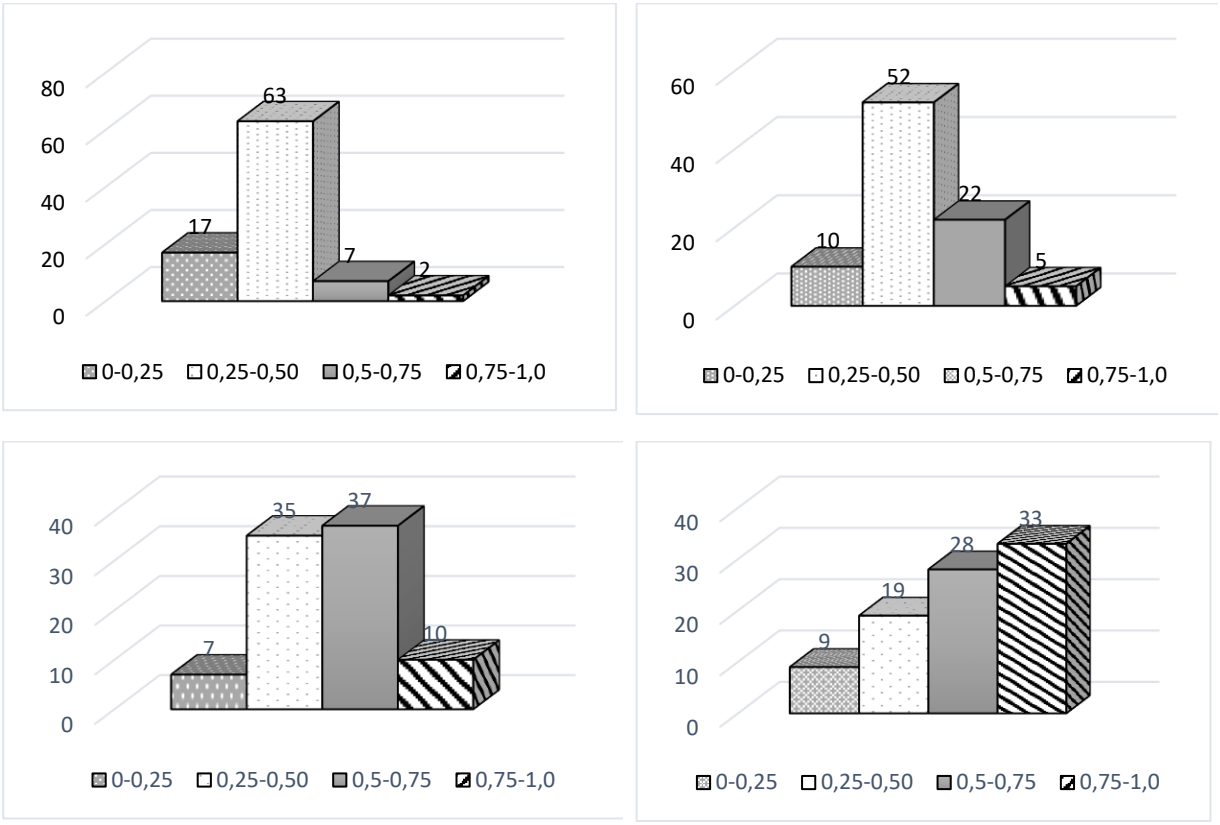

Рис. 4.3. Розподіл ОТГ за частковими параметрами бюджетного забезпечення дошкільної освіти ОТГ, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Дослідження сфери дошкільної освіти на рівні ОТГ вказує на такі загальні тенденції ефективності використання бюджетного потенціалу в частині фінансування послуг дошкільної освіти (рис. 4.4):

- вагомим чинником, що зумовив вплив на підіндекс бюджетного забезпечення послуг дошкільної освіти, є варіація наповнюваності груп дошкільного закладу, що диференціювалась від 9 до 32 дітей у 2018 р. як у різних за чисельністю й типом населеного пункту, так і доходами ОТГ;

- значна частка витрат на дошкільну освіту в сукупних витратах (близько чверті всіх витрат) вказує на потенційні ризики як нерівномірності розподілу фінансування послуг дошкільної освіти, так і дефіциту фінансових ресурсів для фінансування інших функціональних видатків;

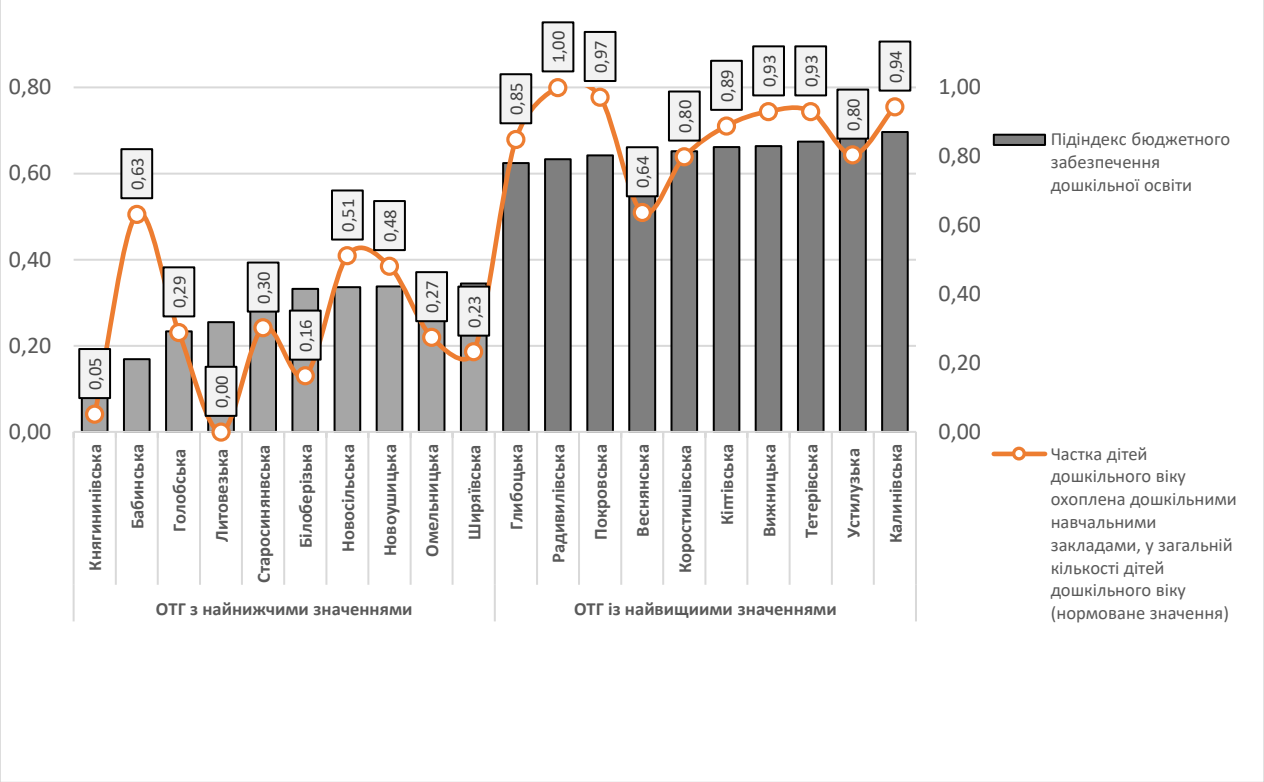

Рис. 4.4. Бюджетне забезпечення дошкільної освіти та рівня охоплення дітей послугами дошкільної освіти ОТГ, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

- у більшості ОТГ з низьким розміром доходів рівень бюджетних видатків на дошкільну освіту був суттєво нижчим відносно до громад із високими доходами. Це демонструє вкрай негативну тенденцію нерівномірного фінансового забезпечення дітей-дошкільнят та підтверджує проблеми вітчизняного підходу до фінансового вирівнювання та розподілу «спільних податків».

Загальна середня освіта. Закон України «Про загальну середню освіту» визначає основний результат процесу оволодіння знаннями як «інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності» [206]. Законодавство встановлює доступність та безоплатність освіти незалежно від місця проживання та інших суттєвих умов (стать, раса, мова тощо).

Деякі висновки про впливу чинників на загальну середню освіту (рис. 4.5 та 4.6):

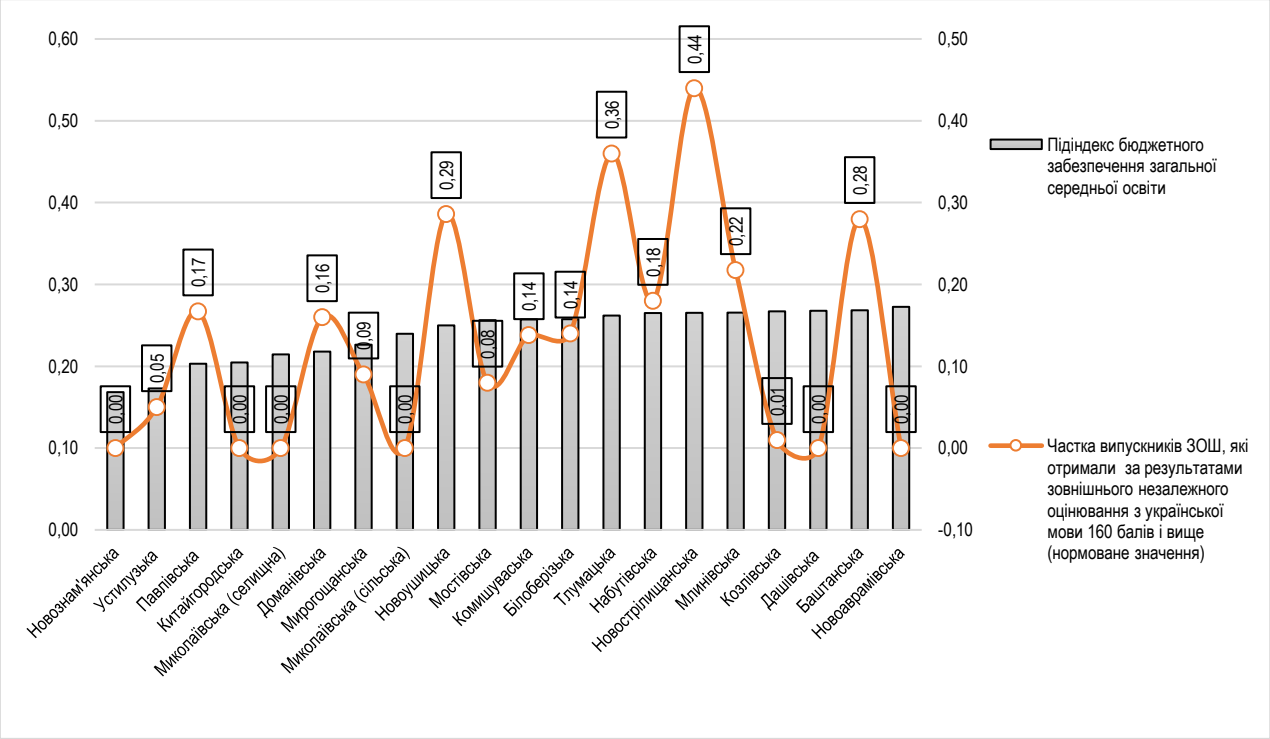

Рис. 4.5. Бюджетне забезпечення загальної середньої освіти ОТГ з найнижчими значеннями та рівень освіченості дітей, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

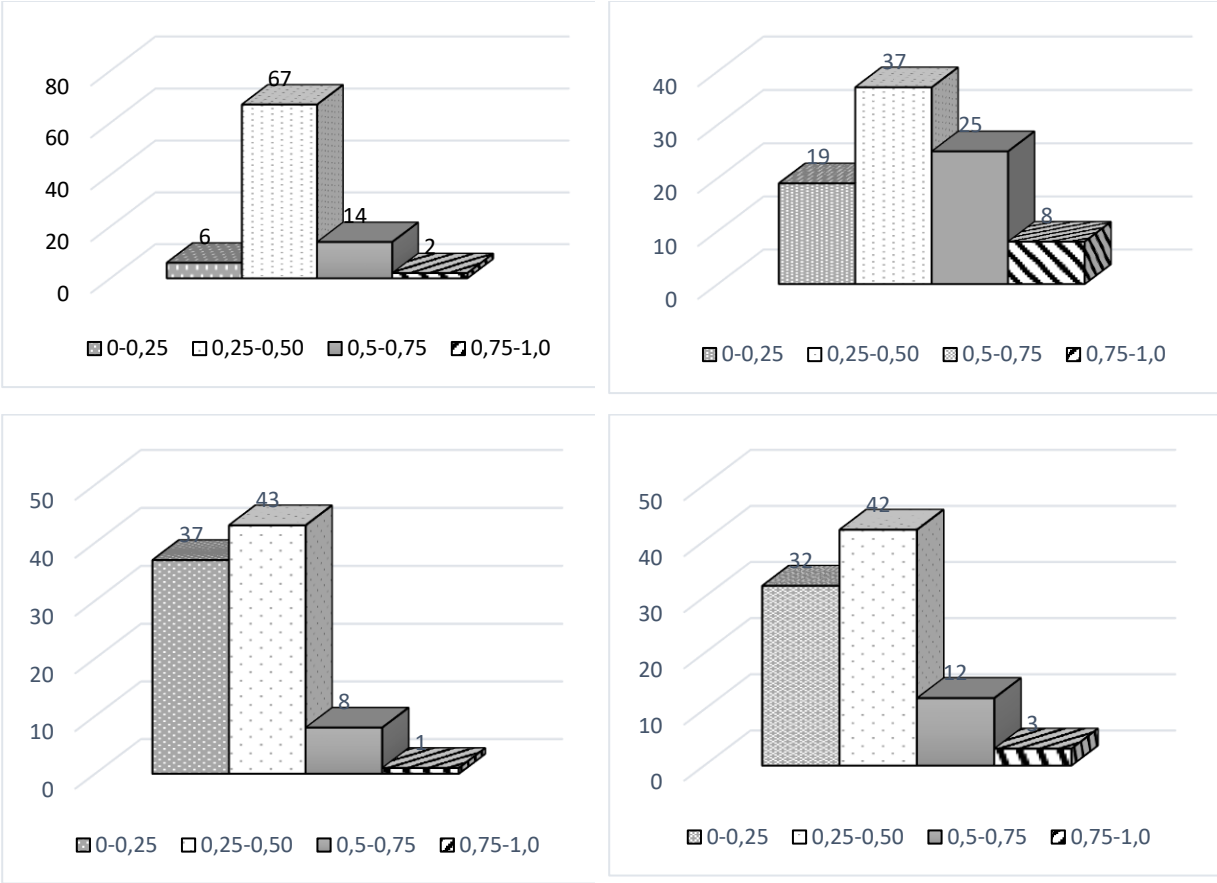

Рис. 4.6. Розподіл ОТГ за частковими параметрами бюджетного забезпечення загальної середньої освіти, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

- порівняння громад за рівнем доходів та рівнем дотаційності не підтвердило прямий вплив цих чинників, загалом високі видатки в розрахунку на 1 учня спостерігали в різних типах територіальних громадах;

- у тих територіальних громадах, що за підсумками оцінювання бюджетного забезпечення добробуту у сфері загальної середньої освіти опинились на нижчих позиціях, варто звернути увагу на територіальні громади, яким, попри вплив інших чинників вдалось досягнути принаймні середніх рейтингових показників ЗНО їхніх учнів (Новострілищанська й Тлумацька ОТГ);

- середня наповнюваність класів позитивно корелювала з рівнем знань випускників, при цьому в групі територіальних громад із мінімальною дотаційністю були найвищі значення наповнюваності класів. У бездотаційних

територіальних громадах ця тенденція чітко не простежувалась (більшою мірою зумовлено створенням територіальних громад в ареалі впливу великого міста);

Серед аналізованих ОТГ, що отримали найвищі значення підіндексу бюджетного забезпечення загальної середньої освіти, вартим уваги є досвід тих, котрі забезпечили найбільший рівень освіченості (рис. 4.7). Серед таких громад відзначимо Висоцьку, Черниховецьку та Вижницьку, досвід яких необхідно переймати як у плані результативного витрачання фінансових ресурсів, так ефективного процесу досягнення високого рівня знань учнів.

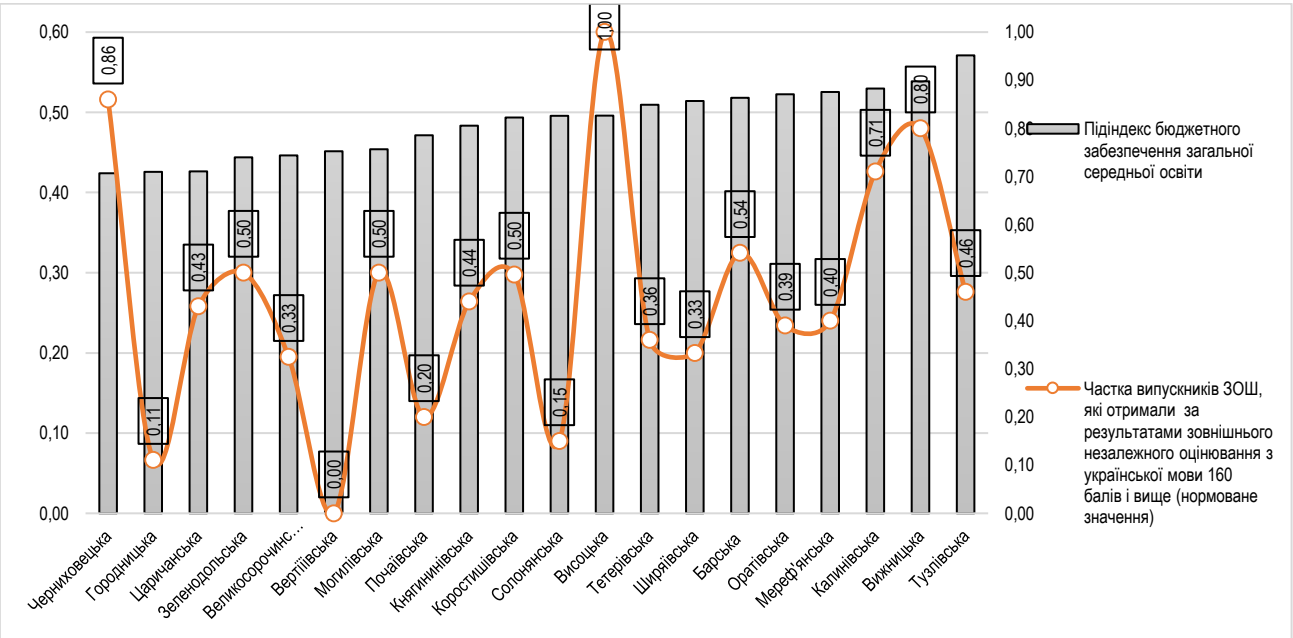

Рис. 4.7. Бюджетне забезпечення загальної середньої освіти в ОТГ та рівень освіченості дітей, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Позашкільна освіта. Важливою складовою гармонійного та всебічного розвитку дітей територіальної громади є організація та ефективне надання послуг позашкільної освіти. До реформи адміністративно-фінансової децентралізації послуги з позашкільної освіти фінансувались з районного бюджету, що спричинило вплив на організацію їхнього надання з моменту створення ОТГ. Зауважимо, що не всі громади організували надання вказаних

послуг на рівні ОТГ, частина громад й надалі замовляє їх у профільних закладах, організація яких здійснюється на рівні району. Така ситуація чітко окреслює кілька проблемних аспектів, пов'язаних із цим питанням:

по-перше, проблему відсутності субсидіарних послуг на рівні ОТГ;

по-друге, ймовірну загрозу зменшення кількості закладів дошкільної освіти з огляду на задекларовану ліквідацію субрегіонального рівня публічного управління у форматі виконавчого органу влади;

по-третє, відсутність стратегічного розвитку галузі за напрямом «позашкільна освіта» як у регіоні, зокрема, так і в Україні загалом.

У підтвердження цьому наводимо результати оцінювання ефективності використання бюджетного потенціалу за видатками на позашкільну освіту (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Порівняння бюджетного забезпечення позашкільної освіти в ОТГ з найвищими і найнижчими позиціями, 2018 р.

ОТГ	2017	2018	ОТГ	2017	2018
Новознам'янська	0,46	0,48	**Новострілищанська**	0,00	0,00
Джулинська	0,00	0,48	**Тузлівська**	0,00	0,00
Бобринецька	0,43	0,49	**Висоцька**	0,00	0,00
Новоаврамівська	0,50	0,50	**Веснянська**	0,00	0,00
Мереф'янська	0,42	0,52	**Городницька**	0,21	0,00
Скалатська	0,59	0,52	**Біленківська**	0,00	0,03
Новоукраїнська	0,80	0,55	**Білоберізька**	0,00	0,06
Доманівська	0,66	0,55	**Боромлянська**	0,07	0,08
Осипенківська	0,58	0,58	**Павлівська**	0,11	0,09
Радивилівська	0,32	0,71	**Поворська**	0,00	0,10

Джерело: авторські розрахунки

Так, упродовж аналізованого періоду (2017-2018 рр.) у більшості громад, що отримали найнижчі значення підіндексу бюджетного забезпечення позашкільої освіти, вказані видатки не здійснювались взагалі (Новострілищанська, Тузлівська, Висоцька, Веснянська, Городницька ОТГ). У третини громад погіршились рейтингові значення позашкільної освіти, що

характерно й для тих ОТГ, які займають найвищі позиції за результатами оцінювання (Новоукраїнська, Доманівська ОТГ). Зауважимо, що обсяг витрат, переданих до районного бюджету для фінансування послуг дошкільної освіти, в цьому разі не враховувався, що є суттєвим резервом для підвищення ефективності витрат на позашкільну освіту на рівні ОТГ.

Розподіл ОТГ за частковими параметрами бюджетного забезпечення позашкільної освіти ОТГ (рис. 4.8) свідчить, що найбільший влив на підіндекс зумовили видатки, зважені на чисельність населення та низький рівень наповнюваності груп. За вказаними параметрами більшість ОТГ (55 із 89 ОТГ) знаходилась у нижній частині розподілу.

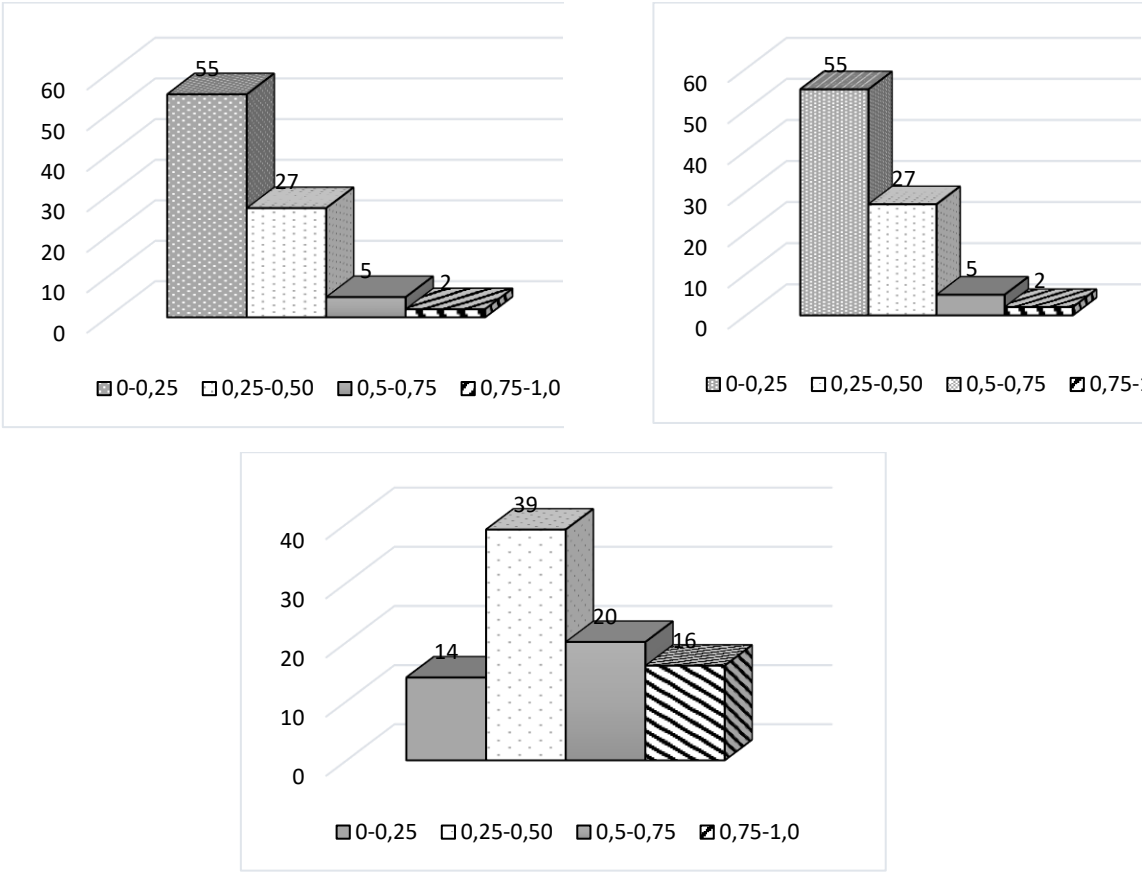

Рис. 4.8. Розподіл ОТГ за частковими параметрами бюджетного забезпечення позашкільної освіти, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Охорона здоров'я. Щодо оцінювання бюджетного забезпечення охорони здоров'я слід вказати, що трансформація цієї сфери відбувається одночасно з реформою адміністративно-фінансової децентралізації. Відповідно до визначених законодавством засад для ОТГ передбачено різні варіанти організації первинних медичних послуг – безпосередньо на базі ОТГ або ж на рівні району. Це ускладнило визначення фактичних витрат для фінансування лише первинних медичних послуг, тому в рамках аналізу (рис. 4.9) враховано як фактичні витрати безпосередньо ОТГ на фінансування первинних медичних послуг (якщо такі здійснювались), так і обсяг переданих фінансових ресурсів іншим місцевим бюджетам (у формі медичної субвенції) для фінансування медичних послуг.

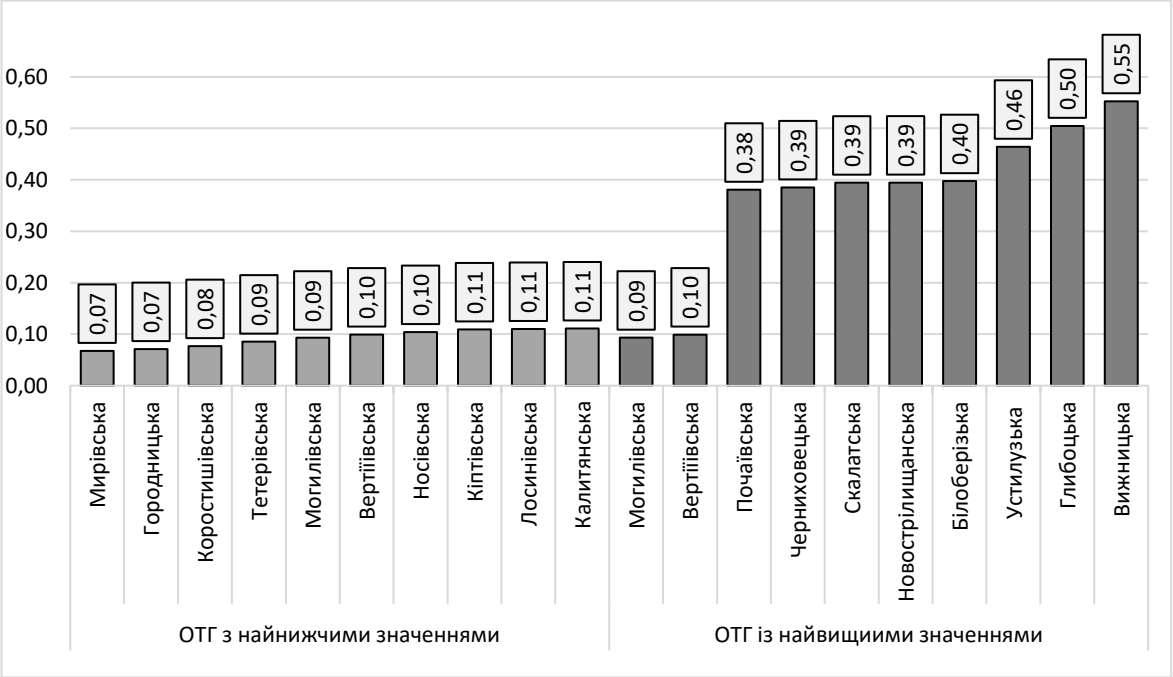

Рис. 4.9. Порівняння бюджетного забезпечення охорони здоров'я в ОТГ з найвищими та найнижчими значеннями, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Слід вказати, що з другої половини 2018 р. відбулась зміна механізму фінансування в напрямі фінансування медичних послуг за рахунок бюджетних ресурсів, акумульованих у Національній службі охорони здоров'я України, проте, беручи до уваги той факт, що в деяких територіальних громадах

організовано надання первинних медичних послуг жителям й інших населених пунктів, такі виплати до розрахунку не брались.

Аналізуючи підсумкові результати оцінювання бюджетного забезпечення добробуту у сфері охорони здоров'я, слід вказати на:

- суттєву диференціацію підсумкового підіндексу, при чому навіть у групі ОТГ з найвищими значеннями дві мали доволі низький оціночний показник (Могилівська, Вертіївська ОТГ);
- визначальний вплив на підіндекс зумовила більша чисельність медичного персоналу та лікарів, передусім, це ОТГ, які є районними центрами та з налагодженою медичною інфраструктурою;
- рівень фінансування підсумкового підіндексу показав, що переважна більшість ОТГ, порівняно з лідерами оцінювання витрачало удесятеро менше бюджетних ресурсів;
- варіація тривалості життя, насамперед, спостерігалась між сільськими та міськими ОТГ.

Загальний підсумок оцінювання бюджеьного забезпечення добробуту у сфері охорони здоров'я: найвищі значення у 2018 р. спостерігались у Вижницькій, Глибоцькій, Мереф'янській, Устилузькій, Білоберізькій, Новострілищанській, Скалатській, Черниховецькій та Почаївській ОТГ, загалом це ті, в яких власними зусиллями налагоджено організацію первинної медико-соціальної допомоги.

Соціальний захист. Децентралізація повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення покликана сприяти наданню соціальних допомог, послуг і пільг на засадах доступності, якості та ефективності. Оскільки значну частину видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення передано на місцевий рівень, питання, що потребують першочергового вирішення, полягають у налагодженні ефективних механізмів їх розподілу, виявленні неефективних видатків, що сприятиме залученню додаткового ресурсу для фінансування найважливіших.

Результати аналізу бюджетного забезпечення соціальних послуг вказують на ризиковий характер багатьох процесів та наявність кола невирішених питань, зокрема, залучення ОТГ у процес децентралізації соціального захисту відбулося без усунення системних проблем функціонування цієї сфери. Як наслідок територіальні громади доволі диференційовано підійшли як до способів організації, так і визначення обсягів фінансування соціальних послуг. Слід зазначити, що в інформації щодо надання соціальних послуг ОТГ доволі часто вказували отримувачів пільг, субсидій, різного роду соціальних допомог серед бенефіціарів соціальних допомог, що ускладнило аналіз ефективності видатків на соціальний захист. З метою порівнюваності ОТГ за вказаним параметром та узагальнюючих висновків враховано частку витрат на соціальний захист (пріоритетність витрат) та обсяг витрат на 1 жителя (розмір витрат) (рис. 4.10).

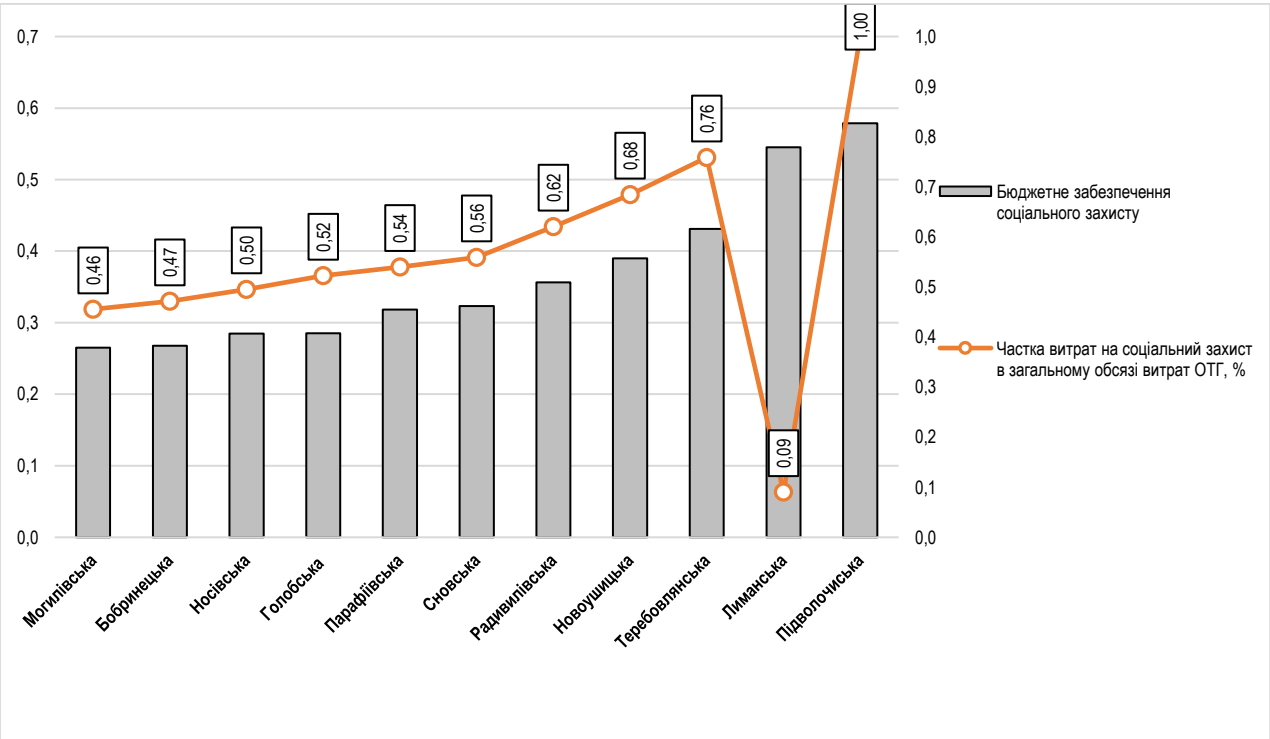

Рис. 4.10. Порівняння бюджетного забезпечення соціального захисту ОТГ з найвищими значеннями, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Окрім того, визначальний вплив на нормування показників спричинила Лиманська ОТГ, яка за вказаним параметром фактично відображає особливості організації та фінансування соціального захисту на рівні району загалом. За нормованим показником частки витрат у загальних витратах найвище значення спостерігалось у Підволочиській ОТГ, а також доволі високі значення відзначаємо у Теребовлянській, Новоушицькій, Радивилівській та Сновській ОТГ. Проте жодна із зазначених територіальних громад за показником видатків, зважених на чисельність населення, не наблизилась до значення Лиманської ОТГ.

Результати аналізу бюджетного забезпечення економічної діяльності в ОТГ вказують, що найбільше значення підіндексу зумовлено локалізацією підприємств та їх збільшенням впродовж досліджуваного періоду, а також бюджетною підтримкою їхньої діяльності (капітальні видатки, видатки економічного спрямування тощо) (рис. 4.11), в контексті цього слід заначити таке:

- у структурі підприємств за формою власності переважали приватні підприємства, серед них переважну більшість становили малі та середні;
- за видами діяльності превалювали підприємства сфери послуг у міських та селищних ОТГ, а у сільських ОТГ – сільськогосподарські підприємства;
- вищий рівень концентрації фізичних осіб-підприємців в окремих ОТГ спостерігався у міських та селищних громадах зі значною чисельністю населення;
- серед найвагоміших чинників сприяння економічній діяльності – наявність на території ОТГ промислових підприємств, проте, у близько половини таких підприємств не функціонувало [55];
- значний вплив на інтенсифікацію економічної діяльності в ОТГ зумовили капітальні видатки, у переважній більшості ОТГ з високим значенням підіндексу відзначаємо їхню значну частку.

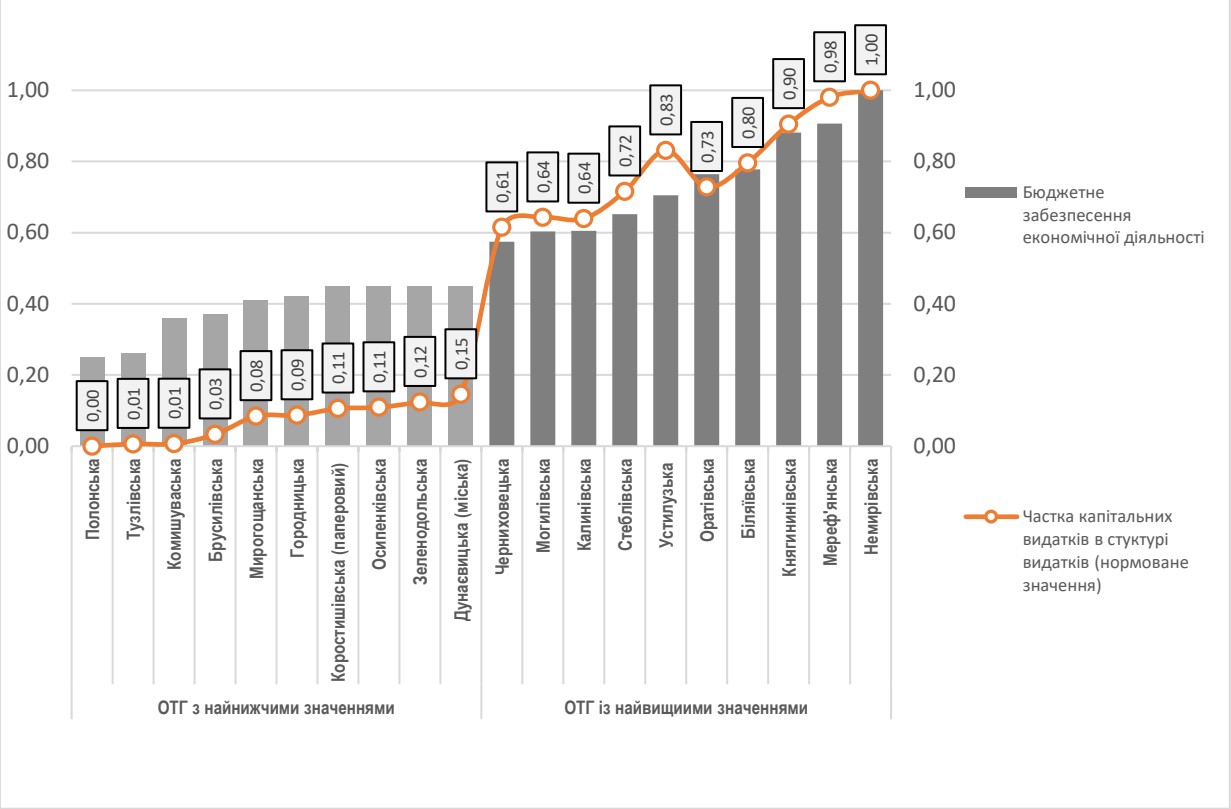

Рис. 4.11. Порівняння бюджетного забезпечення економічної діяльності ОТГ з найвищими та найнижчими значеннями, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Духовний та фізичний розвиток. Зазначимо, що сферу духовного та фізичного розвитку в ОТГ складають функції культури та спорту. За результатами проведеного дослідження слід вказати (рис. 4.12):

- у близько половини аналізованих ОТГ відсутні видатки на спорт, а в третини – ефективність бюджетного механізму у сфері культури є досить низькою;
- значні відмінності між ОТГ на найвищих і найнижчих позиціях свідчать про недосягнення цілей адміністративно-фінансової децентралізації в частині виконання власних повноважень;
- на низьке рейтингове значення найбільше вплинула відсутність спортивної інфраструктури, традиційно нефінансована сфера опинилась в критичному стані.

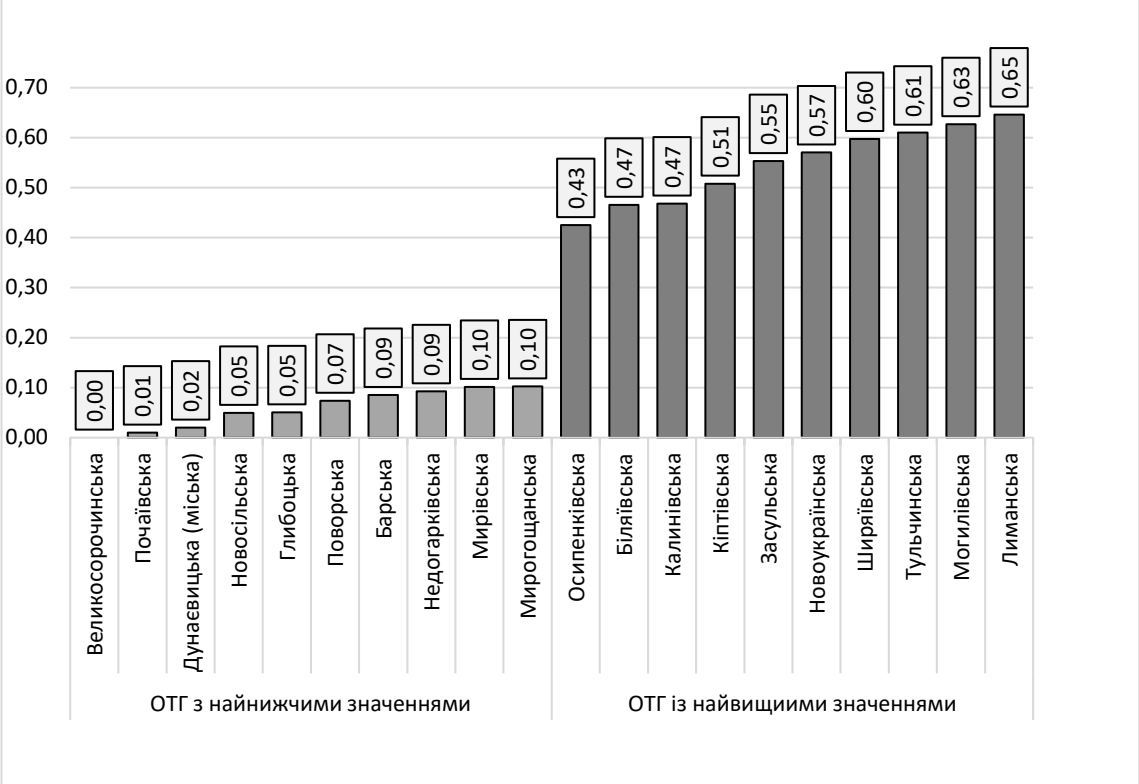

Рис. 4.12. Порівняння бюджетного забезпечення духовного та фізичного розвитку в ОТГ з найвищими та найнижчими значеннями, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Слід вказати, що за підсумками 2017-2018 рр. аналізовані ОТГ доволі розрізнено підійшли до організації публічних послуг на місцевому рівні. Попри це, значна кількість ОТГ показала високі результати оцінювання ефективності витрат за більшістю функціональних видатків. Найменшою ефективністю відзначаються витрати, які за своєю сутністю є власними повноваженнями ОТГ. Проведений аналіз вказує на значні резерви підвищення ефективності функціональних витрат. В окремих випадках це пов’язано з потребою в налагодженні процесу надання та фінансування послуг, а в інших – необхідністю підвищення якісних критеріїв функціонування ОТГ (зростання рівня освіченості, збільшення тривалості життя населення тощо).

Проведення оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад має практичне значення. На основі його результатів

органи влади різних рівнів публічного управління, а також місцеві органи влади матимуть змогу отримати: інтегральну характеристику функціонуючих ОТГ в регіоні та їхнє позиціонування серед інших територіальних громад, прогалини в розрізі структурно-функціональних видатків, а також вплив чинників на інтегральний індекс. Для органів місцевого самоврядування, окрім вперелічених результатів, така оцінка може стати визначальною в обґрунтуванні перспектив соціально-економічного розвитку, вдосконаленні бюджетної політики або прийнятті окремих рішень, спрямованих на покращання ситуації.

Результати загального оцінювання ефективності бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад наведемо з урахуванням інтегрального індексу в розрізі типів поселень, окремих регіонів, а також з урахуванням параметрів, які було покладено в основу групування громад: за рівнем дотаційності та власними доходами, зваженими на чисельність населення. З метою комплексного представлення результатів підсумкові інтегральні оцінки будуть показані з дезагрегацією на структурно-функціональні видатки.

Зауважимо, що результати оцінювання мають вибірковий характер, з огляду на це, інтерпретувати їх відносно до інших ОТГ неправильно, навіть якщо ці ОТГ належать до обраної групи, типу поселення чи регіону.

Середньоукраїнський інтегральний індекс оцінювання ефективності бюджетних забезпеченні добробуту територіальних громад показано на рис. 4.13. в розрізі структурно-функціональних складових, що свідчить про таке:

- попри загальні експертні висновки щодо низького рівня ефективності управлінських видатків, значення цього підіндексу серед інших показників є найвищим. Незважаючи на те, що для окремих ОТГ присутній факт неефективних видатків, загалом серед обраної групи ОТГ більшість дотримувались схожих параметрів видатків та структури апарату;

- в середньому, окрім управлінських видатків, порівняно вищий рівень у 2018 р. спостерігаємо за напрямами «дошкільна освіта» та «економічна діяльність», при цьому зауважимо, що подальший аналіз підтвердив значну варіацію підіндексу ефективності бюджетного забезпечення дошкільної освіти;
- найнижчі значення інтегрального індексу відзначаємо в розрізі власних повноважень ОТГ, а саме духовний та фізичний розвиток і соціальний захист;
- підіндекс охорони здоров'я та загальної середньої освіти загалом відповідає середньоукраїнському значенню більшості ОТГ.

Рис. 4.13. Структурно-функціональний вимір бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад по Україні, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Представлена загальна оцінка потребує деталізації на предмет виявлення стійких тенденцій за типом поселень, в розрізі обраних груп або ж регіону загалом.

Міжтериторіальне порівняння в розрізі областей наведено в таблиці 4.5. на основі їх групування. Зазначимо, що більшість обраних ОТГ в розрізі областей опинились в групі з найнижчим значенням і, навпаки, в групу з найвищим індексом потрапили лише ОТГ двох областей. Таким чином, виокремимо три групи областей:

Таблиця 4.5

Порівняння рівня бюджетного забезпечення добробуту за регіонами, 2018 р.

Група за рівнем бюджетного забезпечення добробуту	Група регіонів	Коротка характеристика
Високий рівень (0,40 < Ri < 0,46)	Донецька, Харківська	За функціональним складом всі параметри високі
Середній рівень (0,34 < Ri < 0,40)	Чернівецька, Вінницька, Одеська, Кіровоградська, Івано-Франківська	Середні значення результуючих показників, в окремих видатках не здійснювалось фінансування окремих функцій
Низький рівень (0,28 < Ri < 0,34)	Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Полтавська, Запорізька, Київська, Рівненська, Львівська, Сумська, Миколаївська Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська	Спостерігаються очевидні прогалини за всіма структурно-функціональними показниками, суттєвий вплив відсутність та /або неефективність власних повноважень

Джерело: авторські розрахунки

1. Області з високим рівнем інтегрального індексу (Донецька та Харківська область). Для ОТГ, що належать до областей цієї групи, характерні найвищі значення майже за всіма параметрами. Для прикладу Лиманська ОТГ, яка є єдиною, що презентує Донецьку область в цій вибірці, покриває майже увесь район, характеризується високим рівнем доходів та є бездотаційною. У Харківській області до оцінювання потрапила також тільки одна ОТГ – Мереф'янська, яка за всіма значеннями показала високі оцінки.

2. Області зі середнім рівнем інтегрального індексу (Чернівецька, Вінницька, Одеська, Кіровоградська, Івано-Франківська). Більшість ОТГ вказаних областей характеризується вищим рівнем результуючих показників, водночас за окремими функціональними видатками фінансування не здійснювалось.

3. Області з низьким рівнем інтегрального індексу – спостерігаються очевидні прогалини за всіма структурно-функціональними показниками ефективності, суттєвий вплив мають відсутність та /або неефективність власних повноважень.

Як свідчать зведені дані табл. 4.6, за типом поселення у підсумку міські ОТГ порівняно з сільськими знаходяться на вищих рейтингових позиціях.

Таблиця 4.6

Порівняння бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад за типом поселень, 2018 р.

Тип ОТГ	**2017 р.**	**2018 р.**	**Підсумкові результати**
Міські	0,35	0,37	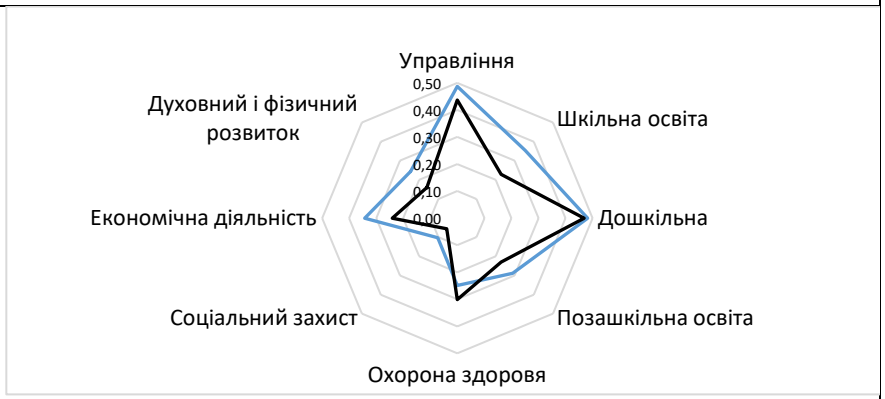
Селищні	0,31	0,31	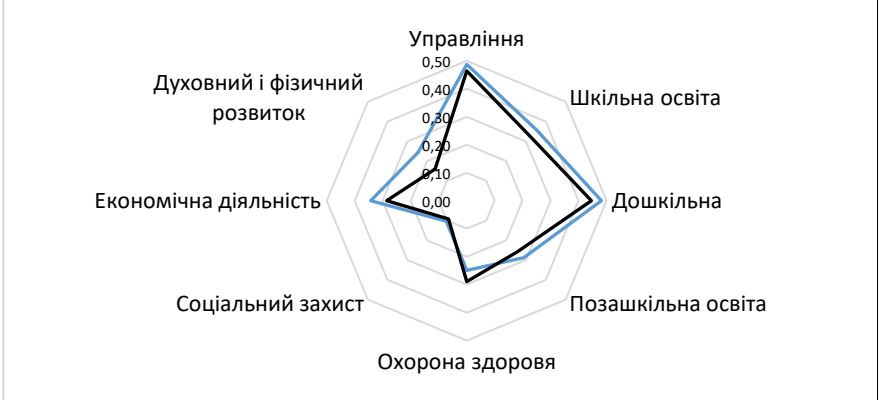

Сільські	0,29	0,30	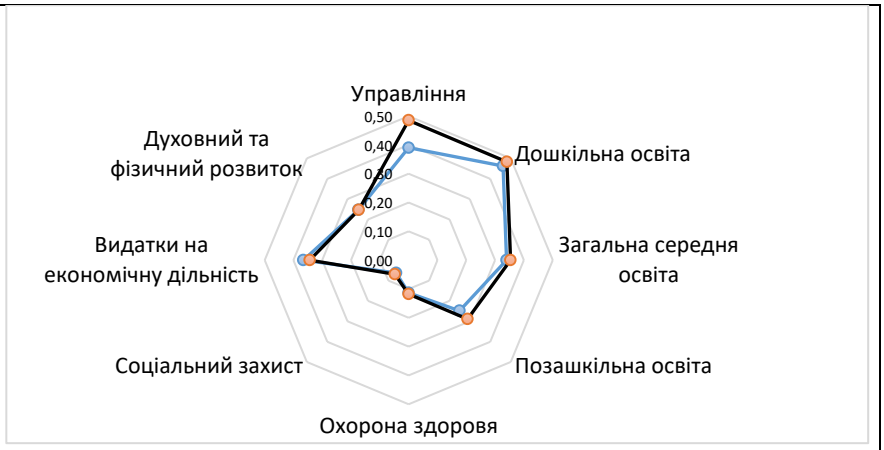

Джерело: авторські розрахунки

Результати досліджень підтверджують, що аналізовані ОТГ Львівської області у 2018 році за більшістю звітних показників не відповідали середньому рівню во Україні, водночас загальний показник ефективності бюджетного механізму у сфері охорони здоров'я є вищим за аналогічний середньоукраїнський. Найбільший розрив між вказаними значеннями спостерігаємо у сфері дошкільної освіти (рис. 4.14, 4.15).

Середні значення аналізованих ОТГ вказують, що найвищі рейтингові позиції в розрізі функцій було забезпечено у сфері управління, найгірші значення отримано у сферах соціального захисту, духовного та фізичного розвитку, позашкільної освіти.

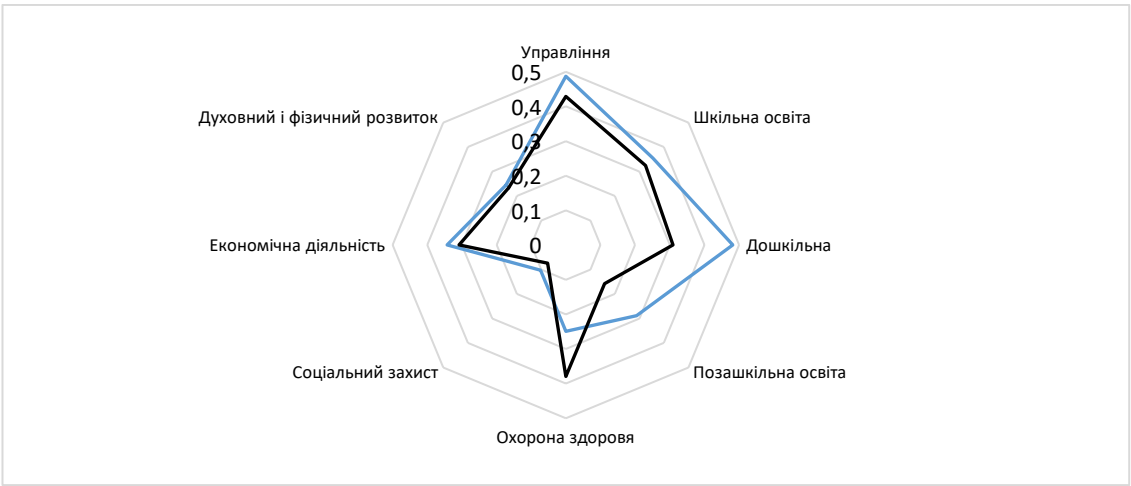

Рис. 4.14. Порівняння бюджетного забезпечення забезпечення добробуту ОТГ Львівської області зі середнім в Україні, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Констатуємо, що, за підсумками адміністративно-фінансової децентралізації, ефективність саме власних повноважень є низькою. На противагу, за результатами оцінювання бюджетного забезпечення, такі сфери, як дошкільна освіта та загальна середня освіта, опинились на значно кращих позиціях.

Рис. 4.15. Порівняння бюджетного забезпечення добробуту ОТГ з різним розміром доходів, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Як свідчать дані табл. 4.7 найгірші значення підсумкових результатів порівняно зі середньоукраїнським показала група ОТГ з ризиковою дотаційністю.

Найменші розриви порівняно зі середніми в Україні спостерігаємо у групі ОТГ з мінімальною дотаційністю. Група бездотаційних ОТГ очікувано показала кращі підсумкові значення в економічній діяльності, духовному та фізичному розвитку й дошкільній освіті. Для місцевої політики, орієнтованої на забезпечення добробуту територіальних громад, важливим є функціональний зріз вказаних видатків. На рис. 4.16 показано вплив

параметрів на формування підіндексу ефективності бюджетного забезпечення у сфері загальної середньої освіти в окремих ОТГ.

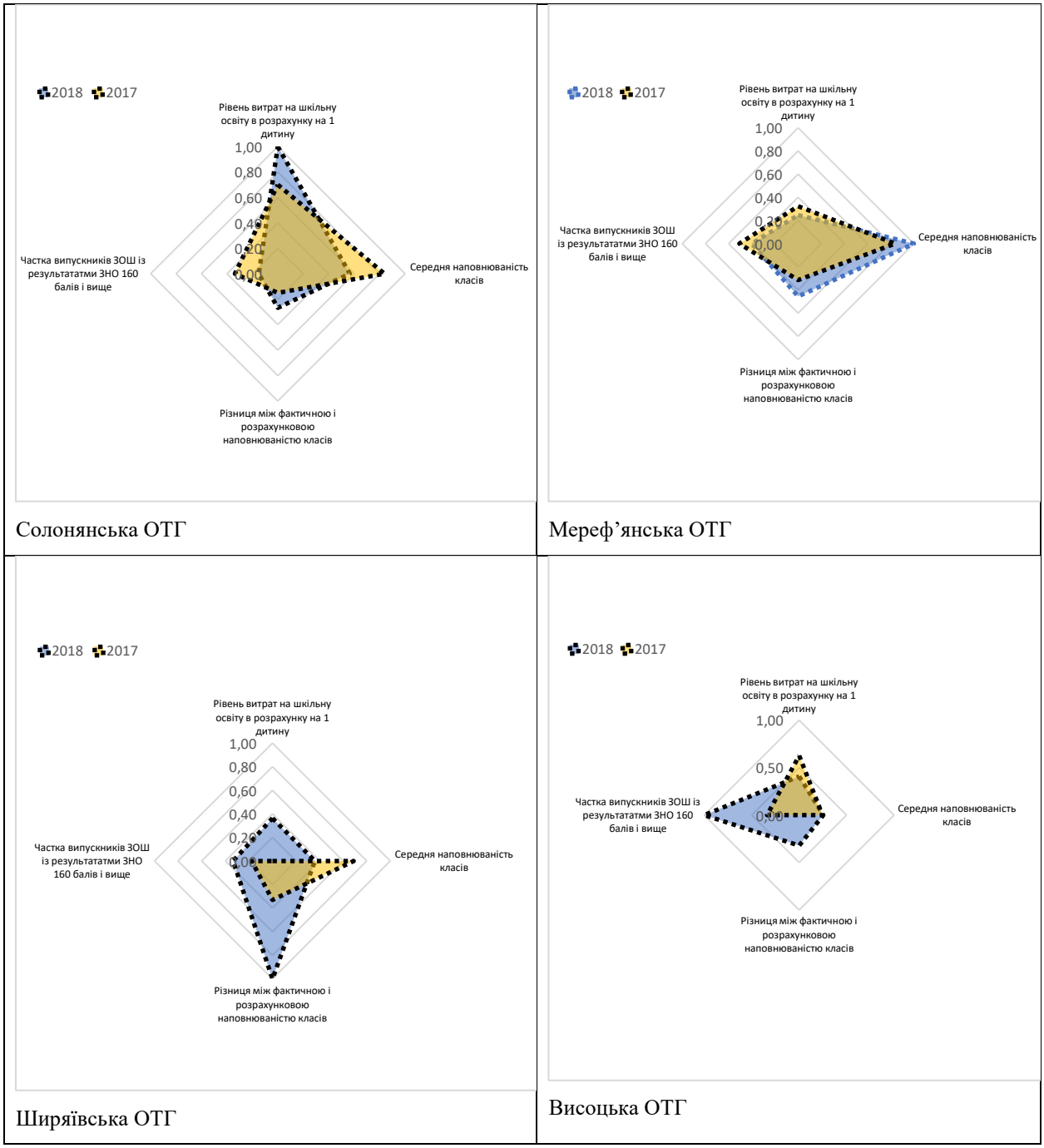

Рис. 4.16. Відхилення фактичних від цільових значень ОТГ, що отримали найвищий рейтинг за окремими первинними значеннями у сфері середньої освіти , 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

У групі з найвищими значенням підіндексу бюджетного забезпечення середньої освіти визначальний вплив зумовив низький рівень освіченості дітей у Городницькій, Вертіївській, Солонянській ОТГ. Тобто, попри забезпечення доволі високих значень показників, що визначають характер процесу надання освітніх послуг, рівень отриманих знань в аналізованих ОТГ залишився на найнижчих позиціях. Висоцька ОТГ демонструє, що високі підсумкові результати оцінювання ЗНО не обов'язково пов'язані з іншими параметрами, оскільки і рівень витрат у розрахунку на дитину і середня наповнюваність класів знаходились в нижньому ряді розподілу. Схожа ситуація у Ширяївській ОТГ.

Проведене оцінювання дало змогу отримати результати в структурно-функціональному, часовому та просторовому вимірах. Встановлено, що найнижчий рівень добробуту територіальних громад показали ОТГ з високим рівнем дотаційності. Натомість найменші розриви порівняно зі середнім в Україні значенням спостерігаються в ОТГ з найнижчою дотаційністю. Бездотаційні ОТГ показали кращі підсумкові значення за такими функціями: економічна діяльність, духовний та фізичний розвиток, дошкільна освіта (рис. 4.17).

Отже, розроблений та апробований методичний підхід до оцінювання дав змогу здійснити комплексний аналіз ОТГ на предмет ефективності бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад у розрізі функціональних складових. Водночас, не менш важливими для цілей політики є інтегральне оцінювання бюджетного забезпечення добробуту кожної ОТГ з метою її позиціонування в регіоні, а також з'ясування ключових проблем у розрізі структурно-функціональних видатків.

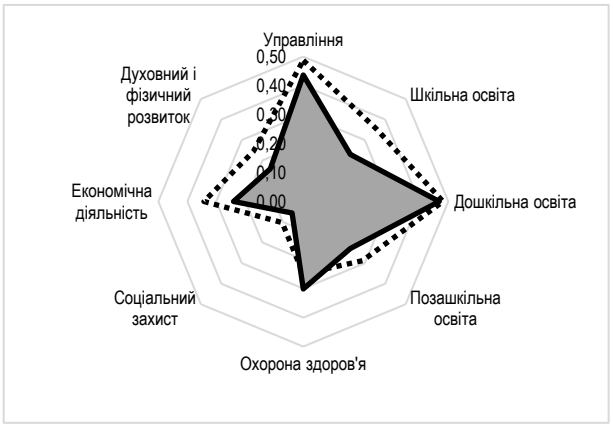

а) ОТГ з найвищим рівнем дотаційності

б) ОТГ зі середнім рівнем дотаційності

в) бездотаційні ОТГ

г) ОТГ з найнижчим рівнем дотаційності

середнє в Україні; середнє в групі ОТГ.

Рис. 4.17. Інтегральне оцінювання добробуту ОТГ, 2018 р.

Джерело: авторські розрахунки

Результати проведеного дослідження вказують на очевидні відмінності в підходах до забезпечення добробуту територіальних громад та ефективності бюджетних механізмів. Водночас простежуються тенденції до залежності результуючих значень від рівня дотаційності й типу поселення.

4.2. Особливості й закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад та оцінювання диференціації територій: виявлення конвергентно-дивергентних тенденцій

За останнє десятиліття траєкторія соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій зазнала суттєвих змін. Так, одні територіальні громадив процесі свого розвитку та реалізації сучасних реформ сформували ареали концентрованого добробуту, інші – зазнали стагнації або ж перетворились на території, що характеризуються уповільненням економічної активності, відсутністю інвестування, і, як наслідок, соціальним відторгненням.

Вказані проблеми поглиблюються і з огляду на відсутність конвертації вищого рівня економічного розвитку у людський (Дніпропетровська, Черкаська області) (рис. 4.18).

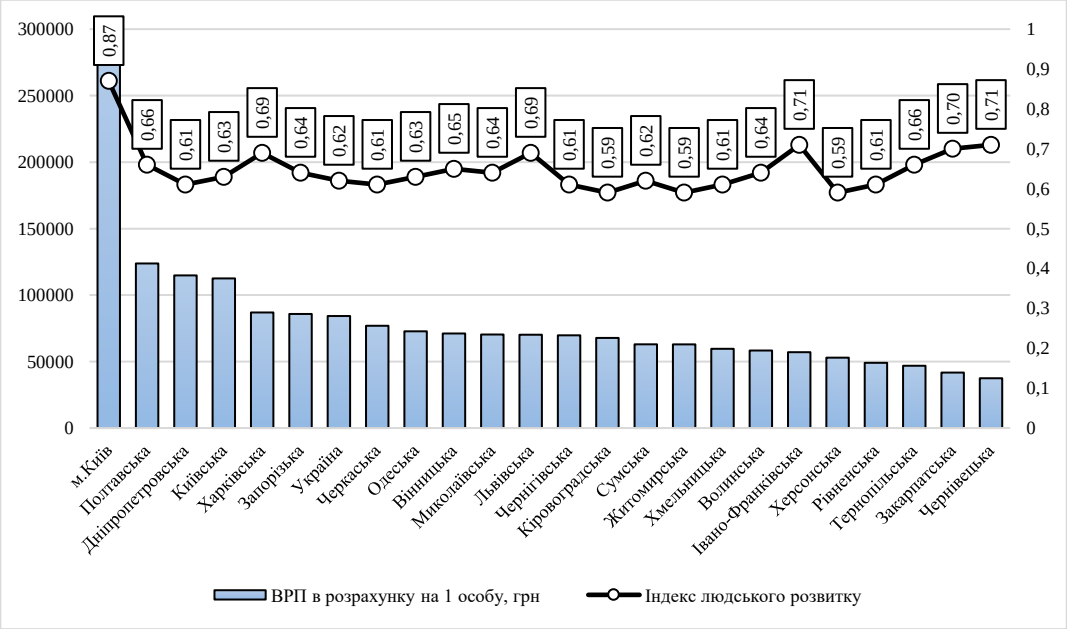

Рис. 4.18. Порівняння валового регіонального продукту (у розрахунку на 1 особу, грн) та індексу людського розвитку, 1.01.2019 р.

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України, Міністерства розвитку громад та територій України.

Стійкі тенденції міжрегіональної та внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації вказують на загрозливі масштаби нерівномірного соціально-економічного розвитку територіальних громад. Зауважимо, що, зважаючи на добровільний характер створення останніх, має місце поглиблення вказаних тенденцій, адже територіальні громади, утворені в процесі децентралізації, диференційовані за розміром, статусом, географічним положенням та інтегрованістю в економічному просторі. З метою формування дієвих механізмів забезпечення добробуту територіальних громад існує потреба в з'ясуванні тенденцій їхнього соціально-економічного розвитку та впливу чинників, що зумовили вказані процеси.

У Львівській області впродовж 2015–2019 рр. функціонувало 40 об'єднаних територіальних громад (табл. 4.7), 9 міст обласного значення (Додаток Р), решта територіальних громад (сіл, селищ та міст) функціонували у складі 20 районів.

В умовах адміністративно-фінансової реформи потенційний вплив на розвиток центро-периферійних взаємодій в регіоні зумовили об'єднані територіальні громади. Найбільшу кількість об'єднаних територіальних громад (25% від усіх ОТГ) відзначаємо у Самбірському районі, причому 8 із них розпочали свою діяльність у 2016 році. У Буському, Золочівському, Турківському та Яворівському районах упродовж 2015–2019 рр. не створено жодної ОТГ, як результат – сільські, селищні та міські ради функціонували в межах відповідного району, об'єднуючи таким чином всі фінансові ресурси, однак були позбавлені права самостійно вирішувати питання своєї фінансово-господарської діяльності. Окрім того, такі територіальні громади не отримували субвенцію на розвиток інфраструктури. Ця ситуація суттєво вплинула на конфігурацію соціальних та економічних параметрів розвитку регіону.

Таблиця 4.7

Динаміка створення об’єднаних територіальних громад у 2016-2019 рр. у Львівській області

Район	2016	2017	2018	2019	Всього
Бродівський	1				1
Буський					0
Городоцький			1		1
Дрогобицький				1	1
Жидачівський	2	1			3
Жовківський			1		1
Золочівський					0
Кам'янка-Бузький		1	1		2
Миколаївський	1		1		2
Мостиський		3	1		4
Перемишлянський				1	1
Пустомитівський		1	4	1	6
Радехівський				2	2
Самбірський	8		2		10
Сколівський			1		1
Сокальський			1		1
Старосамбірський	2	1			3
Стрийський	1				1
Турківський					0
Яворівський					0
Разом	15	7	13	5	40

Джерело: розраховано автором за даними [34]

Одним із показників, що впливає на соціально-економічний розвиток територіальних громад та районів, є середньомісячна заробітна плата, розрив між мінімальним і максимальним значенням якої почав поглиблюватися з 2015 р. (упродовж 2011–2019 рр. від 0,52 % до 0,59 %). У результаті спостерігаємо значну варіацію вказаного параметра за районами та містами обласного значення (МОЗ). Для прикладу, найвищі значення відзначаємо у Стрийському, Кам’янка-Бузькому районах та м. Новому Розділі, причому

останній значно поліпшив свою позицію серед адміністративно-територіальних одиниць (АТО) Львівської області (рис.4.19).

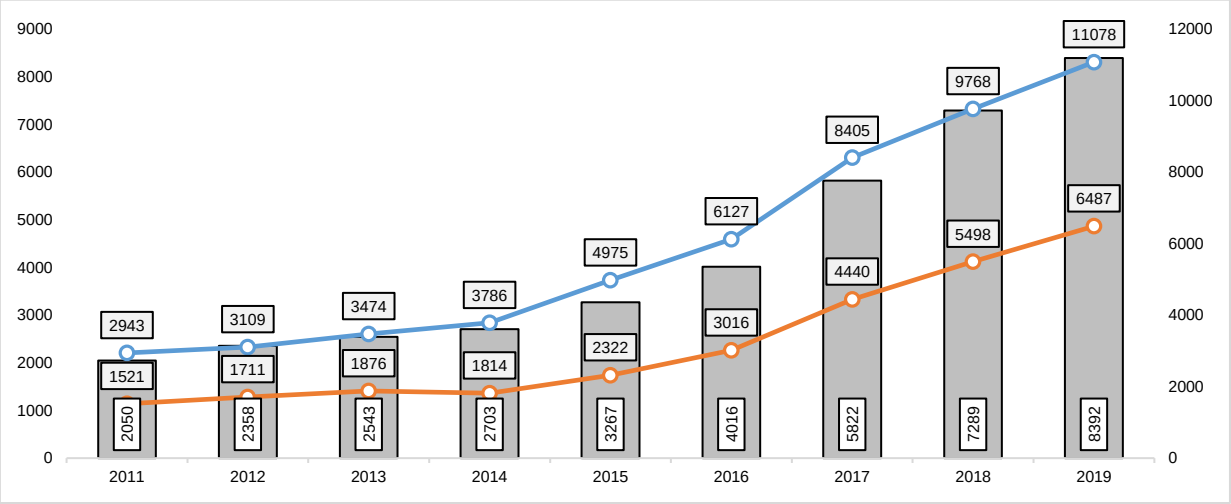

а) динаміка 2011-2019

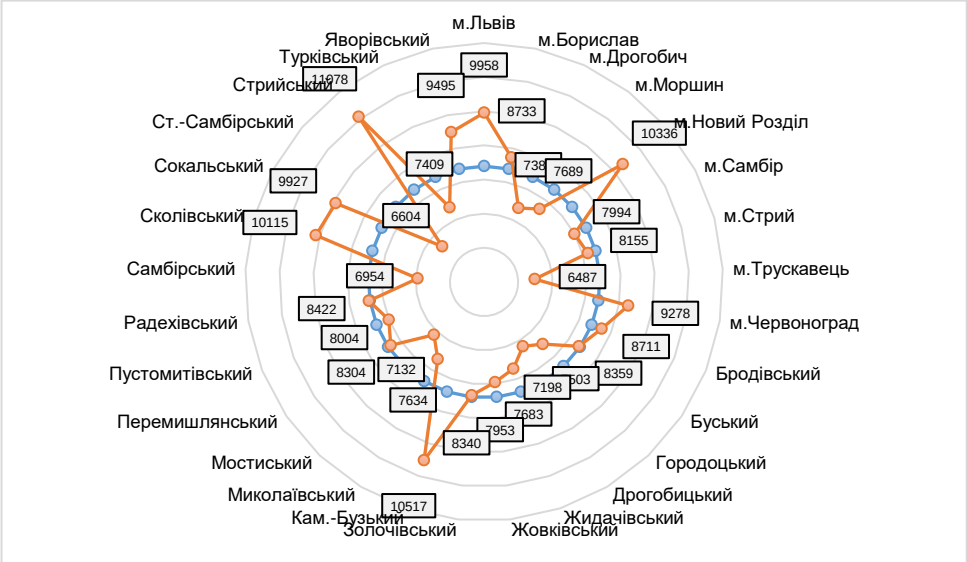

б) розподіл за районами та МОЗ у 2019 р.

Рис. 4.19. Динаміка та розподіл середньомісячної заробітної плати у Львівський області у 2011–2019 рр., грн.

Джерело: побудовано за даними [34]

На противагу у м. Трускавці, Старосамбірському та Самбірському районах у 2019 р. спостерігали найнижчий розмір середньомісячної заробітної плати, що може бути як свідченням надмірної пропозиції трудових ресурсів та відсутності підприємств, так і значної тінізації ринку праці. Зауважимо, що в структурі зайнятого населення значна частка осіб працевлаштована в органах

місцевого самоврядування та органах державної влади (коливання заробітної плати у вказаних інституціях є менш вираженим й зрівноважує загальні показники).

Високий рівень чутливості до зміни соціально-економічної ситуації в країні загалом, кон'юнктури ринку в територіальній громаді, змін у законодавстві демонструють показники кількості підприємств і чисельності штатних працівників. Упродовж 2011–2019 рр. відбулося значне зниження чисельності штатних працівників – з 542,2 тис. у 2011 р. до 472,0 тис. у 2019 р. В умовах значної диференціації вказаного показника, зваженого на чисельність населення, вкажемо на найбільші темпи падіння у м. Самборі, м. Моршині, Мостиському, Радехівському й Старосамбірському районах. Натомість лише м.Новий Розділ, Городоцький та Сколівський райони відзначилися позивними тенденціями приросту чисельності штатних працівників (рис. 4.20).

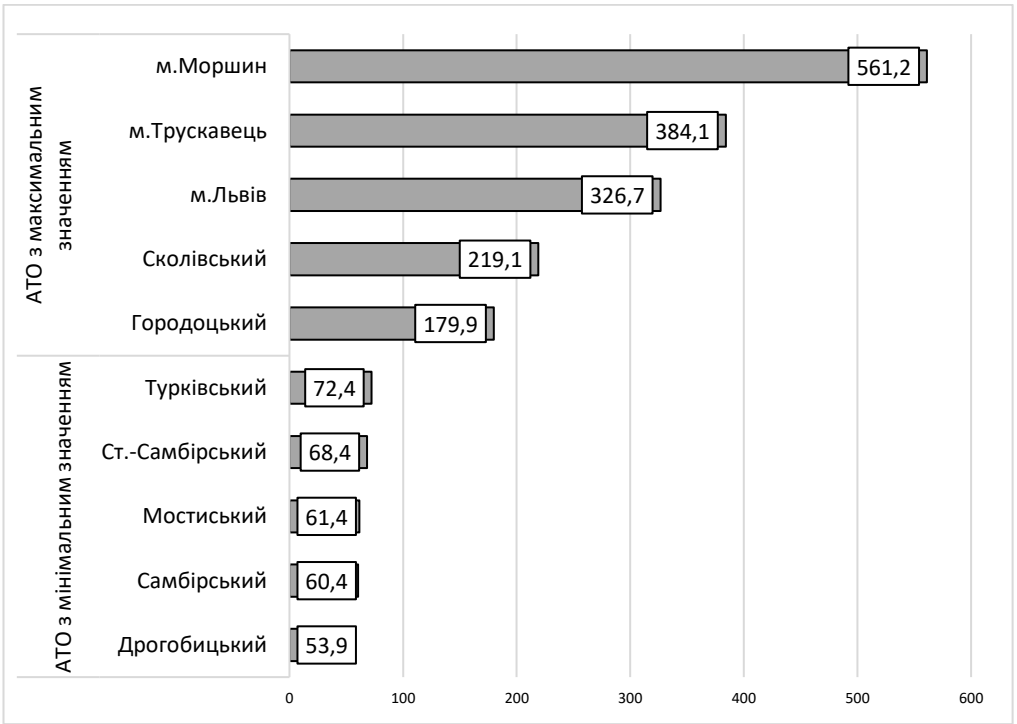

а) АТО з максимальним та мінімальним значеннями у 2019 р.

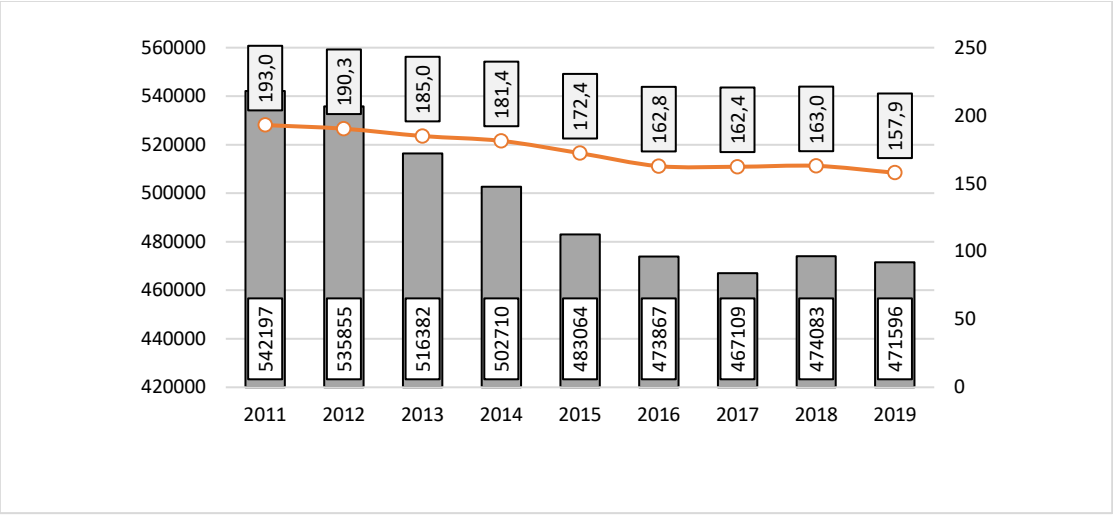

б) динаміка 2011–2019 рр.

Рис. 4.20. Динаміка та розподіл штатних працівників у Львівський області у 2011–2019 рр., од. на 10 тис. населення

Джерело: побудовано за даними [34]

Позитивна динаміка зростання кількості підприємств у 2011–2015 рр. (з деяким уповільненням у 2014–2015 рр.) змінилась різким падінням у 2016 р. На тлі внесення законодавчих змін щодо обов'язкової сплати ЄСВ усіма зареєстрованими підприємствами реакція підприємств – зняття з обліку або повне «припинення діяльності» (фактично вказані підприємства такої діяльності або ж не здійснювали, або рентабельність таких підприємств була невисокою). Зауважимо, що масштаби закриття підприємств перевищили тимчасову стагнацію в результаті проведення антитерористичної операції на Сході України та анексування частини території України Росією.

Водночас позивна динаміка зростання кількості підприємств упродовж 2016–2019 рр. супроводжувалась усталеною варіацією їхнього функціонування в розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Упродовж усього аналізованого періоду мінімальне значення вказаного показника варіювало від 11 до 14 підприємств на 10 тис. населення на тлі зростання максимального значення зі 116 до 159 підприємств на 10 тис. населення (рис. 4.21).

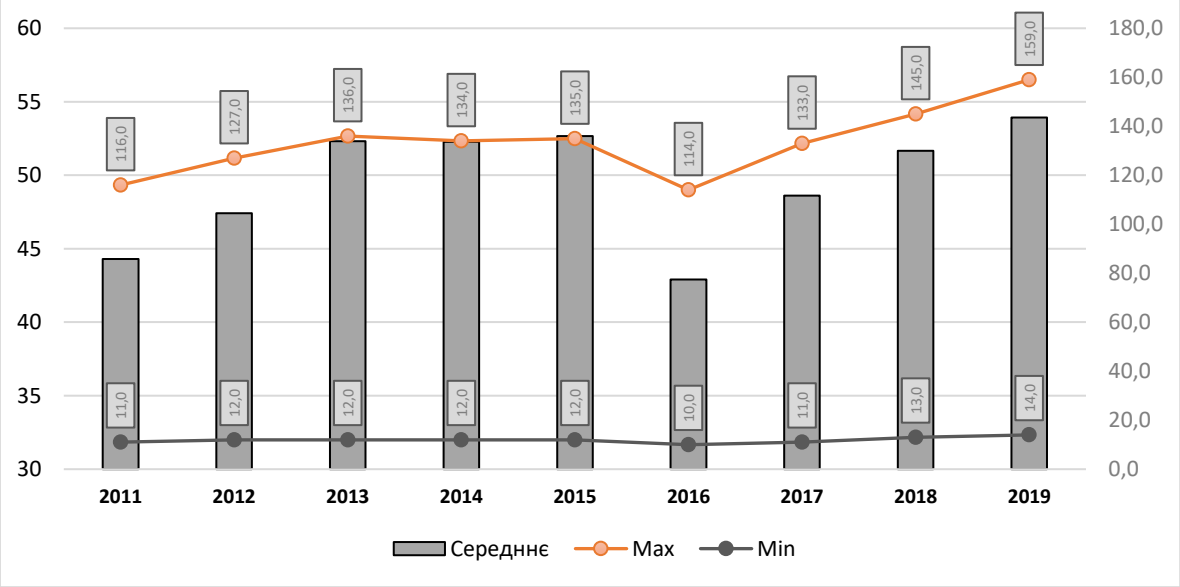

а) динаміка 2011–2019 рр.

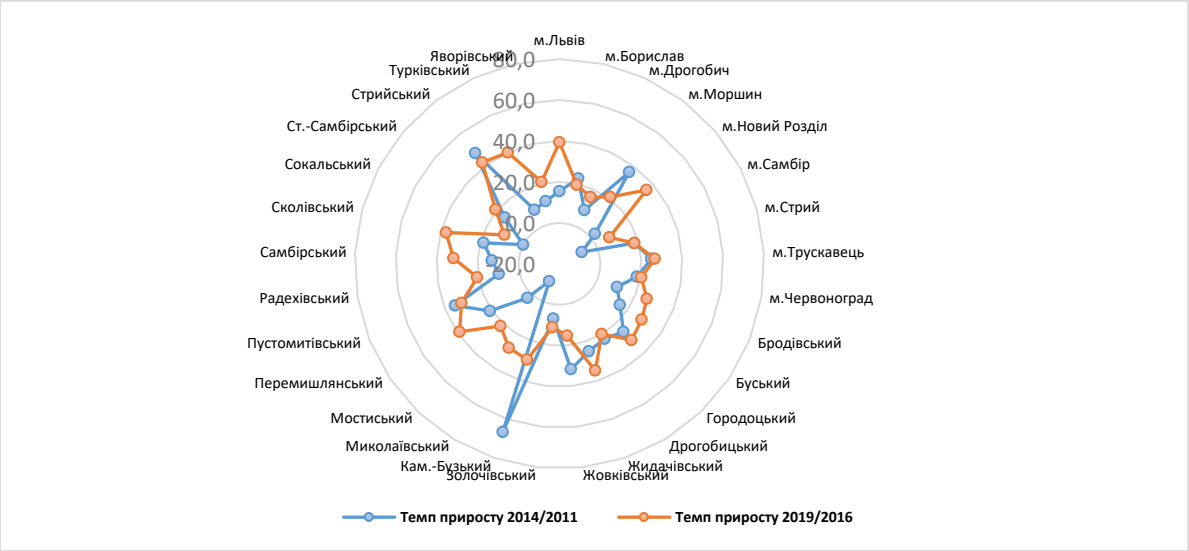

б) темп приросту/зменшення за районами та МОЗ у 2014/2011 та 2019/2016 рр.

Рис. 4.21. Динаміка та розподіл підприємств у Львівський області у 2011–2019 рр., од. на 10 тис. населення

Джерело: побудовано за даними [34]

Масштаби значної варіації кількості підприємств у розрахунку на 10 тис. населення в розрізі районів та МОЗ супроводжувались різними тенденціями, зокрема, виділяється група адміністративно-територіальних одиниць, яка відзначається позитивною динамікою розвитку підприємництва у своїх територіальних громадах (м. Львів, м. Трускавець, м. Моршин, Городоцький, Жидачівський, Перемишлянський та Пустомитівський райони).

Проте окремим АТО з вищими за середнє значеннями аналізованого показника не вдалось зберегти позивну динаміку створення нових підприємств (м. Борислав, м. Дрогобич, м. Самбір).

Решта районів Львівської області упродовж останніх 9 років демонструють значення показника кількості підприємств, зважене на чисельність населення, нижче від загальнообласного. У цій групі поліпшили свою позицію лише частина АТО (м. Новий Розділ, Кам'янка-Бузький, Стрийський та Сколівський райони), при цьому у третини районів та МОЗ на тлі невисоких значень кардинально значного зростання підприємств так і не відбулося (м. Самбір, м. Червоноград, Золочівський, Сокальський, Турківський та інші райони).

Негативні тенденції низької кількості підприємств і відсутності позивних змін у напрямі активізації розвитку підприємництва вказують на поглиблення сегрегації окремих територіальних громад, жителі яких вилучені з господарської діяльності та є постійними отримувачами різного роду державних допомог.

Позитивна динаміка показників обсягу реалізованої продукції, наданих послуг і товарообороту є свідченням активізації виробничо-господарської діяльності у Львівській області у 2011–2019 рр. (рис. 4.22).

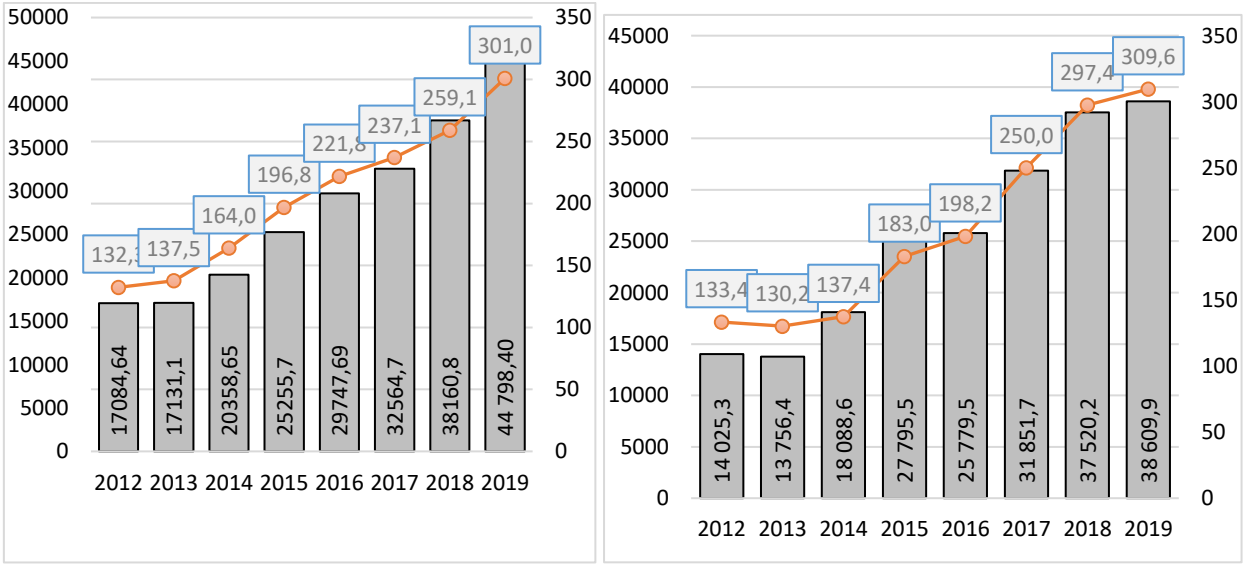

а) динаміка товарообороту, 2012-2019 рр. б) динаміка обсягу наданих послуг, 2012-2019 рр.

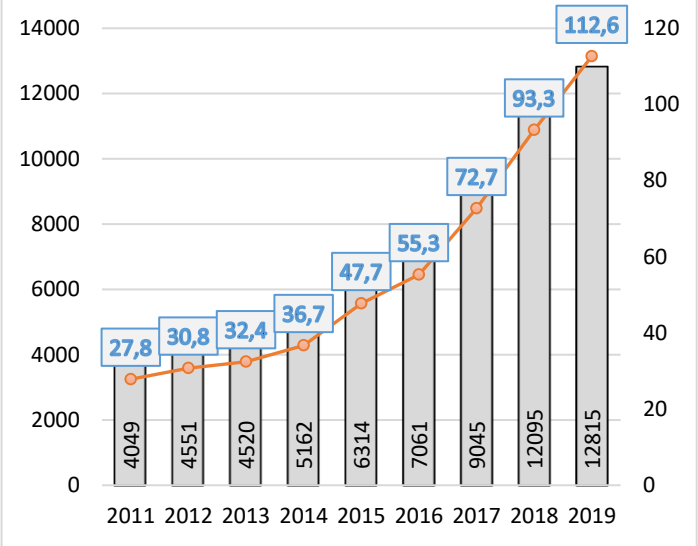

в) динаміка обсягу реалізованої продукції, 2011-2019 рр.

Рис. 4.22. Динаміка окремих економічних і соціальних параметрів розвитку Львівської області, 2012–2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [34]

Так, обсяг реалізованої продукції у 2011–2019 рр. зріс з 27,9 тис. грн до 112,6 тис. грн, товарооборот – з 132,35 тис. грн до 301 тис. грн у розрахунку на одного жителя, обсяг наданих послуг – з 133,4 тис. грн до 309,6 тис. грн, при цьому зазначені тенденції супроводжувалися:

- диференціацією обсягу виробленої продукції у розрахунку на одного жителя від 605,1 грн у м. Моршині до 8,0 грн у Самбірському районі у 2019 р., зменшенням темпів приросту – у м. Бориславі та усталеною тенденцією низького приросту у Старосамбірському, Самбірському та Дрогобицькому районах;
- концентрацією товарообороту у м. Львові, інших містах обласного значення, Пустомитівському та Яворівському районах на тлі значного падіння темпів приросту товарообороту в окремих районах (Стрийський, Дрогобицький та Миколаївський);
- синхронним зменшенням темпів приросту надаваних послуг, пов'язаних із припиненням діяльності малих підприємств у 2015–2016 рр. та активізацією у 2018–2019 роках.

Аналіз прямих іноземних інвестицій у Львівській області упродовж 2011–2019 рр. вказує на високу чутливість до загальної соціально-економічної та політичної ситуації в країні, що підтверджується зміною позитивної тенденції зростання вказаного параметра у 2011–2013 рр. та його падінням у 2014–2017 рр. (рис. 4.23).

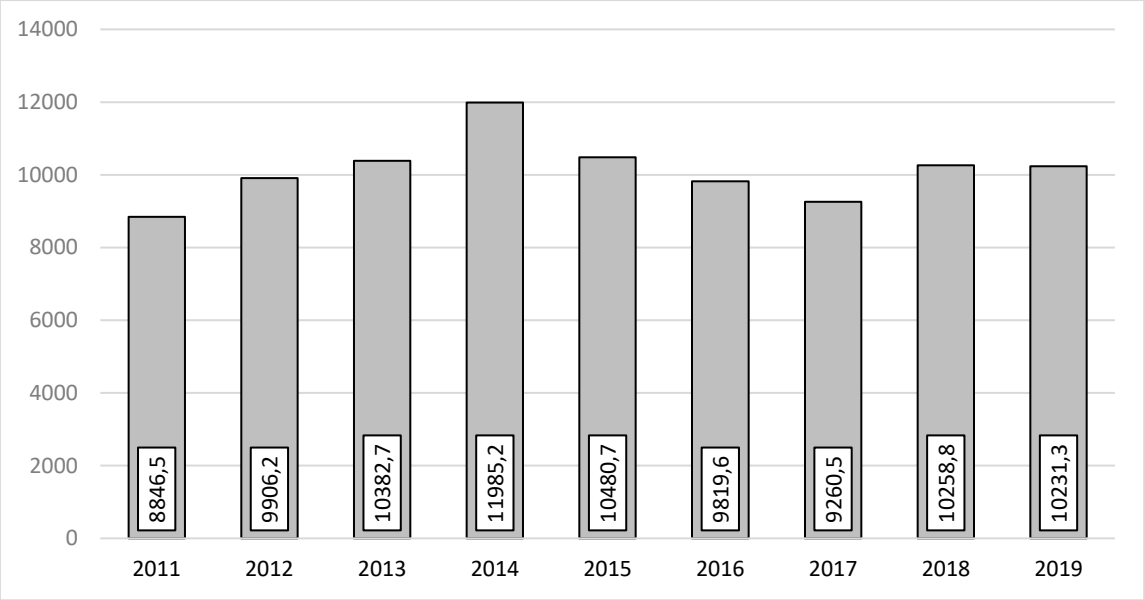

а) динаміка прямих іноземних інвестицій АТО у 2011-2019 рр.

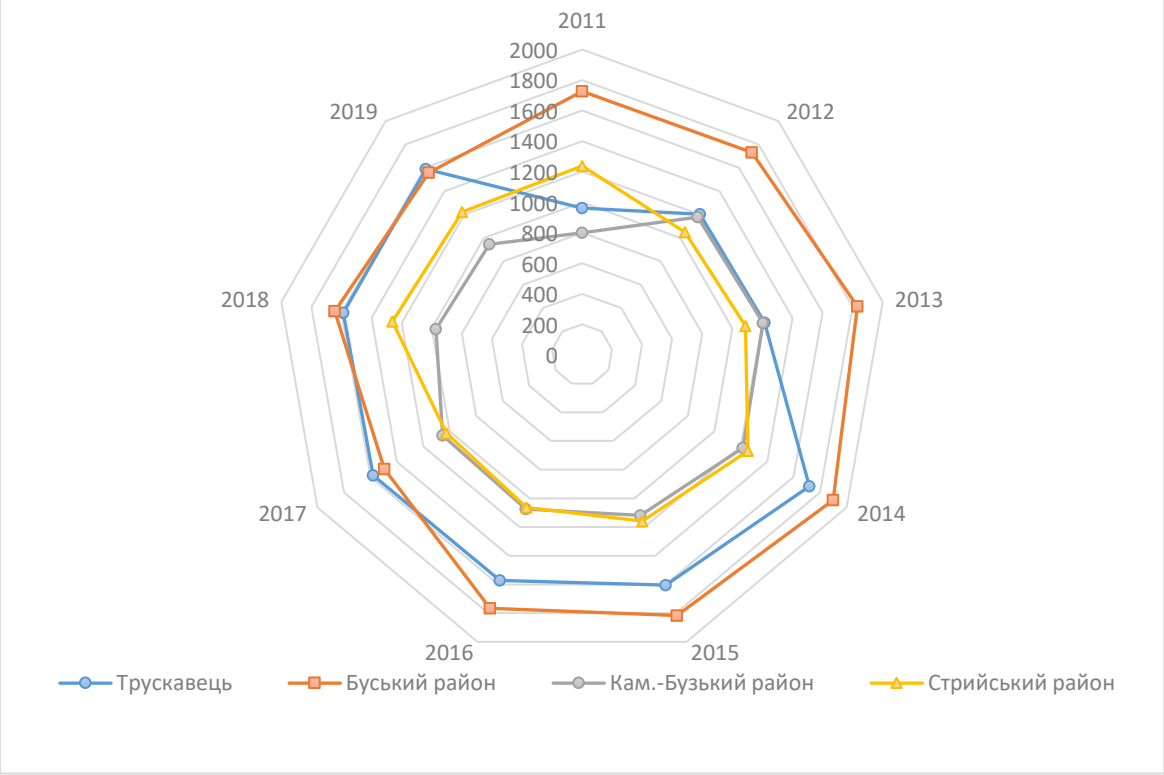

б) прямі іноземні інвестиції в деяких у 2011-2019 рр.

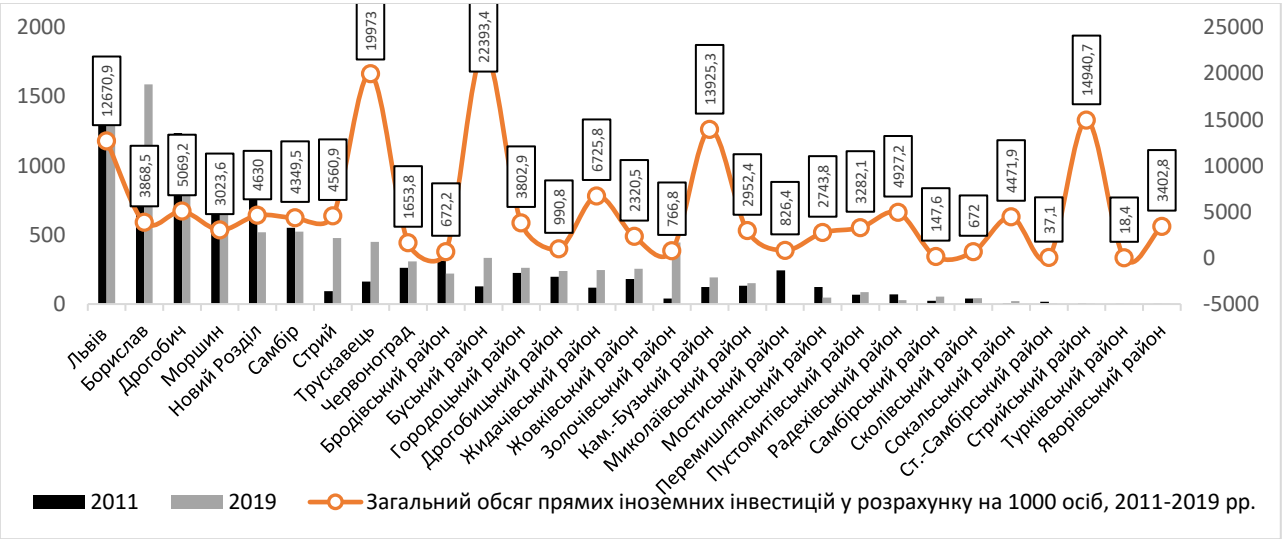

в) порівняння прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1000 жителів у 2011 р., у 2019 р.

Рис. 4.23. Динаміка та розподіл прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1000 жителів, 2012–2019 роки

Джерело: побудовано за даними [34]

Порівняння обсягу прямих іноземних інвестицій у 2019 р. та у 2011 р. засвідчує лідируючі позиції міст обласного значення. На загальному тлі за обсягом загальних накопичених інвестицій у розрахунку на 1000 жителів упродовж аналізованого періоду вирізняється м. Трускавець, Кам'янка-Бузький, Буський та Стрийський райони, причому Буський та Кам'янка-Бузький райони щороку планомірно залучали значні обсяги прямих іноземних інвестицій, у Стрийському районі активізація залучення прямих іноземних інвестицій припала на 2018–2019 рр., а у м. Трускавці на 2014–2018 роки.

Для прикладу, основний обсяг прямих іноземних інвестицій у Буському районі залучили ТОВ «Галіція Грінері», що належить холдингу «Galicia Greenery Holding BV», ТзОВ «Західно-українські газові технології» (виробництво альтернативних джерел енергії (біо-газу) та ін. [239]

У Кам'янка-Бузькому районі найбільше прямих іноземних надійшло у ТОВ «СВІСС Кроно», ТОВ «Райтекс», ДП «Амбієнте Ферніче Україна», ПП

«Львів ПАК», ТОВ «Агро ЛВ Лімітед» та індивідуальне житлове будівництво [240].

Загалом констатуємо той факт, що в районах, де спостерігається найвища інтенсивність створення ОТГ активізації процесу залучення прямих іноземних інвестицій не відбулося, а підсумок реалізації найбільших проєктів у 2016–2018 рр. підтверджує відсутність серед них жодної адміністративно-територіальної одиниці, що увійшли до складу ОТГ (табл. 4.8), про що свідчить їхня локалізація за територіями Львівської області.

Таблиця 4.8

Перелік найбільших проєктів за обсягами прямих іноземних інвестицій у Львівській області упродовж 2016–2018 рр.

№ з/п	Територія	Назва підприємства	Місце розташування	Дата відкриття	Робочі місця	Сума внесених інвестицій
1	Яворівський район	Два заводи компанії ТОВ «Фуджікура аутомотів Україна – Львів»	с. Підрясне	14.04.2016	5000	20 млн євро
2	м. Львів	VEON	м. Львів	16.12.2016	900	н/д
3	Бродівський район	Два заводи компанії ТзОВ «Електроконтакт»	м. Золочів м. Броди	01.02.2016 30.08.2017	5000	3,3 млн євро
4	Яворівський район	Три заводи компанії ТзОВ «Бадер Україна»	с. Кожичі	03.11.2016 26.10.2017 07.06.2018	4000	20 млн євро
5	Старосамбірський район	Друга та третя черги вітроелектростанції компанії ТзОВ «Карпатський Вітер»	м. Старий Самбір с. Стрільбичі	30.09.2016 26.10.2017	20	56,5 млн євро
6	Кам'янка-Бузький район	ДП «Амбієнте Ферніче Україна»	с. Колоденці	20.12.2017	600	1 млн євро
7	Яворівський район	Крагелюнд Феніче Холдинг АпС	с. Лозино	23.05.2017	200	3,3 млн євро
8	Яворівський район	Сонячна електростанція, компанія «ЛІГ АГРО»	с. Залужжя	28.05.2017	20	9 млн євро
9	м. Львів	PwC	м. Львів	26.04.2018	350	н/д
10	м. Городок	ДП «Сан Гарден»	м. Городок	23.02.2018	150	4 млн євро

Джерело: побудовано на основі [267]

Позитивна динаміка обсягу капітальних інвестицій у 2011–2018 рр. свідчить про інтенсифікацію вказаного процесу з 2015 р. та пов'язана з початком реформи адміністративно-фінансової децентралізації (рис.4.24). Про позитивний вплив на динаміку капітальних інвестицій реформи вказує зміна джерел походження капітальних інвестицій.

Отож, констатуємо факт, що місцеві органи влади та ОМС нарощують свою вагу в оновленні основних фондів та фінансуванні масштабних капітальних проєктів, стаючи одним із важливих інституційних інвесторів на рівні з іншими суб'єктами інвестування.

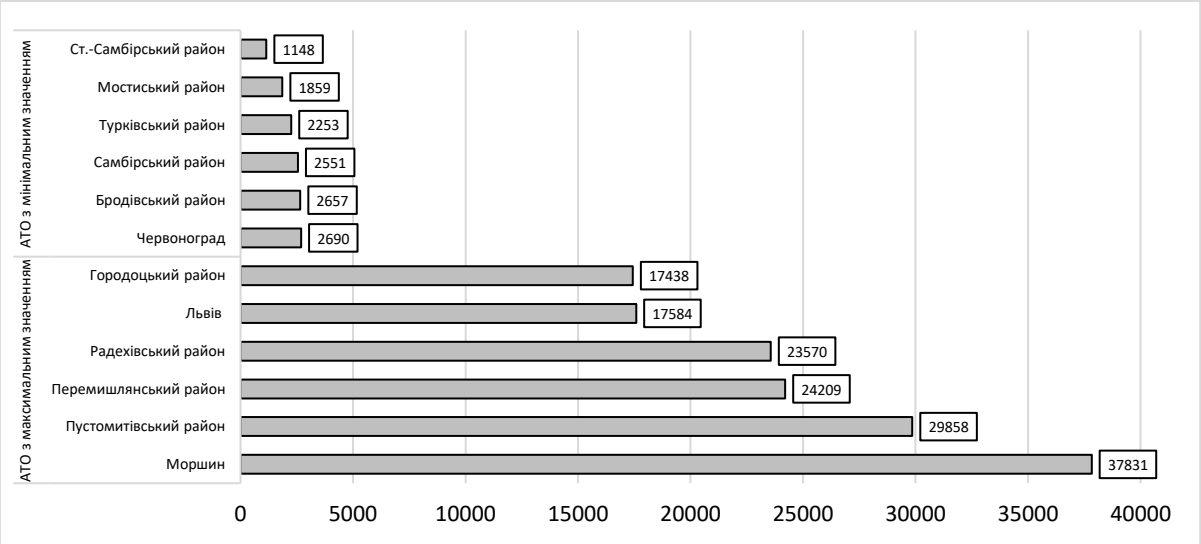

а) АТО з максимальним та мінімальним значеннями у 2019 р.

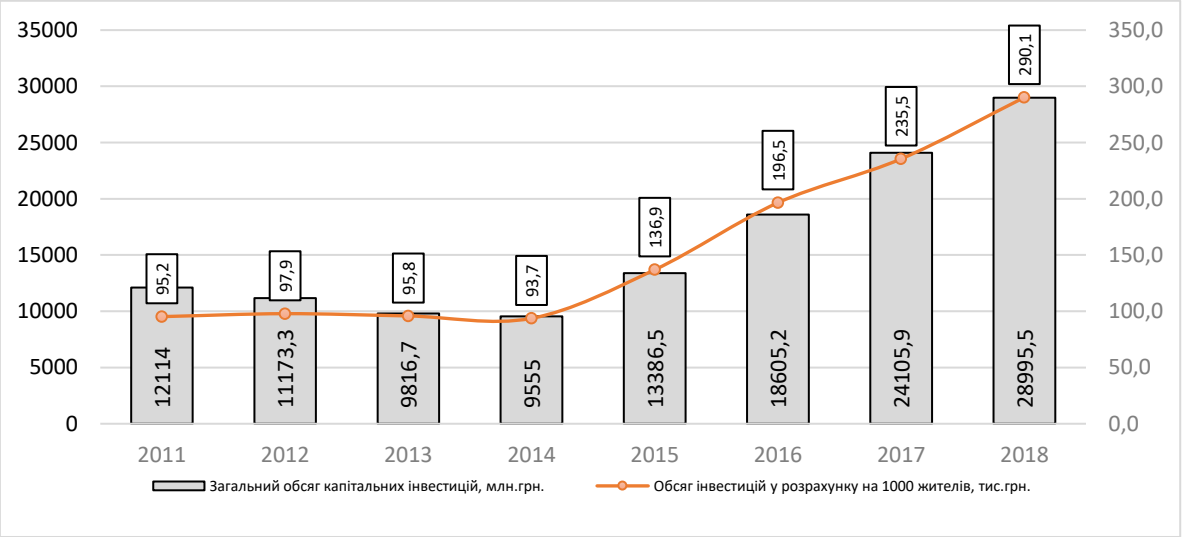

б) динаміка капітальних інвестицій, 2011-2018 рр.

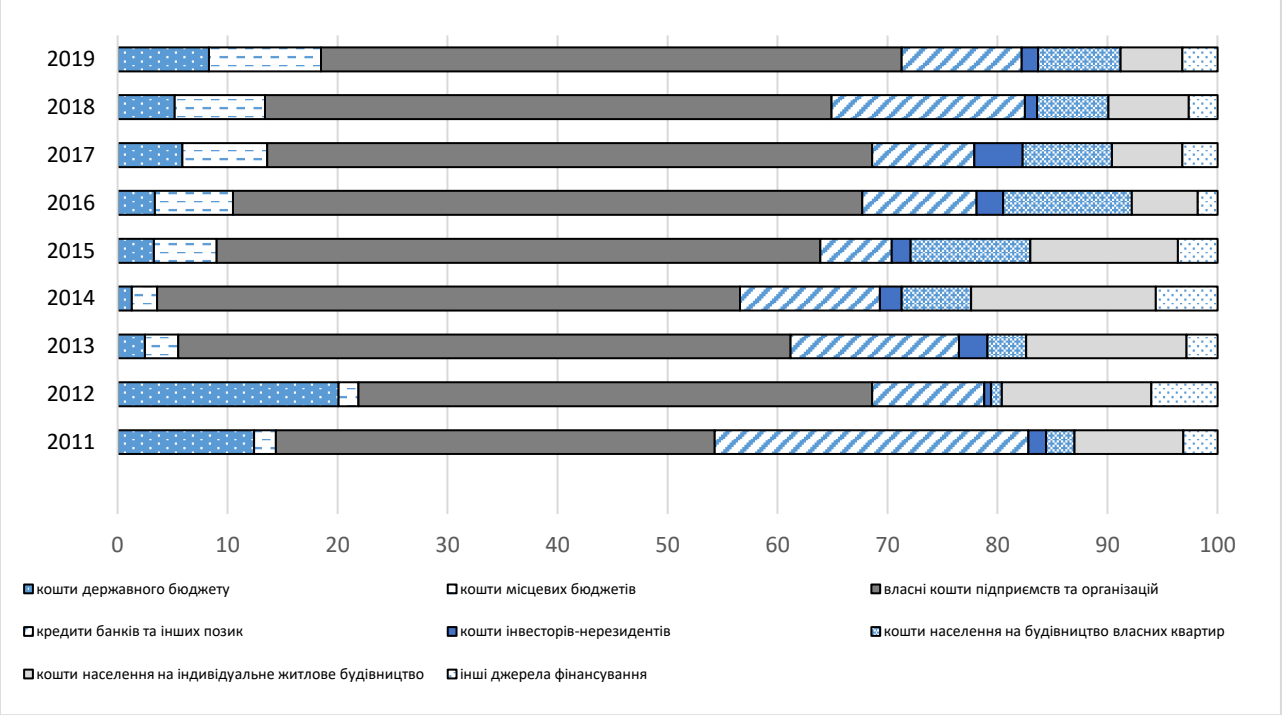

в) розподіл капітальних інвестицій за джерелами надходжень, 2011–2019 рр.

Рис. 4.24. Динаміка, розподіл та джерела надходжень капітальних інвестицій у Львівський області у 2011-2019 роках

Джерело: побудовано на основі [34]

Загалом упродовж 2011–2012 рр. обсяг капітальних інвестицій з бюджетів усіх рівнів складав 18,5 % (в т. ч. з ДБУ – 16,3%, місцевих бюджетів – 2,2 %); у наступному періоді – 2013–2014 рр. – відбулося значне падіння частки бюджетного інвестування до 9% (ДБУ – 3,3%; місцеві бюджети – 5,7 %), однак з 2015 р. частка капітальних інвестицій за участю бюджетів поступово зростала й становила у 2019 р. – 18,5 % (з них ДБУ – 8,3 %, місцеві бюджети – 10,2%).

Попри вказані позитивні аспекти інтенсифікації інвестиційних процесів у Львівській області, наголосимо на значному рівні диференціації: різниця між максимальним (1148 грн у розрахунку на 1 жителя у Старосамбірському районі) і мінімальним (37831 грн у розрахунку на 1 жителя у м. Моршині) обсягом капітальних вкладень у розрізі територій у 2018 р. сягала близько 33 разів.

Загалом упродовж аналізованого періоду (2011–2018 рр.) позитивний природний приріст жителів спостерігався лише у Яворівському районі, проте ситуація змінилась у 2019 р.: як і на всіх решта територіях констатуємо перевищення смертності над народжуваністю. На тлі зниження природного приросту вирізняються Жидачівський та Перемишлянський райони з найбільшим від'ємним значенням (рис. 4.25).

Міграційний приріст/зниження загалом, що характеризує перевищення кількості прибулих над кількістю вибулих на певній території та за її межі або ж навпаки у 2019 р. характеризувався позитивним значенням у Пустомитівському районі, м. Стрию, м. Львові, Кам'янка-Бузькому районі, м. Трускавці, Дрогобицькому та Городоцькому районах, м. Самборі (АТО перелічено за зниженням значення).

Значний рівень демографічного навантаження у 2019 р. відзначаємо у Турківському, Перемишлянському, Пустомитівському та Буському районах (для порівняння у 2011 р. – Перемишлянський, Турківський, Жидачівський та Буський райони характеризувалися підвищеним рівнем вказаного параметра).

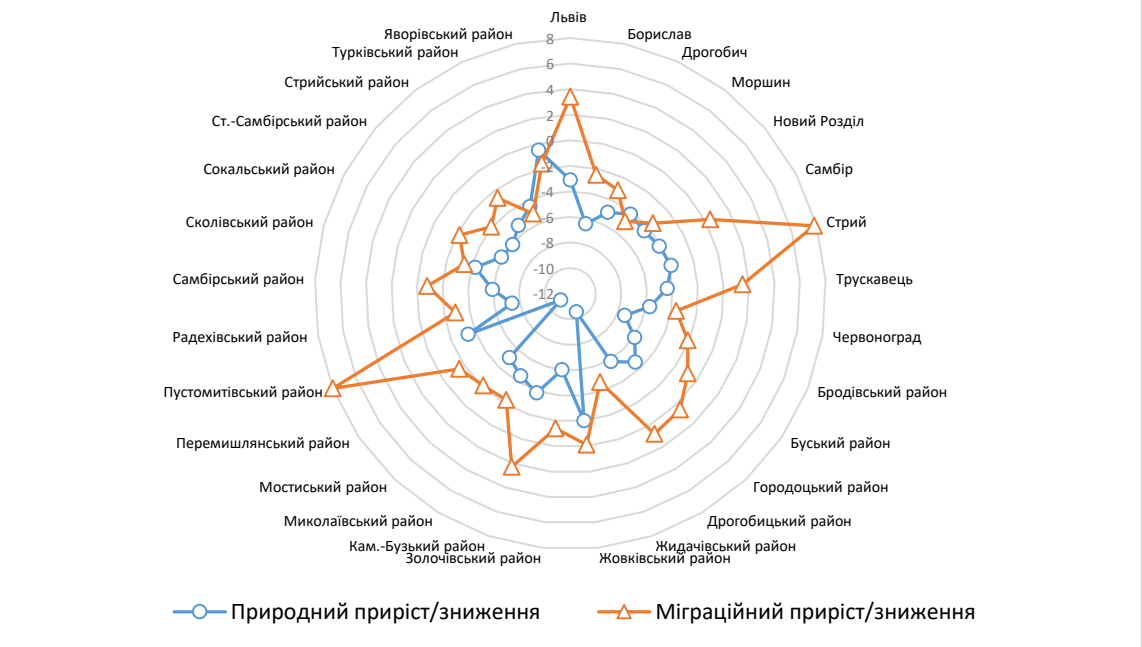

Рис. 4.25. Природний та міграційний прирости у 2019 році

Джерело: побудовано за даними [34]

Окремо звернемо увагу на такі міста, як м. Борислав та м. Моршин, в яких упродовж 2011–2019 рр. рівень демографічного навантаження значно погіршився (рис. 4.26).

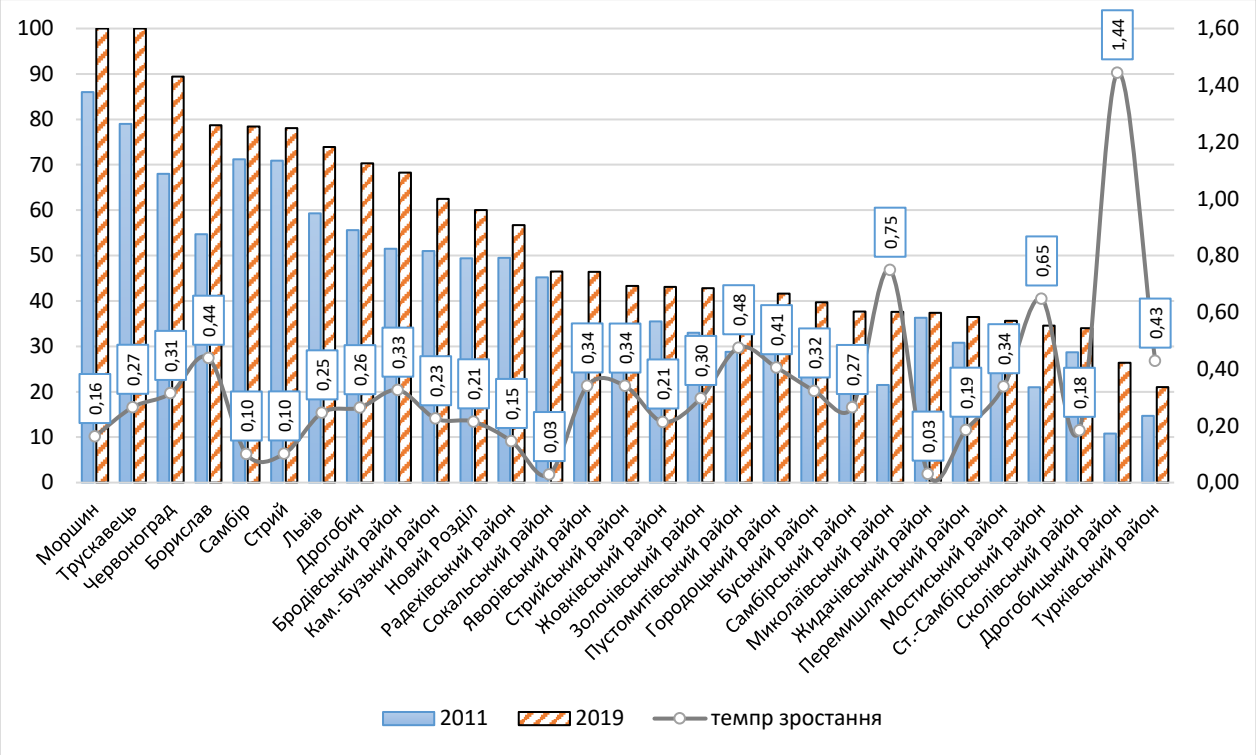

Рис. 4.26. Динаміка охоплення дітей дошкільними закладами у 2011-2019 рр., %

Джерело: побудовано за даними [34]

Загалом за підсумками 2011–2019 рр. у Львівській області спостерігалося підвищення рівня охоплення дітей дошкільними закладами, водночас вкажемо на такі закономірності:

- найвищий рівень охоплення дітей дошкільними закладами впродовж аналізованого періоду спостерігався у містах обласного значення (100% у 2019 р. – м. Моршин та м. Трускавець);

- найвищими темпами приросту впродовж останніх 9 років характеризуються Дрогобицький, Миколаївський та Старосамбірський райони, проте це пов’язано більшою мірою з низькими значеннями у 2011 р.;

- вирізняється група адміністративно-територіальних одиниць, які впродовж 2011–2019 рр. характеризувались найнижчими значеннями рівня

охоплення дітей дошкільними закладами, серед них Миколаївський, Старосамбірський, Сколівський, Дрогобицький і Турківський райони. Зауважимо, що реформа адміністративно-фінансової децентралізації не вирішила зазначеної проблеми.

Одним із важливих показників загальної середньої освіти є рівень навантаження учнів на вчителів. Реформа адміністративно-фінансової децентралізації сприяла оптимізації загальноосвітніх закладів, проте, попри підвищення аналізованого параметра з 6,9 у 2014 р. до 7,8 у 2019 р., зазначимо, що загалом нижче від середньообласного значення у 2019 р. мали всі райони, окрім Жовківського, Кам'янка-Бузького, Пустомитівського та міст обласного значення. Таку ж ситуацію спостерігали і у 2014 році. Констатуємо потребу в подальшому реформуванні освітньої мережі, передусім у сільській місцевості.

Теорія конвергенції передбачає, що територіальні громади з низьким рівнем розвитку у початковий момент часу повинні зростати з більш високими темпами росту у порівнянні з територіальними громадами із більш високими рівнями розвитку в початковий момент часу. Джерелами конвергенції визнаються як ефективна політика регіональна політика, з однієї сторони, так і розвиток «слабких» територій за рахунок власних ефективних джерел росту. Ланг Т. та Гермар Ф. стверджують, що незважаючи на те, що європейська регіональна політика робить акцент на територіальній згуртованості, протягом останніх років в Європі зростають регіональні диспропорції [172]. В Україні проблема міжрегіональної диференціації може поглиблюватися і з огляду на внутрішньо регіональну диференціацію, зазначене потребує проведення додаткових досліджень в зазначеному напрямі.

За допомогою алгоритму дослідження регіональної диференціації з'ясуємо наявність конвергентно-дивергентних тенденцій економічного розвитку адміністративно-територіальних за період 2011-2019 рр. (на прикладі Львівської області) за показниками варіації: коефіцієнт варіації, коефіцієнт асиметричності, Індекс Тейла, розмах варіації (табл. 4.9).

Розрахунок коефіцієнта варіації показав, що протягом аналізованого періоду варіація усіх параметрів економічного розвитку перевищувала 33%, при цьому неоднорідність районів Львівської області упродовж 2011-2019 рр. поглиблювалася. Слід зазначити, що перевищення коефіцієнта варіації вказує на асиметричний (скошений) розподіл даних, оскільки коефіцієнт варіації перевищує 100%. Такий результат означає, що в досліджуваній ситуації спостерігається дуже сильний розкид даних щодо середнього.

Таблиця 4.9

Розрахунок індикаторів σ-конвергенції за параметрами економічного розвитку Львівської області за період 2011-2019 рр.

Параметр	*Показники Варіації*	*До децентралізації*				*1 етап децентралізації*				
		2011	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
Роздрібний товарообороти	*Max*	14,84	15,86	15,60	18,63	23,40	28,61	31,97	39,28	46,11
	Min	0,72	0,90	0,96	1,28	1,75	1,70	1,16	0,97	0,86
	К-т варіації	0,78	0,76	0,76	0,72	0,73	0,76	0,81	0,90	0,94
	К-т асим.	1,33	1,33	1,31	1,31	1,30	1,36	1,41	1,50	1,43
	Індекс Тейла	0,25	0,24	0,24	0,21	0,22	0,23	0,25	0,30	0,34
Обсяг наданих послуг	*Max*	44,44	37,73	37,67	29,82	37,67	44,31	56,20	61,83	62,75
	Min	0,18	0,31	0,05	0,06	0,10	0,41	0,56	0,39	0,24
	К-т варіації	2,24	2,01	2,05	1,63	1,50	1,61	1,60	1,49	1,48
	К-т ас	1,81	1,72	1,74	1,58	1,49	1,48	1,56	1,56	1,52
	Індекс Тейла	1,23	1,07	1,10	0,83	0,77	0,82	0,79	0,72	0,72
Прийнято в експлуатацію житла	*Max*	863	1006	663	946	2349	1513	836	1111	1709
	Min	10	18	0,00	5	22	0,00	0,00	18	19
	К-т варіації	0,85	0,81	0,70	0,79	1,20	1,30	0,94	0,96	0,94
	К-т асим.	1,30	1,50	1,30	1,34	1,88	1,77	1,34	1,44	1,53
	Індекс Тейла	0,31	0,27	0,23	0,28	0,42	0,53	0,38	0,37	0,33
Кількість підприємств	*Max*	116	127	136	134	135	114	133	145	159
	Min	11,00	12,00	12,00	12,00	12,00	10,00	11,00	13,00	14,00
	К-т варіації	0,53	0,55	0,57	0,56	0,58	0,56	0,56	0,57	0,59
	К-т асим.	1,41	1,48	1,43	1,44	1,45	1,46	1,48	1,51	1,55
	Індекс Тейла	0,12	0,12	0,13	0,13	0,14	0,13	0,13	0,14	0,14
Середньо-облікова кількість штатних працівників	*Max*	116	127	136	134	135	114	133	145	159
	Min	11,00	12,00	12,00	12,00	12,00	10,00	11,00	13,00	14,00
	К-т варіації	0,80	0,65	0,66	0,67	0,67	0,58	0,58	0,55	0,53
	К-т асим.	1,67	1,53	1,52	1,56	1,61	1,51	1,53	1,56	1,48
	Індекс Тейла	0,21	0,16	0,16	0,17	0,16	0,13	0,13	0,12	0,12
Заробітна плата	*Max*	2943	3109	3474	3786	4975	6127	8405	9768	11078
	Min	1521	1711	1876	1814	2322	3016	4440	5498	6487

Параметр	*Показники Варіації*	*До децентралізації*				*1 етап децентралізації*				
		2011	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
	К-т варіації	0,17	0,15	0,16	0,17	0,18	0,18	0,16	0,15	0,15
	К-т асим.	1,26	1,24	1,28	1,26	1,22	1,26	1,28	1,22	1,25
	Індекс Тейла	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01
Капітальні інвестиції	*Max*	13687	14606	22594	16202	18047	37154	32597	37831	37831
	Min	240	188	370	622	984	952	1318	1148	1148
	К-т варіації	1,12	1,00	1,25	0,99	0,84	1,14	0,97	0,91	0,91
	К-т асим.	1,44	1,48	1,80	1,50	1,32	1,38	1,32	1,32	1,32
	Індекс Тейла	0,46	0,37	0,44	0,35	0,28	0,46	0,36	0,34	0,34

Джерело: побудовано за даними [34]

Варто звернути увагу, що коефіцієнт варіації за показником штатна чисельність працівників становив більше 33%, відтак сукупність за цим параметром не була однорідною, проте це чи не єдиний параметр, за яким неоднорідність знижувалась. Розрахований коефіцієнт асиметричності у 2011-2019 рр. за ключовими економічними параметрами вказує на його зростання після децентралізації, зокрема, за такими параметрами: кількість підприємств, прийнято в експлуатацію житла тощо. Варто звернути увагу, що лише за показником заробітна плата та середньооблікова чисельність зайнятих працівників спостерігаємо зниження рівня диференціації.

Таблиця 4.10

Розрахунок індикаторів σ-конвергенції за параметрами соціального розвитку Львівської області за період 2011-2019 рр.

Показники варіації		*До децентралізації*				*1 етап децентралізації*				
		2011	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
Охоплення дітей дошкільними закладами	*Max*	86,00	89,00	85,50	91,70	88,40	96,10	100,00	100,00	100,00
	Min	10,80	12,80	14,40	16,10	17,60	19,60	20,20	21,00	21,00
	К-т варіації	0,46	0,45	0,43	0,42	0,41	0,41	0,41	0,39	0,40
	К-т асим.	1,19	1,21	1,20	1,21	1,20	1,21	1,19	1,19	1,17
	Індекс Тейла	0,10	0,10	0,09	0,09	0,08	0,08	0,08	0,07	0,08
Кількість медичного персоналу	*Max*	1225,00	1216,00	1101,00	711,00	472,00	424,00	286,00	314,00	300,00
	Min	61,00	62,00	61,00	61,00	60,00	59,00	58,00	54,00	46,00
	К-т варіації	1,32	1,27	1,23	0,83	0,60	0,57	0,48	0,52	0,52
	К-т асим.	1,88	1,98	1,86	1,75	1,51	1,49	1,42	1,48	1,41
	Індекс Тейла	0,46	0,40	0,41	0,21	0,13	0,12	0,09	0,11	0,11
	Max	28,50	29,40	29,90	30,90	31,50	31,70	31,80	32,40	32,40

Показники варіації		*До децентралізації*				*1 етап децентралізації*				
		2011	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*
Забезпеченість населення житлом	*Min*	17,60	17,50	17,40	17,90	17,90	18,10	19,00	19,10	19,10
	К-т варіації	0,12	0,12	0,12	0,13	0,13	0,14	0,13	0,13	0,13
	К-т асим.	1,22	1,23	1,25	1,22	1,22	1,22	1,21	1,21	1,21
	Індекс Тейла	0,007	0,007	0,007	0,008	0,009	0,010	0,008	0,009	0,009
Демографічне навантаження	*Max*	591,00	577,00	563,00	549,00	541,00	539,00	534,00	528,00	519,00
	Min	344,00	348,00	349,00	360,00	365,00	372,00	380,00	386,00	391,00
	К-т варіації	0,14	0,13	0,11	0,10	0,09	0,08	0,07	0,07	0,06
	К-т асим.	1,28	1,32	1,35	1,41	1,42	1,43	1,42	1,39	1,35
	Індекс Тейла	0,009	0,008	0,006	0,004	0,004	0,003	0,003	0,002	0,002
Кількість учнів, яка припадає на 1 вчителя	*Max*	10,8	11,1	10,9	10,6	10,4	11,1	10,8	11,0	11,4
	Min	4,7	4,4	4,2	4,2	4,2	4,3	4,3	4,5	4,6
	К-т варіації	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	К-т асим.	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
	Індекс Тейла	0,028	0,032	0,035	0,036	0,037	0,038	0,038	0,035	0,035

Джерело: побудовано за даними [34]

Побудова регресійних моделей (рис. 4.27) за показниками економічного розвитку, зокрема, роздрібний товарооборот, обсяг реалізованої продукції, кількість підприємств не підтвердило β-конвергенцію (β>0), включення в модель бюджетних параметрів (середньорічний темп приросту власних доходів, середньорічний темп приросту, середньорічний темп приросту видатків) не підтвердила β-конвергенцію (β>0) або ж показала статистичну незначущість параметрів. Лише за параметром прийнятого в експлуатацію житла відзначаємо позитивний вплив трансфертів на конвергенцію.

Моделювання впливу бюджетних ресурсів не підтвердили їхнього впливу на зниження соціально-економічної диференціації, економічного розвитку, при цьому слід вказати, що трансферти, що надходили у відповідний бюджет не спряли зростанню конвергенції.

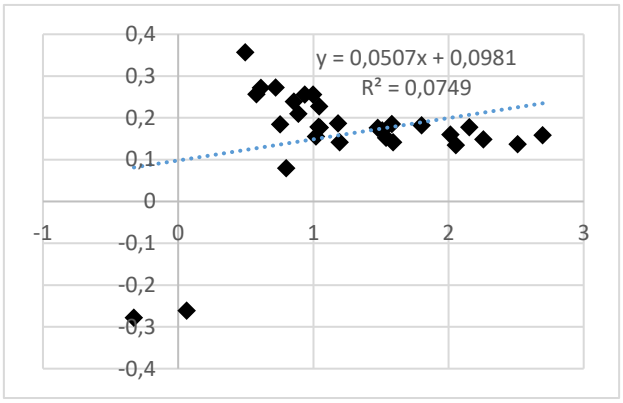

а) товарооборот, 2011-2019 рр.

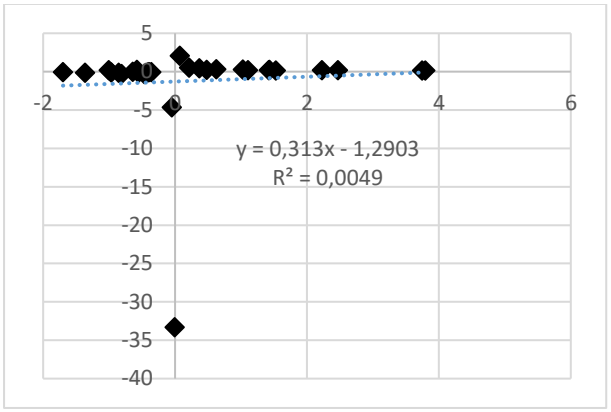

б) обсяг наданих послуг, 2011-2019 рр.

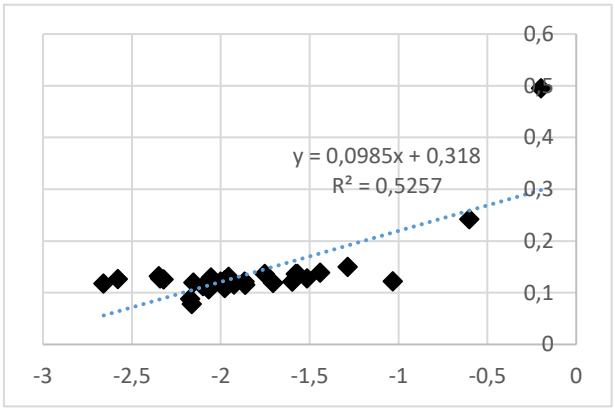

в) чисельність працівників, 2011-2019 рр.

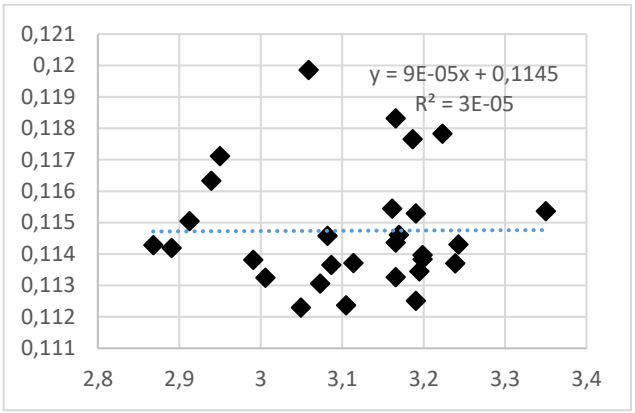

г) забезпеченість населення житлом, 2011-2019 рр.

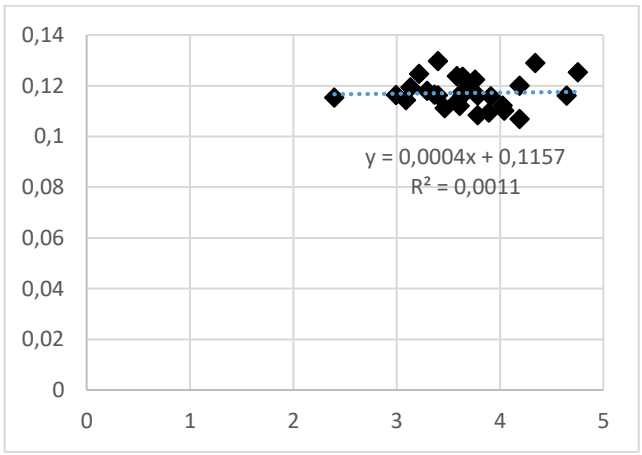

д) кількість підприємств, 2011-2019 рр.

Рис. 4.27. Результати оцінювання β-конвергенції/дивергенції за параметрами соціально-економічного розвитку Львівської області, 2011-2019 рр.

Джерело: побудовано за даними [34]

Узагальнення тенденцій соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій Львівської області дає підстави для таких висновків:

- створення об’єднаних територіальних громад і децентралізація загалом більшою мірою сприяли соціальному розвитку на тлі погіршення або відсутності позитивних тенденцій зростання економічних показників, що потребує розроблення інструментарію місцевого розвитку, який за свою суттю матиме стимулюючий, а не рефлексивний характер;

- зважаючи на необхідність інтенсифікації місцевого економічного розвитку, нагальним є розроблення місцевих програм стимулювання розвитку підприємництва, формування інфраструктури малого та середнього бізнесу й створення робочих місць. З огляду на низький рівень інтегрованості окремих територіальних громад в економічному просторі дієвим інструментом є налагодження міжмуніципального співробітництва; серед перспективних напрямів інтенсифікації місцевого розвитку слід активізувати участь у проєктах і програмах за рахунок державної підтримки регіонального розвитку.

- за допомогою алгоритму дослідження внутрішньорегіональної диференціації з’ясовано наявність конвергентно-дивергентних тенденцій за параметрами соціально-економічного розвитку та бюджетного забезпечення адміністративно-територіальних одиниць субрегіонального рівня за період 2011–2019 рр. (на прикладі Львівської області): здійснено розрахунок індикаторів σ-конвергенції за показниками варіації та перевірено наявність ефекту глобальної конвергенції на основі моделі Г. Барро і Х. Сала-і-Мартіна, що дало змогу встановити дивергентні процеси за більшістю параметрів економічного (обсяг реалізованої продукції, роздрібний товарооборот, кількість підприємств та ін.) та соціального розвитку (природний та міграційний приріст/зниження, кількість дошкільних закладів, кількість медичного персоналу та ін.). Моделювання впливу бюджетних ресурсів не

підтвердили їхнього впливу на зниження соціально-економічної диференціації.

4.3. Розвиток територіальних громад під впливом центро-периферійних ефектів: детермінація ареалів депресивності

Функціонування територіальних громад, диференційованих за розміром, статусом, географічним положенням та іншими параметрами, потребує дослідження міжтериторіальних взаємодій/розбіжностей, а також оцінювання ефектів поширення впливу окремих територіальних громад (центрів і точок зростання) на решту території. З цієї точки зору, на особливу увагу в ході дослідження центро-периферійних взаємодій заслуговують міста обласного значення й території, що знаходяться в ареалі їхнього впливу.

Проведений аналіз соціально-економічного розвитку Львівської області у 2011–2019 рр. засвідчує позиціонування міст обласного значення як ймовірних точок економічного зростання. Для представлення рейтингової позиції окремих адміністративно-територіальних одиниць і подальшого аналізу показники долучені до індексу соціально-економічного розвитку (рис. 4.28, 4.29).

Найвище значення інтегрального індексу – м. Трускавець, м. Львів, м. Моршин, Пустомитівський район, м. Самбір та Кам’янка-Бузький і Стрийський райони, серед аутсайдерів – Турківський, Дрогобицький, Старосамбірський райони. Окрім того, свою рейтингову позицію соціально-економічного розвитку поліпшили третина районів – Бродівський, Городоцький, Золочівський, Перемишлянський, Радехівський, Самбірський та Яворівський. Цікаво, що серед вказаних районів не спостерігаємо лідерів за створенням ОТГ чи районів, в яких розташовані міста обласного значення.

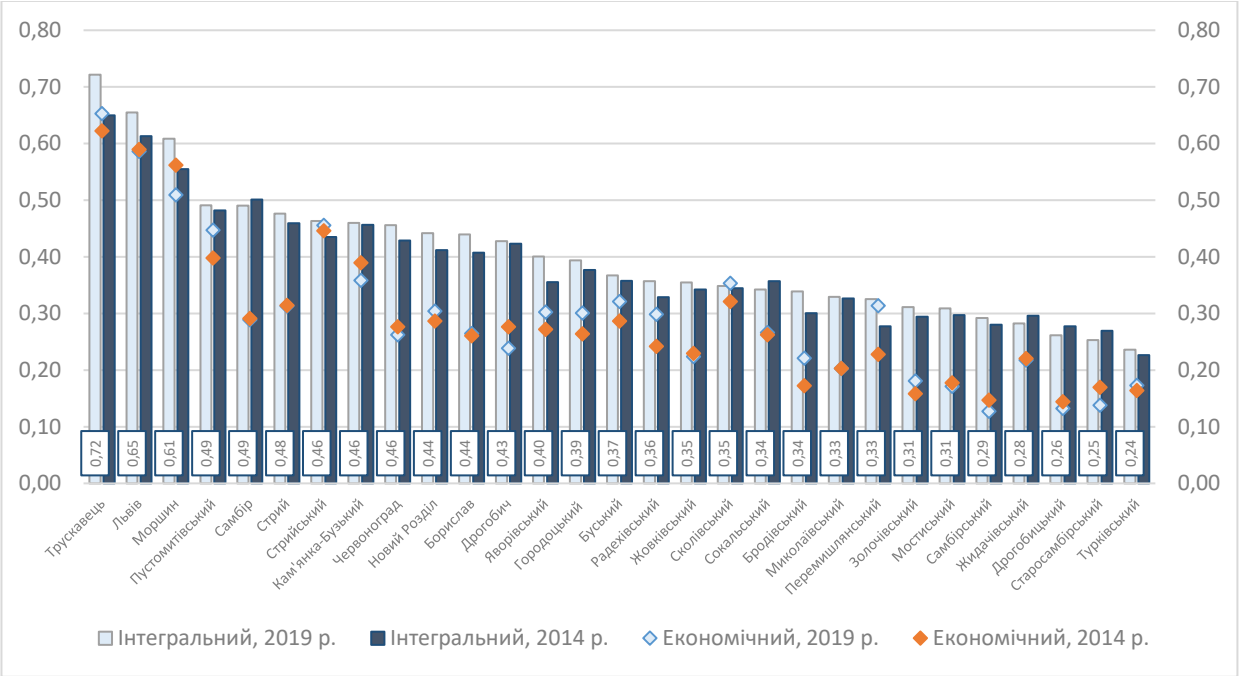

Рис. 4.28. Інтегральний та економічний індекс розвитку районів Львівської області, 2014 та 2019 роки

Джерело: розраховано автором за даними [34]

За результатами розрахунків інтегрального індексу соціально-економічного розвитку існують значні відмінності серед районів за параметрами соціального та економічного розвитку. Так, слід відмітити міста обласного значення, які в процесі адміністративно-фінансової децентралізації значно поліпшили рейтингову позицію соціального розвитку на відміну від економічного розвитку.

Як методичний підхід використано метод просторової автокореляції на основі розрахованого глобального та локальних індексів Морана. Здійснено розрахунки за параметрами економічного та соціального розвитку, часовий період – 2011–2019 рр. з фокусуванням на 2011 р. як базовому для порівняння, 2014 р. – для окреслення ситуації до адміністративно-фінансової децентралізації та 2019 р. – для оцінювання попередніх результатів реформи. рамках цього дослідження для формування матриці просторових ваг скористаємося зворотними географічними відстанями між адміністративно-

територіальними одиницями, обрахованими як довжина шляхів сполучення між їх центрами (Додаток С).

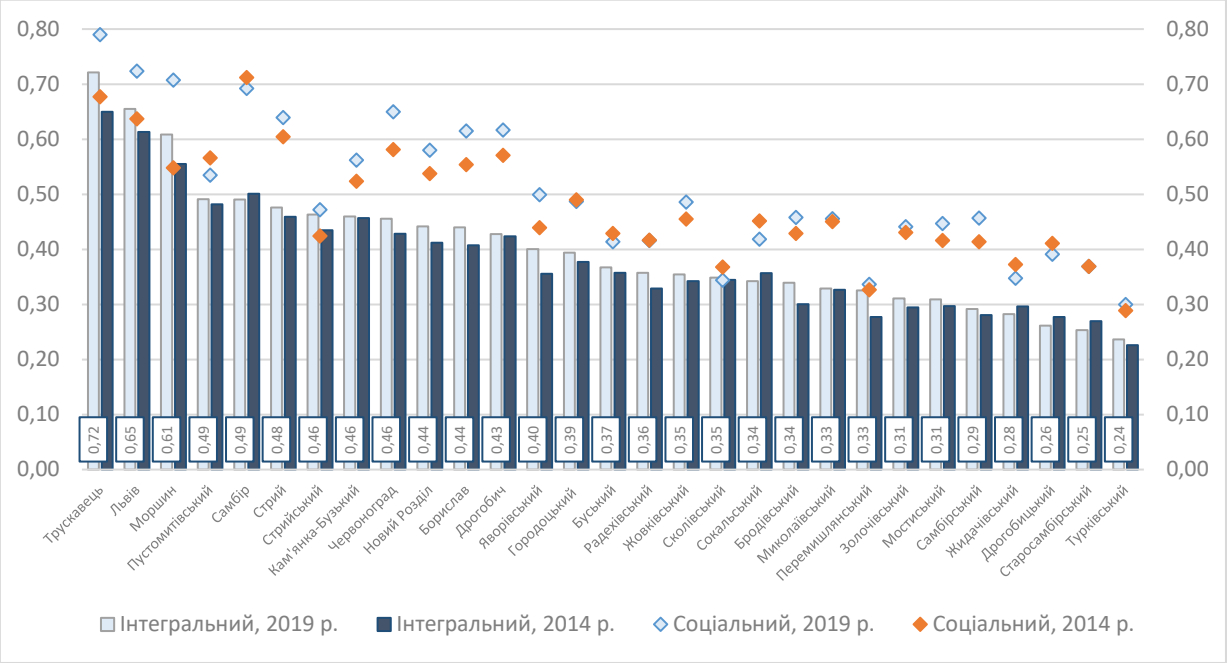

Рис. 4.29. Інтегральний та соціальний індекс розвитку районів Львівської області, 2014 та 2019 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [34]

Встановлено, що за параметром економічного розвитку у 2011 р. та 2014 р. не спостерігалось просторової автокореляції, у 2019 р. ситуація змінилась з огляду на наявність позитивної автокореляції між більшістю територій, значущість глобального індексу Морана перевірено та підтверджено за допомогою z-статистики. Як видно з діаграм просторового розсіювання, в перших двох випадках спостерігається від'ємна просторова автокореляція, – загалом значення економічного розвитку в сусідніх територіях відрізнялися, і навпаки, у 2019 р. відбулася інтенсифікація економічних взаємодій.

Отримані результати просторових тенденцій центро-периферійних економічних взаємодій показано на рис. 4.30:

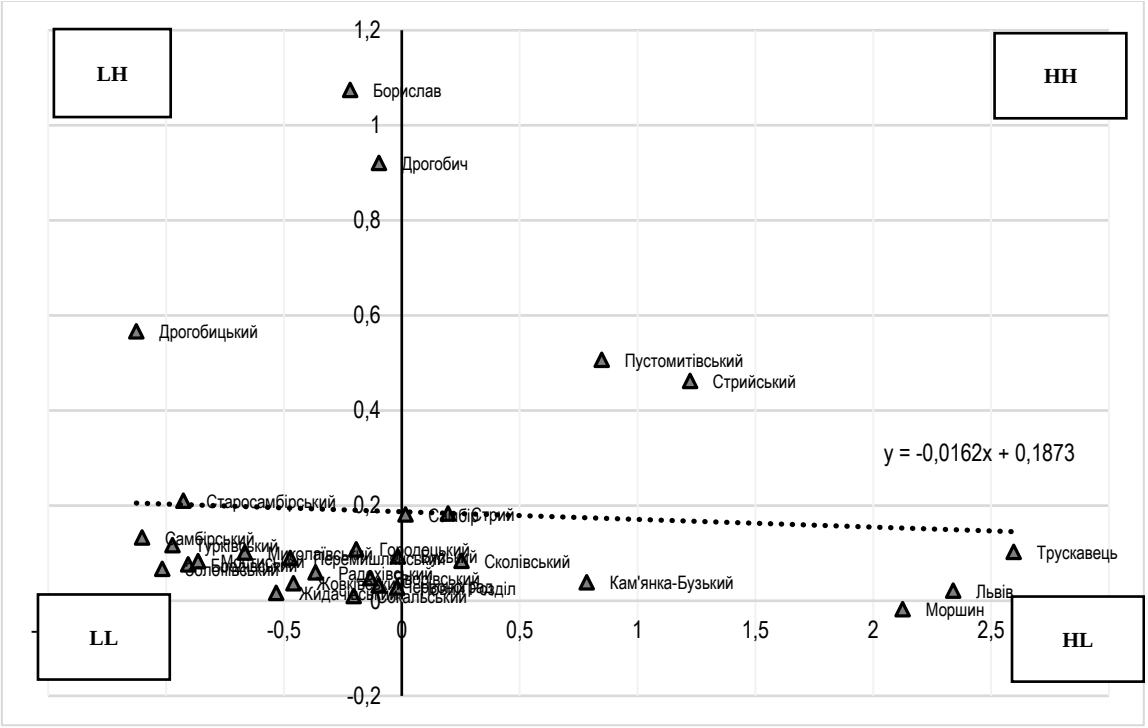

а) 2014 р., індекс економічного розвитку

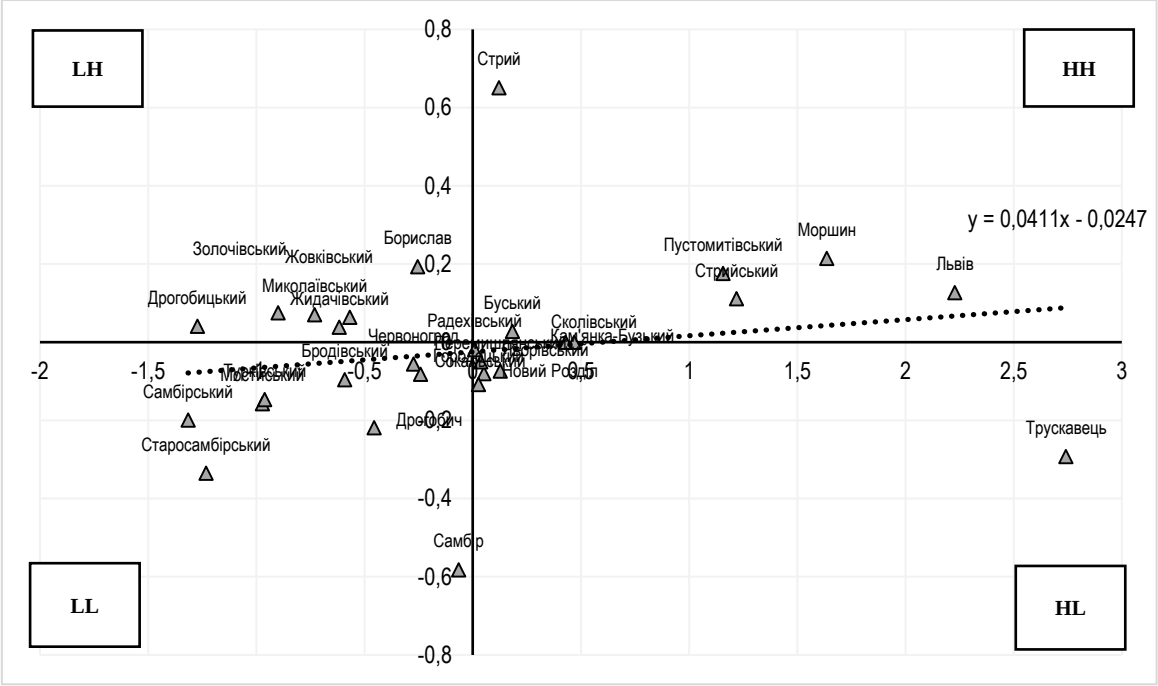

б) 2019 р., індекс економічного розвитку

Рис. 4.30. Просторова діаграма розсіювання за значенням глобального індексу Морана для території Львівської області (індекс економічного розвитку, дистанція – відстань, 2014 р., 2019 р.).

Джерело: побудовано автором

1) території, що лежать в квадранті HH (high-high) на діаграмі просторового розсіювання Морана характеризуються позитивною автокореляцією зі сусідніми територіями. До вказаного квадранта потрапили м. Львів, м. Моршин, м. Стрий, Пустомитівський, Стрийський та Буський райони. Відносно високі значення показника економічного розвитку вказаних територій пов'язані з тим, що останні перебувають в оточенні територій з високими значеннями, що потребує додаткового з'ясування впливу ареалів підвищеного рівня економічного розвитку на решту території. Такими підвищеними рівнями економічного розвитку характеризується: 1) м. Львів та Пустомитівський район, 2) м. Стрий, м. Моршин та Стрийський район;

2) території, що лежать в квадранті HL (high-low) на діаграмі просторового розсіювання, мають відносно високі власні значення, оточені територіями з низькими значеннями. Вони характеризуються високими значеннями рівня економічного розвитку, проте зв'язок з територією, що їх оточує – негативний, про що свідчить відсутність просторової автокореляції. Сюди потрапили м. Трускавець, м. Новий Розділ, Городоцький, Кам'янка-Бузький, Перемишлянський Сколівський та Яворівський райони;

3) група територій із відносно низькими значеннями соціально-економічного розвитку та оточена територіями з високими значеннями вказаного показника LH (low-high), просторова автокореляція відсутня. До цієї групи потрапили м. Борислав, Дрогобицький, Жидачівський, Жовківський, Золочівський, Миколаївський та Радехівський райони;

4) території з низьким значенням економічного розвитку, оточені територіями з низькими значеннями цього параметру LL (low-low)– м. Дрогобич, м. Самбір та м. Червоноград, Бродівський, Мостиський, Самбірський, Сокальський, Старосамбірський та Турківський райони (9 з 29 адміністративно-територіальних одиниць).

Кластеризація територій за допомогою глобального індексу Морана та діаграми розсіювання є першим етапом просторового аналізу, оскільки вказують, що значення досліджуваної змінної (соціального та економічного

розвитку) просторово кластеризовані більшою мірою, ніж за випадкового розподілу. Відповідно актуальним завданням є перевірка наукових припущень щодо характеру просторових взаємодій, зокрема, ступеня та інтенсивності центро-периферійних впливів у регіоні.

Для ґрунтовнішого з'ясування особливостей центро-периферійних взаємодій за підсумками 2011-2019 рр. та їхньої модифікації в процесі адміністративно-фінансової децентралізації проаналізуємо їх за допомогою локальних індексів Морана. Аналіз значення індексу економічного розвитку за модулем вказує на ступінь інтенсивності взаємодій окремих територій. Зокрема, найбільший рівень взаємодій демонструють: м. Трускавець (-0,0277), Золочівський район (-0,0023), Старосамбірський район (0,0142), м. Моршин (0,0121), м. Львів (0,0097), Самбірський район (0,0090), Пустомитівський район (0,0070), Мостиський (0,0053), Турківський (0,0049), Стрийський (0,0047) райони, м. Дрогобич (0,0034), м. Стрий (0,0027) (табл. 4.10).

Таблиця 4.10

Економічний розвиток територій Львівської області під впливом центро-периферійних взаємодій у 2019 р.

Адміністративно-територіальна одиниця	**Індекс економічного розвитку**	**Z**	**WZ**	**ZWZ**	**Група**
м. Львів	0,5859	2,2288	0,1267	0,0097	**HH**
м. Борислав	0,2643	-0,2538	0,1929	-0,0017	**LH**
м. Дрогобич	0,2382	-0,4552	-0,2189	0,0034	**LL**
м. Моршин	0,5092	1,6368	0,2138	0,0121	**HH**
м. Новий Розділ	0,3039	0,0522	-0,0803	-0,0001	**HL**
м. Самбір	0,2887	-0,0650	-0,5822	0,0013	**LL**
м. Стрий	0,3129	0,1217	0,6505	0,0027	**HH**
м. Трускавець	0,6525	2,7425	-0,2930	-0,0277	**HL**
м. Червоноград	0,2618	-0,2730	-0,0561	0,0005	**LL**
Бродівський район	0,2206	-0,5912	-0,0959	0,0020	**LL**
Буський район	0,3209	0,1836	0,0277	0,0002	**HH**
Городоцький район	0,3007	0,0270	-0,1088	-0,0001	**HL**

Адміністративно-територіальна одиниця	Індекс економічного розвитку	Z	WZ	ZWZ	Група
Дрогобицький район	0,1324	-1,2721	0,0403	-0,0018	**LH**
Жидачівський район	0,2174	-0,6159	0,0381	-0,0008	**LH**
Жовківський район	0,2237	-0,5671	0,0638	-0,0012	**LH**
Золочівський район	0,1807	-0,8991	0,0750	-0,0023	**LH**
Кам'янка-Бузький район	0,3579	0,4691	-0,0006	0,0000	**HL**
Миколаївський район	0,2026	-0,7302	0,0702	-0,0018	**LH**
Мостиський район	0,1713	-0,9714	-0,1572	0,0053	**LL**
Перемишлянський район	0,3138	0,1281	-0,0744	-0,0003	**HL**
Пустомитівський район	0,4471	1,1570	0,1755	0,0070	**HH**
Радехівський район	0,2983	0,0087	-0,0193	0,0000	**LH**
Самбірський район	0,1268	-1,3152	-0,1993	0,0090	**LL**
Сколівський район	0,3528	0,4297	-0,0002	0,0000	**HL**
Сокальський район	0,2659	-0,2410	-0,0822	0,0007	**LL**
Старосамбірський район	0,1376	-1,2317	-0,3350	0,0142	**LL**
Стрийський район	0,4552	1,2196	0,1109	0,0047	**HH**
Турківський район	0,1727	-0,9605	-0,1471	0,0049	**LL**
Яворівський район	0,3020	0,0377	-0,0504	-0,0001	**HL**
Глобальний індекс Морана				**0,0411**	

Джерело: авторські розрахунки

Диференціюючи потенційні ареали й точки зростання на території Львівської області, слід звернути увагу на міста Львів, Трускавець, Стрий та Моршин. Так, адміністративний центр Львівської області – м. Львів – характеризується позитивною автокореляцію з прилеглими територіями (Пустомитівський та Буський райони), а також існує значний зв'язок з безпосереднім сусідами Городоцьким, Жовківським та Яворівським районами, проте його вплив не спостерігається в усій області. Частково це підтверджується наявністю інших точок зростання, що генерують імпульси зростання, змінюючи таким чином ландшафт економічного простору. Звернемо увагу, що м. Львів та Пустомитівський район знаходяться в одному квадранті (high-high), їхній вплив на решту території Львівської області має

відцентрово-зональний характер і є найсильнішим, що підтверджується функціонуванням Львівської агломерації.

Проте найвищий рівень просторових взаємодій в області демонструє м. *Трускавець*, негативний знак автокореляції вказує на високу диференціацію з прилеглими територіями. Через достатньо високе значення економічного розвитку, яке є екстремальним для навколишніх територій, цей об'єкт класифікуємо як точку зростання, таким чином його можна розглядати як противагу до центру – міста Львова. Попри це, відносна ізольованість міста потребує інтенсифікації економічних зав'язків з рештою території, оскільки генеровані ним імпульси наразі не поширюються на решту території.

До квадранта з високим значенням економічного розвитку, і відповідно оточене територіями з високими значеннями аналізованого показника, потрапило до *м. Стрий*, просторова автокореляція позитивна. Отже, визначаємо м. Стрий як другу точку зростання. Території, що знаходяться в зоні впливу міста, також демонструють високий рівень економічного розвитку, таким чином поширені ефекти мають позитивний характер впливу на прилеглу територію.

Також як супутник – противагу львівському ядру можна визначити й *м. Моршин* як об'єкт із високим власним значенням показника, що оточений іншими територіями з аналогічними значеннями показника що аналізується. На це додатково вказує виявлений тісніший зв'язок цього об'єкта з безпосередніми сусідами, ніж з областю загалом.

Аналіз центро-периферійних взаємодій вказує, що не всі міста обласного значення є точками зростання та генерують позитивні імпульси на навколишню територію. Прикладом є *м. Дрогобич*, показник економічного розвитку якого нижчий від середнього в регіоні. Окрім того, місто належить до територій з низьким рівнем економічного розвитку, такими як Дрогобицький район (за негативної просторової автокореляції), тому цю територію не можна класифікувати як ще одну точку зростання. Водночас,

поруч знаходяться *м. Борислав та м. Трускавець*, які входять у Дрогобицьку агломерацію, додаткові розрахунки вказують на її сильний вплив на навколишню територію, причому територія Дрогобицького району виступає як ближня периферія, а Турківський, Мостиський та Самбірський район є віддаленою периферією.

Пустомитівський район класифікуємо як зону сильного впливу центру, що спільно з м. Львовом формує Львівську агломерацію, а межуючі з ним Городоцький, Жовківський та Яворівський райони – як зони середнього їхнього впливу.

Низьким рівнем інтегрованості в економічному просторі регіону відзначаються *Кам'янка-Бузький, Сколівський та Буський райони.* Потрапивши до територій з відносно високими значеннями в оточенні схожими територіями, вказані райони не демонструють взаємодій з рештою територій, про що свідчить локальний коефіцієнт просторової асоціації. Попри це, високі значення економічного розвитку дають підстави для припущення про формування нових точок економічного розвитку, що локалізуються в цих районах та не пов'язані безпосередньо з функціонуванням міст обласного значення.

Турківський, Мостиський, Старосамбірський, Бродівський та Сокальський райони, зважаючи на їхній слабкий просторовий зв'язок із рештою території регіону, віднесемо до ареалу, що перебувають поза зонами впливу ядер та характеризуються просторовою ексклюзивністю.

Просторові тенденції центро-периферійних соціальних взаємодій показано на рис. 4.31:

1) території, що лежать у квадранті HH (high-high) на діаграмі просторового розсіювання Морана і характеризуються позитивною автокореляцією зі сусідніми територіями. До вказаного квадранта потрапили м. Львів, м. Моршин, м. Стрий, м. Трускавець, м. Борислав (5 з 9 міст обласного значення), а також Пустомитівський район, що пояснює їхню вигіднішу позицію порівняно з іншими адміністративно-територіальними

одиницями Львівської області в процесі адміністративно-фінансової децентралізації;

2) території, що лежать в квадранті HL (high-low) на діаграмі просторового розсіювання та мають відносно високі власні значення, оточені територіями з низькими значеннями. Сюди потрапили м. Самбір, м. Дрогобич, м. Червоноград, м. Новий Розділ (4 з 9 міст обласного значення), а також Кам'янка-Бузький та Яворівський райони;

3) території з відносно низькими значеннями соціально-економічного розвитку, оточені територіями з високими значеннями вказаного показника LH (low-high), просторова автокореляція відсутня. До цієї групи належать Буський, Дрогобицький, Радехівський, Жовківський, Сокальський, Стрийський, Самбірський райони;

4) території з низьким значеннями соціального розвитку, оточені територіями з низькими значеннями цього параметра, – Бродівський, Турківський, Сколівський, Мостиський, Городоцький, Золочівський райони.

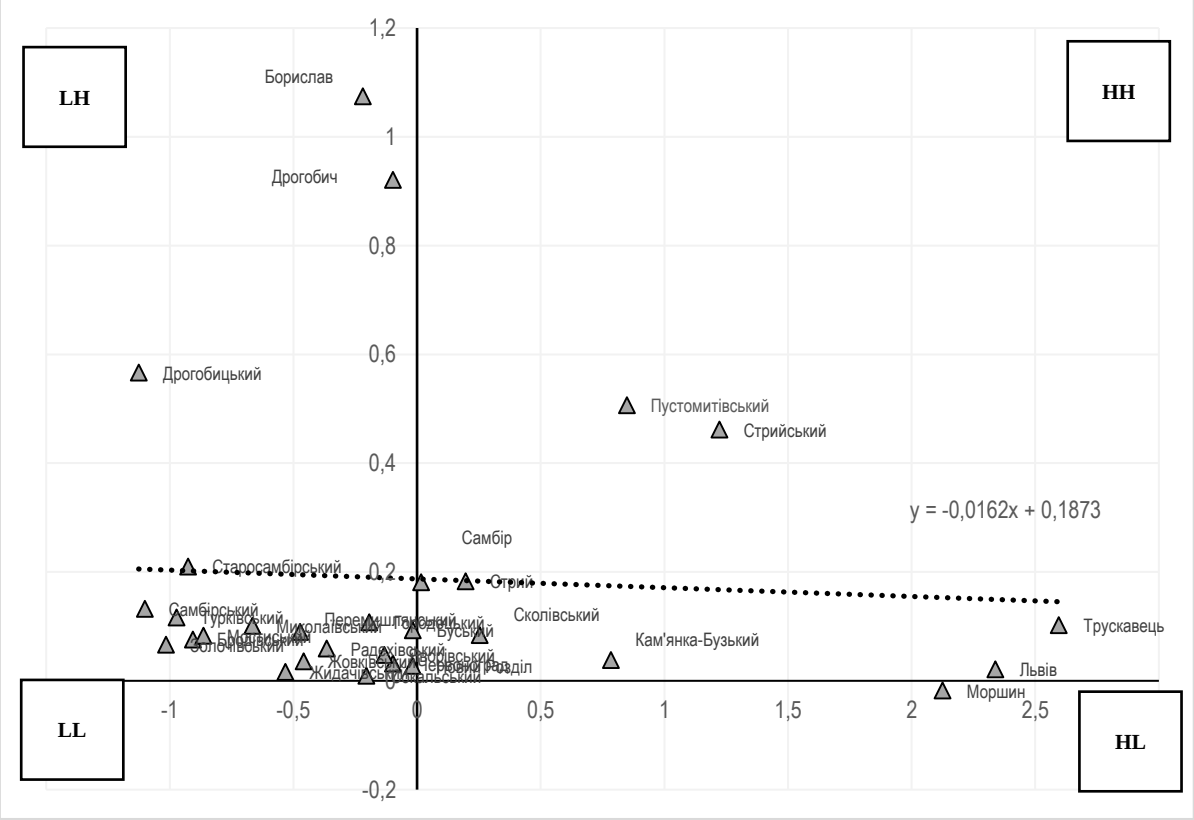

а) 2014 р., індекс соціального розвитку

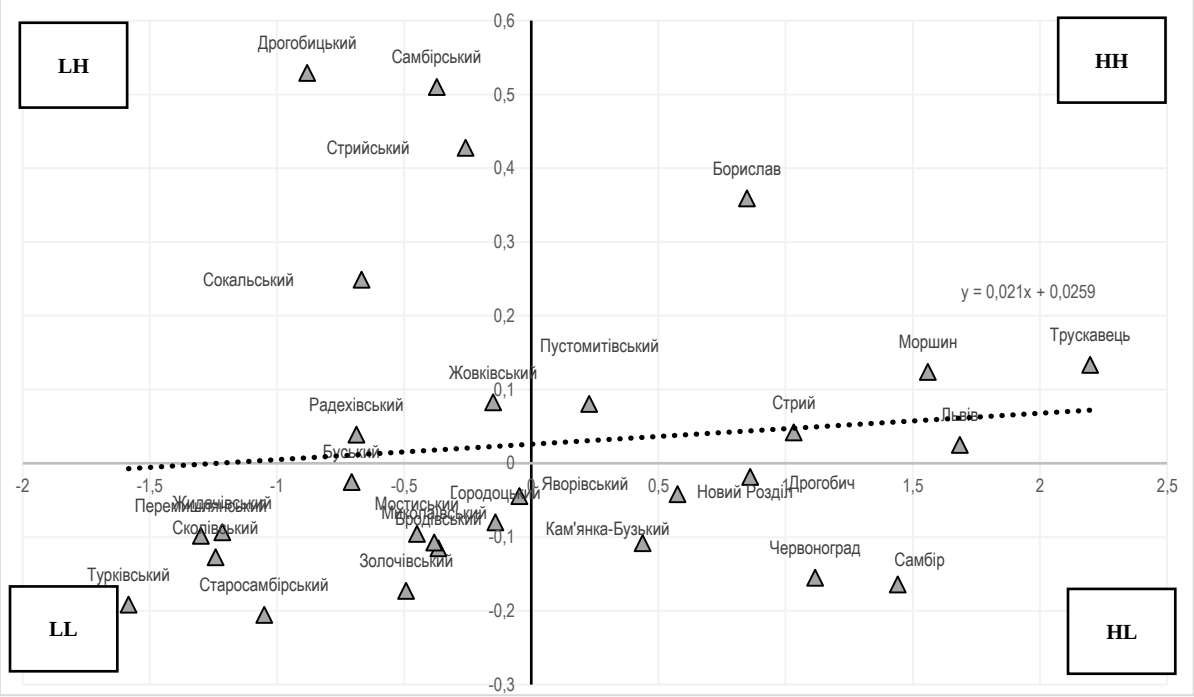

б) 2019 р., індекс соціального розвитку

Рис. 4.31. Просторова діаграма розсіювання за значенням глобального індексу Морана для території Львівської області (індекс соціального розвитку, дистанція – відстань, 2014 р., 2019 р.)

Джерело: авторські розрахунки

Аналіз значення індексу соціального розвитку за модулем вказує на ступінь інтенсивності взаємодії окремих територій. Зокрема, найбільший рівень соціальних взаємодій демонструють: Дрогобицький район (-0,0161), м. Борислав (0,0105), Турківський район (0,0105), м. Трускавець (0,0101), м. Самбір (0,0082), Старосамбірський район (0,0074), м. Моршин (0,0066), Самбірський район (- 0,0065), м. Червоноград (-0,0060), Сокальський район (- 0,0057), Сколівський район (0,0055) (табл.4.11).

Отже, найвищий рівень соціальних взаємодій демонструють міста обласного значення з огляду на вигіднішу позицію в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. Локалізація значного числа об’єктів соціальної інфраструктури створює своєрідний центр тяжіння, однак у таких містах обласного значення, як м. Самбір і м. Червоноград вказані процеси не

супроводжуються економічним розвитком, що в перспективі може зумовити згасання взаємодій та реконфігурацію економічного простору.

Кластеризація територій за допомогою коефіцієнта загальної просторової автокореляції та діаграми розсіювання вказує, що значення досліджуваної змінної (соціального та економічного розвитку) просторово кластеризовані більшою мірою, ніж за випадкового розподілу. Особливості центро-периферійних взаємодій в регіоні на основі локальних індексів просторової асоціації (економічний та соціальний розвиток) у 2019 р. відображено на картограмах (рис. 4.32).

Таблиця 4.11

Соціальний розвиток територій Львівської області
під впливом центро-периферійних взаємодій у 2019 р.

Адміністративно-територіальна одиниця	**Індекс соціального розвитку**	**Z**	**WZ**	**ZWZ**	**Група**
м. Львів	0,7237	1,6852	0,0249	0,0014	**HH**
м. Борислав	0,6151	0,8481	0,3587	0,0109	**HH**
м. Дрогобич	0,6168	0,8612	-0,0185	-0,0006	**HL**
м. Моршин	0,7070	1,5598	0,1236	0,0066	**HH**
м. Новий Розділ	0,5798	0,5757	-0,0420	-0,0008	**HL**
м. Самбір	0,6920	1,4411	-0,1646	-0,0082	**HH**
м. Стрий	0,6391	1,0328	0,0417	0,0015	**HH**
м. Трускавець	0,7901	2,1973	0,1334	0,0101	**HH**
м. Червоноград	0,6499	1,1162	-0,1552	-0,0060	**HL**
Бродівський район	0,4578	-0,3648	-0,1156	0,0015	**LL**
Буський район	0,4135	-0,7066	-0,0255	0,0006	**LL**
Городоцький район	0,4869	-0,1409	-0,0802	0,0004	**LL**
Дрогобицький район	0,3909	-0,8807	0,5292	-0,0161	**LH**
Жидачівський район	0,3476	-1,2146	-0,0938	0,0039	**LL**
Жовківський район	0,4857	-0,1497	0,0824	-0,0004	**LH**
Золочівський район	0,4413	-0,4917	-0,1729	0,0029	**LL**
Кам’янка-Бузький район	0,5619	0,4378	-0,1083	-0,0016	**LH**
Миколаївський район	0,4556	-0,3818	-0,1076	0,0014	**LL**
Мостиський район	0,4469	-0,4491	-0,0957	0,0015	**LL**

Адміністративно-територіальна одиниця	Індекс соціального розвитку	Z	WZ	ZWZ	Група
Перемишлянський район	0,3367	-1,2984	-0,0985	0,0044	**LL**
Пустомитівський район	0,5346	0,2275	0,0803	0,0006	**HH**
Радехівський район	0,4160	-0,6874	0,0389	-0,0009	**LH**
Самбірський район	0,4569	-0,3718	0,5098	-0,0065	**LH**
Сколівський район	0,3441	-1,2410	-0,1275	0,0055	**LL**
Сокальський район	0,4187	-0,6665	0,2487	-0,0057	**LH**
Старосамбірський район	0,3689	-1,0501	-0,2056	0,0074	**LL**
Стрийський район	0,4717	-0,2576	0,4276	-0,0038	**LH**
Турківський район	0,2997	-1,5833	-0,1919	0,0105	**LL**
Яворівський район	0,4991	-0,04671	-0,0445	0,0020	**LL**
Глобальний індекс Морана				0,0210	

Джерело: авторські розрахунки

Проведений аналіз соціального розвитку територій Львівської області свідчить, що реформа адміністративно-фінансової децентралізації в напрямі соціального розвитку зумовила більший вплив на міста обласного значення у порівнянні з іншими адміністративно-територіальними одиницями.

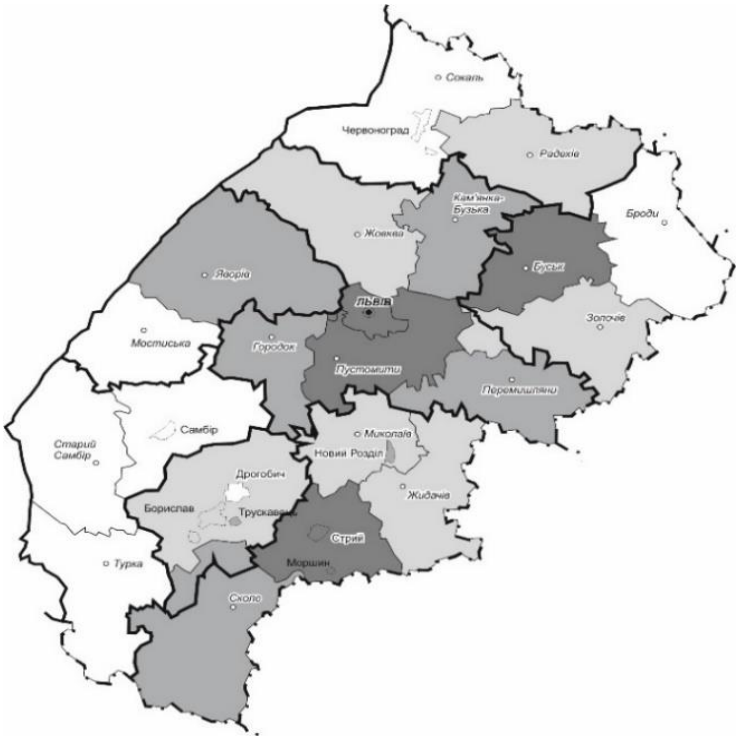

а) індекс економічного розвитку

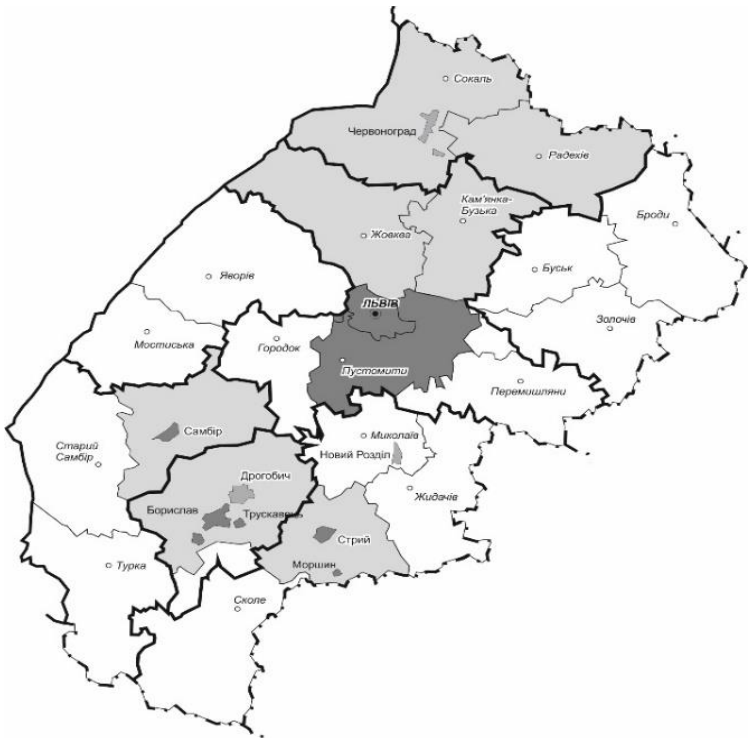

б) індекс соціального розвитку

Рис. 4.32. Картограми локальних індексів просторової асоціації для територій Львівської області, 2019 р.

Джерело: побудовано автором

Перевірка наукових припущень щодо характеру центро-периферійних взаємодій, зокрема генерування просторових імпульсів й ступеня їхньої абсорбції, дала змогу виявити:

- центр (м. Львів) та прилеглу територію (Пустомитівський район), що генерують імпульси розвитку для таких територій, як Яворівський, Городоцький, Перемишлянський, Жовківський райони, при цьому спостерігається високий ступінь абсорбції останніх та доцентровий дрейф ближньої периферії;
- мобілізуючий вплив на розвиток Дрогобицького району чинять м. Трускавець та м. Борислав, натомість м. Дрогобич є лише осередком соціального розвитку;

- як противага центру зі значною інтенсивністю впливу на прилеглу територію чинять Стрийський район, м. Моршин та м. Стрий, зокрема, в ареалі їхнього впливу перебуває Сколівський район;
- ідентифіковано ареали периферійності в регіоні й території, які знаходяться поза межами впливу поширення позитивних ефектів наявних «точок зростання». Встановлено, що територіальні громади Турківського, Старосамбірського, Мостиського, Бродівського районів характеризуються низьким рівнем використання фінансово-економічного потенціалу, соціальним відторгненням, просторовою ексклюзією.

Резюмуючи проведений аналіз центро-периферійних взаємодій в Львівській області з акцентом на ролі міст обласного значення, слід зазначити таке:

1) обґрунтовано, що як центр (ядро) соціального-економічного розвитку Львівської області виступає обласний центр м. Львів та прилегла територія (Пустомитівський район), градація їхнього впливу на периферію (зона сильного, середнього та слабкого впливу) дозволила визначити ареали периферійності першого та другого порядку й зони поза межами впливу точок зростання;

2) встановлено, що окремі міста обласного значення в процесі соціально-економічного розвитку є точками економічного зростання та виступають як противага обласному центру, однак більшість міст обласного значення, попри достатньо високі власні значення соціального розвитку, характеризуються відсутністю генерування позитивних ефектів для економічного розвитку прилеглих територій;

3) ідентифіковано точки зростання, що перебувають на етапі формування, тому зміцнення їхньої ролі та взаємодії з периферією потребує державного регулювання та бюджетної підтримки, при цьому перерозподільні механізми не підтверджують ефективності чинних бюджетних механізмів в частині стимулювання соціального-економічного розвитку усіх територій та

відповідно підвищення рівня добробуту територіальних громад, які локалізовані в такій зоні;

4) визначено, що під впливом центро-периферійних взаємодій спостерігаються як відцентрові, так доцентрові тенденції, що генерують імпульси розвитку ближньої периферії; важливим аспектом генерування позитивних імпульсів є вплив Львівської та Дрогобицької агломерацій на прилеглу територію;

5) реформа адміністративно-фінансової децентралізації змінила характер просторових економічних взаємовідносин у напрямі їхньої інтенсифікації. Пропри це, спостерігається наявність територій, що характеризуються низьким рівнем інтегрованості в економічному просторі та низьким рівнем соціального розвитку при цьому. Для таких територіальних громад актуальним є застосування диференційованого підходу в напрямі як активізації економічного зростання, так і підвищення рівня соціального розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

1. Розроблено науково-методичний підхід до оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад, що передбачає обґрунтування сукупності взаємопов’язаних етапів і методів оцінки структурно-функціонального виміру ефективності бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад, визначення мети та завдань оцінювання, конкретизацію об’єкта оцінювання, обґрунтування множини показників та розрахунок часткових індикаторів. Методичний підхід апробовано на прикладі 89 об’єднаних територіальних громад на основі їхньої типологізації за критеріями наявності сформованих ресурсів та рівнем залежності від зовнішнього фінансування.

2. Проведення оцінювання дало змогу сформулювати підсумкові результати в ретроспективних, міжтериторіальних і структурно-

функціональних вимірах. Зокрема, структурно-функціональний зріз оцінювання показав, що найнижча ефективність бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад спостерігається у таких сферах, як позашкільна освіта, культура та спорт, соціальний захист. За типом поселень міські ОТГ зайняли вищі рейтингові позиції на противагу сільським ОТГ. За рівнем дотаційності найбільшу відповідність середньоукраїнському значенню спостерігали у групі ОТГ з мінімальною дотаційністю.

3. Для розроблення дієвої бюджетної політики на рівні органів місцевого самоврядування наведено дезагрегований показник у сфері загальної середньої освіти, що продемонстрував рівень впливу чинників на підсумкове рейтингове значення вказаного параметра. Загалом високий показник рівня ЗНО в окремих ОТГ не був пов’язаний з ефективністю бюджетних видатків, що підтвердило необхідність розроблення комплексу заходів підвищення ефективності бюджетних механізмів для певних груп ОТГ.

4. На основі структурно-функціонального підходу загальні підсумки інтегрального оцінювання дали змогу виокремити три групи територіальних громад: з високим, середнім та низьким рівнем ефективності бюджетного забезпечення в окремих функціональних сферах. Результати цих оцінювань є підґрунтям для розроблення організаційно-економічних та фінансових напрямів вдосконалення бюджетного механізму забезпечення добробуту територіальних громад.

5. Доведено, що реформа адміністративно-фінансової децентралізації змінила характер просторових економічних взаємовідносин в напрямі їхньої інтенсифікації. Пропри це, спостерігається наявність територій, що характеризуються низьким рівнем інтегрованості в регіональний економічний простір та водночас низьким рівнем соціального розвитку. Для таких територіальних громад актуальним є застосування диференційованого підходу в напрямі як активізації економічного зростання, так і підвищення рівня соціального розвитку.

Практична імплементація методичного підходу до оцінювання центро-периферійної взаємодії в регіоні дало змогу ідентифікувати центр і точки зростання, окреслити ареали периферійності, з'ясувати інтенсивність впливу міст та поширення ними позитивних ефектів на соціально-економічний розвиток регіону.

Основні результати наукового дослідження, що отримані у цьому розділі опубліковані автором у наукових працях [37, 43, 48, 55, 66, 68, 70, 81, 182, 235, 251, 301, 337].

Розділ 5
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОБУТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

5.1. Концепція забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації

Пануюча економічна доктрина з огляду на неможливість вирішення численних проблем нерівномірного розподілу ресурсів у суспільстві, негативного впливу на навколишнє середовище, відсутності орієнтації на людей потребує нагальної трансформації в частині формування міждисциплінарної та цілісної парадигми всеосяжного забезпечення добробуту людей незалежно від місця проживання.

Необхідність формування концептуального базису забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації зумовлена новою конфігурацією конструкту «ринок – держава – територіальна громада» та зміною внутрішньодержавних публічних відносин, пов’язаних безпосередньо з реформою. Громадоцентричний підхід на засадах соцієтально-ціннісних імперативів, що за своїм змістом інтегрує теорії якості життя, людського розвитку та суб’єктивних вимірів добробуту, окреслює потребу в глибинних трансформаціях у всіх сферах людського буття, розвитку нових форм і способів організації взаємодій між інститутами.

Знецінення старих підходів пояснюється зміною фінансових відносин у державі, регіонах, між територіальними громадами, окремими людьми, що з урахуванням взаємопов’язаної трансформації підходів до індивідуального, економічного і суспільного добробуту, матеріального і національного багатства, рівня та якості життя потребує розроблення концептуальних засад забезпечення добробуту територіальних громад.

За таких умов критеріальною ознакою результативності адміністративно-фінансової децентралізації є забезпечення високого рівня добробуту територіальних громад, що потребує розроблення відповідних концептуальних засад, спрямованих на усунення проблем їх дисфункціонального розвитку у взаємозв'язку із забезпеченням ефективності формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів між різними рівнями публічного управління, означенням нових форм і дієвого інструментарію бюджетних механізмів, надання якісних суспільних послуг у відповідно до принципу субсидіарності, підвищення рівня життя жителів громади, в тому числі шляхом стимулювання їх участі у власному забезпеченні добробуту.

Реалізація ключової мети розробленої концепції (рис. 5.1.) полягає у досягненні високих стандартів якості життя й добробуту територіальної громади. Проте в умовах адміністративно-фінансової децентралізації цей процес є складним з огляду на різні рівні бюджетного забезпечення, неефективність використання бюджетних ресурсів та різні підходи до реалізації бюджетної політики. Диспропорції бюджетного забезпечення в розрізі рівнів публічного управління та між територіальними громадами загалом спричиняють негативний вплив на забезпечення добробуту жителів, вказані проблеми сегрегуються з огляду на послаблення інтересу жителів громади до власного забезпечення добробуту.

Недосконаліть, неповнота й нестабільність нормативно-правового забезпечення функціонування міжбюджетних трансфертів через відсутність чіткого і взаємовиключаючого переліку власних і делегованих органами виконавчої влади органам місцевого самоврядування повноважень за галузями бюджетної сфери та розмежування видатків на виконання власних повноважень ОМС і делегованих їм державою негативно впливає на перерозподіл видатків місцевих бюджетів між тими, які покриваються за рахунок трансфертів, і тими, що не покриваються ними.

Рис. 5.1. Концепція забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації

Джерело: розроблено автором

Умовами реалізації концепції забезпечення добробуту територіальних громад є інституційна ефективність і стабільність законодавства, нівелювання та мінімізація системних ризиків секторальних реформ і розподіл повноважень між різними рівнями публічного управління (описано в розділі 3).

Концепція забезпечення добробуту територіальних громад передбачає обґрунтування мети, завдань та очікуваних результатів. В основі концепції покладено такі пріоритетні напрями забезпечення добробуту територіальних громад з позиції: перший – формування організаційно-економічних та фінансових засад забезпечення добробуту територіальних громад, другий – вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів, третій – стимулювання мешканців територіальної громади до власного забезпечення добробуту, четвертий – інтенсифікація місцевого економічного розвитку через активізацію економічного потенціалу.

Упродовж останніх років серед дослідників превалює підхід нового виміру добробуту, що характеризується зміною акцентів зі суто економічної площини до означення суб'єктивних вимірів та соціальних характеристик. Це зумовлено недосконалістю ВВП як вимірника соціального прогресу, наявністю значних територіальних, міжособистісних диспропорцій розвитку, а також посиленням уваги до забезпечення добробуту, орієнтованого на територіальні громади. Серед завдань модернізації важливе місце займають бюджетні механізми реалізації державної регіональної політики. Зважаючи на потребу в стимулюванні як економічної, так і соціальної складових добробуту територіальних громад, виокремимо три моделі, які домінують у зарубіжних країнах.

Еволюційна модель – побудована на превалюванні усталених підходів, єдиним концептом розвитку вбачає економічне зростання, частково синхронізується з потребами сталого, інклюзивного та ендогенного розвитку, побудована переважно за принципом «згори-вниз» (більшість постсоціалістичних країн, у тому числі й Україна).

Трансформаційна модель – виникла як реакція високорозвинених країн на потребу в зменшенні нерівностей в соціально-економічному розвитку, базується на використанні, побудована за принципом «знизу-вгору», більшою мірою тяжіє до соціальних індикаторів розвитку людини (адаптується у США, Франції).

Модернізаційна модель – враховує потребу у збільшенні економічної спроможності країни (регіонів, територіальних громад), будується на засадах мікро-макро координації політик, визначає територіальну громаду як інтегроване утворення, яке, з одного боку відтворює індивідуальні характеристики та умови життя жителів (потребує урахування рівня добробуту), а з іншого – виступає об'єктом політики регіонального розвитку (скандинавські країни, Великобританія, Нова Зеландія).

В Україні актуалізація всебічного дослідження територіальних громад пов'язана з початком адміністративно-фінансової децентралізації. Враховуючи той факт, що, попри відсутність довгострокового позитивного пливу використання підходу «орієнтованого на людину», що за своїм змістом вказує на неефективну державну політику (допомога непрацездатним, субсидування тощо), підхід орієнтований на громаду (простір і місце), покликаний створити середовище, в якому поліпшуватиметься добробут громади. Слід констатувати, що більшість соціальних виплат (посилаючись на дотримання прав) за своєю суттю мають відшкодувальний характер та спрямовані на запобігання ризиків виникнення несприятливих ситуацій.

Водночас, на нашу думку, не менш важливою є зміна орієнтирів до вдосконалення бюджетного механізму забезпечення добробуту територіальних громад, які за взаємоузгодження стратегічних і бюджетних цілей, конфігурації інструменту спільного фінансування, розроблення бюджетних програм на основі індикаторів добробуту громади та інших параметрів ефективного та повноцінного їхнього використання, повинні суттєво вплинути на фінансове забезпечення досягнення цілей державної регіональної політики сучасного періоду: розкриття територіальними

громадами власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки; зупинення поглиблення регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку; створення дієвих механізмів та інструментів державного управління регіональним розвитком.

Розроблена модель інтеграції фінансових ресурсів за напрямом (вертикальна та горизонтальна) та формами інтеграції (міжмуніципальна, міжсекторальна, муніципально-організаційна) дає змогу системніше, якісніше та ефективніше використовувати наявні бюджетні ресурси. Вертикальна інтеграція безпосередньо пов'язана з інтеграцією територіальних громад до реалізації державної політики регіонального розвитку через інструменти субвенції на соціально-економічний розвиток, інфраструктурної субвенції, коштів Державного фонду регіонального розвитку (рис. 5.2).

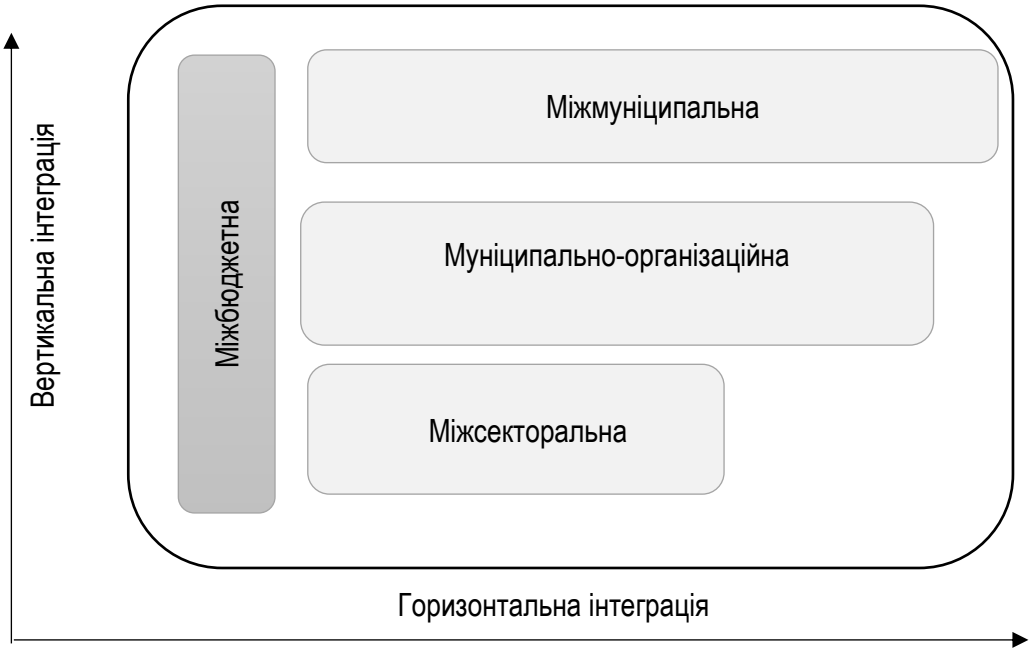

Рис.5.2. Інтеграційні форми бюджетних ресурсів територіальних громад

Джерело: розроблено автором

Зауважимо, що *міжмуніципальне співробітництво* реалізується в рамках адміністративно-фінансової децентралізації з можливістю вирішення спільних проблем/пріоритетів територіальних громад у різноманітних сферах,

основними з яких є житлово-комунальне господарство, благоустрій, пожежна безпека, освіта та охорона здоров'я. Впровадження такого інструменту, що безпосередньо передбачає спільне фінансування, має очевидні переваги. Водночас у сьогоднішніх умовах воно ускладнене низкою причин, головними серед них основними є:

- тривала незавершеність реформи адміністративно-фінансової децентралізації, що унеможливлювала використання інструменту міжмуніципального співробітництва необ'єднаними територіальними громадами;
- низький рівень фінансової спроможності окремих територіальних громад і відсутність на цій основі реальних перспектив міжмуніципального співробітництва;
- відсутність фінансової підтримки органів влади вищих рівнів публічного управління та низька координація вказаних проєктів та ін.

Міжсекторальна інтеграція як форма об'єднання кадрових і фінансових ресурсів між секторами (охорона здоров'я, освіта, духовний та фізичний розвиток) дає змогу територіальній громаді отримати синергетичний ефект від такого об'єднання (рис. 5.3).

Міжсекторальна інтеграція як спосіб налагодження ефективного надання суспільних послуг пов'язана з:

1) по-перше, структурними диспропорціями вікового складу населення. Існують територіальні громади, в структурі яких переважають особи пенсійного віку або ж діти. Медичне обслуговування й характер надання соціальних послуг для цих категорій осіб потребує окремої специфікації;

2) по-друге, прямим дублюванням функцій районного рівня, що у підсумку неодмінно зумовить значні матеріальні витрати бюджетів ОТГ;

3) по-третє, необхідністю комплексного надання послуг, спрямованих на зміцнення здоров'я й добробуту;

4) по-четверте, фрагментарністю соціальних послуг і відсутністю фінансування превентивних функцій, спрямованих на запобігання захворюванням.

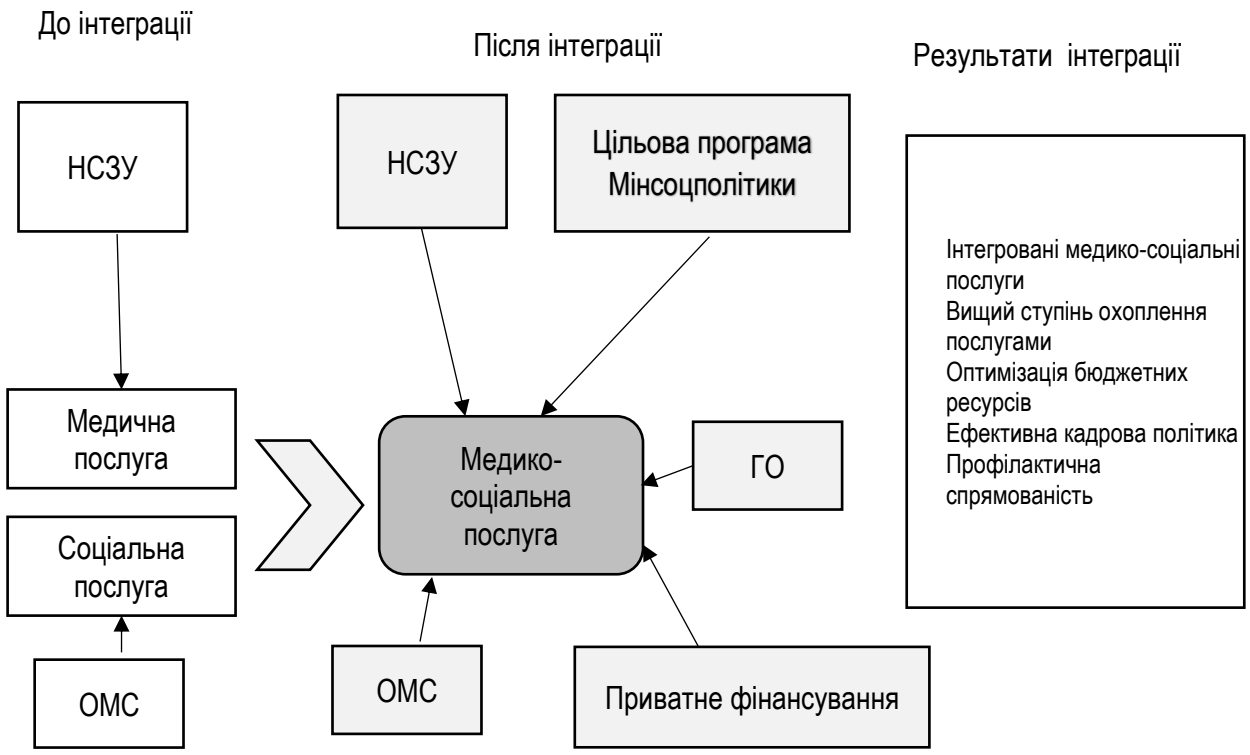

Рис. 5.3. Система фінансування медико-соціальних послуг на основі міжсекторальної інтеграції фінансових ресурсів

Джерело: розроблено автором

Окремим аспектом муніципально-організаційного співробітництва є передача частини функцій неприбутковим організаціям здійснення та їхнього бюджетного фінансування. Зауважимо, що такі форми співробітництва та інтеграції фінансових ресурсів частко реалізуються в Україні, хоча й не набули поширеної практики. Окреслимо основні форми муніципально-організаційного співробітництва та функції, які можна виконувати таким чином:

- послуги дошкільної освіти через співфінансування приватних дошкільних закладів, в тому числі груп неповного перебування дітей в дошкільному закладі;
- соціальні послуги через механізм соціального замовлення та залучення громадських організацій до виконання зазначених функцій;
- медичні послуги, що передбачають надання вузькоспеціалізованої медичної допомоги, фізичної реабілітації безпосередньо в територіальній громаді.

Зауважмо, що це не весь перелік послуг та форм інтеграції ресурсів (у тому числі бюджетних), проте його використання уможливлює вирішення проблеми відсутності публічних послуг у територіальній громаді, а також сприяє розвитку підприємництва серед її жителів.

Стандартизовані послуги, такі як первинна медична допомога і довгостроковий догляд, за своєю сутністю мають багато переваг: послуга надається відповідно до стандарту, є можливість відстеження кількісних та якісних характеристик послуг. Попри це, існують і певні прогалини, зокрема, первинна медична послуга не враховує потребу у профілактичній допомозі, тому поглиблюється проблема, а вартість послуг зростає (пізнє виявлення хвороби, відсутність запобіжників хвороби). В умовах обмежених фінансових ресурсів бюджету територіальної громади соціальні послуги майже не фінансуються та не надаються, оскільки із делегованих їх передали на фінансування за рахунок власних повноважень.

Вдосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад як концептуальний напрям на засадах досягнення високої якості життя та людського розвитку потребує бюджетного інструментарію, уникнення непродуктивних та нерезультативних бюджетних витрат, територіальної та просторової згуртованості з урахуванням рівня добробуту територіальних громад.

Важливим концептуальним напрямком забезпечення добробуту територіальних громад вважаємо трансформацію організаційно-економічних і фінансових параметрів. Комплекс цих заходів – від планування соціально-економічного розвитку територіальної громади та визначення цільових стратегічних детермінант синхронізації бюджетних ресурсів до обґрунтування нових підходів, спрямованих на використання ендогенного потенціалу та забезпечення можливості людського розвитку.

В умовах зміни рівнів відповідальності ОМС за здійснення планування розвитку територій територіальні громади взяли практично всю відповідальність за місцевий розвиток, рівень праці, навчання, відпочинку та життя у громаді. Удосконалення методології управління місцевим розвитком на засадах цілеорієнтованого підходу та окреслення територіальної громади як одного зі суб'єктів управління нерозривно пов'язане з обґрунтуванням стратегічних засад розвитку останньої.

Стратегічні орієнтири розвитку територіальних громад потребують чіткої пріоритезації. Формування нових стратегій повинно базуватись на концепції ендогенного розвитку. При цьому нагальною є потреба у підвищенні рівня культури стратегічного планування, спрямованого на реалістичність плану заходів з реалізації стратегії регіонального розвитку з чітким визначенням організаційних, фінансових та інших моніторингових параметрів.

Зауважимо, що основними новаціями нової регіональної політики є інтегрований підхід (відповідно до Методології інтегрованого планування регіонального розвитку в Україні) до формування та реалізації державної регіональної політики, який передбачає поєднання секторальної (галузевої), територіальної (просторової) та управлінської складових.

Важливість законодавчого закріплення такого підходу потребує оцінки реальних можливостей його практичного втілення. За таких умов, комплексне оцінювання інструментів фінансування заходів регіональної політики є важливим з погляду як оцінки можливостей досягнення стратегічних цілей

розвитку регіону, так і забезпечення реалізації інтегрованого підходу. Не менш важливою є потреба в синхронізації стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад зі стратегіями регіонального розвитку. Водночас, слід зауважити, що декларативно усі стратегії відповідають регіональним стратегіям, проте на практиці більшість територіальних громад не інтегровані як до регіонального розвитку, так і до реалізації Державної стратегії регіонального розвитку.

Вважаємо домінантною умовою стимулювання жителів до власного забезпечення добробуту є програмний інструментарій (рис. 5.4, 5.5), який становить важливий компонент, спрямований на утвердження спільної відповідальності та корекцію прогалин у зазначеному напрямі:

Рис. 5.4. Стратегічні домінанти вдосконалення бюджетних механізмів на засадах забезпечення добробуту територіальних громад

Джерело: розроблено автором

1) спрямований на якісні характеристики жителів територіальної громади:

- створення умов для здорового способу життя (пропагування цінності здоров'я, навичок здорового способу життя серед дітей та молоді, профілактики захворювань);

- підвищення освітнього рівня та генерування нових знань (розвиток неформальної освіти, навчання протягом усього життя, створення креативних просторів для молоді);

2) спрямований на зростання підприємницького та людського потенціалу потенціалів через формування та генерування нових знань.

Підтримка локальних ініціатив, в тому числі й через запровадження бюджету участі (партисипативне бюджетування), як важливий спосіб виявлення уподобань жителів територіальної громади, сприяє їх згуртованості, налагодженню співпраці між органами місцевого самоврядування та жителями.

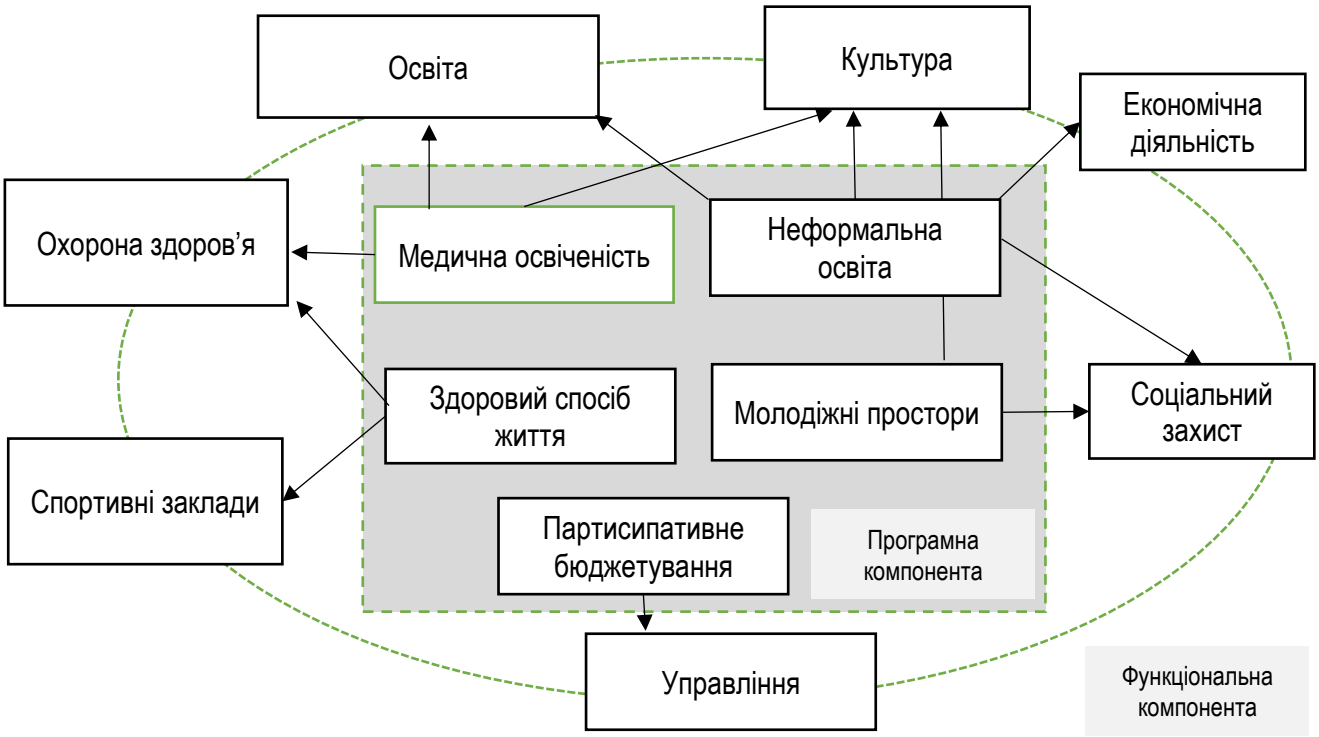

Рис. 5.5. Деякі приклади інтеграції функціональних і програмних засад функціонування територіальної громади

Джерело: розроблено автором

Окремими програмами, що пронизують усі функціональні сфери, є програми, спрямовані на згуртованість громади та формування локальної ідентичності. Як зауважують експерти, важливим чинником формування є ототожнення жителів громади себе з «малою» батьківщиною як специфічним

простором значущих смислів, цінностей та норм в ролі яких виступає близьке оточення, первинною соціалізацією дітей, взаємодіями в межах територіальної громади та колективною пам'яттю щодо важливих історичних подій та персоналій.

Програми, спрямовані на пропагування локальної ідентичності, та згуртованість територіальної громади як неодмінна складова функціонального виміру повинні охоплювати:

- функцію культури (відзначення важливих локальний подій, проведення ярмарків та мистецьких заходів);
- функцію спорту (формування спортивних осередків та футбольних команд, проведення спортивних змагань);
- освіту (пропагування ідентичності з громадою, популяризація локальних історичних місць і постатей);
- діяльність органів влади (створення власної символіки, в тому числі із залученням жителів, підтримка місцевих виробників та ін.).

Отже, забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, попри інше, ґрунтується на інтеграції спільноти жителів, її ресурсів та функцій.

5.2. Вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів у цілях забезпечення добробуту територіальних громад

Функціонування територіальних громад в Україні на засадах забезпечення добробуту потребує вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів з урахуванням консолідації підходів та ключових детермінант ефективного формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів на засадах взаємозумовленості з якісними критеріями рівня життя громади. З цієї точки зору, зазначимо, що напрями вдосконалення бюджетних механізмів є набагато ширшими, оскільки охоплюють сферу міжбюджетних взаємодій,

вдосконалення бюджетних механізмів різних рівнів публічного управління, ефективності їхнього інструментарію та відповідного нормативно-правового, інформаційного та організаційного забезпечення.

З огляду на проведене дослідження окреслимо ключові засади вдосконалення бюджетних механізмів на основі цілей забезпечення добробуту територіальних громад:

1) по-перше, забезпечення високого рівня добробуту територіальних громад повинно базуватись на досягненні високої якості та рівня життя, людського розвитку;

2) по-друге, ефективне функціонування органів місцевого самоврядування в цілях забезпечення добробуту територіальних громад має відбуватись на засадах уникнення непродуктивних і нерезультативних видатків;

3) по-третє, спрямування фінансових ресурсів із Державного бюджету України, на забезпечення територіальної громади має здійснюватися на основі територіальної та просторової згуртованості, з урахуванням рівня добробуту територіальних громад.

Актуалізація напрямів вдосконалення бюджетних механізмів, що перебувають під впливом сучасних реформ, потребує окреслення деструктивних чинників впливу на їхню ефективність, серед них :

1) системні проблеми, що визначають функціонування секторальних реформ (освіти, охорони здоров’я, соціального захисту, духовного та фізичного розвитку, охорони навколишнього середовища);

2) сегрегація проблем, що зумовлено зволіканням продовження реформи фінансової децентралізації (поглиблення процесів диференціації між створеними громадами та рештою території, відсутність використання усіх можливостей, передбачених реформою);

3) концентрація уваги на процесі реформи («реформа заради реформи») без удосконалення якісних критеріїв досягнення результатів реформи (пріоритет кількісним, короткостроковим змінам).

Запропоновані напрями вдосконалення бюджетних механізмів на засадах забезпечення добробуту територіальних громад (рис. 5.7) передбачають вдосконалення їхнього інструментарію у двох напрямах. Окреслимо перший, що спрямований на вдосконалення бюджетного механізму місцевого бюджету та його інструментарію:

1) бюджетного планування – розроблення бюджетних програм з урахуванням індикаторів добробуту громади;

2) бюджетного забезпечення – окреслення форм бюджетного самозабезпечення територіальних громад, спрямованих на розвиток підприємницького та людського потенціалу, а також інструменту спільного фінансування;

3) бюджетного регулювання – обґрунтування необхідності встановлення мінімальних нормативів забезпечення соціальних, освітніх, культурних та послуг у сфері фізичного виховання;

4) бюджетного моніторингу – способів всебічного оцінювання досягнення мети бюджетних програм та ефективності витрачання бюджетних ресурсів; удосконалення системи моніторингу показників добробуту територіальних громад.

На загальнодержавному рівні передбачено кілька дієвих інструментів, спрямованих на розвиток територіальних громад, однак вони потребують деталізації з огляду на відмінні підходи до розподілу бюджетних ресурсів, різного ступеня досягнення просторово-територіальної згуртованості та забезпечення добробуту територіальних громад. З огляду на це другий напрям охоплює підходи до вдосконалення таких бюджетних інструментів, як субвенція на соціально-економічний розвиток, інфраструктурна субвенція, кошти Державного фонду регіонального розвитку, Українського культурного фонду.

Перехід до середньострокового бюджетного планування в Україні є не просто технічною зміною у формуванні бюджету через додавання ще двох бюджетних періодів до розрахунків, а системною зміною бюджетної політики,

яка має забезпечити стратегічний підхід до визначення пріоритетних заходів та відповідний розподіл обмежених ресурсів, посилення бюджетної дисципліни через визначення та відображення наслідків поточної політики протягом наступних років і забезпечення дотримання грантичних розмірів видатків, а також підвищення передбачуваності надходження бюджетних ресурсів та планування заходів політики відповідно.

Модель середньострокового бюджетного планування передбачає посилення зв'язку між стратегічним і бюджетним плануванням, між пріоритетами держави та ресурсними можливостями бюджету, підвищення ефективності і результативності бюджетних витрат. Бюджетне планування та середньострокове бюджетне прогнозування в територіальній громаді є інструментом бюджетного механізму, спрямованого на встановлення зв'язку між стратегічними цілями та фінансовою спроможністю територіальної громади у середньостроковій перспективі, забезпечення прозорості, передбачуваності та послідовності бюджетної політики територіальних громад.

Попри очевидні позитиви запровадження середньострокового бюджетного планування, що передбачає розроблення бюджетних програм з урахуванням показників затрат, продукту, ефективності, якості, бюджетна програма на основі системно-функціональних індикаторів добробуту дає змогу (табл.5.1):

1) встановити відповідність використання бюджетних ресурсів досягнутому рівню добробуту порівняно з іншими територіальними громадами;
2) створити можливість коригування бюджетної політики з урахуванням досягнутого рівня добробуту територіальних громад;
3) використовувати органами влади різних рівнів та ОМС, територіальною громадою як індикативний інструмент з метою підвищення ефективності функціонування бюджетних механізмів;

4) здійснювати порівняння досягнутого рівня добробуту територіальної громади в розрізі основних функцій;
5) проводити комплексне оцінювання досягнутих результатів.

Таблиця 5.1

Порівняння бюджетних програм на основі програмно-цільового управління та з урахування індикаторів добробуту територіальних громад

Параметр	**Бюджетна програма на основі**	
	показників затрат, продукту, ефективності, якості	*індикаторів добробуту територіальної громади*
Мета	Встановити відповідність вхідних і результуючих показників	Встановити відповідність досягнутого рівня добробуту порівняно з іншими територіальними громадами
Основні цілі	Довгострокові орієнтири досягнення результуючих показників та оптимізація бюджетних ресурсів	Можливість коригування бюджетної політики з урахуванням досягнутого рівня
Користувачі інформації	Органи місцевого самоврядування, територіальна громада	ОМС та органи влади різних рівнів, територіальна громада
Період охоплення	Три роки	Один рік
Функція (галузь)	Міжгалузеві порівняння не здійснюються	Дає змогу здійснювати міжгалузеве порівняння
Оцінка програми	Відповідно до запланованих показників	Відповідно до досягнутих результатів

Джерело: розроблено автором

Одним із важливих способів нарощення бюджетних ресурсів є бюджетне самозабезпечення, під яким ми розуміємо досягнення стану, що не вимагає залучення зрівнішніх бюджетних ресурсів. В умовах адміністративно-фінансової децентралізації такий стан бюджетного забезпечення територіальних громад характеризують параметри від'ємної та нульової дотаційності. Цей стан є розрахунковим і впливає лише на вилучення/залучення фінансових ресурсів до бюджету територіальної громади.

Виокремимо дві форми бюджетного самозабезпечення територіальних громад:

1) спрямованого на розвиток підприємницького потенціалу;

2) спрямованого на потенціал культурного, освітнього, медичного розвитку (сфери, що перебувають у підпорядкуванні ОМС).

У першому випадку на параметри бюджетного самозабезпечення позитивно впливають: кількість підприємств та їхніх працівників, що є платниками ПДФО; рівень заробітної плати працівників; відсутність тіньової зайнятості та ін. Базуючись на теорії місцевого економічного розвитку, територіальна громада для збільшення бюджетного самозабезпечення повинна керуватись заходами, спрямованими на створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва: забезпечення розвитку інфраструктури, формування інвестиційних паспортів, прийняття програм сприянню розвитку підприємництва.

У другому випадку на параметри бюджетного самозабезпечення впливає розвиток людського потенціалу через створення нематеріальної доданої вартості у культурній, освітній, медичній сферах. Базуючись на теорії неоендогенного місцевого розвитку, територіальна громада для збільшення бюджетного самозабезпечення повинна керуватись заходами, спрямованими на переорієнтацію розвитку кожної сфери через генерування нових знань і залучення інновацій.

Прикладом таких інноваційних підходів щодо генерування нових знань у культурному середовищі є Проєкт PLACED, що представляє новий тип цифрових бібліотечних послуг. Суть проєкту полягає у фіксації бібліотеками знань та нової інформації, отриманих у результаті певних заходів, створення колекції бібліотеки, що дає змогу майбутнім користувачам досліджувати та отримувати доступ до них. Проєкт PLACED є прикладом заходів, що спрямовані на генерування нових знань[270].

Зауважимо, що потенціал культурного розвитку у поєднанні з людським капіталом може стати потужним джерелом місцевого економічного зростання.

Враховуючи трудомісткість культурних галузей можна буде спостерігати додаткові позитивні ефекти (розвиток місцевого ринку праці, забезпечення туристичної привабливості тощо).

Бюджетне регулювання передбачає розподіл бюджетних ресурсів залежно від встановлених норм. Однак, з початком адміністративно-фінансової децентралізації змінився характер бюджетного регулювання. За умов відсутності в окремих громадах життєвоважливих послуг цей інструмент є способом підтримки мінімально необхідного рівня добробуту громади.

Звернімо увагу на чинники, що зумовлюють необхідність законодавчого встановлення мінімальних нормативів суспільних послуг на місцевому рівні:

1) нерівномірний розподіл фінансових ресурсів;
2) неефективна робота органів місцевого самоврядування;
3) відсутність стратегічного розуміння потреби в окремих публічних послугах.

Моніторинг та оцінювання розвитку територіальних громад є важливою складовою забезпечення їхнього добробуту. Вважаємо, що такий моніторинг повинен здійснюватися не територіальною громадою та органами місцевого самоврядування, а Міністерством розвитку громад та територій, оскільки (табл. 5.2):

по-перше, здійснення моніторингу й оцінювання «з єдиного центру» дає змогу використовувати єдиний підхід до моніторингу та єдині показники оцінювання розвитку територіальних громад, що, у свою чергу допоможе здійснювати порівняння типових громад (великих міст, міст, селищ, сіл) між собою для визначення лідерів та їхнього позитивного досвіду;

по-друге, це дасть змогу визначити чіткіші напрями фінансової допомоги з боку центральних органів влади і центрального бюджету для різних територіальних громад, формування виваженої та обґрунтованої політики регіонального розвитку України, а отже, моніторинг і

оцінювання розвитку територіальних громад має бути одним з основних напрямів державної політики в зазначеній сфері;

по-третє, результати моніторингу з дезагрегацією параметрів впливу на інтегральний індекс є вираженням реальної ситуації в територіальних громадах та можливістю вдосконалення як перспективних напрямів соціально-економічного розвитку, так і оптимізації бюджетних ресурсів.

Таблиця 5.2

Показники аналізу оцінювання бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад в Україні

№ з/п	Складові бюджетного механізму забезпечення добробуту територіальної громади	Характер впливу показника
1	***БЛАГОУСТРІЙ***	
1.1	Рівень витрат на благоустрій в розрахунку на одну особу, грн	Стимулятор
1.4	Загальна площа парків та скверів у розрахунку на 1 особу, м^2	Стимулятор
2	***ЖИТЛОВЕ ГОСПОДАРСТВО***	
2.1	Рівень витрат на житлове господарство в розрахунку на одну особу, грн	Стимулятор
2.2	Площа житлового фонду у розрахунку на одну особу, м^2	Стимулятор
2.3	Площа житлового фонду, що перебуває в аварійному стані на одну особу, м^2	Дестимулятор
2.4	Кількість облаштованих дитячих просторів у розрахунку на 1 дитину, од.	Стимулятор
3	***КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО***	
3.1	Рівень витрат на комунальне господарство в розрахунку на одну особу, грн	Стимулятор
3.2.	Частка домогосподарств, які уклали договори з обслуговуючими організаціями на вивезення твердих побутових відходів, у загальній кількості домогосподарств	Стимулятор
3.3	Частка домогосподарств, забезпечених централізованим водопостачанням, у загальній кількості домогосподарств	Стимулятор
4	***БЕЗПЕКА***	
4.1.	Протяжність мереж вуличного освітлення, км	Стимулятор
4.2	Кількість правопорушень, од.	Дестимулятор

Джерело: розроблено автором

Окреслимо ключові параметри моніторингу, використовуючи системно-функціональний підхід до забезпечення добробуту територіальної громади. З

огляду на відсутність релевантних показників поза дослідженням залишились функції житлово-комунального господарства, що передбачають здійснення благоустрою, житлових і комунальних функцій, безпека та навколишнє середовище. Зважаючи на використаний підхід, що полягає в узгодженні фінансових, кадрових, інфраструктурних параметрів, що формують блок вхідних, а також результуючих показників у кожній сфері, пропононуємо перелік таких для вказаних функцій.

Нагадаємо, що частина показників зазначається в межах бюджетних програм, однак їхня результативність оцінюється з позиції досягнення фактичних результатів, залежно від запланованих. Окрім того, нівелюється система зважування бюджетних параметрів. Отже, вдосконалення бюджетного інструментарію на основі окреслених підходів передбачає підвищення ефективності бюджетних механізмів загалом, а на цій основі забезпечення вищого рівня добробуту територіальних громад.

Ідентифікація сфер і пріоритетів розвитку, що базуються на виявленні сильних і слабких сторін, дає змогу дозволяють органам місцевого самоврядування та органам влади різних рівнів публічного управління для розробки політики місцевого та регіонального розвитку, бюджетної політики на державному та місцевому рівнях використовувати інтегральний індекс, його структурно-функціональні складові або ж впливати на окремі параметри.

Компонентний підхід до вимірювання добробуту допоміг визначити типи громад, на основі яких слід запропонувати організаційно-економічні та фінансові напрями вдосконалення:

1. Територіальні громади з високим рівнем добробуту;
2. Територіальні громади зі середнім рівнем добробуту з означеними сильними і слабкими сферами;
3. Територіальні громади з низьким рівнем добробуту.

Очевидно, що єдиного вірного рішення для усіх громад не існує з огляду на різні рівні досягнення результатів та отриманих соціально-економічних

ефектів у тій чи іншій сфері. Водночас варто звернути увагу на стратегічні напрями підвищення ефективності бюджетних механізмів у зазначеній царині. Зважаючи на викладене, серед стратегічних орієнтирів розвитку територіальних громад слід виокремити (рис. 5.6): стратегії, орієнтовані на процес; стратегії, орієнтовані на результати; стратегії, орієнтовані на можливості й розвиток.

Сутність спроможної територіальної громади становить її здатність надавати публічні послуги на засадах якості, ефективності та субсидіарності. З огляду на це розвиток спроможних територіальних громад визначається, по-перше, необхідністю надання публічних послуг на рівні територіальної громади, що забезпечують життєдіяльність освічених, здорових і духовно розвинених жителів (стратегії, орієнтовані на процес та результат); по-друге, потребою у формуванні середовища, в якому можуть бути задіяні чинники ефективного використання ендогенного потенціалу (стратегії, орієнтовані на можливості) і, по-третє, використання інноваційних підходів, які зможуть генерувати нові знання, що дасть змогу закласти засади довгострокового розвитку громад з урахуванням ендогенних переваг.

Зазначені стратегії довгострокового ендогенного розвитку розглянемо в розрізі основних функціональних напрямів територіальних громад.

Серед власних повноважень територіальних громад – ефективне управління на місцевому рівні, що забезпечується ОМС. Для цього необхідно:

- ✓ оптимізувати структуру апарату управління в частині визначення чисельності та складу апарату управління (відповідно до повноважень і чисельності громади) як способу мінімізації неефективних видатків;
- ✓ забезпечити розвиток професійних знань і компетентностей працівників ОМС як важливої умови сприяння соціально-економічному розвитку територіальної громади, мотивування працівників залежно від досягнутих результатів чи поширення соціально-економічних ефектів;

✓ сприяти партисипативному управлінню, що передбачає залучення жителів територіальної громади до вирішення питань соціально-економічного розвитку;

✓ сформувати середовище, що сприятиме довгостроковому соціально-економічному розвитку територіальної громади.

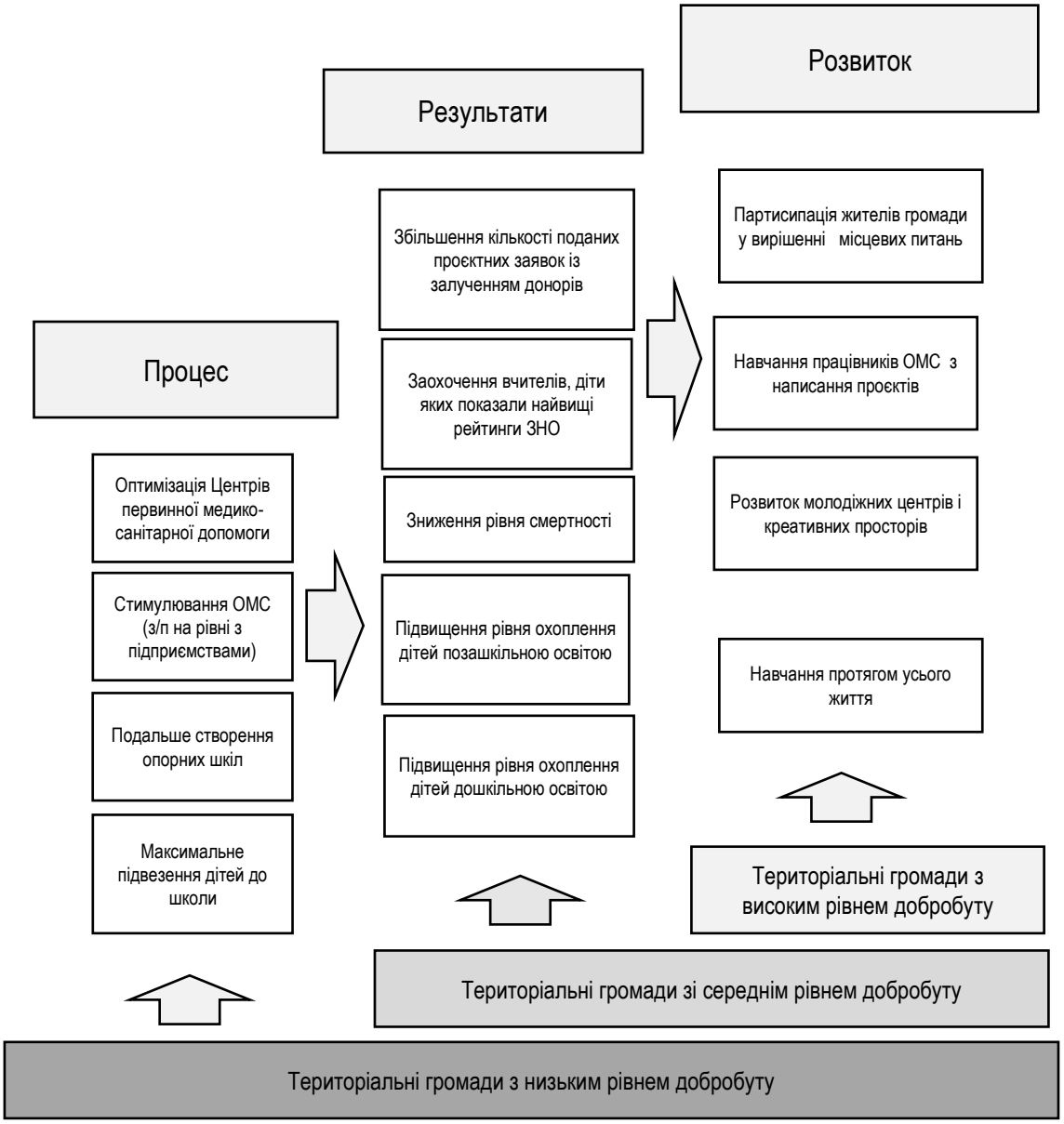

Рис. 5.6. Стратегічні напрями підвищення ефективності бюджетних механізмів забезпечення добробуту

Джерело: авторська побудова

Позитивно оцінюючи вплив кількості поданих проєктних заявок в окремих громадах на результуючий показник ефективності використання бюджетного

потенціалу у сфері управління, вбачаємо необхідним створення структурного підрозділу (або ж окремої посади), що забезпечуватиме підготовку та подання проєктів та відповідно залучатиме додаткові матеріальні й фінансові ресурси.

Вартим уваги є досвід європейських країн, спрямований на використання ендогенного потенціалу сільських територій та покращання місцевого управління. Зокрема, Програма LEADER на прикладі Румунії свідчить про використання ендогенного підходу для реалізації місцевих ініціатив, а також сприяє впровадження інноваційних засад управління громадою[317]. У Великобританії вказана програма сприяла інтеграції місцевих знань, ресурсів та залучення жителів, а на цій основі – розширенню можливостей місцевих органів у рамках неоендогенної моделі розвитку[289].

Визначальною умовою забезпечення добробуту територіальної громади є гарантування освіченості дітей через ефективну організацію та надання послуг дошкільної, шкільної та позашкільної освіти в умовах адміністративно-фінансової децентралізації.

Серед важливих заходів безперервної освіти неабияка роль відводиться початковому рівню її забезпечення – дошкільній освіті. Констатуємо, що в процесі адміністративно-фінансової децентралізації забезпечення послуг дошкільної освіти повністю перекладено на місцевий рівень (власні повноваження територіальних громад). В умовах значної диференціації як фінансового забезпечення, так і наявної інфраструктури дошкільних закладів посилюються нерівномірність надання та, відповідно, різний ступінь охоплення дітей вказаними послугами. Зважаючи на суспільну значущість вказаних послуг (окрім освітньої складової, соціалізації дітей, інструмент запобігання депривації тощо), існує нагальна потреба у використанні компенсаторних механізмів (на кшталт освітньої та медичної субвенцій) у сфері дошкільної освіти.

Ключовим чинником, який визначає забезпечення послуг середньої освіти є формування освіченості дітей, базовий рівень здобутих знань та компетентностей, що дасть змогу продукувати нові знання, отримати

належний рівень кваліфікації в майбутньому. При цьому варто зауважити: загальна середня освіта належить до делегованих повноважень ОМС, тому більшість суттєвих умов та організаційних засад визначається на державному рівні. Органи місцевого самоврядування виконують функцію управління, що більшою мірою полягає в утриманні вказаних закладів.

Результати проведеного дослідження показали в частині громад перевищення розрахункової спроможності над фактичною, що зумовило додаткове фінансове навантаження на бюджет ОМС. Одним з способів раціонального використання ресурсів, а також забезпечення рівного доступу до якісної середньої освіти є створення опорних шкіл. Важливим аспектом процесу надання послуг середньої освіти при цьому стає забезпечення всеохопного підвезення дітей до опорного закладу.

Результати оцінювання ефективності надання послуг середньої освіти, вказують, що підвищення рівня знань учнів потребує додаткових заходів на рівні територіальної громади. Вартим уваги є досвід тих громад, де результати ЗНО, були найвищими. При цьому слід додати, що для більшості територіальних громад такий факт не пов’язаний з низьким рівнем наповнюваності класів. З огляду на це для більшості громад пріоритетним напрямом є підвищення якості освітнього процесу.

Важливим також є досвід територіальних громад у застосуванні інноваційних підходів до удосконалення освітнього процесу. Так, Царичанська ОТГ у рамках співпраці з DOBRE впроваджує STEM-освіту. STEM-освіта – це напрям в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics). STEM-освіта, робототехніка дають практичні навички в повсякденному житті учнів. Для вчителів поліпшують умови праці: ремонтують школи, оновлюють оснащення, посилюють матеріально-технічну базу.

Серед власних повноважень територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації неабияке значення має надання

послуг позашкільної освіти. Проведене дослідження та експертний аналіз вказують на основні проблемні аспекти зазначеної сфери:

- відсутність послуг позашкільної освіти, неналежне забезпечення реалізації прав дітей на здобуття позашкільної освіти у закладах позашкільної освіти;
- суттєва залежність охоплення дітей позашкільною освітою від територіальної доступності закладів позашкільної освіти та спроможності місцевих бюджетів утримувати їхню мережу;
- недостатній рівень кадрового забезпечення системи позашкільної освіти;
- недостатній рівень фінансового і матеріально-технічного забезпечення позашкільної освіти, модернізації матеріально-технічної бази закладів позашкільної освіти, діяльності закладів позашкільної освіти [113].

За таких умов нагальним є розроблення мінімальних нормативів забезпечення послуг дошкільної та позашкільної освіти, відповідного контролю як важливого напряму дотримання принципу повсюдності, рівномірного забезпечення послуг дошкільної та позашкільної освіти

Інтегрований підхід до надання послуг позашкільної освіти використовує у свої діяльності Тульчинська ОТГ, створивши «хаб» позашкільних послуг, що об’єднує чотири заклади позашкільної освіти та дозвілля для дітей (Центр науково-технічної творчості, Центр екологічного виховання, Будинок дітей та юнацтва і дитячо-юнацька спортивна школа) [242].

Загалом оцінювання ефективності використання бюджетного потенціалу в освітній сфері вказує на необхідність урахування таких пріоритетних заходів удосконалення освітнього процесу:

- ✓ мінімізація неефективних видатків через консолідацію освітньої мережі;

- ✓ дотримання мінімальних нормативів забезпечення й стандартів надання освітніх послуг;
- ✓ застосування компенсаторних механізмів фінансування дошкільної освіти;
- ✓ формування єдиного освітнього простору (інтегрований розвиток дошкільної, середньої та позашкільної освіти);
- ✓ використання інноваційних підходів до освітнього процесу, спроможних генерувати нові знання та підвищувати рівень освіченості жителів громади.

Як справедливо зауважують А. Зон (A. Zon) та І. Муйскен (J.Muysken) «теорія ендогенного росту, орієнтована на формування людського капіталу, втіленого у знаннях, передбачає інтеграцію із забезпеченням належного рівня здоров'я та відповідних медичних послуг, що генерують його накопичення та зростання» [347]. У своєму дослідженні вони доводять, що зростання може практично зникнути для країн із високими темпами занепаду здоров'я, низькою продуктивністю медичного сектору.

Вважаємо, що організація процесу надання медичної допомоги є основою для формування здорових жителів територіальної громади. Водночас зауважимо, що сфера охорони здоров'я в Україні впродовж останніх років зазнала суттєвих змін, при цьому її реформування триває й донині. Ефективно налагоджений процес надання медичної допомоги на рівні територіальних громад передбачає формування спроможної мережі медичних закладів та наявності відповідного медичного персоналу.

Створення спроможних громад майже синхронно відбувається з реформуванням сфери охорони здоров'я (первинної медичної допомоги, зокрема). На сьогодні ОТГ самостійно підходять до організації первинних медичних послуг. За підсумками дослідження можемо констатувати, що є 3 типи організації первинних медичних послуг: первинна медична допомога надається Центром первинної медико-санітарної допомоги (ЦПМСД) ОТГ для жителів виключно ОТГ; первинна медична допомога надається районним

ЦПМСД; первинна медична допомога надається ЦПМСД ОТГ для жителів усього району (включаючи села та селища, що не увійшли до ОТГ).

Як відомо, у 2018 р. відбувалась трансформація механізму фінансового забезпечення в частині фінансування послуг первинної медико-санітарної допомоги Національною службою здоров'я України. Тому не усі ОТГ власними зусиллями надають послуги медичної допомоги, що в багатьох випадках зумовлено відсутністю фінансових можливостей. Насамперед – це невеликі за чисельністю жителів громади. Відповідно для окремих громад важливим є формування спроможної мережі.

Слід вказати, що практика фінансування первинних медичних послуг не передбачає використання додаткових, спрямованих на запобігання ризикам захворюваності. У такому разі слід переймати позитивні практики – програми громадського здоров'я. Вдалим прикладом є Тлумацька ОТГ, яка за результатами проєкту розробила Концепцію громадського здоров'я в громаді[244], спрямовану на збільшення тривалості життя та профілактику захворювань. Пріоритетом цих програм є вакцинація, запобігання зловживанню алкоголем, тютюнопалінню, ожирінню та поширення фізичної активності.

У Полянській ОТГ відповідно до Концепції розвитку системи громадського здоров'я було проведено Всеукраїнський тиждень громадського здоров'я під гаслом «Попередити – краще, ніж лікувати» [242]. Водночас зауважимо, що прийняття та реалізація такого роду програм не є поширеною практикою серед інших територіальних громад.

Децентралізація повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення покликана сприяти наданню соціальних допомог, послуг та пільг на засадах доступності, якості й ефективності. В умовах поглиблення фінансової децентралізації як одного з важливих напрямів розвитку соціальної політики є визначення результатів та виокремлення ризиків функціонування системи соціального захисту.

Здійснене аналітичне дослідження децентралізованої системи соціального захисту об'єднаних територіальних громад, засвідчує наявність кола невирішених проблем (див. розділ 3) і дає підстави для таких висновків:

1. Залучення ОТГ у процес децентралізації соціального захисту відбулося без усунення системних проблем функціонування цієї сфери;

2. Створення установ об'єднаними територіальними громадами, що спеціалізуються на соціальному обслуговуванні та наданні соціальних послуг відбувається без чіткої аргументації їхнього територіального розміщення;

3. Значна диференціація видатків соціального захисту на базовому рівні вказує на ризик невиконання власних повноважень у сфері соціального захисту та, відповідно, різний рівень забезпечення соціальними послугами;

4. Зміна лише фінансових відносин між різними адміністративно-територіальними рівнями, без відсутності змін у підходах до організації та надання соціальних послуг на засадах субсидіарності, якості та ефективності не задовольняє вимог жителів територіальної громади;

5. Відсутність належної мотивації, налагодженого механізму співпраці між ОТГ та установами зайнятості не сприяє зниженню рівня безробіття серед жителів ОТГ;

6. Оздоровлення дітей за рахунок бюджетних ресурсів має фрагментарний характер;

7. Рівень надання адміністративних послуг у сфері соціального захисту недостатній;

8. Відсутність фінансової підтримки громадських ініціатив у частині надання соціальних послуг на місцевому рівні не сприяє розвитку зазначеної сфери [100, с. 250-255].

Отож, констатуємо той факт, що створені територіальні громади до завершення реформи та процесу об'єднання усіх ОТГ перебували в обмеженому полі функціональних можливостей та мали самостійно визначати підходи до організації й прийнятний рівень видатків у сфері соціального захисту. Не набула особливого поширення практика використання

інструменту соціального замовлення та надання соціальних послуг громадськими організаціями.

Механізм розподілу повноважень і фінансових ресурсів у системі соціального захисту в умовах реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади вказує на складність і широке коло власних повноважень ОТГ (диференціація за різними напрямами, охоплення та розуміння специфіки життєдіяльності значної кількості соціальних груп у громаді), що не дає змоги ОТГ комплексно охопити усі питання соціального захисту.

Вважаємо, що інституційні, організаційні та фінансові засади трансформації системи соціального захисту вказують на необхідність обґрунтування стратегічних орієнтирів його розвитку на загальнодержавному та регіональному рівнях в таких напрямках:

- створення ефективної системи влади (розмежування повноважень між рівнями влади з питань соціального захисту та соціального забезпечення, оптимізація фінансового забезпечення закладів, що надають соціальні послуги, автономізація закладів, що надають соціальні послуги, забезпечення відкритості даних та публічного представлення інформації усіма учасниками бюджетного процесу, створення системи державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в сфері соціального захисту);
- забезпечення надання якісних і доступних послуг у частині стандартизації та спроможності надання послуг, впровадження незалежного моніторингу та оцінювання наданих соціальних послуг, розроблення незалежної системи контролю за наданням соціальних послуг, оптимізація мережі закладів, що спеціалізуються на наданні соціальних послу, формування ринку соціальних послуг та впровадження рівних підходів до усіх учасників, створення належної матеріальної бази центрів надання соціальних послуг (новостворених та оптимізованих), створення інноваційних центрів навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників соціального захисту, створення механізму співробітництва між територіальними громадами,

спрощення процедури ліцензування для приватних закладів, що спеціалізуються на наданні соціальних послуг, створення системи взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями.

Важливим напрямом духовного розвитку є культурний як важлива функція територіальної громади. У культурній сфері важливим напрямком розвитку потенціалу є не просто утримання закладів культури, а формування культурного простору. Упродовж тривалого часу сфера культури розвивалась в умовах відсутності зацікавленості місцевих органів влади в її трансформації. Реформа адміністративно-фінансової децентралізації зрушила цю проблему з місця.

Доброю вітчизняною практикою є залучення територіальних громад до конкурсу проєктів Українського культурного фонду. За підсумками 2018 р., ОТГ взяли участь у реалізації культурних проєктів за напрямами: креативні індустрії, культурна спадщина, аудіовізуальне мистецтво, перформативне мистецтво (Додаток Т). Загалом ендогенний потенціал культурного розвитку у поєднанні з людським капіталом може стати потужним джерелом місцевого економічного зростання. Окрім того, він створює додаткові позитивні ефекти, оскільки виконує важливу функцію генерування нових знань, підвищення якості життя жителів громади, розвитку місцевого ринку праці (культурні галузі зазвичай є трудомісткими), забезпечення туристичної привабливості тощо.

У підсумку слід зазначати, що зміцнення добробуту територіальних громад на засадах використання їхнього ендогенного потенціалу полягає у взаємозумовленості механізмів економічного (створення нових видів економічної діяльності) та соціального розвитку територіальних громад (ефективного надання публічних адміністративних, освітніх, культурних, медичних послуг).

5.3. Детермінанти бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах реалізації нової політики регіонального розвитку

Головною ідеєю концепції забезпечення добробуту територіальних громад та, відповідно, вдосконалення інструменту бюджетного регулювання в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації є пошук моделі, що передбачає рівень та якість життя, людський розвиток незалежно від місця проживання. Водночас територіальні диспропорції виявляються на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях і можуть бути узагальнені суперечністю «ареалу процвітання» та «ареалу невдоволення» унеможливлюють вказані процеси. Поглиблення внутрішньорегіональної та міжрегіональної диференціації розвитку територіальних громад, що відбувається в умовах викликів (глобальних мегатрендів, економічної лібералізації та навіть адміністративно-фінансової децентралізації) ставлять проблему нерівномірного потенціалу та недосконаліть бюджетних механізмів однією із найгостріших.

Як зазначається у звіті ОЕСР, більшість країн, стикається з глобальними мегатрендами, пов’язаними з демографічними (зменшення чисельності населення та старінням), технологічними (цифровізація та автоматизація) та зміною навколишнього середовища (забруднення, втрата біорізноманіття та зміна клімату). Вирішення цих глобальних зрушень потребуватиме нових політичних підходів, а також зміцнення інституційного потенціалу для управління державними інвестиціями та забезпечення ефективного управління. В Україні ці мегатренди також матимуть важливі наслідки на місцевому рівні з ризиком посилення територіальної нерівності. Вказані ризики по-різному впливатимуть на людей, громади та підприємства, що вимагатиме посилення дій від усіх рівнів публічного управління та місцевого підходу [321]

Водночас визнання внутрішньорегіональної та міжрегіональної соціально-економічної диференціації у багатьох країнах спричинили переосмислення традиційних підходів до політики регіонального розвитку, що окреслюється у шести конкретних вимірах:

1) від централізації до децентралізації: модель управління переходить від системи централізованого втручання, особливо у сприянні економічній діяльності до децентралізаційних заходів, спрямованих не лише на зменшення ваги центральних інституцій у вказаних процесах, а й у сприйнятті їх як ознаку «доброго» урядування;

2) від територіальної симетрії до асиметричності: багато держав утримались від партикуляризму (або історичні, або культурні) або певні структурні труднощі в розвитку своїх територій, сприймаючи різноманітні культури та ресурси як можливість обрати різні моделі їхнього розвитку;

3) від регіоналізації до регіоналізму: поки перший передбачає підхід централізованого планування, контрольованого державою за принципом «зверху-вниз», останні тенденції засвідчують зростання моделі за принципом «знизу-вгору», яка прагне розширити можливості регіону через такі аспекти як територіальний розвиток, регіональні інновації, ендогенний потенціал;

4) багаторівневе управління, що спирається на ідею вертикального та горизонтального підходів і базується на спільній участі всіх рівнів публічного управління, їх повноцінної співпраці та координації, а також можливості розширення горизонтальних відносин із відповідними зацікавленими сторонами;

5) від «головного агента» до неієрархічної моделі «вибору»: передбачає перехід від механічного виконання рішень, прийнятих на центральному рівні публічного управління щодо розвитку територій та територіальних громад в напрямі посилення ваги регіональних органів влади, які можуть створювати різні варіанти соціально-економічного розвитку територіальних громад. Така система є більш стратегічно орієнтованою у вказаних питаннях на противагу ієрархічно обумовленої;

6) від фіскальної централізації до децентралізації: більшість країн поступово відмовляються від перерозподільних процесів (бюджетна підтримка громад та територій), до традиційно більш виправданих з точки зору справедливості, на користь додаткового фінансування та більших фінансових можливостей для місцевих та регіональних органів влади (сприяння розвитку громад та територій) [321].

Наголосимо, що реформа місцевого самоврядування й територіальної організації влади покликана сприяти виявленню невикористаного (прихованого) потенціалу для економічного зростання у територіальних громад зі слабким фінансово-економічним потенціалом, ставши рушійною силою процесу внутрішньорегіональної конвергенції. Водночас в новій стратегії регіонального розвитку зазначено, що попри певні успіхи бюджетної децентралізації, «ще не відбулося реальної конвертації нових можливостей для розвитку територіальних громад та регіонів у кращу якість життя людини незалежно від місця її проживання» [94]. З цієї точки зору, процес забезпечення добробуту територіальних громад потребує розгляду проблем жителів громади через призму їхньої спільної поведінки в конкретно локалізованому середовищі.

Забезпечення зростання рівня добробуту територіальних громад, зменшення соціально-економічної диференціації на засадах просторової інклюзії потребує урухомлення державної регіональної політики в напрямку підвищення ефективності бюджетного регулювання розвитку територіальних громад. Констатуємо, що в сучасних умовах передумовами політики регіонального розвитку є:

1) поглиблення внутрішньо- та міжрегіональної соціально-економічної диференціації;

2) недосконаліть системи багаторівневого управління регіональним розвитком;

3) низький рівень спроможності територіальних громад у співфінансуванні проєктів регіонального розвитку;

4) надмірна політизованість субвенції на соціально-економічний розвиток;

5) недосконалий механізм розподілу коштів ДФРР.

Вважаємо, що поглиблення соціально-економічної диференціації підтверджує неможливість використання уніфікованого підходу до регулювання розвитку територіальних громад у рамках реалізації державної регіональної політики та потребує:

- ✓ узгодження цілей ДСРР та місцевих стратегій.
- ✓ забезпечення паритетної участі територіальних громад у заходах бюджетного стимулювання регіонального розвитку.
- ✓ трансформація механізму стимулювання громад через ДФРР.
- ✓ розроблення місцевих програм, спрямованих на активізацію ендогенного фінансово-економічного потенціалу.

Узгодження цілей ДСРР та місцевих стратегій. Нова державна стратегія регіонального розвитку, серед ключових напрямів якої є узгодження цілей ДСРР та місцевих стратегій для посилення вертикальної та горизонтальної координації, покликана гарантувати достатній ступінь узгодженості між розподілом ресурсів та відповідальності, що покладається на місцевий рівень.

Відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики» державна стратегія регіонального розвитку визначає пріоритети регіональної політики і, за своєю природою, є документом виключно національного/центрального уряду за принципом «згори-донизу». Разом з тим, важливим аспектом є включення усіх територіальних громад до процесів регіонального розвитку, що актуалізує синхронне взаємоузгодження за принципом «зверху-вниз» та «знизу-вверх».

Відтак зазначене потребує оновлення багаторівневої моделі управління та створення ефективних механізмів координації на всіх рівнях управління. Наголосимо, що сучасна модель регіонального управління не сприяє ефективній регіональній політиці, оскільки на регіональному рівні не вистачає

ресурсів, можливостей та повноважень для здійснення своїх функцій та реалізації регіональної політики, яка повинна бути однією з основних їх функцій. Попри те, що регіони мають правосуб'єктність у реалізації політики регіонального розвитку, вони позбавлені достатніх бюджетних ресурсів для зазначених цілей.

Наголосимо, що система багаторівневого управління в контексті підходу, що ґрунтується на можливостях місць, розглядається в координатах двох вимірів: вертикальному (локальні, регіональні та національні державні інститути і структури) і горизонтальному (публічний, приватний і некомерційний сектори). Це означає, що відповідальність за економічне зростання та динамізм, а також за покращання добробуту місцевих жителів покладається на місцеве самоврядування та вказує на радикальну зміну парадигми щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Посилення повноважень субнаціональних урядів дає змогу територіальним громадам взяти на себе більший контроль над своїми траєкторіями розвитку через адаптацію видатків, політику й стратегічні підходи до місцевих контекстних умов, що суттєво відрізняється від політики «зверху-вниз», яка домінувала донедавна. Цей процес фактично відкрив можливості для впровадження місцевих територіальних підходів до розвитку, надавши територіальним громадам значну свободу для мобілізації знань щодо місцевих особливостей та уподобань, забезпечення суспільних благ і послуг та прийняття відповідних стратегічних рішень.

Важливим аспектом нової політики регіонального та місцевого розвитку є зміна підходу до управління від переважно централізованого до багаторівневого із залученням різних зацікавлених сторін (державні, приватні, неурядові організації, жителі територіальної громади) до вказаного процесу. Логіка таких змін аргументована ідеєю про те, що більшість знань, необхідних для повного використання потенціалу зростання місця та розробки індивідуальних установ та інвестицій, є недоступними – будь то держава, великі корпорації або навіть місцеві зацікавлені сторони. Отож, підхід,

орієнтований на місце, що базується на місцевих знаннях, потребує скоординованих дій зазначених суб'єктів економіки. Водночас вказаний підхід базується на місцевих цінностях і «почутті спільності», про що йшлося раніше. Наголосимо, що він дає змогу розширити можливості місцевих зацікавлених сторін формувати підходи до місцевого економічного розвитку відповідно до місцевих норм і цінностей.

Зазначене доводить, що значна частина цих питань безпосередньо реалізується органами місцевого самоврядування спільно із жителями громади, слід констатувати, що значна частина проблеми носить внутрішньо регіональний та міжрегіональних характер. Окрім того багато питань залежить від позиції центральних органів влади. Диференційовані територіальні наслідки вимагають диференційованих політичних заходів, які повинні бути спрямовані на найбільш постраждалі регіони та муніципалітети. З огляду на це, диференційований підхід до регулювання розвитку територіальних громад має бути спрямованим на активізацію місцевого потенціалу територіальних громад, спираючись на існуючі сильні сторони та впровадження інновацій.

Важливим елементом дискусії щодо стимулювання розвитку територіальних громад та територій є джерело доходу, яке використовується субнаціональними органами влади для фінансування місцевих витрат. *Фінансове забезпечення реалізації ДСРР здійснюється за рахунок:* коштів ДФРР, коштів ДБУ в межах бюджетних програм, що спрямовуються на розвиток відповідної сфери у регіонах; субвенцій, інших трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам; коштів місцевих бюджетів; коштів технічної допомоги та секторальної підтримки ЄС, інших міжнародних донорів, міжнародних фінансових організацій; коштів інвесторів, власних коштів підприємств [94].

Джерелом фінансового забезпечення окремих завдань ДСРР може бути фонд розвитку сільських територій, що повинен бути створений шляхом внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України, а також можуть бути кошти приватних інвесторів у рамках реалізації інвестиційних проектів

на регіональному рівні із застосуванням механізму державно-приватного партнерства [94].

Обсяги фінансування завдань на реалізацію ДСРР визначаються на основі пропозицій центральних органів виконавчої влади, що є державними замовниками відповідних державних програм, з урахуванням бюджетних призначень головних розпорядників бюджетних коштів за програмами, визначеними в Державному бюджеті України на відповідний рік, та уточнюються щороку відповідно до закону про Державний бюджет України на відповідний рік та Бюджетної декларації з урахуванням наявних бюджетних можливостей [103].

В умовах економічної нестабільності проблеми бюджетної політики, наповнення бюджетів та фінансової безпеки держави проектуються на рівень регіонів, при цьому відбувається загострення проблем регіонального рівня, їх трансформація і насичення регіональними аспектами. Сьогодні проблема диференціації регіонів за соціально-економічними показниками досить серйозна, що показано в значній кількості наукових робіт і досліджень.

Зазначене обумовлює і те, що ряд проблем дефіциту державного бюджету України пов’язаний з міжбюджетними трансфертами. З огляду на це, необхідно підвищити ефективність міжбюджетних трансфертів через надання фінансової допомоги з державного бюджету не просто на вирівнювання бюджетної забезпеченості, а на фінансування розвитку окремих напрямків діяльності регіонів та теритріальних громад, підвищення ефективності цих вкладень. Всі ці аспекти наповнюють новим змістом регіональну фінансову політику як складову частину державного регулювання, комплекс законодавчих, адміністративних і економічних заходів, що сприяють найбільш раціональному розміщенню продуктивних сил і вирівнюванню рівня життя населення.

З огляду на це, зазначимо, що власні ресурси (наприклад, місцеве оподаткування та збори за послуги) надають місцевим органам влади сильний стимул для розширення податкової бази, від чого вони стають

конкурентоспроможнішими та ефективнішими у використанні ресурсів, що більшою мірою сприяє регіональному зростанню, але не обов'язково конвергенції. Трансферти покликані вирівняти фіскальний потенціал територіальних громад, забезпечуючи рівний доступ до стандартизованих суспільних послуг по всій країні, однак вони меншою мірою стимулюють їх до інтенсифікації економічного розвитку.

Оскільки умови та середовище розвитку територіальних громад кардинально різняться, місцевий підхід, розроблений для однієї спільноти, може суттєво відрізнятися від підходу, розробленого для іншого середовища. Незважаючи на те, що підходи можуть мати подібність щодо, наприклад, широко визначених типів програм, напрямів та інструментарію, які вони використовують, слід звернути увагу на потребу в диференційованому підході до соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій. З цієї точки зору наголосимо, що громадоцентричний підхід до місцевого розвитку на основі активів та ендогенного зростання передбачає: орієнтир на соціальні та економічні пріоритети; ефективне виконання функцій територіальної громади; якість публічних послуг; активізацію потенціалу громади та передбачає самостійне визначення територіальними громадами та регіонами власної довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку, вибір засобів її реалізації; всебічному урахуванні особливостей природно-ресурсних, демографічних, екологічних, інвестиційних та інших умов; активізації ендогенних чинників соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій.

Слід констатувати, що сьогодні не існує механізму включення територіальних громад зі «слабким» економічним потенціалом та низьким рівнем фінансової спроможності конкурувати за отримання додаткових бюджетних ресурсів. Основними причинами цього є обмежені адміністративні можливості територіальних громад з низьким рівнем бюджетної та кадрової спроможності, що не дозволяє їм ефективно конкурувати за фінансування, складність співфінансування проектів. Органи регіонального управління

схильні, як правило, вибирати більш безпечні проекти або проекти, які легше реалізувати, а не проекти, що сприяють конвергенції та регіональному розвитку.

В Україні створені необхідні умови для формування поліцентричної системи територіального розвитку держави, маючи мережу великих розвинених міст і відносно розвинених міст. Однак просування такої системи потребуватиме встановлення міцніших рамок для того, щоб «зв'язати» розвиток міст та міст-регіонів з інвестуванням в інфраструктуру його забезпечення. Для цього також потрібно, щоб місцеві адміністрації відігравали більш потужну роль у регіональній політиці, ніж передбачено у цьому чинним законодавством. Зазначимо, що будь-який регіон як складна соціально-економічна система, має власну множину цілей розвитку, тому перед демократичною державою стоїть завдання узгодження національних цілей з цілями регіональними.

Державний фонд регіонального розвитку. Основними фінансовими інструментами реалізації Державної стратегії регіонального розвитку є: Державний фонд регіонального розвитку(ДФРР), який наразі реформується у напрямку підвищення прозорості та ефективності використання його коштів. Доведено потребу трансформації бюджетної підтримки громад через Державний фонд регіонального розвитку в напрямі їхнього соціально-економічного розвитку та просторової інклюзивності. Державний фонд регіонального розвитку виділяє ресурси, що відповідає середньостроковій бюджетній програмі, на три роки (за можливості) з огляду на те, що 80% усіх ресурсів виділятимуть усім регіонам відповідно до індексу у розрахунку на одну особу, а 20% використовуватимуть як доповнення для регіонів з низьким рівнем ВРП, що виділяються відповідно до фіксованої формули.

На внутрішньорегіональному рівні слід зберегти цей пропорційний розподіл 80/20 з метою забезпечення паритетної участі територіальних громад зі слабким фінансово-економічним потенціалом у такого роду проектах.

Наголосимо, що трансформація традиційного підходу до регіонального та місцевого розвитку акцентує на просторових масштабах впливу, що передбачає розроблення політики, адаптованої до особливостей соціально-економічного розвитку регіонів й територіальних громад (чи їхніх об'єднань), на відміну від орієнтації тільки на адміністративно-територіальні одиниці з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. При цьому ідея внутрішньо регіонального збалансованого розвитку узгоджується з основними завданнями політики регіонального розвитку, яка спрямована на загальне зростання економічної активності, продуктивності праці та якості життя в регіонах держави; згладжування різких диспропорцій в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів; трансформації в структурі економіки, соціальної сфери та системи розселення країни.

Отож констатуємо, що з метою активізації ендогенного потенціалу та просторової інклюзивності територіальних громад в умовах формування та реалізації нової політики регіонального розвитку консолідація простору регіонів потребує урахування рівня взаємодій між територіальними громадами («точок зростання» та периферії), а також ступеню генерування позитивних імпульсів та їхньої абсорбції. Відтак конфігурація центро-периферійних взаємодій в регіоні з позиції багаторівневої ієрархії з виділенням відповідних зрізів (економічного, соціального, просторового) дає змогу розробити необхідний бюджетний інструментарій реалізації політики регіонального розвитку. Активізація ендогенного розвитку на основі місцевих активів та знань відповідно до цього, крім традиційних субсидій та державних допомог, потребує використання різноманітного *інструментарію* в частині широкого спектру інструментів: цільові інвестиції в людський капітал; інфраструктурні інвестиції; підтримка розвитку бізнесу; підтримка досліджень та інновацій; координація дій між неурядовими суб'єктами.

В регіональному розвитку сьогодні має домінувати орієнтація на децентралізацію влади та партнерство між різними її рівнями і гілками, а також партнерство із приватним і неурядовим секторами, а не надання прямих

дотацій територіям з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Збалансований регіональний розвиток в напрямі прискорення економічного зростання (збільшення продуктивності, відкриття нових підприємств та ін.) вирівнювання розвитку територіальних громад, більшою мірою через стимулювання розвитку менш розвинутих регіонів (чи громад), а не заходами перерозподільного характеру та зменшення рівня внутрішньорегіональної диференціації (в контексті поляризації, центро-периферійних взаємодій, інших типів соціально-економічних нерівностей).

Отож сприяння збалансованому територіальному розвитку через поліцентричну мережу розвитку територіальних громад в напрямі інтегрованих інвестицій передбачає переосмислення політики регіонального розвитку із концентрації на вирішенні проблем окремих територіальних громад та територій до застосування диференційованого підходу їхнього соціально-економічного розвитку.

5.4. Трансформація бюджетних видатків на основі імплементації зарубіжного досвіду фінансового забезпечення добробуту територіальних громад

Дослідження зарубіжного досвіду бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад в умовах децентралізації влади зумовлено потребою у визначенні позитивів та прогалин, що супроводжують цей процес, з’ясуванні можливості імплементації в Україні. Історичний екскурс у процеси становлення та розвитку систем соціального захисту вказує на кілька важливих аспектів, що характеризують сучасний стан і різноманітність систем соціального захисту в європейських країнах. Превалювання бюджетного чи страхового забезпечення системи соціального захисту, економічна лібералізація, а згодом вплив фінансово-економічної кризи – ті

важливі чинники еволюційного розвитку, що визначають загальні параметри сучасної системи соціального захисту зарубіжних країн та відповідно обсяг спрямованих фінансових ресурсів у галузь.

При цьому слід вказати, що і процеси реформ багаторівневого управління – інституційного, територіального та адміністративного управління в європейських країнах відбувались з очевидною відмінністю. З огляду на це компаративний аналіз децентралізованої системи соціального захисту структуровано на кілька етапів (рис. 5.7):

1) специфіка процесів децентралізації з огляду на різний інституційний дизайн та розподіл повноважень між інституційними рівнями влади; розмір, склад і структуру бюджетів локального рівня;

2) фінансові параметри компаративного аналізу децентралізованої системи соціального захисту з акцентом на фінансову архітектоніку та дієвість систем соціального захисту;

3) особливості формування, розподілу та використання фінансових ресурсів децентралізованої системи соціального захисту з фокусом на локальний рівень..

Як справедливо зауважують I. Koprić, H. Wollmann, G. Marcou, «незважаючи на те, що національна і галузева специфіка неминуча, міждержавні та міжгалузеві порівняння, які відповідають стандартизованим аналітичним методам, дають корисні знання про політику» [311].

Етап 1. Інституційні, адміністративні, територіальні параметри децентралізації. На місцевому рівні інституційний дизайн адміністративно-територіального устрою дуже розмаїтий та складний (табл. 5.3).

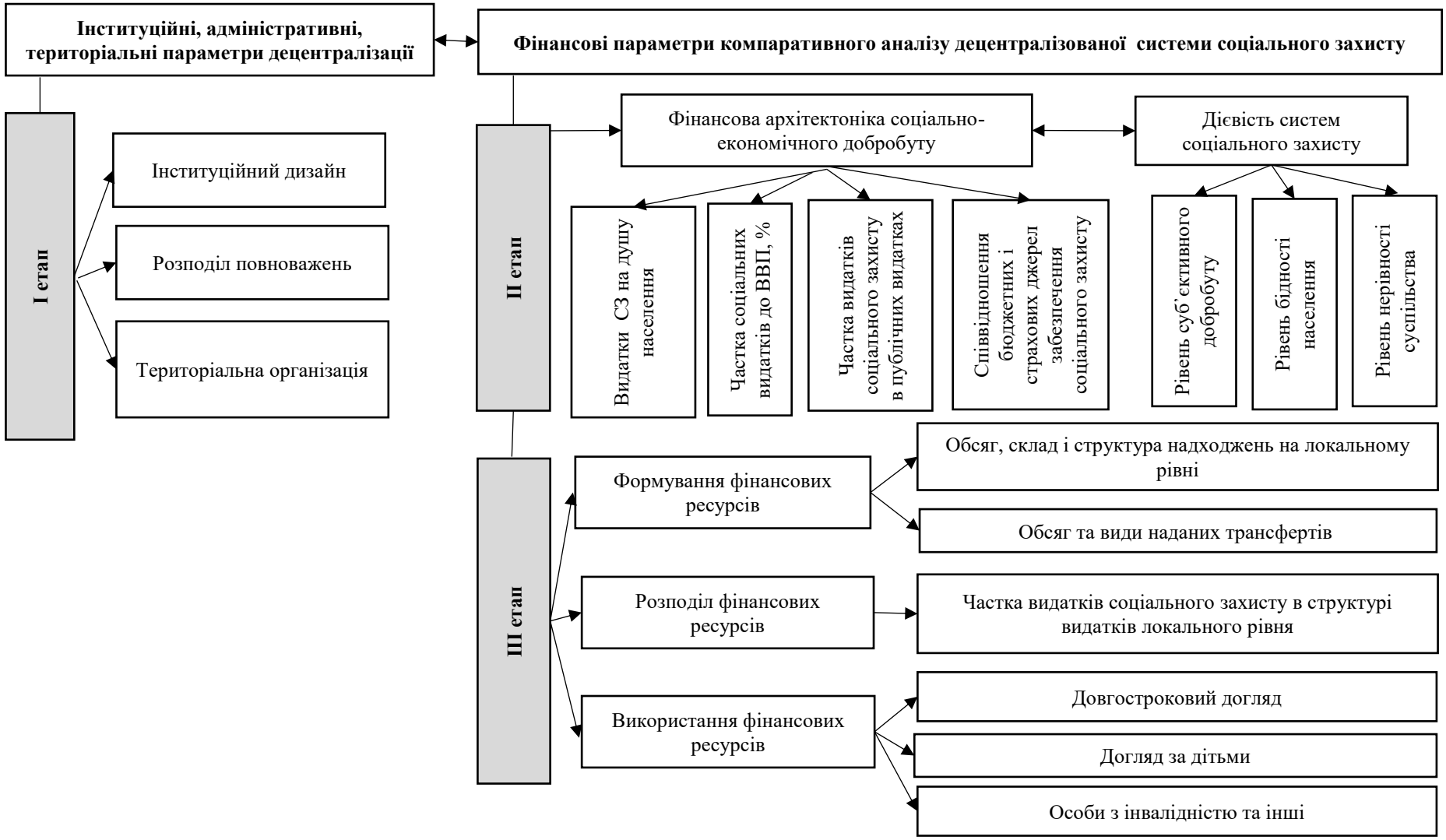

Рис. 5.7. Основні параметри компаративного аналізу децентралізованої системи соціального захисту *Джерело: розроблено автором*

За останні 20 років інституційний дизайн у країнах ЄС зазнав істотних змін, особливо після кризи, яка мала місце після процесів децентралізації чи рецентралізації Інституційний дизайн субнаціонального управління та територіальної організації влади значною мірою визначає загальні параметри розподілу повноважень між інституційними рівнями влади.

Таблиця 5.3

Інституційний дизайн субнаціонального управління в країнах Європи

<table>
<tr><td>Державний устрій</td><td colspan="2">Країни з лише одним рівнем:
Муніципалітети</td><td colspan="2">Країни з двома рівнями:
Держава/регіони
Муніципалітети</td><td>Країни з трьома рівнями:
Держава/регіони
Середній рівень
Муніципалітети</td></tr>
<tr><td>Федеративні країни</td><td colspan="2">–</td><td colspan="2">Австрія
Швейцарія</td><td>Німеччина
Бельгія
Іспанія</td></tr>
<tr><td>Унітарні країни</td><td>Естонія
Фінляндія
Ірландія
Ісландія</td><td>Люксембург
Португалія
Словенія</td><td>Данія
Греція
Угорщина
Норвегія</td><td>Нідерланди
Чеська Республіка
Словацька Республіка
Швеція
Туреччина</td><td>Франція
Італія
Польща
Сполучене Королівство
Україна</td></tr>
</table>

Джерело: складено на основі [271].

Особливий інтерес для можливості імплементації зарубіжного досвіду в Україні становлять унітарні країни з трирівневим адміністративним устроєм (Великобританія, Польща, Франція та Італія). Досвід саме цих країн є визначальним для порівняння особливостей розподілу повноважень у сфері соціального захисту між інституційними рівнями та фінансових ресурсів, відповідно *(вертикальна децентралізація).* Досвід іншої групи країн є важливим з огляду на *горизонтальну децентралізацію*, а також для визначення особливостей функціонування соціального захисту на локальному рівні та міжурядового вирівнювання.

Узагальнення досвіду європейських країн за характером розподілу повноважень у сфері соціального захисту (табл. 5.4) дає змогу дійти висновку про тотожність української практики з такими унітарними країнами як Франція та Польща. Однак реформи в частині розподілу повноважень

соціального захисту в країнах Європи не завжди оцінюються позитивно. Як зауважують В. Хейворд (W. Hayward), А. Лара Монтеро (A. Lara Montero), Л. Меркан Паулес (L. Merchán Paúles) існують прогалини, які до цього часу не вдалося заповнити. Таким прикладом є дублювання служб у Франції; труднощі координації надання соціальних послуг у Бельгії тощо[295].

Розгляд територіальної організації має важливе значення з огляду на розміри, склад і структуру муніципалітетів. Адміністративно-територіальна реформа в Україні відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування й територіальної організації влади в Україні за Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» відбувається на принципах добровільності та відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад з урахуванням таких ключових параметрів, як прибуття для надання швидкої медичної допомоги та пожежної допомоги у межах 30 хвилин і доступність адміністративних послуг на відстані не більш як 20 кілометрів.

Таблиця 5.4

Розподіл повноважень між інституційними рівнями влади в європейських країнах та Україні

Країна	Соціальні видатки		
	Локальний рівень	Субрегіональний рівень	Регіональний рівень
Бельгія	■		■
Болгарія	■		
Чехія	■		■
Данія	■		■
Німеччина	■	■	
Естонія	■		
Ірландія			
Греція	■		
Іспанія	■		■
Франція	■	■	
Хорватія	■		
Італія	■		
Кіпр			
Латвія	■		
Литва	■		
Люксембург	■		
Угорщина	■		

Країна	Соціальні видатки		
	Локальний рівень	Субрегіональний рівень	Регіональний рівень
Мальта	■		
Нідерланди	■		
Австрія	■		
Польща	■	■	■
Португалія	■		
Румунія			■
Словенія	■		
Словаччина	■		■
Фінляндія	■		■
Швеція	■		
Великобританія	■		
Україна	■	■	■

Джерело: складено на основі [294]

Слід вказати, що при цьому параметри майбутнього соціального складу об'єднаної територіальної громади (муніципалітету) до уваги не брались. Як наслідок, утворились територіальні громади невеликі за чисельністю й територією, що характеризуються різним соціальним складом населення. Однак потрібно зауважити, що процес реформування територіальної організації влади в Україні ще триває.

Європейський досвід територіальної реформи свідчить про відсутність єдиних підходів до функціонування муніципалітетів, як наслідок можна виокремити три групи країн (рис. 5.8):

1. Великі за площею та чисельністю населення муніципалітети (Ірландія). Великобританія дещо відрізняється від інших країн з огляду на найбільшу чисельність населення та середні розміри площі муніципалітетів;
2. Середні за площею та чисельність населення (Швеція, Нідерланди, Данія, Туреччина, Латвія, Португалія та Греція);
3. Малі за площею та чисельністю населення муніципалітети (Чехія, Польща, Люксембург, Словаччина, Словенія, Угорщина, Італія та інші).

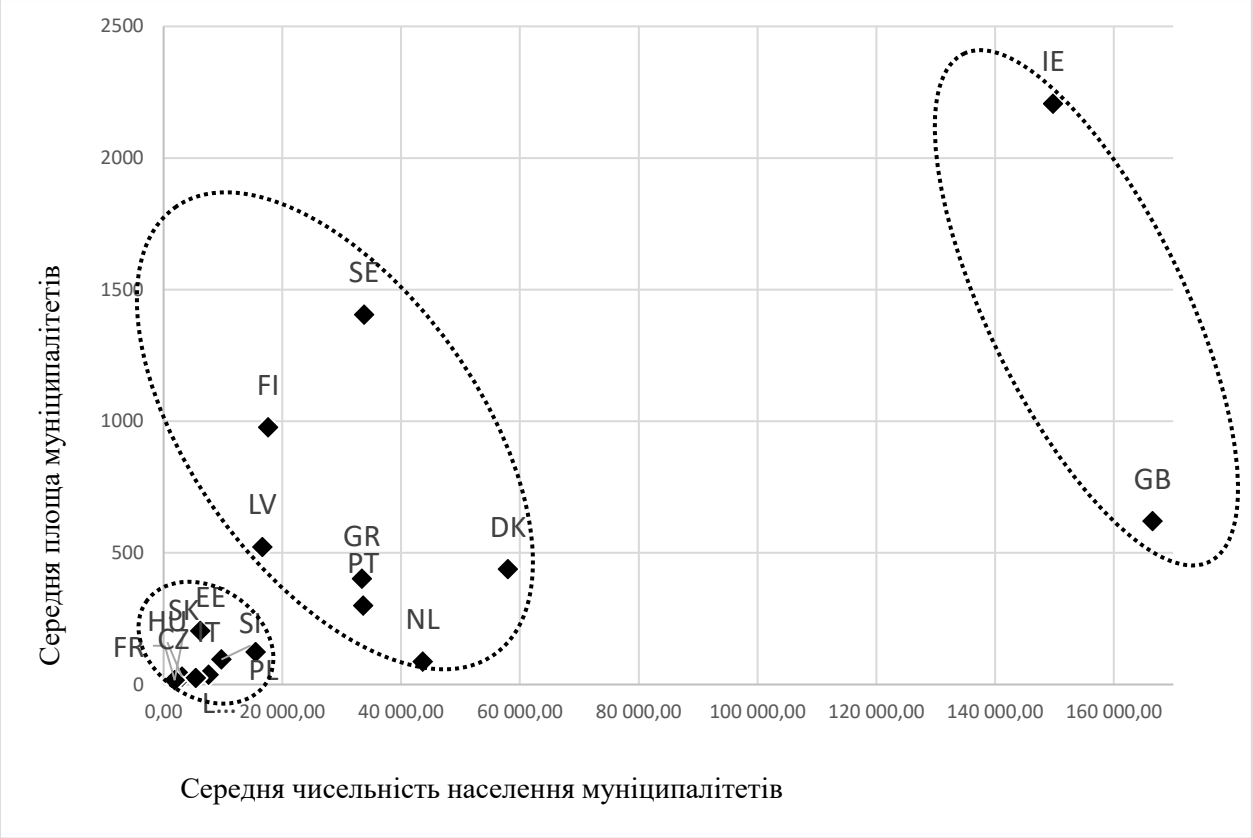

Рис. 5.8. Порівняння середньої чисельності та площі муніципалітетів в європейських країнах, 2018 р.

Джерело: складено на основі [320]

Як бачимо, українські реалії вказують на потенційну необхідність укрупнення територіальних громад, що спрятиме кращій організації влади, можливості оптимізації видатків на управління. Однак при цьому слід врахувати, що Україна є великою як за площею, так і чисельністю населення, розрізнена за етнічним складом, релігійними уподобаннями, природно-кліматичними умовами проживання тощо.

*Етап ІІ. Фінансова архітектоніка систем соціального захисту та дієвість соціального захисту***.** Для обґрунтування другого етапу аналізу важливо виокремити базові засади системи соціального захисту, що є історичними, випливають з інституціональних підстав та лежать в основі її функціонування. Здебільшого фінансова архітектоніка систем соціального

захисту європейських країн визначається такими основними відмінностями (табл. 5.5):

- превалюванням державного фінансування (система «Беверіджа») чи концепції соціального страхування (система «Бісмарка»);
- різним обсягом перерозподіленого ВВП (GDP) на користь соціального захисту населення;
- диференційованими підходами у визначенні пріоритету соціального захисту серед інших публічних видатків.

Таблиця 5.5

Деякі фінансові параметри компаративного аналізу публічних послуг в європейських країнах (на прикладі соціального захисту), 1.01.2019 р.

Країна	**Фінансова архітектоніка системи соціального захисту**				**Дієвість системи соціального захисту**		
	Видатки соціального захисту душу населення, євро/ 1 жителя	Частка видатків соціального захисту у ВВП, %	Частка видатків соціального захисту у публічних видатках, %	Частка бюджетних джерел забезпечення соціального захисту, %	Рівень добробуту (subjective well-being)	Рівень бідності населення, %	Рівень нерівності в суспільстві, %
Бельгія	11580,26	19,3	37,0	32,7	7,6	20,0	3,8
Болгарія	1347,72	12,0	32,8	26,1	5,4	32,8	7,7
Чехія	3662,70	12,0	29,5	100,0	7,4	12,2	3,3
Данія	16391,28	21,9	43,1	8,7	7,8	17,0	4,1
Німеччина	12003,61	19,4	43,6	35,4	7,4	18,7	5,1
Естонія	3209,16	13,0	33,3	67,0	7,0	24,4	5,1
Ірландія	9507,76	9,0	35,4	100,0	8,1	21,1	4,2
Греція	4234,30	19,0	40,5	14,9	6,4	31,8	5,5
Іспанія	6051,73	16,9	40,5	4,8	7,3	26,1	6,0
Франція	11886,08	23,9	42,6	31,2	7,3	17,4	4,2
Хорватія	2734,06	14,7	31,9	31,7	6,3	24,8	5,0
Італія	8454,85	20,8	42,9	0,7	7,1	27,3	6,1
Кіпр	4465,08	12,5	28,7	0,0	7,1	23,9	4,3
Латвія	2304,00	11,6	30,2	0,0	6,7	28,4	6,8
Литва	2573,34	12,1	35,4	31,3	6,4	28,3	7,1
Люксембург	22329,10	18,0	42,9	24,0	7,6	20,7	5,2
Угорщина	2421,86	13,3	28,5	31,5	6,5	19,6	4,4
Мальта	3928,82	10,9	29,8	100,0	7,5	19,0	4,3
Нідерланди	12964,54	15,5	36,7	41,9	7,7	16,7	4,1
Австрія	12680,58	20,2	41,4	29,9	8,0	17,5	4,0
Польща	2584,41	16,2	39,0	25,1	7,8	18,9	4,3
Португалія	4789,66	17,1	39,3	5,5	6,7	21,6	5,2
Румунія	1576,89	11,6	33,3	34,5	7,3	32,5	7,2

Країна	**Фінансова архітектоніка системи соціального захисту**				**Дієвість системи соціального захисту**		
	Видатки соціального захисту душу населення, євро/ 1 жителя	Частка видатків соціального захисту у ВВП, %	Частка видатків соціального захисту у публічних видатках, %	Частка бюджетних джерел забезпечення соціального захисту, %	Рівень добробуту (subjective well-being)	Рівень бідності населення, %	Рівень нерівності в суспільстві, %
Словенія	4866,13	16,7	38,3	30,8	7,3	16,2	3,4
Словаччина	2952,90	14,3	34,3	36,8	7,1	16,3	3,0
Фінляндія	12732,95	24,1	45,5	7,4	8,1	16,5	3,7
Швеція	13071,07	19,6	39,2	0,1	7,8	18,0	4,1
Ісландія	15077,27	9,9	23,6	32,3	7,9	11,0	3,2
Норвегія	18606,77	19,1	38,9	100,0	8,0	16,2	3,7
Швейцарія	19279,19	13,3	39,4	0,2	8,0	17,4	4,5
Великобританія	9359,65	14,9	36,5	32,7	7,6	23,1	5,6

Джерело: складено на основі [291] [327]

З огляду на це обрано ключові параметри для обґрунтування фінансової архітектоніки європейських країн, що дають змогу дійти таких висновків. Країни Європи дуже диференційовані за розміром витрат на соціальний захист, що підтверджує зважений розподіл вказаних витрат на одного жителя. У 2018 р. найбільшими видатки соціального захисту в розрахунку на 1 особу були в Люксембурзі, а найменшими – у Болгарії та Румунії.

Європейські країни перерозподіляють через ВВП різні частки соціального захисту, при цьому у 2018 р. найбільшу частку спостерігаємо у Данії, Франції, Фінляндії, а найменшу – в Ірландії та Ісландії. Пріоритетність соціального захисту в публічних видатках характеризує частка видатків на соціальний захист у публічних видатках. Найбільшу частку у публічних видатках традиційно спостерігаємо у скандинавських країнах, а найменшу – в Угорщині та Ісландії.

Фінансування надходжень до системи соціального захисту в європейських країнах відбувається по-різному: одні країни основним джерелом надходжень обрали соціальні внески, інші – податки. Із загальної

сукупності країн вирізняється Естонія та Литва, в яких понад 70% усіх надходжень було забезпечено за рахунок соціальних внесків.

З іншого боку, Данія та Ірландія фінансують свої системи соціального захисту значною мірою з податків, які становили понад 60% загальних надходжень. Вкажемо також на загальну тенденцію до нарощення частки державного фінансування, що супроводжується зменшенням соціальних внесків.

Соціальний захист охоплює широке коло питань – від захисту уразливих членів населення від бідності до зменшення нерівності в суспільстві, у найширшому розумінні – забезпечення добробуту всього населення. З огляду на це для характеристики дієвості системи соціального захисту ми обрали три ключові параметри: рівень бідності після надання соціальних трансфертів, рівень нерівності в суспільстві та рівень суб'єктивного добробуту, що є складовою індексу кращого життя (Better Life Index).

Загалом країни Європи дуже диференційовані за розміром витрат на соціальний захист, вони витрачають різні частки ВВП на соціальний захист, а також використовують різні інструменти задля скорочення масштабів бідності.

Поділяємо думку, що дієвість реформ у сфері соціального захисту можна пояснити взаємозалежністю між витратами на соціальний захист і зниженням рівня бідності в країні. Вартим уваги є приклад країн, які, використовуючи відносно невелику частку видатків у ВВП, мають низький рівень бідності після передачі соціальних трансфертів (Чехія, Ісландія), і навпаки, є країни, в яких простежуємо високі видатки і високий рівень бідності при цьому (Італія та Греція). Іншу групу формують країни, що витрачають значно меншу частку видатків на соціальний захист стосовно ВВП (рис. 5.9) та мають високий рівень бідності (Естонія, Болгарія, Латвія, Румунія та Литва).

Іншим важливим завданням соціального захисту є зменшення нерівності в суспільстві. Найбільшим рівнем нерівності в суспільстві у 2018 р.

характеризувались такі країни, як Болгарія, Румунія та Литва. Найбільш позитивним суб'єктивним сприйняттям власного добробуту (індекс добробуту) характеризуються жителі скандинавських країн. Серед аналізованих європейських країн виокремимо Болгарію, Грецію та Португалію, жителі яких є найменш задоволеними власним життям.

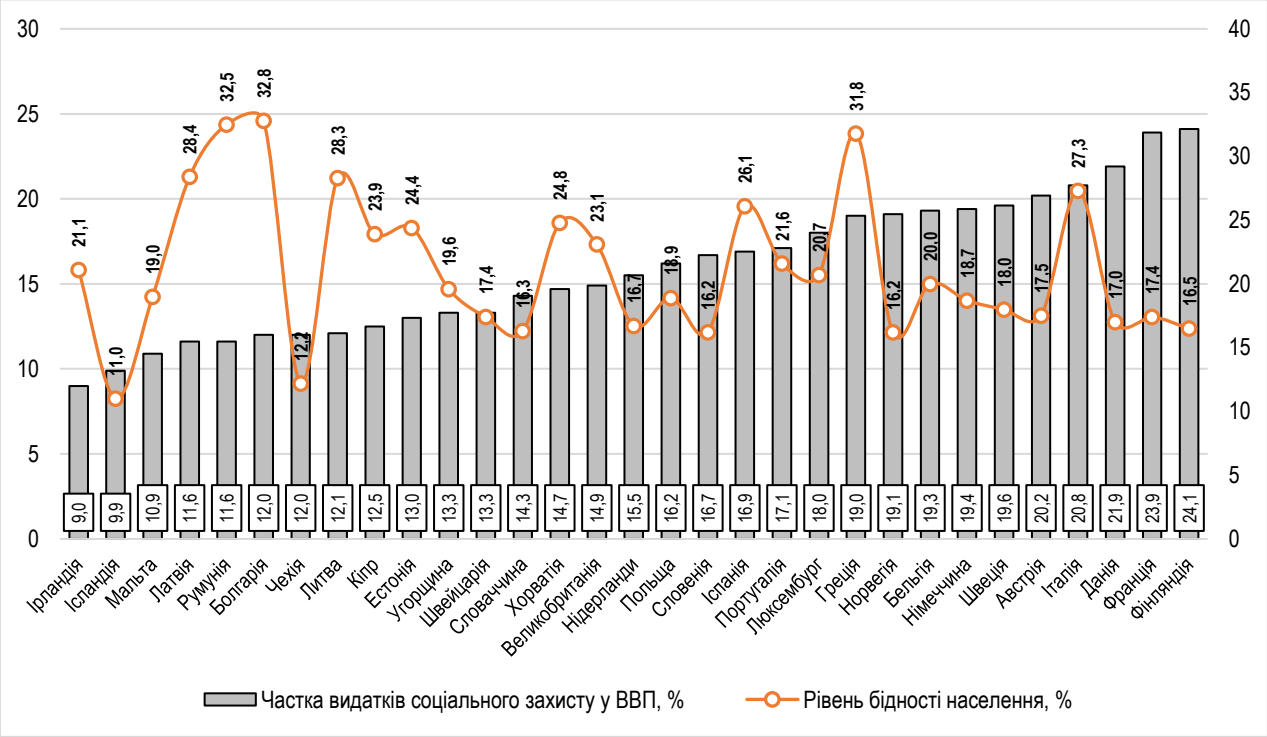

Рис 5.9. Частка видатків на соціальний захист у ВВП та рівень бідності, на 1.01.2019 р, %

Джерело: розраховано та побудовано на основі [291]

Етап 3. Децентралізована система публічних послуг: муніципальний рівень у фокусі. Окреслення інституційних, адміністративних, територіальних засад децентралізації та характеристика загальних параметрів фінансування соціального захисту в зарубіжних країнах є підґрунтям для визначення особливостей реалізації соціального захисту в умовах децентралізації з фокусом на муніципальний рівень. У ході компаративного аналізу з'ясуємо кілька ключових питань, які, на нашу думку, є важливими:

- по-перше, наскільки європейські країни децентралізували видатки, в тому числі й видатки соціального захисту;
- по-друге, як відбувається розподіл видатків на місцевому рівні та пріоритетність видатків соціального захисту;
- по-третє, за рахунок яких надходжень на муніципальному рівні фінансувались питання соціального захисту.

Підсумки 2018 р. вказують, що серед європейських країн найбільшу частку видатків місцевих бюджетів у структурі видатків загального управління мали скандинавські країни, а також Польща (30,9 %) та Ісландія (27,1%), найбільшу частку доходів у структурі загального управління спостерігаємо у Швеції, Фінляндії, Данії, Ісландії, Швейцарії, Чехії та Латвії.

Наявність доволі сильного субнаціонального рівня дає підстави для припущення про потенційну можливість адекватного фінансування соціального захисту на цьому інституційному рівні. Детальніший аналіз розподілу видатків на муніципальному рівні (рис. 5.10) вказує на пріоритетність видатків соціального захисту в таких країнах, як Данія, Німеччина, Ірландія, Норвегія, Швеція, Нідерланди.

Слід зазначити, що аналіз загальних доходів муніципального рівня вказує на важливість трансфертів, які проводяться з метою збалансування, а також належного забезпечення місцевих видатків на соціальний захист. Вдалим прикладом такої політики, на нашу думку, є досвід Норвегії, де гранти надаються для догляду за людьми похилого віку. Два типи грантів (цільовий та інвестиційний) дають змогу Норвегії повною мірою фінансувати видатки на довгостроковий догляд за людьми похилого віку на муніципальному рівні.

Видаткова частина дозволяє детально аналізувати переваги, надані системою соціального захисту. Загальні параметри децентралізованої системи соціального захисту в європейських країнах, як і в Україні, супроводжуються секторальними реформами, в тому числі й соціального захисту. При цьому найбільш вдалими, на нашу думку, є реформи деінституалізації,

довгострокового догляду за людьми похилого віку та впровадження інтегративних медико-соціальних послуг на базовому рівні адміністративно-територіального устрою.

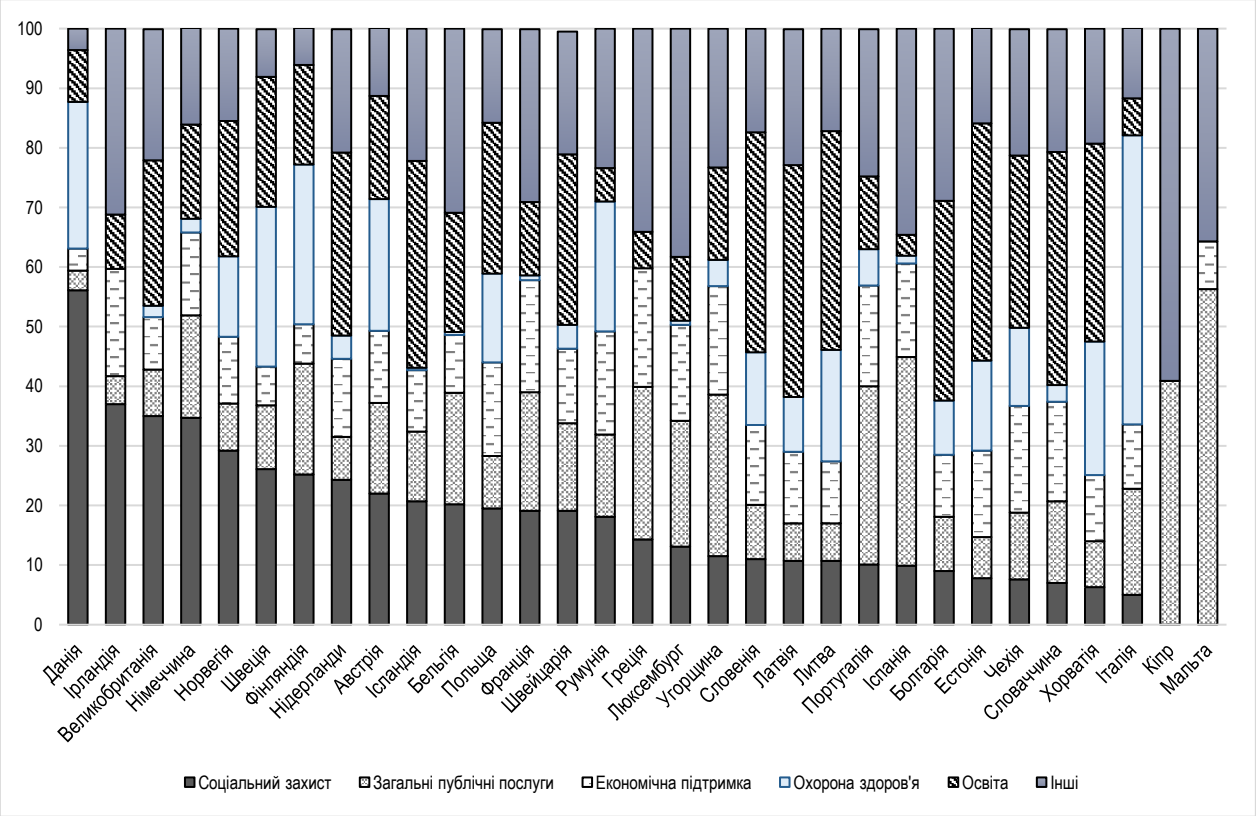

Рис. 5.10. Розподіл видатків муніципального рівня за напрямами в європейських країнах, 1.01.2019 р.

Джерело: складено на основі [291]

В умовах трансформаційних перетворень важливе місце в напрямі забезпечення ефективних, якісних і доступних послуг займає реформа децентралізації. На сучасному етапі визначення переважною більшістю європейських країн вектора зміцнення субнаціонального рівня в частині виконання повноважень у багатьох сферах і передачі відповідних фінансових ресурсів важливим є вивчення позивного досвіду фіскальної децентралізації в контексті розвитку соціального захисту. При цьому слід вказати, що імплементація кращих практик виконання повноважень у сфері соціального захисту на субнаціональному рівні можлива лише за умови подібності процесів фіскальної децентралізації. Зазначене детермінує потребу у

глибшому дослідженні європейського досвіду децентралізації доходів, децентралізації видатків та фінансового забезпечення соціального захисту на субнаціональному рівні.

Окреслення інституційних, адміністративних, територіальних засад децентралізації та характеристика загальних параметрів фінансування соціального захисту в зарубіжних країнах є підґрунтям для визначення особливостей реалізації соціального захисту в умовах децентралізації з фокусом на субнаціональний рівень.

Загальні параметри децентралізованої системи соціального захисту в європейських країнах супроводжуються секторальними реформами, в тому числі й соціального захисту. При цьому найвдалішими, на нашу думку, є реформи деінституалізації, нові механізми довгострокового догляду за людьми похилого віку та впровадження інтегративних медико-соціальних послуг на базовому рівні адміністративно-територіального устрою. Проте не завжди вдало впроваджену модель можна з легкістю інтегрувати у практику іншої країни, оскільки фінансове забезпечення значною мірою визначає не тільки характер фінансових відносин, а й можливості надання соціальних послуг на кожному рівні публічного управління.

Слід зауважити, що засади системи соціального захисту, які сформувались у різних країнах історично та зумовлені інституціональними особливостями, можуть суттєво різнитись у частині превалювання державного фінансування (система «Беверіджа») чи концепції соціального страхування (система «Бісмарка»), про що було зазначено вище.

В підтвердження цього на підставі розподілу доходів між інституційними секторами (рис. 5.11) можемо стверджувати, що найбільшу питому вагу доходів соціальних фондів спостерігаємо у Німеччині (36,2%), Франції (45,6%), Фінляндії (31,1%), Польщі (34,5%), Люксембурзі (35,5%). При цьому, найбільшу фінансову вагу субнаціональний рівень у доходах інституційних секторів (більше 25%) займає у Данії, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Польщі. У таких федеративних країнах як Німеччина (36,2%), Іспанія

(25,2%), Австрія (25,8%), Бельгія (29,3%) значна частка доходів субнаціонального рівня локалізована на рівні регіону загалом.

У Додатку Д представлено групи країн за часткою субсекторів загального управління у 2016 р. та у 2018 р. На основі групування за часткою субсекторів загального управління (субнаціонального рівня та фондів соціального страхування) представлено групи країн, які використовують різні джерела фінансового забезпечення соціального захисту у 2018 р.

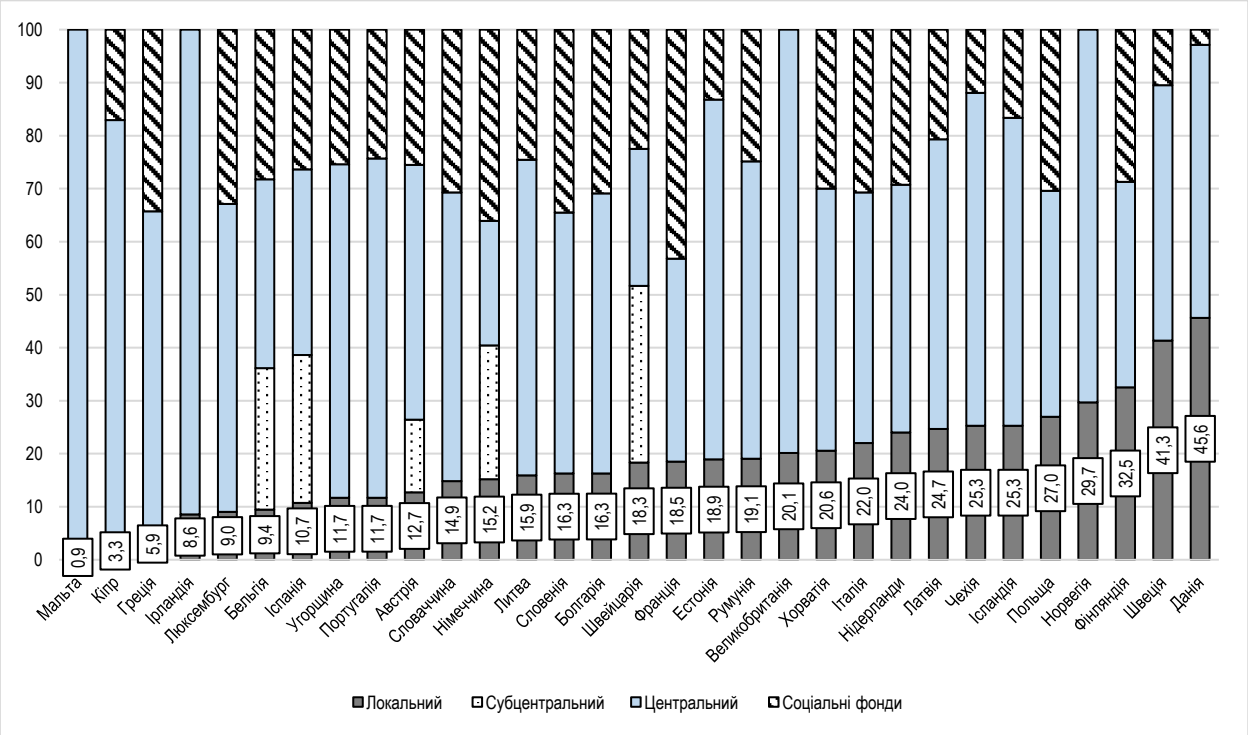

Рис. 5.11. Розподіл сукупних бюджетних доходів у розрізі різних рівнів публічного управління в європейських країнах, на 1.01.2019 р, %

Джерело: розраховано та побудовано на основі [291]

Так, наприклад, у Данії, Швеції і Норвегії, попри значні сукупні доходи субнаціонального рівня, фактично відсутні надходження соціальних внесків у структурі публічного управління, що відображає особливості фінансування системи соціального захисту переважно за рахунок податків.

Група країн, що вдало використовують змішану систему фінансування соціального захисту й надали більшу вагу таким видаткам на

субнаціональному рівні, становить найбільший інтерес. До таких країн належать Франція, Польща, Нідерланди, Фінляндія та країни з федеративним устроєм – Німеччина, Австрія, Бельгія.

Європейські країни по-різному підійшли до способів організації та використовують різні механізми фінансового забезпечення соціального захисту на субнаціональному рівні. Вагому роль у питаннях ефективного налагодження та фінансування соціального захисту на різних рівнях управління відіграє процес децентралізації. Традиційно виділяють три типи децентралізації: адміністративна (деконцентрація, делегування та деволюція), політична та фінансова (фіскальна). Фіскальна децентралізація полягає у передачі фінансових ресурсів у формі податкових і неподаткових надходжень, операцій з капіталом, а також міжурядових трансфертів на нижчі рівні управління відповідно до повноважень, переданих на кожен рівень публічного управління.

Процеси фіскальної децентралізації в європейських країнах у частині посилення субнаціонального рівня супроводжуються закріпленням доходів за місцевим рівнем (місцевих податків та/або частки загальнодержавних податків) та розподіленням між різними рівнями публічного управління трансфертів, що свідчить про різні ступені фіскальної децентралізації доходів.

Можливості фіскальної децентралізації в частині подальшого фінансування соціального захисту на субнаціональному рівні значною мірою визначаються типом податків, наявністю інших джерел власних доходів та характером міжбюджетних трансфертів (цільових чи загальних). Оцінка джерел формування фінансових ресурсів субнаціонального рівня публічного управління вказує, що європейські країни використовують різні джерела доходів субнаціонального рівня.

Наявність доволі сильного локального рівня дає підстави для припущення про можливість належного фінансування соціального захисту на цьому інституційному рівні. Однак органи місцевого самоврядування навіть за наявності фінансового ресурсу не завжди схильні спрямовувати їх на

фінансування соціального захисту. Окрім того, частина європейських країн характеризується більшою централізацією видатків на соціальний захист. Як наслідок, в низці європейських країн (Болгарія, Іспанія, Естонія, Чехія, Португалія, Словаччина, Італія, Хорватія, Кіпр, Мальта) частка видатків на соціальний захист складає менше 10 % видатків локального рівня.

Аналіз розподілу видатків на субнаціональному рівні вказує про більшу пріоритетність видатків соціального захисту в Данії, Великобританії, Німеччині, Ірландії, Норвегії, Швеції, Нідерландах, Ісландії, Австрії, Польщі, Бельгії. Частка видатків соціального захисту у цих країнах становить понад 20% у структурі видатків локального рівня. При цьому в Німеччині, Ірландії, Норвегії, Швеції, Ісландії, Бельгії більшою мірою (понад половина) ці видатки забезпечуюся за рахунок власних доходів бюджетів субнаціонального рівня. І навпаки, в Данії, Великобританії, Нідерландах, Австрії, Польщі переважаючим способом фінансового забезпечення соціального захисту є трансферти, передані від інших рівнів публічного управління. Так, підтримка людей похилого віку та соціальна інклюзія як пріоритетні напрями соціального забезпечення традиційно характерні для скандинавських країн. Постсоціалістичні країни (Латвія, Естонія) більш диверсифіковано підходять до фінансування соціального захисту на рівні муніципалітетів: пріоритетними напрямами видатків локального рівня таких країн є підтримка людей похилого віку та підтримка сімей з дітьми. Дещо вирізняється із загального контексту Польща, яка на локальному рівні більшу частку видатків соціального захисту (74%) у 2018 р. спрямувала на підтримку дітей та сімей.

Погоджуємось із думкою Стігліц Дж. (Joseph E. Stiglitz), який стверджує, що «будь-яка програма соціального забезпечення має бути адаптована до країни, її історії, інститутів та проблем» [335]. Водночас проведений компаративний аналіз функціонування децентралізованої системи соціального захисту в європейських країнах дає змогу визначити позитиви та прогалини, на які слід звернути увагу в реформуванні системи соціального захисту в Україні. Серед них:

- децентралізація спричинила різний рівень розподілу повноважень і фінансових ресурсів, при чому інституційний дизайн в частині виокремлення одно-, дво- чи трирівневих систем управління в європейських країнах не вирішив проблем ефективного розподілу повноважень і фінансових ресурсів. Навіть у високорозвинених європейських країнах процеси децентралізації супроводжувались неефективною комунікацією між службами, дублюванням і відсутністю послуг. Схожість українських проблем вказує на потребу в удосконаленні державної політики соціального захисту в напрямку додаткової аргументації розподілу повноважень соціального захисту між інституційними рівнями, а також оптимізації значної кількості служб і структур у системі соціального захисту;

- архітектоніка систем соціального захисту в частині превалювання страхових чи бюджетних форм захисту є вихідною основою для проведення компаративного аналізу децентралізованої системи соціального захисту в зарубіжних країнах. При цьому свідченням вдалої побудови системи соціального захисту із широким застосуванням принципів соціального страхування за певними напрямами є наявність меншого сектору соціального захисту на місцевому рівні. У цьому контексті Україні важливо визначитись яким засадам у побудові системи соціального захисту ми надаємо перевагу. Змішана система має місце, однак, якщо це не поглиблює бідність працюючого населення, які є платниками як податків, так і соціальних внесків.

Для України вкрай важливим є усвідомлення того факту, що реформування системи соціального захисту в умовах децентралізації влади, що передбачає розподіл владних повноважень, додатково потребує відповідальності, а найважливіше – відповідного фінансового забезпечення на кожному інституційному рівні.

Варто вказати, що процес трансформації системи соціального захисту в Україні характеризується певною етапністю, що пов’язано з:

- успадкованими патерналістськими засадами соціального забезпечення та необхідністю їх зміни із здобуттям незалежності Україною (перший етап: 1991-1996 рр.);

- законодавчим визначенням системи соціального захисту, конституційним закріпленням основних соціальних гарантій та подальшим формуванням системи соціального захисту (другий етап: 1996-1999 рр.);

- включенням елементів соціального страхування в систему соціального захисту (третій етап: 1999-2004 рр.);

- поглибленням проблем низької ефективності системи соціального захисту та значного рівня бідності населення (четвертий етап: 2004-2015 рр.);

- реформуванням місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, потребою в модернізації системи соціального захисту (п'ятий етап: 2015 р. і дотепер) [54].

Отож система соціального захисту в Україні характеризуються такими негативними тенденціями:

✓ посилення процесів між- та внутрішньорегіональної диференціації як сукупних видатків місцевих бюджетів на соціальний захист (соціальне забезпечення), так і розмірів зазначених виплат

✓ концентрація підвищеного розміру виплат на соціальний захист та соціальне забезпечення у громадах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку вказує на проблему надмірної матеріальної залежності їх жителів від бюджетного забезпечення за умови низької участі у формуванні валового регіонального доходу.

✓ диференціація середніх розмірів соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям за регіонами України та зростання частки соціальних допомог в структурі доходів домогосподарств [37].

Відтак, соціальна допомога починає бути основним джерелом доходу багатьох сімей та не сприяє їх реінтеграції до трудової діяльності. За таких умов жителі громади не будуть зацікавлені у створенні підприємств чи зайнятості. Вважаємо, що однією із можливостей є трансформація

бюджетних видатків на фінансування соціальних допомог, що за своєю суттю є компенсаційними у бюджетні ресурси територіальних громад стимуляційного типу (рис. 5.12).

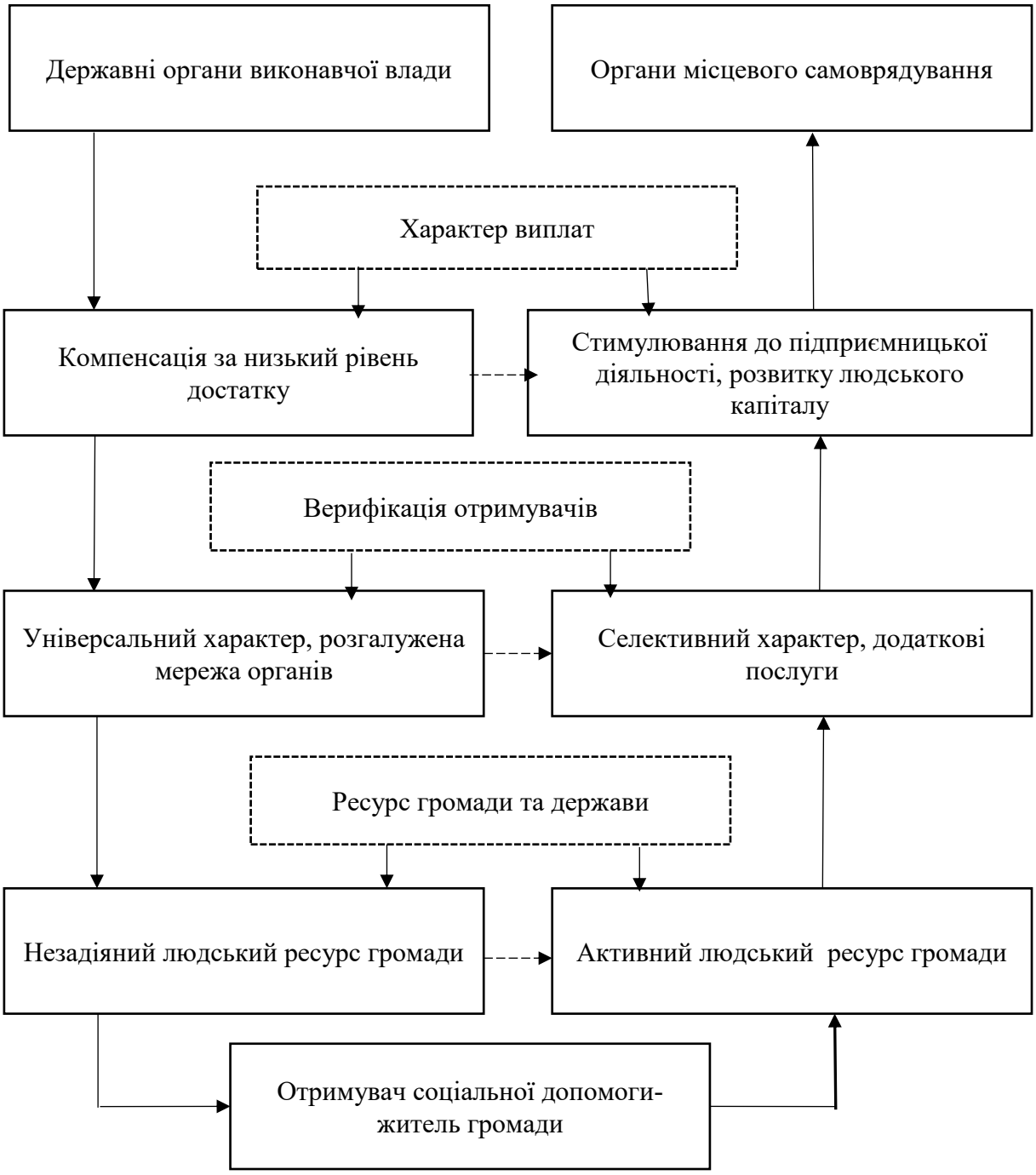

Рис. 5.12. Трансформація бюджетних видатків компенсаційного типу в інвестиційні

Джерело: розроблено автором

Така модель потребує перерозподілу повноважень між органами влади та місцевого самоврядування із можливістю переорієнтації бюджетних ресурсів у програми та проєкти інвестиційної спрямованості. Зауважимо, що синергетичний ефект від такої трансформації полягати й у верифікації отримувачів соціальних допомог. Зазначене дасть змогу підвищити ефективність використання власних доходів та нарощення обсягу видатків інвестиційного спрямування.

Отже, досвід європейських країн свідчить, що в умовах очевидних відмінностей в існуючих підходах до фінансування соціального захисту на локальному рівні важливим є визначення особливостей формування доходів та розподілу видатків. Підсумовуючи викладене, слід зазначити:

1. Диференціація європейських країн за рівнем витрат на соціальний захист супроводжується взаємозалежністю витрат на соціальний захист і зниженням рівня бідності в країні. В умовах використання різних моделей фінансування та інструментів задля скорочення масштабів бідності найбільш цікавим є досвід тих країн, рівень бідності в яких є найменшим або прийнятним.

2. На основі проведеного аналізу доходів інституційних секторів можна дійти висновку, що багатьом європейським країнам вдалося успішно побудувати змішану систему фінансового забезпечення соціального захисту. Встановлено, що відмінності обраної моделі фінансування істотно визначають параметри фінансового забезпечення соціального захисту на локальному рівні.

Так, по-перше, більша частка субнаціонального рівня в доходах інституційних секторів позитивно корелює з видатками органів місцевого врядування на соціальний захист.

По-друге, в тих країнах, де використовують модель бюджетного забезпечення соціального захисту, також присутні більші видатки соціального захисту на локальному рівні.

3. Урахування вітчизняних тенденцій зростання чисельності отримувачів соціальних допомог та, відповідно, зростаючої потреби значних бюджетних ресурсів, вказує на необхідність побудови власної моделі бюджетного забезпечення, що грунтуватиметься на посиленні ролі територіальних громад та трансформації видатків компенсаційного характеру у стимуляційні.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5

1. Запропоновано концептуальні засади забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в основу якої покладено такі пріоритетні напрями забезпечення добробуту територіальних громад:

- ✓ формування організаційно-економічних та фінансових засад забезпечення добробуту територіальних громад;
- ✓ вдосконалення інструментарію бюджетних механізмі;
- ✓ стимулювання жителів територіальної громади до власного забезпечення добробуту;
- ✓ інтенсифікація місцевого економічного розвитку через активізацію ендогенного потенціалу.

2. Обґрунтовано, що з метою усунення нерівностей між різними рівнями публічного управління й територіальними громадами, сприяння їхній просторово-територіальній згуртованості існує нагальна потреба взаємозумовленості заходів алокативної ефективності бюджетних ресурсів та функціональної ідентифікації досягнутого рівня добробуту територіальних громад, міжбюджетного балансування фінансових ресурсів на державному та місцевому рівнях, посилення горизонтальної інтеграції бюджетних ресурсів.

3. Доведено, що одним зі способів міжсекторальної інтеграції бюджетних ресурсів на засадах мультиканального фінансування є інтегровані медико-соціальні послуги, вищий ступінь охоплення послугами, оптимізація бюджетних ресурсів, ефективна кадрова політика та профілактична спрямованість.

4. Обґрунтовано потребу та розроблено організаційні засади впровадження бюджетних програм, які дають змогу встановити відповідність використання бюджетних ресурсів досягнутому рівню добробуту порівняно з іншими територіальними громадами; створити можливість коригування бюджетної політики з урахуванням досягнутого рівня добробуту територіальних громад; використовувати їх як індикативний інструмент з метою підвищення ефективності функціонування бюджетних механізмів; здійснювати порівняння досягнутого рівня добробуту територіальної громади в розрізі основних функцій; проводити комплексне оцінювання досягнутих результатів.

5. Удосконалено систему показників, які охоплюють сферу житлового, та комунального господарства, благоустрою та безпеки для системного відображення усіх аспектів функціонування територіальної громади, результуючими з яких є: загальна площа парків та скверів у розрахунку на одну особу; кількість облаштованих дитячих майданчиків у розрахунку на одну дитину; частка домогосподарств, забезпечених централізованим водопостачанням, у загальній кількості домогосподарств; кількість правопорушень.

6. Окреслено детермінанти забезпечення добробуту територіальних громад на основі декомпозиції багатовимірного індексу добробуту територіальних громад, що дало змогу оцінити та відстежити зміни відповідних параметрів досягнутого рівня добробуту між територіальними громадами та різними рівнями публічного управління, розробити комплекс заходів, спрямованих на досягнення результатів та отриманих

соціально-економічних ефектів у різних функціональних сферах територіальної громади.

7. З метою стимулювання жителів територіальної громади у забезпеченні їхнього добробуту обґрунтовано потребу в інтенсифікації програмних засад, які спрямовані на збереження здорового способу життя, формування нових знань, розвиток підприємницького та людського потенціалу, креативного сектору, пропагування локальної ідентичності та згуртованості. Результати виконання цих програм, у найширшому сенсі, сприятимуть інтеграції спільноти жителів, її ресурсів та функцій.

8. За результатами аналізу європейського досвіду децентралізації та можливості імплементації його в Україні встановлено, що децентралізація спричинила різний рівень розподілу повноважень та фінансових ресурсів, при цьому інституційний дизайн у частині виокремлення одно-, дво- чи трирівневих систем управління в європейських країнах не вирішив проблем ефективного розподілу повноважень та фінансових ресурсів.

Навіть у високорозвинених європейських країнах процеси децентралізації супроводжувались неефективною комунікацією між службами, дублюванням та відсутністю послуг. Схожість українських проблем вказує на потребу в удосконаленні державної політики соціального захисту в напрямку додаткової аргументації розподілу повноважень соціального захисту між інституційними рівнями, а також оптимізації значної кількості служб і структур у системі соціального захисту.

9. Розроблено модель трансформації бюджетних видатків компенсаційного типу (соціальних допомог) у бюджетні ресурси територіальних громад стимуляційного типу, елементами якої є перерозподіл повноважень між органами влади та місцевого самоврядування, переорієнтація бюджетних ресурсів у програми та проєкти інвестиційної спрямованості, а також верифікація отримувачів соціальних

допомог. Зазначене дасть змогу підвищити ефективність використання власних доходів та нарощення обсягу видатків інвестиційного спрямування.

Основні результати наукового дослідження, що отримані у цьому розділі опубліковані автором у наукових працях [37, 41, 47, 52, 54, 55, 58, 64, 79, 100, 299, 302, 303, 338].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої науково-прикладної проблеми, що полягає у розробленні теоретико-методологічних засад та формуванні науково-прикладних аспектів вдосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації.

Висновки концептуального, теоретико-методологічного та науково-прикладного характеру зводяться до такого:

1. Виокремлення етапів еволюції теорій добробуту та обґрунтування теоретико-методологічного базису дослідження добробуту територіальних громад дало змогу з'ясувати, що синтезом різних теоретичних конструкцій, теорій та концепцій є імперативи високого рівня та якості життя, можливостей людського розвитку жителів територіальної громади незалежно від місця проживання. З огляду на це громадоцентричний та диференційований підходи обґрунтовані потребою у встановленні спільної відповідальності органів місцевого самоврядування і жителів громади за забезпечення добробуту з одного боку, та забезпечення збалансованого розвитку територіальних громад – з іншого, що у підсумку сприятиме послабленню суперечності між соціальною справедливістю та економічною ефективністю.

2. У світлі сучасних реформ і потреби в дослідженні територіальних громад як інтегрованих утворень та єдності їхніх жителів розглянуто еволюційні засади, структуру, функції, ресурси, механізми управління й самоврядування на основі системного підходу. Ідентифікація системних характеристик територіальної громади дала змогу окреслити її як згуртовану, територіально означену спільноту жителів, які, поділяючи спільні цінності та володіючи спільними ресурсами, беруть участь у реалізації функцій місцевого

самоврядування, здійснюють спільні дії щодо забезпечення добробуту громади.

3. Встановлено, що критеріальною ознакою результативності реформи адміністративно-фінансової децентралізації є забезпечення високого рівня добробуту територіальних громад. Зазначене потребує розроблення відповідних концептуальних засад, спрямованих на усунення проблем їхнього дисфункціонального розвитку у взаємозв'язку із забезпеченням ефективності формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів, означенням нових форм та дієвого інструментарію бюджетних механізмів, надання якісних публічних послуг у відповідності до принципу субсидіарності, підвищення рівня та якості життя в громаді.

4. Доведено, що в сучасних умовах, пов'язаних зі зміною адміністративно-територіального устрою та місцевого врядування, публічних фінансів, питання встановлення оптимальних параметрів моделі адміністративно-фінансової децентралізації полягає у належному розподілі повноважень між різними рівнями публічного управління з акцентом на повноваженнях територіальних громад, специфікацією фінансових параметрів, що визначають особливості, формування розподілу та використання бюджетних ресурсів, а також способів оцінки досягнення результатів.

5. Системне осмислення сутності бюджетних механізмів дало змогу розглядати їх із таких позицій: як складову бюджетної політики України та важливий елемент реалізації бюджетної політики органів місцевого самоврядування, спрямованої на формування, розподіл та ефективне використання бюджетних ресурсів, з одного боку, і досягнення високого рівня й якості життя її мешканців, з іншого. Конструктивне означення спільної відповідальності органів місцевого самоврядування та жителів територіальної громади дало змогу запропонувати авторський підхід до визначення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад з позиції необхідності реалізації бюджетної політики на місцевому

рівні, спрямовуючи бюджетні ресурси задля забезпечення добробуту територіальних громад.

6. Проведений аналіз доходів бюджетів територіальних громад показав, що за результатами впровадження бюджетно-податкових змін у процесі децентралізації має місце позитивна динаміка зростання доходів, проте на основі порівняння структурних показників доходів територіальних громад встановлено існування негативних тенденцій в частині відсутності реальної автономії бюджетних ресурсів, превалювання трансфертів на делеговані повноваження над власними, низької ролі місцевих доходів у бюджетному забезпеченні територіальних громад.

7. На основі оцінювання ефективності бюджетних видатків територіальних громад у частині визначення їхньої пріоритетності, чутливості до власних надходжень і трансфертів виявлено відволікання бюджетних ресурсів на фінансування делегованих повноважень, відсутність фінансування функцій, пов’язаних із власними повноваженнями, неефективне використання бюджетних ресурсів, що засвідчило потребу в нарощуванні власних доходів, насамперед через: ефективне використання власного фінансово-економічного потенціалу; забезпечення паритету у співвідношенні економічних та соціальних видатків з метою формування довгострокових позитивних ефектів соціально-економічного розвитку ОТГ; диверсифікацію функціональних видатків для всеохопного забезпечення публічних послуг на рівні ОТГ.

8. Результати дослідження вказують на відсутність єдиного методологічного підходу до оцінювання добробуту територіальних громад та ролі бюджетних механізмів у цьому процесі. Запропоновано авторський підхід, що передбачає обґрунтування множини показників бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад і розрахунок часткових індикаторів. Комплексне оцінювання на основі вказаного методологічного підходу дало змогу виявити деструктивні процеси, пов’язані з відсутністю фінансування власних повноважень, дефіцитом бюджетних ресурсів та

низькою якістю забезпечення публічних послуг на рівні окремих територіальних громад, а також поглиблення розривів бюджетного забезпечення добробуту територіальних громад у розрізі окремих функцій, типів поселень, регіонів.

9. Оцінювання центро-периферійних взаємодій у Львівській області засвідчило, що центром (ядром) соціального-економічного розвитку виступає обласний центр та прилегла територія; встановлено, що окремі міста обласного значення в процесі соціально-економічного розвитку є «точками економічного зростання» та виступають як противага обласному центру, однак більшість з них, попри достатньо високі власні значення соціального розвитку, характеризуються відсутністю генерування позитивних ефектів для економічного розвитку прилеглих територій.

Встановлено, що реформа адміністративно-фінансової децентралізації змінила характер просторових економічних взаємовідносин у напрямі їхньої інтенсифікації. Незважаючи на наявність територій, що характеризуються низьким рівнем інтегрованості в економічному просторі та низьким рівнем соціального розвитку. Для таких територіальних громад актуальним є застосування диференційованого підходу в напрямі як активізації економічного зростання, так і підвищення рівня соціального розвитку.

10. Запропоновано концепцію забезпечення добробуту територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, що передбачає застосування громадоцентричного та диференційованого підходів з огляду на поглиблення соціально-економічної диференціації. Взаємозумовленість концептуальних цілей, спрямованих на формування організаційно-економічних та фінансових засад забезпечення добробуту територіальних громад; вдосконалення інструментарію бюджетних механізмів; стимулювання жителів територіальної громади у забезпеченні

добробуту та інтенсифікація місцевого розвитку сприятимуть зростанню рівня добробуту територіальних громад, згуртованості, посиленню відповідальності жителів за власний добробут, зменшенню соціально-економічної диференціації.

11. На основі розробленої моделі інтеграції фінансових ресурсів за напрямом (вертикальна та горизонтальна) та формами інтеграції (міжмуніципальна, міжсекторальна, муніципально-організаційна) окреслено організаційно-економічні засади міжсекторальної інтеграції бюджетних ресурсів на засадах мультиканального фінансування медичних і соціальних послуг, що дає змогу зменшити дублювання функцій органів місцевого самоврядування, оптимізувати бюджетні витрати, комплексно забезпечити надання публічних послуг, створити підґрунтя для зміцнення здоров'я та добробуту жителів територіальних громад.

12. Перспективним напрямом удосконалення бюджетних механізмів забезпечення добробуту територіальних громад є використання інноваційних підходів до посилення впливу бюджетних механізмів на забезпечення добробуту територіальних громад, що передбачає комплекс програмних заходів, а саме: створення умов для стимулювання жителів територіальної громади до власного забезпечення добробуту на засадах особистої автономії та колективної відповідальності через збереження здорового способу життя, формування нових знань, розвиток підприємницького та людського потенціалу, креативного сектору, пропагування локальної ідентичності й згуртованості. Результати виконання цих програм сприятимуть інтеграції спільноти жителів, її ресурсів та функцій.

13. Окреслено детермінанти забезпечення добробуту територіальних громад на основі ідентифікації сфер та пріоритетів розвитку, що дають змогу органам місцевого самоврядування та органам влади різних рівнів публічного управління при розробці політики місцевого та

регіонального розвитку, бюджетної політики на державному та місцевому рівнях приймати зважені рішення, спрямовані на усунення нерівностей між територіальними громадами, сприяти їхній територіальній згуртованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний словник української мови. URL: http://sum.in.ua/s/spromozhnistj (дата звернення: 20.05.2019).
2. Алєксєєв І. В., Лопушняк Г. С., Ливдар М. В. Бюджетний механізм і соціально-економічний розвиток регіонів: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2014. 248 с.
3. Артус М.М., Хижа Н.М. Бюджетна система. Київ: Видавництво Європейського університету, 2005. 220 с.
4. Б'юкенен Дж., Масгрейв Р. Суспільні фінанси і суспільний вибір: Два протилежних бачення держави. Київ: Академія, 2004. 175 с.
5. Балацький Є. О., Бойко А. О. Теоретичні підходи до визначення бюджетного потенціалу міста та основні засади його формування. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/56417.
6. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад: зміст і основні підходи. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 16. С. 71-74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_16_17 (дата звернення: 18.05.2018).
7. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). URL: http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/ 2008_2/visnik_st_13.pdf. (дата звернення: 20.06.2017).
8. Беновська Л. Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. №1. С. 30–39.
9. Бентам И. Введение в основание нравственности и законодательства / пер., предисл., примеч. Б. Г. Капустина Москва: РОССПЭН, 1998. 415 с.
10. Берталанфи Л. Общая теория систем: критический обзор / в сборнике переводов Исследованияпо общей теории систем. Москва: Прогресс, 1969. 520 с.

11. Бикадорова Н. О. Фінансова децентралізація місцевого самоврядування. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2. С. 145–151.
12. Бобровника Д. Глобалістичний потенціал територіальної громади: теоретичні підходи до визначення. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/14 (дата звернення: 02.07.2018).
13. Бондарук Т.М. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення / НАН України, Інститут економіки та прогнозування. Київ, 2009. 608 с.
14. Булавинець Т. М. Оцінювання ефективності видатків місцевих бюджетів соціального призначення: теоретичні аспекти. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2012.№ 2. С.33–38.
15. Буряченко А. Є., Філімошкіна І. О. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні. *Фінанси України*. 2018. №5. С. 56–68.
16. Бюджет України – 2014: статистичний збірник / Міністерство фінансів України. Київ, 2015. 308 с.
17. Бюджет України – 2019: статистичний збірник / Міністерство фінансів України. Київ, 2020. 298 с.
18. Бюджетна система / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 624 с.
19. Бюджетний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення: 17.05.2020).
20. Бюджетний механізм і соціально-економічний розвиток регіонів: монографія / І.В. Алєксєєв, Г.С. Лопушняк, М.В. Ливдар. Львів: Ліга-Прес, 2014. 248 с.
21. В НІСД відбулася фахова дискусія та презентація наукової доповіді «Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні». URL: https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/v-nisd-vidbulasya-fakhova-diskusiya-ta-prezentaciya-naukovoi-dopovidi (дата звернення: 18.05.2019).

22. Вакарчук Т. С. «Людський потенціал» та «людський капітал»: порівняльна характеристика. *Держава та регіони*. Сер. : Економіка та підприємництво. 2014. № 1. С. 62–67.
23. Вартісні чинники регулювання реального сектору економіки України: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Ліпич. Луцьк: Волин. нац. ун-т, 2010. 452 с.
24. Василик В. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси. Київ: Ніос, 2002. 212 с.
25. Василик О. Д., Павлюк В. Д. Бюджетна система України. Київ: Центр навч. л-ри, 2004. 544 с.
26. Вахович І. М., Зебедюк М. С. Зміст та структура ендогенного потенціалу регіону. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 41–43.
27. Вахович І.М., Камінська І.М., Недопад Г.В. Волинська область у площині соціально-економічного розвитку України. *Економічний форум*. 2020. № 2. С. 44–56.
28. Венгер В. В. Еволюція поглядів на теорію економічного зростання. Економіка і суспільство. 2016. № 2. С. 3–9.
29. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь / Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Київ, 2013. 50 с.
30. Відбулося обговорення організації надання соціальних послуг в умовах децентралізації. Міністерство соціальної політики України. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=532C688F12090A443C34ABBD95094177.app1?art_id=187681&cat_id=34941 (дата звернення: 20.07.2019).
31. Власюк Н. І., Мединська Т. В., Мельник М. І. Місцеві фінанси. Київ: Алерта, 2011. 328 с.
32. Возняк Г.В. Фінансова політика регіонального розвитку: зміст та підходи до формування. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. №2 (152). С.239–246.
33. Глущенко О. В. Добробут як імператив суспільного розвитку України. *Економічний часопис-XXI*. 2016. №156(1–2). С. 31–36.

34. Головне управління статистики у Львівській області. Офіційний сайт. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 13.10.2020)
35. Горіна Г. О. Фактори формування просторової поляризації соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 4. Т. 1. С. 187–191.
36. Грановська І.В. Економічна сутність бюджетного механізму та його еволюція у науці. *Економічний вісник університету*. 2012. Вип. 18 (1). С. 146–151.
37. Гринчишин І. М. Добробут територіальної громади: фінансове забезпечення в умовах нової парадигми регіонального розвитку / за наук. ред. І. З. Сторонянської; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 380 с.
38. Гринчишин І. М. Бюджетне забезпечення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук*: збірник матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2017. С. 22–23.
39. Гринчишин І. М. Децентралізована система соціального захисту: перші результати та виявлені ризики. *Економіко-правові засади формування та розвитку регіональної інфраструктури в умовах децентралізації економіки України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 2018 р.) URL: http://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1741.
40. Гринчишин І. М. Ефективність децентралізації надання послуг соціального захисту і соціального забезпечення. *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації* / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2017. С. 103–111. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

41. Гринчишин І. М. Необхідність зміни національних пріоритетів розвитку соціального захисту в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки*: збірник тез за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 132–133.
42. Гринчишин І. М. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту в умовах адміністративно-територіальної реформи України. *Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Полтава, 2017. С. 100–102.
43. Гринчишин І. М. Обласні програми регіонального розвитку: соціальний контекст. *Сучасні технології менеджменту*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. Луцьк, 2017. С. 263–264.
44. Гринчишин І. М. Особливості фінансування соціальних допомог в Україні. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник тез за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 85–88.
45. Гринчишин І. М. Особливості фінансування соціальних послуг в Україні. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник тез за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 18–19.
46. Гринчишин І. М. Оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та особливості їх регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2014. Вип. 5 (109). С.373–380.
47. Гринчишин І. М. Пріоритетні завдання розвитку соціального захисту в контексті децентралізації та секторальних реформ в Україні. *Модернізація публічних фінансів: стан та виклики сьогодення:* збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 52–54.

48. Гринчишин І. М. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів (соціальний захист та соціальне забезпечення). *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні* / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2016. С. 70– 76. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
49. Гринчишин І. М. Проблеми фінансування соціальних пільг в Україні. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених і студентів. Луцьк, 2015. С. 38–41.
50. Гринчишин І. М. Соціальний захист та бідність в європейських країнах: фінансовий контекст. *Фінансові механізми сталого розвитку України*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 жовтня 2018 р.). Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. С. 52–54.
51. Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 6 (134). С. 51–56.
52. Гринчишин І. М. Стратегічні орієнтири розвитку Карпатського регіону в умовах реалізації нової регіональної політики. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С.14–21.
53. Гринчишин І. М. Сучасний стан фінансового забезпечення системи соціального захисту в Україні. *Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції*: збірник тез за матеріалами ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 58–61.
54. Гринчишин І. М., Бас-Юрчишин М. А., Біль М. М. Трансформація системи соціального захисту: національні пріоритети та регіональні особливості / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2018. 172 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

55. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендогенного потенціалу / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 301 с.
56. Гринчишин І. М., Дуб А. Р. Розподіл трансфертів в умовах реформи міжбюджетних відносин. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених (22 листопада 2018 р.) Львів, 2018. С. 47–49.
57. Гринчишин І. М., Проць Н. В. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні фінансової бази органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Херсонського державного університет*. *Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. С.195–199.
58. Гринчишин І. М. Архітектоніка децентралізованої системи соціального захисту: порівняльний аналіз. *Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні*: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. І.З. Сторонянська. Львів, 2018. С. 78–88.
59. Гринчишин І. М. Еволюція теорій добробуту у постулатах економічних шкіл та концепцій. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. *Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 45–53.
60. Гринчишин І. М. Забезпечення фінансової стабільності системи соціального захисту України в умовах євроінтеграції. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 5 (115). С. 35–39.
61. Гринчишин І. М. Ідентифікація ризиків у сфері охорони здоров’я та їхній вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ. *Економічний аналіз*. 2020. № 3. С. 7–15.

62. Гринчишин І. М. Концепція добробуту територіальних громад: теоретично-еволюційний дискурс. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 2. С. 130–139.
63. Гринчишин І. М. Механізми забезпечення оптимального розподілу фінансових ресурсів територіальних громад Карпатського регіону в умовах фінансової децентралізації. *Інтелект XXI*. 2019. №6. С.58–63.
64. Гринчишин І. М. Напрями удосконалення надання соціальних послуг в територіальних громадах. *Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за заг. ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. С. 99–112.
65. Гринчишин І. М. Ризики та перспективи забезпечення ефективного надання соціальних послуг в умовах поглиблення фінансової децентралізації (на прикладі Львівської області). *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2017/46.pdf.
66. Гринчишин І. М. Соціально-економічна диференціація територіальних громад в умовах формування нової політики регіонального розвитку. *Економіка та суспільство.* 2020. Вип. 4(144). С. 36–42.
67. Гринчишин І. М. Фінансова спроможність територіальних громад в контексті оцінювання результатів адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 5(139). С. 26–32.
68. Гринчишин І. М., Бас-Юрчишин М.А. Закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад та територій Львівської області. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 78–89.
69. Гринчишин І. М., Білик О. І. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 11.С. 158–177.
70. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Потенціал територіальних громад: оцінювання та напрями підвищення

ефективності використання: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 97 с.

71. Гринчишин І. М., Біль М. М., Попадинець Н. М. Фінансова спроможність територіальних громад як необхідна умова їх функціонування. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених. (21 листопада 2019 р.). Львів, С. 56–58.
72. Гринчишин І. М., Дуб А. Р. Податкові надходження бюджетів об'єднаних територіальних громад як джерело фінансування їх розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. №6. С. 227–233.
73. Гринчишин І. М., Сторонянська І. З. Особливості формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області). *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 73–80.
74. Гринчишин І.М. Бюджетний потенціал у забезпеченні спроможних територіальних громад. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук. інтернет-конф. URL: http://confscience.webnode.com.ua.
75. Гринчишин І.М. Інституційні засади трансформації системи соціального захисту. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 6 (126). С.103–107.
76. Гринчишин І.М. Напрями підвищення ефективності використання бюджетних коштів на соціальний захист в Україні: регіональний та місцевий виміри. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С.94–102.
77. Гринчишин І.М. Наукові підходи до трактування сутності поняття «територіальна громада». *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: збірник матеріалів VIII Міжнар. заоч. наук.-практ.

конф. (27 листопада 2020 року). Запоріжжя, 2020. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/node/5539.

78. Гринчишин І.М. Повноваження органів місцевого самоврядування України та ризики першого етапу децентралізації влади. *Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (29 травня 2019 року). Полтава, 2019. С. 32–35 .
79. Гринчишин І.М. Пріоритети бюджетної політики у сфері соціального захисту. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти*: збірник тез за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Львів, 2016. С. 24−26.
80. Гринчишин І.М. Ризики реформування системи охорони здоров'я / *Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону*: науково-аналітична доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ІРД НАНУ. 2020. С. 51–58. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
81. Гринчишин І.М., Бас-Юрчишин М.А. Центро-периферійні взаємодії на внутрішньорегіональному рівні: методичні підходи до оцінювання. *Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці*: збірник матеріалів XVI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (30 листопада-4 грудня 2020 року). Ірпінь, 2020. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/32.
82. Громада територіальна. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.
83. Громада як соціальний та просторовий феномен. URL: http://www.canactions.com/article_hromada (дата звернення: 10.02.2018).
84. Громадський моніторинг бюджетів міст обласного значення Львівської області: інформаційно-аналітичне видання / за заг. ред. д.е.н., проф. Сторонянської І. З. Львів, 2014. 122 с.

85. Дем’янишин В. Г. Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів. *Формування ринкових відносин в Україні*: збірник наукових праць. Київ, 2007. Вип. 11 (78). С. 3–11.
86. Дем’янишин В. Лободіна З. Концептуальні засади бюджетного механізму соціально-економічного розвитку держави. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. Вип. 1 (83). С. 77–88.
87. Дем’янишин В. Призначення та розвиток бюджетного механізму держави. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні наукові дослідження». Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. С. 79–82.
88. Дем’янишин В. Теоретичні засади бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2007. Вип. 1 (10). С. 19–34.
89. Дем’янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 496 с.
90. Департамент фінансів Львівської обласної державної адміністрації Офіційні звіти. URL: https://loda.gov.ua/departament-finansiv (дата звернення: 20.05.2020).
91. Державна казначейська служба України URL: https://www.treasury.gov.ua/ua (дата звернення: 15.05.2020).
92. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 09.08.2019).
93. Децентралізація в Україні. Офіційний сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/gromada (дата звернення: 15.05.2019).
94. Державна стратегія регіонального розвитку URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11 (дата звернення: 17.06.2020).
95. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь / Жаліло Я.А., Шевченко О.В.,

Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. 115 с.

96. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети: монографія. Київ: Наукова думка, 2006. 511 с.
97. Дронова О. Л. Геоурбаністика. Київ, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 419 с.
98. Дубницький В. І., Комірна В. В., Ганжела І. П. Стратегія розвитку соціальної інфраструктури регіону: модель, закономірності, аргументи, актуальність, результат. *Соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 30–38.
99. Економічна енциклопедія / С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ-Тернопіль: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
100. Економічна ефективність vs соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: колективна монографія / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с.
101. Експерти проаналізували бюджети об'єднаних громад кожної області за 2018 рік. URL: https://decentralization.gov.ua/news/10674?page=3. (дата звернення: 20.08.2019).
102. Євдокімова М. О.Місцеві фінанси / ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Харків, 2014. 343 с.
103. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 14.02.2016).
104. Єпіфанов А., Сало І., Д'яконова. І. Бюджет і фінансова політика України. Київ: Наук. думка, 1997. 303 с.
105. Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2019. 115 с.
106. Жук П. В. Природно-ресурсний потенціал та природний капітал у парадигмі сталого розвитку Карпатського регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2013. Вип. 5(103). С.48–57.

107. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
108. Законопроект. Про засади адміністративно-територіального устрою. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986 (дата звернення: 03.06.2019).
109. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія. Київ: Ін-т соц-екон. стратегій, 2007. 528 с.
110. Іванишин В.В., Стельмащук А.М., Леськів І.Ю. Інституційно-інноваційне забезпечення розвитку спроможних сільських територіальних громад в умовах євроінтеграції. URL: https://www.uniep.km.ua/images/uploads/_1_2018.pdf (дата звернення: 19.12.2018).
111. Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Коронавірус проти децентралізації: ризики та виклики розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах пандемії. *Проблеми економіки*. 2020. №2. С. 209–215.
112. Іляшенко А.Х., Баєтул Г.П. Роль бюджетного механізму у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 3 (71). С. 129-134
113. Інститут громадянського суспільства. Агломерації: міжнародний досвід, тенденції, висновки для України аналітична записка. Київ, 2017. 136 с.
114. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи Національної академії наук України. Індекс регіонального людського розвитку – 2012. URL: https://idss.org.ua/ukr_index/irlr_2014 (дата звернення: 20.08.2018).
115. Калашнікова Т.М. Оцінка просторової взаємодії територіальних економічних систем Дніпропетровської області на основі індексів Морана. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 998–1005.
116. Канке В.А. Философия экономической науки. Москва: ИНФРА-М, 2009. 384 с.

117. Карпінський Б. А., Державотворчий патріотизм нації: податкова домінанта інвестиційного зростання: монографія. Львів: Колір-Про, 480 с.
118. Кейнс Д. Общая теория занятости, процента и денег. Москва, 1997. 960 с.
119. Кірейцев Г. Г., Александрова Н. М., Маслова С. О. Гроші. Фінанси. Кредит/ за ред. проф. Г. Г. Кірейцева. Житомир: ЖІТІ, 2001. 312 с.
120. Кіро О.С. Еволюція теорій регіонального розвитку в економічній науці. Вісник соціально-економічних досліджень. № 38. С. 72–83.
121. Кірнос І. О. Предмет пізнання соціальної економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2010. № 2. С. 35–39.
122. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія / О. М. Ковалюк. Львів: Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка, 2002. 396 с.
123. Колесниченко Е.А., Чернова В.В. Снижение дифференциации развития регионов как условие гармонизации национальных интересов. *Вестник ТГУ*, 2009. Вип. 7 (75). С 35–44.
124. Колот А. М. Інститути нової економіки і суспільства: сучасні форми взаємодії та розвиток. URL: http://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/Kaf+istorii+ta+teorii+gospodarstva/ZbD196rnik_tez_10_11_2016.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
125. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 20.05.2019).
126. Концепція позашкільної освіти і умовах децентралізації. URL: https://upmp.news/post_blog/kontseptsiya-pozashkilnoyi-osviti-i-umovah-detsentralizatsiyi/ (дата звернення: 20.03.2019).

127. Котенко Я. Локальна ідентичність як умова розвитку об'єднаних територіальних громад. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. С. 8–9.
128. Кох Р. Принцип 80/20. Секрет досягнення більшого за менших витрат / пер. Н. Лавська, О. Лобастова. Київ: КМ-БУКС, 2019. 400 с.
129. Кохан І. В. Бюджетний механізм як суспільно-економічна категорія. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 402–406.
130. Кравців В. С., Жук П. В. Реформа адміністративно-територіального устрою: результати, проблеми, подальші дії. *Стратегічна панорама*. 2016. № 2. С. 104-112.
131. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: монографія. Львів: Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка, 2001. 607 с.
132. Крупка М.І., Кульчицький М.І., Коваленко В.М. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в контексті децентралізації. Світ фінансів. 2018 . №3. С. 7–17.
133. Кузькін Є. Ю. Фінансово-бюджетний потенціал органів місцевого самоврядування в умовах адміністративно-територіальної реформи. Київ: ДННУ “Акад. фін. управління”, 2013. 308 с.
134. Кулакова Є.В., Брєчко А.С. Щодо поняття та сутності територіальних громад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2014. Вип. 25. URL:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvuzhpr_2014_25_12.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
135. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
136. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика. Київ: КНЕУ, 2002. 256 с.
137. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf (дата звернення: 21.10.2019).

138. Лагутін В. Д. Неоконсервативні тренди в сучасній економічній теорії. URL: http://kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/Kaf+istorii+ta+teorii+gospodarstva/ZbD196rnik_tez_10_11_2016.pdf (дата звернення: 25.03.2019).
139. Лазор О.Д. Еволюція сутності територіальної громади: аксіологічний вимір. *Держава та регіони*. 2010. №3. С. 184-193.
140. Лисяк Л. В., Сальникова Т. В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 2 (58). С. 42–56.
141. Лібанова Е.М., Гладун О.М., Лісогор Л.С. та ін. Вимірювання якості життя в Україні: аналітична доповідь / Київ, 2013. 48 с.
142. Ліберальний комунітаризм як філософія правого розвитку постмодерного суспільства. URL: https://www.constjournal.com/pub/1-2018/liberalnyi-komunitaryzm-yak-filosofiia-pravoho-rozvytku-postmodernoho-suspilstva/ (дата звернення: 29.12.2019).
143. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навч. посіб. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304 с.
144. Луніна О. І., Кириленко О. П., Лучка А. В. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів. Київ, 2010. 320 с.
145. Луніна І.О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ. *Економіка України*. 2014. №11. С. 61–75.
146. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції (колективна монографія) / відпов. за випуск Л.М. Черенько, О.В. Макарова, за ред. Е.М. Лібанової. У 2-х томах. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 436 с.
147. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015. 356 с.

148. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 13–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_12_4. (дата звернення: 17.12.2016)
149. Макстон Г., Рандерс Й. У пошуках добробуту. Доповідь Римського клубу / пер. з англ. К. Гуменюк та Я. Сотник. Київ: Пабулум, 2017. 320 с.
150. Масляк П.О., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Словник-довідник з економічної і соціальної географії світу. Київ: Лібра, 1996. 328 с. URL: http://www.geograf.com.ua/glossary/suspilno-geografichni-terminy/diferentsiatsiya-prostorova-geografichna (дата звернення: 03.02.2018).
151. Маруняк Є. О. Геопросторові дослідження і практика планування: Україна на тлі світових трендів. Київ: Фенікс, 2018. 336 с.Мацедонська С. В., Клівіденко Л. В. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах. *Гроші. Фінанси. Кредит*. 2017 Вип. 8. С.613-618.
152. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення / Міністерство соціальної політики України. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=A6075226454D1D4 29DA36A1C663CF315.app1?art_id=186223&cat_id=186195 (дата звернення: 20.09.2018).
153. Методика оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/216924251 (дата звернення: 05.12.2019).
154. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. URL: http://green.ucci.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/1_METODOLOG_YA_PLANUVANNYA_REG_ONALNOGO_ROZVYTKU.pdf
155. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / НАН України. Державна установа

«Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2016. 552 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

156. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. Оцінка фінансової спроможності 366 об'єднаних територіальних громад за 2017 р. URL: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/177/%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82_-_%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3_%D1%84%D1%96%D0%BD._%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC_366_%D0%9E%D0%A2%D0%93_%D0%B7%D0%B0_2017.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
157. Місцеві бюджети Львівської області в умовах реформи місцевого самоврядування / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів, 2015. 223 с.
158. Мокій А. І., Павліха Н. В., Науменко Н. С., Дацко О. І. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку територіальних громад України. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С.17–27.
159. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2020 р. Міністерство розвитку громад та територій України. Київ, 31 с.
160. Монтгомери Ч. Счастливый город: Как городское планирование меняет нашу жизнь. URL: https://books.google.com.ua/books?id=KRl9DwAAQBAJ&pg=PA380&lpg (дата звернення: 25.07.2020).
161. Морозова Г. С. Соціальна інфраструктура села та її вплив на сталий розвиток сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Серія : Економічні науки. 2012. Вип. 4, т. 1. С. 210–214.

162. Мурина С. Г. Методика оценки дифференциации уровня жизни населения в регионе. URL: http://www.krc.karelia.ru/doc_download.php?id=321&table_name (дата звернення: 07.12.2018).
163. Мусієздов О.О. Соціологія міста: соціокультурний вимір. *Вісник Львівського університету Серія соціол.* 2010. Вип. 4. С. 178–182.
164. На Львівщині планують 9 лікарень інтенсивного лікування. Посилання на матеріали Департаменту охорони здоровя Львівської області. URL: https://zbruc.eu/node/92940 (дата звернення: 20.05.2019).
165. Національна казначейська служба України. Офіційний сайт. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua (дата звернення: 20.05.2019).
166. Національна служба здоров'я України. Офіційний сайт. URL: https://nszu.gov.ua/e-data/dashboard/elektronna-karta-misc-nadannya-pervinnoyi-mediko-sanitarnoyi (дата звернення: 20.05.2019).
167. Нікіфоров П. О., Кузьмук С. Г. Економічна людина та біхевіористична концепція теоретичних досліджень у фінансовій науці. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2016. Вип. 774-774. С. 3–7.
168. Нечай А. А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.
169. Нова регіональна політика для нової України. Київ: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 76 с.
170. Новіков В.М. Інституціональні механізми реалізації соціального потенціалу децентралізації. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 3 (28). С. 70–82.
171. ОЕСР. Підтримання темпу процесу децентралізації в Україні. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/9789264301481-uk#page1 (дата звернення: 20.05.2019).
172. ОЕСР. Регіональний прогноз ОЕСР 2019: використання мегатрендів для міст та сільських районів. URL: https://doi.org/10.1787/9789264312838-en (дата звернення: 10.01.2019).

173. Онлайн-платформа «Відкритий бюджет». URL: https://openbudget.gov.ua/ (дата звернення: 20.05.2019).
174. Остапенко О. Г., Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток* URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909 (дата звернення: 14.06.2018).
175. Офіційні звіти Департаменту фінансів Львівської ОДА URL: https://loda.gov.ua/departament-finansiv
176. Оцінка фінансової спроможності 366 об'єднаних територіальних громад за 2018 р. URL: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/177/%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BB%D0%B5%D1%82_-_%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3_%D1%84%D1%96%D0%BD._%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC_366_%D0%9E%D0%A2%D0%93_%D0%B7%D0%B0_2018.pdf (дата звернення: 20.05.2019).
177. Павлов К. В. Экономическое ядро: сущность, элементный состав и критерии его формирования с учётом зарубежного опыта. *Культура народов Причерноморья*. 2008. № 147. С. 66–73.
178. Павлов В. І., Лукін С. О. Економічний потенціал регіону: діагностика та реалізація: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2002. 312 с.
179. Панасюк М.В., Руденко А.В. Анализ развития системы «центр-периферии» региона (на примере республики Татарстан). *Известия РАН. Серия географическая*. 2008. С. 62.
180. Парсонс Т. О Структуре социального действия. Москва: Академический Проект, 2000. 879 с.
181. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн. Київ: Знання-Прес, 2002. 495 с.
182. Патицька Х. О., Бас-Юрчишин М. А., Гринчишин І. М., Лещух І. В., Максименко А. О. Центро-периферійні взаємодії у регіоні в умовах

децентралізації: ідентифікація та методичні підходи до оцінювання : науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 85 с.

183. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2014. 220 с.
184. Петрушенко Ю. М., Костюченко Н. М. Політика місцевого розвитку, заснована на участі територіальних громад. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npdntu_ekon_2014_3_7.pdf. (дата звернення: 20.03.2019).
185. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. Москва: Прогресс, 1985. 456 с.
186. Пилипенко Г.М., Рєліна І.Є. Соціальна справедливість у світовій економіці: одвічний конфлікт держави і ринку. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2017. № 4(60). С. 9–15.
187. Пикулькина А. В. Экономика муниципального сектора. Москва, 2008. 464 с.
188. Підгрушний Г.П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства. *Український географічний журнал*. 2013. №4. С. 40–47.
189. Пісоцький В.А. Зміст та основні складові розвитку територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування. URL http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2014-01(11)/22.pdf (дата звернення: 11.10.2016).
190. Пітюлич М. М., Машіко К. С., Кудак К. М., Пауш М. М. Потенціал територіальної громади: особливості формування і розвитку. Молодий вчений. 2016. № 4. С. 155-160.

191. Перепелюкова О. В. Роль соціальної інфраструктури регіону в розвитку транскордонного співробітництва України. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_2_39.
192. Потенціал ендогенного зростання економіки України / М.І. Скрипниченко, Т.І. Приходько, В.Р. Сіденко та ін. ; за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 436 с.
193. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text.
194. Про деякі питання створення госпітальних округів. Постанова КМУ від 27 листопада 2019 р. № 1074. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF
195. Про дошкільну освіту: Закон України від 11 липня 2001 року№ 2628-III із змінами і доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14 (дата звернення: 15.06.2019).
196. Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14 (дата звернення: 15.06.2019).
197. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text (дата звернення: 17.07.2020).
198. Про затвердження Порядку вибору лікаря, який надає первинну медичну допомогу, та форми декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.03.2018 № 503. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0347-18#Text
199. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 22.08.2019).

200. Про Основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки. URL: https://ips.ligazakon.net/document/DH6G500A?an=400 (дата звернення: 14.08.2019).
201. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Кабінет Міністрів України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 (дата звернення: 20.10.2018).
202. Прокопишак К. В. Регулювання розвитку соціальної сфери села в умовах становлення ринкових відносин. Львів: Українські технології, 2002. 262 с.
203. Прокопа І. В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку. Київ: Ін-т економіки НАН України, 1996. 172 с.
204. Прядко В. В., Сокровольська Н. Я. Гносеологічні аспекти функціонування бюджетного механізму. *Економічний аналіз-XXI*. 2014. № 11-12. С. 53-56.
205. Раджан Р. Третій стовп: як ринки та держава забувають про спільноту. URL: https://hub.kyivstar.ua/reviews/tretij-stolp-kak-rynki-i-gosudarstvo-zabyvayut-o-soobshhestve/ (дата звернення: 13.07.2019).
206. Реалізація Концепції розвитку системи громадського здоров'я в Полянській ОТГ. URL: https://polyanska-gromada.gov.ua/news/1555403593/ (дата звернення: 17.01.2019).
207. Регіональна політика Європейського Союзу / за ред. В. Чужикова. Київ: КНЕУ, 2016. 495 с.
208. Ресурсне забезпечення об’єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / Борщ Г. А. та ін. Київ, 2017. 107 с.
209. Реформування системи управління у сфері соціальної політики в рамках децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. Міністерство соціальної політики України. URL: http://www.msp.gov.ua/timeline/Decentralizaciya-vladi-.html (дата звернення: 03.06.2019).

210. Романюк С. А. Децентралізація: теорія та практика застосування: монографія. Київ, 2018. 216 с.
211. Романюк С.А. Розвиток регіонів у відкритій економіці: теорія, політика, практика: монографія. Київ: НАДУ, 2013. 375 с.
212. Рядно О. А., Беркут О. В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження. диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2016. № 2. С. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2016_2_10 (дата звернення: 03.12.2017).
213. Семигіна Т. В. "Громада" чи "спільнота"? (інтерпретації феномену громади сучасними науковцями). Нова парадигма. 2014. Вип. 123. С. 186-195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2014_123_21 (дата звернення: 20.05.2019).
214. Скотт Дж. Оружие слабых: повседневное сопротивление и его значение. Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире. Под ред. Т. Шанина М., 1992. С. 285–286.
215. Сміт А. Добробут націй: дослідження про природу та причини багатства народів. Київ: Port Royal, 2001. 596 с.
216. Сорока Р.С., Благун І.Г. Бюджетна система. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 236 с.
217. Соціальні ресурси децентралізації управління: механізми мобілізації та ефективного використання / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк, В.П. Вишневський та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 480 с.
218. Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації: науково-аналітична доповідь / наук.ред. д.е.н., проф. І.З. Сторонянська. Львів: ІРД НАНУ, 2019. 104 с.
219. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

220. Спасів Н. Я. Критеріальні ознаки територіальної громади: сучасні науково-методологічні контури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія: Економіка. 2018. № 10. С. 110-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2018_10_19 (дата звернення: 11.11.2018).
221. Стале ендогенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / за ред. І. З. Сторонянської. Львів: ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України", 2019. 501 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: http://ird.gov.ua/irdp/p20190009.pdf (дата звернення: 18.08.2020).
222. Статистичні методи оцінки регіонального розвитку / О. В. Раєвнєва, І. В. Аксьонова, Г. І. Свидло. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 68 с.
223. Сторонянська І.З. Міжрегіональні інтеграційні процеси в Україні: тенденції та перспективи розвитку: монографія. Львів: ІРД НАНУ, 2009. 392 с.
224. Сторонянська І.З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції: монографія. Львів: ІРД НАНУ, 2010. 324 с.
225. Сторонянська І.З., Шульц С.Л. Міжрегіональна інтеграція в Україні: монографія. Львів: Арал, 2007. 292 с.
226. Сторонська І., Гринчишин І., Прокопюк А. Трансформації механізмів фінансування соціального захисту в умовах адміністративно-територіальної реформи України. Східна *Європа: економіка, бізнес та управління*. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/54.pdf. (дата звернення: 12.01.2019).
227. Сторонянська І.З., Беновська Л.Я. Бюджетне забезпечення сфери освіти в територіальних громадах Карпатського регіону: виклики сучасних реформ. Фінанси України. 2017. № 7. С. 7–24.
228. Стратегія реформування охорони здоров'я. Асоціація міст. URL: https://www.auc.org.ua/galuz/ohorona-zdorovya.

229. Сухарська Л.В. Організація фінансового забезпечення розвитку територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ.упр. Київ, 2019. 23 с.
230. Столяров В., Островецький В. Методологічні основи фіскальної децентралізації в Україні в контексті аналізу світового досвіду управління державними доходами. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. №1 (147). С. 52–62.
231. Танклевська Н. С. Удосконалення державної фінансової політики. *Продуктивні сили України.* 2009. № 1. С. 56–61.
232. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
233. Територіальна громада: знаннєвість, дієвість: монографія / Ю.О. Куц та ін. Харків, 2011. 340 с.
234. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В.С.Кравців. Львів, 2016. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).
235. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
236. Територіальні фінансові ресурси Західного прикордонного регіону України: історія, сьогодення, перспективи : монографія / За наук. ред. д.е.н., проф. М. І. Карліна. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. С. 255–269.
237. Тимечко І. Р. Узагальнення підходів щодо сутності територіальної громади України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія Економіка.* 2017. Вип. 1(7). С.164–170. URL:

http://www.msu.edu.ua/visn/wp-content/uploads/2017/05/1-7-1-2017-27.pdf (дата звернення: 5.08.2017).

238. Теслюк Р. Т. Зміст категорії «якість життя населення»: суспільно-географічний аспект. *Географія і сучасність*: зб. наук. праць Нац. педагог. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 4. Київ: Вид-во нац. педагог. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2003. Вип. 10. С. 263–270.
239. Ткач С. М. Оцінка рівня ефективності інвестиційної діяльності у містах та районах Львівської області. Регіональна економіка. 2012. № 3. С. 86-95.
240. Торік у Кам'янка-Бузький район залучили майже 1 млн євро іноземних інвестицій. Прес-служба ЛОДА. URL: https://loda.gov.ua/news?id=34353 (дата звернення: 12.10.2020)
241. Тулай О. І. Державні фінанси і сталий людський розвиток: концептуальні домінанти та діалектична єдність: монографія. Тернопіль: Економічна думка, ТНЕУ, 2016. 414 с.
242. Тульчинська ОТГ створила унікальний хаб позашкільної освіти. URL: http://www.vin.gov.ua/news/ostanni-novyny/19062-tulchynska-oth-stvoryla-unikalnyi-khab-pozashkilnoi-osvity (дата звернення: 7.02.2019).
243. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство / перекл. з нім. Київ: ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. 262 с.
244. У Тлумацькій ОТГ розробили Програму громадського здоров'я. URL: https://decentralization.gov.ua/news/11759 (дата звернення: 15.01.2019).
245. Фещенко Н. М. Сутність та особливості децентралізації: понятійний апарат URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/6998/1/VZNAU_2016_1_2_167-179.pdf (дата звернення: 1.07.2017).
246. Фінанси / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2012. 687 с.
247. Фінанси України: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Карліна, О. А. Івашко. Київ, Кондор. 2018. 332 с.

248. Фінансова архітектоніка / За редакцією д.е.н., проф. І.М. Вахович. Луцьк: Волиньполіграфтм, 2014. 488 с.
249. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. М. А. Козоріз;. НАН України. Ін-т регіон. досліджень. Львів, 2012. 307 с.
250. Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України: монографія / за ред. д.е.н., проф. Т. Г. Васильціва. Львів: Видавництво ТзОВ «Ліга-Прес», 2016. 596 с.
251. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку: монографія / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; За наук. ед. д.е.н., проф. Сторонянської І. З. Львів, 2014. 438 с.
252. Формування і функціонування бюджетної системи України / С.О. Булгакова, О.Т. Колодій, Л.В. Єрмошенко та ін.; за заг. ред. АА Мазаракі. Київ: Книга, 2003. 344 с.
253. Фридман М. Капитализм и свобода / пер. с англ. Москва: Новое издательство, 2006. 240 с.
254. Фромм Е. Мати чи бути / перекл. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ: Український письменник, 2010. 222 с.
255. Цумарєв М. І., Громада як суб'єкт культури локальної демократії Політологія. 2018. №3. С. 82-89.
256. Чаговець Л.О., Чаговець В.В., Діденко А.С. Концептуальний базис оцінки та прогнозування нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів. *Инструментальные средства моделирования систем в информационной экономике.* Харьков: ВШЭМ – ХНЭУ им. С. Кузнеца, 2019. 472 с.
257. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 272 с.
258. Швери Р. Теоретическая социология Джеймса Коулмена: аналитический обзор. *Социологический журнал*. 1996. Т. 2, № 1–2. С. 62–81.

259. Шмитт К. Левиафан в учении о государстве Томаса Гоббса / пер. Д.В. Кузницына. Санкт-Петербург, 2006. 299 с.
260. Шрьодер П. Лібералізм: принципи і цінності лібералізму та їхній вплив на політичні цілі / перекл. В. Климченко. Київ, 2014. 28 с.
261. Шульц С. Л., Сторонянська І. З. Регіональна соціально-економічна асиметрія: сутнісні ознаки та чинники. *Економічний форум*. 2013. № 1. С. 161–165.
262. Шульц С. Л., Тибінка І. Я. Чинники внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в сучасних економічних теоріях. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 1. С. 25-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_1_7. (дата звернення: 17.06.2018).
263. Шумляєва І.Д. Функціональна характеристика діяльності територіальної громади. *Регіональне та муніципальне управління*. 2013. №2. С. 83-89.
264. Эрроу К. Коллективный выбор и индивидуальные ценности. Москва: ГУ ВШЭ, 2004. 201 с.
265. Эрхард Л. Благосостояние для всех. URL: http://orel.rsl.ru/nettext/foreign/erhapd/erhpred.htm (дата обращения: 3.10.2017).
266. Юрій С. І., Бескид. Й.М. Бюджетна система. Київ: Таксон, 2002. 256 с.
267. Як Львів стає новою фабрикою Європи. URL: https://mind.ua/publications/20187633-yak-lviv-stae-novoyu-fabrikoyu-evropi (дата звернення: 5.10.2020).
268. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 186–193.
269. A territorial approach to the Sustainable Development Goals. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ba1e177d-en/index.html?itemId=/content/component/ba1e177d-en#tablegrp-d1e4682 (last accessed: 21.01.2019).

270. About PLACED. URL: https://placedproject.eu/about-placed/ (last accessed: 17.05.2018).
271. Allain-Dupré. Decentralisation trends in OECD countries: a comparative perspective for Ukraine. URL: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Decentralisation-trends-in-OECD-countries.pdf (last accessed: 20.05.2019).
272. Arak P., Ivanov A., Peleah M. et al. «National Human Development Report Poland 2012. Local and Regional Development». URL: https://books.google.com.ua/books?id=5CfcDQAAQBAJ&pg=PA2&lpg=PA2&dq= The European Charter of Local Self-Government, available at: https://rm.coe.int/168007a088 (last accessed: 28.02.2019).
273. Balaguer-Coll M.T., Brun-Martos M. I., Márquez-Ramos L., Prior D. (2018) Local government efficiency: determinants and spatial interdependence. pp.1478-1494 https://doi.org/10.1080/00036846.2018.152745 дата звернення: 3.08.2020)
274. Barca F., McCann Ph., Rodríguez Pose A. The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x. (last accessed: 23.07.2018).
275. Bell C., Newby H. Community Studies, London: Unwin. URL: http://infed.org/mobi/community/ (last accessed: 20.05.2019).
276. Bell D. Communitarianism. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118785317.weom020091 (last accessed: 29.08.2019).
277. Benedek J. Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania. Eastern Journal of European Studies. 2015. № 6. P.49-61.
278. Bergvall D., Charbit C., Kraan D.-J., Merk O. Intergovernmental transfers and decentralised public spending, OECD Network on Fiscal Relations Across Levels of Government. 2006. URL:

https://www.oecd.org/tax/federalism/37388377.pdf. (last accessed: 18.05.2019).

279. Beyond Components of Wellbeing: The Effects of Relational and Situated Assemblage. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s11245-013-9164-0 (last accessed: 8.12.2018).
280. Becker I. G. Investment in Human Capital. *Journal of Political Economy*. 1962. № 70(5). P. 9–49.
281. Bhattacharyya J. Theorizing Community Development. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15575330409490110?src=re (last accessed: 22.12.2018).
282. Bończak-Kucharczyk E., Herbst K., Chmura K. Jak władze lokalne mogą wspierać przedsiębiorczość. Warszawa: Fundacja Inicjatyw *Społeczno-Ekonomicznych, Fundacja Promocji Małychi Średnich Przedsiębiorstw,* 1998. URL: https://poig.parp.gov.pl/files/74/81/93/Lokalne.pdf. (last accessed: 22.10.2019).
283. Burchi F. A. Review of the Literature on Well-Being in Italy: A Human Development Perspective URL: https://www.academia.edu/10294051/A_Review_of_the_Literature_on_Well-Being_in_Italy_A_Human_Development_Perspective (дата звернення: 10.03.2019).
284. Chapman M., and Kirk K. Lessons for Community Capacity Building: A Summary of Research Evidence. Research Department Scottish Homes. URL: http://docs.scie-socialcareonline.org.uk/fulltext/scothomes30.pdf (дата звернення: 16.07.2018).
285. Chatry I. (2017). Fiscal decentralisation and subnational finance: strengthening local level capacity. Regional Development Policy Division OECD. URL: https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Fiscal-decentralisation-and-subnational-finance-ENG.pdf (last accessed: 29.03.2019).
286. Chicago agency for planning. Municipal Capacity: strategy paper URL: https://www.transformillinois.org/wp-

content/uploads/2018/03/MunicipalCapacityStrategyPaper_November-2017.pdf (дата звернення: 04.10.2017).

287. Deeming C., Hayes D. Worlds of Welfare Capitalism and Wellbeing: A Multilevel Analysis. *Journal of Social Policy*. 2012. Vol. 41. P. 811–829.
288. Duranton G., Puga D. Micro-foundations of urban agglomeration economies. *Handbook of Regional and Urban Economics*. 2004. Vol. 4. P. 2063–2117.
289. Empowering Local Action through Neo-Endogenous Development. The Case of LEADER in England. URL: URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/soru.12089 (last accessed: 7.02.2019).
290. Etzioni A. Monochrome Society. Princeton : Princeton University Press, 2003. 336 p.
291. Eurostat (2020). General government expenditure by function (COFOG) URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/GOV_10A_EXP__custom_568224/default/table?lang=en (last accessed: 20.05.2020).
292. Eurostat (2020). People at risk of poverty or social exclusion. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (last accessed: 20.05.2020).
293. Fathallah O. Local Finance and Development. URL: https://www.uclg.org/en/organisation/structure/committees-working-groups/local-finance-and-development (last accessed: 05.04.2019).
294. Halásková R., Halásková M. Local governments in EU countries: competences and financing of public services. *Scientific papers of the university of Pardubice*. 2017. P. 53.
295. Hayward W., Lara Montero A., Merchán Paúles L. Bringing together Europe with local communities: social services priorities for the European Semester 2018. *The European Social Network*. Brighton. 2017. P. 70.
296. Hillery G.H. Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology*. 1955. V. 20. P. 111-119.

297. Hrynchyshyn I. Financial protection and social inclusion of displaced people with disabilities. Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності: збірник тез за матеріалами III міжнародної науково-практичної конференції. Кременчук, 2015. С. 47–48.
298. Hrynchyshyn I. Financial provision of social sphere development of the Carpathian region under the fiscal decentralization. Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє: збірник тез за матеріалами Науково-практичної інтернет-конференції. Київ: КНЕУ, 2017. С. 147–148.
299. Hrynchyshyn I. M. Local finance in the provision of the community wellbeing: comparative analysis of Poland and Ukraine. Local finance in the provision of the community wellbeing: comparative analysis of Poland and Ukraine „Zeszyty Naukowe WSB w Poznaniu" 2019, t. 86, nr 3. PP. 23-32.
300. Hrynchyshyn I., Bil M., Popadynets N., Leshchuh I., Patytska K. Theoretic interpretation of the components of territorial communities‟ endogenous capacity. Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities / Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 2. PP. 19–30.
301. Hrynchyshyn I., Panukhnyk O., Bil M., Popadynets N., Patytska Kh., Leshchuh I. Scientific-methodical foundations of estimation of territorial communities' endogenous capacity in Ukraine in conditions of decentralization. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management, 2019. pp. 314-319 URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917669.
302. Hrynchyshyn I.M. Assessment of the efficiency of social protection financing under local reform of Ukraine. *Organizational and economic mechanisms of development of the financial system*. ISMA University. Riga: «Landmark» SIA, 2016. P. 27 – 35.
303. Hrynchyshyn I.M. Decentralized system of social protection in the EU: a comparative perspective for Ukraine. Zeszyty Naukowe WSEI seria:

EKONOMIA, 15 (1/2018), s. 205–215. URL: http://www.wydawnictwo.wsei.eu/index.php/znec/article/view/667.

304. Hrynchyshyn I.M. Identified threats and prospects of improving the system of social protection of the population of united territorial communities (on the example of the Carpathian region). Perspectives-journal on economic issues. 2018. Volume 5. P.71-81.
305. Hrynchyshyn I.M. The costs of social protection and reduce the risk of poverty: the experience of European countries. Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених. Львів, 2017. С. 25-26.
306. Hrynczyszyn I., Bas-Jurczyszyn M. Elementy okresu przejsciowego rozwoju regionalnych rynkow ubezpieczenia zdrowotnego w Ukrainie w kontekscie reformowania ochrony zdrowia. Nauka i studia. 2015. № 17 (148). С. 48–55.
307. Iain E., Andrew R. The Anthropology of Welfare 1998. 288 p.
308. James P. Advances in Urban Sustainability Urban Sustainability in Theory and Practice Circles of sustainability. London Routledge, 2015. 25 p.
309. Joshua L., Dzhygyr Y. Efficient Allocation of Resources for Decentralised Provision of Social Services in Kosovo, Department for International Development. 2011. URL: http://fisco-id.com/download.php?m=an&l=en&id=140 (last accessed: 20.05.2019).
310. Kee Y. Multi-dimensional Model of Community Well-Being from a Public Service Soongsil University / Handbook of Community Well-Being Research. PP.69-83. URL: https://www.researchgate.net/publication/312011553_Multi-dimensional_Model_of_Community_Well-Being_from_a_Public_Service_Delivery_Perspective (last accessed: 20.01.2019).
311. Koprić I., Wollmann H., Marcou G. Evaluating Reforms of Local Public and Social Services in Europe: more evidence for better result. URL: https://books.google.com.ua (last accessed: 22.05.2018).

312. Kraeger P., Cloutier S., Talmage C. (2017). New Dimensions in Community Well-Being. URL: 10.1007/978-3-319-55408-2. https://www.researchgate.net/publication/321526710_New_Dimensions_in_Community_Well-Being (last accessed: 20.05.2019).
313. Kulcsár L. HDI in micro regions in Hungary URL: https://www.academia.edu/17843664/HDI_in_micro_regions_in_Hungary (last accessed: 18.03.2019).
314. Lee S., Kim Yu. Economy Doesn't Buy Community Wellbeing: a Study of Factors Shaping Community Wellbeing in South Korea. URL: https://www.researchgate.net/publication/328915569_Economy_Doesn't_Buy_Community_Wellbeing_a_Study_of_Factors_Shaping_Community_Wellbeing_in_South_Korea (last accessed: 20.05.2019).
315. Lennon S. Patience Measuring a Nation's Well-Being. URL: http://www.freeassociations.org.uk (last accessed: 11.09.2018).
316. Mahadea D.T., Rawat A.D. Economic growth, income and happiness: an exploratory study. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1813-6982.2008.00181.x (last accessed: 15.04.2019).
317. Marquardt D., Wegener S., Möllers J. Does the EU LEADER Instrument Support Endogenous Development and New Modes of Governance in Romania?: Experiences from Elaborating an MCDA Based Regional Development Concept. URL: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/097300521200600202 (last accessed: 5.02.2019).
318. Murgas F., Klobučník M. (2017). Community Well-Being or Quality of Place? A Few Notes and Their Application in Czech Republic. URL: 10.1007/978-3-319-55408-2_3. https://www.researchgate.net/publication/318178139_Community_Well-Being_or_Quality_of_Place_A_Few_Notes_and_Their_Application_in_Czech_Republic (last accessed: 18.05.2019).

319. Oates W. E. Fiscal Decentralization. New York: Harcourt Brace Jovanowich, Inc, 1972.
320. OECD (2020), Subnational governments in OECD countries: Key data (brochure), OECD, Paris, available at: www.oecd.org/regional/regional-policy (last accessed: 25.05.2020).
321. OECD (2020). Decentralisation and Regionalisation in Bulgaria : Towards Balanced Regional Development. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/b5ab8109-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/b5ab8109-en&_csp_=4b1319ee002c3427874d97aca0071308&itemIGO=oecd&itemContentType=book#section-d1e1271 (last accessed: 19.07.2020)
322. OECD (2019). Regional Outlook Leveraging Megatrends for Cities and Rural Areas. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264312838-en/index.html?itemId=/content/publication/9789264312838-en (last accessed: 19.07.2020)
323. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)How's life: measuring well-being. URL: https://www.voced.edu.au/content/ngv%3A48930 (last accessed: 01.02.2019).
324. Partridge M. D., Rickman D. S.The Geography of American Poverty: Is There a Need for Place-Based Policies? Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research, 2006. 371 p.
325. Phillips Rh. Purdue University, West Lafayette, IN, USA
326. Pociūtė-Sereikienė G. (2019) Peripheral regions in Lithuania: the results of uneven development, Regional Studies, Regional Science, 6:1, pp.70-77, DOI: 10.1080/21681376.2019.1571437. (дата звернення: 18.07.2020)
327. Quality of life indicators - overall experience of life URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_overall_experience_of_life (last accessed: 29.05.2020).

328. Roffey S. Inclusive and exclusive belonging – the impact on individual and community well-being. Educational & Child Psychology. 2013. Vol. 30 No. 1. PP.38-49.
329. Sarason S. B. The psychological sense of community: Prospects for a community psychology. Jossey-Bass. URL: https://psycnet.apa.org/record/1975-01813-000 (last accessed: 15.05.2018).
330. Servillo, L., Russo, A.P., Barbera, F. and Carrosio, G. (2016). Inner Peripheries: towards an EU place-based agenda on territorial peripherality. Italian Journal of Planning Practice, (6)1, pp. 42-75. available at: http://www.ijpp.it/index.php/it/article/view/68 дата звернення: 20.09.2020)
331. Schultz T. Investment in Human Capital. *The American Review*. 1961. № 1. P. 1–17.
332. Skica T., Bem A., Zygadlo K. The role of local government in the process of entrepreneurship development. *E-Finanse: Financial Internet Quarterly*. University of Information Technology and Management, Rzeszów. 2013, vol. 9/ nr. 4. P. 1-24.
333. Smith M. K. Local Education. Community, conversation, action. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=pTnlAAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Smith,+M.+K.+(1994)+Local+Education.+Community,+conversation,+action,+Buckingham:+Open+University+Press.&ots=6C1WBPo31-&sig=deZGHtdWH5_HuusH8ESbQUia3pI&redir_esc=y#v=onepage&q=Smith%2C%20M.%20K.%20(1994)%20Local%20Education.%20Community%2C%20conversation%2C%20action%2C%20Buckingham%3A%20Open%20University%20Press.&f=false / (last accessed: 22.06.2017).
334. Socio-economic potential on the Polish-Ukrainian border. Jaroslaw, Poland, 2017. PP. 226–235.
335. Stiglitz J. The welfare state in the twenty-first century, Columbia University. URL: http://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2017/06/Welfare-Chapter-JS.pdf (last accessed: 20.05.2019).

336. Storonyanska I., Hrynchyshyn I., Dub A., Patytska Kh. Property taxes in the structure of local governments' income: EU vs Ukraine. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu 2020, t. 90, №1. P. 29-38.
337. Storonyanska I., Patytska Kh., Hrynchyshyn I., Chemerys V. Spatial disproportions in development of territorial community under conditions of administrative and financial decentralization. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2020. №. 4. Vol. 6. p. 43-62.
338. Storonyanska, I., Hrynchyshyn, I., Dub, A., & Horga, I. Fiscal decentralization in Europe in the context of social protection development / Economic Annals-XXI. 2019. 175(1-2). 24-28 pp. URL: http://soskin.info/ea/2019/175-1-2/20197.html.
339. Sumner L. W. Welfare, Happiness, and Ethics. 1999. 256 p.
340. System transformations of the national economy: challenges and expectations. Collective monograph edited by O. Vlasiuk, O. Ilyash, V. Voloshyn. University of Economy Publishing, Bydgoszcz, Poland, 2016. P.168-178.
341. The Spatial and Economic Transformation of Mountain Regions - Landscapes as Commodities URL: https://bioone.org/journals/Mountain-Research-and-Development/volume-39/issue-4/mrd.mm244.1/The-Spatial-and-Economic-Transformation-of-Mountain-Regions--Landscapes/10.1659/mrd.mm244.1.full (дата звернення: 10.07.2018).
342. Tiebout C. M. A Pure Theory of Local Expenditure, *Journal of Political Economy*, 1956. V.2. 64. P.416–424.
343. VanderWeele T. Measures of Community Well-Being: a Template. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s42413-019-00036-8 (last accessed: 13.07.2018).
344. Veenhoven R. Greater Happiness for a Greater Number. J Happiness Stud 11, 605–629 (2010). URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10902-010-9204-z#Tab4 (last accessed: 9.04.2018).

345. Wallace J. Wellbeing and Devolution Reframing the Role of Government in Scotland, Wales and Northern Ireland 169 p. URL: http://www.palgrave.com/gp/series/15247 (last accessed: 03.12.2018).
346. Wiseman J., Brasher K. What Is Community Wellbeing? URL: https://www.takingcharge.csh.umn.edu/enhance-your-wellbeing/community/what-community-wellbeing (last accessed: 17.02.2018).
347. Zon A., Muysken J. Health and endogenous growth. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11252369 (last accessed: 25.03.2019). Pociūtė-Sereikienė G. (2019) Peripheral regions in Lithuania: the results of uneven development, Regional Studies, Regional Science, 6:1, pp.70-77, DOI: 10.1080/21681376.2019.1571437. (дата звернення: 18.07.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Гринчишин І. М. Добробут територіальної громади: фінансове забезпечення в умовах нової парадигми регіонального розвитку / за наук. ред. І. З. Сторонянської; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 380 с.

2. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендогенного потенціалу / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 301 с. *Особистий внесок здобувача – Територіальна громада та її спроможність: теоретичний дискурс (п.1.1); Структурування ендогенного потенціалу та його роль у забезпеченні спроможності територіальних громад (п.1.3.); Науково-методичні засади оцінювання ефективності використання ендогенного потенціалу територіальних громад (п.1.4.); Особливості використання бюджетного потенціалу територіальних громад в Україні (п.2.3.); Стратегічні орієнтири ефективного використання ендогенного потенціалу територіальних громад в світлі забезпечення їх спроможності (п.3.4.).*

3. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). *Особистий внесок здобувача – Місцеві бюджети міст та районів: динаміка змін (п. 4.1.); Наповнення бюджетів об'єднаних територіальних громад надходженнями від оподаткування юридичних осіб (7.1.); Ризики реформування системи*

охорони здоров'я (10.2.); Архітектоніка децентралізованої системи соціального захисту: порівняльний аналіз (10.3.).

4. Економічна ефективність *vs* соціальна справедливість: пріоритети розвитку України на етапі подолання кризи: колективна монографія / НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. Київ, 2019. 350 с. *Особистий внесок здобувача – Удосконалення соціального захисту населення територіальних громад, С.250–255.*

5. Стале ендогенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 501 с. *Особистий внесок здобувача – Стратегування розвитку регіонів на засадах цілеорієнтованого підходу, С. 407–415.*

6. Hrynchyshyn I., Bil M., Popadynets N., Leshchuh I., Patytska K. Theoretic interpretation of the components of territorial communities" endogenous capacity. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities* / Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 2. P. 19–30. *Особистий внесок здобувача – Бюджетний потенціал у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, С 20–25.*

7. Гринчишин І. М., Бас-Юрчишин М. А., Біль М. М. Трансформація системи соціального захисту: національні пріоритети та регіональні особливості / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2018. 172 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). *Особистий внесок здобувача – Розділ 1. Система соціального захисту в світлі трансформаційних процесів, С. 7–52.*

8. Socio-economic potential on the Polish-Ukrainian border. Jaroslaw, Poland, 2017. P. 226–235. *Особистий внесок здобувача – The transformation of the social security system in the conditions of administrative and territorial reform: Polish experience and opportunities for Ukraine.*

9. System transformations of the national economy: challenges and expectations: Collective monograph / ed. by O. Vlasiuk, O. Ilyash, V. Voloshyn; University of Economy Publishing. Bydgoszcz, 2016. 357 p. *Особистий внесок здобувача – Reforming the structural funds: challenges for the EU regional policy, P. 168–172.*

10. Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за наук. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської Львів, 2014. 438 с. *Особистий внесок здобувача – Особливості фінансування розвитку соціальної сфери регіону, концептуальні напрями забезпечення ефективності формування використання фінансових ресурсів соціального страхування в регіоні, С. 299*–334.

11. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. М. А. Козоріз. НАН України; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2012. 307 с. *Особистий внесок здобувача – Інвестиційний потенціал у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, С. 258*–273.

Статті у наукових фахових виданнях України

12. Гринчишин І. М. Еволюція теорій добробуту у постулатах економічних шкіл та концепцій. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. *Серія «Економіка»*. 2020. № 1. С. 45–53. *(Index Copernicus)*.

13. Storonyanska I., Patytska Kh., Hrynchyshyn I., Chemerys V. Spatial disproportions in development of territorial community under conditions of administrative and financial decentralization. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2020. №. 4, Vol. 6. P. 43–62. (*Web of Science*). *Особистий внесок здобувача – запропоновано рівні ідентифікації центро-периферійних взаємодій в регіоні та акцентовано на їхньому формуванні та розвитку на рівні територіальних громад.*

14. Гринчишин І. М. Ідентифікація ризиків у сфері охорони здоров'я та їхній вплив на функціонування територіальних громад в умовах реалізації сучасних реформ. *Економічний аналіз*. 2020. № 3. С. 7–15. *(Index Copernicus).*

15. Гринчишин І. М., Бас-Юрчишин М.А. Закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад та територій Львівської області. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 49. С. 78–89. *(Index Copernicus). Особистий внесок здобувача – здійснено аналітичне дослідження соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій.*

16. Соціально-економічна диференціація територіальних громад в умовах формування нової політики регіонального розвитку. *Економіка та суспільство.* 2020. Вип. 4(144). С. 36–42. *(Index Copernicus).*

17. Гринчишин І. М. Концепція добробуту територіальних громад: теоретично-еволюційний дискурс. *Моделювання регіональної економіки*. 2019. № 2. С. 130–139.

18. Гринчишин І. М. Фінансова спроможність територіальних громад в контексті оцінювання результатів адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 5(139). С. 26–32. *(Index Copernicus).*

19. Storonyanska I., Hrynchyshyn I., Dub A., Horga I. Fiscal decentralization in Europe in the context of social protection development. *Economic Annals-XXI*. 2019. 175(1-2). P. 24–28. *(Scopus) Особистий внесок здобувача – розроблено триетапний підхід до компаративного аналізу бюджетного забезпечення системи соціального захисту*.

20. Гринчишин І. М. Механізми забезпечення оптимального розподілу фінансових ресурсів територіальних громад Карпатського регіону в умовах фінансової децентралізації. *Інтелект XXI*. 2019. №6. С.58–63. *(Index Copernicus).*

21. Гринчишин І. М., Дуб А. Р. Податкові надходження бюджетів об'єднаних територіальних громад як джерело фінансування їх розвитку. *Бізнес Інформ*. 2019. №6. С. 227–233. *(Index Copernicus, Research Bible,*

Advanced Science Index, Open Academic Journals Index). Особистий внесок здобувача – детерміновано залежність бюджетів територіальних громад від надходжень податку на доходи фізичних осіб платників бюджетної сфери та приватних підприємств.

22. Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 6 (134). С. 51–56. *(Index Copernicus).*

23. Гринчишин І.М. Напрями підвищення ефективності використання бюджетних коштів на соціальний захист в Україні: регіональний та місцевий виміри. *Регіональна економіка*. 2018. № 4. С.94–102. *(Index Copernicus).*

24. Гринчишин І.М. Інституційні засади трансформації системи соціального захисту. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 6 (126). С.103–107. *(Index Copernicus).*

25. Гринчишин І. М. Ризики та перспективи забезпечення ефективного надання соціальних послуг в умовах поглиблення фінансової децентралізації (на прикладі Львівської області). *Ефективна економіка*. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2017/46.pdf. *(Index Copernicus).*

26. Гринчишин І. М. Стратегічні орієнтири розвитку Карпатського регіону в умовах реалізації нової регіональної політики. *Регіональна економіка*. 2017. № 4. С.14–21. *(Index Copernicus).*

27. Сторонянська І., Гринчишин І., Прокопюк А. Трансформації механізмів фінансування соціального захисту в умовах адміністративно-територіальної реформи України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/54.pdf. *Особистий внесок здобувача – обґрунтовано особливості трансформації бюджетних механізмів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. (Index Copernicus).*

28. Гринчишин І. М. Забезпечення фінансової стабільності системи соціального захисту України в умовах євроінтеграції. *Соціально-економічні*

проблеми сучасного періоду України. 2015. Вип. 5 (115). С. 35–39. *(Index Copernicus).*

29. Гринчишин І. М., Сторонянська І. З. Особливості формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області). *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 73–80. *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано надходження та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування та їх вплив на забезпечення добробуту жителів територіальних громад. (Index Copernicus).*

30. Гринчишин І. М., Проць Н. В. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні фінансової бази органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. С.195–199. *(Index Copernicus).Особистий внесок здобувача – структуровано доходи органів місцевого самоврядування.*

31. Гринчишин І. М. Оцінювання параметрів діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні та особливості їх регіонального розвитку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2014. Вип. 5 (109). С.373–380. *(Index Copernicus).*

32. Гринчишин І. М., Білик О. І. Інформаційне забезпечення процесу трансформації ресурсів недержавних пенсійних фондів в інвестиції регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 11.С. 158–177. *(Scopus). Особистий внесок здобувача – розроблено механізми трансформації фінансових ресурсів суб'єктів економіки в інвестиції регіону.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

33. Storonyanska I., Hrynchyshyn I., Dub A., Patytska Kh. Property taxes in the structure of local governments' income: EU vs Ukraine. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2020. T. 90. N 1. P. 29–38. (Poland). *Особистий внесок здобувача – здійснено порівняльних аналіз транспортного податку в структурі доходів місцевих бюджетів України та країн ЄС.* (*Index Copernicus, BazEkon, PBN, POL-Index).*

34. Hrynchyshyn I. M. Local finance in the provision of the community wellbeing: comparative analysis of Poland and Ukraine. *Zeszyty Naukowe WSB w Poznaniu*. 2019. T. 86. N. 3. P. 23–32. (Poland) (*Index Copernicus, BazEkon, PBN, POL-Index).*

35. Hrynchyshyn I., Panukhnyk O., Bil M., Popadynets N., Patytska Kh., Leshchuh I. Scientific-methodical foundations of estimation of territorial communities' endogenous capacity in Ukraine in conditions of decentralization. URL: https://www.atlantis-press.com/proceedings/smtesm-19/125917669. (France). *Особистий внесок здобувача – запропоновано методичний підхід до оцінювання бюджетного потенціалу та здійснено його апробацію на прикладі об'єднаних територіальних громад України.*

36. Hrynchyshyn I.M. Decentralized system of social protection in the EU: a comparative perspective for Ukraine. *Zeszyty Naukowe WSEI. seria: EKONOMIA*. 15 1/2018. P. 205–215. URL: http://www.wydawnictwo.wsei.eu/index.php/znec/article/view/667. (Poland). *(Index Copernicus).*

37. Hrynchyshyn I.M. Identified threats and prospects of improving the system of social protection of the population of united territorial communities (on the example of the Carpathian region). *Perspectives-journal on economic issues*. 2018. Vol. 5. P.71–81. (Slovakia).

38. Hrynchyshyn I.M. Assessment of the efficiency of social protection financing under local reform of Ukraine. *Organizational and economic mechanisms of development of the financial system*. 2016, N. 27. P. 27–35. (Latvia).

39. Hrynczyszyn I., Bas-Jurczyszyn M. Elementy okresu przejsciowego rozwoju regionalnych rynkow ubezpieczenia zdrowotnego w Ukrainie w kontekscie reformowania ochrony zdrowia. *Nauka i studia*. 2015. № 17 (148). С. 48–55. (Poland).

Особистий внесок здобувача – охарактеризовано механізми фінансування медичних послуг.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

40. Гринчишин І.М. Наукові підходи до трактування сутності поняття «територіальна громада». *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: збірник матеріалів VIII Міжнар. заоч. наук.-практ. конф. (27 листопада 2020 року). Запоріжжя, 2020. URL: http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/node/5539.

41. Гринчишин І.М., Бас-Юрчишин М.А. Центро-периферійні взаємодії на внутрішньорегіональному рівні: методичні підходи до оцінювання. *Обліково-аналітичні й статистичні методи та моделі в оподаткуванні, бізнесі, економіці*: збірник матеріалів XVI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (30 листопада-4 грудня 2020 року). Ірпінь, 2020. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/32. *Особистий внесок здобувача – запропоновано методичний підхід до оцінювання центро-периферійних взаємодій в регіоні.*

42. Гринчишин І. М., Біль М. М., Попадинець Н. М. Фінансова спроможність територіальних громад як необхідна умова їх функціонування. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених. (21 листопада 2019 р.). Львів, С. 56–58. *Особистий внесок здобувача – оцінено фінансову спроможність територіальних громад.*

43. Гринчишин І.М. Повноваження органів місцевого самоврядування України та ризики першого етапу децентралізації влади. *Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (29 травня 2019 року). Полтава, 2019. С. 32–35 .

44. Гринчишин І. М. Пріоритетні завдання розвитку соціального захисту в контексті децентралізації та секторальних реформ в Україні. *Модернізація публічних фінансів: стан та виклики сьогодення:* збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2018. С. 52–54.

45. Гринчишин І.М. Бюджетний потенціал у забезпеченні спроможних територіальних громад. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук. інтернет-конф. URL: http://confscience.webnode.com.ua.

46. Гринчишин І. М., Дуб А. Р. Розподіл трансфертів в умовах реформи міжбюджетних відносин. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених (22 листопада 2018 р.) Львів, 2018. С. 47–49. *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано види трансфертів та особливості їхнього розподілу.*

47. Гринчишин І. М. Соціальний захист та бідність в європейських країнах: фінансовий контекст. *Фінансові механізми сталого розвитку України*: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 жовтня 2018 р.). Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. С. 52–54.

48. Гринчишин І. М. Децентралізована система соціального захисту: перші результати та виявлені ризики. *Економіко-правові засади формування та розвитку регіональної інфраструктури в умовах децентралізації економіки України*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Харків, 2018 р.) URL: http://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/view/1741.

49. Hrynchyshyn I.M. The costs of social protection and reduce the risk of poverty: the experience of European countries. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти*: збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених. Львів, 2017. С. 25–26.

50. Гринчишин І. М. Обласні програми регіонального розвитку: соціальний контекст. *Сучасні технології менеджменту*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених. Луцьк, 2017. С. 263–264.

51. Гринчишин І. М. Бюджетне забезпечення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми розвитку*

природничих та гуманітарних наук: збірник матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк, 2017. С. 22–23.

52. Гринчишин І. М. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту в умовах адміністративно-територіальної реформи України. *Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Полтава, 2017. С. 100–102.

53. Гринчишин І. М. Необхідність зміни національних пріоритетів розвитку соціального захисту в умовах фінансової децентралізації. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки*: збірник тез за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 132–133.

54. Hrynchyshyn I. Financial provision of social sphere development of the Carpathian region under the fiscal decentralization. *Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє*: збірник тез за матеріалами Наук.-практ. інтернет-конф. Київ: КНЕУ, 2017. С. 147–148.

55. Гринчишин І.М. Пріоритети бюджетної політики у сфері соціального захисту. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти*: збірник тез за матеріалами Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Львів, 2016. С. 24−26.

56. Гринчишин І. М. Особливості фінансування соціальних допомог в Україні. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник тез за матеріалами ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 85–88.

57. Гринчишин І. М. Сучасний стан фінансового забезпечення системи соціального захисту в Україні. *Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції*: збірник тез за матеріалами ІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 58–61.

58. Гринчишин І. М. Особливості фінансування соціальних послуг в Україні. *Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки*: збірник тез за матеріалами ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 18–19.

59. Гринчишин І. М. Проблеми фінансування соціальних пільг в Україні. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: збірник тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених і студентів. Луцьк, 2015. С. 38–41.

60. Hrynchyshyn I. Financial protection and social inclusion of displaced people with disabilities. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності*: збірник тез за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. Кременчук, 2015. С. 47–48.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

61. Гринчишин І.М. Ризики реформування системи охорони здоров'я / *Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону*: науково-аналітична доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ІРД НАНУ. 2020. С. 51–58. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

62. Патицька Х. О., Бас-Юрчишин М. А., Гринчишин І. М., Лещух І. В., Максименко А. О. Центро-периферійні взаємодії у регіоні в умовах децентралізації: ідентифікація та методичні підходи до оцінювання: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2020. 85 с. *Особистий внесок здобувача – розроблено механізми трансформації фінансових ресурсів суб'єктів економіки в інвестиції регіону.*

63. Ризики та перспективи формування податкових надходжень ОТГ. *Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації*: науково-аналітична доповідь / наук.ред. д.е.н., проф. І.З. Сторонянська. Львів: ІРД НАНУ, 2019. С. 24–31; С. 51–61. *Особистий внесок здобувача – місцеві бюджети міст та районів: динаміка змін.*

64. Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Потенціал територіальних громад: оцінювання та напрями

підвищення ефективності використання: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 97 с. *Особистий внесок здобувача – ендогенний потенціал територіальних громад як основа забезпечення їх спроможності, методика оцінювання ефективності використання ендогенного потенціалу територіальних громад в Україні (п. 1.); аналіз ендогенного потенціалу територіальних громад та оцінювання ефективності його використання (п. 2.3.); напрями підвищення ефективності використання ендогенного потенціалу територіальних громад в світлі забезпечення їх спроможності (п.* 3.*).*

65. Гринчишин І. М. Напрями удосконалення надання соціальних послуг в територіальних громадах. *Розвиток соціальної сфери територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації*. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; за заг. ред. С. Л. Шульц. Львів, 2018. С. 99–112.

66. Гринчишин І. М. Архітектоніка децентралізованої системи соціального захисту: порівняльний аналіз. *Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні*: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. І.З. Сторонянська. Львів, 2018. С. 78–88.

67. Фінанси України: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Карліна, О. А. Івашко. Київ, Кондор. 2018. 332 с. *Особистий внесок здобувача – цільові централізовані фонди соціального страхування»,* С. 141–167.

68. Гринчишин І. М. Ефективність децентралізації надання послуг соціального захисту і соціального забезпечення. *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації* / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред.

В. С. Кравців. Львів, 2017. С. 103–111. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

69. Гринчишин І. М. Проблеми фінансового забезпечення соціальної сфери в контексті планування та виконання місцевих бюджетів (соціальний захист та соціальне забезпечення). *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні* / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2016. С. 70– 76. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

70. Місцеві бюджети Львівської області в умовах реформи місцевого самоврядування / наук. ред. І. З. Сторонянська. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2015. 223 с. *Особистий внесок здобувача – проаналізовано видатки галузі соціального захисту та соціального забезпечення, С. 49–55.*

71. Громадський моніторинг бюджетів міст обласного значення Львівської області: інформаційно-аналітичне видання / за заг. ред. д.е.н., проф. І. З. Сторонянської Львів, 2014. 122 с. *Особистий внесок здобувача – охарактеризовано міста обласного значення як фінансово-економічні центри області,* С. 6–13.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

№ з/п	Назва конференції, круглого столу	Місце проведення	Форма участі
1	XV Міжнародна науково практична конференція «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика	Луцьк, 2010 р.	очна
2	XVI Міжнародна науково практична конференція «Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика	Луцьк, 2011 р.	очна
3	Міжнародна науково-практична інтернет конференція «Актуальні проблеми сучасності»	Львів, 2014 р.	заочна

4	Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент, маркетинг, підприємництво : проблеми і перспективи розвитку»	Сімферополь, 2014 р.	заочна
5	Всеукраїнська науково-практична конференція «Економіка України в умовах сучасних геополітичних трансформацій»	Львів, 2015 р.	очна
6	VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством»	Луцьк, 2015 р.	очна
7	III Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності»	Кременчук, 2015 р.	заочна
8	Всеукраїнська науково-практична конференція інтернет-конференція молодих вчених і студентів «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами»	Луцьк, 2015 р.	очна
9	II Міжнародна науково-практична конференція «Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки»	Київ, 2016 р.	заочна
10	II Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми і перспективи соціально-економічного розвитку України в умовах європейської інтеграції»	Київ, 2016 р.	заочна
11	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти»	Львів, 2016 р.	заочна
12	Науково-практична інтернет-конференція «Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє»	Київ, 2017 р.	заочна
13	III Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки»	Дніпро, 2017 р.	заочна
14	IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки»	Львів, 2017 р.	очна

15	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці»	Полтава, 2017 р.	заочна
16	II Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних»	Луцьк, 2017 р.	очна
17	Міжнародна науково практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Сучасні технології менеджменту»	Луцьк, 2017 р.	очна
18	II Міжнародна науково-практична конференція «Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти»	Львів, 2017 р.	очна
19	Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Економіко-правові засади формування та розвитку регіональної інфраструктури в умовах децентралізації економіки України»	Харків, 2018 р.	заочна
20	I Міжнародна науково-практична конференція «Фінансові механізми сталого розвитку України»	Харків, 2018 р.	заочна
21	Всеукранська науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України	Львів, 2018 р.	Очна
22	Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (	м.Переяслав-Хмельницький, 2018 р.	заочна
23	Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація публічних фінансів: стан та виклики сьогодення»	Київ, 2018 р.	заочна
24	Всеукраїнська науково-практична конференція «Реформа адміністративно-територіального устрою в Україні: реалії та перспективи	Полтава, 2019 р.	очна
25	Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України»	Львів, 2019 р.	очна

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

01008 м. Київ вул. Грушевського, 5

тел: (044) 255-43-52e-mail: Kaplin.Serhii@rada.gov.ua, kaplinsergii@gmail.com

№ 102/2735 від «13» травня 2016 р.

Заступнику директора з наукової роботи
ДУ «Інституту регіональних досліджень
ім.М.І.Долішнього НАН України»
д.е.н., проф. І.З. Сторонянський

Довідка
про використання результатів науково-аналітичної записки на тему:
«Напрями підвищення ефективності використання бюджетних коштів на Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні (на регіональному та місцевому рівнях)»

Шановна Ірино Зеновіївно!

Мною, як народним депутатом України, першим заступником голови Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення розглянуто лист ДУ «Інституту регіональних досліджень ім.М.І.Долішнього НАН України» від 25 грудня 2015р. № 7/362 щодо можливості практичного використання результатів досліджень, викладених у науково-аналітичній записці на тему: «Напрями підвищення ефективності використання бюджетних коштів на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні (на регіональному та місцевому рівнях)», підготовленої у відділі регіональної фінансової політики к.е.н., н.с. Гринчишин І.М.

Повідомляємо, що проведена оцінка є своєчасною та має практичну цінність, рекомендації науково-аналітичної записки будуть використані при підготовці пропозицій щодо реформування системи соціального захисту та соціального забезпечення, зокрема, в частині надання пропозицій до нової редакції Закону України «Про соціальні послуги».

З повагою

Народний депутат України
Перший заступник Голови Комітету ВРУ
з питань соціальної політики, зайнятості
та пенсійного забезпечення **С.М. Каплін**

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
Вх. № 976
17 10 2017 р.

ЗГІДНО
З ОРИГІНАЛОМ
ПОМІЧНИК-СЕКРЕТАР

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-22-08, факс: 255-33-07

№ 04-14/14-2542 "02" жовтня 2017 р.

Сторонянська І.З.
Окуш П.В.
Борщевський В.В.
До відома і матеріалів
тем.
17.10.2017

Директору Інституту регіональних досліджень імені М.І.Долішнього Національної академії наук України КРАВЦІВУ В.С.
Козельницька, 4
Львів-26
79026

Шановний **Василе Степановичу!**

У Комітеті Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування опрацьовано підготовлену науковцями ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього Національної академії наук України» наукову доповідь «Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації» та повідомляється про значну практичну цінність поданих матеріалів як для законодавчої роботи Комітету, так і для розвитку реформи децентралізації в Україні.

З повагою

Голова Комітету **С.ВЛАСЕНКО**

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
Вх. № 247
"17" 12. 20 р.

МІНІСТЕРСТВО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, БУДІВНИЦТВА ТА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ (МІНРЕГІОН)

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіаль
вул.Велика Житомирська,9,м.Київ, 01601; (044) 590-4-776;
e-mail: YarovenkoNP@minregion.gov.ua

_____ № _____ на № _____ від_____

Сторожинська І.З.
До відома і матеріалів теми.
17.XII.2018

Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього Національної академії наук України»

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України опрацювало наукову доповідь «Механізми адміністративно- фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні» надіслану листом Інституту від 05.10.2018 № 7/277 та повідомляє.

Питання, що розглянуті в науковій доповіді можуть бути застосовані у розробці проектів нормативно-правових актів.

Генеральний директор **С. ШАРШОВ**

ДЛЯ ДОКУМЕНТІВ

Поп'юк Людмила
284-06-64

МІНРЕГІОН
№8/13.4/1241-18 від 28.11.2018
1473628 Підписано ЕЦП Шаршов С.І.

НАЦІОНАЛЬНА СЛУЖБА ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
(НСЗУ)
просп. Степана Бандери, 19, м. Київ, 04073, (044) 426-67-77, код згідно з ЄДРПОУ 42032422
e-mail: info@nszu.gov.ua

№ 255/2-10-19
від "16" 01 2019 р.

на № _____
від "____" _____ 20__ р.

Заступнику директора з наукової роботи Інституту регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього
НАН України, доктору економічних наук, професору
Сторонянській І.З.
вул. Козельницька, 4, м. Львів-26

Шановна Ірино Зеновіївно!

Національною службою здоров'я України розглянуто Ваш лист від 03.01.2018 № 22-11-19 щодо перспектив впровадження медичного страхування в системі охорони здоров'я та за результатами розгляду повідомляємо.

Перш за все, хочемо висловити свою щиру подяку Вам та Вашим співробітникам за активну позицію та участь у реформуванні системи охорони здоров'я.

Інформацію, зазначену в науково-аналітичній записці, взято до відома та буде враховано в подальшій роботі.

З повагою
Голова О.ПЕТРЕНКО

Роман Мурдзюк (044) 221-08-21

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
(МОЗ України)
вул. М. Грушевського, 7, м. Київ, 01601, тел. (044) 253-61-94, E-mail: moz@moz.gov.ua,
web:http://www.moz.gov.ua, код ЄДРПОУ 00012925

11.02.2019 № 25.5.2 – 154/20/3569 На № 7/350 від 21.12.2018

Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України

Директорат медичних послуг Міністерства охорони здоров'я України розглянув науково-аналітичну записку щодо перспектив впровадження медичного страхування в системі охорони здоров'я України, надіслану зі зверненням від 21.12.2018 року № 7/350 та повідомляє.

Наведені пропозиції в науково-аналітичну записці можуть бути враховані при розробці нормативно-правових актів в встановленому законом порядку.

Генеральний директор
Директорату медичних послуг **О. Сухорукова**

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
Вх. № 23
4 03 2019 р.

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
05.03 46 2020 р.

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел./факс: 255-32-05, 255-20-75

№ 04-23/14-1031 "25" лютого 2020 р.

Стороженко І.З.
До відома і матеріалів теми.
5.03.2020

Директору Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долішнього Національної академії наук України,
доктору економічних наук, професору

КРАВЦІВУ В.С.

Шановний Василю Степановичу!

Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування засвідчує Вам свою повагу та інформує, що народні депутати України – члени Комітету ознайомлені з надісланою Вами науково-аналітичною доповіддю «Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації».

Пригідно дозвольте висловити Вам особисто та співробітникам очолюваного Вами Інституту щиру подяку за забезпечення Комітету якісними рекомендаціями з актуальних питань законотворчості.

З повагою

Голова Комітету **А.КЛОЧКО**

Сторожинська І.З.
До відома і використання
роботи.
25.08.2020

МІНІСТЕРСТВО
РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою
вул. Велика Житомирська, 9, м. Київ, 01601; тел. (044) 590-47-81; e-mail: Pavliuchenko.NO@minregion.gov.ua

_____ № _____ на № _____ від_____

Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього» Національної академії наук України

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою Міністерства розвитку громад і територій України розглянув лист Державної установи «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього» Національної академії наук України від 17.07.20 № 8/247 та в межах компетенції повідомляє.

Науково-аналітична доповідь «Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону», підготовлена Інститутом регіональних досліджень імені М.І. Долішнього Національної академії наук України, опрацьована експертною групою розвитку місцевого самоврядування Директорату та в подальшому будуть використані в роботі у процесі реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Генеральний директор **Сергій ШАРШОВ**

ДЛЯ ДОКУМЕНТІВ

Арсенюк Т.А.
тел. 590-47-81

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
25.08 2020 р.

МІНРЕГІОН
№8/34.4/5851-20 від 12.08.2020
1727117 Підписано ЕЦП

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ
39
25 02 2020

МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіаль
вул. Велика Житомирська, 9, м. Київ, 01601; тел. (044) 590-47-81; e-mail: PavliuchenkoNO@minregion.gov.ua

_____ № _____ на № _____ від_____

Стороненко І.З.
До відома і матеріалів теми
25.02.2020

Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього Національної академії наук Україні»

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою Міністерства розвитку громад та територій України опрацював науково-аналітичну доповідь "Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації" надіслану листом Інституту 03.02.19 № 8/56 та в межах компетенції повідомляє.

Питання, що розглянуті в аналітичній записці можуть бути застосовані у розробці проектів нормативно-правових актів.

Генеральний директор **С. ШАРШОВ**

МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ КОД 37471923 ДЛЯ ДОКУМЕНТІВ

Шилкін Максим
Поп'юк Людмила
284-06-64

МІНРЕГІОН
№7/13.4/2329-20 від 10.02.2020
1642454 Підписано ЕЦП

ЗГІДНО
З ОРИГІНАЛОМ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
вул. Винниченка,18, м. Львів, 79008, тел. (032) 299-91-00, факс (032) 261-23-99
www.loda.gov.ua, e-mail: kancel@loda.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00022562

_____ № _____ На № _____ від _____

9 листопада 2015 р.
№ 5/34-7656/0/2-15-10

Стороненська І.З.
До відома і матеріалів теми.
10.XI.2015

Директорові ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»
Кравціву В.С.

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
Вх. № 226
«10» листопада 2015 р.

Щодо практичного використання поданих матеріалів

Шановний Василю Степановичу!

Розглянувши результати досліджень відділу регіональної фінансової політики, представлені в науково-аналітичному виданні "Місцеві бюджети Львівської області в умовах реформи місцевого самоврядування", відзначаємо їх актуальність і цінність для керівників та працівників органів влади різних рівнів управління.

Повідомляємо, що отримані результати щодо оцінювання фінансової спроможності органів місцевого самоврядування будуть використані в роботі відповідних департаментів обласної державної адміністрації, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття управлінських рішень щодо формування об'єднаних територіальних громад.

З повагою
Голова **О.М. Синютка**

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
Вх. № 1
"04" січня 2016 р.

УКРАЇНА

РАХУНКОВА ПАЛАТА

Територіальне управління Рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях

79068, Україна, м. Львів, вул. Лінкольна, 2, тел. (032) 293-30-31, факс (032) 293-30-34,
e-mail: rp@ac-rada.gov.ua, ltu@ac-rada.gov.ua

28.12.2015 № 22-19/289
На № від

Сторонянська І.З.
До відома та матеріалів теми.
4.01.2016

Директору ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» Кравціву В.С.

Ознайомившись з представленими науково-аналітичними матеріалами з моніторингу місцевих бюджетів Львівської області за 2013-2014рр., підготовленими у відділі регіональної фінансової політики Інституту (проф. Сторонянською І.З., к.е.н. Беновською Л.Я., к.е.н. Возняк Г.В., к.е.н. Музикою І.З., к.е.н. Гринчишин І.М., інж. Ключник Л.Я., асп. Патицькою Х.О.), відзначаємо їх актуальність і цінність для керівників та працівників органів влади різних рівнів управління, зокрема для керівників відповідних департаментів Рахункової палати України.

Повідомляємо, що отримані результати проведеного аналізу та оцінки формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів Львівської області та аналіз використання субвенцій з державного бюджету місцевими бюджетами Львівської області, мають практичну цінність та будуть використані в роботі територіального управління рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях.

Начальник територіального управління
Рахункової палати по Львівській,
Волинській, Рівненській, Тернопільській,
Івано-Франківській та Закарпатській областях В.Ф.Піхоцький

Рахункова палата * Україна * м. Львів
ТЕРИТОРІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ПО ЛЬВІВСЬКІЙ, ВОЛИНСЬКІЙ, РІВНЕНСЬКІЙ, ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ, ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ТА ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
"ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ"
Вх. № 245
"17" 10 2017 р.

УКРАЇНА

ЗГІДНО
З ОРИГІНАЛОМ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

вул.Грушевського, 21, м.Івано-Франківськ, 76004, тел. (0342)55-22-91, факс 55-21-86
E-mail: oda@if.gov.ua Код ЄДРПОУ 20567921

10.10.17 № 6137/1/1-17/01-140 На № 1/213 від 13.06.17.

Стороненська І.З.
Жук П.В.
Борщевський В.В.
До відома і матеріалів
тем.
17.10.2017

Директору ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього Національної академії наук України», доктору економічних наук, професору п. В. Кравціву

Шановний Василю Степановичу !

Обласна державна адміністрація висловлює щиру подяку за підготовлену фахівцями Інституту регіональних досліджень імені М. І. Долішнього Національної академії наук України та надану листом від 13.06.2017 р. № 11213 наукову доповідь «Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні».

Представлені Вами матеріали щодо системної оцінки ефективності першого етапу реформування адміністративно-територіального устрою України, фінансової децентралізації, секторальних реформ, перспектив та ризиків утворення об'єднаних територіальних громад є актуальними та активно використовуються в роботі фахівцями галузевих департаментів та управлінь облдержадміністрації, а також членами регіональної робочої групи з підготовки перспективного плану формування територій громад області та регіональної комісії з оцінки та забезпечення проведення попереднього конкурсного відбору інвестиційних програм та проектів регіонального розвитку, що можуть реалізуватися за рахунок коштів державного фонду регіональною розвитку. Зазначені матеріали стали суттєвою допомогою в роботі щодо впровадження реформ в області.

Облдержадміністрація зацікавлена та буде вдячна за надання аналогічних матеріалів з територіального розвитку та регіональної політики, а також результатів досліджень, які проводить Ваш Інститут.

З повагою

Заступник голови облдержадміністрації **Богдан Кобилянський**

Н. Шеремета

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЯ

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
м-н Київський, 9, м. Луцьк, 43027, факс (0332) 778 126, e-mail: secretar@geko.voladm.gov.ua код ЄДРПОУ 40177594

_____ № _____ на № _____ від _____

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»

ДОВІДКА
про використання результатів науково-аналітичної записки на тему: «Щодо напрямів підвищення ефективності формування фінансового потенціалу територіальних громад у Волинській області»

Департаментом економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації розглянуто науково-аналітичну записку «Щодо напрямів підвищення ефективності формування фінансового потенціалу територіальних громад у Волинській області», підготовлену працівниками Інституту с.н.с., к.е.н. Гринчишин І. М. і с.н.с., к.е.н., доц. Дубом А. Р.

Зазначимо, що в науково-аналітичній записці детально охарактеризовано власні доходи місцевих бюджетів України загалом та об'єднаних територіальних громад Волинської області, зокрема; проведено групування ОТГ Волинської області за структурою джерел податкових надходжень їх бюджетів; з'ясовано роль місцевих податків, податку на доходи фізичних осіб та акцизного податку на пальне у формуванні власних доходів ОТГ Волинської області, виявлено пов'язані з цим ризики; розкрито перспективи та запропоновано шляхи нарощення власних доходів об'єднаних територіальних громад.

У науково-аналітичній записці багато слушних зауважень в частині підвищення фінансової спроможності територіальних громад Волинської області в контексті реалізації адміністративно-територіальної реформи; розширення джерел та нарощення обсягів фінансових ресурсів в структурі фінансового забезпечення розвитку територіальних громад Волинської області.

Повідомляємо, що інформацію науково-аналітичної записки буде використано у практичній діяльності департаменту при прийнятті управлінських рішень.

Директор Ігор ЧУЛІПА

Сертифікат 51BEF806000000000000000000000000000001
Підписувач Чуліпа Ігор Дмитрович

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
м-н Київський, 9, м. Луцьк, 43027, факс (0332) 778 126, e-mail: secretar@geko.voladm.gov.ua код СДРПОУ 40177594

_____ № _____ на № _____ від _____

ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»

ДОВІДКА

про використання результатів науково-аналітичної записки на тему: «Ендогенний інвестиційний потенціал територіальних громад як чинник зміцнення їх спроможності»

В науково-аналітичній записці «Ендогенний інвестиційний потенціал територіальних громад як чинник зміцнення їх спроможності», підготовленій к. е. н., н. с. Лещух І.В., к. е. н., с. н. с. Гринчишин І.М. та к. е. н., н. с. Патицькою Х.О., представлено результати комплексного оцінювання ендогенного інвестиційного потенціалу територіальних громад Волинської області, яке дозволило здійснити порівняння інвестиційної привабливості та рівня забезпечення інвестиційної безпеки окремих територіальних громад.

Рекомендації щодо ідентифікації факторів нарощення та чинників дестабілізації інвестиційного потенціалу сприятимуть прийняттю обґрунтованих управлінських рішень щодо соціально-економічного та просторового розвитку адміністративних одиниць Волинської області та будуть враховані в діяльності департаменту економіки та європейської інтеграції в ході розроблення, оновлення та реалізації регіональних цільових програм, плану заходів з реалізації Стратегії розвитку Волинської області на 2018-2020 роки.

Директор Ігор ЧУЛІПА

Сертифікат 51BEF806000000000000000000000000000001
Підписувач Чуліпа Ігор Дмитрович
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

...УСТАНОВА
...ЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
...ОГО НАН УКРАЇНИ
40
25 02 20

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ

пл.Героїв Майдану, 1, м.Кропивницький-22, 25022, тел. (0522) 24-18-54,
e-mail: public@economika.kr-admin.gov.ua, код в ЄДРПОУ 02742131

_____№_____

на №_____від _____

Стороженська І.З.
До відома і матеріалів теми.
25.02.2020

Державна установа "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього Національної академії наук України"

вул.Козельська,4, м. Львів-26, 79026

Про науково-аналітичну доповідь

Розглянувши науково-аналітичну доповідь "Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації" (далі – доповідь), надіслану на адресу департаменту листом від 03 лютого 2020 року №9/56, повідомляємо наступне.

Аналітичні матеріали, викладені у доповіді, щодо результатів оцінювання впливу процесів адміністративно-фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток територій (регіонів, районів, міст та об'єднаних територіальних громад) дають краще розуміння особливостей та проблем функціонування міських та сільських громад в умовах реформ децентралізації.

З метою опрацювання та практичного застосування науково-аналітичних матеріалів місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування під час здійснення своїх повноважень доповідь розміщено у вільному доступі у рубриці "У допомогу об'єднаній територіальній громаді" офіційного сайту департаменту економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації.

Також, запропонований науково-аналітичний матеріал буде врахований під час формування програми економічного та соціального розвитку області на 2021 рік та інших програмних документів, пов'язаних з регіональним розвитком.

Заступник директора департаменту **Світлана СОЛОМАХА**

Наталія Мизин 24 13 53

Кіровоградська обласна державна адміністрація
Департамент економічного розвитку і торгівлі

ДЕПУТАТ
ДРОГОБИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

від 22 жовтня 2020 р.

Заступнику директора з наукової роботи
ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М. І. Долішнього НАН України»
д.е.н., проф. Сторонянській І.З.

Постійна комісія Дрогобицької міської ради з питань планування бюджету, фінансів, цінової політики та інвестицій розглянула лист ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України» та в межах компетенції повідомляє, що матеріали науково-аналітичної записки «Тенденції та закономірності соціально-економічного розвитку територіальних громад та територій (на прикладі Львівської області)», підготовленої к.е.н. Гринчишин І.М. та к.е.н. Тимечко І.Р. взяті до уваги при підготовці рекомендацій та пропозицій на сесію Дрогобицької міської ради.

Голова постійної комісії ради
з питань планування бюджету, фінансів,
цінової політики та інвестицій **Р. Курчик**

ВХ. № 322

Новострілищанська селищна рада

Жидачівського району Львівської області

81714 смт. Нові Стрілища вул.. Шевченка 12 ; тел. 69-330; 69-130 ,
код ЄДРПОУ 04369452 e.mail: novistrylyshcha@ukr.net

29 грудня 2018 року № 635

Довідка
про врахування рекомендацій науково-аналітичної записки
«Виконання самоврядних повноважень в сфері соціального захисту та надання соціальних послуг територіальними громадами в умовах децентралізації влади»

Повідомляємо, що результати науково-аналітичної записки щодо виконання самоврядних повноважень в сфері соціального захисту та надання соціальних послуг територіальними громадами в умовах децентралізації влади, підготовленої старшим науковим співробітником ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» к.е.н., с.н.с. Гринчишин І.М. враховані в діяльності Новострілищанської територіальної громади.

Зокрема, в громаді створено Комунальну установу «Центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)» Новострілищанської селищної ради, яка почне свою діяльність з 2019року. Рекомендації щодо перспектив функціонування та можливостей розвитку вказаного Центру за рахунок надання соціальних послуг були враховані при розроблені Статуту КУ «Центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)».

Матеріали викладені в аналітичній записці, спонукали виконавчий комітет селищної ради та депутатський корпус прийняти рішення про створення служби в справах дітей Новострілищанської селищної ради. Рішення про, що було прийняте в грудні 2018 року. Зазначена служба почне працювати з 02.01.2019 року.

Ми будемо рекомендувати іншим ОТГ врахувати в своїй діяльності щодо сфери соціального захисту та надання соціальних послуг результати науково-аналітичної записку підготовленої старшим науковим співробітником ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» к.е.н., с.н.с. Гринчишин І.М.

Селищний голова Г. КОЗЯР

Громадська організація
Львівська обласна організація
активної реабілітації
неповносправних осіб
«Стимул»

79038, Львів, вул.Медової Печери 11/59, тел/моб. +380678026720
р/р 260053467, в АКБ "Львів",МФО 325268,ЗКПО25256611
E – mail: stymul.lviv@gmail.com

№ 3 від 22.12.2018р

Заступнику директора з наукової роботи ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», д.е.н., проф. Сторонянській І. З.

ДОВІДКА

про використання результатів науково-аналітичної записки на тему:
"МЕХАНІЗМИ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ВИКОНАННІ ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД"

ГО «Львівська обласна організація активної реабілітації неповносправних осіб «Стимул» розглянула лист ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» щодо можливості практичного використання рекомендацій викладених у науково-аналітичній записці на тему: «Механізми участі громадських організацій у виконанні функцій соціального захисту на рівні територіальних громад», підготовлену у відділі регіональної фінансової політики к.е.н., с.н.с. Гринчишин І.М.

У науково-аналітичній доповіді містяться слушні рекомендації щодо алгоритму участі громадських організацій у наданні соціальних послуг. Повідомляємо, що інформацію науково-аналітичної записки буде використано у практичній діяльності ГО «Львівська обласна організація активної реабілітації неповносправних осіб «Стимул» з метою надання соціальних послуг на рівні територіальних громад. ГО планує співпрацювати з органами місцевого самоврядування, в тому числі, використовуючи інструмент соціального замовлення.

Голова Правління
ГО ЛООАРНО «Стимул» **О.А. Бас**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа
«ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені М. І. Долішнього
Національної академії наук України»

Козельницька, 4, Львів-26, 79026, тел. (032) 270-71-68, факс (032) 270-70-58; e-mail: irr@mail.lviv.ua

№ 8/402 від "4" 12 2022р.
На № _____ від "___" _____20 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження Гринчишин І.М. при викладанні дисциплін для здобувачів третього освітньо-наукового рівня в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

Отримані в дисертації розробки використовуються при викладанні дисциплін «Фінанси соціальної сфери» та «Управління фінансами домогосподарств» для здобувачів третього освітньо-наукового рівня в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України» в частині висвітлення фундаментальних та прикладних засад дослідження фінансів соціальної сфери та управління фінансами домогосподарств, теорії та методології дослідження фінансів соціальної сфери; механізмів управління фінансами домогосподарств.

Заступник
директора з наукової роботи
д.е.н., проф. І.З. Сторонянська

Додаток Б

Систематизація наукових підходів до тлумачення категорії “бюджетний механізм”

№ з/п	Автор	Сутність категорії “бюджетний механізм”	Основні позиції у визначенні			
			основний зміст	функціональна складова	суб’єкт реалізації	призначення (мета)
1	2	3	4	5	6	7
1.	Артус М.М., Хижа Н.М. [3]	система економічних заходів впливу на забезпечення мобілізації оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету, їх найефективнішого розміщення та найбільш економного використання задля забезпечення соціального-економічного розвитку суспільства, визначеного економічною політикою держави	система економічних заходів впливу	мобілізація, розміщення та економне використання фінансових ресурсів	держава	забезпечення соціального-економічного розвитку суспільства,
2.	Алєксєєв І.В., Лопушняк Г.С. [2]	система методів, інструментів і форм, інструментів і засобів, за допомогою яких реалізуються певні управлінські рішення в процесі формування і використання централізованого фонду грошових коштів територіальної громади відповідного регіону для виконання завдань регіональної соціально-економічної політики	система методів, інструментів і форм, інструментів і засобів, за допомогою яких реалізуються певні управлінські рішення	формування і використання централізованого фонду грошових коштів	територіальна громада	виконання завдань регіональної соціально-економічної політики
3.	Булгакова С.О., Колодій О.Т., Єрмошенко Л.В. та ін. [14]	сукупність форм, методів, засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин і забезпечення належних умов для соціального і економічного розвитку	сукупність форм, методів, засобів	форми, методи, засоби	держава	належні умови для соціального і економічного розвитку

№ з/п	Автор	Сутність категорії “бюджетний механізм”	Основні позиції у визначенні			
			основний зміст	функціональна складова	суб’єкт реалізації	призначення (мета)
4.	Грановська І.В. [36]	сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів, важелів та інструментів, які застосовує держава з метою мобілізації та використання бюджетних коштів система економічних заходів, які застосовує держава для впливу на забезпечення мобілізації оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету, їх найефективнішого розміщення й найекономнішого використання з метою розв’язання соціально-економічних проблем розвитку країни	сукупність конкретних форм бюджетних відносин, специфічних методів, важелів та інструментів	мобілізація оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету, їх найефективнішого розміщення й найекономнішого	держава	розв’язання соціально-економічних проблем розвитку країни
5.	Дем’янишин В. Г. [88]	сукупність конкретних методів, форм, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, які забезпечують мобілізацію і використання коштів бюджетного фонду держави	сукупність конкретних методів, форм, важелів, інструментів, стимулів і санкцій	мобілізацію і використання коштів бюджетного фонду держави	держава	—
6.	Запатріна І. В. [109]	інструмент приведення бюджетної системи у відповідність із зовнішнім середовищем, що постійно змінюється через застосування певних форм і методів бюджетного регулювання	інструмент приведення бюджетної системи у відповідність із зовнішнім середовищем	—	—	—

№ з/п	Автор	Сутність категорії "бюджетний механізм"	Основні позиції у визначенні			
			основний зміст	функціональна складова	суб'єкт реалізації	призначення (мета)
7.	Іляшенко А.Х., Баєтул Г.П. [112]	- як сукупність різноманітних бюджетних відносин і забезпечує їх взаємозв'язок та взаємодію у процесі формування та використання коштів бюджету держави задля соціально-економічного розвитку, бюджетний механізм є теоретичним відображенням державного бюджету; - як практичну модель формування та використання фінансових ресурсів держави в процесі виконання завдань та функцій, які поставлені перед державними органами влади.	сукупність різноманітних бюджетних відноси; практичну модель формування та використання фінансових ресурсів держави	формування та використання коштів бюджету держави	державні органи влади	соціально-економічний розвиток
8.	Ковалюк О.М. [122]	сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації й використання бюджетних коштів	сукупність форм і методів, важелів та інструментів	мобілізації й використання бюджетних коштів	—	—
9.	Кохан І. [129]	складна й динамічна економічна категорія, яка, з одного боку, виступає як сукупність форм, методів і заходів організації бюджетних відносин у державі, а з іншого боку, матеріальним утіленням фінансових відносин та їх практичного застосування для досягнення відповідних цілей і завдань, визначених бюджетною політикою держави.	категорія, яка виступає як сукупність форм, методів і заходів організації бюджетних відносин у державі, та матеріальним утіленням	сукупність форм, методів і заходів організації бюджетних відносин у державі, та матеріальне утілення фінансових відносин	—	досягнення відповідних цілей і завдань, визначених бюджетною політикою держави

№ з/п	Автор	Сутність категорії “бюджетний механізм”	Основні позиції у визначенні			
			основний зміст	функціональна складова	суб’єкт реалізації	призначення (мета)
			фінансових відносин			
10.	Крупка М.І. [131]	сукупність форм і методів, важелів та інструментів мобілізації та використання бюджетних ресурсів	сукупність форм і методів, важелів та інструментів	інструменти мобілізації та використання бюджетних ресурсів	—	—
11.	Пасічник Ю.В. [181]	сукупність засобів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин та забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку	сукупність засобів	—	держава	організація бюджетних відносин та забезпечення належних умов для економічного і соціального розвитку
12..	Куценко Т.Ф. [136]	сукупність способів і форм організації бюджетних відносин, що застосовуються суспільством з метою розв’язання соціально-економічних проблем розвитку країни	сукупність способів і форм організації бюджетних відносин	бюджетні відносини	суспільство	розв’язання соціально-економічних проблем розвитку країни
12.	Прядко В., Сокровольська Н. [204]	комплекс злагоджених дій, покликаних перетворювати відносини між суб’єктами бюджетного процесу (і не тільки) у фінансові ресурси	комплекс злагоджених дій	перетворення відносин між суб’єктами	суб’єкти бюджетного процесу	—

№ з/п	Автор	Сутність категорії “бюджетний механізм”	Основні позиції у визначенні			
			основний зміст	функціональна складова	суб’єкт реалізації	призначення (мета)
				бюджетного у фінансові ресурси		
13.	Сорока С.Р., Благун І.Г. [216]	сукупність методів, які застосовує держава з метою організації бюджетних відносин і забезпечення належних умов соціально-економічного розвитку	сукупність методів	—	держава	організація бюджетних відносин і забезпечення належних умов соціально-економічного розвитку
14.	Юрій С.І., Бескид Й.М. [266]	сукупність певних видів бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації та використання бюджетних коштів	сукупність певних видів бюджетних відносин	специфічі методи мобілізації та використання бюджетних коштів	—	—

Додаток В

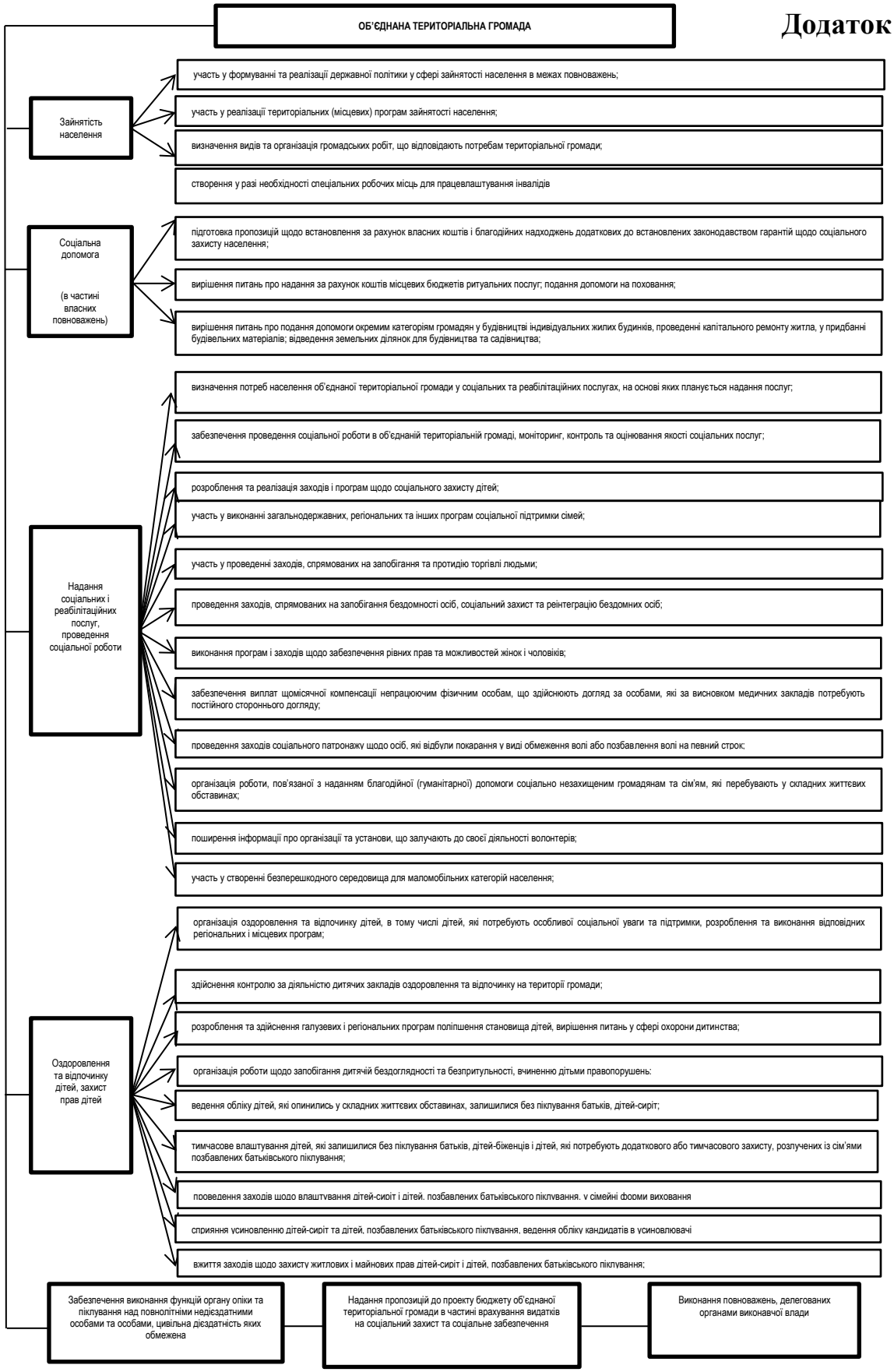

Рис. В.1. Власні повноваження об’єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту та соціального забезпечення

Додаток Г

Таблиця Г.1

Матриця цілей та завдань секторальної децентралізації охорони здоров'я та соціального захисту

	Цілі		Завдання	
	Стратегічні	Операційні	Загальні	Конкретні
1	2	3	4	5
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ	Створення ефективної системи влади	Розмежування повноважень між ОМС та державними органами влади	Секторальне розмежування повноважень	Розмежування повноважень між рівнями влади з питань соціального захисту та соціального забезпечення
		Створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для діяльності ОМС	Децентралізація я фінансових ресурсів – фіскальна децентралізація я	Оптимізація фінансових ресурсів закладів районного рівня, що надають соціальні та ін. послуги
				Автономізація закладів, що надають соціальні послуги
		Забезпечення відкритості та прозорості у вирішенні питань місцевого значення	Забезпечення публічності та прозорості бюджетного процесу	Забезпечення відкритості даних та публічного представлення інформації усіма учасниками бюджетного процесу
		Створення системи відповідальності	Створення системи державного контролю за діяльністю ОМС в сфері соціального захисту	Створення системи державного контролю за діяльністю ОМС в сфері соціального захисту
	Забезпечення надання якісних та доступних послуг	Державні стандарти надання послуг	Актуалізація державних стандартів (нормативів) якості послуг	
			Розробка системи моніторингу та контролю за наданням соціальних послуг	Впровадження незалежного моніторингу та оцінювання наданих соціальних послуг
				Розроблення незалежної системи контролю за наданням соціальних послуг
		Спроможність надання послуг	Забезпечення належної інфраструктури для надання послуг	Оптимізація мережі закладів районного рівня, що спеціалізуються на наданні соціальних послуг
				Формування ринку соціальних послуг та впровадження рівних підходів до усіх учасників
			Забезпечення професійності надання послуг	Створення належної матеріальної бази Територіальних центрів надання соціальних послуг (новостворених та оптимізованих)
				Створення інноваційних центрів навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників соціального захисту
			Запровадження організаційної та інституційної спроможності	Створення механізму співробітництва між територіальними громадами
				Спрощення процедури ліцензування для приватних закладів, що спеціалізуються на наданні соціальних послуг
				Створення системи взаємодії ОМС з громадськими організаціями

Джерело: побудовано автором з урахуванням визначених стратегічних та операційних цілей Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Проектним офісом секторальної децентралізації

Додаток Д

Таблиця Д.1

Групування за часткою окремих субсекторів європейських країн станом на 1.01.2017 р., %

Соціальні фонди	*Субнаціональний рівень [1-11,3]*	*Субнаціональний рівень [11,4-22,7]*	*Субнаціональний рівень [22,8-34,1]*	*Субнаціональний рівень [34,2-45,5]*
Соціальні фонди [0-11,3]	**Ірландія,** Мальта	**Великобританія**	Чехія, **Норвегія**	**Швеція, Данія**
Соціальні фонди [11,4-22,7]		Естонія	Ісландія, Латвія	
Соціальні фонди [22,8-34,1]	Кіпр	Угорщина, Португалія, Словаччина, Болгарія, Словенія, Литва, Хорватія, Румунія	Італія, **Нідерланди, Фінляндія, Австрія**	**Бельгія**, Іспанія
Соціальні фонди [34,2-45,6]	Греція, Люксембург	**Франція**	**Польща**	**Німеччина**

Таблиця Д.2

Групування за часткою окремих субсекторів європейських країн станом на 1.01.2019 р., %

Соціальні фонди	*Субнаціональний рівень* [0,9-13,6]	*Субнаціональний рівень* [13,6-26,3]	*Субнаціональний рівень* [26,3-39,0]	*Субнаціональний рівень* [39,0-51,7]
Соціальні фонди [0-10,8]	Мальта, **Ірландія**	**Великобританія**	**Норвегія**	**Швеція**, **Данія**
Соціальні фонди [10,8-21,6]	Кіпр	Естонія, Чехія, **Ісландія**		
Соціальні фонди [21,6-32,4]	Угорщина, Португалія	Словаччина, Литва, Болгарія, Румунія, Хорватія, Італія, **Нідерланди**, Латвія, **Польща**, **Фінляндія**	**Бельгія**, Іспанія, **Австрія**	Швейцарія
Соціальні фонди [32,4-43,2]	Греція, Люксембург	Словенія, Франція		**Німеччина**

Джерело: розраховано та побудовано за даними [291]

Примітка: жирним шрифтом виділено країни, які належать до групи з найвищою часткою видатків на соціальний захист на локальному рівні

Додаток Є

Таблиця Є.1

Групування ОТГ на прикладі Львівської області у 2018 р.

Групи за власними доходами на 1 жителя	**Групи за рівнем дотаційності**				
	більше 40%	*[40%-30%]*	*[30%-15%]*	*[15%-0%]*	*менше 0%*
менше 1000	**Воле-Баранецька, Новоміська, Вільшаницька, Луківська**				Кам'янка-Бузька
[1000-4000]	Воютицька, Магерівська, **Міженецька**	Рудківська, Розвадівська, **Нижанковицька, Чуквянська**	**Ходорівська,** Щирецька, **Судововишнянська,** Підберізцівська, **Гніздичівська,** Великолюбінська, **Бісковицька**, **Новострілищанська, Бабинська, Дублянська, Грабовецька**	**Мостиська,** Великомостівська, Тростянецька, **Жовтанецька, Заболотцівська**	**Новокалинівська**
[4000-7000]				**Давидівська,** Мурованська, **Тростянецька, Шегинівська**, Волицька	
[7000-10000]					Солонківська
понад 10000					Славська

Таблиця Є.2

Групування ОТГ на прикладі Полтавської області у 2018 р.

Групи за власними доходами на 1 жителя	**Групи за рівнем дотаційності**				
	більше 40%	*[40%-30%]*	*[30%-15%]*	*[15%-0%]*	*менше 0%*
менше 1000					
[1000-4000]			Заворсклянська, Новогалещинська	Новосанджарська, **Недогарківська, Новознам'янська,** Оболонська, **Великосорочинська**	Руденківська
[4000-7000]				**Пирятинська**, **Засульська,** Щербанівська, Великобагачанська, **Семенівська, Скороходівська, Омельницька, Новоаврамівська,** Малоперещепинська	Лохвицька, Гребінківська, Козельщинська, **Решетелівська,** Машівська, **Піщанська,** Мачухівська, Петрівсько-Роменська, Бутенківська, **Покровобагачанська, Клепачівська**
[7000-10000]				**Пришибська**	**Глобинська, Шишацька,** Михайлівська, Нехворощанська, Ланнівська, Рокитянська, **Білоцерківська, Сергіївська,** Драбинівська
понад 10000					Сенчанська

Додаток Ж

Таблиця Ж.1.

Індикатори економічного та соціального розвитку адміністративно-територіальних одиниць Львівської області

№ з/п	Характер впливу показника	Показники
Показники економічного розвитку		
1.	Стимулятор	Роздрібний товарооборот підприємств на 1 жителя, тис. грн
2.	Стимулятор	Обсяг наданих послуг на 1 жителя, тис. грн
3.	Стимулятор	Прийняття в експлуатацію загальної площі житла, $м^2$ на 1 тис. жителів
4.	Стимулятор	Кількість підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності, од. на 10 тис. осіб
5.	Стимулятор	Середньооблікова кількість штатних працівників на 1000 осіб, осіб
6.	Стимулятор	Середньомісячна номінальна заробітна плата, у середньому на 1 штатного працівника, грн
7.	Стимулятор	Капітальні інвестиції на 1 жителя, тис. грн
8.	Стимулятор	Прямі іноземні інвестиції на 1 жителя, дол. США
9.	Стимулятор	Сальдо зовнішньої торгівлі товарами на 1 жителя, дол. США
10.	Стимулятор	Сальдо зовнішньої торгівлі послугами на 1 жителя, дол. США
Показники соціального розвитку		
1.	Стимулятор	Природний приріст, на 1 тис. осіб наявного населення
2.	Стимулятор	Міграційний приріст, на 1 тис. осіб наявного населення
3.	Дестимулятор	Демографічне навантаження на населення у віці 15-64 роки (на початок року)
4.	Стимулятор	Забезпеченість населення житлом (на кінець року, $м^2$ кв. на одного жителя)
5.	Стимулятор	Охоплення дітей закладами дошкільної освіти, %
6.	Стимулятор	Кількість учнів, яка припадає на 1 вчителя, осіб
7.	Стимулятор	Кількість медичного персоналу (лікарів та середнього медперсоналу) на 10 тис. населення, осіб

Джерело: систематизовано автором

Додаток К

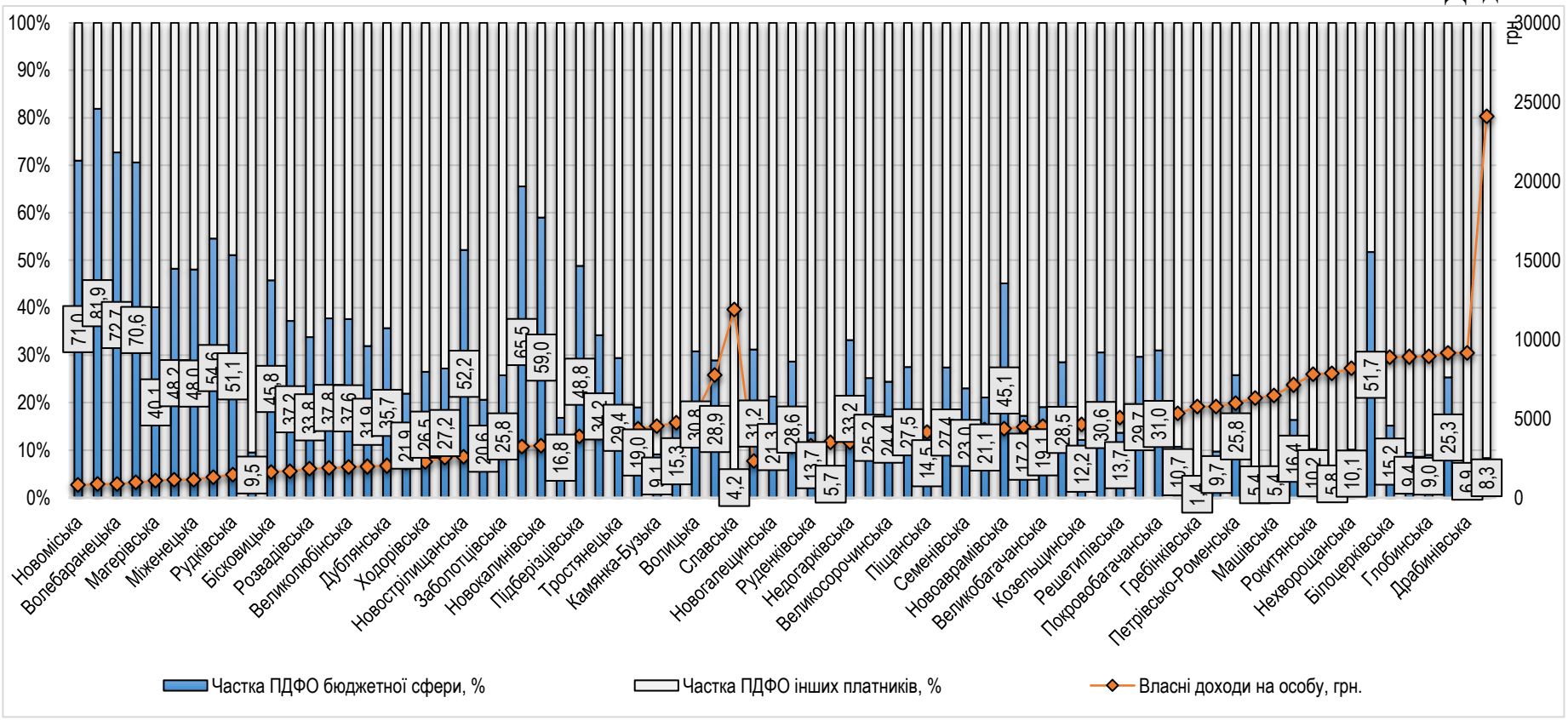

Рис. Ж.1. Надходження ПДФО в розрізі платників бюджетної сфери та приватних підприємств Полтавської і Львівської областей у 2018 р.

Джерело: розрахованота побудовано автором на основі [173]

Додаток Л

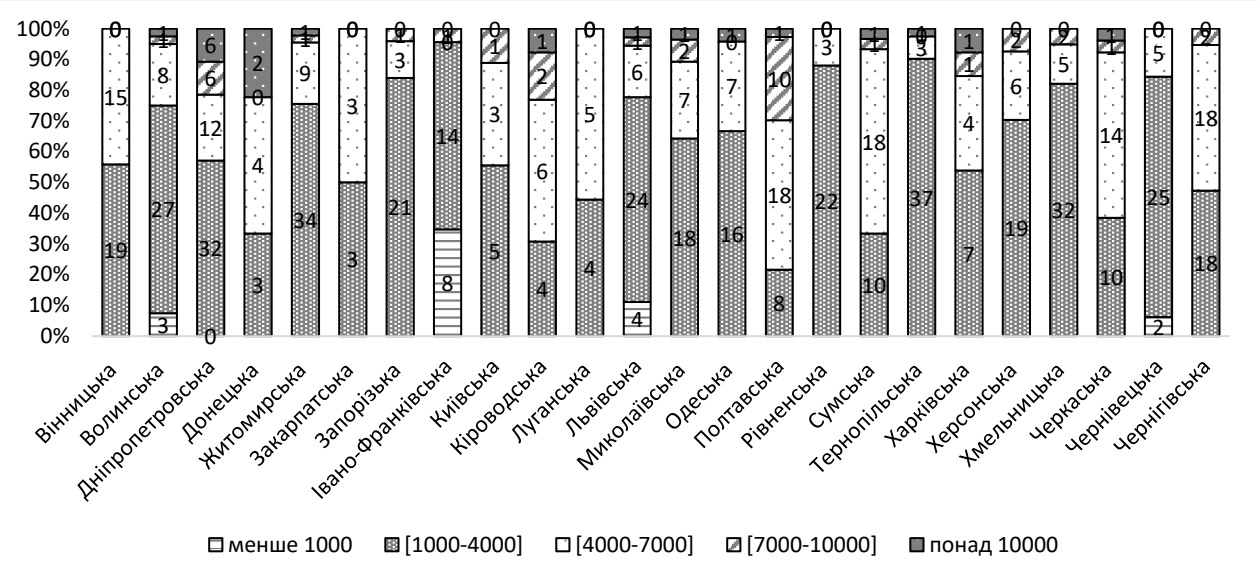

Рис.Л.1. Розподіл ОТГ за власними доходами на 1 мешканця в 2018 р.

Джерело: складено на основі [173]

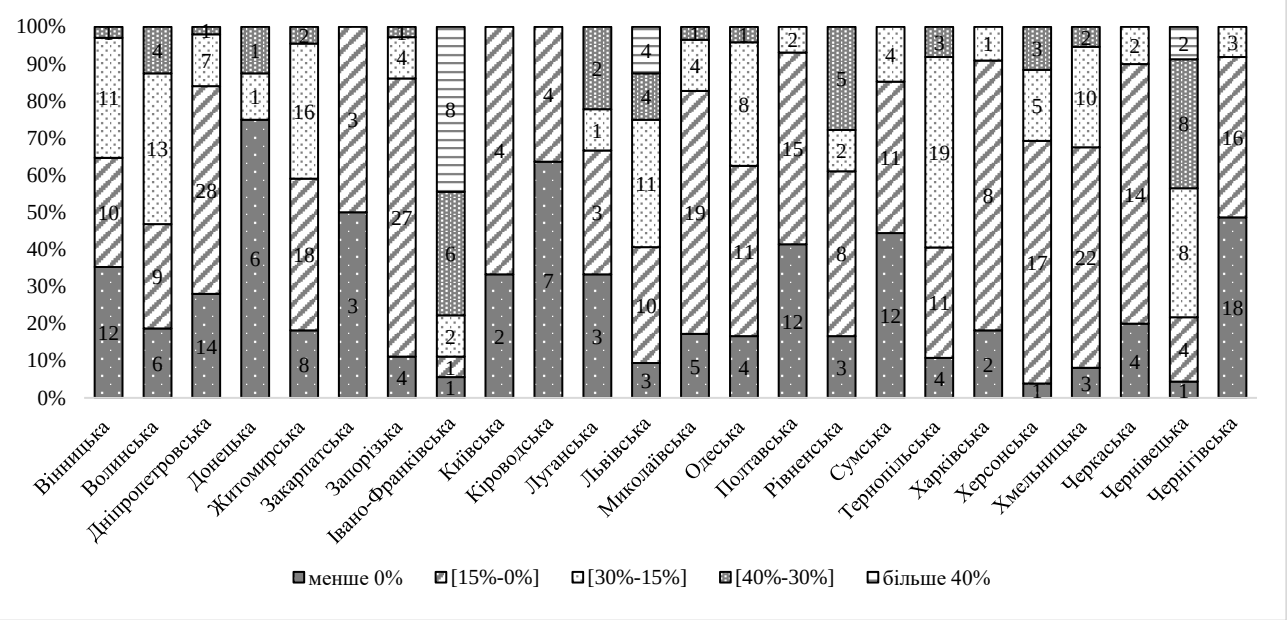

Рис. Л.2. Розподіл ОТГ за рівнем дотаційності 2018 р.

Джерело: складено на основі [173]

Додаток М

Таблиця М.1.

Особливості формування доходів у розрізі різних рівнів публічного управління у Івано-Франківській області, 2015-2019 рр.

Адм.тер.од.	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Івано-Франківськ	0,236	0,229	0,223	0,624	0,184	0,822	0,862	0,859	0,598	0,701	1,000	1,000	1,000	0,692	0,799	0,490	0,524	0,525	0,566	0,655
Болехів	0,111	0,152	0,150	0,134	0,170	1,324	1,329	1,216	0,355	0,442	0,691	0,813	0,821	0,386	0,469	0,164	0,201	0,220	0,257	0,291
Калуш	0,391	0,398	0,363	0,218	0,235	0,858	0,872	0,906	0,594	0,684	0,996	0,981	1,000	0,664	0,757	0,398	0,450	0,480	0,555	0,618
Коломия	0,211	0,213	0,190	0,103	0,145	0,673	0,769	0,845	0,478	0,670	0,874	0,861	0,964	0,562	0,762	0,331	0,377	0,411	0,449	0,490
Яремче	0,366	0,370	0,341	0,175	0,158	0,850	0,884	0,855	0,445	0,323	0,954	0,970	0,964	0,497	0,357	0,311	0,346	0,381	0,385	0,262
Бурштин	0,173	0,254	0,255	0,081	0,083	0,434	0,510	0,600	0,665	0,687	1,000	0,949	0,997	0,692	0,724	0,461	0,479	0,497	0,532	0,570
В середньому по МОЗ	0,248	0,269	0,254	0,222	0,162	0,827	0,871	0,880	0,523	0,584	0,919	0,929	0,958	0,582	0,645	0,359	0,396	0,419	0,457	0,481
Богородчанський район	0,110	0,126	0,144	0,043	0,088	0,572	0,668	0,704	0,193	0,280	0,667	0,749	0,778	0,211	0,306	0,130	0,140	0,155	0,151	0,210
Верховинський район	0,124	0,132	0,132	0,050	0,062	0,544	0,607	0,645	0,196	0,224	0,640	0,719	0,714	0,218	0,248	0,098	0,129	0,133	0,133	0,148
Галицький район	0,129	0,168	0,161	0,067	0,096	0,730	0,840	0,809	0,365	0,462	0,820	0,876	0,890	0,404	0,496	0,348	0,341	0,351	0,320	0,386
Городенківський район	0,196	0,244	0,262	0,100	0,133	0,506	0,656	0,678	0,263	0,374	0,597	0,736	0,774	0,290	0,404	0,175	0,202	0,191	0,200	0,263
Долинський район	0,267	0,320	0,320	0,162	0,149	0,888	0,906	0,911	0,443	0,446	0,984	0,999	0,975	0,465	0,475	0,291	0,343	0,325	0,335	0,348
Калуський район	0,170	0,216	0,202	0,048	0,073	0,457	0,575	0,593	0,162	0,223	0,509	0,650	0,682	0,183	0,254	0,120	0,134	0,139	0,134	0,185
Коломийський район	0,115	0,167	0,157	0,034	0,044	0,392	0,497	0,522	0,107	0,131	0,520	0,595	0,650	0,136	0,143	0,123	0,110	0,099	0,108	0,112
Косівський район	0,130	0,150	0,161	0,037	0,048	0,463	0,517	0,589	0,142	0,185	0,587	0,665	0,680	0,163	0,219	0,109	0,128	0,128	0,119	0,154
Надвірнянський район	0,137	0,178	0,197	0,054	0,079	0,665	0,767	0,775	0,226	0,298	0,761	0,850	0,835	0,245	0,319	0,159	0,171	0,178	0,181	0,228
Рогатинський район	0,269	0,288	0,280	0,120	0,166	0,675	0,723	0,774	0,314	0,430	0,720	0,786	0,826	0,338	0,456	0,176	0,215	0,220	0,238	0,313
Рожнятівський район	0,146	0,168	0,189	0,048	0,071	0,564	0,666	0,687	0,190	0,263	0,650	0,759	0,748	0,210	0,287	0,139	0,160	0,162	0,137	0,175
Снятинський район	0,183	0,224	0,213	0,070	0,112	0,536	0,660	0,679	0,234	0,348	0,604	0,722	0,748	0,261	0,380	0,165	0,182	0,190	0,190	0,262
Тисменицький район	0,201	0,142	0,226	0,064	0,103	0,637	0,444	0,781	0,185	0,268	0,740	0,502	0,854	0,231	0,332	0,198	0,228	0,212	0,176	0,237
Тлумацький район	0,138	0,197	0,207	0,037	0,062	0,449	0,539	0,487	0,092	0,137	0,551	0,631	0,566	0,103	0,153	0,122	0,124	0,083	0,081	0,112
В середньому по районах	0,165	0,194	0,204	0,067	0,092	0,577	0,647	0,688	0,222	0,291	0,668	0,731	0,766	0,247	0,319	0,168	0,186	0,183	0,179	0,224
Верхнянська ОТГ	—	0,156	0,189	0,176	0,166	—	0,516	0,430	0,490	0,486	—	0,572	0,642	0,622	0,579	—	0,188	0,245	0,256	0,273
Печеніжинська ОТГ	—	0,168	0,100	0,122	0,102	—	0,372	0,297	0,438	0,356	—	0,514	0,582	0,545	0,443	—	0,173	0,211	0,196	0,199
Старобогородчанська	—	0,316	0,095	0,132	0,135	—	0,864	0,387	0,531	0,525	—	0,686	0,682	0,544	0,554	—	0,292	0,291	0,219	0,265
Білоберізька ОТГ	—	—	0,469	0,129	0,132	—	—	1,794	0,531	0,505	—	—	0,707	0,560	0,585	—	—	0,154	0,165	0,223
Тлумацька ОТГ	—	—	0,173	0,152	0,152	—	—	0,746	0,660	0,565	—	—	0,814	0,733	0,664	—	—	0,430	0,313	0,336
Більшівцівська ОТГ	—	—	0,063	0,177	0,159	—	—	0,259	0,404	0,362	—	—	0,687	0,437	0,453	—	—	0,255	0,204	0,249
Витвицька ОТГ	—	—	0,119	0,083	0,095	—	—	0,521	0,302	0,352	—	—	0,537	0,329	0,362	—	—	0,199	0,117	0,138
Космацька ОТГ	—	—	0,390	0,070	0,082	—	—	0,956	0,347	0,298	—	—	0,519	0,397	0,354	—	—	0,145	0,106	0,121

Адм.тер.од.	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Матеївецька ОТГ	—	—	0,317	0,172	0,188	—	—	1,053	0,464	0,499	—	—	0,703	0,505	0,539	—	—	0,276	0,228	0,265
Нижньовербізька ОТГ	—	—	0,268	0,147	0,126	—	—	0,618	0,451	0,336	—	—	0,579	0,559	0,502	—	—	0,244	0,216	0,255
П'ядицька ОТГ	—	—	0,222	0,139	0,166	—	—	0,525	0,404	0,415	—	—	0,573	0,475	0,540	—	—	0,213	0,177	0,206
Олешанська ОТГ	—	—	—	0,135	0,138	—	—	—	0,378	0,377	—	—	—	0,415	0,421	—	—	—	0,142	0,177
Дзвиняцька ОТГ	—	—	—	0,139	0,138	—	—	—	0,560	0,446	—	—	—	0,577	0,488	—	—	—	0,189	0,195
Рожнівська ОТГ	—	—	—	0,136	0,141	—	—	—	0,356	0,341	—	—	—	0,403	0,434	—	—	—	0,144	0,191
Яблунівська ОТГ	—	—	—	0,068	0,074	—	—	—	0,374	0,318	—	—	—	0,431	0,449	—	—	—	0,181	0,215
Перерісянська ОТГ	—	—	—	0,121	0,155	—	—	—	0,371	0,371	—	—	—	0,416	0,452	—	—	—	0,130	0,178
Ланчинська ОТГ	—	—	—	0,121	0,119	—	—	—	0,350	0,372	—	—	—	0,375	0,415	—	—	—	0,143	0,183
Заболотівська ОТГ	—	—	—	0,383	0,201	—	—	—	1,082	0,523	—	—	—	0,000	0,540	—	—	—	0,000	0,249
Ямницька ОТГ	—	—	—	3,122	0,160	—	—	—	23,055	0,914	—	—	—	0,000	0,940	—	—	—	0,000	0,740
Брошнів-Осадська ОТГ	—	—	—	1,156	0,201	—	—	—	4,869	0,780	—	—	—	0,000	0,814	—	—	—	0,000	0,506
Войнилівська ОТГ	—	—	—	0,326	0,147	—	—	—	1,155	0,471	—	—	—	0,000	0,522	—	—	—	0,000	0,224
Делятинська ОТГ	—	—	—	0,197	0,119	—	—	—	1,247	0,529	—	—	—	0,000	0,576	—	—	—	0,000	0,297
Спаська ОТГ	—	—	—	0,480	0,121	—	—	—	2,308	0,614	—	—	—	0,000	0,638	—	—	—	0,000	0,273
Загвіздянська ОТГ	—	—	—	—	0,224	—	—	—	—	0,599	—	—	—	—	0,650	—	—	—	—	0,328
Угринівська ОТГ	—	—	—	—	0,418	—	—	—	—	0,869	—	—	—	—	0,897	—	—	—	—	0,576
Букачівська ОТГ	—	—	—	—	0,421	—	—	—	—	0,698	—	—	—	—	0,715	—	—	—	—	0,361
Вигодська ОТГ	—	—	—	—	0,270	—	—	—	—	0,926	—	—	—	—	0,963	—	—	—	—	0,476
Коршівська ОТГ	—	—	—	—	0,168	—	—	—	—	0,470	—	—	—	—	0,500	—	—	—	—	0,212
Новицька ОТГ	—	—	—	—	0,157	—	—	—	—	0,390	—	—	—	—	0,441	—	—	—	—	0,187
В середньому по ОТГ	—	0,213	0,219	0,343	0,168	—	0,584	0,690	1,788	0,507		0,591	0,639	0,362	0,567		0,218	0,242	0,136	0,279

Таблиця М.2.

Особливості формування доходів у розрізі різних рівнів публічного управління у Чернівецікій області, 2015-2019 рр.

Адм.тер.од.	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Чернівці	0,158	0,248	0,242	0,169	0,205	0,811	0,801	0,818	0,598	0,699	1,000	1,000	1,000	0,708	0,805	0,504	0,541	0,529	0,576	0,651
Новодністровськ	0,218	0,227	0,218	0,117	0,150	0,904	0,924	0,893	0,479	0,651	0,979	1,000	0,998	0,550	0,746	0,431	0,454	0,470	0,423	0,518
В середньому по МОЗ	0,188	0,238	0,230	0,143	0,177	0,857	0,862	0,856	0,539	0,675	0,989	1,000	0,999	0,629	0,776	0,468	0,498	0,500	0,500	0,584
Вижницький район	0,165	0,199	0,200	0,031	0,046	0,555	0,628	0,625	0,107	0,152	0,671	0,757	0,738	0,126	0,171	0,148	0,180	0,102	0,099	0,128
Герцаївський район	0,117	0,145	0,157	0,027	0,023	0,439	0,535	0,590	0,123	0,074	0,554	0,624	0,699	0,154	0,093	0,098	0,115	0,131	0,106	0,068
Глибоцький район	0,129	0,151	0,198	0,061	0,058	0,541	0,579	0,580	0,178	0,149	0,631	0,661	0,669	0,209	0,180	0,149	0,134	0,137	0,139	0,127
Заставнівський район	0,202	0,252	0,260	0,062	0,067	0,476	0,574	0,634	0,173	0,145	0,572	0,674	0,728	0,203	0,183	0,144	0,173	0,165	0,140	0,131
Кельменецький район	0,238	0,289	0,286	0,101	0,151	0,548	0,634	0,704	0,262	0,374	0,651	0,724	0,777	0,292	0,408	0,186	0,219	0,208	0,190	0,266
Кіцманський район	0,197	0,218	0,245	0,065	0,067	0,545	0,602	0,688	0,167	0,171	0,649	0,745	0,763	0,185	0,191	0,185	0,207	0,202	0,133	0,135

Адм.тер.од.	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Новоселицький район	0,185	0,230	0,243	0,042	0,063	0,537	0,626	0,681	0,103	0,131	0,685	0,768	0,782	0,125	0,155	0,208	0,223	0,204	0,095	0,116
Путильський район	0,126	0,150	0,151	0,040	0,037	0,518	0,561	0,633	0,154	0,165	0,582	0,642	0,711	0,173	0,184	0,111	0,132	0,139	0,120	0,131
Сокирянський район	0,193	0,196	0,214	0,054	0,069	0,321	0,496	0,588	0,177	0,262	0,678	0,563	0,702	0,200	0,294	0,178	0,123	0,146	0,147	0,203
Сторожинецький район	0,143	0,195	0,203	0,019	0,027	0,443	0,600	0,571	0,056	0,067	0,604	0,705	0,684	0,065	0,078	0,131	0,146	0,066	0,054	0,064
Хотинський район	0,180	0,189	0,234	0,064	0,068	0,508	0,590	0,642	0,170	0,120	0,611	0,714	0,759	0,199	0,136	0,143	0,141	0,138	0,142	0,102
В середньому по районах	0,170	0,201	0,217	0,051	0,061	0,494	0,584	0,631	0,152	0,165	0,626	0,689	0,728	0,175	0,188	0,153	0,163	0,149	0,124	0,134
Вашковецька ОТГ	—	0,332	0,316	0,250	0,232	—	0,659	0,670	0,573	0,533	—	0,735	0,744	0,647	0,608	—	0,289	0,346	0,224	0,245
Великокучурівська	—	0,262	0,232	0,250	0,234	—	0,448	0,459	0,478	0,413	—	0,603	0,548	0,537	0,462	—	0,217	0,277	0,227	0,229
Волоківська ОТГ	—	0,155	0,224	0,231	0,210	—	0,735	0,754	0,655	0,595	—	0,762	0,793	0,703	0,617	—	0,372	0,340	0,290	0,301
Глибоцька ОТГ	—	0,187	0,191	0,129	0,176	—	0,806	0,794	0,582	0,680	—	0,962	0,936	0,838	0,845	—	0,553	0,510	0,497	0,516
Клішковецька ОТГ	—	0,166	0,176	0,239	0,141	—	0,563	0,562	0,554	0,431	—	0,624	0,691	0,595	0,502	—	0,214	0,232	0,231	0,231
Мамалигівська ОТГ	—	0,241	0,254	0,184	0,197	—	0,606	0,684	0,545	0,563	—	0,647	0,735	0,662	0,641	—	0,271	0,307	0,293	0,326
Недобоївська ОТГ	—	0,179	0,195	0,177	0,212	—	0,570	0,614	0,508	0,553	—	0,602	0,671	0,536	0,618	—	0,233	0,261	0,219	0,277
Рукшинська ОТГ	—	0,169	0,152	0,179	0,170	—	0,529	0,534	0,464	0,435	—	0,584	0,631	0,527	0,495	—	0,192	0,236	0,186	0,195
Сокирянська ОТГ	—	0,193	0,179	0,156	0,190	—	0,867	0,835	0,777	0,770	—	0,958	0,949	0,872	0,852	—	0,599	0,570	0,448	0,490
Усть-Путильська ОТГ	—	0,170	0,192	0,205	0,195	—	0,773	0,670	0,643	0,588	—	0,856	0,730	0,690	0,643	—	0,349	0,272	0,230	0,243
Вашківецька ОТГ	—	—	0,240	0,132	0,141	—	—	0,666	0,452	0,416	—	—	0,711	0,487	0,486	—	—	0,276	0,212	0,243
Вижницька ОТГ	—	—	0,247	0,197	0,205	—	—	0,779	0,682	0,616	—	—	0,882	0,820	0,776	—	—	0,476	0,379	0,368
Сторожинецька ОТГ	—	—	0,210	0,202	0,180	—	—	0,701	0,660	0,571	—	—	0,795	0,767	0,659	—	—	0,415	0,339	0,335
Красноїльська ОТГ	—	—	0,125	0,084	0,111	—	—	0,508	0,420	0,429	—	—	0,554	0,471	0,471	—	—	0,248	0,160	0,191
Тереблеченська ОТГ	—	—	0,115	0,063	0,082	—	—	0,789	0,701	0,617	—	—	0,833	0,760	0,660	—	—	0,467	0,387	0,367
Чудейська ОТГ	—	—	0,119	0,104	0,092	—	—	0,468	0,396	0,343	—	—	0,557	0,471	0,413	—	—	0,200	0,138	0,153
Конятинська ОТГ	—	—	—	0,123	0,140	—	—	—	0,400	0,465	—	—	—	0,447	0,504	—	—	—	0,131	0,164
Селятинська ОТГ	—	—	—	0,097	0,160	—	—	—	0,598	0,590	—	—	—	0,622	0,610	—	—	—	0,152	0,180
Острицька ОТГ	—	—	—	0,174	0,130	—	—	—	0,520	0,416	—	—	—	0,555	0,503	—	—	—	0,212	0,235
Мамаївська ОТГ	—	—	—	0,308	0,332	—	—	—	0,644	0,681	—	—	—	0,746	0,745	—	—	—	0,414	0,453
Кіцманська ОТГ	—	—	—	0,177	0,203	—	—	—	0,770	0,676	—	—	—	0,888	0,768	—	—	—	0,534	0,477
Магальська ОТГ	—	—	—	0,166	0,177	—	—	—	0,750	0,689	—	—	—	0,785	0,750	—	—	—	0,433	0,440
Вікнянська ОТГ	—	—	—	0,263	0,333	—	—	—	0,483	0,584	—	—	—	0,505	0,614	—	—	—	0,204	0,312
Юрковецька ОТГ	—	—	—	0,240	0,226	—	—	—	0,551	0,481	—	—	—	0,604	0,524	—	—	—	0,191	0,222
Кострижівська ОТГ	—	—	—	0,432	0,326	—	—	—	0,723	0,650	—	—	—	0,750	0,689	—	—	—	0,356	0,364
Новоселицька ОТГ	—	—	—	0,215	0,206	—	—	—	0,663	0,624	—	—	—	0,804	0,718	—	—	—	0,439	0,417
Герцаївська ОТГ	—	—	—	—	0,102	—	—	—	—	0,589	—	—	—	—	0,705	—	—	—	—	0,348
Заставнівська ОТГ	—	—	—	—	0,140	—	—	—	—	0,648	—	—	—	—	0,742	—	—	—	—	0,494
Неполоковецька ОТГ	—	—	—	—	0,200	—	—	—	—	0,639	—	—	—	—	0,655	—	—	—	—	0,365
Ставчанська ОТГ	—	—	—	—	0,202	—	—	—	—	0,514	—	—	—	—	0,537	—	—	—	—	0,252
Хотинська ОТГ	—	—	—	—	0,198	—	—	—	—	0,828	—	—	—	—	0,905	—	—	—	—	0,550
Чагорська ОТГ	—	—	—	—	0,243	—	—	—	—	0,546	—	—	—	—	0,589	—	—	—	—	0,289
В середньому по ОТГ	—	0,206	0,198	0,191	0,190	—	0,656	0,655	0,584	0,568	—	0,733	0,735	0,651	0,635	—	0,329	0,339	0,289	0,321

Таблиця Л.3.

Особливості формування доходів у розрізі різних рівнів публічного управління у Закарпатській області, 2015-2019 рр.

Адм.тер.од.	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Ужгород	0,071	0,153	0,187	0,841	0,838	0,562	0,648	0,722	0,991	0,992	1,000	0,745	0,818	0,504	0,567	0,595	0,601	0,683
Берегове	0,077	0,109	0,155	0,832	0,849	0,566	0,501	0,618	1,000	0,985	1,000	0,621	0,672	0,457	0,483	0,497	0,536	0,563
Мукачеве	0,084	0,111	0,137	0,875	0,865	0,494	0,571	0,631	1,000	0,984	1,000	0,657	0,741	0,495	0,559	0,587	0,557	0,624
Хуст	0,077	0,097	0,140	0,754	0,835	0,388	0,428	0,579	0,976	0,965	0,991	0,520	0,754	0,442	0,426	0,474	0,426	0,540
Чоп	0,137	0,096	0,154	0,967	0,939	0,561	0,678	0,788	1,000	1,000	1,000	0,709	0,813	0,491	0,543	0,541	0,582	0,670
В середньому по МОЗ	0,089	0,113	0,155	0,854	0,865	0,514	0,565	0,667	0,993	0,985	0,998	0,650	0,760	0,478	0,515	0,539	0,540	0,616
Берегівський район	0,140	0,099	0,151	0,519	0,648	0,325	0,307	0,380	0,660	0,776	0,811	0,331	0,415	0,171	0,233	0,261	0,214	0,267
Великоберезнянський район	0,095	0,069	0,116	0,617	0,670	0,411	0,314	0,369	0,695	0,753	0,828	0,361	0,411	0,175	0,228	0,249	0,232	0,270
Виноградівський район	0,078	0,069	0,096	0,634	0,745	0,443	0,301	0,355	0,743	0,848	0,872	0,362	0,404	0,204	0,262	0,275	0,244	0,267
Воловецький район	0,165	0,087	0,144	0,576	0,675	0,363	0,295	0,383	0,652	0,759	0,762	0,318	0,407	0,148	0,203	0,205	0,196	0,245
Іршавський район	0,035	0,067	0,092	0,479	0,566	0,349	0,188	0,249	0,593	0,671	0,704	0,214	0,290	0,145	0,172	0,183	0,135	0,173
Міжгірський район	0,049	0,043	0,055	0,538	0,577	0,398	0,203	0,232	0,599	0,627	0,679	0,220	0,253	0,103	0,129	0,141	0,138	0,157
Мукачівський район	0,089	0,099	0,115	0,566	0,684	0,310	0,310	0,350	0,639	0,745	0,782	0,353	0,415	0,166	0,216	0,243	0,232	0,272
Перечинський район	0,115	0,046	0,046	0,645	0,763	0,499	0,139	0,130	0,734	0,828	0,863	0,160	0,150	0,172	0,241	0,256	0,111	0,112
Рахівський район	0,050	0,050	0,083	0,554	0,594	0,378	0,228	0,269	0,636	0,753	0,754	0,254	0,291	0,124	0,186	0,174	0,153	0,182
Свалявський район	0,108	0,079	0,107	0,700	0,787	0,446	0,275	0,368	0,801	0,872	0,899	0,304	0,410	0,216	0,240	0,239	0,226	0,296
Тячівський район	0,033	0,042	0,059	0,529	0,539	0,287	0,151	0,174	0,618	0,635	0,643	0,173	0,199	0,139	0,127	0,129	0,114	0,133
Ужгородський район	0,093	0,099	0,121	0,819	0,876	0,468	0,442	0,466	0,950	0,966	0,984	0,477	0,535	0,361	0,418	0,439	0,369	0,414
Хустський район	0,046	0,056	0,072	0,368	0,452	0,292	0,181	0,209	0,461	0,556	0,595	0,215	0,248	0,093	0,121	0,122	0,125	0,149
В середньому по районах	0,084	0,070	0,097	0,580	0,660	0,382	0,256	0,303	0,676	0,753	0,783	0,288	0,341	0,171	0,213	0,224	0,191	0,226
Вільховецька ОТГ	0,009	0,157	0,122	—	0,510	0,297	0,389	0,322	—	0,542	0,624	0,442	0,402	—	0,130	0,195	0,167	0,166
Полянська ОТГ	0,203	0,328	0,340	—	—	0,418	0,730	0,740	—	—	0,867	0,846	0,788	—	—	0,432	0,469	0,405
Тячівська ОТГ	0,050	0,126	0,133	—	0,804	0,500	0,766	0,811	—	0,992	1,000	0,908	0,921	—	0,625	—	0,572	0,627
Іршавська ОТГ	0,087	0,110	0,155	—	—	—	0,665	0,807	—	0,767	0,830	0,848	0,949	—	0,378	—	0,558	0,610
Перечинська ОТГ	—	0,205	0,174	—	—	—	0,910	0,751	—	—	—	0,963	0,824	—	—	—	0,573	0,550
Баранинська ОТГ	—	1,687	0,166	—	—	—	8,501	0,698	—	—	—	0,000	0,853	—	—	—	0,000	0,598
В середньому по ОТГ	0,087	0,435	0,182	—	0,657	0,405	1,994	0,688	—	0,767	0,830	0,668	0,789	—	0,378	0,414	0,390	0,493

Таблиця М.3.

Особливості формування доходів у розрізі різних рівнів публічного управління у Львівській області, 2015-2019 рр.

Адм.тер.од.	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Львів	0,220	0,229	0,266	0,199	0,225	0,717	0,742	0,868	0,645	0,724	1,000	1,000	1,000	0,744	0,851	0,625	0,625	0,580	0,635	0,729
Борислав	0,291	0,280	0,341	0,139	0,229	0,898	0,705	0,874	0,387	0,565	0,953	0,990	0,979	0,461	0,653	0,250	0,395	0,349	0,371	0,507
Дрогобич	0,458	0,242	0,251	0,113	0,171	1,443	0,729	0,800	0,366	0,526	1,574	0,934	0,931	0,417	0,594	0,262	0,348	0,352	0,325	0,445
Моршин	0,529	0,347	0,413	0,326	0,342	1,182	0,696	0,875	0,787	0,793	1,344	1,000	1,000	0,818	0,843	0,469	0,608	0,626	0,605	0,682
Новий Розділ	0,160	0,165	0,155	0,058	0,090	0,725	0,683	0,746	0,336	0,516	0,770	0,882	0,902	0,393	0,555	0,173	0,224	0,250	0,313	0,419
Самбір	0,191	0,208	0,224	0,078	0,184	0,932	0,827	0,901	0,358	0,556	1,000	1,000	1,000	0,404	0,617	0,359	0,368	0,333	0,321	0,463
Стрий	0,269	0,220	0,227	0,148	0,202	0,902	0,797	0,874	0,526	0,679	1,000	1,000	1,000	0,607	0,765	0,391	0,453	0,470	0,490	0,605
Трускавець	0,467	0,415	0,426	0,298	0,316	0,909	0,762	0,885	0,662	0,760	1,000	1,000	1,000	0,733	0,844	0,482	0,628	0,609	0,617	0,709
Червоноград	0,174	0,156	0,197	0,118	0,150	0,733	0,647	0,821	0,483	0,588	0,955	0,980	0,987	0,526	0,659	0,330	0,444	0,399	0,403	0,472
В середньому по МОЗ	0,306	0,251	0,278	0,164	0,212	0,938	0,732	0,849	0,506	0,634	1,066	0,976	0,978	0,567	0,709	0,371	0,455	0,441	0,453	0,559
Бродівський район	0,159	0,143	0,188	0,085	0,111	0,701	0,410	0,891	0,402	0,534	0,886	0,963	0,955	0,430	0,567	0,223	0,327	0,295	0,317	0,403
Буський район	0,214	0,315	0,263	0,085	0,122	0,693	0,509	0,811	0,273	0,394	0,804	0,834	0,879	0,302	0,421	0,177	0,182	0,223	0,224	0,297
Городоцький район	0,150	0,151	0,226	0,100	0,134	0,602	0,252	0,831	0,359	0,461	0,844	0,912	0,917	0,389	0,523	0,232	0,260	0,282	0,286	0,378
Дрогобицький район	0,146	0,137	0,211	0,066	0,085	0,445	0,207	0,635	0,203	0,235	0,559	0,781	0,673	0,214	0,258	0,106	0,215	0,131	0,155	0,186
Жидачівський район	0,088	0,300	0,292	0,075	0,135	0,212	0,385	0,793	0,201	0,347	0,936	0,875	0,869	0,228	0,374	0,474	0,232	0,166	0,186	0,284
Жовківський район	0,067	0,131	0,207	0,103	0,132	0,257	0,480	0,762	0,362	0,440	0,922	0,904	0,869	0,405	0,487	0,462	0,364	0,286	0,281	0,340
Золочівський район	0,246	0,194	0,249	0,110	0,155	0,713	0,625	0,816	0,360	0,494	0,815	0,917	0,920	0,405	0,543	0,216	0,333	0,285	0,298	0,383
Кам.-Бузький район	0,122	0,129	0,218	0,069	0,116	0,518	0,560	0,864	0,285	0,418	0,971	0,989	1,000	0,317	0,466	0,383	0,459	0,359	0,261	0,370
Миколаївський район	0,289	0,279	0,288	0,078	0,127	0,695	0,650	0,771	0,217	0,351	0,824	0,873	0,853	0,239	0,385	0,218	0,212	0,210	0,192	0,289
Мостиський район	0,129	0,161	0,186	0,027	0,042	0,576	0,638	0,640	0,072	0,115	0,799	0,869	0,737	0,101	0,134	0,202	0,255	0,088	0,088	0,109
Перемишлянський район	0,204	0,260	0,234	0,086	0,086	0,703	0,720	0,823	0,313	0,335	0,770	0,891	0,884	0,339	0,355	0,156	0,243	0,224	0,245	0,264
Пустомитівський район	0,204	0,211	0,228	0,102	0,121	0,743	0,776	0,788	0,335	0,440	0,897	0,943	0,956	0,375	0,477	0,222	0,362	0,364	0,309	0,382
Радехівський район	0,285	0,254	0,258	0,116	0,084	0,757	0,702	0,804	0,384	0,256	0,867	0,937	0,892	0,430	0,278	0,203	0,300	0,259	0,298	0,216
Самбірський район	0,156	0,166	0,229	0,029	0,063	0,518	0,428	0,641	0,087	0,162	0,643	0,813	0,720	0,100	0,182	0,097	0,138	0,113	0,087	0,147
Сколівський район	0,164	0,201	0,144	0,073	0,092	0,758	0,752	0,870	0,298	0,347	0,815	0,890	0,921	0,321	0,368	0,149	0,242	0,300	0,215	0,244
Сокальський район	0,050	0,169	0,204	0,078	0,103	0,252	0,799	0,900	0,367	0,487	0,992	0,993	1,000	0,415	0,536	0,580	0,307	0,315	0,314	0,395
Ст.-Самбірський район	0,132	0,165	0,181	0,049	0,073	0,511	0,538	0,659	0,191	0,242	0,663	0,789	0,749	0,217	0,276	0,121	0,171	0,150	0,151	0,186
Стрийський район	0,137	0,146	0,164	0,093	0,136	0,980	0,841	0,940	0,511	0,653	1,000	1,000	1,000	0,539	0,694	0,333	0,398	0,405	0,420	0,519
Турківський район	0,083	0,105	0,132	0,033	0,042	0,491	0,513	0,596	0,163	0,167	0,621	0,733	0,650	0,180	0,185	0,081	0,121	0,108	0,115	0,124
Яворівський район	0,111	0,119	0,154	0,070	0,100	0,685	0,729	0,904	0,402	0,535	0,862	0,946	0,987	0,443	0,569	0,254	0,314	0,327	0,336	0,414
В середньому по районах	0,157	0,187	0,213	0,076	0,103	0,591	0,576	0,787	0,289	0,371	0,825	0,893	0,872	0,320	0,404	0,244	0,272	0,244	0,239	0,297

Адм.тер.од.	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2019
Бабинська ОТГ	—	0,100	0,105	0,103	0,133	—	0,837	0,847	0,776	0,712	—	0,846	0,856	0,783	0,724	—	0,403	0,492	0,417	0,387
Бісковицька ОТГ	—	0,159	0,157	0,148	0,148	—	0,698	0,711	0,619	0,563	—	0,701	0,748	0,646	0,613	—	0,216	0,315	0,275	0,256
Вільшаницька ОТГ	—	0,188	0,166	0,107	0,129	—	0,442	0,496	0,279	0,373	—	0,444	0,569	0,378	0,475	—	0,080	0,145	0,167	0,200
Воле-Баранецька ОТГ	—	0,178	0,170	0,149	0,133	—	0,443	0,500	0,420	0,355	—	0,447	0,561	0,453	0,410	—	0,119	0,154	0,171	0,193
Гніздичівська ОТГ	—	0,252	0,222	0,189	0,215	—	0,757	0,747	0,716	0,778	—	0,756	0,843	0,786	0,843	—	0,288	0,387	0,380	0,493
Грабовецька ОТГ	—	0,338	0,311	0,298	0,281	—	0,646	0,630	0,653	0,607	—	0,684	0,758	0,713	0,680	—	0,243	0,392	0,359	0,397
Дублянська ОТГ	—	0,465	0,402	0,290	0,194	—	0,744	0,724	0,579	0,371	—	0,740	0,803	0,599	0,460	—	0,275	0,455	0,345	0,283
Заболотцівська ОТГ	—	0,346	0,310	0,250	0,255	—	0,747	0,782	0,707	0,863	—	0,748	0,809	0,736	0,882	—	0,242	0,297	0,388	0,534
Луківська ОТГ	—	0,201	0,210	0,152	0,143	—	0,491	0,542	0,399	0,364	—	0,494	0,562	0,512	0,518	—	0,126	0,168	0,187	0,234
Міженецька ОТГ	—	0,224	0,240	0,216	0,150	—	0,555	0,573	0,528	0,364	—	0,552	0,658	0,590	0,413	—	0,138	0,267	0,239	0,204
Новокалинівська ОТГ	—	0,123	0,173	0,121	0,115	—	0,826	0,943	0,797	0,869	—	0,840	1,000	0,853	0,943	—	0,456	0,519	0,515	0,605
Новоміська ОТГ	—	0,298	0,239	0,154	0,149	—	0,660	0,510	0,354	0,307	—	0,663	0,517	0,486	0,524	—	0,114	0,158	0,200	0,267
Новострілищанська	—	0,377	0,380	0,338	0,249	—	0,694	0,776	0,697	0,532	—	0,694	0,814	0,743	0,786	—	0,296	0,397	0,380	0,464
Тростянецька ОТГ	—	0,479	0,418	0,408	0,384	—	0,920	0,894	0,829	0,803	—	0,923	0,915	0,850	0,834	—	0,503	0,536	0,523	0,521
Чукв'янська ОТГ	—	0,369	0,189	0,085	0,076	—	0,969	0,616	0,276	0,224	—	1,000	0,656	0,788	0,783	—	0,161	0,206	0,413	0,488
Ходорівська ОТГ	—	—	0,388	0,308	0,337	—	—	0,809	0,733	0,736	—	—	0,845	0,761	0,775	—	—	0,359	0,374	0,430
Мостиська ОТГ	—	—	0,150	0,203	0,185	—	—	0,728	0,801	0,743	—	—	0,968	0,892	0,812	—	—	0,547	0,430	0,443
Судововишнянська	—	—	0,253	0,228	0,220	—	—	0,687	0,575	0,535	—	—	0,724	0,605	0,575	—	—	0,313	0,315	0,326
Нижанковицька ОТГ	—	—	0,307	0,107	0,082	—	—	0,723	0,379	0,226	—	—	0,766	0,416	0,599	—	—	0,315	0,250	0,446
Давидівська ОТГ	—	—	0,247	0,203	0,220	—	—	0,823	0,760	0,677	—	—	0,920	0,841	0,779	—	—	0,597	0,530	0,519
Жовтанецька ОТГ	—	—	0,223	0,204	0,186	—	—	0,861	0,838	0,826	—	—	0,904	0,881	0,922	—	—	0,499	0,451	0,535
Шегинівська ОТГ	—	—	0,137	0,139	0,117	—	—	0,829	0,797	0,731	—	—	0,887	0,831	0,903	—	—	0,479	0,468	0,593
Великолюбінська ОТГ	—	—	—	0,220	0,178	—	—	—	0,539	0,665	—	—	—	0,612	0,736	—	—	—	0,323	0,458
Магерівська ОТГ	—	—	—	0,135	0,133	—	—	—	0,484	0,478	—	—	—	0,509	0,506	—	—	—	0,204	0,224
Розвадівськ ОТГ	—	—	—	0,230	0,254	—	—	—	0,598	0,622	—	—	—	0,633	0,648	—	—	—	0,302	0,344
Волицька ОТГ	—	—	—	0,207	0,228	—	—	—	0,760	0,840	—	—	—	0,805	0,897	—	—	—	0,508	0,534
Підберізцівська ОТГ	—	—	—	0,233	0,242	—	—	—	0,711	0,641	—	—	—	0,768	0,727	—	—	—	0,487	0,529
Солонківська ОТГ	—	—	—	0,271	0,233	—	—	—	0,896	0,861	—	—	—	0,965	0,945	—	—	—	0,704	0,731
Щирецька ОТГ	—	—	—	0,166	0,238	—	—	—	0,468	0,561	—	—	—	0,496	0,596	—	—	—	0,261	0,314
Рудківська ОТГ	—	—	—	0,120	0,171	—	—	—	0,383	0,451	—	—	—	0,569	0,540	—	—	—	0,288	0,281
Славська ОТГ	—	—	—	0,055	0,067	—	—	—	0,946	0,952	—	—	—	0,958	0,961	—	—	—	0,731	0,738
Великомостівська ОТГ	—	—	—	0,117	0,104	—	—	—	0,750	0,719	—	—	—	0,825	0,878	—	—	—	0,411	0,495
Воютицька ОТГ	—	—	—	0,171	0,186	—	—	—	0,467	0,438	—	—	—	0,492	0,504	—	—	—	0,193	0,232
Кам'янка-Бузька ОТГ	—	—	—	0,223	0,242	—	—	—	0,862	0,859	—	—	—	0,935	0,931	—	—	—	0,586	0,645
Мурованська ОТГ	—	—	—	0,211	0,226	—	—	—	0,816	0,724	—	—	—	0,857	0,786	—	—	—	0,555	0,551
Бібрська ОТГ	—	—	—	—	0,208	—	—	—	—	0,659	—	—	—	—	0,695	—	—	—	—	0,366
Зимноводівська ОТГ	—	—	—	—	0,324	—	—	—	—	0,768	—	—	—	—	0,813	—	—	—	—	0,493
Лопатинська ОТГ	—	—	—	—	0,192	—	—	—	—	0,584	—	—	—	—	0,625	—	—	—	—	0,328
Меденицька ОТГ	—	—	—	—	0,134	—	—	—	—	0,761	—	—	—	—	0,783	—	—	—	—	0,451
Радехівська ОТГ	—	—	—	—	0,234	—	—	—	—	0,838	—	—	—	—	0,896	—	—	—	—	0,531
В середньому по ОТГ	—	0,695	0,716	0,634	0,192	—	0,695	0,716	0,634	0,624	—	0,702	0,776	0,702	0,718	—	0,244	0,363	0,381	0,427

Додаток Н

Фінансування видатків ОТГ Львівської області, 2018-2019 рр.

ОТГ	Загально-державні функції		Гром. порядок і безпека		Економічна діяльність		Охорона навк. серед.		ЖКГ		Охорона здоров'я		Духовний та фізичний розвиток		Освіта		Соц. захист		Всього на 1 жителя	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Славська	3517,9	6172,8	0,0	0,0	3124,6	3129,9	11,5	17,1	1019,1	1323,5	1131,8	891,4	338,1	808,1	4934,0	5983,6	141,0	584,4	14218,0	18910,7
Солонківська	2992,8	3539,5	0,0	0,0	3197,7	4166,8	4,9	158,2	945,5	1023,2	559,4	209,2	452,4	781,3	3074,5	3829,1	77,2	72,4	11304,4	13779,7
Мурованська	2310,8	2456,3	0,0	0,0	1802,3	2085,8	1,8	61,9	568,7	903,7	227,3	366,5	107,4	292,3	2581,8	4270,1	13,3	29,5	7613,4	10466,2
Давидівська	2194,9	2126,0	0,0	0,0	3349,2	7439,0	1,1	257,6	692,5	796,2	408,9	63,6	472,3	1090,5	3232,6	3915,6	100,2	115,4	10451,7	15803,7
Заболотцівська	802,7	2572,7	7,3	12,7	640,1	247,4	0,0	0,0	459,6	740,9	983,4	767,3	268,8	436,9	4231,4	4691,3	63,7	41,4	7457,0	9510,5
Підберізцівська	2325,7	2328,7	0,0	0,0	1596,5	1936,3	186,8	287,4	314,1	730,3	612,5	142,8	408,4	605,5	3525,4	4121,1	71,3	107,4	9040,6	10259,3
Волицька	2971,0	2801,2	0,0	0,0	1457,7	2578,8	15,5	92,0	439,5	560,0	333,7	129,9	610,7	388,1	5320,7	6003,5	218,7	464,8	11367,6	13018,2
Кам'янка-Бузька	3331,6	1817,9	0,0	0,0	526,0	906,4	58,1	16,4	663,4	543,8	188,5	94,0	260,4	438,8	2486,7	5128,8	84,9	218,2	7599,5	9164,4
Шегинівська	2527,0	2465,7	0,0	2,7	1594,6	1006,5	2,2	3,0	345,4	486,2	539,9	148,5	527,5	523,5	3803,9	4404,1	218,2	250,3	9558,6	9290,4
Тростянецька	2024,9	2673,3	3,7	17,8	728,8	817,8	9,2	22,2	667,0	335,4	784,9	601,9	724,8	450,0	3863,3	4106,6	116,5	107,6	8923,2	9132,6
Ходорівська	696,2	793,6	56,8	76,1	498,2	675,2	0,0	4,0	277,1	317,4	1327,0	910,1	474,2	606,1	3161,4	3576,1	101,3	128,5	6592,3	7087,1
Новострілищанська	1895,1	1938,2	0,0	11,5	626,0	182,5	1,5	0,0	339,2	286,3	501,5	113,2	370,1	770,5	3666,6	3613,4	27,7	192,4	7427,8	7108,0
Мостиська	1291,2	1409,3	11,4	13,5	587,8	604,6	9,2	0,0	375,5	279,7	340,8	30,7	272,1	328,5	3540,5	4119,4	108,8	166,4	6537,3	6952,0
Великолюбінська	1235,4	1364,1	22,7	48,8	765,9	854,2	48,2	136,1	218,5	277,4	484,9	293,8	191,1	269,3	3238,0	3679,8	25,0	54,8	6229,7	6978,4
Нижанковицька	1616,5	4934,8	0,0	0,0	938,2	2657,3	621,6	0,0	187,4	270,9	441,7	14,7	284,3	382,6	3513,5	3933,2	0,2	0,2	7603,5	12193,6
Дублянська	1358,6	1423,6	179,6	99,3	884,9	3554,0	0,0	6,0	138,0	254,7	481,9	264,2	363,3	418,9	2917,7	3431,6	10,3	27,2	6334,4	9479,6
Жовтанецька	1534,7	1717,4	0,0	113,0	847,2	746,7	0,0	6,5	206,5	254,2	342,8	139,7	280,8	410,4	4975,4	5074,8	90,1	73,1	8277,5	8535,8
Бабинська	2411,1	2758,1	247,6	217,9	879,1	666,2	0,0	0,0	350,6	226,8	571,0	570,4	379,2	408,3	3695,0	4069,6	187,4	225,1	8721,1	9142,4
Судововишнянська	774,6	908,2	23,9	32,9	698,8	1021,6	73,4	514,0	193,7	224,5	1123,4	974,0	272,9	295,1	3007,2	3677,6	35,3	41,3	6203,1	7689,1
Гніздичівська	1635,1	1832,9	2,3	11,1	395,3	385,6	0,0	0,0	145,6	205,4	200,1	34,1	208,7	324,2	3547,7	3853,3	115,0	148,3	6249,9	6794,9
Великомостівська	498,1	681,7	0,0	0,0	644,5	746,6	1,8	3,4	120,5	201,1	924,7	681,5	158,8	348,2	3600,8	4401,0	70,8	115,6	6020,1	7179,3
Новоміська	1168,3	1248,7	109,8	131,6	520,9	799,5	0,0	0,0	127,5	189,5	392,7	80,7	204,2	257,7	2740,1	3060,4	2,7	3,9	5266,1	5772,0
Щирецька	1478,7	1703,7	0,0	0,0	789,7	1106,4	0,0	0,0	137,4	186,3	275,9	15,8	591,8	427,2	2991,7	3469,5	0,0	10,1	6265,2	6919,2
Розвадівська	1237,7	1629,0	0,0	0,0	795,8	772,8	145,8	129,0	96,2	169,6	352,5	114,6	283,0	241,9	2700,6	3161,7	41,4	67,0	5652,9	6285,6
Воютицька	1259,5	1466,0	0,0	0,0	811,3	1037,6	0,0	0,0	26,7	146,3	328,5	105,8	168,8	235,7	3028,8	3208,9	15,4	42,4	5638,9	6242,8
Новокалинівська	1883,1	2339,0	1,5	4,0	601,1	498,5	247,8	0,0	94,2	140,2	525,2	173,2	260,9	365,8	2866,1	3322,3	84,1	139,7	6564,0	6982,6
Рудківська	939,9	745,1	0,0	0,0	630,7	499,7	90,3	0,0	88,4	122,8	991,1	1057,9	199,8	318,5	3806,4	4172,8	205,9	232,0	6952,5	7148,7
Грабовецька	1784,3	2429,2	67,4	70,4	801,1	734,5	0,0	0,0	69,2	119,2	279,8	21,0	368,0	564,8	2400,4	2532,8	55,4	72,3	5825,6	6544,1
Воле-Баранецька	1233,4	1589,7	3,1	6,5	639,8	891,7	0,0	0,0	0,0	93,5	367,0	89,6	237,1	267,4	3009,2	3291,5	9,5	39,0	5499,0	6269,0
Бісковицька	1503,0	1642,9	0,0	0,0	1188,8	1079,3	0,0	1093,3	68,5	78,7	305,0	52,5	172,5	285,7	3200,6	3855,0	33,2	48,4	6471,6	8135,8
Луківська	1187,2	1392,2	9,7	13,9	712,8	436,7	0,0	0,0	14,3	71,1	417,0	55,7	227,4	462,9	3231,1	3642,1	3,9	40,1	5803,3	6114,7
Міженецька	1516,2	1734,2	0,3	0,2	569,3	1195,7	198,6	0,0	116,7	70,8	533,8	115,1	242,7	270,7	2364,8	2676,6	0,0	0,0	5542,5	6063,4
Магерівська	694,6	968,7	0,0	0,0	380,9	389,2	0,0	0,0	50,2	57,5	568,7	569,1	114,4	93,1	3144,1	3841,0	0,0	14,6	4953,0	5933,3
Вільшаницька	1395,7	1492,5	4,5	113,6	1647,8	798,3	313,5	0,0	0,7	5,2	306,9	592,6	463,5	605,2	3355,3	3657,1	10,2	40,8	7498,0	7305,2
Чукв'янська	1565,1	1781,6	0,0	0,0	471,8	965,9	0,0	0,0	1,6	1,6	394,8	335,6	377,7	367,4	3588,6	4198,8	56,6	48,1	6456,1	7698,9
Середнє значення	1679,8	2025,1	21,5	28,5	1038,4	1360,4	58,4	80,2	273,1	334,1	530,0	309,2	323,9	432,6	3381,3	3942,1	68,4	113,2	7374,9	8625,5

Додаток О

Таблиця О.1

Нормовані значення для аналізу бюджетного забезпечення добробуту теритріальних громад у 2017 р.

ОТГ	Функція							
	Управління	Дошкільна освіта	Загальна середня освіта	Позашкільна освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист	Духовний та фізичний розвиток	Економічна діяльність
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бабинська	0,452	0,213	0,416	0,123	0,149	0,101	0,262	0,351
Барська	0,562	0,628	0,520	0,133	0,017	0,155	0,085	0,243
Баштанська	0,643	0,373	0,348	0,280	0,006	0,027	0,224	0,429
Біленківська	0,591	0,469	0,404	0,000	0,086	0,052	0,184	0,192
Білоберізька	0,482	0,266	0,313	0,000	0,289	0,011	0,199	0,326
Біляївська	0,634	0,551	0,409	0,149	0,008	0,066	0,466	0,778
Бобринецька	0,711	0,514	0,291	0,418	0,031	0,226	0,125	0,132
Божедарівська	0,528	0,531	0,304	0,217	0,375	0,018	0,156	0,451
Боромлянська	0,425	0,467	0,468	0,043	0,210	0,170	0,273	0,401
Борщівська	0,701	0,678	0,418	0,337	0,010	0,069	0,139	0,200
Брусилівська	0,433	0,468	0,323	0,246	0,463	0,545	0,211	0,032
Васильківська	0,631	0,566	0,432	0,240	0,470	0,056	0,391	0,150
Великосорочинська	0,525	0,412	0,379	0,000	0,031	0,134	0,000	0,171
Вертіївська	0,376	0,639	0,629	0,133	0,042	0,051	0,159	0,402
Веснянська	0,460	0,724	0,439	0,000	0,000	0,103	0,417	0,533
Вижницька	0,599	0,567	0,374	0,133	0,061	0,077	0,151	0,301
Висоцька	0,436	0,433	0,303	0,000	0,130	0,055	0,127	0,337
Глибоцька	0,555	0,626	0,402	0,093	0,285	0,091	0,051	0,218
Голобська	0,578	0,397	0,264	0,124	0,031	0,046	0,187	0,295
Городницька	0,565	0,478	0,365	0,142	0,154	0,322	0,199	0,076
Дашівська	0,514	0,582	0,157	0,156	0,068	0,024	0,240	0,495
Джулинська	0,477	0,580	0,300	0,000	0,096	0,030	0,143	0,265
Доманівська	0,542	0,640	0,184	0,563	0,146	0,021	0,208	0,187
Дунаєвицька (міська)	0,645	0,565	0,487	0,515	0,192	0,270	0,000	0,131
Засульська	0,506	0,394	0,449	0,137	0,128	0,099	0,553	0,418
Зеленодольська	0,677	0,488	0,460	0,391	0,275	0,059	0,270	0,124
Іванівська	0,532	0,460	0,327	0,183	0,021	0,086	0,192	0,256
Калинівська	0,666	0,684	0,537	0,110	0,680	0,018	0,468	0,605
Калитянська	0,525	0,559	0,428	0,133	0,031	0,065	0,137	0,143
Кириківська	0,504	0,488	0,384	0,100	0,150	0,075	0,209	0,262
Китайгородська	0,491	0,486	0,195	0,293	0,042	0,163	0,179	0,323
Кіптівська	0,382	0,633	0,400	0,133	0,000	0,132	0,508	0,420
Клесівська	0,608	0,518	0,400	0,180	0,263	0,018	0,278	0,328
Княгининівська	0,556	0,412	0,522	0,140	0,009	0,082	0,377	0,882

Продовж. дод. О

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Козлівська	0,494	0,651	0,313	0,025	0,452	0,022	0,206	0,219
Комишуваська	0,395	0,551	0,273	0,334	0,140	0,056	0,118	0,006
Коростишівська	0,701	0,684	0,541	0,867	0,031	0,116	0,153	0,094
Куцурабська	0,504	0,522	0,488	0,133	0,184	0,053	0,247	0,391
Лиманська	0,669	0,518	0,407	0,226	0,500	0,369	0,646	0,323
Литовезька	0,408	0,247	0,331	0,077	0,021	0,046	0,177	0,397
Лосинівська	0,327	0,666	0,421	0,174	0,013	0,027	0,162	0,343
Маловисківська	0,855	0,486	0,374	0,574	0,031	0,243	0,111	0,210
Мереф'янська	0,606	0,461	0,495	0,277	0,012	0,240	0,161	0,907
Миколаївська (селищна)	0,520	0,430	0,566	0,018	0,277	0,099	0,275	0,335
Миколаївська (сільська)	0,514	0,513	0,330	0,163	0,181	0,083	0,335	0,357
Мирівська	0,499	0,578	0,408	0,000	0,021	0,073	0,101	0,364
Мирогощанська	0,522	0,604	0,310	0,143	0,171	0,020	0,102	0,073
Млинівська	0,428	0,573	0,261	0,258	0,002	0,041	0,244	0,165
Могилівська	0,376	0,516	0,566	0,217	0,021	0,267	0,627	0,603
Мостівська	0,369	0,713	0,335	0,143	0,021	0,070	0,287	0,457
Набутівська	0,361	0,344	0,171	0,167	0,016	0,093	0,161	0,493
Недогарківська	0,469	0,539	0,290	0,063	0,042	0,050	0,093	0,266
Немирівська	0,618	0,608	0,384	0,150	0,089	0,123	0,312	1,000
Новоаврамівська	0,372	0,448	0,281	0,333	0,029	0,000	0,259	0,497
Новознам'янська	0,504	0,398	0,265	0,307	0,000	0,027	0,240	0,439
Новокалинівська	0,586	0,290	0,455	0,066	0,142	0,157	0,183	0,296
Новосільська	0,515	0,356	0,426	0,250	0,128	0,008	0,049	0,320
Новострілищанська	0,523	0,350	0,324	0,000	0,170	0,049	0,254	0,279
Новоукраїнська	0,634	0,591	0,475	0,709	0,010	0,081	0,570	0,376
Новоушицька	0,575	0,400	0,349	0,134	0,176	0,397	0,269	0,370
Носівська	0,642	0,462	0,446	0,412	0,017	0,085	0,283	0,259
Омельницька	0,549	0,469	0,535	0,083	0,042	0,247	0,405	0,312
Оратівська	0,572	0,741	0,490	0,213	0,019	0,014	0,183	0,765
Осипенківська	0,491	0,575	0,565	0,503	0,063	0,023	0,425	0,104
Павлівська	0,501	0,452	0,250	0,070	0,042	0,046	0,114	0,292
Парафіївська	0,443	0,568	0,418	0,000	0,286	0,208	0,282	0,335
Підволочиська	0,646	0,475	0,365	0,392	0,168	0,523	0,365	0,252
Поворська	0,461	0,516	0,331	0,000	0,005	0,051	0,074	0,386
Покровська	0,618	0,756	0,401	0,219	0,025	0,162	0,265	0,180
Полонська	0,660	0,537	0,441	0,127	0,010	0,681	0,213	0,000
Почаївська	0,546	0,546	0,555	0,468	0,046	0,028	0,000	0,144
Радивилівська	0,622	0,661	0,399	0,307	0,015	0,087	0,271	0,212
Роздорська	0,352	0,400	0,220	0,000	0,031	0,015	0,164	0,162
Сатанівська	0,482	0,397	0,444	0,078	0,331	0,063	0,175	0,555
Скалатська	0,515	0,408	0,437	0,472	0,359	0,264	0,198	0,182
Сновська	0,518	0,464	0,406	0,590	0,376	0,057	0,335	0,409
Солонянська	0,632	0,636	0,506	0,150	0,001	0,046	0,344	0,292

Продовж. дод. О

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Старосинянвська	0,602	0,342	0,384	0,207	0,412	0,267	0,238	0,442
Стеблівська	0,518	0,417	0,472	0,127	0,009	0,009	0,221	0,651
Студенянська	0,521	0,554	0,427	0,332	0,161	0,071	0,187	0,524
Теребовлянська	0,716	0,463	0,356	0,288	0,031	0,486	0,409	0,323
Тетерівська	0,520	0,651	0,590	0,169	0,167	0,336	0,153	0,286
Тлумацька	0,551	0,507	0,266	0,268	0,054	0,013	0,231	0,295
Тузлівська	0,467	0,605	0,648	0,000	0,285	0,033	0,299	0,006
Тульчинська	0,587	0,506	0,428	0,356	0,042	0,151	0,610	0,526
Устилузька	0,460	0,494	0,271	0,090	0,031	0,053	0,161	0,705
Царичанська	0,621	0,589	0,446	0,257	0,001	0,033	0,292	0,399
Черниховецька	0,210	0,569	0,356	0,200	0,042	0,048	0,153	0,574
Ширяївська	0,395	0,200	0,299	0,200	0,000	0,100	0,597	0,498

Додаток П

Таблиця П.1

Нормовані значення для аналізу бюджетного забезпечення добробуту теритріальних громад у 2018 р.

ОТГ	Функція							
	Управління	Дошкільна освіта	Загальна середня освіта	Позашкільна освіта	Охорона здоров'я	Соціальний захист	Духовний та фізичний	Економічна діяльність
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Бабинська	0,362	0,169	0,310	0,152	0,377	0,153	0,262	0,351
Барська	0,653	0,577	0,518	0,240	0,288	0,112	0,085	0,243
Баштанська	0,699	0,540	0,268	0,291	0,152	0,013	0,224	0,429
Біленківська	0,452	0,430	0,390	0,115	0,196	0,075	0,184	0,192
Білоберізька	0,415	0,332	0,257	0,037	0,397	0,000	0,199	0,326
Біляївська	0,490	0,513	0,417	0,173	0,139	0,083	0,466	0,778
Бобринецька	0,693	0,375	0,413	0,438	0,133	0,268	0,125	0,132
Божедарівська	0,466	0,455	0,311	0,391	0,134	0,033	0,156	0,451
Боромлянська	0,341	0,378	0,320	0,050	0,314	0,199	0,273	0,401
Борщівська	0,544	0,588	0,377	0,506	0,359	0,031	0,139	0,200
Брусилівська	0,318	0,444	0,293	0,333	0,121	0,240	0,211	0,032
Васильківська	0,573	0,532	0,398	0,317	0,319	0,021	0,391	0,150
Великосорочинська	0,407	0,487	0,446	0,508	0,222	0,031	0,000	0,171
Вертіївська	0,112	0,512	0,451	0,193	0,099	0,228	0,159	0,402
Веснянська	0,415	0,649	0,328	0,000	0,176	0,057	0,417	0,533
Вижницька	0,577	0,664	0,539	0,442	0,553	0,052	0,151	0,301
Висоцька	0,386	0,446	0,496	0,000	0,235	0,037	0,127	0,337
Глибоцька	0,450	0,625	0,416	0,277	0,505	0,081	0,051	0,218
Голобська	0,511	0,233	0,273	0,283	0,258	0,285	0,187	0,295
Городницька	0,636	0,566	0,426	0,007	0,071	0,193	0,199	0,076
Дашівська	0,510	0,387	0,269	0,319	0,298	0,009	0,240	0,495
Джулинська	0,382	0,374	0,306	0,363	0,354	0,022	0,143	0,265
Доманівська	0,625	0,466	0,218	0,503	0,244	0,015	0,208	0,187
Дунаєвицька (міська)	0,682	0,555	0,320	0,516	0,289	0,216	0,000	0,131
Засульська	0,416	0,385	0,308	0,148	0,243	0,122	0,553	0,418
Зеленодольська	0,673	0,429	0,444	0,373	0,128	0,043	0,270	0,124
Іванівська	0,474	0,410	0,277	0,183	0,360	0,040	0,192	0,256
Калинівська	0,683	0,697	0,530	0,113	0,637	0,019	0,468	0,605
Калитянська	0,444	0,536	0,422	0,155	0,111	0,043	0,137	0,143
Кириківська	0,404	0,455	0,298	0,100	0,279	0,053	0,209	0,262
Китайгородська	0,438	0,456	0,205	0,287	0,276	0,137	0,179	0,323
Кіптівська	0,227	0,661	0,317	0,136	0,109	0,195	0,508	0,420
Клесівська	0,634	0,488	0,357	0,324	0,235	0,021	0,278	0,328
Княгининівська	0,585	0,166	0,483	0,594	0,179	0,105	0,377	0,882

Продовж. дод. П

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Козлівська	0,352	0,507	0,267	0,083	0,350	0,019	0,206	0,219
Комишуваська	0,423	0,613	0,257	0,304	0,216	0,014	0,118	0,006
Коростишівська	0,879	0,651	0,494	0,459	0,077	0,089	0,153	0,094
Куцурабська	0,461	0,511	0,371	0,294	0,181	0,076	0,247	0,391
Лиманська	0,792	0,479	0,352	0,174	0,294	0,545	0,646	0,323
Литовезька	0,509	0,255	0,323	0,087	0,295	0,041	0,177	0,397
Лосинівська	0,449	0,441	0,388	0,200	0,110	0,037	0,162	0,343
Маловисківська	0,593	0,456	0,354	0,497	0,142	0,230	0,111	0,210
Мереф'янська	0,565	0,420	0,525	0,419	0,167	0,207	0,161	0,907
Миколаївська (селищна)	0,267	0,421	0,214	0,110	0,295	0,115	0,275	0,335
Миколаївська (сільська)	0,485	0,466	0,240	0,150	0,298	0,144	0,335	0,357
Мирівська	0,346	0,578	0,287	0,155	0,067	0,038	0,101	0,364
Мирогощанська	0,457	0,618	0,226	0,364	0,230	0,014	0,102	0,073
Млинівська	0,448	0,492	0,266	0,310	0,233	0,092	0,244	0,165
Могилівська	0,302	0,523	0,454	0,217	0,093	0,265	0,627	0,603
Мостівська	0,344	0,596	0,256	0,168	0,160	0,072	0,287	0,457
Набутівська	0,373	0,364	0,265	0,441	0,206	0,062	0,161	0,493
Недогарківська	0,309	0,548	0,321	0,200	0,233	0,042	0,093	0,266
Немирівська	0,629	0,518	0,379	0,132	0,319	0,115	0,312	1,000
Новоаврамівська	0,174	0,444	0,273	0,333	0,224	0,016	0,259	0,497
Новознам'янська	0,390	0,444	0,168	0,317	0,203	0,025	0,240	0,439
Новокалинівська	0,504	0,349	0,399	0,322	0,366	0,086	0,183	0,296
Новосільська	0,489	0,336	0,331	0,541	0,370	0,017	0,049	0,320
Новострілищанська	0,421	0,409	0,265	0,000	0,395	0,023	0,254	0,279
Новоукраїнська	0,809	0,624	0,424	0,544	0,118	0,111	0,570	0,376
Новоушицька	0,546	0,338	0,250	0,325	0,266	0,390	0,269	0,370
Носівська	0,636	0,438	0,399	0,407	0,104	0,285	0,283	0,259
Омельницька	0,269	0,344	0,302	0,090	0,231	0,184	0,405	0,312
Оратівська	0,536	0,594	0,522	0,338	0,298	0,031	0,183	0,765
Осипенківська	0,401	0,457	0,343	0,922	0,214	0,023	0,425	0,104
Павлівська	0,435	0,469	0,203	0,057	0,248	0,019	0,114	0,292
Парафіївська	0,351	0,525	0,313	0,318	0,172	0,318	0,282	0,335
Підволочиська	0,598	0,440	0,311	0,400	0,374	0,579	0,365	0,252
Поворська	0,456	0,510	0,321	0,327	0,186	0,185	0,074	0,386
Покровська	0,651	0,642	0,424	0,366	0,185	0,087	0,265	0,180
Полонська	0,558	0,454	0,380	0,290	0,262	0,158	0,213	0,000
Почаївська	0,533	0,484	0,471	0,501	0,381	0,016	0,000	0,144
Радивилівська	0,680	0,633	0,402	0,284	0,219	0,357	0,271	0,212
Роздорська	0,364	0,456	0,362	0,155	0,115	0,017	0,164	0,162
Сатанівська	0,530	0,400	0,292	0,205	0,416	0,044	0,175	0,555
Скалатська	0,521	0,423	0,315	0,540	0,394	0,205	0,198	0,182
Сновська	0,375	0,452	0,378	0,534	0,145	0,323	0,335	0,409
Солонянська	0,660	0,574	0,496	0,157	0,137	0,030	0,344	0,292

Продовж. дод. П

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Старосинянвська	0,566	0,315	0,338	0,296	0,310	0,207	0,238	0,442
Стеблівська	0,549	0,493	0,344	0,180	0,207	0,062	0,221	0,651
Студенянська	0,409	0,508	0,373	0,289	0,317	0,047	0,187	0,524
Теребовлянська	0,654	0,498	0,292	0,376	0,368	0,431	0,409	0,323
Тетерівська	0,294	0,674	0,509	0,185	0,086	0,127	0,153	0,286
Тлумацька	0,743	0,523	0,262	0,341	0,370	0,008	0,231	0,295
Тузлівська	0,322	0,615	0,571	0,000	0,198	0,012	0,299	0,006
Тульчинська	0,526	0,618	0,399	0,501	0,319	0,168	0,610	0,526
Устилузька	0,390	0,686	0,173	0,334	0,464	0,054	0,161	0,705
Царичанська	0,560	0,496	0,426	0,750	0,220	0,245	0,292	0,399
Черниховецька	0,221	0,432	0,424	0,250	0,385	0,032	0,153	0,574
Ширяївська	0,572	0,345	0,514	0,277	0,143	0,300	0,597	0,498

Додаток Р

Характеристика міст обласного значення Львівської області

Найменування міста	Рік віднесення до категорії міст	Адміністра-тивне значення	Найменування найближчої залізничної станції	Віддаль до неї в км	Віддаль до обласного центру, км	Примітка
Борислав	1940		Борислав	-	96	
Дрогобич	1422	районний центр	Дрогобич	-	86	
Львів	1356	обласний центр	Львів	-	-	
Моршин	2002		Моршин	-	82	місто районного значення - 1997 рік, місто обласного значення - 2002 рік
Новий Розділ	2002		Миколаїв-Дністровський	18	62	Новий Роздол1953,Новий Розділ 1992 місто обласного значення -2002 рік
Самбір	1241	районний центр	Самбір	-	76	
Стрий	1385	районний центр	Стрий	-	72	
Трускавець	1948		Трускавець	-	95	
Червоноград	1951		Червоноград	-	70	

Джерело: згруповано автором

Додаток С

Матриця обернених географічних відстаней між адміністративно-територіальними одиницями Львівської області

Адміністративно-територіальна одиниця	Львів	Борислав	Дрогобич	Моршин	Новий Розділ	Самбір	Стрий	Трускавець	Червоноград	Бродівський	Буський	Городоцький	Дрогобицький	Жидачівський	Жовківський	Золочівський	Кам'янка-Бузький	Миколаївський	Мостиський	Перемишлянський	Пустомитівський	Радехівський	Самбірський	Сколівський	Сокальський	Старосамбірський	Стрийський	Турківський	Яворівський
Львів	**0,0000**	0,0102	0,0116	0,0120	0,0172	0,0135	0,0139	0,0108	0,0141	0,0097	0,0192	0,0370	0,0116	0,0156	0,0333	0,0147	0,0244	0,0263	0,0147	0,0196	0,0526	0,0139	0,0135	0,0090	0,0118	0,0108	0,0139	0,0075	0,0182
Борислав	0,0102	**0,0000**	0,0909	0,0185	0,0135	0,0233	0,0238	0,1000	0,0061	0,0049	0,0065	0,0147	0,0909	0,0141	0,0083	0,0062	0,0070	0,0164	0,0125	0,0072	0,0139	0,0058	0,0233	0,0125	0,0051	0,0204	0,0238	0,0185	0,0094
Дрогобич	0,0116	0,0909	**0,0000**	0,0244	0,0164	0,0303	0,0357	0,0909	0,0065	0,0052	0,0071	0,0175	0,3333	0,0172	0,0091	0,0068	0,0078	0,0200	0,0141	0,0076	0,0169	0,0063	0,0303	0,0149	0,0060	0,0192	0,0357	0,0109	0,0106
Моршин	0,0120	0,0185	0,0244	**0,0000**	0,0169	0,0135	0,0769	0,0204	0,0059	0,0053	0,0072	0,0097	0,0244	0,0244	0,0079	0,0069	0,0079	0,0213	0,0090	0,0078	0,0139	0,0064	0,0135	0,0200	0,0055	0,0109	0,0769	0,0076	0,0074
Новий Розділ	0,0172	0,0135	0,0164	0,0169	**0,0000**	0,0108	0,0213	0,0147	0,0070	0,0061	0,0088	0,0128	0,0164	0,0455	0,0099	0,0083	0,0098	0,0455	0,0102	0,0182	0,0213	0,0076	0,0108	0,0116	0,0064	0,0095	0,0213	0,0066	0,0091
Самбір	0,0135	0,0233	0,0303	0,0135	0,0108	**0,0000**	0,0164	0,0233	0,0068	0,0054	0,0074	0,0204	0,0303	0,0111	0,0098	0,0070	0,0081	0,0128	0,0263	0,0080	0,0152	0,0065	0,3333	0,0101	0,0063	0,0526	0,0164	0,0167	0,0115
Стрий	0,0139	0,0238	0,0357	0,0769	0,0213	0,0164	**0,0000**	0,0278	0,0064	0,0056	0,0079	0,0110	0,0345	0,0333	0,0087	0,0075	0,0087	0,0278	0,0101	0,0085	0,0164	0,0069	0,0164	0,0250	0,0059	0,0125	0,3333	0,0082	0,0081
Трускавець	0,0108	0,1000	0,0909	0,0204	0,0147	0,0233	0,0278	**0,0000**	0,0056	0,0051	0,0068	0,0147	0,0909	0,0149	0,0079	0,0065	0,0073	0,0169	0,0123	0,0074	0,0152	0,0059	0,0233	0,0196	0,0052	0,0161	0,0278	0,0159	0,0095
Червоноград	0,0141	0,0061	0,0065	0,0059	0,0070	0,0068	0,0064	0,0056	**0,0000**	0,0119	0,0112	0,0106	0,0065	0,0066	0,0233	0,0084	0,0156	0,0080	0,0075	0,0082	0,0098	0,0028	0,0068	0,0051	0,0769	0,0061	0,0063	0,0049	0,0093
Бродівський	0,0097	0,0049	0,0052	0,0053	0,0061	0,0054	0,0056	0,0051	0,0119	**0,0000**	0,0185	0,0070	0,0052	0,0059	0,0098	0,0256	0,0123	0,0069	0,0055	0,0110	0,0078	0,0200	0,0054	0,0046	0,0101	0,0049	0,0056	0,0041	0,0064
Буський	0,0192	0,0065	0,0071	0,0072	0,0088	0,0074	0,0079	0,0068	0,0112	0,0185	**0,0000**	0,0109	0,0071	0,0084	0,0196	0,0244	0,0333	0,0100	0,0076	0,0130	0,0182	0,0074	0,0079	0,0060	0,0105	0,0092	0,0079	0,0052	0,0094
Городоцький	0,0370	0,0147	0,0175	0,0097	0,0128	0,0204	0,0110	0,0147	0,0106	0,0070	0,0109	**0,0000**	0,0175	0,0120	0,0091	0,0068	0,0123	0,0175	0,0256	0,0122	0,0333	0,0090	0,0200	0,0077	0,0093	0,0092	0,0110	0,0092	0,0233
Дрогобицький	0,0116	0,0909	0,3333	0,0244	0,0164	0,0303	0,0345	0,0909	0,0065	0,0052	0,0071	0,0175	**0,0000**	0,0172	0,0091	0,0068	0,0078	0,0200	0,0141	0,0076	0,0169	0,0063	0,0303	0,0149	0,0060	0,0192	0,0357	0,0109	0,0106
Жидачівський	0,0156	0,0141	0,0172	0,0244	0,0455	0,0111	0,0333	0,0149	0,0066	0,0059	0,0084	0,0120	0,0172	**0,0000**	0,0094	0,0093	0,0093	0,0357	0,0096	0,0139	0,0189	0,0072	0,0111	0,0145	0,0061	0,0093	0,0333	0,0066	0,0086
Жовківський	0,0333	0,0083	0,0091	0,0079	0,0099	0,0098	0,0087	0,0079	0,0233	0,0098	0,0196	0,0091	0,0091	0,0094	**0,0000**	0,0103	0,0294	0,0120	0,0111	0,0125	0,0169	0,0164	0,0097	0,0064	0,0175	0,0082	0,0063	0,0159	
Золочівський	0,0147	0,0062	0,0068	0,0069	0,0083	0,0070	0,0075	0,0065	0,0084	0,0256	0,0244	0,0068	0,0093	0,0103	0,0256	**0,0000**	0,0147	0,0099	0,0071	0,0270	0,0118	0,0111	0,0070	0,0057	0,0077	0,0061	0,0075	0,0050	0,0076
Кам'янка-Бузький	0,0244	0,0070	0,0078	0,0079	0,0098	0,0081	0,0087	0,0073	0,0156	0,0123	0,0333	0,0123	0,0078	0,0093	0,0294	0,0147	**0,0000**	0,0120	0,0083	0,0149	0,0152	0,0333	0,0081	0,0065	0,0133	0,0070	0,0086	0,0055	0,0105
Миколаївський	0,0263	0,0164	0,0200	0,0213	0,0455	0,0128	0,0278	0,0169	0,0080	0,0069	0,0100	0,0175	0,0200	0,0357	0,0120	0,0099	0,0120	**0,0000**	0,0123	0,0120	0,0370	0,0090	0,0128	0,0132	0,0074	0,0103	0,0278	0,0073	0,0111
Мостиський	0,0147	0,0125	0,0141	0,0090	0,0102	0,0263	0,0101	0,0123	0,0075	0,0055	0,0076	0,0256	0,0141	0,0096	0,0111	0,0071	0,0083	0,0123	**0,0000**	0,0082	0,0145	0,0056	0,0263	0,0073	0,0068	0,0182	0,0101	0,0104	0,0256
Перемишлянський	0,0196	0,0072	0,0076	0,0078	0,0182	0,0080	0,0085	0,0074	0,0082	0,0110	0,0130	0,0122	0,0076	0,0139	0,0125	0,0270	0,0149	0,0120	0,0082	**0,0000**	0,0156	0,0108	0,0080	0,0055	0,0069	0,0099	0,0055	0,0090	
Пустомитівський	0,0526	0,0139	0,0169	0,0139	0,0213	0,0152	0,0164	0,0152	0,0098	0,0078	0,0182	0,0333	0,0169	0,0189	0,0169	0,0118	0,0152	0,0370	0,0145	0,0156	**0,0000**	0,0104	0,0152	0,0100	0,0097	0,0118	0,0167	0,0080	0,0154
Радехівський	0,0139	0,0058	0,0063	0,0064	0,0076	0,0065	0,0069	0,0059	0,0028	0,0200	0,0074	0,0090	0,0063	0,0072	0,0164	0,0111	0,0333	0,0090	0,0056	0,0108	0,0104	**0,0000**	0,0065	0,0054	0,0217	0,0058	0,0068	0,0047	0,0080
Самбірський	0,0135	0,0233	0,0303	0,0135	0,0108	0,3333	0,0164	0,0233	0,0068	0,0054	0,0074	0,0200	0,0303	0,0111	0,0098	0,0070	0,0081	0,0128	0,0263	0,0080	0,0152	0,0065	**0,0000**	0,0101	0,0063	0,0526	0,0164	0,0167	0,0115
Сколівський	0,0090	0,0125	0,0149	0,0200	0,0116	0,0101	0,0250	0,0196	0,0051	0,0046	0,0060	0,0077	0,0149	0,0145	0,0064	0,0057	0,0065	0,0132	0,0073	0,0055	0,0100	0,0054	0,0101	**0,0000**	0,0048	0,0085	0,0250	0,0120	0,0061
Сокальський	0,0118	0,0051	0,0060	0,0055	0,0064	0,0063	0,0059	0,0052	0,0769	0,0101	0,0105	0,0093	0,0060	0,0061	0,0175	0,0077	0,0133	0,0074	0,0068	0,0099	0,0097	0,0217	0,0063	0,0048	**0,0000**	0,0056	0,0058	0,0046	0,0083
Старосамбірський	0,0108	0,0204	0,0192	0,0109	0,0095	0,0526	0,0125	0,0161	0,0061	0,0049	0,0092	0,0092	0,0192	0,0093	0,0082	0,0061	0,0070	0,0103	0,0182	0,0099	0,0118	0,0058	0,0526	0,0085	0,0056	**0,0000**	0,0125	0,0238	0,0108
Стрийський	0,0139	0,0238	0,0357	0,0769	0,0213	0,0164	0,3333	0,0278	0,0063	0,0056	0,0079	0,0110	0,0345	0,0333	0,0087	0,0075	0,0086	0,0278	0,0101	0,0085	0,0167	0,0068	0,0164	0,0250	0,0058	0,0125	**0,0000**	0,0082	0,0081
Турківський	0,0075	0,0185	0,0109	0,0076	0,0066	0,0167	0,0082	0,0159	0,0049	0,0041	0,0052	0,0092	0,0109	0,0066	0,0063	0,0050	0,0055	0,0073	0,0104	0,0090	0,0080	0,0047	0,0167	0,0120	0,0046	0,0238	0,0082	**0,0000**	0,0075
Яворівський	0,0182	0,0094	0,0106	0,0074	0,0091	0,0115	0,0081	0,0095	0,0093	0,0064	0,0094	0,0233	0,0106	0,0086	0,0159	0,0076	0,0105	0,0111	0,0256	0,0090	0,0154	0,0080	0,0115	0,0061	0,0083	0,0108	0,0081	0,0075	**0,0000**

Джерело: розраховано автором за даними. URL: https://mistaua.com/

Додаток Т

Досвід участі об’єднаних територіальних громад в проєктах Українського культурного фонду, 2018 р.

№ з/п	ОТГ	Назва проєкту	Суть проєкту
1	2	3	4
1.	Брошнів-Осадська	Діалог культури і технологій. Інноваційний крок в майбутнє	Метою проекту є створення програмно-інформаційного комплексу на базі закладів сфери культури, відповідних заходів як платформи для популяризації культури та розвитку креативних індустрій через використання інформаційних технологій. Унікальність даного проекту полягає в використанні наступних ІТ-інструментів - надання відкритого доступу до даних з використанням хмарних технологій, оцифрування музеїв, використання можливої свободи панорами, віртуальні тури тощо.
2.	Жидичинська	Створення сучасної музичної школи та впровадження інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами у сфері культури і мистецтв	Проект полягає у створенні сучасної музичної школи на території Жидичинської ОТГ та впровадженні заходів для розвитку інклюзивної освіти в спеціальних навчальних закладах у сфері культури та мистецтв.
3.	Іршавська	Станьмо ближче один до одного через впровадження цифрових технологій та діджиталізації у сфері культури і мистецтв	На сьогодні є потреба місцевого населення та туристів в отриманні послуг щодо наочного ознайомлення з діяльністю Іршавської громади, інших громад області, країни у сфері культури та мистецтва, налагоджений зв'язків. Найбільш прийнятним та прогресивним є розміщення в центрі міста (на адміністративному закладі) екрану, на якому щоденно транслюватимуться події з культурного, мистецького життя громади, області, країни.
4.	Радивилівська	Об'єднання майстрів декоративно- прикладного та художнього мистецтва Радивилівщини при історичному музеї	Проєкт спрямований на роботу з майстрами декоративно-прикладного та художнього мистецтва через створення Центру збереження традицій при історичному музеї для представництва в туристичній галузі, успішної реалізації сувенірної продукції та популяризації традицій та звичаїв українського народу
5.	Сатанівська	Розвиток культури у Сатанівській селищній ОТГ - інвестиція в людський капітал і конкурентоспроможність громади і регіону	Проектом передбачено проведення тематичних тижнів культури (творчий, подієвий, історичний, туристичний), які розвинуть гуманітарний - суспільно-культурний та соціально-економічний потенціали. Пропонується підвищити конкурентоспроможність громади завдяки розробці міні-фільму та виданні культурного путівника, які стануть продуктами проектної діяльності, спрямовані на підтримку культурного розмаїття, розвитку туризму, популяризація організованої діяльності, що підносить і збагачує духовні потреби людини, її внутрішній світ, естетичний смак, моральну культуру поведінки.
6.	Степанецька	Інформаційне суспільство в громади!	Розвиток сучасного освіченого громадянського суспільства з рівними можливостями користуватися інформаційними таінтелектуальними надбаннями людства неможливий без утримання, розвитку інформаційних, культурно-освітніх центрів.
7.	Тететрівська	Музей як драйвер розвитку громади	Перетворення Меморіально-мінералогічного музею В.Г. Бондарчука на сучасний культурно-освітній простір. Проведення реекспозиції музею, оснащення експозиції аудіозаписами про експонати та їх історію, що спрацьовуватимуть під час їх огляду відвідувачами, а також встановлення інтерактивного проектора, що дасть змогу ілюструвати унікальний ландшафт місцевості, в якій розташовано музей; демонструвати нові віртуальні експозиції мінералів. Розробка інтерактивних екскурсій, квестів та ін. сучасних методів представлення музейних колекцій.
8.	Тлумацька	Покуцьке весілля в Тлумацькій громаді (перформативне мистецтво)	Проект полягає в розвитку культурних та історичних надбань громади. Культурна галузь, особливо враховуючи потенціал громади, має потужну перспективу та потребу подальшого розвитку та збереження.
9.	Тульчинська	Меридіан Щедрик – креативний простір під відкритим небом	Створення творчого кластера, який ревіталізує простір міста та підвищить туристичну привабливість регіону. Проект по створенню "Леонтович арт-кварталу" передбачає роботу в 3 напрямах: стінописі, вуличні інсталяції, ревіталізація дворових просторів та прилеглих до комерційних і соціальних об'єктів.

Джерело: згруповано автором